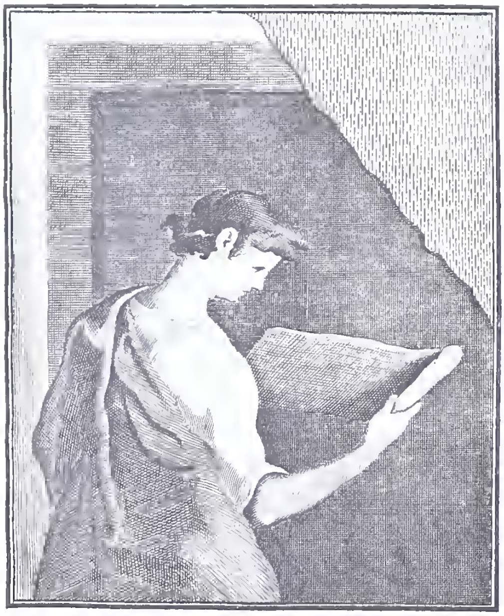
ELSEVIER'S

JAARGANG XIX
DEEL XXXVIII
MCMIX

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT

REDACTIE: HERMAN ROBBERS EN R. W. P. DE VRIES Jr.

JAARGANG XIX   JULI-DECEMBER
DEEL XXXVIII *   MCMIX * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMIX * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h. ELLERMAN, HARMS & Co.

Inhoud van Deel XXXVIII.

Bladz.

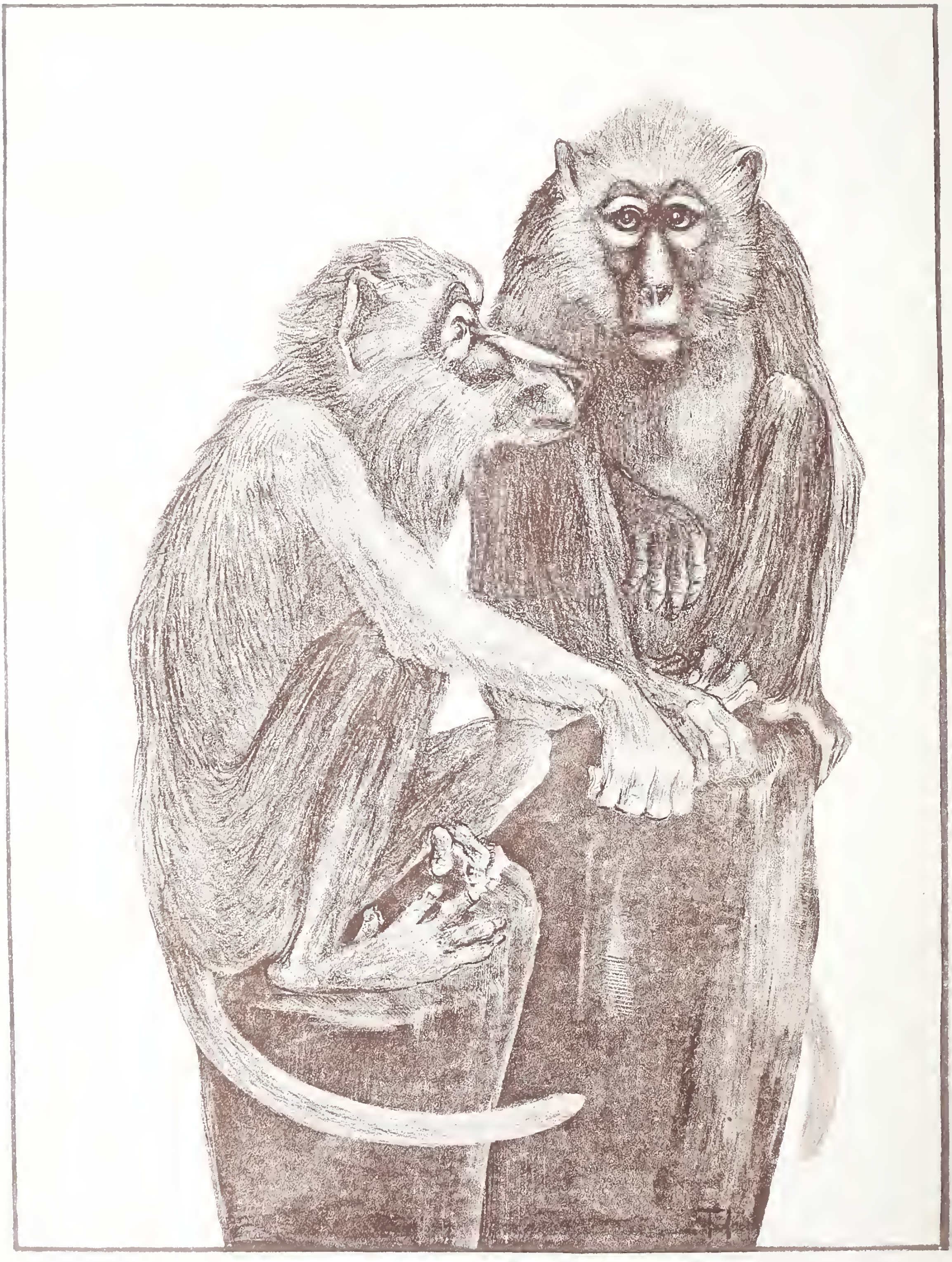
ANGST, door Ellen de Clerq 405
BALI (KUNST VAN), door Martine Tonnet, met 7 illustratiën 309
BANNELINGEN, door J. H. François 335
BATAVIA (OM EN OP DE REEDE VAN), door Olivarbo, met 2 illustratiën naar teekeningen van J. G. Sinia en 6 naar foto's van den auteur 323
BERGMANN (IETS OVER TONY) EN OVER LIER, door Frans Verschoren, met portret van Bergmann en 4 illustratiën naar schilderijen van Isidore Opsomer 234
BLOK (PROF. DR. P. J.), door Dr. H. Brugmans, met 4 illustratiën 217
BOEKBESPREKING, door H. R. met 2 illustratiën 65, 137, 210, 281, 353, 425
BROUWER'S AARDEWERK, door R. W. P. de Vries Jr., met portret van W. C. Brouwer en 14 andere illustratiën 289
DE DRIE GRATIËN, Kluchtspel in één bedrijf, door Herman Teirlinck. 40
DE HUISJES, Sonnet, door Richard de Cneudt 38
DOOD, door Gustaaf Vermeersch. 57
DORPJE 'S AVONDS, door Josef Cohen 169
EENZAAMHEID, door Emma van Burg 413
FRANSCHE PRENTKUNST IN DE 19e EEUW, door Cornelis Veth, I—III, met 33 illustratiën. 25, 224, 394
GRAFMONUMENT VAN GRAAF FILIPS VAN HOHENLOHE (HET), door J. A. Heuff Azn., met 1 illustratie. 109
HAAN—MANIFARGES (PAULINE DE), door H. W. De Ronde, met 2 portretten 241
HET BEZOEK, door Anna van Gogh—Kaulbach 408
HET GEDICHT, vijf sonnetten, door Karel van de Woestijne 330
HISTORIEPRENTEN (NEDERLANDSCHE), uitgegeven en toegelicht door Dr. H. Brugmans en Dr. W. W. van der Meulen, IV, met 13 illustratiën 87, 179
HOE 'T AANKWAM EN VERLOOPEN ZAL, 1e fragment uit een dagboek, door F. V. Toussaint van Boelaere 195
HOYTEMA (THEO VAN), door R. W. P. de Vries Jr., met portret en 11 andere illustratiën. . 1
HUISVLIJT, door R. W. P. Jr. 71
IN 'T GEURIG GRASVELD, door C. S. L.. 240
INTIEME VERZEN, door J. Reddingius 112
JACHT „DE HALVE MAEN" (HET), door C. G. 't Hooft, met 9 illustratiën. 170
KAMERLINGH ONNES (M.), door Conrad Kikkert, met zelfportret en 9 andere illustratiën. . 361
KERAMIEK, door Herman Hana, met 12 illustratiën 12
KERKEN (NEDERLANDSCHE), door A. W. Weissman, VII, De St. Janskerk te Gouda, met 9 illustratiën 155
KERSTMIS, door Jeanne Reyneke van Stuwe 407
KUNST EN RECLAME, door R. W. P. Jr. 215
KUNSTNAALDWERK IN GEVAAR (ONS), door R. W. P. Jr. 143
KUNSTNIEUWS, door R. W. P. Jr.. 287
LA TERRA DELL' AMORE, door Amelie de Man. 116
LA TOUCHE (GASTON), een inleiding door P. C. Hamburg, met portret en 9 illustratiën naar werken van den Meester. 145
MASKERADE, door Jan Friesenburg. 207
MENSCHHEID, Sonnet, door Hein Boeken. 37
MIDDELEEUWSCHE PLASTIEK (EEN COLLECTIE), door J. B. van Stolk, met 16 illustratiën 371
MITLA-TOCHT (UIT M'N MEXICO-REIS), door Theo de Veer, met 8 illustratiën 245
NIEUWE UITGAVEN, door R. W. P. Jr. 431
NOORDEWIER—REDDINGIUS (AALTJE), door H. W. de Ronde, met 5 portretten 386
NOORSCHE HUISVLIJT, door Albertine de Haas, met 7 illustratiën. 103
ONDERWIJS IN KUNSTNIJVERHEID, door R. W. P. Jr. 359
OUDERDOM door A. Roland Holst 406
REDON (ODILON), door Joh. Cohen Gosschalk, met portret en 11 illustratiën van den Meester 73
TARTAUD—KLEIN (ALIDA), door Henri Dekking, met 9 illustratiën. 299
VAN OUDERZORG EN KINDERVREUGDE, door Frans Verschoren 128
VERS VOOR EEN MEISJE, door Herman Poort 111
VRUCHTBARE MOEDER DER EEUWIGE SCHOONHEID, Sonnet door Richard de Cneudt. 39
VRIJE LIEFDE, door Aleida van Pellecom 344
VIJF VERGETEN LIEDJES, door P. C. Boutens 188
WEERZIEN, door J. Everts 262
WOU DE OUDE (GEERT VAN), door J. A. Reyers, met 6 illustratiën. 316
ZELFMARTELAAR, door Albertine de Haas 266
ZES ZIENERS, Sonnetten, door Hein Boeken 256

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

		Bladz.
BOEKEN, HEIN	Menschheid	37
—	Zes Zieners	256
BOUTENS, P. C.	Vijf „Vergeten Liedjes"	188
BRUGMANS, Dr. H., & Dr. W. W. v. d. MEULEN,	Nederlandsche Historieprenten, IV, 87,	179
BRUGMANS, Dr. H.	Prof. Dr. P. J. Blok	217
BURG, EMMA VAN	Eenzaamheid	413
C. S. L.	In 't Geurig Grasveld	240
CLERQ, ELLEN DE	Angst	405
CNEUDT, RICHARD DE	De Huisjes	38
—	Vruchtbare Moeder der Eeuwige Schoonheid	39
COHEN, JOSEF	Dorpje 's Avonds	169
COHEN GOSSCHALK, JOH.	Odilon Redon	73
DEKKING, HENRI	Alida Tartaud—Klein	299
EVERTS, J.	Weerzien	262
FRANÇOIS, J. H.	Bannelingen	335
FRIESENBURG, JAN	Maskerade	207
GOGH—KAULBACH, ANNA VAN	Het Bezoek	408
H. R.	Boekbespreking, 65, 137, 210, 281, 353,	425
HAAS, ALBERTINE DE	Noorsche Huisvlijt	103
—	Zelfmartelaar	266
HAMBURG, P. C.	Gaston La Touche	145
HANA, HERMAN	Keramiek	12
HEUFF Azn., J. A.	Het Grafmonument van Graaf van Hohenlohe	109
HOOFT, C. G. 'T	Het Jacht „De Halve Maen"	170
KIKKERT, CONRAD	M. Kamerlingh Onnes	361
MAN, AMÉLIE DE	La Terra dell' Amore	116
OLIVARBO	Om en Op de Reede van Batavia	323
PELLECOM, ALEIDA VAN	Vrije Liefde	344
POORT, HERMAN	Vers voor een Meisje	111
R. W. P. Jr.	Huisvlijt	71
—	Ons Kunstnaaldwerk in Gevaar	143
—	Kunst en Reclame	215
—	Kunstnieuws	287
—	Onderwijs in Kunstnijverheid	359
—	Nieuwe Uitgaven	431
REDDINGIUS, J.	Intieme Verzen	112
REYERS, J. A.	Geert van Wou, de Oude	316
REYNEKE VAN STUWE, JEANNE	Kerstmis	407
ROLAND HOLST, A.	Ouderdom	406
RONDE, H. W. DE	Pauline de Haan—Manifarges	241
—	Aaltje Noordewier—Reddingius	386
STOLK, J. B. VAN	Een Collectie Middeleeuwsche Plastiek	371
TEIRLINK, HERMAN	De Drie Gratiën	40
TONNET, MARTINE	Kunst van Bali	309
TOUSSAINT VAN BOELAERE, F. V.	Hoe 't aankwam en Verloopen zal	195
VEER, THEO DE	Mitla-Tocht	245
VERMEERSCH, GUSTAAF	Dood	57
VERSCHOREN, FRANS	Van Ouderzorg en Kindervreugde	128
—	Iets over Tony Bergman en over Lier	234
VETH, CORNELIS	Fransche Prentkunst in de 19e eeuw I—III, 25, 224,	394
VRIES Jr., R. W. P. DE	Theo van Hoytema	1
—	Brouwers Aardewerk	289
WEISSMAN, A. W.	Nederl. Kerken VII, De St. Janskerk te Gouda	155
WOESTIJNE, KAREL VAN DE	Het Gedicht	330

BUITEN-TEKSTPLATEN.

	Tegenover bladz.
HONDAAPJES, verkleinde reproductie naar een litho van Th. van Hoytema	1
SOMMEIL, naar een houtskoolteekening van Odilon Redon	73
LES CYGNES, oorspronkelijke ets van Gaston La Touche	145
PROF. DR. P. J. BLOK, naar een krijtteekening van Willy Sluiter	217
BROUWER'S AARDEWERK, driekleurendruk	289
ROZEN, lichtdruk naar een aquarel van M. Kamerlingh Onnes	361

HONDAAPJES.

VERKLEINDE REPRODUCTIE NAAR LITHO VAN TH. VAN HOYTEM

THEO VAN HOYTEMA,
DOOR R. W. P. DE VRIES JR.

Ik geloof niet dat er één schilder is geweest die bij zijn debuut zoo gunstig door het publiek werd ontvangen als van Hoytema. Zijn eerste prentenboek „Hoe de vogels aan een koning kwamen" was een beslist succes en heeft hem dan ook zeker aangespoord op deze wijze — nog beter natuurlijk — voor te gaan en ons achtereenvolgens „Het leelijke jonge eendje", „Uilengeluk", „De twee hanen" en zijn talrijke kalenders te geven.

Maar dit succes bij zijn optreden was niet louter begunstiging van het toeval; veel en hard werken, ernstige, akelig droge studie zou men kunnen zeggen, ging er aan vooraf. Hoewel teekenaar in den grond van zijn hart, was aanvankelijk het lot hem niet zeer gunstig en werd de kantoorkruk hem als toekomstige zetel aangewezen. Zonder nu toevalligerwijze door dezen of genen beminnaar van kunst „ontdekt" te zijn, verwisselde hij dradeeffectenzaak, voor den boekhandel, en kwam door den Leidschen uitgever van Oort op die wijze weder in aanraking met den heer Buttikofer, voor wien hij teekeningen in het Leidsche Museum van Natuurlijke Historie zou maken. En zóó.... kwam Hoytema ten slotte aan de vogelen.

TH. VAN HOYTEMA.

Voor menigeen klinkt het mis-

schien dwaas dat juist deze eerste aanraking van Hoytema met de dierenwereld, van zoo ontzaglijk veel waarde geweest is voor zijn latere werk. Een voorbeeld te meer acht ik dit voor jongeren die dikwijls veronderstellen, dat de gemakkelijkheid van doen, de breedheid van opzet kenmerkend voor impressionisten, niet een ernstige studie tot fond behoeven te hebben.

Hoytema's teekeningen voor een zuiver wetenschappelijke uitgave, maakte het noodzakelijk dat hij zijne sujetten — in deze, de opgezette dierenwereld — niet alleen bezag met gevoel voor kleurencombinaties en lijnenspel, maar dat hij als een natuurvorscher alle minieme onderdeelen nauwkeurig waarnam, dat hij achtsloeg op de kleinste verschillen in snavelvorm en pootenbouw, dat hij het opgezette dier met het skelet controleerde — kortom dat hij zich dwong het ding zóó te bezien, dat er niet de minste kleinigheid aan zijn oog ontsnapt was, en hij precies wist hoe de zaak in elkaar zat. Voor hem was de vogel geen attribuut voor een stilleven, geen accessoire voor een landschap, geen picturaal geval, maar een onderwerp op zich-zelf, dat hij, dank zij de min of meer gedwongen waarnemingen, uitmuntend kende, en hoe droog wellicht een dergelijke angstig nauwgezette arbeid voor een artistiek aangelegde natuur moge zijn, onvruchtbaar is hij voor van Hoytema in geenen deele geweest. Want achter zijn gemakkelijkheid van doen, die uit latere penseel- en krijtteekeningen spreekt, zit steeds zijn positief w e t e n uit den tijd dat hij het Leidsche Museum bezocht.

En sindsdien zijn de vogelen en de planten, is de natuur hem lief geworden, en van de galerijen met opgezette beesten ging hij naar de diergaarde en den hoenderhof, spiedend het leven in de dagelijksche beweging. Als een geboren Japanner markeerde hij de trotsche houding van den stappenden haan, en hij, de kenner der structuur, wist in den vliegenden reiger, het teekenende van den stand aan de impressie der vlucht te paren.

„IBISSEN". (KRIJTTEEKENING IN PARTICULIER BEZIT).

Niet dadelijk echter was zijn weg gebaand, en de toenmaals te Loosduinen wonende, om de vreeze der schutterij met meerdere bentgenooten den Haag ontvluchtte kunstenaar heeft de tijden van te moeten maken, ook datgene waar men wel eens geen zin in heeft, ten volle gekend. En al wist hij er meermalen iets persoonlijks in te leggen, het illustreeren van novellen, het versieren van tentoonstellingsboekjes, het teekenen van weekbladplaten, het was zijn fort toch niet; de dierenwereld, en in het bijzonder de vogelen,

trokken hem aan, en van uit Loosduinen is dan ook zijn eerste vogelen-boek de wereld ingezonden, door publiek en pers met blijdschap begroet, nog niet zoo zeer om wat het was, maar om wat het beloofde, voor onze kinderprentenboeken. Toentertijd — het is tot 1892 dat wij terug moeten gaan — was er op dit terrein ten onzent nog zeer weinig gepresteerd, bestond er dus niets waaraan men eenigermate kon vasthouden, tenzij men buitenlandsche als Walter Crane's boekjes of die van Boutet de Monvel tot voorbeeld zou willen nemen. Men moet dit bij beoordeeling van de waarde en belangrijkheid ervan niet uit het oog verliezen; want ook zonder nu juist slaafs nagevolgd te worden, brengt een voorganger, die in dezelfde lijn reeds naar iets getracht heeft, den nakomer op een denkbeeld niet alleen, maar biedt dezen ook gelegenheid tot het vermijden van hetgeen in zijn eigen werk minder gelukkig geweest is.

„SCHOLLEVAARS". (KRIJTTEEKENING IN PARTICULIER BEZIT).

Dat dit prentenboek een evenement was, we behoeven er slechts even de kunstrechters van '92 op na te slaan, en vinden bij Jan Veth: „Wie de waarde van het aardige werkje kortweg wilde aanduiden, zou ongeveer kunnen volstaan met te zeggen dat het in elk geval het beste is, wat van dien aard in Holland nog geleverd werd." In het „Vaderland" lezen we: „Met hooge ingenomenheid maak ik melding van een nieuwe uitgave (om met een ander te spreken) voor kinderen van 8 tot 80 jaar." De „Haarlemmer" schrijft: „Dit is eens iets bijzonders" en de „Spectator": „In deze dagen van ontwaking van het gevoel voor directe kunst, moge de kunstenaar met dit boek het succes hebben, dat hij verdient." In het „Handelsblad" staat niet meer of minder dan: „Wat mooie lijnen vermogen, bewijst een artistiek Hagenaar in een zeer oorspronkelijk boekje, waarin vogels als helden van zijn epos optreden. . . . De oude vogelgeschiedenis is bekend, maar een teekenaar, die als onze oude Hondecoeter, die sjilpende en vliegende, de kakelende en kwakende vogels zoo merkwaardig juist weet af te beelden, is een phenomeen."

Zijn dit slechts enkele aanhalingen, in de andere bladen was de ontvangst niet minder gunstig, al wees men, en niet ten onrechte, op de tekortkomingen die dezen eersteling aankleefden.

Nog in een ander opzicht lijkt mij dit eerste prentenboek van Van Hoytema belangrijk, n.l. omdat het hem in directe aanraking bracht met den lithografischen steen, die later zoo'n vertrouwd vriend van hem zou worden, want Hoytema is naast zijn andere kwaliteiten, een steenteekenaar bij uitnemendheid.

Ontzaglijk is zijn œuvre in steendruk, waaronder niet alleen zijn prentenboeken, zijn kalenders, zijn portefeuilles moeten gerekend

PAUW (WANDSCHILDERING IN DE SOCIETEIT TE GORKUM).

eene uitgave van hem zelf en moest dus zoo weinig mogelijk onkosten met zich brengen, en hoe pretentieloos zij ook waren, zij staken gunstig af, bij de zoetelijke nieuwjaars- en kerstmis-kaartjes, meest Duitsch of Engelsch fabrikaat die men in de Decembermaand voor de vensters van den luxe-boekhandel ziet uitgestald.

Van nu af kunnen wij Hoytema's werk geregeld op tentoonstellingen in hoofd- en hofstad vinden, en tusschen de Haagsche bentgenooten, waarvan velen moeilijk ontkomen konden aan den verleidelijken invloed van de grootmeesters dier dagen, zien wij hem een geheel aparte plaats innemen. Hij, meer teekenaar dan colorist, schijnt aangelegd om zijn talenten in dienst der decoratieve kunst te gebruiken, en niet te verwonderen is het dan ook, dat wij hem later als ontwerper van tegelbeschilderingen, van meubelversieringen, van tapijten zelfs, terugzien.

Zijne decoratieve eigenschappen zijn echter niet die van een beredeneerden ornamentist, die zijn vogels en bloemen tot samenstel van lijnen weet te voegen, zij herinneren veel eer aan een Korin, een Sosen of Hiroshige, aan die oude Japanners, die door hun wijze van de natuur te beschouwen aan hunne weergaven ervan als onbewust een decoratief karakter

worden, maar ook de tal van kleinere studies, voor het meerendeel òf niet in den handel of in eigen-uitgave onder vrienden en belangstellenden verspreid.

Uit zijn begintijd dagteekenen ook die kleine nieuwjaarskaartjes met pelicaantjes en eenden, om der zuinigheidswille in enkel zwart op getint karton gedrukt, die dan, 's avonds als tijdpasseering, met de hand werden bijgekleurd, uit vooraf klaargemaakte verfpotjes. Dit was

verleenden. 't Zijn niet de zachte toonverschillen die hem treffen, maar het karakter, de typische vorm en daarbij de talrijke details waaruit het geheel is opgebouwd. De vogel is voor hem dan ook in het algemeen geen picturaal geval, geen ineenvloeiing van zachte tinten, maar een complex van mooi geornamenteerde veertjes, die hij met een groote zorgvuldigheid uitbeeldt. En dit gevoel voor de details zien wij niet alleen in zijn teekeningen van dieren, maar ook in zijn planten, in zijn teekeningen van broeikassen en in zijn landschappen. Hij beschouwt naast de karakteristiek van het geheel, niet minder de onderdeelen in al hunne kleine finesses; en door deze visie der dingen zijn op zijn teekening de accessoires even nauwgezet behandelt als het overige.

WITTE PAUW. (WANDSCHILDERING IN DE SOCITEIT TE GORKUM).

Een compositie van Hoytema heeft dan ook haast de uitvoerigheid van een Hondecoeter, hij kent zijn dierenwereld door en door en ... hij weet er bijna altijd iets belangrijks, iets moois of fantastisch van te maken.

Was het alleen zijn kennis die ons in den teekenaar verbaasde, och wij zouden hem niet belangrijker achten dan een goed illustrator van een dierkundeboek, die slechts te letten heeft op het uiterlijk van vorm en van stof, maar aan dien uiterlijken vorm weet hij leven te geven, als de beste portrettisten. Zijne dieren vertellen door houding en oogen de heele geschiedenis van hun bestaan. Zijne apen, in de diergaarde geteekend, zij hebben het tragische in hun blik, aan dieren in gevangenschap eigen, zij zitten ineengedoken, kouwelijk als betreurden zij hun zonnige wildernis; zijn uilen, zij doen in hun wakend-slapenden toestand, met één oog geopend

denken aan wijsgeerige peinzers; zijn hanen hebben het trotsche veldheerstype, zij zijn heerschers over hun kippenleger, zijne pauwen vertoonen bij al de gratie en schoonheid van hun vederdos het tintje van ijdelheid; de arrogante pronkerigheid zit er evengoed in als de rijkdom der pluimage. En zoo zouden wij schier ieder dier van Hoytema kunnen kwalificeeren, al zijn beesten zijn natuur; door expressie, door stand, door compositie en en groepeering zijn zij tot levende wezens het in elkaar gezakte ziellooze beest, maar deze uitingen van zijn talent staan ons inziens niet op het niveau van zijn ander werk. Zij hebben niet dat sterk persoonlijk karakter dat wij kennen uit zijn andere schilderijen en vooral uit zijn teekeningen, die zich dan ook tot geen vergelijking met de kunst van dezen of genen tijd- of studiegenoot leenen, waar men bij zoo'n stilleven als onwillekeurig toe geneigd is.

Nu weet ik wel, het is niet de grootste verdienste iets te maken, dat geen punt van

„BROEIKAS" (AQUAREL).

geworden. Hoytema heeft ze geobserveerd niet alleen om den uiterlijken schijn, maar ook om hun doen en laten, om hunne innerlijke hoedanigheden; vandaar dan ook dat de enkele keeren dat hij zijn vogels benutte als kleur en stof sujetten in een stilleven, zij ons beslist minder belangrijk voorkomen dan in zijn ander werk. Wel hebben deze stillevens, de kwaliteiten die wij van een geroutineerd schilder kunnen verwachten, en Hoytema's kennis van het dier is duidelijk te bespeuren in aanraking met andermans werk heeft, en allerminst als dit het vooropgezette doel is geweest, maar waar, door de nakomers der Haagsche school helaas al te veel geteerd is op de visie hunner groote voorgangers, en waar het binnenhuis-sujet, inzonderheid het Gooische, maar te vaak tot een bepaald recept is geworden, met meer of minder vaardigheid gemengd, daar wekt het frissche werk, als dat van Hoytema, waaruit een eigen kijk op de dingen spreekt, toch immer meerder sym-

pathie. Een zoeker, die zich een weg baant is o.i. verdienstelijker dan hij die andermans voetstappen slechts volgt, en zoo kunnen wij Hoytema dan ook niet tot de een of andere school rekenen, noch zelfs zijn werk als zuiver Hollandsch aanmerken, en hem als zoodanig rubriceeren; hij neemt een geheel afzonderlijke plaats in tusschen de kunstbroeders, evenals Dijsselhof met zijn later werk en Toorop met zijn vroegste schilderingen, om slechts enkelen te noemen.

Hoytema's talent dat zich richt naar het uitbeelden van het dierenleven wordt onmiskenbaar geleid door de gaven van zijn geest, door zijn zucht naar humor den meesten tijd, door een groote gevoeligheid immer, waarbij zelfs een tintje symboliek, een enkele male. In zijne grootere composities, in zijn wandschilderingen, bereikt hij ook met zijn vogels en zijn planten, dikwijls alleen door de kleurcombinaties een bepaalde stemming, die heenwijst naar verschillende jaargetijden, naar morgen of middag, zelfs zonder in uiterlijke kenteekenen te vervallen.

Behalve zijn prentenboeken toch die hem in wijden kring een zeker niet onverdiende reputatie bezorgden, behalve zijn teekeningen die hem onder bentgenooten een eerste plaats deden innemen heeft Hoytema zijn gaven in dienst der versierende kunsten gesteld, waartoe zijn werk m.i. als aangewezen is.

„WITTE KAKATOE" (AQUAREL).

Reeds in 1894, kort na het verschijnen van zijn eerste boekjes, wijdde hij zijn krachten aan de wandschildering der societeitszalen te Gorkum, waar de blauwe en witte pauwen, de goudfaisanten, wilde zwanen, eenden, uilen en raven zich vermeien onder bloeiende appel- en peereboomen, onder paarsche clematistakken en rose kastanjebloesem.

En een paar jaar later zou hij de uitdossing van een boot der firma Fop Smit & Co. op zich nemen, de Merwede I, waarin niet minder dan een vijftigtal paneelen met vogels en bloemen, de jaargetijden symboliseeren. Het zijn vakken met pronkende hanen, met sierlijke pauwen, (bij den toegang tot de damessalon), met slanke reigers, met sombere kraaien, met kleine ijsvogeltjes en daar tusschen paneelen met bloemen en heesters die groeien en bloeien in den zomer, de lente, de herfst en den winter.

De damessalon zelf is in zomer- en lentedos met kleurige vlinders, met blanke zwanen, aardige kraanvogels en daartusschen kamillen, papavers, dolle kervel, bloeiende waterplanten en wat niet al, dat aan het geheel een feestelijke stemming geeft.

Deze beide schilderingen, hoewel ze misschien niet geheel onder de rubriek van versierende kunst gerekend kunnen worden, en men ze als amphibieën in de kunstwereld zou moeten beschouwen, lijken mij toch zoo beslist heen te wijzen naar de zoo bij uitstek decoratieve eigenschappen in Hoytema's werk, dat het eigenlijk jammer is dat deze vooralsnog niet geheel tot hun recht gekomen zijn. Nòch zijn pogingen op aardewerk-gebied, nòch die op tapijtkunst of in het meubelvak zijn zóó voldragen als ze hadden kunnen zijn, Hoytema's merkwaardige capiciteiten en zijn neiging tot versieren in aanmerking genomen.

Trouwens zijn opvatting van versieren is, zoo hij er al zeer over peinst, wat wij intusschen wel eenigszins betwijfelen, meer gevoeld dan beredeneerd. Hij zal geen schema van verdeeling gebruiken om zijn compositie behoorlijk in evenwicht te zetten, maar hij vult het gegeven vlak op een wijze die doet zien dat hij zich bewust is, waar het zwaartepunt gelegen moet zijn, en wat als tegenwicht geplaatst kan worden. Hij heeft een gevoel voor compositie, dat aan de Japanners verwant schijnt, maar ook deze gave doet hem in gevallen waarin zijn werk meer een ondergeschikte, een versierende plaats moesten innemen, het noodzakelijk verband tot het geheel wel eens voorbij zien. Zoo zijn in de meubelen waarbij hij de paneelen door snijwerk versierde, deze paneelen te veel opzichzelfstaande dingen gebleven, en alleen de kamerschermen, die louter uit groote vakken bestaan, in deze als geslaagd te beschouwen.

Men vatte deze kleine uitweiding niet op als een miskenning van Hoytema's capaciteiten, alleen mogen wij het betreuren dat zijn pogen in deze richting niet gegeven heeft, wat zij ongetwijfeld had kunnen doen. Hoytema is niet de wel overwogen sierkunstenaar geworden, die zijn aanleg deed verwachten.

Maar laat ons in plaats van te toeven bij wat hij n i e t is geworden, liever content zijn met wat hij w e l is geworden, en dat is zeker een van de meest geraffineerde steenteekenaars van onzen tijd. Men denke slechts even aan de witte reigers, aan de angora-konijntjes uit zijn dierenportefeuille, om toe te stemmen dat er weinige kunstenaars zijn, die zóó met den steen vertrouwd zijn als hij.

Zijn prentenboekjes hebben hem ongetwijfeld die routine bij gebracht, en het is opmerkelijk, dat wij door de wijze van teekenen, aan zijn gemakkelijkheid van doen, haast de jaren van verschijnen kunnen vaststellen.

„Hoe de vogels aan een koning kwamen" nagenoeg met vet krijt geteekend en een enkel sliertje met penseel, was het eerste, dat gevolgd werd door het veel forschere „Leelijke jonge eendje" dat niet alleen als teekening maar ook als litho van een meerder kunnen getuigt; wij wijzen bijv. op de groote eendenkop, die op blz. 7 met verbazing het jonge zwanenkuiken aankijkt.

Reeds rijper techniek vertoonen zijn hierop gevolgde twee litho's „oud en nieuw jaar", zijn pronkende witte pauw en zijn uilen in de sneeuw, maar uitvoeriger nog is de behandeling van zijn in 1895 verschenen boekje „Uilengeluk", waarin o. a. plaat 3 met de drinkende vogels, met de pauw, de kalkoen, de haan en de kippen niet alleen van kleur en compositie maar ook van behandeling een prachtig voorbeeld is.

Twee jaar later zouden zijn „Twee hanen" verschijnen, dat bijzonder geslaagde bladzijden vertoont, bladzijden waarin hij zich het procédé, van met weinige kleuren door over elkaar drukken, lichter opzetten, weg krassen enz. enz. veel te bereiken, volkomen meester toont. Zijn duiven, volgens de tekst, „blinkend als paarlemoer," zij geven zeer juist de teere kleur van witte veeren met een nuanceering van crême; zijn haan te midden van kippen en kuikens is een voortreffelijk specimen van Hoytema's kennis van het metier.

Maar de climax van zijn technisch meesterschap bereikt hij ongetwijfeld in zijn zes dierstudies in 1898 verschenen. Hier doet Hoytema zich kennen als een steenteekenaar zonder weerga, die uit den steen weet te halen, wat er maar uit te halen valt. Hij beteekent hem

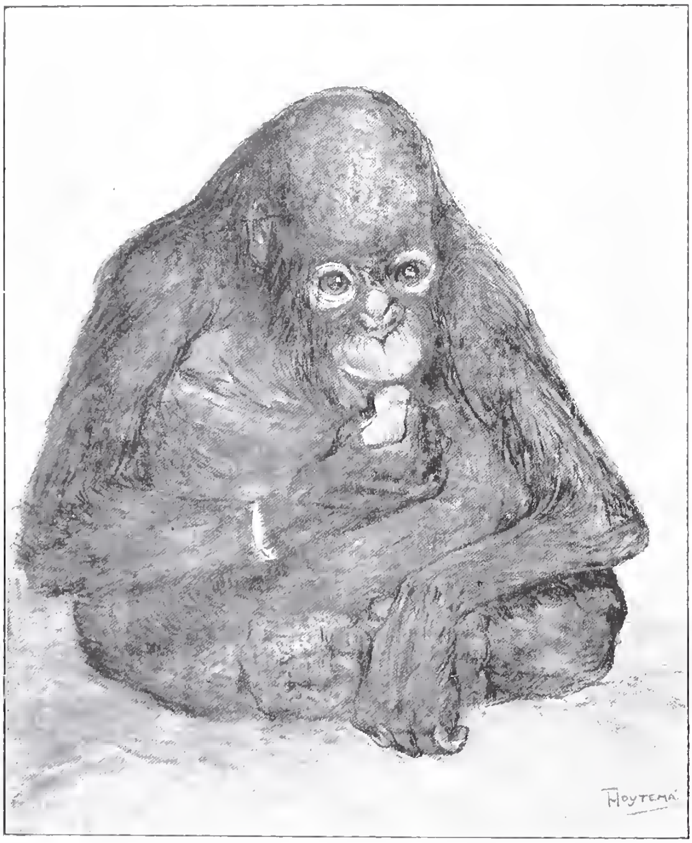
met krijt, met tusch, hij wascht er op, krast en schaaft een tint lichter, laat ten slotte door sterke druk er relieflijntjes op komen, (de blinddruk der Japansche houtsneden) die alleen door hunne speling van licht- en schaduwkant een kleine werking in het effen wit brengen. Wij noemden ze reeds, die witte angorakonijnen op een zwarten fond, waarin de witte vlokkige vacht door wegkrassen en schaven door zacht beteekenen en blinddrukken uitstekend is weergegeven. Trouwens juist in dit album, waarin zoo verschillende diersoorten voorkomen: ibissen en kwak, angorakonijnen, steenuilen en torenvalken, apen, zilverreigers en ten slotte een leguaan, blijkt op welke voortreffelijke wijze hij de stof weet uit te drukken; zoowel het pluizige der konijnen, het glanzende der reigerveeren, het leerachtige der leguanenhuid, het is alles met een bewonderenswaardige zekerheid gedaan. Bij deze serie sluiten zich enkele latere, afzonderlijk verschenen litho's aan, waarvan zeker een groote kalkoen, en een dood roodborstje niet de minste zijn, vooral het laatste, weggekrast op een zwart opgerolde steen, is een technisch meesterstukje. Meer en meer nu voelt hij zich thuis op den steen, dekt hem af met gom, teekent en krast, kortom weet hem geheel te beheerschen, hij is volkomen zeker van zijn zaak; maar deze zekerheid laat ook wel eens een al te groote gemakkelijkheid van doen doorschemeren, wat in zijn latere kalenderbladen zoo nu en dan wel merkbaar is. Doch laat ons hem er geen verwijt van maken, niet ieder mensch werkt immers onder de meest gunstige omstandigheden, en de opgave jaarlijks weer twaalf varieerende kalenderbladen te moeten maken, leidt er wel eens toe dat niet aan alles even veel zorg en moeite besteed wordt, buitendien Hoytema's gaven en kunnen behoeden ons er voor dat wat hij maakt nooit beneden het middelmatige is. Hij heeft nu eenmaal capaciteiten van een kunstenaar van rang, en al toont hij ze niet immer, toch blijft zijn werk voornaam en goed. Ik las eens: „Hij is een talent van zuivere distinctie en fijne gratie; zijn kunst is aristocratisch: nooit ordinair, nooit ongevoeld, nooit grof en banaal, zelfs niet wanneer hij min gelukkig is geslaagd," en dit lijkt mij zeer juist.

„KAKATOES" (AQUAREL IN HET BEZIT VAN HET MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM).

Wij vergeleken Hoytema eenige malen met de goede Japanners van omstreeks 1850, en waar ik bij het doorbladeren van oude critieken een paar zinnetjes vond van Jan Veth

uit '95 dateerende: „Met de Japanners vergelijk ik hem niet. Men wordt daartoe niet verleid, want zijne originaliteit is onbetwist" daar acht ik het noodig om begripsverwarring te voorkomen, dit even nader toe te lichten. Hoytema is zeer zeker geheel oorspronkelijk, en zal er niet in het minst ooit aan gedacht hebben iets Japannigs in zijn werk te brengen of te trachten naar eenige imitatie van stijl, van behandeling of wat ook. Maar dit neemt niet weg dat evenals Whistler ongetwijfeld den invloed der Japansche kunst niet ontgaan is, gelijk Toulouse-Lautrec in zijn werk kenmerkende eigenschappen had, die op een voorliefde voor Japansche kunst wijzen, zoo hebben ook Hoytema's teekeningen bewust of onbewust, wij nemen graag het laatste aan, kwaliteiten die een Japanner tot eer verstrekt zouden hebben. Zijn liefde voor de natuur, voor plant en dier heeft hij reeds met hen gemeen, want het is geen koele observatie die hem tot bloemen en vogels dreef, maar pleizier in hun bouw en schoonheid in hun doen en laten. Maar wat hij zeer zeker ook met den Japanner gemeen heeft is de wijze waarop hij zijn teekening op zijn papier brengt, wij willen hier niet overeenkomst zoeken tusschen zijn vlot met een inktpenseel neergeschreven vogels en de Kakemono's der Korin-school, daar dit slechts op een uiterlijkheid zou wijzen, maar liever constateeren dat hij een zelfde gevoel heeft voor verdeeling van het vlak, een zelfde oog voor zwart- en wit-werking. Dit is een meer geestelijke overeenkomst, die van zijn werk zonder dat het „iets Japansch" heeft, noch dat er bij getracht is eenigerlei wijze van werken of opvatting over te nemen, toch door de rust en het evenwicht, een soortgelijke bekoring doet uitgaan.

ORANG-OETAN (GEKLEURDE TEEKENING).

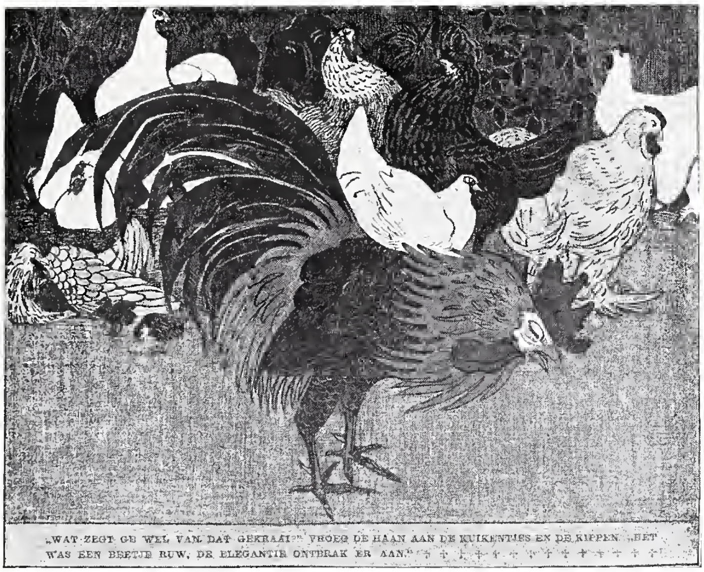
Wij mogen dit artikel niet eindigen zonder nog even de borduursels van mevrouw van Hoytema te memoreeren, die naar Hoytema's ontwerpen, door de wijze van bewerken, zoo juist in het karakter der teekeningen gebleven zijn. Ik wil aannemen dat nauwlettende examenhandwerk-dames er misschien technische fouten in zouden ontdekken, maar dit neemt niet weg dat zooals zij daar zijn, ze getuigen van een uitstekend begrip van de wijze waarop het beste de vogelveeren en de apenvacht uitgedrukt kon worden.

Het papegaaitje van den stoelrug, het apenpaar op het schermpje, zij zijn in hun soort voortreffelijk en doen het betreuren dat van dezen gemeenschappelijken arbeid niet meerdere proeven kunnen getuigen, want zij hield een belofte in zich van veel schoons dat ons nog te wachten stond.

* * *

In den laatsten tijd zien wij Hoytema's

werk minder op tentoonstelligen en geven zijn afzonderlijke exposities hier en daar gehouden niet veel te zien wat wij niet reeds van jaren terug kenden, slechts zijn geregeld verschijnende kalender herinnert ons aan zijn bestaan, doet ons weten dat hij nog werkt, zij het ook niet met die energie, met dien vollen levenslust van vroeger. Het is alsof al die triestte, eenzame vogels van zijn laatste kalenderbladen, van een ontzettenden weemoed getuigen, zoodat wij van harte Hoytema die ons nog zooveel zou kunnen geven, zouden willen toewenschen dat hij weer terugkeere tot zijn „Uilengeluk", niet juist om „met de oogen te knippen en verder te peinzen", zooals de schrijfster van het verhaal zegt, maar om evenals de vogels weer opnieuw te kunnen genieten van de zon, van de bloemen, van de schitterende vlinders, van de kleurige vogels, van de natuur, zooals slechts hij die liefde voelt voor alles wat er rondom hem leefde, daarvan genieten kan.

BLADZIJDE UIT „DE TWEE HANEN"

En ik geloof zeker dat ook wij er wèl bij zouden varen, want zijn ongemeene gaven, zijn niet geëvenaarde vaardigheid, en last not least zijn kennis van het métier, zij zijn ons waarborg dat wij nieuwe prentenboeken, nieuwe litho's, nieuwe studies zouden krijgen — denk eens aan wat een kostelijke schoolplaten hij zou kunnen maken! — die dan als zoovele verrassingen opnieuw konden getuigen van zijn buitengewoon talent, en doen zien wat hij als kunstenaar vermag.

KERAMIEK, DOOR HERMAN HANA.

„Man zeige die Töpfe, die ein Volk hervorbrachte, und es lässt sich im Allgemeinen sagen, welcher Art es war und auf welcher Stufe der Bildung es sich befand."

SEMPER.

Men kan, aan het woord keramiek een beperkte beteekenis gevend, hiervoor lezen: pottebakkerskunst, of pottebakkersbedrijf; en zoo verstaan, lijkt de keramiek niet zeer belangrijk. Pottebakken.... Grof aardewerk maken... Werkmansarbeid: zóóveel honderd stuks per dag. En wij bedenken eerst in de tweede plaats, dat, om te beginnen, de potten of potscherven, bij opgravingen gevonden, dikwijls het belangrijkstestudiemateriaal zijn van den archeoloog, van den geschiedvorscher.

Wij bedenken eerst in de derde plaats, dat we hier dus met iets zeer bijzonders, iets zeer belangrijks te doen hebben; met een symbool van den onverbrekelijken band, die den mensch en zijne evolutie aan de aarde bindt. Terra cotta. Gebakken aarde. Deze gebakken aarde is in den loop der tijden het meest onvergankelijke beschavingselement en beschavingsbewijs gebleken, dat door de inwerking van den menschelijken geest uit de inerte massa van onze planeet is opgebloeid.

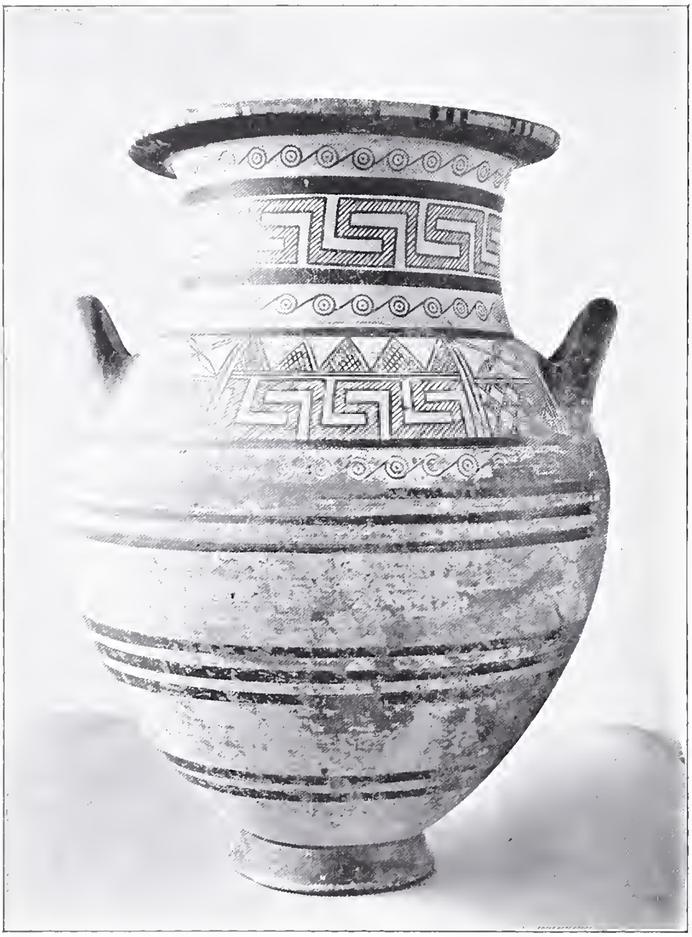

FIG. 1. GRIEKSCH VAATWERK (RIJKS-MUSEUM VAN OUDH., LEIDEN).

Verplaatst men het zwaartepunt van het begrip: pottebakkerij in de richting van het door de natuur als 't ware aangewezen materiaal: de klei, dan is er reden om enkele der belangrijkste en zeker merkwaardigste voortbrengselen der bouwkunst, vele dikwijls van terra cotta gemaakte onderdeelen van Grieksche tempels, de somtijds van terra cotta vervaardigde Egyptische obelisken e. d. g. als keramiek te beschouwen; noemt men daarentegen keramiek alles wat als vaatwerk voor gebruik of sier of religieus symbool is en wordt voortgebracht, dan vallen alle materialen en daarmee tezamen gaande werkwijzen of technieken, die voor het produceeren van vaatwerk in aanmerking komen, binnen de grenzen van de keramiek.

Metaal, hout, ivoor, glas, steen enz., drijven, gieten, snijden, blazen, slijpen en hakken komen dan in de rij te staan der eigenheden en karaktertrekken, die met elkaar de voorstelling van het begrip keramiek volkomen maken.

De pottebakkerskunst is behalve bedrijf of nuttigheidskunst ook schoone kunst; de schoonheid te dienen is haar altijd in ruime mate

gegeven geweest, en voor hen, die de schoonheid der dingen beschouwen als de essentieele uiting en als de eigenlijke rechtvaardiging van hun bestaan; voor hen ook die in de schoonheid het einddoel zien van alles wat wordt en bloeit, heeft de kunst van het vazenmaken ten allen tijde een sterke attractie, een somtijds fascineerende belangrijkheid gehad.

Schoonheid is iets geestelijks. Schoonheid.... vormt daardoor in zekeren zin een contrast met nuttigheid, een soortgelijk contrast als geest en materie. Maar evenals geen geest kan gedijen zonder een lichaam, kan ook geen schoonheid bloeien die niet in de materie geworteld staat, en daardoor is het wijde gebied van de materie en de materieele behoeften, met al zijne afdeelingen en gradaties, de groei- en voedingsbodem van alle schoonheidsvormen. Bij de keramiek blijkt dit niet minder overtuigend, dan bij elke andere kunst.

FIG. II. PHOENICISCH VAATWERK (RIJKS-MUSEUM V. OUDH., LEIDEN).

Elk menschelijk bedrijf symboliseert in zijn producten een relatie, een betrekking, van den mensch tot zijne omgeving. Als gij een ei kookt, dit aan één kant pelt, en het met den anderen kant op een tafel drukt, dan staat daar een stuk keramiek. Het is het werk van een mensch. Er is een reeks menschelijke overwegingen, (al zijn het dan voor een deel half- of onbewuste overwegingen) noodig, om dit stuk keramiek te maken. De eierschaal is omgeschapen in een vat, en daardoor in betrekking tot den mensch gebracht. — Het spreekt vanzelf dat op deze en soortgelijke wijze de eerste vormen der keramiek ontstaan zijn, en dat het langen tijd heeft geduurd, eer de evolutie tot de hoogte, voor het bakken van een pot vereischt, gestegen was. Sommigen zeggen, dat de eerste gebakken potten gemaakt zijn, door een korf of mand van buiten met klei te bestrijken, en daarna het geheel in het vuur te plaatsen, waardoor dan de klei verhardde en de mand tot asch verteerd werd. Men kan een speculatieve redeneering houden, die deze bewering waarschijnlijk maakt. In elk geval geeft het eenvoudige karakter der vlechtkunst ons op zichzelf reeds aanleiding om haar als een der alleroudste kunsten te beschouwen.

FIG. III. GRIEKSCH VAATWERK (RIJKS-MUSEUM V. OUDH., LEIDEN).

Onder het Egyptische vaatwerk uit den vroegsten tijd vindt men steenen zoowel als gebakken voorwerpen. Die steenen potten hebben den vorm van een plompe urn. Zij hebben twee embryonale ooren met zeer kleine gaatjes, waaruit blijkt dat zij aan een draad of koord gedragen werden. Zij dienden als watervaten, en dit heeft waarschijnlijk aanleiding gegeven, de urn in zulk een nauw verband met den doodendienst te brengen. Immers zoodra een stijging in de geestelijke ontwikkeling de behoefte schept om de wijding van den dood te symboliseeren, bieden de bij den lijkdienst gebruikte voorwerpen, — de urn der laatste wassching, de kuip der laatste wassching (sarcophaag) de kruik der laatste zalving (leky-

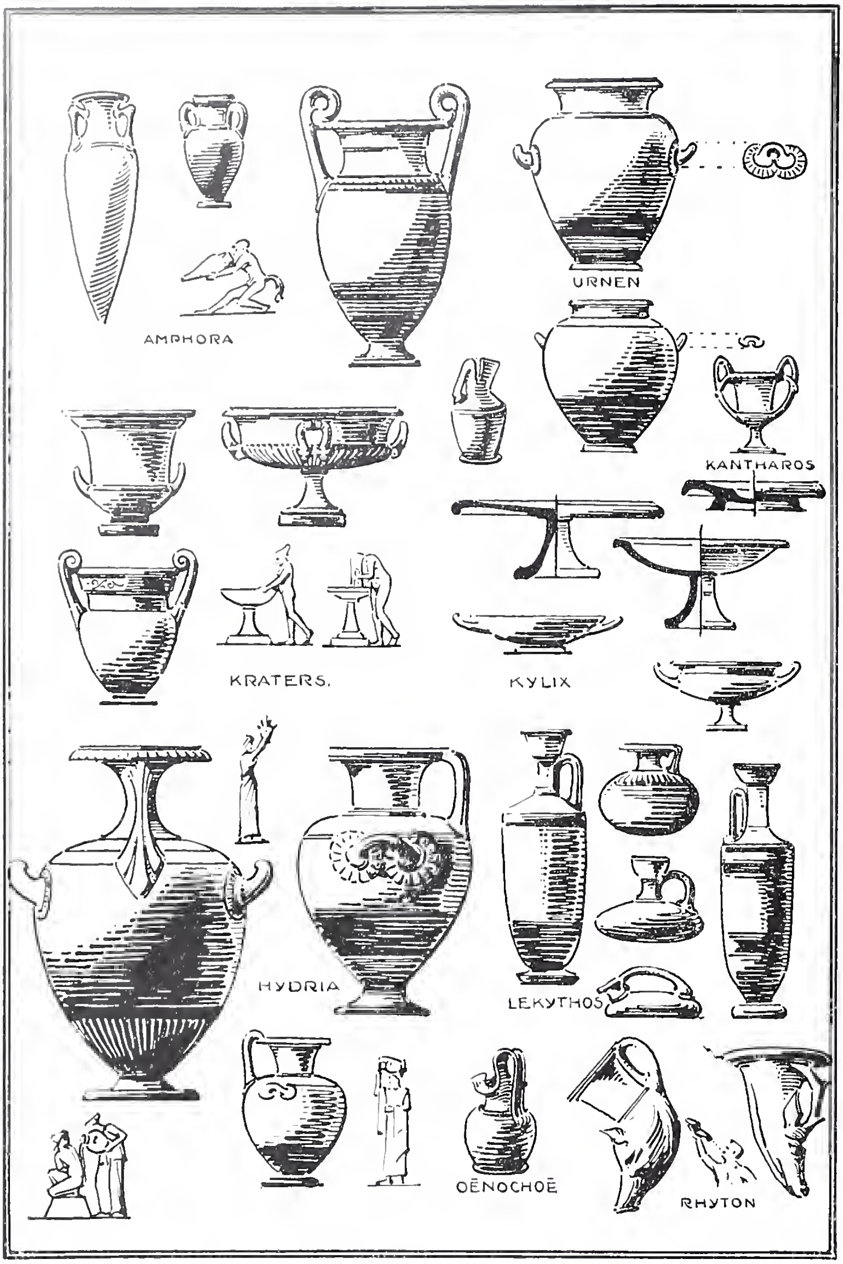

FIG. IV. GRIEKSCHE VAZENSOORTEN, GROEPSGEWIJZE GERANGSCHIKT.

eene amphora vervat, werden overhandigd. Het is evenzeer duidelijk, dat men een geschenk van bijzondere waarde, dienende bij eene of andere buitengewone gelegenheid, ook in een vaas van minder alledaagsch karakter wilde bergen. De vaas ging zoodoende door haar meer bijzonder uiterlijk het bijzondere van den inhoud, en van de geheele situatie symboliseeren (huwelijks-, prijs- en offergeschenken). — Ten slotte werd die vaas, zooals het met alles gaat wat „van niet komt tot iet," de hoofdzaak, en niet alleen de hoofdzaak, maar de zaak waar het om ging. Eerst werd de inhoud bijzaak, daarna liet men die bijzaak achterwege, en met het verdwijnen van den kostbaren inhoud, kwam de taak, het bijzondere der gave te symboliseeren, uitsluitend ten laste der kostelijke omhulling, en werd het vat der eere, als een bloem, die geplukt wordt, van zijne

thos) als het ware zichzelven aan, om na dit gebruik met den doode begraven en aldus aan het profane leven onttrokken te worden.

De Grieksche sarcophaag, oorspronkelijk bronreservoir, later ook badkuip, vertoont ook als doodkist nog vaak een versiering met leeuwekoppen (spuwers), g e g o l f d e cannelures, waterplanten enz. De Grieksche amphora was oorspronkelijk een voorraadvat voor uitsluitend huiselijk gebruik, en het ligt voor de hand, dat geschenken, hetzij in vasten, hetzij in vloeibaren toestand (b.v. graan of wijn) in

eigenlijke en oorspronkelijke bestemming, dat is: van zijn groei en voedingsbodem losgemaakt, om vergeestelijkt, nog een wijle als pronkobject zijn innerlijkst bestaan aan de hooge aspiratiën van zijnen schepper, den mensch, te offeren.

Pronkvazen, eerebekers en „challenge cups" zijn nog steeds in de mode, en in hun modieuze, pronkerige, en grillig verstarde vormen die een eigen, gezonde vormenoorzaak en vormenspraak ontberen, staan zij daar als versch verniste mummies, wier „morituri te

salutant" sinds eeuwen verklonk. . . .

Van het gewone aardewerk van alle oudere volken heeft men niet veel meer dan scherven teruggevonden, maar de vazen, aan de goden, den dood of de eer gewijd, getuigen door hun veeltijds nog volkomen gave vormen en versieringen van de bijzondere zorg, waarmede zij door hunne vroegere bezitters zijn behandeld en bewaard

Enkele der meer gewone, en vooral der oudste voorwerpen geven een zoo duidelijk beeld van de levenswijze en gewoonten die hun vorm bepaalden, dat een enkel bewijs hiervan niet overtollig is. Fig. IV vertoont links boven een amphora zonder voet. Wij maken hieruit op, dat een voet overbodig was, en dat was hij ook, omdat de eenvoudige Griek uit dien tijd den bodem, zooals die was, hoogstens met ossenbloed gedrenkt en vastgestampt, als vloer zijner woning of tent aanvaardde. Hij gebruikte hierbij geen waterpas, en de hobbels en kuilen, die bovendien spoedig ontstonden, maakten een vat met voet, of ook maar met een plat ondervlak, minder geschikt voor de omgeving, terwijl een toegespitst vat daarentegen, eenvoudig in den grond gespietst, „zeer op zijn plaats was."

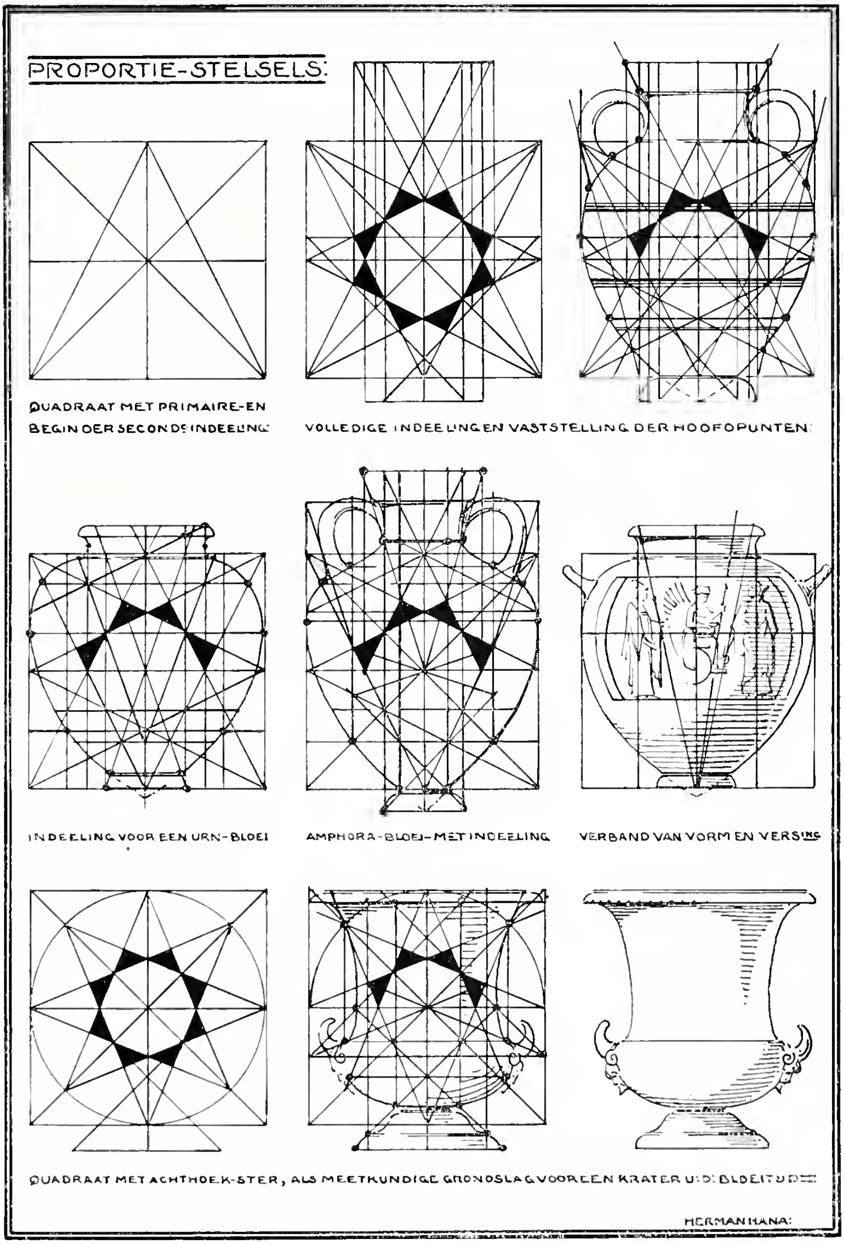

FIG. V. MEETKUNSTIGE SYSTEMEN TOT VASTSTELLING VAN PROPORTIES.

Eene nadere beschouwing der uit aesthetisch oogpunt meer belangrijke vaasvormen vindt haar meest waardeerbare objecten op Grieksche bodem. De Grieken zijn ons lief, om hun klare, logische, immer zichzelven vereinende kunstopvatting, hun blijhartig-poëtische overgave aan het kostelijke leven, om hun levenspassie, om hun koel begrip, om de haast altijd raak-slaande kracht waarmede zij het „Gesammtbild" hunner nobele cultuur als een nog nimmer geëvenaard exempelmonument uit de rotsen van hun vaderland hebben gehouwen. De Grieken zijn ons lief, om den vagen afschijn van enkele hunner beste eigenschappen, dien het ons, Hollanders,

per preferentie gegeven is, in de hoogste uitingen van o n z e kunst, aan de beschaafde volken te vertoonen. Wij zijn geestelijk aan de Grieken verwant, en van de westersche volken zijn wij het, die hunne werken het minst hebben nageaapt, doch wel het innigst begrepen en, — zij het met verminderden glans — tot de meest eigene eigenheid hebben omgeschapen. Wij denken hierbij aan die dagen, waarin het werk der Hollandsche Renaissancisten zich plantte tot ver en verder over onze Oostelijke grenzen; aan dien tijd waarin de sappige levenskracht van Holland en van Holland's kunst in het land der Denen tot nog nobeler ontplooiing is opgebloeid dan in Holland zelf, zoodat zij die den Hollandschen nabloei der klassieke kunsten in zuiversten vorm willen kennen, naar Denemarken gaan.

Omstreeks 1000 jaar v. C. is de periode van het snelle en zeer diepe verval der b. w. van spreken vóór-klassieke, Kretisch-Myceensche beschaving. Uit dien tijd stamt de zwart-glanzende vernisverf, die sinds haar uitvinding in de oudheid, in gebruik gebleven is. De opbloei van een nieuwe krachtperiode is reeds zeer duidelijk te constateeren in de 7e eeuw v. Chr. Uit dien tijd dateeren reeds vele praalvaten, waaronder er zijn van reusachtige afmetingen, n.l. 1.25 M. en hooger, gevonden in en ook op de graven (voor offergaven). Zij behooren tot den z.g. vroeg-attischen stijl, zij hebben een bleekgele kleur, het materiaal is nog onzuiver, de vormen zijn nog niet verpuurd, en de versiering vertoont een duidelijk merkbaren Aziatischen invloed. Om een behoorlijk uiterlijk te verkrijgen, overtrekt men de vazen met pijpaarde. Hierop wordt de versiering aangebracht, aanvankelijk hoofdzakelijk bestaande uit horizontale banden, waartusschen onbeholpen meetkunstige versieringen. (Geometrisch tijdvak). In fig. I zijn al deze kenmerken duidelijk waar te nemen. Iets later ontstaat het meer figurale ornament, waartoe in den beginne hoofdzakelijk de — (vermoedelijk aan geweven stoffen ontleende) — oostersche dierfiguren dienen. Dit ornament wordt, afgewisseld met de nog in gebruik blijvende meetkunstige versieringen, optochtsgewijs tusschen de banden-indeelingen aangebracht. De vormen zijn nog niet ten volle ontwikkeld, de contouren hebben nog iets weeks, en tegelijk iets zwaars, de vaste stelligheid, de harmonische maatverhouding der onderdeelen ten opzichte van het geheel en ten opzichte van elkander, die den bloei kenmerken, zijn nog niet bereikt. Wie de beide amphora's, voorkomend op de plaat met de proportiestelsels (V), 1e rij, rechtsche fig. en middelste rij, middelste fig., met elkaar vergelijkt, krijgt van dit verschil in rijpheid een duidelijken indruk.

FIG. VI. GRIEKSCH VAATWERK (RIJKS-MUSEUM VAN OUDH., LEIDEN).

Doch na 600 v. C. ontstaat in den geest der makers die innerlijke verreining, die intuïtieve bewustwording van het eigenlijkste wezen der vormen, die men al tastende, zoekt, die geleid heeft tot het zuiverste bedenken en volbrengen dat de bloei der kunsten in eenigerlei tijd heeft voortgebracht. Het is een natuurproces. Het is altijd het hoogste privilege der kunst geweest, dat zij boven

zichzelven verrijzen mag, dat zij boven het niveau der kunsten uit mag groeien, om Natuur te worden. Natuur, in den zin van gaaf, rein en ongekunsteld; natuur, verstaan als direkt symbool van het Goddelijke.

Van die allerschoonste Grieksche vazen kan men in het Leidsch Museum van Oudheden er enkele vinden. Bij de afbeeldingen, aan de collectie van dit museum ontleend, ontbreken juist die mooiste, door een misverstand. En dat is feitelijk een winst, want wie voor oude en nieuwe kunst genoeg belangstelling heeft, om dit artikel te lezen, die vazen zijn maar bijzaak, zij zijn maar hulpmiddelen om van het vorm-mysterie te verstaan, dàt het een mysterie is. Als gij een anatoom hoort uiteenzetten, van stukje tot beetje, wat het nut en de functie van ieder deeltje van het menschelijk lichaam is, en waarom dit zus, dat zoo gevormd is en gebouwd, dan denkt gij: „Die man is er achter." — Hm, — maar gij gaat niet naar hem om kritiek over figurale sculptuur. Als gij een ingenieur hoort spreken over de zekerheid, die men bereikt heeft in het bouwen van bruggen van ijzer en staal, of in het bouwen

FIG. VII. GRIEKSCH VAATWERK (RIJKS-MUSEUM V. OUDH., LEIDEN).

heeft ook wel eens een echte Grieksche vaas uit den besten tijd gezien, en daarvan een indruk gehouden, die men beter doet, niet door een „plaatje" te bederven. En wie er geen gezien heeft, brenge in genoemd Museum eens een dagje door.

Vorm; — vorm is symbool van mysterie en dat symbool is zelve wederom mysterie. Vorm is het meest wezenlijke dat wij kennen, doch als wij van dat echt wezenlijke het echte wezen willen vatten, dan zien wij het ons ontgaan! Sta mij toe, hierover in het algemeen iets te zeggen, voordat ik weer op die Grieksche vazen kom. Want die Grieksche van een Eiffeltoren of een huis met 36 étages, dan lijkt het u wel even, of hij u het geheim zal blootleggen, maar als gij dan ziet zijn brug, zijn toren, zijn huis. . . . .

Och, kijk nu eens even naar die paar lampjes van fig. II (bl. 13). Maar gij kent ze wel, en iedereen kent ze. Doch dat éene, dat driehoekige, dat ik tusschen 'n duizend stuks in een vitrine (L. M.) vond, hadt gij dàt eerder gezien? Een kommetje als een theekopje, met drie vingers dichtgeknepen toen de klei nog week was! Het heeft geen handvat, en geen holte voor het ingieten van de olie. Het staat niet zoo vast en het heeft misschien

nog tien gebreken meer. Maar het is toch een openbaring, een heerlijkheid, waarvoor ik de 999 andere lampjes laat staan. Het is dit . . . een kommetje, een kneep, een driepitslampje. Van de artiesten, die de mooiste Grieksche vazen gemaakt hebben, kennen we de namen. Ik geef wat om den naam te weten van den man, van den gevoeligen vent, die het eerst zoo'n lampje . . . . „kneep".

Vorm is zoo-véél! Nu weer zoo'n vaas. Daar is vorm: het omvatten van den inhoud, het ingieten, het uitgieten, het staan, het gedragen worden, en dat alles kan weer op zoo veel manieren, dat allerlei vormen: de nap, de kan, de flesch, de beker, de kuip enz. ontstaan, met allerlei zeer doelmatige variaties in verhouding tusschen wijdte en hoogte, buik en voet, buik en hals, hals en mond, de plaatsing van ooren, en zooveel meer. — Vorm is de klei, onder dik, boven dunner, glad en gestold, met de altijd gevoelige plastische contouren die de pottebakkersklei nu eenmaal heeft. Vorm is het draaien op de schijf, of het afvormen met een mal, en vorm is het bakken, het verharden, en het zorgen, dat bij het krimpen der deelen de cohesie evenwichtig, de bouw gaaf, en het oppervlak zonder scheuren blijft.

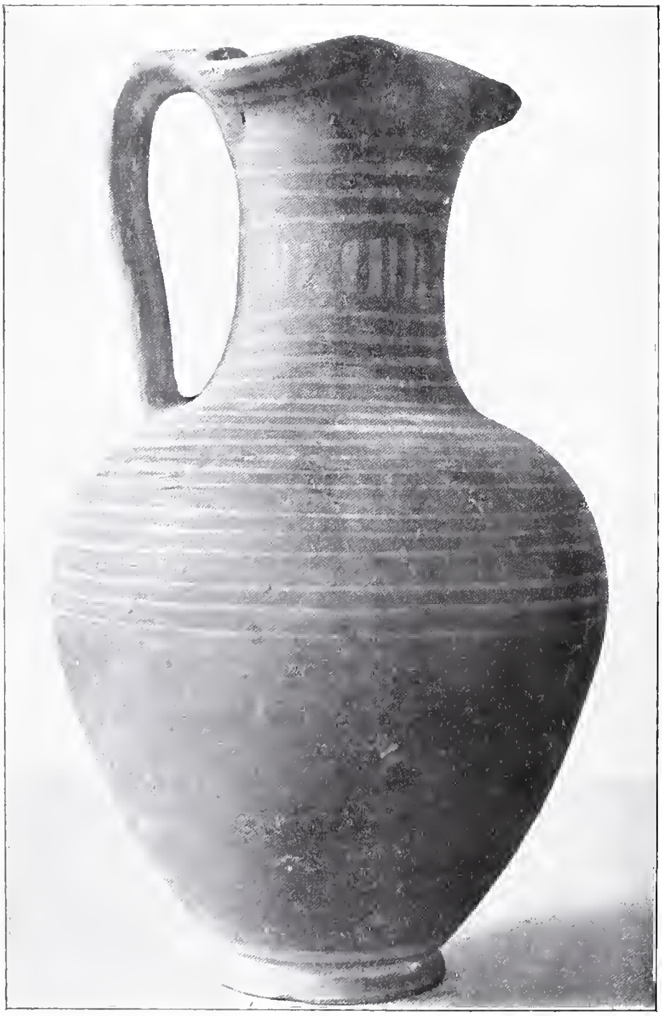

FIG. VIII. GRIEKSCH VAATWERK (RIJKS-MUSEUM V. OUDH., LEIDEN).

Vorm is ook ziel. Ziel van den arbeid, ziel van het willen en kunnen, het begeeren en bereiken. Ziel is hij van den maker en van het levensmilieu, dat dien maker en zijn arbeid beide voortbracht. Vorm is dus ziel van het ras van den maker, en van zijn tijd; vorm is dus kristallisatie van alle levensfactoren, een kristallisatie van zuiverder en directer formatie, naarmate de geest die haar ontving en baarde, van klaarder, koeler, en vloeizamer louterheid is.

Is deze opsomming nu compleet? Het kan er niet naar lijken, want een mooie vaas is aesthetisch schoon, als zij aan alle praktijks- of nuttigheidseischen voldoet. Zij is volkomen schoon, als zij hieraan voldoet in volkomenheid. Doch is het winst, als men dit ten minste weet? Als men dit weet met een stelligheid, die sterker dan bewijzen is? Ik weet het niet, doch ik heb zeer grondige redenen om te beweren, dat de oude Grieken aan al die voorwaarden en eischen niet dachten in de eerste plaats. Grieksche vazen zijn geen ingenieurswerk. Grieksche vazen zijn meer zelfs dan kunst. Een goed kunstenaar is een goed medium voor het goddelijk scheppingsvermogen van De Natuur. Hij mag denken, rekenen, construeeren en filosofeeren vóór hij aan het werk — aan het Werk — gaat, en hij mag, indien hij daar neiging toe heeft, dit alles doen daarna, d. i. als zijn

arbeid voltooid is. Maar daar is een periode, de eigenlijke scheppingsperiode, waarin zijn taak is: overgave. Kan hij dat? Alles en zichzelf vergeten, om te zijn wat hij maakt? De schoonheid van zijn arbeid geeft aan, in hoeverre hij dit heeft vermocht.

En als hij het vermag, in een mate, die voor een mensch bereikbaar is, dan geschiedt er in de kunst hetzelfde wonder als in de natuur, bij de vormen die rijp worden. Zie, een vorm die rijp is, dat is een cosmos. Een menschelijk lichaam, dat rijp is, — volledig schoon — dat is niet meer in de eerste plaats een man of een vrouw. Het is in de eerste plaats een openbaring van het goddelijke. En zoo rijst een compleete vaas door zijn verheerlijkte, vergeestelijkte vormen ver boven de gedachte aan den wijn, aan de uien, de boonen, die de Grieken erin deden, of waar die vazen in elk geval hun ontstaan aan te danken hebben. Als gij zoo'n vaas ziet, dan ziet gij door het leven heen. Eenige oogenblikken — (want lang houdt ge het niet vol) — vergeet gij al het materieele, gij vergeet een mensch met een lichaam te zijn, en gij zijt enkel geest, of ziel, zooals ge dat noemen wilt. Zoo spreekt de aarde onder de handen van den mensch, ondanks dien mensch zelf, van het innerlijkst levenselement, van dien ondefinieerbaren hoofdfactor, die meer is dan uien, boonen, of wijn....

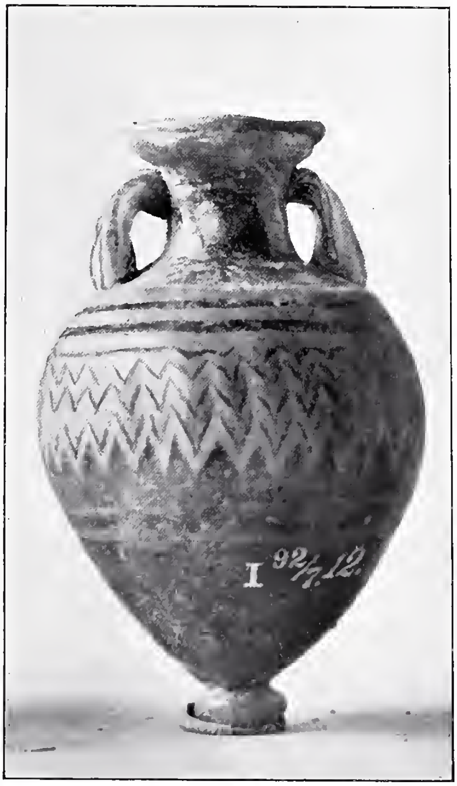

FIG. IX. PHOENICISCH GLASWERK. (RIJKS-MUSEUM V. OUDH., LEIDEN).

Maar als nu zulk een vaas schoon is: — van een schoonheid, die gelijkwaardig is met de schoonheid van een plant, een dier, een mensch... dan kunt gij zoo'n vaas bekijken en er iets mee doen, — met de vormen ervan — wat gij ook doen kunt, en wat eeuwen aaneen reeds gedaan is, wat ook de Grieken hebben gedaan, met de vormen van plant, dier en mensch, — gij kunt die vormen meetkundig of rekenkundig interpreteeren, gij kunt er proportiestelsels bij fantaseeren. Dat is een aardig werkje, dat is soms, een nuttig, en vaak een gevaarlijk ezelsbruggetje voor den artiest zelf. Het is geen eerste rangsen het is geen zuiver artistieke arbeid, maar het leidt tot resultaten, die merkwaardig zijn. Van vele artisten, en daaronder van de grootsten, weten we dat ze dit werkje gedaan hebben. En het is ook de moeite waard voor een kunstenaar, omdat er nog heel wat artistieke zin, gevoelige intuïtie voor noodig is om het te doen, en vooral om het goed te doen. Het is bovendien de moeite waard, omdat het fouten toont, als die er zijn. Het is, ten slotte, een verwonderlijk werk, iets zeer bijzonders, om de direktheid, waarmee het wijst op het mysterie, op de onkenbare bron der vormen: het goddelijke. Dergelijke stelsels als op bijgaande plaat (V) heb ik tallooze malen gemaakt bij plantvormen, dier-, menschvormen, kunstvormen — architektuur — op versieringen van mijzelf en van anderen, waarvan ik zeker wist, dat er bij de oorspronkelijke schets niet aan eenigerlei ezelsbruggetje gedacht was.

Wie nu de moeite neemt, om de plaat aandachtig te bekijken, ziet een zeer frappante en grafisch-logische relatie tusschen het quadraat en de amphora op de eerste rij. De punten waar het op aan komt, zijn verdikt. En wie nu de amphora in 't midden van de 2e rij vergelijkt met de bovenste, en b. v., beide teekeningen naconstrueert, die wordt getroffen door de veel raker direktheid, waarmede in het tweede geval de aangeduide punten der contour, door de indeeling van

het quadraat, en door de lijnen welke daar logisch uit voortgroeien, worden aangewezen. De zwart gemaakte sterpunten duiden aan, welk indeelingsstelsel van het quadraat gevolgd is. Waarom dat stelsel en geen ander? Waarom een quadraat en geen gelijkzijdige driehoek, of zeshoek, of achthoek? Daar wil ik niet geheimzinnig over doen, in afwijking van de zede der echte „systeemwerkers". — Dat qadraat is gekozen omdat het er niet toe doet, wat men neemt, en omdat mij deze vorm het eerst inviel. Want de genoemde geometrische figuren hebben één bron, eenzelfde vormbepalende oorzaak, die niemand kent, en eenzelfde vormbepalende oorzaak heeft de vaaskontour. En als gij een grafisch-logisch bouwsel maakt, blijkt dit. Nu weet ik wel dat er vele vormen zijn, die een zeer bepaalde, dus niet betrekkelijk neutrale of vele stelsels omvattende, meetkundige formatie hebben, eene formatie die dikwijls zonder eenig nader onderzoek duidelijk herkenbaar is. — Maar de hier behandelde vormen van Grieksche vazen zijn als het ware boven een bepaald stelsel verheven. Zij bergen zóó vele en velerlei wiskundige waarheden en -consequenties, dat men langs vele wegen tot het wiskundig wezen van deze vormen naderen kan.

Bij de urn — middelste rij — is nog hetzelfde stelsel gebruikt om dezen nobelen vorm te interpreteeren. Hier blijkt ook iets voor het ornament. De assen der figuren staan even ver uit elkaar als de hals dik is. De middens der figuren vallen samen met het midden (grootste breedte), der vaas. Staven en speren wijzen naar het vóórmidden van den voet. Maak niemand wijs, dat dit evenzoovele toevalligheden zijn! En nu die heerlijke kratervorm (onderaan) uit den tijd van den zuiversten bloei. Ook hiervoor ben ik uitgegaan van het quadraat, doch ik heb, voor de indeeling, den cirkel toegevoegd, omdat quadraat en cirkel samen een soort volmaaktheid vormen. Waarom ik dit een soort volmaaktheid noem, wil ik hier niet zeggen. Dat is beter op z'n plaats in een vakblad. Het verdere ziet men, en ook de eenvoudige wijze, waarop hier de verwantschappen tusschen geometrischen vorm en kunstvorm blijken. Enkele kleinigheden zijn in deze schetsjes niet verantwoord. Dat ging niet aan. Maar wie ze in 't groot nawerkt en completeert, zal bevredigd worden, en misschien een oogenblik geneigd zijn uit te roepen „zoo moeten de Grieken het gedaan hebben!" Maar dat zit nog. Dat ze dergelijke stelsels hebben gebruikt, is echter zeker. En wie den arbeid van den architekt Kromhout op dit gebied kent, een arbeid, die geheel andere uitgangspunten en geheel andere hulpmiddelen gebruikt, om dezelfde, of nagenoeg dezelfde Grieksche vazen tot een meetkundig stelsel te herleiden, zal dit hem en mij toestemmen. Het zal ook worden toegestemd door allen, die weten welke eminente wiskundigen de Grieken, naast, en soms in hun artiesten hebben voortgebracht. Indien al aan éénig volk, zoo is toch zeker niet aan hen het verband tusschen schoonheid, logica en wiskundige stelligheid ontgaan.

* * *

Het was, zooals gezegd, omstreeks 600 v. C., dat de bloei der Grieksche pottebakkerij een aanvang nam. Hoe nobel hun werk was, zagen de immer met bewustheid naar noblesse strevende Grieken zeer wel in. De eerste kunstenaars, waaronder zelfs een Praxiteles, namen aan de vervaardiging van het vaatwerk deel, en velen hunner zijn uitsluitend om hun vazen tot op heden bekend gebleven. En hoe krachtig het kunstleven zich uitte, blijkt hieruit, dat b.v. een Amphora van 580 v. C. er heel anders uitziet dan eene van 560.

De belangrijkste waar kwam van Attika, en de versieringen wijzen op het innig verband tusschen kunst, religie en volksleven. De Goden- en Heldenhistorie leverde een onuitputtelijke bron van onderwerpen. In ontelbare variaties worden de daden van Herakles verheerlijkt, — en het oordeel van Paris, — de strijd van Theseus met den Minotauros, — hoe Peleus Thetis bedwingt, en hoe de wilde kaledonische ever gedood wordt, krijgt men telkens weer voor oogen. Marktscènes, voorstellingen uit het huiselijk leven, huwelijken, badende meisjes, spelende knapen, Saters met vrouwen stoeiend, e.d.g.

vullen in zeer harmonisch gehouden massa's en lijnen de hoofdvlakken van den buik. Op de Olympische prijs-amphora's komt steeds de figuur van Pallas Athene, en eene afbeelding van het prijsspel of den prijskamp voor.

Er is reeds op gewezen, met hoeveel zorg de indeeling der figuratie in overeenstemming met de geheele vaas werd gehouden, zoodat, ondanks het schijnbaar vrije karakter dezer versieringen, toch een indruk van welbegrepen harmonie bewaard blijft. Maar er is nog geen woord gevallen over de sublieme, onovertrefbare techniek dezer versieringen. Gij moet daarvoor de vazen zien uit de eerste helft der 6e eeuw v. C. En dan moet gij, eigenlijk, u wel eens zelf geoefend hebben in het spontaan en massaal, liefst met het penseel, neerzetten van natuur- of versierings-vormen. Hun habiele kunstvaardigheid dáárin is eenvoudig onbegrijpelijk! Eén voorbeeld, — (maar bedenk dat het slechts een plaatje is), — laat ik zien in fig. VI. Ziet gij dat heerlijk neergekwaste centaurtje? — (Tegen mijn leerlingen zeg ik, dat het schotelvlak binnen den rand onversierd moet blijven, maar ik ben toch blij dat hier dat centaurtje staat). — O, die pootjes! Probeert dat eens. Natuurlijk ben ik er zelf mee bezig geweest, maar ik mag geen plaatsruimte voor die kinderlijke oefeningen vragen. Met een scherp voorwerp, een houtje of zoo iets, werden de hoofdlijnen later in de zwarte massa gekrast, zooals ook in de figuur te zien is.

FIG. X. PHOENICISCH GLASWERK. (RIJKS-MUSEUM V. OUDH., LEIDEN).

In de tweede helft der 6e eeuw begon men anders te werken. Nu werden de figuren eerst, in de nog half weeke klei, met een houtje frisch op geschetst. Daarna alles om de contouren heen, zwart gemaakt, en de lijnen fijn zwart aangegeven, op de aldus op het vlak der vaas uitgespaarde versieringen. Hierbij ging veel van de frissche schets verloren. De figuratie werd met groote zorg bewerkt, en uit dezen tijd stammen de meeste voorbeelden, waarvan men zoovele reproductiën ziet; — doch mijn liefde gaat meer naar den tijd van het centaurtje.

Men is van de kleuren meer werk gaan maken, en men heeft de grafkekythoï, de lijkvazen der laatste zalving, geheel met pijpaard overtrokken — (dus juist als in den vroegsten tijd) — met uitzondering van voet en hals. Op dezen witten grond kwamen dan de afbeeldingen: Charon, de doodenschipper, die de door Hermes begeleide dooden in zijn kaan over den Acheron brengt, dooden op de baar met de treurenden daaromheen . . ., en langzaam gaat ook de kunst der

vazenvervaardiging haar einde tegemoet....

Een volledig historisch overzicht, eene uitvoerige opsomming der al meer van verwildering en innerlijke verzwakking getuigende symptomen, een realistische beschrijving van ouderdomszwakte en langzaam sterven is hier niet op zijn plaats, alleen wil ik nog even vermelden, dat in Oostelijk Griekenland de decoraties voornamelijk als versieringen en meer naar het Westen de versieringen vooral als interessante verbeeldingen zijn opgevat.

Hoe realistisch soms, in later tijd, de verbeeldingen waren die vaas- of bekervlak te dragen kreeg, blijke uit de volgende korte aanhaling uit de vertalingen van Grieksche verzen van mijn hooggeachten vriend, Dr. Edward B. Koster; en wel uit het vers, getiteld:

Theokritos' eerste idylle. De dood van Daphnis:

. . . .

Een diepen nap krijgt ge ook, met was bestreken,
Twee-oorig, nieuw, nog riekend naar het snijmes.
Een klimop strengelt hoog zich om den rand
Doorweefd met immortellen, en daarnaast,
Met zijne vruchten van saffraangeel pralend,
Omslingert hem een tweede klimoprank.
Daarbinnen is een vrouw, der goden kunstwerk,
Versierd met diadeem en mantel; bij haar
Schoonbaard'ge mannen, met elkander twistend
Om haar, doch op hun woorden let zij niet.
Nu eens aanziet zij lachend d'éénen man,
Dan weer een and'ren, en zij, de oogen lang
Van min gezwollen, doen vergeefsche moeit'.
Dan nog een oude visscher, die met haast
Een groot net voortsleept langs een ruwe rots
Ter vischvangst, en hij spant zich duchtig in.
Hij vischt, naar 't lijken wil, uit alle macht,
Zóó zwellen alle spieren op zijn nek;
En schoon hij grijs is, heeft hij jeugd'ge kracht.
Een eindje van den zee-vermoeiden grijsaard
Een schoonbeladen tuin met donk're druiven,
Die 'n kleine, op een heg gezeten knaap
Bewaakt; bij hem twee vossen, — d'eene gaat
Den wijnstok langs, op rijpe druiven tuk,
En d'andre, arglistig turend naar de spijskorf,
Verraadt dat zij den knaap niet los zal laten,
Voordat zijn brood in háár maag is beland!
Hij vlecht een schoon sprinkhanennet van stengels,
En bindt met bies hen saam, en stoort zich niet
Aan korf en druif, gansch opgaand in 't gevlecht.
En rond den beker windt zich slappe akanth,
Aeolisch kunstwerk; 't zal uw hart verbazen.
Voor hem gaf ik een Kaludonisch veerman
Een geit en kaaskoek van de blankste melk.
Hij heeft mijn lippen nooit beroerd, maar ligt
Nog schoon in huis, en 'k geef hem gaarne aan u,
Als gij me, o vriend, uw lieflijk lied wilt zingen.

. . . .

In beneden Italië ontstaat omstreeks 430 v. C. een tijdelijke herbloei van deze edele kunst. Vooral de steden Paestum en Tarente hebben destijds nog echte prachtstukken, — (waaronder van grooter afmetingen dan er in Griekenland zelf ooit gemaakt zijn) — opgeleverd. Beroemde amphoras, kraters enz. zijn daar gemaakt. Aan ooren en profielen begint men reeds een begin van de beruchte Romeinsche relief-ziekte te bespeuren.

* * *

Dit opstel zou al te onvolledig, of ten minste eenzijdig blijven, als er niet in gesproken werd van de voor de oudheid zoo belangrijke glaskunst. In de graven van Beni-Hassan (Egypte) vindt men schilderingen, waarvan ondersteld wordt, dat ze gemaakt zijn onder de regeering van Ousortesen den eersten, de 2e koning der 12e dynastie, d. w. z. plm. 3500 j. v. Chr. en waarbij afbeeldingen voorkomen van verschillende bedrijven. En daar ziet men ook glasblazers bezig, reeds precies werkende als nog heden ten dage gebeurt.

Zelfs vindt men te Saqquarah aanwijzingen die sommigen met zekerheid tot een toen reeds beoefend worden der glasbewerking doen besluiten, dateerend uit de Memphische periode, en wel uit de 4e en zelfs 3e dynastie. De fantastische ouderdom van deze kunst zij hiermede voldoende gedocumenteerd.

Eén ding is zeker, n.l. dat het beminnelijk verhaal van den Romeinschen geschiedschrijver Plinius, als zouden Pheniciërs bij het stoken van een vuurtje op het strand, de glasbewerking als per toeval ontdekt hebben, in het kastje met verhalen van ongeloofbare toevalligheden thuis hoort.

Glas bestaat hoofdzakelijk uit kiezelzuur en potasch of soda, zoodat de mogelijkheid, om glas te verkrijgen bij het in zeer groote hoeveelheden verbranden van planten die deze stoffen bevatten, zooals riet en bamboe, moet aangenomen worden.

In die oude tijden gebruikte men geen helder glas. Het was altijd min of meer, en somtijds zeer ondoorschijnend. Reukfleschjes, amuletten, kralen, snoeren, — meest kleine voorwerpen dus, — doch ook wel geheele sarcophagen, werden van dit materiaal vervaardigd. Vooral in de fleschjes en kralen werd een belangrijke handel met Mesopotamië gedreven. En het is, al zijn zij dan niet de uitvinders, toch uitsluitend dat intelligente handelsvolk van Phenicië, dat den roem der glasfabricage zeer te recht met Egypte deelt. De prachtige voorwerpen, waarvan hierbij de afbeeldingen staan, vond ik in het Leidsch museum van oudheden in de Phenicische afdeeling. Zij deden niet hard aan een eigen stijl, zoodat de voorwerpen van beide landen geen speciaal kenmerkende verschillen vertoonen. Het eenige verschil kan hoogstens wezen, dat de Phenicische voorwerpjes doorgaans nòg mooier zijn dan de Egyptische. Zelfs aan de afbeeldingen: fig. IX, X en XI kan men nog zien, welk een heerlijke dingen dat zijn. En zie dan ook de andere afbeeldingen, met de gekartelde en gevederde versieringen; hoe ontroerend schoon is zoo'n voorwerp met zijn onopgesmukten vorm, en zijn als op een schelp daarop gegroeid ornament. Zie naar die middelste, — of ook naar de linksche, och, zie naar welke afbeelding gij wilt, en ontdek zelfs op de reproductie nog iets van de allerfijnst gevoelde gratie waarmee die voorwerpen zijn bedeeld. Het zijn allen reukfleschjes, blijkbaar bestemd om aan een koord gedragen te worden. Toch doen de vormen, vooral van het middelste, aan alsof we hier met een prototype van de Grieksche amphora te doen hebben.

FIG. XI. PHOENICISCH GLASWERK.
(RIJKSMUSEUM V. OUDH., LEIDEN).

En dan die kleuren! Voornamelijk geel, dan ook blauw, rood in tinten, en groen. Maar wat geeft het, of ik daar iets van zeg? Men moet die dingen zien. Men moet ze liefkrijgen met een liefde, zooals blijkbaar de makers ervan voor hun werk gehad hebben. Verschillende werken bevatten prachtig uitgevoerde reproducties, maar ik noem de titels niet, omdat gij naar het Museum van Oudheden gaan zult, en een uurtje genieten!

Zal ik u nu nog verhalen van de steden Tyrus en Sydon, die wijd en zijd om hun glas beroemd waren, van den stroom Belus, aan welks oevers men het meest geschikte zand vond, van de planten en de metalen, die bij smelting met dit zand werden gemengd, van de eerste smelting ter plaatse, om de materie in den vorm van glas te transporteeren, van alle op- en omsmeltingen, — en nog veel meer, zooals van de enorme waarde, die het glas in de oudheid dikwijls had, zoodat het soms kostbaarder geacht werd dan goud?... Als ik toch niet vertellen kan dat ééne, dat ik zoo gaarne vertellen zou om de moderne kunstnijverheid te dienen, — waar ik trap op, trap af in Musea en bibliotheken voor ben gegaan, waar

ik voor geraadpleegd heb werken die in eeuwen niet van hun plaats geweest waren . . . , n.l. hoe die verduivelde Pheniciërs dat glas zoo hebben gekregen?

Het allereenigste wat ik vond, is, dat de binnenwand van een gebroken voorwerp effen van kleur en ruw bevonden was, alsof er een zandkern in had gezeten. Dat voorwerp had dus een georneerd jasje aan. Dat is alles. En daar laat ik het bij, om, als het mogelijk is, later nog eens op de keramiek terug te komen, en het ons meer bekende en meer vertrouwde moderne produkt te bespreken.

NASCHRIFT. Dit artikel was geschreven, toen ik eene mijner leerlingen, mej. T. Berlage, in het bezit vond van een kralensnoer, dat een merkwaardige overeenkomst vertoonde met de versieringen van het besproken glaswerk. De heer Berlage bleek deze kralen in Venetië, waar ze thans nog worden vervaardigd, te hebben gekocht. Uit de afbeelding van een paar losse kralen (fig. XII) blijkt duidelijk de overeenkomst in het versieringsprocédé, waaruit volgt dat althans in Venetië de werkwijze nog bekend is. Het is onbegrijpelijk, dat daar niet van geprofiteerd wordt om soortgelijke dingen als die Phenische fleschjes te maken. Doch wie dat zou willen, heeft nu een duidelijke en bemoedigende aanwijzing, en ik ben mej. Berlage dankbaar voor de welwillendheid waarmede zij mij in staat stelde deze aanwijzing, met een plaatje erbij, te publiceeren.

Het is een aangename en dus gaarne vervulde plicht, met een woord van oprechten dank voor hunne vriendelijke medewerking bij het verschaffen der vereischte documenten, aan Dr. J. H. Holwerda en Dr. P. A. A. Boeser, conservatoren van het Leidsch museum van Oudheden, den heer Fr. Coenen, conservator van het museum Willet Holthuysen te Amsterdam, en ook aan anderen, die mij door hunne hulpvaardigheid mijn taak hebben verlicht, van den lezer afscheid te nemen.

FIG. XII.
VENETIAANSCHE GLAZEN KRALEN.

FRANSCHE PRENTKUNST IN DE 19DE EEUW, DOOR CORNELIS VETH.

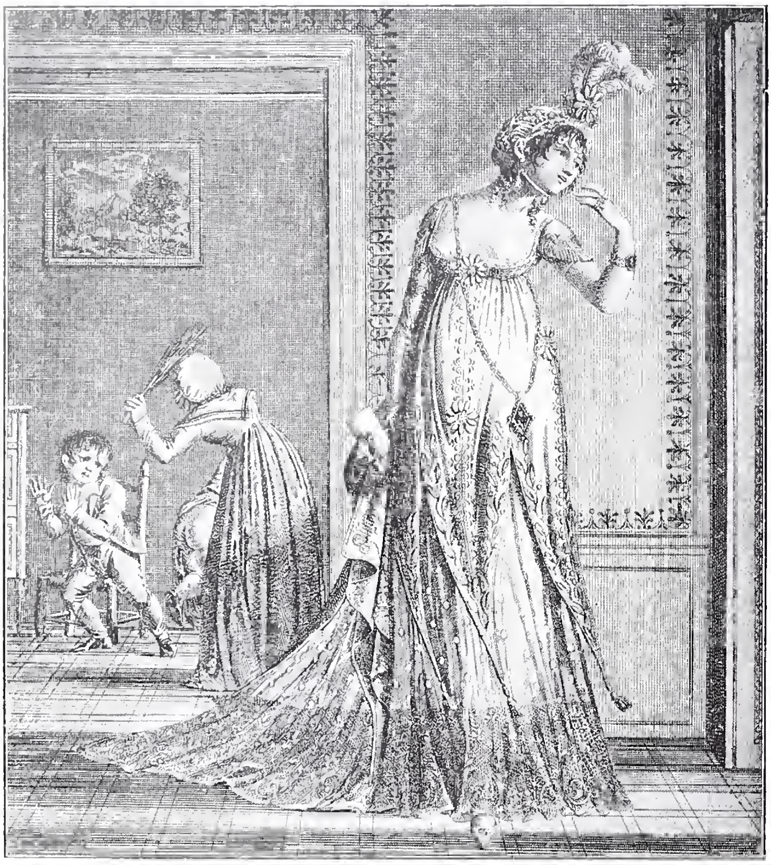
Les images triviales, les croquis de la foule et de la rue, les caricatures, sont souvent le miroir le plus fidèle de la vie.
CHARLES BAUDELAIRE.

I.

Een veelbewogen leven had de schilderkunst in Frankrijk gedurende de 19de eeuw. Men denke aan al die elkaar verdringende richtingen, aan al dat verschillend streven, aan al die tegenstrijdige idealen, vertegenwoordigd door David en Prud'hon, door Géricault en Delacroix, Ingres en Courbet, Corot, Millet — Manet — Monet — Degas — Ganguin.... De Muze begint met een strak gelaat te vertoonen en streng gelijnde gewaden te dragen, ze heeft de houding, het air van een Brutus, die zijn zonen offert aan zijn plicht als citoyen, — ze is officieel, wat hard, wat statig, doch niet onedel in David die de legendarische heldenfiguur van den Caesar der Eeuw schildert; toch ontplooit dit strak gelaat even als ze diens lichtzinnige, bekoorlijke, beminnelijke en dwaze eerste vrouw door Prud'hon laat afbeelden. En dan ziet ze op eenmaal, dat er een andere wereld

ISABEY. VESTRIS. MURAT. GARAT. Me RECAMIER. BONAPARTE.
ISABEY (PÈRE), BOULEVARD DE GAND SOUS LE DIRECTOIRE. TALLEYRAND.

LA MERE À LA MODE (ANONYME).

van het licht, de luministen; hen treedt wederom een ander tegemoet, met een andere leer, de hardste en de naïefste van alle, en dan komen de decorateurs.... Intusschen heeft een Puvis de Chavannes een onvergankelijken ascetischen en aan dien der anderen geheel niet verwanten stijl gecreëerd, gaat Degas rustig voort met een anderen oorspronkelijken en edelen stijl tot volmaaktheid op te voeren — en wisselt een heir van begaafde en zeer begaafde helden van één dag elkander af met modieus en virtuoos werk. Maar was het lot der Eeuw avontuurlijk, het was ook schitterend. Want het gebeurde dat elk der leiders van die uiteenloopende bewegingen een meester inderdaad was, een groot schilder, in zijn genre en zijn eigen sfeer de eerste van zijn tijd, of hij David of Ingres, Delacroix of Millet of Daubigny of Rousseau, Courbet of Manet of Renoir heette.

bestaat, haar veel nader dan die der klassieke helden of hun moderne imitatoren; die wereld, van zoo nabij gezien, zoo druk, zoo vol, exalteert haar, zij wordt romantisch; romantisch als zij het bedrijf der menschen en romantisch als zij de natuur gadeslaat. Ook in die periode blijft zij zich niet geheel gelijk; nuchter, ernstig en fijn doet zij Ingres zich afzonderen en zich wijden aan het puur, hoog ofschoon misschien koel werk van een magister die geen school vormde, magistraal en eenigszins ongenaakbaar. Een schier animale, oergezonde vreugd in de natuur en haar vitaliteit volgt Courbet. En bij dit opgaan in de schepping der natuur bemerkt de muze dat zij er een is van de s c h i l d e rkunst, bedenkt welk een schilder Velasquez was, herinnert zich Goya en roept Manet in het leven, Manet den sterke en Renoir, den subtiele. En dan verrijst uit dezen grooten en fijnen schildersarbeid de onvermijdelijke formule, de formule van de neo-impressionisten, de schilders

Hoezeer nu de loopbaan van die uitteraard nog grilliger muze der populaire prentkunst, der grafische kunst, de karikatuur, journalistieke teekenkunst of hoe men die veelzijdige en machtige en avontuurlijke nog anders wenscht te noemen, hoezeer haar lot verschilt van dat harer deftiger zuster, het is waarlijk niet minder rijk aan wisselingen en niet minder schitterend.

Ook zij telt onder haar volgelingen klassisisten, romantici, naturalisten, symbolisten, virtuozen en naïeven. Ook zij werkt met superlatieven, ook haar werk is bijna voortdurend superieur aan analogen arbeid elders. Ook de Grooten in haar rijk zal geen kritisch nageslacht onttronen: de namen van Vernet, Daumier, Doré, Steinlen, Lautrec, Forain beteekenen voor den minnaar van grafische kunst elk voor zich een wachtwoord.

En de geschiedenis der Fransche teeken-

kunst in de 19e eeuw heeft een aanspraak te meer op onze belangstelling, wijl ze zoo nauw verbonden is met, zich zoozeer aanpast aan en zoo schoon illustreert de zonderlinge, leerzame en welbezien, grootsche geschiedenis van het Fransche volk in die eeuw, die eeuw met al haar strijd, zoo geestdriftig, zoo fel, zoo hardnekkig om die vrijheid, die telkens even schijnt te komen, en dan weer verdwijnt om eindelijk niets dan een naam te blijken, een schijn, een andere vorm van onvrijheid, een désillusie. De politieke geschiedenis van het Fransche volk in de negentiende eeuw, aangevuld met die van dat kleine stukje twintigste dat wij kennen, welk een worsteling, welk een potsierlijk drama, welk een tenhemelschreiende klucht! Een despoot, regeerende uit kracht van hypnose over de soldaten, die eens de soldaten der revolutie waren, is reeds na het eerste tiental jaren held-af; de roem des lands, zijn naam, wordt vernederd, de natie vernederd als zij voordien nooit werd en sedert niet worden zou, de reactie komt, geleid door geniale renegaten, die elk regime op zijn beurt hebben gediend; een revolutie volgt, en bloedige gevechten tusschen soldaten en andere kinderen des volks helpen een niet eens genialen sjacheraar aan een kroon, die alles belooft en niets geeft, achttien jaren wordt gestreden, gemopperd en... gewerkt met de legende; de schim van den despoot van voorheen verschijnt den volke als die van een vrijheidsheld, agenten in Bonapartisme reizen het land af, — zij werken voor wie gezegd wordt zijn oomzegger te zijn, hij zal den niet genialen sjacheraar opvolgen, hij de evenmin geniale... avonturier (wiens parentage met den wél genialen avonturier zelf zeer dubieus is in de oogen van wie de ménage van den goeden Lodewijk Napoleon en de niet zoo goede Hortense hebben gekend). De republiek komt, de ideeële republiek. Lamartine, de dichter, is minister, Hugo, de dichter, is volksvertegenwoordiger, — het ideaal triomfeert, de vrijheid herleeft, alle titels worden afgeschaft, de revolutie van Februari zal geen konkelende Juli-monarchie in het leven roepen, maar — een verdorven keizerrijk, het régime van een driesten charlatan en een mooie intrigante. De buitenlandsche vijand moet komen om dit régime te doen vallen, de derde republiek verrijst, een ex-sateliet van den avonturier is de eerste president en een ex-minister van den sjacheraar de tweede. De Republiek duurt voort, een republiek waarin het ééne schandaalproces op het andere volgt, waarin de pers — want deze heeft nu haar vrijheid — den naam des lands in opspraak brengt, waarin de sociale wetgeving achterlijker, de ambtenaarswereld corrupter, het leger arroganter en het volk machteloozer is dan bij de buren....

BOSIO. LES TROIS GRACES.

Maar de geschiedenis der Fransche prentkunst in de 19e eeuw geeft nog iets anders; de sociale geschiedenis des volks, de zedengeschiedenis, de economische, de geestelijke.

CARLE VERNET. MARCHE INCROYABLE.

En die is wellicht nog boeiender. Of is het niet interessant het eigenlijke leven, het leven buiten de politiek om, dat zoo verwonderlijk weinig door die politiek wordt geïnfluenceerd, zich in de kunst te zien afteekenen; is het niet evenzeer de moeite der beschouwing waard, dit andere panorama, waarin men ziet, hoe het dagelijksch bestaan dezer strijdende massa was, hoe hun zeden en gewoonten waren, welke hun zorgen en welke hun vreugden. Is het niet verleidelijk uit de zedenschetsende kunst van den tijd en van het land een beeld daarvan te vormen. De door technische procédé's vermenigvuldigde kunst heeft daarbij één groot voordeel, zij is bijna altijd op elk moment datgene wat het moment en de situatie vragen, zij is bijna nooit de kunst van een enkeling voor een enkeling, maar heeft een maatschappelijke, of een geestelijke reden van bestaan.

Ook een geschiedenis van het geestelijk leven des volks noemde ik de graphische kunst, doch ik weet niet, of deze woorden eigenlijk geen grootspraak zijn. Want men lette op, welk een geringe plaats dit geestelijk leven bij de faits et gestes van het Fransche volk inneemt, en men vergelijke den invloed, dien de godsdienst, dien de wijsbegeerte, dien de volksontwikkeling in de andere groote staten op den loop der gebeurtenissen, politieke en andere, heeft gehad, eens met die volkomen alleenstaande intriges der Jezuïeten in Frankrijk, intriges die slechts politieke beteekenis hebben, want het blijkt, dat de hartstochten der burgers zelden of nooit door geestelijke dingen worden opgewekt; hier zijn geen strijdende sekten, geen fanatieke groepen, geen réveilles. De Napoleontische cultus, in werkelijkheid niet anders dan een vereering van de glorie, neen, wellicht nog iets: een volkomen ontaarde nageboorte van de vrijheidsidee der groote revolutie, is de eenige meer ideëele leuze die zich in den loop der eeuw — tegenover de zuiverder vrijheidsidee van eenige dichters en intellectuels, doet gelden. Welk een ander aspect biedt de graphische kunst der negentiende eeuw in Engeland met haar ethischen achtergrond, of die in Duitschland met haar voortdurende tegenstelling van geëxalteerde piëteit en cynische zakelijkheid. De Fransche satire is niet altijd luchtig, maar ze is bijna altijd — behalve in Daumier — sans conséquence. ze heeft een soort van onbevangenheid, en een laissez-aller, dat alleen mogelijk is, waar de geest van den kritikus even weinig puriteinsch en ascetisch is als de zeden die hij hekelt.

Het maatschappelijk leven, hoe wordt dit weergegeven in de prentkunst? Het is een grief van velen tegen de kunst van Jan Steen, Ostade, Brouwer, dat zij hun tijdgenooten zoo bij voorkeur bij hun vermaken en uitspattingen hebben geschilderd, doch niet hun gewone bedrijf gadesloegen. Dit is een begrijpelijke grief van de zijde der cultuurhistorici, waarop slechts één antwoord gegeven kan worden, dat ook geldt voor de Fransche zedenschilders der 19e eeuw; zij waren behalve kunstenaars ook gewone menschen, en moesten, om te leven, voldoen aan de behoeften van den afnemer, — deze afnemer, het publiek, wenscht niets zoo weinig als zijn eigen dagelijksch leven op eenvoudige en ware wijze afgebeeld te zien; wat het des te liever wil, is, geboeid te worden door iets pikants, iets ondeugends, iets avontuurlijks in elk geval, en de fatsoenlijke burger kent slechts één curiositeit, belangwekkender dan het leven van de grooten der aarde, de vorsten en de aristocraten, — dat is het leven van de

DEBUCOURT. SALON (EMPIRE).

bandeloozen; de zonden die hij zelf niet begaat, wenscht hij althans te verachten en te... bewonderen, op een afstand, als ze door anderen worden begaan, hij bemint de onvoegzaamheid van het woord, van de voorstelling, de chronique-scandaleuse van de buurt, die hij vermijdt, van de excesses die hij schuwt, wenscht hij te hooren verteld, als het kind verteld wil hooren van griezelige reuzen en kabouters en draken, zoowel als van prinsessen.

Maar dat veelhoofdig en veelzinnig wezen, het publiek, met zijn ongezonden smaak en overspannen begeerte naar het ongewone, wilde daaronder ook wel zijn eigen portret in de kunst herkennen, mits het hem niet op zijn werkendaagsch, maar op zijn Zondagsch gaf. Vandaar dat de „bons bourgeois" van Monnier en Daumier zulk een alleenstaand verschijnsel zijn: de psychologie van den derden stand, de stand zelf der afnemers, de „nijvere" middenstand, als naar ik meen de term thans luidt.

Het rijkst is de Fransche prentkunst dan ook, behalve aan politieke, aan galante of erotische satire, en deze laatste heeft reeds voorloopsters in het karakteristiek achttiendeeeuwsche werk van Fragonard en in de geestige prenten van verschillende hand in dat zonderling Eeuwbesluit, het Directoire.

De tijd van Fragonard, als het ancien régime reeds ten doode is opgeschreven, kenmerkt zich door een algemeen en volstrekt gebrek aan ernst. Het absolutisme is niet meer gegrond op bekrompen en verdraaide Christelijke of, in het bizonder, Katholieke begrippen. De markies, die nu nog zijn rijkdom en zijn macht tot het uiterste gebruikt, zal eenige jaren later in de gevangenis met stoïcijnsche gelatenheid het oogenblik afwachten dat zijn naam wordt afgeroepen, hij zal zich tot het einde toe luchthartig, wereldsch, genotzuchtig en cynisch toonen, maar ook blijk geven van een kalmen, waardigen moed. De heerschende standen hebben een zekere platonische belangstelling in de nieuwe denkbeelden; de Encyclopedisten, Voltaire, Rousseau boeien de intelligentsten dezer zeer wereldsche lieden, en vooral de twijfel en het ongeloof hebben vat op hun van de traditie

geblazeerden geest. In de salons wordt gefilosofeerd, men flirt met het paganisme en zelfs, op een afstand, en onder het wuiven van een geparfumeerden neusdoek, met de democratie. En in dien tijd van twijfel, onlust, en innerlijke onverschilligheid begaat men excesses, die het valsch vernuft alleen bedenken kan. Het is de periode van de torenhooge kapsels, de zeer wijde crinolines en de uitvoerig geborduurde vesten... en van de fraaie onvoegzame prenten.

Men kan aan den kunstenaar van het tijdperk en aan zijn afnemer wel verwijten dat zij geen goede menschen waren, dat zij voorliefde hadden voor een soort van onderwerpen, dat niet zeer hoog staat, dat zij voorliefde hadden voor een onware, onwijsgeerige, onmenschkundige, ja een kinderachtige behandeling van deze onderwerpen, dat er niets groots was in hun kijk op het leven, de zonde of zelfs het genot — maar men kan hun noch geest, noch smaak ontzeggen. Inderdaad had elk van beide genoeg, wellicht meer dan genoeg.

DECAMPS. LE PIEU MONARQUE (CHARLES X).

Een prent van Fragonard is kinderachtig onkuisch en verfijnd charmant. De teekening is prachtig verzorgd, is gracieus, en geestig, de compositie perfect, pikant. De vrouwtjes zijn zoo mooi als die van Boucher, de lichtverdeeling en groepeering is mooi als in Chodowiecki's fijnste ontwerpen in roode aarde. Smaakvol zijn de interieurs gecomponeerd, smaakvol de figuren geteekend, smaakvol de kleeding, de draperieën, de meubels aangeduid en geschikt. Niet smaakvol alleen naar een hooger maatstaf is de gezochtheid van het geval, waarin, of het waarschijnlijk is of niet, iets onbetamelijks moet geschieden, iets pikant-onvoegzaams: het fijne been eener uitvoerig gekleede vrouw onthuld, een boezem aan de keurs ontglipt, een gemeen gebaar gedaan in een geraffineerd-precieus milieu. Het vernuft gespitst op mogelijkheden, die de onvoegzaamheid te pikanter maken in contrast met weelde, pracht, en de sfeer der etiquette. Veel geest en veel artisticiteit in slaafschen dienst van den smaak voor het obscene.

De revolutie werkt op den geest van indolente wulpschheid als een barre oostenwind op de laatste blaren aan de boomen. In dien harden tijd van onmeedoogenden kamp van fanatici en eerzuchtigen is geen plaats voor erotische fantasieën noch voor esprit. Een enkel modekarikatuur, eenige onschoone politieke spotprenten... dat is al.

Het Directoire herstelt den pronk, de genotzucht, de heerschappij der mode, den smaak voor galante tafereelen in het leven en in de kunst. Maar het aspect der periode is een andere.

Men heeft een harden tijd doorgemaakt, de cavaliers van het oude régime zijn helden gebleken, en de zonen des volks verworven een recht op denzelfden naam als verdedigers van het uitgeputte, aan alle zijden bedreigde vaderland. De vreugde over den val van het kortstondig, doch maar al te ijverig schrikbewind voert tot uitspattingen — maar tot uitspattingen, die wat frisscher zijn dan die van de gepruikten en geparfumeerden. Men

doet de Spartanen en de oude Romeinen na, en loopt half naakt of vertoont onder nauwsluitende kleederen de lichaamsvormen opzichtiglijk, maar de vrouwen van demagogen en vechtgeneraals, zelve Amazonen, zelve politiseerend, kunnen niet met hooge gepoederde pruiken en nauwe corsetten gaan — en haar mannen koketteeren nu niet met filosofie en scepticisme, maar met sport en krijgsroem. Het Frankrijk der ridderlijke musketiers wordt herboren. Het is een schaamtelooze tijd, rijk aan echtscheidingen, vol ostentatie van ruwheid en kranigheid, de preutschheid is in discrediet, maar ook de verholen, opgesmukte wulpschheid. In de mode spiegelt zich de geest des tijds af: de vrouwen dragen luttele en doorzichtige kleeren, de spanbroek, de nauwzittende rok met enge mouwen tooit den man. Men stelt zich aan, men afficheert zich, men kent geen gêne, maar er is een gezonde voorkeur geboren voor de gezondheid en de kracht — en de vrouw die geen behoorlijke vormen heeft, haast zich die door kunst aan te vullen, de man koopt zich kousen met kuiten....

C. J. TRAVIÈS. A LA RENOMMÉ DES FAMEUSES BRIOCHES. CHARLOT, PREMIER PÂTISSIER DE LA COUR (CHARLES X).

Carle Vernet, Isabey de oudere en Debucourt en die zonderlinge teekenaar uit de school van den steilen David, de later baron gemaakte Bosio leveren zede-karikaturen, en geen van hen acht het beneden zich ook mode-karikaturen te geven. In Debucourt is nog veel van de gecharmeerde beschouwing van het bekoorlijke, die Fragonard kenmerkt. De vrouwtjes van Boucher bestaan nog, zoo verhaalt hij ons. Maar anderen, anonymen zoowel als de beide overige bovengenoemden, hebben meer oog voor het belachelijke der onvoegzame kleedij, die slechts den welgemaakten voegt, wanneer ze door niet-welgemaakten wordt gedragen. Hun zin voor het groteske wordt rijkelijk gevoed door al die incroyables, merveilleuses, invisibles en impossibles. Beschouwt men hun werk als een juist beeld van den tijd, dan moet men zich in een periode van gekken wanen. Het is een periode van overmoedigen. Madame Tallien, die Robespierre deed vallen, Barras de lichtmis, heerschen; hun volgen de inderdaad zediger lieden, tenminste wat het uiterlijk aangaat. De ongenaakbare Madame Recamier draagt even doorzichtige en even weinig kleeren als Josephine de Beauharnais en Madame Tallien, de drieste, zelve.

Carle Vernet, Isabey en Debucourt maken Directoire en Empire mede. Hun werk teekent den overgang van den overmoed naar de verwatenheid — tot de verslapping.

Om met Bosio te beginnen, deze zonderlinge vrijer hield er een vormelijke manier van teekenen op na, hij drapeerde zijn figuren naar klassieken eisch in gewaden met strakke, deftige plooien, gaf ze statige houdingen en deed over het algemeen zwaar aan de affectatie zijns tijds, intusschen was hij een fijn teekenaar, die een lief gezichtje, een mooie arm, een fijn voetje wel wist tot hun recht te doen komen, en hij schonk het aanzijn aan niet direct onfatsoenlijke, maar knusjeszinnelijke sleutelgat-idyllen: linnen-naaisters bij het naar bed gaan en bij het morgentoilet vertoonende — zulk scènes voordragende met evenveel gemis aan ongedwongenheid als te veel

aan gekunstelden zwier, en composities schikkende die meer bij een mythologisch onderwerp dan bij een zoo realistisch schijnen te passen. Van hem is ook een met zekere keurigheid doch niet minder malice geteekend karikatuur van drie Parijsche gratiën op vergevorderden leeftijd en met verregaande leelijkheid, in de dracht, die wij een Josefine, een madame Vigée Lebrun zoo goed hebben zien staan — een uitmuntende, verfijnde en onmeedoogende charge op het décolleté van te oude en te onbevallige vrouwen.

Maar grappiger en minder scherp tevens ten eerste, minder zinnelijk ten tweede en ten derde geheel niet klassiekerig zijn de mode-karikaturen van Isabey, vader van den schilder en lithograaf van zeegezichten. Dat is een vroolijk spotter, die op een smakelijke wijze contrasteerende paartjes: een opgeschoten jongejuffer met een bocheltje aan den arm, of een slanke dandy met een proppig dametje, allen in de, het lichaam zoo onbarmhartig (voor de onvolmaakten) afteekenende kleedij des tijds afbeeldde, of de persoonlijkheden van den dag: Bonaparte, Talleyrand, Garat, Murat, Madame Recamier als groteske modepoppen.

GRANDVILLE. RÉSURRECTION DE LA CENSURE.
„ET ELLE RESSUSCITA LE TROISIÈME JOUR APRÈS SA MORT."

Debucourt is nog meer het ware type van den smaakvollen en genoegelijken Franschen zeden-bespotter; hij ziet het indécente van de kleedij en van de zeden, doch niet geheel met afkeuring; eenvoudiger dan Fragonard, en minder verzot op het erotische van zijn onderwerp, is hij niettemin er verre van af de scherpe kritiek te oefenen, die de teekenaars van onzen tijd uitspreken. Toch is hij niet kritiekloos. „Het voorwendsel" noemt hij de bekoorlijke teekening van een meisje, dat op straat stil staat om haar kous op te binden, en haar mooi beentje toont, maar het komt niet in hem op, in haar houding of uitdrukking iets van het gemeene te geven, dat men zou veronderstellen, dat in zulk een moedwillige vertooning lag — de actie blijft aardig, een beetje ondeugend, kinderlijk. Hij is de galante teekenaar, niet in den zin, die het woord als vakterm gekregen heeft — die van schuine — maar de galante tegenover de vrouwen, want zijn spot met de mannen van den tijd is scherper en in zijn afbeelding van de salons van het Empire geeft hij met onweerstaanbare vroolijkheid hun hoofsche manieren, zoo kwalijk passende bij de stijve en soldateske costuums.

Carle Vernet is de meest betrouwbare chroniqueur onder hen, van de zeden in Directoire en Empire. Met fijnen humor, doch voor het overige met een merkwaardige objectiviteit, schetst deze voortreffelijke teekenaar zijn omgeving. Hij is de Adolph Menzel van Frankrijk in het begin der negentiende eeuw, ofschoon hij stijver, minder natuurlijk teekent.

„Le dessin de Pigal" zegt Baudelaire, „est plus riche et plus bonhomme que celui de Carle Vernet."

Wij zijn onderwijl het Keizerrijk, dat wel middellijk schitterende politieke karikaturen (door zijn tegenstanders in Engeland) opriep, doch zelf in dat opzicht weinig produceerde, voorbij en aan de Restauratie toe, waarin, nog zwakjes, maar toch eenigermate de bemoeiïngen van de teekenkunst met de politiek kunnen worden hervat. De eerste slachtoffers der politieke karikatuur zijn de niet zeer heroïeke Louis XVIII, en die onverstoorbare heeren diplomaten als Talleyrand — indien wij

althans de niet zeer edelmoedige en ook verder niet zeer belangwekkende campagne tegen den gevallen caesar voorbij gaan. Misschien dient over een man als vorst Talleyrand ten slotte een vriendelijker oordeel geveld — was hij niet, wel beschouwd, meer dan een gewone weerhaan, hij die zes regeeringen trouw zwoer, maar ze alle diende met zijn genie, en dan toch tevens Frankrijk voorzag van voorbeeldige wetten — in het oog van den tijdgenoot was hij een oogendienaar en een lafaard.

En nu gaat, als de teleurstelling over het vervreemde oude regime groot is, en ook later de Julimonarchie niets dan decepties zal hebben gebracht, de natie allengs weder sollen met haarverlorengrootheid en met het beeld van hem die ze had doen geboren worden. Ja, de herinnering van al wie geestdriftig, vrijheidlievend en eerzuchtig was, ging terug naar de tijden, die aan zijn heerschappij vooraf gingen, en vereenzelvigde de glorie van die kranige soldaten der revolutie met de zijne. De Napoleontische legende, de Napoleontische cultus kwam onder het volk. Het idealisme van dien zwarten tijd omgaf den driekanten hoed van den Corsikaan met een aureool, en zoo weinig anders had het volk lief te hebben en te vereeren, dat meer dan dertig jaren na de Restauratie die aureool nog helder schijnen zou over het hoofd van zijn naamgenoot en de oogen der menigte zou verblinden.

Maar voorshands zag men slechts schoone gevolgen van de heldenvereering, die althans een herleven beteekende van beter en sterker gevoelens dan die van onverschilligheid en vermoeienis, welke de Bourbons hadden ingehaald en geduld. Schoone uitingen: in de kunst van Charlet en vooral van Raffet, de soldaten-schilders, maar schilders niet van een correct marionettenachtig, gedrild leger als die, welke wij thans kennen, doch van die heldhaftige, bezielde, ontembare, onafhankelijke armée, die den binnenlandschen en buitenlandschen vijand der revolutie, die een ongehoord sterke overmacht versloeg, die namelooze ontberingen leed met prachtige opgewektheid, en eindelijk, die welbewust streed voor ideale goederen. Charlet was, als men wil, populair-sentimenteel en vulgair-chauvinistisch, een tam teekenaar, een vrij kinderachtig vleier van de heerschende gedachte.

CHARLET. — QUAND IL A FAIT LES MONTAGNES, LE PÈRE ÉTERNEL, BIEN SÛR QUE S'IL AVAIT PRIS LE SAC SUR LE DOS, Y N'ZAURAIT PAS FAIT SI HAUTES.

Maar iets van den geest dezer legers is in Denis Raffet, zijn monumentaal werk, bestaande uit zoo tallooze fijne en krachtige lithografiën, verbindt de allure van heroïsme aan een opgewekten geest, pathos aan humor; het vreemd, halfteeder gevoel van de „grognards" voor dien geweldigen menschen- of soldaten-kenner, hun held, vindt prachtige uitdrukking in die afbeeldingen van de veldslagen, die zij te zamen wonnen, afbeeldingen, waarder, treffender, overtuigender dan die door eenig schilder, die ze weergaf, van Horace Vernet af tot Meissonier toe.

Zoo huldigde men het verleden, wijl het

heden zoo weinig aanlokkelijks had. Dan — voor den spotter.

Onder de karikaturen die den laatsten Bourbon, Karel X aanvielen, — een aanval waarmee gewacht moest worden tot na den aftocht van deze droevige figuur — nemen die van Alexandre Decamps de beste plaats in. Dit zijn forsche, welsprekende prenten, waarin telkens met soberheid aan de een of andere zeer scherpe kritiek uiting is gegeven; alle; zijn treffendste creatie is de gebochelde Mayeu, wien hij scherpe woorden in den mond legt, die politieke of andere dwaasheden kort en krachtig hekelen. Zooals deze:

„Le Diable emporte les fruits. Adam nous a perdus par la pomme et Lafayette par la poire."

De peer, dat was Louis Philippe, in 1830 koning geworden in plaats van den weggejaagden Karel X, om, nauwelijks aan de

RAFFET. LE BOUILLON DE PASSAGE.

regeering, door al wie vrijheidlievend en vrijzinnig dacht, verfoeid te worden. Misschien moest deze tijd, die het eerste stadium vertoonde in het verwordings-proces der burgerij, een burger-koning brengen als deze: een koning met een koetsiersgezicht en lange vingers. De Juli-revolutie had hem en zijn financiers op het kussen geplaatst en 18 jaren lang zou Frankrijk onder de landen van Europa de meest schaamtelooze geldpolitiek

het zijn litho's, waarin men den schilder proeft, den fijnen compositeur en den portrettist. Maar tevens zien wij Traviès optreden, Traviès, den eersten waarlijk grooten Franschen politieken spotprent-teekenaar.

Hij is een ruwe, of althans een rauwe persoonlijkheid in de kunst, deze Traviès; zijn figuren schijnen als gehouwen uit steenblokken, ze zijn schier zonder uitzondering grotesk, gedrochtelijk zelfs, ze grijnzen bijna

representeeren; het Amerika onder de rijken zijn, doch schuldiger dan dat land, wijl het tradities had hoog te houden, en zwakker, omdat die regeering van beursspeculanten tevens de onhandigheid had van reactionnair te zijn. Zeer spoedig reeds werd de vrijheid van drukpers bedreigd, en weldra werd zij ontnomen aan de oppositie, de oppositie, waartoe behoorde dat door Philipon opgerichte groote spotblad: la Caricature.

Door Philipon. De schitterende journalist, zelf begaafd teekenaar, had ontdekt, dat het hoofd van den burger-koning op een peer geleek, en zijn ontdekking werd door elk van de door hem aangevuurde, van puntige bijschriften voorziene teekenaars aanvaard. Philipon, onder de restauratie nog een obscuur lithograaf, toonde zich als redacteur, als leider van die grootsche en unieke spotbladen; la Caricature, le Charivari, een genie. Die peervorm, tot in het oneindige in teekeningen geëxploiteerd, die naam, zoo tallooze malen als symbool der Juli-monarchie genoemd, vestigden den roem van den onverzoenlijken vijand dier regeering in enkele jaren. Traviès, Grandville, Daumier, allen fantaseerenden op dit eens gevonden beeld los, en Philipon zelf gaf de unieke en historisch geworden reeks teekeningen, die hij de onvergelijkelijke driestheid had bij een van zijn vele processen wegens persvergrijpen, in de gerechtzaal te teekenen en den rechters te toonen. Vijf-en-veertig processen in een enkel jaar deden hem en de zijnen nog niet zwijgen; toch toen een nieuw decreet, ondanks den tegenstand van Lamartine en anderen, de straffen nog verscherpte, werd de strijd op deze wijze onmogelijk.

RAFFET. LE GUIDE.

Hoe Philipon en Daumier hen op andere wijze voortzetten, zij bij mijn beschouwingen over den laatste nader verhaald, intusschen bezien wij wat nader het werk van dien anderen grooten helper van Philipon, Grandville.

Grandville bezat niets van Daumier's ongeëvenaarden zin voor eenvoud. Hij was een fantast, een fantast ook in minder goeden zin; iedere voorstelling nam bij hem eenigszins omslachtige, gezochte vormen aan; zijn fantasieën zijn bijna altijd aardig, doch bijna nooit houden ze u vast, boeien ze, grijpen ze aan, er is niets visioen-achtigs, nachtmerrie-achtigs aan. Als hij ons allerlei metamorphosen van persoonlijkheden uit het tijdvak toont, den nadruk legt op hun gelijkenis met het een

of ander dier, enz. geeft hij niet, zooals Daumier, ware monsters te zien. Zijn grappige, vindingrijke muze schijnt misplaatst in dit blad van felle opposanten. Het is goede karikatuur, die hij geeft, maar van een zwakker soort dan de vereischte, zijn charges van ministers, zijn poppen, dwaze en soms nare poppen, maar in het imposant-groteske overtreft een Traviès hem verre.

Een paar zeer treffende prenten van hem echter vormen wel geen uitzonderingen op dezen regel, maar hebben op zich zelve zekere groote waarde, wijl zij iets te zien geven, wat wij voordien nog niet in de karikatuur hebben aanschouwd.

Grandville's trant is een bij uitstek allegorische trant. Hij zet een gedachte om in het een of ander beeld, en hij werkt dit logisch uit; zijn spot wordt dus een middellijke. Dit geldt althans voor zijn beste prenten. Hij mist daar het direct-expressieve, dat zijn tijdgenooten eigen is, doch geeft de soort van karikatuur, waar b.v. de Duitschers van tegenwoordig zoo sterk in zijn, waarin het vernuft domineert, niet de kracht.

„Précautions inutiles" heet één van deze prenten; men ziet er een soort van fortgebouw om een hoofd met een steek op (waarschijnlijk van een der ministers), geschut wijst naar alle zijden over de vlakte, die door défileerende troepen is bezet. De prent is geconstrueerd als een machine, zakelijk, correct, maar er is niets in van het expressieve wat de uitwerking van zulk een gegeven bij Traviès, Decamps of Daumier zou hebben.

Philipon intusschen toonde zich een handig menschenkenner ook in deze, dat hij het, niettegenstaande al zijn haat tegen het regime, al zijn onverzadiglijken lust tot bitse satire, waar zulk een reeks van schitterende medewerkers aan moesten voldoen, zeer goed begreep, dat het publiek nog iets anders wenschte dan een campagne; dat het wenschte geamuseerd te worden.

En in dien eisch voorzag een ander kunstenaar dier dagen, één, die het vermogen bezat om romantisch en realistisch, sentimenteel en geestig, filosofisch en charmant te zijn, Gavarni, in den grond een fijne achttiende-eeuwer, verwant aan Watteau, Fragonard en Boucher, meer dan een zoon der revolutie in de kunst; een charmeur meer dan een onderzoeker.

CHARLET. IL AIME L'UNIFORME, ... LE FRANÇAIS!

Maar de periode zou meer chroniqueurs vinden in de teekenaars van den tijd, de Beaumont, type van luchthartig schilder der galante wereld, Monnier, voorbeeldig en vaak miskend portrettist van de burgerij dier dagen, Cham, journalist meer dan kunstenaar, maar met een werk, dat als document van onschatbare waarde is, Bertall, die dezen aanvult, Tony Johannot meer illustrator, doch ook nu en dan opmerker, en anderen. De kunst heeft het leven aanvaard als haar groot en onuitputtelijk onderwerp, moeilijker te overzien, bezwaarlijker te begrijpen dan alle andere.

Het is uit de kunst van de amuseurs, de charmeurs of de reporters zonder meer die deze teekenaars zijn, dat men zich een beeld des tijds kan vormen.

(Wordt vervolgd.)

MENSCHHEID

DOOR

HEIN BOEKEN.

Bij een Schets van Thijs Maris.
Die de sterfelijke menschen noemen „Herderin," maar de onsterfelijke goden „Moeder der menschheid."

Wat ziet gij? staart gij blind in 't morgen-licht?
Of houdt een slaap u de oogen nog bevangen?
Gij, op den zwaren tocht, eindloozen, bangen,
Beginneloozen, op wàt doel gericht?

Wat, op dees hoogt' gekomen, biedt u 't zicht?
Eindlooze leegte en stilte? Van wàt zangen
Verklonken de echo's nu? En op uw wangen
Wat kus brandt nà? Wat weeld' had wee verlicht?

Treed aan, treed aan, op de' ongerezen morgen,
Gij, die nog nooit in dees gestalt' verreest;

Gij, de eeuw'ge bruid, na min, na moeder-zorgen,
Gij, wat ge ook leedt, nog schuchter en bedeesd;

Gij staêg betooverde, verliefd op schimmen,
Rijst nieuwe troost of angst u van de kimmen?

Hilversum, 29 April 1909.

DE HUISJES

DOOR

RICHARD DE CNEUDT.

O smalle huisjes in de kille straten,
met zindlijk-grijze stoepjes, of geen voet
hier ooit zijn schuchtre stapjes klinken doet;
met glanzend-effen deurtjes, donkre gaten

in grijzen muur, die licht- en zonverlaten
staart roerloos in versteenden overmoed;
met vensters lijk verglaasde smartgelaten,
waarachter, bij valsch-rossen haardjesgloed,

met zwakke stempjes en lichtloos gemoed,
bekrompen menschjes van hun buren praten; —
o Hellehuisjes, waar verdoken woedt

laster en afgunst, zonde en loerend haten;
gal en venijn de dwergenzieltjes voedt; —

hoe zal ik ooit uw drukkend graf verlaten?

VRUCHTBARE MOEDER DER EEUWIGE SCHOONHEID....

DOOR

RICHARD DE CNEUDT.

Vruchtbare moeder der Eeuwige Schoonheid,
blij-milde Zaaister van 't Onsterflijk Lied;
gij, 't hoogste en heiligste, dat Leven biedt,
wie Menschheid, die der zonden donkren hoon lijdt

en torscht den vloek van zonden en verdriet,
als Koningin ten gouden heerschers-troon leidt,
waar, vol ontzag, ze uw stralend beeld aanziet,
tot in elks hart, droomzacht en wonderschoon, glijdt

een lach van uw genade en zegening;
die mij, der donkre Smart beproefden zoon, wijdt
tot uw Priester, zoodat ik droome en zing,
arm en berooid, maar 't hert vol glans en gloed; —

O vruchtbare moeder der Eeuwge Schoonheid,
Onsterfelijke Liefde, wees gegroet!

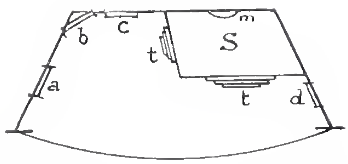
DE DRIE GRATIËN

KLUCHTSPEL IN ÉÉN BEDRIJF

DOOR

HERMAN TEIRLINCK.

Het stuk gebeurt in de Taveerne van den Kleinen Trianon, bij zomerweer 's avonds, in 't jaar 1791.

a.	Salondeur.	d	Keukendeur.
b.	Straatdeur.	s.	Verhoog.
c.	Verandahdeur.	m.	Schouw.
t. t.	Trap.		

Dramatis personae:

MIJNHEER SERJANSZOON.
GUIDO ZEEMRIKE. Kunstschilder.
PROCURATOR SCHOONVLIET.
MIJNHEER ZETTERNAM.
MIJNHEER BOEYKENS.
MIJNHEER DAUBRECOURT.
MIJNHEER VAN 'T HOFF.
DE GRIFFIER.
ARTAXERCES.
MEVROUW SCHOONVLIET.
MEVROUW DE MARKIEZIN VAN BAESRODE.
MEJUFFROUW D'ABRASSART.
DRIE DANSERESSEN.
EERSTE NAR.
TWEEDE NAR.
BAAS HOPPE.
ZIJN ZOON JACOB.
GASTEN.

EERSTE TOONEEL.

(Het is donker. Een driearmige kandelaar brandt. Buiten loeit de wind en tegen de vensterruiten knettert bij wijlen de regen. De baas gaat, uitgaande van keukendeur rechts, traag het tooneel door, af langs achterdeur. Kleine poos. Dan wordt de straatdeur met een ruk opengeduwd en de wind doet een lawaaierigen insprong. Guido Zeemrike voert rap Mevrouw Schoonvliet op het tooneel).

GUIDO ZEEMRIKE. Ei! lieve, wat een weer! Zijt ge moe? *(neemt haar mantel af).*

MEVROUW SCHOONVLIET. Niet het minst. Ik ben gansch ontsteld. Ik vraag me nog af: hoe heb ik erin toegestaan u hier te volgen? Wie is hier?

GUIDO ZEEMRIKE. Hier?... niemand, gij zijt in de beruchte Taveerne van den Kleinen Trianon. Wat vreest ge toch bij mij? Kom zet u even daar....

MEVROUW SCHOONVLIET. Ik doe slecht... waarlijk....

GUIDO ZEEMRIKE *(haar zacht naar voren brengend, bij de bank).* Slecht?... Hoe zoudt gij ooit slecht doen?... Gij doet hémelsch!

MEVROUW SCHOONVLIET. Hier mocht ik niet komen... en allerminst met u... door u....

GUIDO ZEEMRIKE *(warm).* Zijt ge dan zeker *door* mij, om *mijn*entwil gekomen? O! ik dank u nog zooveel omdat gij het zegt dan omdat gij het deedt, Madelene....

MEVROUW SCHOONVLIET. Gij misbruikt mijne woorden, Zeemrike. Ik schaam mij hier te zijn, terwijl mijn man....

GUIDO ZEEMRIKE *(rap).* Uw man is uw respekt wel waard misschien, maar ú onwaardig. Een man, die man is van een vrouw als u toch, heerscht niet door vrees, wanneer ten overvloede liefde hem wapent. Me dunkt, thans meent ge dat ge hem verlaat, en hij, 't is hij, Madelene, die u sinds lang verlaten heeft. Kom....

MEVROUW SCHOONVLIET: 't Ware kiescher dit ongezegd te laten, mijnheer.

GUIDO ZEEMRIKE. Och ja!... En kiescher ook mijn eigen liefde te versmoren. Gij rilt. Hebt ge kou? Hola! Baas Hoppe, wat scheiers in den haard!

MEVROUW SCHOONVLIET *(verschrikt).* Roep zoo niet! Is reeds het rijtuig uitgespannen.

GUIDO ZEEMRIKE *(met vrees en hartstocht).* Heengaan? Nu heengaan, Madelene? Dat zult ge niet. Ge zult dees heil mij niet beloofd hebben, 't mij hier, zoo dichte, niet hebben gebracht, mij het woordelijk genot ervan niet hebben laten aanraken haast, om daarna weg, in allerijl, den kostelijken schat te bergen. Dat uwe schuchterheid en een misplaatst gevoel van eer u zouden wreed maken jegens mij, dit hoopte ik nooit te moeten vermoeden. *(boos, zacht).* Gij hebt toch stil de bekentenis van mijne liefde aanvaard....

MEVROUW SCHOONVLIET. Als eene hulde. En 'k wilde dankbaar zijn, uit vrees vooral van verwaand te schijnen. 'k Ben angstig nu....

GUIDO ZEEMRIKE. Geen angst betaalt de bitterheid van mijn teleurgestelde liefde. Ik bid u, wees geduldig als gij niet minzaam wezen kunt. Laat Tijd, die groote kunstenaar, het lot bepalen, dat mij beschoren wordt. Verbreek niet met gejaagde vingeren het heimelijk werk dat, pas geschetst, daar schemert in de toekomst. Mevrouw, vergeet ook niet dat ik „voor ons" — ach! neen, voor „mij alleen" helaas! — de klucht van dezen avond verzonnen heb....

MEVROUW SCHOONVLIET *(peinzend).* Ja! ja! gij hebt het slim bedacht.... *(Rap).* Mijzelf, mijnheer, hebt ge in dat spel bedrogen!

GUIDO ZEEMRIKE. Bedrogen! Gij oordeelt streng, maar strenger dan uw oordeel is het vonnis van uw mond. Gij dacht toch niet dat ik dees gansche grap op touw gezet zou hebben alleen om Serjanszoon te mystifieeren en zijne verbijstering tot een vermaak te maken voor mevrouw van Baesrode en juffrouw d'Abrassart? Het kan pleizierig worden, doch zulk vermaak beoogde ik niet. Mijn moeite meende ik be-

kroond te zien met hoogere vreugde.... Naar u, naar u, o Madeleen, reikte het geduldig spel van mijne gedachten, reikte de taaiheid van mijn sluwen wil, reikte het vuur van mijne gretige verlangens ... Vergeef me!

MEVROUW SCHOONVLIET. Ik heb u niets te vergeven, mijn vriend. Mijzelven echter kan ik in dit alles niet vergeven. Onverantwoordelijk is mijn daad.

GUIDO ZEEMRIKE *(aarzelend).* En ... gij blijft dus niet?... Gij speelt niet mee in 't spel?... Voor niets zal ik, naast u, mevrouw van Baesrode en juffrouw d'Abrassart ontboden hebben?...

BAAS HOPPE *(met een kaars op).* Heeft mijnheer Zeemrike geroepen?

GUIDO ZEEMRIKE *(zenuwachtig).* Ja. Wakker 't vuur wat aan. En wacht met een lantaren in 't portaal tot de andere dames komen.

(Baas Hoppe verzorgt het vuur).

GUIDO ZEEMRIKE *(overtuigend).* Ik bid u, wil inzien dat ik niets heb gedaan dan met een groot gevoel, en dat uw vertrek mij al te diep vernedert. Gij blijft?

BAAS HOPPE. Het vuur brandt als een verliefd meisje, mijnheer!

GUIDO ZEEMRIKE. Och, man! ontsla mij alsjeblieft van uwe dichterlijke vergelijkingen!

(Baas Hoppe, met langzame statigheid, af).

GUIDO ZEEMRIKE. Gij blijft, Madelene?... Zie! doe 't niet om mij. Ik zal in uwe toestemming geen blijk zien van genegenheid, en allerminst eene belofte. Doe 't voor de grap zelf, zooals de andere het doen. Wat zegt ge?

MEVROUW SCHOONVLIET. Mevrouw van Baesrode is weduwe en juffrouw d'Abrassart nog ongehuwd. Zij kunnen hier, dunkt me, een zacht geweten bewaren....

GUIDO ZEEMRIKE. De rust van het uwe, mevrouw, daar sta ik borg voor!

MEVROUW SCHOONVLIET. Als deze klucht het doel wordt van uw streven dezen avond....

GUIDO ZEEMRIKE. ... Zij wordt het doel!...

MEVROUW SCHOONVLIET ... en niet een middel dat mij in uwe armen voeren moet....

GUIDO ZEEMRIKE. ... In het geheel geen middel dus!...

MEVROUW SCHOONVLIET. ... Dan blijf ik hier en speel ik mee!

(Zeemrike kust hare hand. Baas Hoppe schielijk op met mevrouw van Baesrode en juffrouw d'Abrassart. Guido Zeemrike snelt toe, beleefd).

BAAS HOPPE *(hoofsch).* De hoogedelgeboren dames zijn aangeland, mijnheer!

(Hij sluit de deur op slot).

GUIDO ZEEMRIKE *(tot de dames).* Hoe dankbaar ben ik dat gij gekomen zijt door dit ondankbaar weer! Laat deze natte mantels vallen.... Hier! Hoppe!.... Ik vrees alleen dat het vermaak, dat ik beloofde, uwe moeite niet vergeldt, mevrouwen! Wilt ge bij 't vuur gaan zitten?

JUFFROUW D'ABRASSART. Reeds hier, zoo vroeg, mevrouw Schoonvliet? U trekt de klucht wat grager aan, merk ik, dan ons. Mevrouw van Baesrode was, te halverwege, geneigd naar huis te gaan....

MEVROUW SCHOONVLIET. Zulk medelijden heeft Serjanszoon niet verdiend.

MEVROUW VAN BAESRODE. En ik al evenmin 't verwijt, dat ik mijn woord zou breken. Wat zegt ge toch, Juliette!... Ik heb beloofd — ik kom!

GUIDO ZEEMRIKE. Als ooit eene belofte schuld maakte en ooit een schuld met mildheid werd gekweten, dan was het dees maal, lieve markiezin. — Hoppe! schuif stoelen bij den haard!

BAAS HOPPE. En zal ik licht aansteken?

GUIDO ZEEMRIKE. Neen, man. Wij willen liever in halve donkerte beraadslagen. Dit deert u niet, mevrouwen? Voorzichtigheid is het perk waar wij ons spel voeren....

JUFFROUW D'ABRASSART ... een waarborg voor onzen goeden naam!

MEVROUW SCHOONVLIET ... een vestingwal voor onze goede zeden!

MEVROUW VAN BAESRODE ... een bolwerk voor onze goede inzichten! Wij mogen niet te wreed zijn met dien man, beste vrienden.

GUIDO ZEEMRIKE. Daar zult gij zelf over beslissen. Al te lauw mogen wij den kerel toch niet behandelen. Ik vrees dat gij met een gevoelerig hart naar hier zijt gekomen, markiezin!

MEVROUW VAN BAESRODE. Met mijn hart, ja. Mag ik hopen dat gij het uwe niet thuis gelaten hebt? Serjanszoon is geen onmensch.

(Men lacht. De dames zetten zich rond den haard).

GUIDO ZEEMRIKE. Hee! Hoppe! Kom even vóór! *(tot de dames)* Voorzichtigheidshalve dus!... *(tot Hoppe)* Baas Hoppe, ik vraag u: wie zijn deze dames?

BAAS HOPPE *(met overdreven nederigheid).* Ach, heer! Wat gij mij vragen wilt! Waar haal ik ooit al de hooge en schoone woorden om u daarop te antwoorden?

GUIDO ZEEMRIKE. Gij kent onze overeenkomst. Het fooi dat gij ontvangen zult zal naar gelang zijn van de verkleefdheid uwer diensten. Wees simpellijk oprecht en bespaar ons om 's Hemels-wil de fraaiheid van uwe volzinnen. Hoe noemt hij deze dame?

BAAS HOPPE. Voor zoover ik mijne oogen gelooven mag is zij de doorluchtige en wijdvermaarde mevrouw Schoonvliet, wettige en edele gade van mijnheer den advocaat Schoonvliet, raadsheer onzer provincie en procurator der Regentie.

(Hij groet. Zeemrike wijst hem juffrouw d'Abrassart aan).

BAAS HOPPE. Die dame, hier, is juffrouw d'Abrassart—Juliette (met allen eerbied durf ik er bij voegen dat zij Juliette heet). Haar vader, ofschoon zeer oud van jaren....

GUIDO ZEEMRIKE. Alsjeblief, wij hebben niets te maken met den vader, en gij nog het minst van ons allen. En deze nu? *(toont mevrouw van Baesrode).*

BAAS HOPPE *(buigend).* Zij vereert, even mild als de andere, mijn schamele taveerne met hare tegenwoordigheid! Zij is mevrouw Botteldoorn—Sas, markiezin van Baesrode, weduwe van den heldhaftigen kapitein Botteldoorn—Sas,

waarvan ik eens heb hooren vertellen, tot mijn spijt, dat hij van een droogen lever gestorven is. Ik schaam mij dat mijn nederige stand....

GUIDO ZEEMRIKE. Laat de uitdrukking uwer schaamte achterwege. Hier is een voorschot op uw loon *(werpt hem eene geldbeurs)*. Luister nu goed: ik heb u wat klein toiletgerief en drie fluweelen maskers gezonden: het roode masker is voor mevrouw Van Baesrode, het groene voor mevrouw Schoonvliet, het gele voor juffrouw d'Abrassart. Nooit en aan niemand, ik spreek duidelijk, meester Hoppe! nooit en aan niemand zult ge bekend maken dat een dezer dames hier kwam en zich vermomde. Geen mensch op de wereld mag weten welk deel zij drieën hier namen aan de grap. Gij kent haar niet, baas Hoppe! Gij weet niets! Gij hebt niets gehoord en niets gezien! Uwe mond mag even weinig spreken als het geld, dat gij voor uw stilzwijgen ontvangen zult. Is het begrepen?

BAAS HOPPE. Moest ik het niet geheel beet hebben, heer, dan zou een tweede voorschot mij zonder twijfel de zaak aan den man brengen.

(Zeemrike werpt hem een tweede beurs).

BAAS HOPPE. Inderdaad, mijnheer, wij begrijpen malkander zeer goed! *(af)*.

JUFFROUW D'ABRASSART. Dat ventje is geslepen, Zeemrike.

MEVROUW SCHOONVLIET. Ik wenschte wel dat hij ons niet kende. Het geheim is bij hem niet in veiligheid, en waarlijk, ik ben niet in mijn schik....

GUIDO ZEEMRIKE. Hoe ijdel is uw vrees! Die Hoppe is wel degelijk een schurk en daarom juist is hij niet gevaarlijk. Thans kent hij u. Straks zal hij u niet meer kennen. Hem ook moeten wij bedriegen: gij mevrouw, zult niet het groene masker maar het gele nemen, gij, markiezin, niet het roode maar een zwarte, gij, juffrouw d'Abrassart, niet het gele maar het groene. Voor iedereen zijt gij aldus vermomd en alle verraad kunnen wij, in een verwikkeling van omstandigheden, misleiden. Het was daarom ook niet noodig dat baas Hoppe hier 't volle licht aanstak, des te min zal hij u aan eenig andere bijzonderheid herkennen.... Maar nu onze rol, mevrouwen!

MEVROUW VAN BAESRODE. Laat hij barmhartig zijn!

GUIDO ZEEMRIKE. Maar goede God! wat overdreven deernis vertroebelt toch uw geest, markiezin! Wij willen Serjanszoon niet vermoorden. Wij willen hem genezen. Gij zijt al te goed. Die man, mevrouwen, heeft u eigenlijk alle drie om den tuin geleid. Aan elk van u heeft hij eene eeuwige liefde gezworen — en was het nog beurtelings, hij ware slechts een losbol te noemen, maar gelijktijdig, binnen dezelfde week althans, besproeide hij uwe geloovige harten met zijne liefdeverklaringen. Ik verwachtte, markiezin, dat gij dit een euveldaad zoudt noemen....

MEVROUW VAN BAESRODE. Eene bespottelijke lichtzinnigheid... ja....

MEVROUW SCHOONVLIET. Hèm licht genoeg!..,

JUFFROUW D'ABRASSART. En een spot voor ons! We moeten hem dat afleeren.

GUIDO ZEEMRIKE. Zeker. Gij hebt, terwijl ge u aankleedt en vermomt, genoeg tijd om overeen te komen omtrent de kracht van uwe behandeling. Ik zeg niet: wees onmenschelijk met hem. Ik zeg ook niet: wees laf. Gij weet best waar gij de palm van de straf zult slaan. Ik zal niets anders doen dan mij gedragen naar uwe wenken.

MEVROUW SCHOONVLIET. Hoe zult gij zorgen dat wij, ook tegenover de overige gasten, steeds onbekend blijven?

GUIDO ZEEMAIKE. Komaan! dat is een vondst van mij!

(De dames staan op en komen met Zeemrike naar voren).

GUIDO ZEEMRIKE. Serjanszoon spreekt zoo graag van goden en godinnen. Gij zult de drie Gratiën zijn, de grieksche Charites, zooals hij ze bij voorkeur pleegt te noemen. In 't midden van 't banket, zult ge beloven 't masker af te leggen om op het tapijt den sierlijken dans der Gratiën te doen. Zoo wordt gemeld dat gij daartoe u wilt verkleeden. Drie bezoldigde danseressen houd ik inmiddels gereed, en wat uit deze verwisseling moet komen, laat ik u zelf gissen. Daarna —

(Men wil de deur openen, klopt hard).

GUIDO ZEEMRIKE. Sst!... *(poos — dan bij de deur)* Wie daar?

STEM BUITEN. Hee Hoppe!... Hoppe!

ANDERE STEM. De kerel laat ons in den kletsregen staan!

GUIDO ZEEMRIKE. Wie zijt ge?

DERDE STEM. Drie narren die druipen van geestigheid!

ANDERE STEM. Gij hebt ons zelf gevraagd, snaak. Ontgrendel de deur en uw geheugen!

GUIDO ZEEMRIKE *(stil tot de dames)*. De narren inderdaad! Ik had er een drietal doen ontbieden om wat muziek te maken. Hoppe! Hier is volk voor u!... Langs hier, mevrouwen, ik wil u het salon toonen waar gij u ophouden kunt.

(Hoppe komt op. Zeemrike met dames af.)
(Hevig geklop).

TWEEDE TOONEEL.

BAAS HOPPE. Wat wilt gij, brave lieden?

EERSTE STEM. Dat de duivel u hale, als ge niet seffens open doet!

BAAS HOPPE. Dat zal hij niet; hij is meer op u verlekkerd, goede menschen! Wie zijt gij?

TWEEDE STEM. Bijna niets meer.

EERSTE STEM. Water en wind!

TWEEDE STEM. Drie narren, drievoudige nar! Gij zelf liet ons roepen!

BAAS HOPPE *(haastig verschrikt)*. Hemeltje! gij kondt wat rapperen uitleg geven!

(Hij doet spoedig open. De drie narren op).

EERSTE NAR. Ik hoop dat de beurs van uwe gasten niet zoo dicht als uwe poort zal sluiten. Ik hoop dat uwe kelder een lichtere deur heeft!

TWEEDE NAR. Waar kan ik den regen gieten,

die in mijn doedelzak zwelt? Lieve baas, uwe dakgoten hebben ons met meer iever dan gij begunstigd.

Baas Hoppe. Gaat in de keuken. Warmt u en droogt u en smeert u maar in. Steekt uwe schoenen in de stoof. Verliest nu geen tijd met grapjes uit te halen. die ge straks te noodig zult hebben.

Eerste nar. Wij hoeven niet zoo zuinig te zijn met onzen geest als gij met uwe dranken.

Tweede nar. Wij betalen geen patent....

Eerste nar. En vervalschen niet de waar....

Baas Hoppe. Men weet nooit hoe het leven draait. Pas maar op dat God u niet vernedert tot den stand van herbergier!

(Hij leidt de twee narren naar de keuken).

Tweede nar. Neen, beste baas, dat soort hel zal de barmhartige hemel ons sparen!

(Beide narren af).

(Baas Hoppe snelt naar den derden nar toe, die bij de deur is blijven staan, en buigt).

Baas Hoppe. Genadige heer Procurator, vergeef mij, ik wist niet dat gij vóór de deur stond....

Procurator Schoonvliet *(als nar vermomd).* Spreek stil. Wie is hier reeds?

Baas Hoppe. Goede heer Schoonvliet, ik ben waarlijk verlegen....

Procurator Schoonvliet *(werpt hem een geldbeurs toe).* De rest ontvangt ge naderhand. Is hier reeds iemand?

Baas Hoppe. Ja, heer, de schilder Zeemrike... en de dames....

Procurator Schoonvliet *(zenuwachtig).* De drie dames, Hoppe? Dus, mijne vrouw, de markiezin en juffrouw d'Abrassart?

Baas Hoppe. Alle drie, mijnheer.

Procurator Schoonvliet. Ook juffrouw d'Abrassart? Zijt gij zeker, Hoppe, dat juffrouw d'Abrassart erbij is.

Baas Hoppe. Zoo zeker als een zandlooper, mijnheer!

Procurator Schoonvliet *(wanhopig).* O Juliette, mijne dierbare Juliette, dat had ik van u niet gedacht! *(tot Hoppe)* En mijne vrouw, die vindt het lollig, zou ik denken?... Niet? — De vrouwen zijn harteelooze pronkhennen, baas Hoppe. Ik vermoed dat gij er niet anders over denkt.... Ha! Juliette!

Baas Hoppe. Ik heb de eer dát juist te denken, inderdaad, wat mijnheer de Procurator zoo goed is mij wel te willen vragen. Moest ik er — ik ben niet zeer geleerd, mijnheer! — moest ik er, door onwetendheid, verkeerd over oordeelen, dan twijfel ik er niet aan of mijnheer de Procurator kent het goede middel om mij alles behoorlijk aan het verstand te brengen.

Procurator Schoonvliet. Dáar! *(geeft hem geld).* En weet gij ongeveer wat hier gebeuren moet, weet gij hoeverre deze dames hun naam en eer willen wagen? Ik schaam mij dat ik er aan denken moet....

Baas Hoppe. Er zal hier omtrent omgaan, heer, wat ik u reeds gisteren kwam vertellen — gij weet wat dit verraad mij kostte: mijn geweten....

Procurator Schoonvliet: ...en mijne beurs — wij weten 't goed, ga verder!

Baas Hoppe. De dames zullen vermomd zijn.

Procurator Schoonvliet. Hoe zal ik haar herkennen?

Baas Hoppe. Mevrouw van Baesrode zal een rood masker dragen, mevrouw Schoonvliet een groen masker en juffrouw d'Abrassart een geel....

Procurator Schoonvliet. Een geel!... Juliette!

Baas Hoppe *(bedrukt).* Helaas!

Procurator Schoonvliet. Wat zucht gij?... Wat moet er meer gebeuren, mijn God!

Baas Hoppe. Helaas! zeg ik.... Mijn hart bloedt bij dees nieuw verraad!

Procurator Schoonvliet. En gij zoudt wenschen dat mijne beurs mocht scheuren?

Baas Hoppe. Ik wensch slechts de rust van mijn geweten, heer!

Procurator Schoonvliet. Uw geweten is een wondere waar: hoe meer men er van afkoopt, hoe meer er van overblijft. Hier! Geef me nog een brok, opdat de rest zou bedaren!

(Hij geeft wat geld. Guido Zeemrike op, ziet het spel. Schoonvliet wijkt rap en buigt. Poos).

DERDE TOONEEL.

Guido Zeemrike. Wat moet dit spel beteekenen, baas?

Baas Hoppe. Die nar hier, genadige meester, is de tolk van zijne vrienden. Hij zegt dat hij vooraf het loon wil voor de parade. Ik betaalde hem met goud: negen gulden en twaalf stuivers. Juist gaf hij mij wat luttel geld terug. *(Haastig).* Ik betaalde in uwe plaats, heer: gij blijft mij negen gulden en twaalf stuivers schuldig.

Guido Zeemrike. Goed zoo. Waar blijven uwe makkers, nar? *(Hij betaalt den baas).*

Procurator Schoonvliet. Daar, uwe Hoogheid, wachtend op uwe orders!

(Hij roept ze uit de keuken).

Guido Zeemrike. Kerels, ik verwacht meer van u dan een gewoon clownspel. Indien baas Hoppe, terwijl hij uwe diensten vroeg, u liet vermoeden dat gij u hier met alledaagsche geestigheid van uwe taak zoudt kunnen kwijten, dan is 't maar beter dat gij dadelijk oprukt en ons van uwe nuttelooze aanwezigheid verlost. Hier is 't te doen om eene grap, die ik verzon en zelf wensch uit te voeren, met kluchtigen hekelpraat van narren te volmaken. Wat los muziek is ook gewenscht, maar liefst laat ik dat aan u over....

Eerste nar. Dat is billijk ook.

Guido Zeemrike. Zeker. Op punt van muziek ben ik een druiloor.

Tweede nar. En op punt van geestigheid, heer?

Guido Zeemrike. Niet zoo bevoegd als gij, kwakzalver!

Tweede nar. Dat hoor ik dadelijk. Voorwaar, dees was een geestige zet! Wilt gij mijn narrenkap, mijnheer? Ik schaam mij dat ik ze

nog dragen durf, nu gij zoo mild waart, zoo belangloos, zoo zelf-verloochenend *mij* een kwakzalver te noemen!

EERSTE NAR. Mijnheer kan uw kap niet aantrekken, zot! Mijnheer's ooren staan in den weg.

GUIDO ZEEMRIKE. Mooi! Mooi!

BAAS HOPPE. Stil daar!

GUIDO ZEEMRIKE *(tot Procurator Schoonvliet)*. En gij, die hun meester zijt, wat hebt gij toe te snauwen?

PROCURATOR SCHOONVLIET. Ik voel me uw nederige dienaar, hoogedele heer, en 'k zwijg — maar ik ben ook veel zotter dan die andere!... *(Droogjes)*. Misschien geraak ik wel, op tijd en stond, aan 't woord!

GUIDO ZEEMRIKE. Dat hoop ik hartelijk, mensch, hoewel uw droge tronie reeds zwijgend den lachlust wekt. Gij hebt gal, vriend. Gij ziet er uit als een, wiens vrouwe achterbaks aan 't koekelemeien zit. *(tot eerste nar)* Zeg eens: hoe trekt deze zijne kap aan: draagt hij geen hinderpalen op het voorhoofd?

BAAS HOPPE *(een beetje bang)*. Hee! Hee!

PROCURATOR SCHOONVLIET. Let wel dat gij er van nacht niet tegen aanbotst!

GUIDO ZEEMRIKE. Best, en 'k dank u voor den raad — Nu, verder. Om u het pad wat glad te maken en ons een nutteloozen narrenpraat te sparen, is het noodig dat ik u vooraf bekend make met wat in hoofdzaak hier gebeuren zal. Er is banket en 't zal er duchtig toegaan. Drinkt zelf niet te veel om bij uwe zinnen te blijven, bid ik u. Het feest viert eigenlijk Mijnheer Serjanszoon, den welbekenden wijsgeer en aesthetieker, die heden voor de tiende maal wordt herkozen als voorzitter van de beroemde Cythera's Tafel. Serjanszoon is geen kwade heer, wat statig, wat welsprekend, wat langdradig — en vooral: verliefd, verliefd op al wat, van verre of bij, op een meisje lijkt. Dit zwak zult gij, hoop ik, met lichte geestigheid behandelen. Noodige bijzonderheden meld ik u later daaromtrent. Onder de voornaamste tafelzitters, zullen daar zijn de Baljuw Zoerdaan, een opgezwollen man, grof van gevoel en ijdel van zinnen, een soort leege ton, die maar klinkt als men er op klopt — Mijnheer Boeykens, een tranerig ventje, een dichter, heeren, die de maan in zijne balladen heeft versleten en de blonde lokken der geliefde tot in de soepteel bezingen zou — Mijnheer van 't Hoff, orthodoxe en boemelaar — Mijnheer Zetternam, een schrandere geest op azijn getrokken, een methodische vitter, eertijds anarchist, thans zóo gematigd dat hij alle radicalen hangen zou — de aristocraat Daubrecourt, procureur-generaal en aangeboren lichtmis — de griffier... de staatscommissaris.... Kortom de fijnste gezelschap der stad, bijna allen getrouwd, groote zedepreêkers en lui van uitgelezen deftigheid, het neusje van den zalm!... In de Taveerne van den Kleinen Trianon komen zij af en toe hunne morale vunzigheid wat uitschudden....

EERSTE NAR. Het stof van hunne harten slaan.

TWEEDE NAR. Eene purgatie nemen.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Ontbreekt daar niet telkens zekere kale kunstschilder Zeemrike, die onderwijl de vrouwen van al die heeren ophoudt?

GUIDO ZEEMRIKE. Mogelijk, nijdige kwibus! Maar bij de uwe zal hij vandaag toch niet de wacht houden: aan uw sukkelachtig voorkomen merkt hij genoeg dat zij voor haar gerief reeds zorgde. Ik beklaag u.

BAAS HOPPE *(met wanhopig gebarenspel)*. Heu! Heu! Hi! Psst!

(Dan lacht hij luidt om de stemmen te versmoren).

GUIDO ZEEMRIKE. God! die rekel krijgt stuipen!

BAAS HOPPE. In het geheel niet. Ik lach uit loutere vreugde. Als ik op die manier over de vrouwen hoor spreken zwelt positief het geluk op in mij. Wat heeft de Hemel mij toch genadig behandeld, denk ik zoo. Mijne vrouw stierf verleden jaar met Paschen, en ik ben zeer gerust!

TWEEDE NAR. Aldus meent de rijkgewaande arme, dien men bestelen wil, dat hij den dief besteelt.

EERSTE NAR. Gij lacht met uwe armoede, baas!

BAAS HOPPE. Inderdaad. Met wat anders kan men in deze droeve wereld nog lachen?

GUIDO ZEEMRIKE. Als het u niet hindert, Hoppe, zal ik zoo vrij zijn uit te spreken. *(tot de narren)* Wat ik nu verg van u is pittigen luim en pasgevende raakheid. Iedereen mag het zijne meekrijgen, maar mikt vooral op Serjanszoon.... Wacht even! Op 't feest zal men zich waarschijnlijk verwonderen over de afwezigheid van den procurator Schoonvliet. Om redenen, die ik goed vind u niet bekend te maken, heb ik dien overbodigen gast elders doen ontbieden. Het is een onverdragelijk schepsel, een knol, een lummel, een boerenteen —

PROCURATOR SCHOONVLIET. Alle duivels!

GUIDO ZEEMRIKE. Wat zegt ge, goede man?

PROCURATOR SCHOONVLIET. Ik zeg, genadige heer: Alle Duivels! — Alle Duivels! zeg ik, men zou zeggen, terwijl gij hem beschrijft, dat hij vóor u staat!

GUIDO ZEEMRIKE. — Dus: die komt niet. Maar moest hij later, ik weet niet hoe, toch hier aanlanden, maakt het hem dan zoo bont, dat hij dadelijk weer weg vlucht.

EERSTE NAR. We zullen hem inpeperen met de bijtendste woorden!

TWEEDE NAR. We zullen hem met verzen onder de oksels kittelen!

EERSTE NAR. We zullen hem de teenen verbranden met een wetenschappelijk vertoog over de oeconomischen toestand en de rechten der Vlamingen!

TWEEDE NAR, We zullen hem een mooie fugue van Bach opdreunen!

BAAS HOPPE *(schuchter)*. Vraag hem tien florijnen te leen!...

GUIDO ZEEMRIKE. Prachtig! Ge zult er wel 't een of ander op vinden, naar ik hoor. Gaat

nu, en houdt u vaardig. — Wat spoed! Ik hoor de diligentie. Daar komen de gasten aan. Zorgt voor een degelijk orkest. — Baas Hoppe, laat in het klein salon, wat thee, wat koffie, wat likeuren en snuistergoed brengen. De dames zullen niet veel meedoen aan 't banket.

Zeemrike af achterplan. De twee narren af langs de keuken).

BAAS HOPPE *(valt op zijne knieën).* O Heer! neem af dezen al te zwaren last, ik smeek u! 't Verraad weegt op mijn ziel als een molensteen. Ik kan u ook niet langer zien beschimpen. O Heer! toon mij, toon mij uwe genade!

PROCURATOR SCHOONVLIET *(werpt hem eene geldbeurs).* Daar!

(Men hoort den hoornblazer der diligentie en zweepslagen buiten).

BAAS HOPPE *(opspringend).* Mijnheer! Mijnheer! wees op uwe hoede.

(Hij loopt langs de straatdeur af. Gerucht buiten. Paardengestamp. Dooreengaande stemmen, gedempt. De procurator staat op 't voorplan, somber mijmerend blikt hij zijn narrenpop aan).

PROCURATOR SCHOONVLIET *(traag).* O Wijsheid, in deze pop besloten! Zult gij met uw blinkend gelaat mijn hart willen beschijnen — mijn hart, dat bonst van liefde en reikt, onzinnig, naar nachten van haat? *(poos).*

Juliette! Juliette! waarom kan ik niet lachen? *(langzaam af).*

VIERDE TOONEEL.

De gasten komen op, schudden hunne mantels. Verzorgde typeering is bij deze rollen noodzakelijk.

MIJNHEER ZETTERMAN. Hola! Hoppe! wat licht!

(Baas Hoppe geeft teekens van groote bedrijvigheid en biedt overal te gelijk zijne koortsige diensten, buigt, wipt, groet, glimlacht.)

BALJUW ZOERDAAN. Zoo zien wij klaar ten minste.

BAAS HOPPE. Hier, heeren, zal ik uwe mantels hangen — Jacob! Jacob! Waar blijft die domme knecht?... Jacob! jongen, geneer u, als dit met uwe goedheid overeenkomt! — Ha! hebt ge eindelijk uw lui lijf tot hier kunnen brengen? Help deze edelgeboren heeren wat! Dáar de mantels! Dáar de hoeden! Vrees niet dat gij uwe handen bezeeren zult, mijn zoon! — Mijne heeren, ik ben waarlijk verlegen: de eer... de vreugde... neemt geen acht op mij, kijkt niet zoo lage, heeren!...

MIJNHEER VAN 'T HOFF *(statig).* Mijnheer Boeykens, wat dunkt u van dezen rid?

MIJNHEER BOEYKENS. O, een echt Shakespeariaansch weer, mijnheer. De wolken rolden lang boven onze hoofden De manen der paarden golfden in den nacht. Scheen het u niet toe dat soms de natte flarden van spookmantels ons tegen het aangezicht flapperden? De maan, de lichte maan, die zilveren nachtdanseresse, waar was ze, waar was ze? Ik vraag het u....

MIJNHEER VAN 'T HOFF. De waarheid is dat het vrij donker was.

BALJUW ZOERDAAN. Zoo donker als in een mollegat.

ARTAXERCES *(een groot man, met rostgouden baard en naakten schedel).* En droog!

MIJNHEER VAN 'T HOFF. En droog? Wat nu, mijnheer? Het regende bij vlagen....

ARTAXERCES. Ik ben te heesch om 't u behoorlijk uit te leggen. Mijn keel brandt. Hoppe! De pinten!

MIJNHEER DAUBRECOURT. Het ruikt hier naar natte laarzen.

(Hij brengt een reukfleschje onder zijn neus).

MIJNHEER ZETTERNAM. Mijne heeren, ik verneem dat Guido Zeemrike reeds hier is.

BALJUW ZOERDAAN. Die kerel is altijd haantje vooruit. Wat versche parten zal hij ons bakken dezen avond, daar is kans voor.

MIJNHEER ZETTERNAM. Gij vreest toch niet, baljuw, dat hij mevrouw de Baljuwin van uwe komst verwittigd heeft?

BALJUW ZOERDAAN. Al evenmin als gij vermoedt, Zetternam, dat hij in staat is ons hier de markiezin van Baesrode te ontbieden, opdat zij zien mocht, met eigen oogen zien, vriend Zetternam, hoe fluks gij de liefelijke vuren, zoo ijverig tot hare eer ontstoken, rondom Cythera's natte tafel blusschen kunt.

MIJNHEER ZETTERNAM. Ik heb het recht niet, mijnheer, door haar berispt te worden.

BALJUW ZOERDAAN. En dat spijt u genoeg!

(Zetternam schokschouderend naar achterplan).

BALJUW ZOERDAAN *(tot Artaxerces en den griffier).* Wat zou hij niet voor dat recht geven, hee!... Zeg eens, griffier, zoudt ge denken dat Zetternam wezenlijk verliefd is op de markiezin?

DE GRIFFIER. Ik ben niet zoo vrijpostig daarover 't zij eender wat te denken.

BALJUW ZOERDAAN. Man, ge zijt hier niet op eene zitting van den Stedelijken Raad!...

ARTAXERCES. Hij denkt dat hij er niet over mag denken. Zulk verbod besluit natuurlijk een ongunstige zinspeling aan Zetternam's adres.

DE GRIFFIER. Uwe ophelderingen, mijn waarde Artaxerces, brengen mij in het nauw. Ik heb eene groote achting voor mijnheer Zetternam, die een uitstekend geleerde is en een rechtschapen burger....

ARTAXERCES. En kan een burger van dat soort, naar uwe meening, verliefd worden?

BALJUW ZOERDAAN. Dat hangt er van af hoe rijk het lief je is.... Wat zegt ge, griffier?

DE GRIFFIER. Niets.

ARTAXERCES. Uwe schuchtere kieschheid is van dubbelzinnigen aard: zij weigert goed te zeggen over uwe vrienden en laat die. tegelijk, door andere bezwabberen. Hare stilte heeft een vuile tong.

BALJUW ZOERDAAN. Ik vrees dat het markiezinnetje hare gunsten voor Serjanszoon bewaart. Het is haar recht.

ARTAXERCES. Gij vleit haar!

MIJNHEER DAUBRECOURT. Hee! Dat is goed nieuws!... Zeemrike bracht, zegt Baas Hoppe, drie brusselsche danseressen aan onze tafel....

MIJNHEER ZETTERNAM. Zij zijn, naar 't schijnt, beleefd als hooge dames, schoon als 't licht, en

sluw als hovelingen. — Kortom: zij zullen de ware vreugde zijn van dees gezellig feest. — Hoppe!

BAAS HOPPE *(vooruitspringend).* Aan wat heb ik de aandacht van deze edele heeren te danken?

MIJNHEER ZETTERNAM. Hebt gij de dames gezien?

BAAS HOPPE. Met mijne oogen, heer!

BALJUW ZOERDAAN. Zij waren schoon?

BAAS HOPPE. Om te zoenen, heer!

MIJNHEER VAN 'T HOFF. Wat noemt gij schoon?

BAAS HOPPE. Wat noemt gij de Hemel?

GUIDO ZEEMRIKE *(naar voren dringend en de handen der vrienden drukkend).* Door haar zal Trianon van nacht een hemel worden.... Baas Hoppe, gij hebt te vroeg gepraat.... Mijne heeren ik wilde u verrassen, ik wilde u overvallen met deze liefelijke drievuldigheid. Hoppe, de baviaan, de langprater, de babbelkous, de nieuwsjesventer, Hoppe, de lameer, heeft mij opnieuw verraden!

DE GRIFFIER. Hoe hebt gij haar ontdekt en hoe naar hier gebracht?

GUIDO ZEEMRIKE. Bijzaak, vriend! Maar wat gij allen weten moet is dat ik haar ontboden heb om mijnheer Serjanszoon te behagen. Ziehier mijn plan. Gij, Zetternam, en gij Daubrecourt, rechtover hem aan tafel.... *(Gewoel. Hoorngeblaas).*

BAAS HOPPE *(Luid, bij de deur).* Mijnheer de voorzitter Serjanszoon!

(Dit vierde tooneel moet zeer levendig voorgesteld worden. De mannen gaan, bij groepjes, door malkander. Er wordt gedronken. Jacob heeft de tafel op het verhoog geschikt. Enkele heeren kouten bij den haard. De intrede van mijnheer Serjanszoon is in de taveerne eene heele gebeurtenis. Guido Zeemrike geeft stil rappe inlichtingen. De gansche groep wijkt naar achter. Mijnheer Serjanszoon komt statig op).

VIJFDE TOONEEL.

MIJNHEER SERJANSZOON. Mijne heeren! ik groet u!

GUIDO ZEEMRIKE. Mij valt de eer te beurt u, in name van Cythera's tafelvrienden, welkom te zeggen in dit gastvrije huis. Ik weet niet wat bij zulke taak mij het meest aandoet: de vreugde, dat ik het doen mocht, of de vrees, dat ik het zoo slecht doe. Ik doe het slecht omdat de vreugde mij overstelpt. Neem plaats, duurbare voorzitter, aan dezen disch. Gelijk wijzelf reikt daar de groote zetel zijne fluweelen armen uit naar u. Verwaardig u mij uw mantel toe te werpen....

MIJNHEER SERJANSZOON. Ik dank u, vrienden, gij allen die mij verkoren hebt om duistere redenen, want, waarlijk! ik ken mij nog steeds geen verdiensten toe, waaraan ik na zoovele andere hulden de eer van zulk een ontvangst zou mogen danken....

(Hij drukt de hand van Guido Zeemrike).

U vooral dank ik, Guido.... Hoppe! breng de bekers!

(Iedereen neemt plaats. Klein stemmenrumoer. Mijnheer Serjanszoon op 't voorplan met Zeemrike).

MIJNHEER SERJANSZOON *(stil).* Ik ben niet wel.

GUIDO ZEEMRIKE. Ik merkte 't al. Ik hoopte mis te zijn. Wat is het, vriend?

BAAS HOPPE. Naar uw welgevallen, heeren, den wijn!

MIJNHEER SERJANSZOON. Mijn hart is bang, Guido, voor de eerste maal. Ik kreeg van avond, voòr ik 't huis uitging, een brief, een zonderlingen brief. Hij heeft mé gansch ontsteld.

GUIDO ZEEMRIKE. Wil ik uw jas uittrekken, heer? *(Hij doet het).*

MIJNHEER SERJANSZOON. Hij werd mij door een onbekende hand geschreven. Een zwarte geest, zoo stond daar in, zou mij den ganschen nacht vervolgen....

GUIDO ZEEMRIKE. Zoo!

MIJNHEER SERJANSZOON. Gij neemt het luchtig op. De bijzonderheden waren treffend, Guido, zoo treffend dat ik haar niet zonder angst herdenk. Gij meent....

GUIDO ZEEMRIKE. Ik meen dat ge dwaalt, waar is die brief?

MIJNHEER SERJANSZOON. Uit schrik verscheurd,... Hij brandde me op de vingeren!...

GUIDO ZEEMRIKE. Gij hebt geen brief ontvangen. —

MIJNHEER SERJANSZOON. Ha! Hee! Nu....

GUIDO ZEEMRIKE. Gij beeldt u in dat gij een brief ontvingt. Sinds eenige dagen merk ik dat gij aan dergelijke hallucinatiën onderhevig zijt. Gij moet met wilskracht die zwakheid van uw geest verweeren. Gisteren nog hadden wij 't over die narren. Gij beweerdet dat drie narren u binst den vorigen avond hadden bezocht. Gij beweerdet....

MIJNHEER SERJANSZOON. Stil!... De brief bedreigt mij weer met een bezoek van narren. Het is toch zonderling. Die dat geschreven heeft....

GUIDO ZEEMRIKE. Hallucinatie, vriend, hallucinatie....

MIJNHEER SERJANSZOON. Ik slaap toch niet!

GUIDO ZEEMRIKE *(luid en glimlachend).* Toon het! Er is hier feest vandaag!

ZETTERNAM *(rechtstaande van tafel).* De eerste teug aan u, voorzitter! Met ongeduld verwachten wij uw voorbeeld.

TWEE, DRIE STEMMEN.. Uwe plaats blijft ledig — en vol uw glas!

BALJUW ZOERDAAN. Serjanszoon, de tafel is met armoede bedekt. Gij kunt met hen te taken, rijk leven geven aan al die doode roemers.

GUIDO ZEEMRIKE *(hij buigt).* U is de eer, voorzitter!

(Zij gaan zitten. Nu neemt het drinkebroersfeest een aanvang. Hoppe en Jacob loopen om en rond. Worsten, vladen, hesp, vruchten worden opgebracht. Men rookt. De korte gesprekken gaan rap en los. Alleen de langere redevoeringen worden met aandacht haast door iedereen aangehoord).

Mijnheer Serjanszoon. Mijne goede vrienden, ik drink op uwe gezondheid!

(Allen drinken).

Eer ik mij nederzet in dezen zetel, eer ik mij nedervlei tusschen die vriendelijke leunarmen, welke nu toch, sinds tien jaren, de maat van mijne zwaarte geschat hebben en den gewonen gang van mijne gebaren kennen (want zij piepen niet meer en bezeeren mij niet) eer ik mij aan de welbekende lusten van onze Cythera-bijeenkomsten overgeef en vermei in de geneuchten van avonden, die het pleizier der bedwelmende geheimzinnigheid paren aan het los vertrouwen der hartelijkste vriendschap, wil ik met één woord de beteekenis bepalen, welke deze viering kenmerken moet. Ik zou het betreuren, moesten wij nu achterbaks blikken en ons verwonderen dat over het natte ammelaken van onze gezellige tafel nu tien jaren vervlogen zijn. Helaas! ook over ons hoofd is de tijd gevaren en tot aandenken groef hij er een rimpel of strooide een wit gepoeier of vlekte er een glanzende kaalheid.... Maar laat ons verheugd zijn, dat hij ons hart niet ouder maakte, laat ons verheugd zijn, dat hij onze goede driften spaarde! Ik noodig u uit, mijneheeren, de oogen op te slaan naar de toekomst — wij zijn nog vol beloften, de wijn is zoo mild en sommige vrouwen zoo fraai.... Hoevele jaren onze societeit ook tellen moge, *wij blijven jong!* *(Hij zet zich).*

Mijnheer Daubrecourt. Aardig! Aardig!... Verbazend hoe jong wij zijn!... Nu ruikt het hier bepaald naar stroop....

Mijnheer Zetternam. Het smaakje van wat ons om den mond wordt gestreken.

Baljuw Zoerdaan. Wat zal den nasmaak zijn?

Mijnheer Boeykens. Zijt ge getrouwd? Zuur saus gemeenlijk.

De Griffier. A propos van saus, uwe kreeft, baas Hoppe, is zonder!

Baas Hoppe. Pardon, die komt naderhand, precies gelijk bij getrouwde lui, mijnheer. Hee! Hop! Jacob Kreeft, waar is uw saus, mijn jongen?

Mijnheer Daubrecourt. Uwe onbeschoftheid is pleizierig, mensch....

Baas Hoppe. Hoe goed zijt gij, heer! Kunt gij met wat ik zeg nog lachen? Wie van ons beide is dan de domste, goede God!

Mijnheer Daubrecourt. Rekel!

Baas Hoppe. Uw dienaar! Laat mij het niet beklagen, dat ik dit slechts „om de aardigheid" zei....

Mijnheer van 't Hoff. Er zijn zeven verschillende manieren, waarop men garnaal voorleggen kan, mijnheer Boeykens. Ik houd nog het meest van eenvoudige garnaal, opgediend in een tinnen bordje, versch van gisteren en nog vet van frissche zeelucht.

Mijnheer Boeykens. Toch niet rauw?

Mijnheer van 't Hoff. Hoe meent ge dat?

Mijnheer Zetternam. Mijne heeren, wij drinken niet. Wij drinken haast niet! Kostbaar zijn de oogenblikken, welke wij hier in losse gezelligheid verbruiken en welke wij, dank zij vele en voorzichtige zorgen, veroverden op.... — Kortom: wij mogen, dunkt mij, geen tijd verliezen.

Artaxerces. Ik zal u eens wat vertellen, Zetternam. Eergisteren... neen, Woensdag, Woensdag of Donderdag, 't komt er nu niet op aan... maar ik geloof dat het Woensdag was... ik zat in de „Vijf Keersen" — wel sapperloot! ik heb den baljuw al opgaan in de Warande ontmoet.... Welken dag was dat, Zoerdaan?

Baljuw Zoerdaan. Wacht eens even!...

Artaxerces. Ik had een halve bes op, weet ge nog?...

De Griffier. Ik kan u bezwaarlijk gelijk geven, mijnheer Daubrecourt. Voor mij blijft fijne Bourgogne fijne Bourgogne, en ik kan hem naar zijn recht waardeeren in een emmer evengoed als in een beker van Boheemsch kristal. Ik vrees dat ik uwe fijngevoeligheid niet heb. Maar misschien is het beter dat ik u op dit delicaat gebied alleen laat gaan een gang, dien ik, op slot van rekening te avontuurlijk acht voor mijne geringe vermogens.

Mijnheer Daubrecourt. Gij zoudt toch niet het subtielste mokapasteitje opdienen in een omgeplooid advertentieblad?... Gij zoudt toch niet de beleefdste hofdame ontkleeden in een karnkeuken?

Guido Zeemrike *(recht).* Mijne heeren, ik heb gedacht dat de viering van mijnheer Serjanszoon's jubelfeest met passende bloemen diende opgeluisterd. Die rozen hier zijn ongeschikt om, alleen, den luister dezer plechtigheid te dragen. Wij missen, zoo wil het mij toeschijnen, wij missen de heldere speelschheid van lichtere stemmen, den zilveren lach van zoetere monden, den oogenglans der jeugd. Ik vraag verlof, waarde voorzitter, om bij u in te leiden de drie bevalligheden, welke ik zoo vrij was, op eigen verantwoordelijkheid uit te noodigen....

Mijnheer Serjanszoon. Ik begrijp u niet goed, mijnheer!

Stemmen. Dat hij ze hale!... Bravo! Zeemrike!... Zijn ze nog ver?...

Guido Zeemrike. Ik gaf Baas Hoppe last hier drie beschaafde dames te brengen, heer. Nu bid ik u: beveel dat zij aan tafel komen.

Mijnheer Serjanszoon. Laat haar binnen!... *(stil)* Het is een zonderlinge zaak.

(Guido Zeemrike af).

Baljuw Zoerdaan. Indien de aanwinst voordeelig is, stel ik voor dien Zeemrike bij toejuiching tot eerelid der Tafel te promoveeren.

Zetternam. Hier gelden geen promotiën. De hoogste eer is lid te zijn. Eén eerelid verlaagt de waardigheid van 't simpele lidmaatschap, baljuw! Kortom....

Mijnheer Daubrecourt. Geven wij dan aan onzen voorzitter de plechtige opdracht dit simpel lid uit aller naam en hart geluk te wenschen.

Mijnheer Boeykens. Ja, zoo! Vertrouwen wij in de mooie welsprekendheid van den voorzitter.

ARTAXERCES. Nadat Zeemrike's initiatief vertrouwbaar is bevonden!

(De dubbele achterdeur wijd open).

BAAS HOPPE. Hare elegantie, de juffrouwen van het ballet!

(Zeemrike op met de gemaskerde dames. Iedereen staat recht. Mijnheer Serjanszoon treedt naar voren, haar te gemoet).

ZESDE TOONEEL.

MIJNHEER SERJANSZOON *(Statig buigend).* Ik hoop, mevrouwen, dat gij de gastvrijheid van dit huis niet zult meten aan de nederigheid der gasten maar aan de gulheid der inzichten, waarmede zij wenschen u te bejegenen. Mijnheer Zeemrike, aan wien de eer te beurt viel u in te leiden, zal u wellicht bekend hebben gemaakt met de geaardheid van dit feest. Wij twijfelen er niet aan of gij zult het willen opluisteren en, in der waarheid, dat doet uwe eenige verschijning reeds.... Gij zijt gemaskerd, lieve dames?....

(Hij leidt ze op het verhoog).

GUIDO ZEEMRIKE. Ja. Zij legden mij die voorwaarde op: het masker.

MIJNHEER DAUBRECOURT. Het is spijtig. Het is anders een fijn gezelschap. Ik hoop dat wij het rooken schorsen, heeren?

MEVROUW SCHOONVLIET. Het rooken?... In het geheel niet. De lichte damp versiert de lucht beter dan de liefste woorden.

MIJNHEER SERJANSZOON. Inderdaad, mevrouw. Woorden hebben nooit de lenigheid der blauwe rookkrullen, noch de sierlijke traagheid van die wiegende linten. Woorden zijn nooit als een droom zoo zacht, zoo geurig, zoo fijninnemend. Woorden klinken hard, precies, brutaal — en ik vraag u verschooning als ik niet anders kan dan u dit alles met woorden zeggen.

JUFFROUW D'ABRASSART. Woorden zijn verraderlijk ook....

MEVROUW VAN BAESRODE. Zij zijn precieser dan de wentelende dampmodulatie. Gij zegt het goed, mijnheer. Zij zijn veel precieser: zij kunnen op afdoende wijze liegen.

MEVROUW SCHOONVLIET. Zij verleiden het hart, bedriegen den geest, verloochenen hun eigen werk....

MIJNHEER SERJANSZOON. Wat zijt gij wreed voor woorden, lieve dames, en wat komen woorden voortreffelijk uwe wreedheid ter hulp!

MEVROUW SCHOONVLIET. Inderdaad, zij likken de hand die hen geeselt.

JUFFROUW D'ABRASSART. Zij zijn de honden, welke de lafheid uitzendt.

MIJNHEER SERJANSZOON. Zijn zij ook niet een sieraad op lippen als de uwe? Wat zegt gij, heeren? Is het niet dat de woorden de kristallen klanken zijn van die paarlentanden, het wonderbaar geluid van die karmijnen tong, het zoete ruischen van die op-en-neerwiegende boezems?

MIJNHEER ZETTERNAM. Zwijgt niet, heerlijke maskers.

MIJNHEER SERJANSZOON. Gij zijt als roerlooze schalen die zingen onder de schuivende winden, heimelijk.... Uw gelaat beweegt niet inderdaad. Het woord dat ge zegt is het leven van uw gelaat.

BALJUW ZOERDAAN. Misschien zijt gij prinsessen? Gij kunt het zijn!

MEVROUW VAN BAESRODE. Alzoo misleidt u het liegend woord, baljuw.

MIJNHEER SERJANSZOON. Het doode masker is uwe onbedekte logen. Het woord is de levende waarheid van uw gelaat *(aan tafel).* Wilt gij zelf uwe plaats kiezen? Geen van ons allen zal weigeren uw schenkknecht te zijn. *(Zij zitten).*

MEVROUW SCHOONVLIET. Niemand? Vertrouw ons woord niet, mijneheeren!....

JUFFROUW D'ABRASSART. Gij bouwt uwe bewondering op zotte klanken.

MIJNHEER SERJANSZOON. Het woord verraadt de schoonhheid van uw gelaat. O ja, aldus is het woord wel verraderlijk.... Het maakt zich de medeplichtige van 't gefonkel uwer oogen.

MEVROUW VAN BAESRODE. Gij zegt het....

JUFFROUW D'ABRASSART. Al te mooi! Gij beliegt uzelven.

MEVROUW SCHOONVLIET. Het is de gevaarlijkste logen, waaraan men zelf geloof hecht.

GUIDO ZEEMRIKE. Mijnheer Serjanszoon weet niet wat liegen is.

MEVROUW SCHOONVLIET. Hij speelt met vuur, gelijk de kinderen.

MEVROUW VAN BAESRODE. Hij is zeer onvoorzichtig.

GUIDO ZEEMRIKE. Hoe zoo? Hij heeft nooit gelogen.

(De drie dames schieten uit in luid gelach).

GUIDO ZEEMRIKE. Uw spot klinkt onlief, mevrouw.

JUFFROUW D'ABRASSART. Mag ik een trosseltje druiven hebben, beste heer Daubrecourt? Ik dank u.... Neen geen meloen!

MEVROUW SCHOONVLIET. Ik hef mijn beker u ter eere, voorzitter! *(Zij lachen).*

MIJNHEER BOEYKENS *(recht).* Ik heb hier....

ARTAXERCES *(ruig).* Straks... straks.... Bekomt de drank u niet?

MIJNHEER DAUBRECOURT. Wat overkomt u, Boeykens? Gij valt deze dames redeloos in de rede!.... Stoor u niet aan hem, mevrouw.

MEVROUW SCHOONVLIET. Wil mijnheer Boeykens een vers opzeggen?

MIJNHEER DAUBRECOURT. Gij kent mijnheer Boeykens goed!

MEVROUW SCHOONVLIET. Van af mijn prilste jeugd. Ik bezit een bundel verliefde balladen van hem. Als ik spot hoop ik dat mijnheer Zeemrike mij op tijd zal berispen.

MIJNHEER BOEYKENS. Uwe tusschenkomst is al te vleiend. Ik verdiende een zoo schitterend voorrecht niet. Dat mijne balladen....

MIJNHEER SERJANSZOON. Mijnheer Boeykens, gij hebt het woord,

MIJNHEER BOEYKENS. Gij ontneemt het mij, terwijl gij 't verleenen wilt. Mevrouw, ik ben u zeer dankbaar.

(Hij hoest, kucht, neemt eene statige houding aan, leest nu met bombast).

Verzwonden zijn gezwind de smerten,
De vreugd verlicht de tafel daar.
Sa! hoog de bekers! hoog de herten!
't Is dezen avond feest, voorwaar!

ARTAXERCES. Ja, laat ons de smerten laven — Hoppe!

MIJNHEER BOEYKENS *(emphatisch)*.
Gij, herder van dees lustge schare,
Gij leidt de pret en geeft den toon
En deedt het zoo tien volle jaren,
o Mijn doorluchte Serjanszoon!

Thans valt de beurt mij, nietig teeken,
Mij, schamel kind der duisternis,
De toortsen van uw roem te ontsteken.
De klaarte maakt mij blind gewis....

ARTAXERCES. Kon ze u stomdoof maken, oude rijmzager!

(Stilaan spreken de gasten door malkander).

DE GRIFFIER. Luider, Boeykens! Wij hooren niets aan 't hoekje hier.

MIJNHEER DAUBRECOURT. Hoppe, breng ijsbommen!

MIJNHEER VAN 'T HOFF. Ik vind het gedicht zeer schoon. Is het daarmee uit?

MIJNHEER BOEYKENS *(met hernieuwde krachten)*.
Ik span met trots en bevend' handen
Alom uw hoofd de lauwerkroon,
En zijt ge zonder heir of landen,
Ons zijt ge Koning, Serjanszoon!

(Het gezelschap gaat koutend voort. Mijnheer Boeykens, rood van aandoening, blikt fier rond, onopgemerkt. Poos. Hij zet zich neer).

MIJNHEER BOEYKENS *(koel)*. Ik heb gezegd.
(Kleine stilte).

ARTAXERCES. Zoo gauw?

GUIDO ZEEMRIKE. Uitstekend!
(Algemeen applaus).

MIJNHEER SERJANSZOON *(recht)*. Mijn waarde Boeykens, met een warm gevoel dank ik u voor de sierlijke en welgemeende woorden. Het is in mijne oogen een dubbele eer gehuldigd te worden door een hart als het uwe en met het dichterlijk talent, waarvan gij ons meer dan eens schitterende teekens hebt willen geven. Het talent is bewonderenswaardig en het hart is van goud. Waarlijk, mijne heeren, ik heb niet gehoopt dat men mij dezen avond met de lieve bloemen van zooveel genegenheid zou overladen. Ik durf het niet hopen. Thans overstelpt me de liefderijke vracht. Tien jaren lang zat ik aan uw hoofd en dit was, voor mijne geringe verdienste, reeds al een te hooge roem. Steeds vreesde ik dat de taak te zwaar boven mijne krachten mocht blijken. Die taak is inderdaad als een hermelijnen mantel, versierd met een overdaad van diamanten, smaragden, parels en robijnen. Ik droeg hem tienmaal twaalf maanden en uwe kieschheid heeft u belet op te merken dat ik te licht voor zulke rijke zwaarte was. Ik dank u. — Ik dank ù, voornaamlijk, lieve dames, u, die als levende bloemen het feest verfraait. Gij zijt, met uw kleurmasker, het geheim, dat in alle tijden, het onderaan-gloeiend en bedwelmend roersel van het leven is. Eene schoonheid die niets meer te verbergen heeft, zou ophouden schoon te blijven. Zooals gij u hebt voorgedaan, bedank ik u, hoewel mijne begeerte om u het masker te zien afwerpen groot is, uitermate groot. *(Hij kucht, glimlacht).* Want zie! misschien is wat ik niet anders durf dan voor een mooi geheim te houden, misschien kan het een grove logen zijn....

JUFFROUW D'ABRASSART. Gij doet een sluw beroep op onze vrouwelijke eigenliefde.

MEVROUW VAN BAESRODE. Gij ontmaskert ons eigenlijk met geweld.

MEVROUW SCHOONVLIET. O konnen wij 't alzoo doen met u!

MIJNHEER SERJANSZOON. Vreest gij niet ons te ontgoochelen, na ons, met één pas, betooverd te hebben?... Thans zijt gij in ons aller oogen de drie hooge gestalten der schoonheid. Gij zijt de drievoudige bevalligheid, en ik noem u de drie Charites.

GUIDO ZEEMRIKE. Aardig!

JUFFROUW D'ABRASSART. Nu zijn wij geheel en al onherkenbaar!

MEVROUW SCHOONVLIET. Nu mogen wij gerust onzen naam zeggen.

MEVROUW VAN BAESRODE. Inderdaad. Wij zijn vermomd als een ministerieele speech.

MIJNHEER SERJANSZOON. Uw naam?... Gij, mevrouw, die, naar uw stemklank te oordeelen, de jongste me toeschijnt, gij zijt Aglaia, dat wil zeggen: de schitterende. Gij pleegt te dansen, al wiegend gelijk een wondere star, aan den voet van Aphroditè. Gij daar, lieve, zijt Thalia, de blijmoedige. Gij zijt het die lacht als de morgenstond en de hoofden der Goden omhangt met de bloemen der vreugd. Gij, schoone dame, zijt Euphrosyne, de zoetgevooisde. Met welluidende tong maakt gij de luchten levendig en de harmonij van uwe heupen is goddelijk. Aldus zijn in u de drie Gratiën herboren, en wij vereeren u. — Welhoe! waarom zoudt gij ten dans niet opstaan? Kom, geeft ons een oogenblik de kostbare illuzie dat Hoppe's taveerne een Olympus is geworden en dat dit hier een festijn van Goden is!

MIJNHEER ZETTERNAM. Bravo! Bravo!... Het gretig ongeduld bekriebelt mij reeds....

BALJUW ZOERDAAN. Ik voel mij de waardigheid van een God.

MIJNHEER DAUBRECOURT. Laat mij Pluto wezen. Artaxerces zal de krijgslustige Mars zijn. Boeykens noem ik Apollo de dichterlijke en Zeemrike heet voortaan Mercurius. Hij was een gauwdief, zooals ge wel weet....

MIJNHEER BOEYKENS. Serjanszoon is natuurlijk Jupiter. En de griffier? Wacht eens....

MIJNHEER SERJANSZOON. Kunt ge ons dat toegeven, vriendelijke dames?

MEVROUW SCHOONVLIET. Wij hebben u niets te weigeren, minzame Jupiter. Wij weten, o goddelijke minnaar, dat gij ons onlangs hebt willen met eene gloeiende liefdesverklaring vereeren. Gij kent goed, mijn vorst, de listen welke de liefde aanwendt. Weet ge 't nog? Uwe eerwaarde lippen waren eenigszins genegen mij een kus te geven. Maar uw pandrok bleef haperen aan de kruk der sofa....

MIJNHEER SERJANSZOON. Hee!

JUFFROUW D'ABRASSART. Mij zeidet ge: „Wreede Aglaia, zult gij nog langer het offer van dees vlammend hart verstooten? Zal ik sterven aan minnewee, door min gedood en ongemind?" Gij ontstoolt mij een zoen. Wezenlijk. 't Is me alsof het Vrijdag pas gebeurd was...

MIJNHEER SERJANSZOON *(onthutst)*. Vrijdag?... Vrijdag?...

MEVROUW VAN BAESRODE. En mij, nabij het parkje rhododendrons, sloot ge mij tegen uwe borst aan, o groote Jupiter, mij, arme Euphrosyne....

(De dames zijn opgestaan. Gaan lachend het verhoog af. Mijnheer Serjanszoon kijkt zinneloos toe).

MIJNHEER SERJANSZOON. Rhododendrons... rhododendrons.... Hee! Wat gebeurt hier met mij?

MEVROUW SCHOONVLIET *(buigend)*. Heer, wij bereiden ons voor den dans!

(De dames af salondeur. Mijnheer Serjanszoon wil haar achterna, neemt dan fluks Zeemrike bij de hand en voert hem heel vooraan op het tooneel. De overige heeren drinken en praten. Hoppe doet ijverigen dienst).

MIJNHEER ZETTERNAM. Ha! Ha! Thans krijgen we een leuk avondje.... Vrienden, prosit!

MIJNHEER SERJANSZOON *(stil, gejaagd)*. Guido, kent gij die vrouwen?

GUIDO ZEEMRIKE. Zeker. Brusselsche danseuses....

MIJNHEER SERJANSZOON. Ik vraag u: kent gij haar bij name? Waarom zijn zij gemaskerd?

GUIDO ZEEMRIKE. Voor de aardigheid en om het gezelschap te intrigeeren....

MIJNHEER SERJANSZOON *(de handen op het hoofd)*. Ja, ik ben zeer geïntrigeerd. Ik weet zelfs niet of ik bij mijn zinnen nog ben. Mijn hoofd geraakt op hol.... Kijk eens aan: hoe zie ik er uit?

GUIDO ZEEMRIKE. Tamelijk zenuwachtig, vriend. Wat overkomt u toch?

MIJNHEER SERJANSZOON. Ik weet het niet! Ik weet het niet! Die dames hebben woorden herhaald die *ik* heb uitgesproken, bijzonderheden gemeld, die mij persoonlijk met verbazing slaan. Als ik niet heel goed wist dat ik hier bij Hoppe ben, zou ik zweeren dat ik de markiezin van Baesrode, juffrouw d'Abrassart en mevrouw Schoonvliet gehoord heb.

GUIDO ZEEMRIKE. Hallucinatie! Kerel, ge moet eens met dat kwaaltje naar den dokter gaan. En gauw ook. Onlangs had ge 't over narren.... Nu dit.

MIJNHEER SERJANSZOON. Vergeef me. Ik ben gansch uit mijn schik. Zullen zij al dansend hare maskers aanhouden? Ik wil gaarne zien... zien.... Ik geloof dat ik stapelzot word.

GUIDO ZEEMRIKE. Neem u in acht. Ik zeg u dat ge gehallucineerd zijt. Ik wil er overigens voor zorgen dat de maskers neergelegd worden.

(Rap af salondeur. Mijnheer Serjanszoon blijft peinzend staan, verslagen).

BALJUW ZOERDAAN. Hola! Zeemrike, waar loopt ge? De snaak zit de Charites achterna.

MIJNHEER DAUBRECOURT. Hee! Gauwdief Mercurius!

MIJNHEER ZETTERNAM. Hij heeft ze toch niet alle drie besproken, hoop ik?

GUIDO ZEEMRIKE *(op)*. Mijne heeren, de dans vangt aan. Ik haal even de muzikanten. *(loopt het tooneel over, Serjanszoon voorbij, naar de keuken)*. Hop daar! de muziek! *(stil tot Serjanszoon)*. Alles is in orde.

(De gasten verschuiven hunne stoelen, zetten zich om goed toe te zien. Jacob en Hoppe spreiden een tapijt uit, links eerste plan. Poos).

ZEVENDE TOONEEL.

(Muzikanten gaan zitten op de trappen van het verhoog, links. De drie narren, ook met muziektuigen, zetten zich op de trap rechts, dus vooraan).

MIJNHEER SERJANSZOON. Mijn God! Guido, wat is dat nu? De brief heeft 't goed voorzien: daar zijn de narren!....

GUIDO ZEEMRIKE. Waar? Spreek stil. Ik merk geen narren hier.

MIJNHEER SERJANSZOON. Zijn dat geen narren? Wacht even. *(tot de narren)*. Wel, vrienden, gij zijt toch narren, zou ik denken?

EERSTE NAR. Wij, narren? Och, heer, spaar ons uw zoutlooze geestigheid.

TWEEDE NAR. Genadige heer, wij zijn niets meer dan drie bedrogen mannen en hopen verschoond te blijven van uwe beleedigende aantijging.

EERSTE NAR. Helaas! zijn wij voor onze lichtgeloovigheid nog niet genoeg gestraft? Wie zijt gij die ons narren noemt, ons, wier goede trouw door onze vrouwen werd verraden —

TWEEDE NAR — en die ons wee verkroppen om u met licht muziek de zinnen op te wekken?

MIJNHEER SERJANSZOON *(betast zijn eigen)*. Ben ik wel ik? Guido, betast gij ook eens, als 't u belieft. Is dit mijn jas? Zijn dit mijne handen? Is dit mijn hoofd nog? Spaar mij niet. Ik verwacht mij aan de gruwelijkste waarheid. Zeg mij wie ik ben.

GUIDO ZEEMRIKE. Stil, om 's hemels wil, Serjanszoon! Stel u niet zoo potsierlijk aan!

MIJNHEER SERJANSZOON *(raakt de kap aan van Procurator Schoonvliet)*. Is dat een zotskap of een pronkappel? Klinken deze klokjes niet, of zijn het drooge ajuinen? *(tot Procurator Schoonvliet)*. Kerel, zie mij aan: zijt gij een bedrogen man?

EERSTE NAR. Meer dan hij zelf denkt!

TWEEDE NAR. Genoeg om een kapstok te zijn!

MIJNHEER SERJANSZOON. Guido, schud mij eens duchtig, ik bid u. Mijn geest komt in de war!

GUIDO ZEEMRIKE. Bedaar. Toon aan niemand uwe zwakheid. Zie zoo, zet u hier neer en kijkt toe: Daar zijn de Gratiën!

(Serjanszoon zit recht op 't voorplan, half-idioot. Muziek. De danseressen komen op in rozig maillot, omsluierd met witte doorzichtige volen. Zij zijn omrankt met lichte bloemfestoenen.

Hun haar is open en met rozen versierd. — Bewonderend rumoer onder de gasten. Het kleine ballet dat nu volgt wordt af en toe onderbroken met opmerkingen van wege Serjanszoon's vrienden en uitvallen van wege de narren. Het ballet bestaat uit twee passen).

(Eerste pas: grieksche reidans en houdingen).

BALJUW ZOERDAAN. Dat is 't zien waard.

MIJNHEER DAUBRECOURT. Geen duivel kan 't uitmaken wie de mooiste is van die drie.

EERSTE NAR. Betrouw niet op haar, heeren! Hoe mooi ze ook zijn, zij zijn verderfelijk.

TWEEDE NAR. Schat evenmin eene vrouw op hare schoonheid als een wijn op zijn jaartal. Maar op wat is zij dan te schatten? Er blijft haar niets anders over...

EERSTE NAR. Helaas! Helaas!

PROCURATOR SCHOONVLIET *(Hij staat rechts voorplan, heeft scherp de danseressen toegekeken, bemerkt met verbazing dat het vreemde vrouwen zijn. Hij vat Hoppe, die in de deur der keuken staat).* Schurk! wat moet dat beteekenen? Zijn dit de gemaskerde dames?

BAAS HOPPE *(kalm).* Gij zegt het.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Die drie daar?

BAAS HOPPE. Die drie.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Als het uw zin is met mij het lolletje der hallucinatie te spelen, zal dat mis uitvallen voor u, schobbejak!

BAAS HOPPE. Sssst! Stiller, beste heer! Men moest u eens herkennen! Gij roept als een bezetene. Gij hebt er alle belang bij rustig en incognito te blijven.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Wat? Wat?... Die rekel steekt de draak met mij! Hoor ik u goed, ventje? Zijt gij wel Hoppe, ventje? Zijt gij het wel, vlegel, wien ik geld toewierp om... om...

BAAS HOPPE, Om uwe vrienden te verraden — inderdaad, ik ben die Hoppe, heer!

PROCURATOR SCHOONVLIET. Zwijg, ellendeling!

BAAS HOPPE. Ja, heer, laat ons zwijgen.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Dadelijk maak ik alles bekend — en laat u eenige stokslagen toedienen, in afwachting dat men u naar de galg brengt.

BAAS HOPPE. Ssst! Ssst! Zachtjes!... Dat zult ge niet, edele heer. Ik smeek u, ook om uwentwil, doe dat niet, gestrenge heer!... En bovendien... mijn verraad was niet volledig.... Gij weet best dat een... wenk van u voldoende is om mij te dwingen het te volmaken.... Dan weet gij alles!

PROCURATOR SCHOONVLIET *(geeft hem een geldbeugel).* Daar!... Ik ben een dwaas. Ik verdien mijn narrenkop. Spreek.

BAAS HOPPE. De drie danseressen, die ongemaskerd dansen, dienen slechts om het bedrog ten opzichte der andere dames te waarborgen. Straks komen de echte, de sprekende, de hooggeborene weer. Deze spreken niet. De andere dansen niet. 't Is tooverij, dunkt het u wel?

PROCURATOR SCHOONVLIET; Zeg nog eens hoe juffrouw d'Abrassart gemaskerd is.

BAAS HOPPE. Een geel masker.

PROCURATOR SCHOONVLIET. En mijn vrouw?

BAAS HOPPE. Een groen masker. De markiezin....

PROCURATOR SCHOONVLIET. De markiezin scheelt mij niet. Houd nu uw bek.

(De eerste pas is ten einde. Luid applaus. Eenige gasten brengen zelf wijnen en snuistergoed aan de balletmeisjes).

MIJNHEER ZETTERNAM, Colossaal! Nooit zag ik in mijn leven iets zoo mooi!

GUIDO ZEEMRIKE. En de markiezin?

BALJUW ZOERDAAN. O! Die is nu verre van hier. Zetternam's liefde is niet zoo onstuimig dat ze hem nog beet houdt een kwart-uur nadat hij zijn liefste verliet.

GUIDO ZEEMRIKE. Het is eene gezonde, vredige, zedelijke liefde, zou ik denken.

MIJNHEER DAUBRECOURT. Gij vergeet dat hij een huwelijk bereidt. Iemand zei: het huwelijk komt na de liefde, gelijk de damp na de vlam.

MIJNHEER ZETTERNAM. Laat dan maar dampen. In afwachting zal mij niemand beletten mijne warme hulde neer te leggen aan de voeten van deze lieve Gratiën.

GUIDO ZEEMRIKE. En gij Serjanszoon, heeft u dit spektakel niet bekoord?

MIJNHEER SERJANSZOON. Zeker! Zeker! Het was een voortreffelijk spektakel.... *(Stil tot Guido Zeemrike).* Ik ben wat beter thans. Ik geloof waarlijk dat ik mij omtrent de gemaskerde dames vergist heb. Het is toch zonderling!... Maar de narren! Die hallucinatie wil mij maar niet los laten, Guido. Die drie daar zijn wezenlijk narren voor mij.

GUIDE ZEEMRIKE. Dat ook zal overgaan. *(luid).* Wij krijgen nog een dansje, hee?

EERSTE NAR. Ja wel, heer. Zij zijn geen proelsnoeten en wippen als hinnebedrillen. Dat ze echter vinnig zijn blijkt niet uit wat ze zeggen.

TWEEDE NAR. Zij spreken met de beenen. Dat is aardig meisjesbedrijf.

EERSTE NAR. Vooruit!

(Tweede pas. Overhand danst een der meisjes. Eindelijk in sneller beweging alle drie te zaam. — Algemeen spel als hierboven)

PROCURATOR SCHOONVLIET. Mijnheer Zeemrike, wilt ge mijn snuifdoos oprapen?

GUIDO ZEEMRIKE. Hebt ge geen andere bevelen? Ik ben graag uw knecht. — Buig zelf uw nek, man.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Ach heer! men buigt zoo licht den nek. Het is ook beter te buigen dan te barsten. Raap mijn snuifdoos even op.

GUIDO ZEEMRIKE. Er is nog altijd kans dat ge de deur uitvliegt. Zwijg nu.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Och! heer! Wat zegt ge? Moest een zekere procurator u aldus over deuren hooren spreken, hij zou de zijne beter sluiten.

GUIDO ZEEMRIKE *(verbijsterd nadert vlug).* Wat raast ge, oude booswicht?

PROCURATOR SCHOONVLIET. Gij hebt mij te goed begrepen.

GUIDO ZEEMRIKE. Hier is geld. Pak vast, en snuiter toe, als 't u belieft!

PROCURATOR SCHOONVLIET. Ach! heer, ik ben een oude stakkerd, een nuttelooze os, een vunzige filosoof. Ik heb geen behoefte aan geld dezen avond — alleen mijn snuifdoos wil ik wel. Raap toch mijn snuifdoos op!

GUIDO ZEEMRIKE *(aarzelend)*. Dat 's raar! Wat voor den duivel...? *(Hij raapt de doos op)*.

EERSTE NAR. Merkt nu mijne heeren hoe deze dames de laatste passen flikkeren. Attentie!

TWEEDE NAR. 't Is een goocheltoer. Met elk hunner teentjes zullen ze een hartje kapen. Heeren, wij hebben medelijden met u.

EERSTE NAR. Gij zijt van nu af aan verminkt.

(Bij de laatste maat van den dans, vluchten de balletjuffers lachend heen. Applaus. Men snelt haar achterna).

BAAS HOPPE *(de deur sluitend)*. Verboden doorgang!

STEMMEN. Laat zien! — Waar loopen zij? — Zeemrike, bevrijd ons van dezen Hoppe! —

ARTAXERCES. Ik heb er dorst van gekregen.

MIJNHEER BOEYKENS. Waren wij werkelijk in Olympus? Mijn hart heeft getrild.

TWEEDE NAR. Uw hart, waar is het? Het hangt aan hare hielen!

GUIDO ZEEMRIKE. Laat ons het feest beleefd doorzetten. De dames kleeden zich aan. Zij komen fluks terug. Wat wilt ge meer? Breng nieuwe flesschen, baas!

MIJNHEER SERJANSZOON *(vooraan — neemt Baljuw Zoerdaan bij den arm — stil)*. Zoerdaan, gij zijt Zoerdaan, niet waar?... Kijk mij aan.

BALJUW ZOERDAAN. Zoo zeker als gij, naar ik hoop, Serjanszoon zijt. Wat scheelt u?

MIJNHEER SERJANSZOON. Vraag niets. Er gebeurt iets zonderlings. Bezie die kerels daar. Zijn dat narren, of wat zijn zij?

BALJUW ZOERDAAN. Maar beste Serjanszoon.

MIJNHEER SERJANSZOON. Als zij geen narren zijn, wat zijn zij dan, baljuw?

GUIDO ZEEMRIKE *(plots aankomend)*. Neem geen acht, Zoerdaan. — Kom, goede voorzitter, ontvang met lof de goede danseressen. Baas Hoppe zegt dat de regen de hemel heeft klaar gespoeld en dat het thans buiten de mooiste zomernacht is, die men droomen kan. Straks gaan wij allen ons hoofd verfrisschen onder de blinkende sterren. *(Stil)*. Doe nu niet langer gek, Serjanszoon. Berg uwe zwakheid, of wilt ge hier de vreugd ontbinden?

MIJNHEER SERJANSZOON. Ik dank u. *(Gaat beslist naar achter)*. Ik wil mijn plicht doen!

ACHTSTE TOONEEL.

(Mevrouw Schoonvliet, markiezin van Baesrode en juffrouw d'Abrassart verschijnen. Luidruchtige toejuiching. Men geeft en werpt bloemen).

ARTAXERCES. Prachtig! Prachtig!... Hoppe! Wijn, kerel, wijn!

MIJNHEER DAUBRECOURT. Bloemen, Hoppe! Meer bloemen, baas!

BALJUW ZOERDAAN. Mevrouwen, wij hebben genoten en zijn dankbaar uitermate.

MIJNHEER SERJANSZOON. Lieve dames, gij hoort en ziet het: wij zijn verbluft. Geen fraaier vreugde kont ge ons bieden, en hoe mild waart gij in het aanbod! Laat toe dat wij ons best doen om ons erkentelijk te toonen, hoewel wij overtuigd zijn, dat nooit onze dank de schuld kan kwijten die ons belast. Vergeeft ons als wij hierin te kort moeten schieten en wilt alleen inzien dat wij het beproeven met gansch ons hart.

MEVROUW SCHOONVLIET. Welnu, waarde Goden, hoe beviel u de hulde van deze nederige Charites?

MIJNHEER SERJANSZOON. De oude Olympus zag zeker geen voortreffelijker schouwspel. Ik schaam mij dat ik niet onsterfelijk ben.

MEVROUW SCHOONVLIET. En denkt ge niet, genadige Jupiter, dat onze verdiensten mochten met de eene of andere kleinigheid beloond worden? Bij voorbeeld....

(Zij gaat pratend met Mijnheer Serjanszoon links. Mevrouw van Baesrode treedt met Mijnheer Zetternam vooraan).

MEVROUW VAN BAESRODE. Gij zijt al te vleiend heer. Zoo schoone woorden verdien ik niet. Zijt ge zeker dat mij uwe hulde toekomt?

MIJNHEER ZETTERNAM. Gij rekent al te zeer op uwe vermomming. Uw vertrouwen in dat zwarte masker is te groot. Ik herken u wel: gij waart de bruine Charite, de zoetluidende Euphrosyne. Zeker, uw dans was de fijnste. Licht wipten uwe rozige beenen over de tapijt. Uw mond is als een gebarste kriek. Geloof me: nooit maakte eene vrouw op mij zoo diep een indruk!

MEVROUW VAN BAESRODE. Gij overlaadt me. Wees voorzichtig, heer: ik bezwijk onder de vracht van uwe lieve woorden.

MIJNHEER ZETTERNAM. Verbied niet dat ik mijn hart open voor u, o wondere Gratie!

MEVROUW VAN BAESRODE. Is daar wat in te zien?

MIJNHEER ZETTERNAM. Al de hoop, al 't verlangen, al de drift, die mijn bloed kan voeren!

MEVROUW VAN BAESRODE. Maak mij niet bang! Het moet waarlijk een rauw spektakel zijn....

MIJNHEER ZETTERNAM. Al mijn liefde!

MEVROUW VAN BAESRODE. Voor mij?

MIJNHEER ZETTERNAM. *(met de schalkschheid van iemand die boven zijn wijn is geraakt)*. Raadt gij het niet?

MEVROUW VAN BAESRODE. Hoe zou dat iemand raden?

MIJNHEER ZETTERNAM. Raadt gij niet dat reeds bij den eersten aanblik mijn wezen ten buit aan uw welgevallen was overgegeven? Doe met mij wat ge wilt. Of beveel dat ik mij verwijdere om als een hopelooze hond ergens in een hoek te sterven!

MEVROUW VAN BAESRODE. Wat is die speld? Zij blinkt op uw das als eene ster.

MIJNHEER ZETTERNAM. Niet zoo klaar blinkt zij als de schijn van uwe befloerste oogen. Het is eene diamanten speld, inderdaad. Eene nietigheid.

MEVROUW VAN BAESRODE. Zij lijkt wel op eene comeet.

MIJNHEER ZETTERNAM. Waaraan verspilt gij uwe lieve aandacht, lieve!... Ja, eene comeet.

Ik houd mij veel met astrologische studiën bezig, weet ge. Deze speld liet ik vervaardigen ter gelegenheid van eene ontdekking die ik deed. Ik ontdekte een ster in Orion's groep, namelijk....

Mevrouw van Baesrode. En hoe hebt gij die star genoemd?... Droegt gij haar niet op aan de eene of andere dame en heettet gij haar niet bij den naam van die vrouw?

Mijnheer Zftternam *(verschrikt).* Wat zegt gij? Hoe weet ge dat?

Mevrouw van Baesrode *(luchtig).* Zulke dingen raadt een meisje, al is ze nog zoo dom. Gij gaaft mij moeilijker zaken te raden, heer! — Kijk, ik ben jaloersch dat die speld u aan een andere vrouw doet denken....

Mijnheer Zetternam. Eene comeet is van aard vergankelijk. Zij is een mooi licht dat nauwelijks slingert door het ruim en fluks verdwijnt. Die speld....

Mevrouw van Baesrode. Geef mij die speld!

Mijnheer Zetternam. Gij maakt mij verlegen. Het is een al te nederig geschenk. Nooit....

Mevrouw van Baesrode *(dichterbij, traag en innemend).* Nooit?....

Mijnheer Zetternam. Een rijker offer komt u toe. Ik durf niet ... wezenlijk....

Mevrouw van Baesrode. Gij durf heel veel nochtans. Hebt gij die andere niet eeuwige liefde gezworen? Of meent gij dat ik u niet ken, mijnheer de astroloog? Geef mij die speld....

Mijnheer Zetternam. Gij zijt boosaardig. Dat staat u niet. Ik laat u morgen thuis een schrijn met briljanten en amethysten brengen.

Mevrouw van Baesrode. Neen, die speld. En dadelijk. Het is een gril.....

Mijnheer Zetternam. Waarom zijt gij zoo schoon, o Euphrosyne!

(Hij geeft de speld. De markiezin reikt hare hand die hij kust).

Mevrouw van Baesrode *(terwijl hij buigt).* Wat is het heerlijk mijnheer, het hart dat gij voor mij geopend hebt! Moet ik dit alles aan zekere markiezin vertellen?

(Hevige verschrikking van mijnheer Zetternam).

Mevrouw van Baesrode *(luid-lachend en naar hare vriendinnen gaande, achterplan).* Wel, lieve dames! hier hebt ge mijnheer Zetternam wiens liefde, naar hij zinspeelt, eene comeet is, fluks slingerend door de lucht en zeer vergankelijk!... Ha! Ha!

(Mijnheer Zetternam in hoek links voorplan grijpt Guido Zeemrike bij den arm).

Mijnheer Zetternam *(stil-streng).* Die vrouw, hoe heet zij? Gij bracht spions hier binnen!

Guido Zeemrike *(stil).* Wat nu? Wat mug heeft u gebeten?

Mijnheer Zetternam. Gij zult vergeefs mijn vraag ontvluchten. Die vrouw kent mij.

Guido Zeemrike. Mogelijk, kerel. Maar gij hebt haar haast half-naakt gezien. Kent gij haar niet?

Mijnheer Zetternam. Evenmin met spot ontsnapt ge mij. Gij zijt het, die hier verraderlijke vrouwen bracht.

Guido Zeemrike. Zij zijn zeer mooi inderdaad.

(Mijnheer Serjanszoon komt onthutst vooraan, hoek rechts. De dames lachen, en praten dan gichelend achterplan).

Mijnheer Serjanszoon *(stil-gejaagd).* Guido!... Guido!...

(Guido Zeemrike staat tusschen Zetternam en Serjanszoon, wordt vervolgens van links naar rechts geroepen, van rechts naar links).

Guido Zeemrike. Hee daar!

Mijnheer Serjanszoon. Die eene met haar gele masker, hoort ge mij? die met het gele, verstaat mij goed — zij spreekt alsof zij mevrouw Schoonvliet zelve ware!

Mijnheer Zetternam. Zult ge mij antwoord geven?

Guido Zeemrike. Wacht even... stil!...

Mijnheer Serjanszoon. Zij herhaalt, woord voor woord, eene... liefdeverklaring... welke ik misschien wel... aan mevrouw Schoonvliet verleden week heb opgedragen... geloof ik.... Ach! Guido... weet ge zeker dat dit alles een hersenschim is?

Guide Zeemrike. Stiller! Zetternam kan u hooren.

Mijnheer Serjanszoon. En die andere, dan, het groene masker, meen ik, die weet alles van een mogelijk avontuurtje dat ik met juffrouw d'Abrassart bereid had.... Het is verschrikkelijk te denken dat ik... nu geheel... zinneloos word!...

Guido Zeemrike. Ssst!... Bedaar, om'sHemels wil.... Een oogenblikje! — *(tot Zetternam).* Spreek stil. Geen mensch mag hooren wat ge zegt. Ge zijt bedronken... ach! neen, een zonderlinge koorts benevelt uwen geest, vriend —

Mijnheer Zetternam. Hee! Hee!...

Guido Zeemrike. Ik weet er anders geen uitleg voor. Het dunkt u dat hier verbazende dingen gebeuren. Geloof me: het is een bedrieglijk spel van uwe hersens.

Mijnheer Zetternam. Ik heb toch gehoord wat ik gehoord heb, of ben ik dan wezenlijk Zetternam niet meer?

Mijnheer Serjanszoon. Ben ik nog Serjanszoon?

Guido Zeemrike *(links).* Laat uw hoofd bekoelen. Zeg niets van wat u zeker in ieders oogen belachelijk zou maken *(rechts).* Betrouw in mij. Word rustig, goede vriend. Alles is een droom. *(luid, met hoofschen stemklank, tot beiden).* Het is hier vrij heet geworden. Ondragelijk weegt de lucht. Komaan! wij willen saam een toertje doen in den tuin. *(zich omwendend).* Vrienden, baas Hoppe zal koffie en likeuren in de verandah schenken. Het is mooi weer geworden en wellicht begeeren deze minzame dames een frisch wandelingetje onder het zomerloof. — Hoppe! Hee Hoppe! waar zit die slak?... Dek de koffietafel buiten!

(Algemeene teekens van goedkeuring. Hoppe opent de achterdeur links. Men ziet de groene tuin belicht met zilveren maan. Kontend schuiven de gasten weg).

Mijnheer Zetternam *(wrijft traag over zijn voorhoofd).* Ik ben niet lekker, geloof ik. Mijn hoofd....

Mijnheer Serjanszoon *(als in een droom)*. Heb ik nog een hoofd?

Mijnheer Zetternam *(stil)*. Wat zegt hij? *(dichterbij)* Mijnheer Serjanszoon!...

Mijnheer Serjanszoon *(plots heel statig)*. Wat is uw verlangen, heer?... God! wat ziet gij er verwilderd uit?

Mijnheer Zetternam. Zeidt gij daar niet iets... iets van een hoofd?...

Mijnheer Serjanszoon *(Met een deftig glimlachje)*. Ik?... Mijn beste Zetternam, gij hebt wat diep in het glas gekeken!

(Af. Zetternam geeft teekens van wezenlijke gekheid. Af. Hoppe blaast, terwijl het tooneel leeg wordt, eenige kaarsen uit. Juffrouw d'Abrassart wil, de laatste, weg).

NEGENDE TOONEEL.

Procurator Schoonvliet *(uit de keukendeur, waar de twee narren zijn verdwenen)*. Het groene masker!... Ha! daar heb ik dus mijne vrouw! *(Luid)*. Mevrouw!

Juffrouw d'Abrassart. Geef u om mij geen nutteloze moeite, goede nar. Het is hier zonder u genoeg een narrenspel.

Procurator Schoonvliet. Ik heb eene private boodschap voor u.

Juffrouw d'Abrassart. Mag ik u verzoeken, heer Daubrecourt?... Ik kom u straks weer opzoeken.

(Daubrecourt buigt. Af.)

Juffrouw d'Abrassart *(vooraan)*. Wat brengt ge, man?

Procurator Schoonvliet. Een minnezucht van Procurator Schoonvliet.

Juffrouw d'Abrassart *(stil)*. o Gunst! mocht hij gauw zelf hier zijn! *(luid)* Waar is hij?

(Men hoort af en toe, tot het einde van het stuk muziek in den tuin).

Procurator Schoonvliet. Niet zoo ver als sommig hart wel wenschen zou. Hij laat u melden dat dees verraad wat al te tergend is en dat hij nadert met zijn wraak!

Juffrouw d'Abrassart. Waar is hij, goede man, dat ik hem dadelijk naloop? Als hij mij ziet, en ik hem uitleg....

Procurator Schoonvliet *(de narrenkap afrukkend)*. Hij ziet u, feeks, en heeft geen uitleg noodig! Ha! Ha! Gij hebt wat minder praats thans, lieve Thalia! Roept gij om u uit dezen pas te redden de hulp niet in van Serjanszoon Jupiter? Reikt niet zoo wijd zijn goddelijke macht?... 't Is mooi zoo, mevrouw, en 'k ben thans ingelicht omtrent uwe vermaken. En sluw hebt gij 't aan boord gelegd om mij van hier verwijderd te houden. Een dwaas was ik, die u mijn liefde eens schonk, maar, weet ge wel, ge hebt mij hierin toch voor dommer gehouden dan ik in werkelijkheid was! Gij zijt....

Juffrouw d'Abrassart. Ik smeek u, lieve Daniël....

Procurator Schoonvliet. Hier helpt geen lieve Daniël, wijf... hier.

Juffrouw d'Abrassart *(hoog)*. Wijf!!

Procurator Schoonvliet. Hier staat een man die gij zoo laag verneder hebt, dat thans slechts zijne hoornen nog boven de aarde punten. Genoeg! Wij spreken morgen met malkaar! — Hoppe! —

Hoppe *(rap vóór)*. Dienaar, heer!

Procurator Schoonvliet. Breng deze dame in een rijtuig. Werp haar mantel om. Zij wil naar huis.

Baas Hoppe *(buigend)*. Zal ik dit doen met een rustig geweten, heer, en zal ik zwijgen kunnen...? *(krijgt geld)*. Betrouw gerust in mij!

(Procurator Schoonvliet wijst de deur, streng. Juffrouw d'Abrassart barst in tranen los, terwijl dan Schoonvliet, vooraan en naar 't publiek gekeerd, met gekruiste armen wacht. Juffrouw d'Abrassart zwijgt plots, rukt haar masker af, wil naderen, maar richt zich in eens op, hooghartig bedreigend).

Juffrouw d'Abrassart. 't Is goed! Ik ga, maar let wel op, mijnheer: al kondet gij — wat gij, ik weet het, dan toch beproeven zult! — al kondet gij de steenen uit den grond janken, dees hart, mijnheer, vermurwt gij nooit, en ik keer nimmer weer! *(Vlug af, met Hoppe).*

Procurator Schoonvliet *(een oogenblik verstomd)*, Die stem! Was dit wel mijne vrouw?... O nar! die ik door mijne liefde werkelijk ben! gij hebt geen ooren en geene oogen meer! Uw leven is niets dan 't leven uwer liefde, en wat u nadert, klank of kleur, 't is al maar Juliette — Juliette — Juliette!

(Poos). (Hoppe verschijnt).

Baas Hoppe. Het is geschied, genadige heer, naar uw believe.

Procurator Schoonvliet. Kerel, was dit het groene masker wel?

Baas Hoppe *(raapt het masker op)*. Hier ligt het nog. Zij heeft het afgerukt.

Procurator Schoonvliet *(het masker aanblikkend)*. En moest mevrouw Schoonvliet het groene masker dragen?

Bars Hoppe. Het groene, heer.

Procurator Schoonvliet. Dit was dus degelijk mijne vrouw?

Baas Hoppe. Voor zoover ik haar ken, ja heer. Ik heb haar nooit gezien.

Procurator Schoonvliet *(de oogen ten hemel)*. Juliette, vergeef mij dat de stem van mijne vrouw een oogenblik mij uwe reine stem herinnerde! — Hoppe, tracht thans het gele masker hier te krijgen. Ik wil deze kap weer aantrekken.

Baas Hoppe. Ja, trek de zotskap aan.

(Wil af, dan terug.)

Baas Hoppe. Daar komt het gele masker net. — Voorzichtig, heer!

(Af. — Mevrouw Schoonvliet schielijk op, gevolgd door Guido Zeemrike). (Procurator Schoonvliet bergt zich.)

TIENDE TOONEEL.

Mevrouw Schoonvliet *(Stil)*. Neen, heer, ik bid u, dring niet aan!

Guido Zeemrike. Ik bid u zelf, verstoot niet langer eene liefde, die op haar gulden altaar alles verloochenen wil, en 't bloed van dees verlangend hart bereid is tot een offer te vergieten. Ach!

MEVROUW SCHOONVLIET. Ik kan niet. Mijne hersens kunnen 't beeld van een zoo grof verraad niet dragen. Ik denk aan Schoonvliet. Hij is mijn eerbied waard. Hij is uw vriend, Zeemrike!

GUIDO ZEEMRIKE. Mijn vriend! Wat geldt nog vriendschap daar waar liefde heerscht. Mijne liefde is een alverteerend vuur, melieve. Het heeft rond mij alles, alles vernield: uw eerbied en mijn vriendschap. Kom!

MEVROUW SCHOONVLIET. Neen. Mijn schaamte weerstaat u nog. Te ver wilt gij de grap van dezen avond drijven. Ik moet naar huis!

GUIDO ZEEMRIKE. Ach! schat het vuur, dat mij verschroeit, aan de roekeloosheid van mijn wanhoop! Schoonvliet is ver. Niemand weet ooit iets van ons avontuur. Ik werp mij aan uwe voeten neer, en roer niet meer!

MEVROUW SCHOONVLIET *(verschrikt)*. Sta op! Sta op!... Mijn God, hoe geraak ik uit dien doolhof!

GUIDO ZEEMRIKE. Zwijg! Ik loop de vlucht bereiden. De paarden zijn rap ingespannen. Blijf hier, gauw ben ik weer bij u. — Hola! Hoppe! *(Loopend af.)*

PROCURATOR SCHOONVLIET *(de kap voor mevrouw Schoonvliet neerwerpend — in vervoering)*. Juliette! Juliette! Hoe dank ik u!

MEVROUW SCHOONVLIET. Juliette!!!...

PROCURATOR SCHOONVLIET *(geknield)*. O werp het masker af! Laat mij uwe klare oogen zien en daar de liefde, de trouwe liefde lezen. Ik heb u lief! Ik heb u lief, Juliette!

MEVROUW SCHOONVLIET. Spreek niet zoo hard en kniel niet langer. Hoe kwaamt gij hier?

PROCURATOR SCHOONVLIET. Ik wist dat gij hier komen moest. Zeemrike had mij naar 't ander eind der stad gezonden. Nu zie ik wat hem dreef. Hij werd verkocht. Maar thans, thans dank ik hem voor zijn verraad: door hem weet ik dat uwe liefde niet wankelen kan en dat gij mijne duurbare Juliette zijt gebleven!... Werp af het masker! *(wil haar kussen)*

MEVROUW SCHOONVLIET. Niet hier, niet hier, Daniël! Wees niet zoo onvoorzichtig. Van nacht zal ik u wederzien....

PROCURATOR SCHOONVLIET. In ons gewoon nestje?... *(zoent hare hand)* Wat zijt ge goed!

MEVROUW SCHOONVLIET *(verbaasd scandeerend)*. In ons... gewoon... nestje.... Ja! *(stil)* Domkop!

PROCURATOR SCHOONVLIET. Ik dank u, ik dank u! — Welk uur?

MEVROUW SCHOONVLIET. Ik weet het niet. Wacht ginds op mij.... Ik moet eerst nog naar huis om slecht vermoeden niet te wekken.... Wacht tot —

PROCURATOR SCHOONVLIET. Tot in den morgen zal ik wachten. Ik wil ons kamertje met bloemen versieren.... Ach, Julia!

MEVROUW SCHOONVLIET. En ... uwe vrouw, Daniël?

PROCURATOR SCHOONVLIET. Die heb ik juist naar huis gezonden, en haar wat mee gegeven, geloof me! Bekreun u om haar niet meer dan ik zelf....

MEVROUW SCHOONVLIET. Dat zal ik. Vertrek nu fluks.

PROCURATOR SCHOONVLIET. Mijn schatje! Mijn poezeminnètje!...

MEVROUW SCHOONVLIET *(hem stil afwerend)*. Spoed u!... Iemand komt!

PROCURATOR SCHOONVLIET *(hij draait zijn kop om halvelings, werpt kushandjes)*. Mijn kriebelingsken! Mijn diertje! *(af)*

MEVROUW SCHOONVLIET. Dáar! *(zij gooit haar masker over het tooneel)*. Dat géle masker stond mij goed nochtans....

(Guido Zeemrike op, ziet het gramme gebaar).

GUIDO ZEEMRIKE. Madelene, wat scheelt u?

MEVROUW SCHOONVLIET *(plots in een zenuwachtige lachbui losschietend)*. Ik? Ik?... Maar ziet ge niet dat ik u lief heb! *(valt in zijne armen, snikkend)*. *(poos)*.

GUIDO ZEEMRIKE. Bedaar, bedaar, mijn zoete lief!... Gij zijt overspannen....

MEVROUW SCHOONVLIET *(plots kalm)*. Is 't rijtuig vaardig?... Kom!... Mijn man —

GUIDO ZEEMRIKE. Uw man?...

MEVROUW SCHOONVLIET *(lach)*. Die zit ergens op een olmboom, in een nest ... tot morgen!

GUIDO ZEEMRIKE *(kust haar, werpt een mantel over haar en voert haar langzaam weg)*. Een ongeraden paradijs ontsluit voor ons zijn poorten van licht.... *(Beide af)*.

ELFDE TOONEEL.

BAAS HOPPE *(achter de straatdeur, die niet gansch dicht is, tot Zeemrike, overbeleefd)*. Uw nederige dienaar! Uw slaaf, heer! Ik dank u! Hoogedelgeboren en schatrijke heer, ik dank u! Ik ben u met lijf en ziel verknocht!...

(Hij komt op, sluit de deur, wrijft in zijn handen).

Zie zoo! aldus geraakt het spel in orde. Ik heb niet gedacht dat ik er mij zoo gladjes zou van tusschen kunnen trekken! *(telt het geld)* Dat komt goed. Het is een heerlijke avond — een heerlijke avond!

(Mijnheer Serjanszoon langs de verandah op. Mevrouw van Baesrode leunt op zijn arm).

MIJNHEER SERJANSZOON. Valt u de nacht wat koel, mevrouw? Het zal daarbinnen echter vrij eenzaam zijn en stil. — *(Binnenkomend. Statig)*. De vreugd is hier weggevloden

MEVROUW VAN BAESRODE. Merkt gij niet dat zij hier wederkomt met ons?... *(poos)* Het wordt laat ook mijnheer en tijd voor mij om huiswaarts te keeren. Hemel! wat is die Zetternam een onverdraaglijk man! *(stil tot Hoppe)* Bereid mijn rijtuig, vlug! *(werpt hem een geldbeugel)*. *(Hoppe af)*.

MIJNHEER SERJANSZOON. Zetternam?... Hij is, geloof ik, eene knappe sterrekijker, hoewel, ik u beken dat zijne wijsheid niet door mij geschat kan worden.

MEVROUW BAESRODE. Hij heeft me 't een en ander over u verteld.

MIJNHEER SERJANSZOON. Zoo! Ik ben in het geheel niet benieuwd.

MEVROUW VAN BAESRODE. Hij sprak van zekere markiezin —

Mijnheer Serjanszoon. Was hij zoo onkiesch hier van zulke vrouw te spreken?

Mevrouw van Baesrode. Gij vernedert mij, heer! Hij sprak van haar, maar sprak mét mij! *(Poos. Mijnheer Serjanszoon buigt).* Hij zeide dat gij de hand der markiezin, waarnaar hij zelve dingt, woudt krijgen — en dat gij weinige kansen hadt naast hem....

Mijnheer Serjanszoon. Ik antwoord niet. Ik ben niet zoo verwaand als hij.

Mevrouw van Baesrode. Gij hebt de markiezin toch lief?...

Mijnheer Serjanszoon *(verlegen).* Het past dat ik aan geen, dan aan haar zelve, antwoord geef, mevrouw.... Het spijt me....

Mevrouw van Baesrode *(zeer schalks en traag, terwijl ze stil haar masker afneemt en nader komt).* Ik weet dat zij u mint.... Hebt gij, zeg, zég ... hebt gij die markiezin niet lief?... Niet?... Niet?...

(Zij heeft haar hoofd op zijn schouder gelegd, blikt hem in de oogen).

Mijnheer Serjanszoon *(herkent haar, wijkt verschrikt, bergt zijn aangezicht).* Achteruit! Achteruit! Schim die me zinneloos maakt! Vrienden! Vrienden! Helpt mij! helpt mij toch! Ik kan mijn hersens niet langer meer bijhouden! Ik ben behekst! Ik ben behekst!...

Mevrouw van Baesrode *(verontwaardigd).* Ho-ô-ô!

(Gerucht in den tuin. Stemmen in de verandah. Mevrouw van Baesrode vlucht langs straatdeur. Gasten op, bij groepjes). (De muziek zwijgt).

TWAALFDE TOONEEL.

Mijnheer Serjanszoon *(buiten zinnen).* Ha! Ha! Nu wil ik weten, nu wil ik overtuigd zijn.... Het is verschrikkelijk. heeren!... Nijp in mijn arm, ik bid u, Artaxerces. Klop op mijn rug, Zoerdaan. Trek me de haren uit, breng me een brandende toorts onder den neus, en bestrijk mijne slapen met azijn! *(Gemompel).*

Mijnheer Daubrecourt. Wat ruik ik hier? *(ademt reukwater op).*

Mijnheer Serjanszoon. Wat staat ge me allen aan te gapen? Herkent ge mij niet meer?... Ha! Hô-ô! Ik zelf herken mij niet, brave vrienden, Maar wie staat hier dan in mijne plaats, en wie spreekt tot u, met mijnen mond?

Baljuw Zoerdaan. Ik geloof dat hij koortsig is!

Mijnheer Zetternam. Neen, neen! Laat hem begaan. Hoort ge goed wat hij zegt?

Mijnheer Serjanszoon *(strak kijkend naar de plaats waar mevrouw van Baesrode stond).* Zwijgt!... Dáar, dáar... het is geen vijf seconden geleden, daar stond eene gemaskerde danseres. Ben ik blind als ik zeg dat het eene gemaskerde danseres was? Ben ik stekeblind als ik zeg dat ze een zwart-fluweelen masker droeg?... Ha! Ha! Kijkt nu, kijkt allen toe: wie staat daar plots — wie?... Zwijgt! Kijkt toe!... Het is de markiezin van Baesrode!

Mijnheer Zetternam. Ai mij! Wat zegt hij? Ai mij, goede God!

Mijnheer Boeykens. Steek met een speld in zijne kuiten!

Stemmen. Waar?... Waar?... Laat zien....

Mijnheer Serjanszoon *(steeds toekijkend, strak en verwilderd).* Dáar! Dáar! Maar ziet toch! Ze lonkt.... Mevrouw! Mevrouw! Verwijder u!

Baljuw Zoerdaan. Komaan, Serjanszoon, er is daar niets. Wij zien niets.... Op mijn woord, gij moet u verzorgen!

Mijnheer Serjanszoon. Gij ziet niets!... Niets?... Hôô! Gij beliegt me als Zeemrike!... Dáar! Dáar!... Ik wil haar raken met mijn vinger. Kijkt toe!

(Hij gaat wankelend naar de ledige plaats, reikt zijne hand, vat de ruimte, wijkt ontzet, wrijft zijne oogen. Hij hervat zich, lengt zich uit, doet eene uiterste poging om zijne statige deftigheid te hernemen). (Lange poos).

Mijnheer Serjanszoon *(beleefd).* Pardon... ik was niet wel.... De rook bedwelmt mij, inderdaad. Vergeeft mij, mijneheeren!...

(De gasten omringen hem, lachend en vriendelijk).

DE GORDIJN DAALT SNEL.

☐ ☐ DOOD ☐ ☐

DOOR

GUSTAAF VERMEERSCH.

Stien werd wakker door 'n geweldig buisen op de voordeur. Hij sprong ineens op, beangstigd, met de bangheid voor iets heel ergs, seffens geheel wakker. 't Was pikdonker nog, 't moest nog heel vroeg zijn. Hij grabbelde zenuwachtig naar de stekjesdoos op de nachttafel, bang te struikelen of iets om te werpen. Buiten werd met nog grotere heftigheid op de deur gebonsd.

— Ja, ja! schreewde hij weer, ongeduldig, nog zenuwachtiger. Z'n vrouw echter was nu ook opgesprongen en plofte ineens op de mat in radeloze angst. Wat is er? brand? Breken ze in?

En hij opschietend, schruwelend:

— 'k Weet niet! wacht toch! die verdomde stekjes... en dat je geen hand vóor jé ogen ziet!

Eindelik hoorden ze 't welbekende geruttel. Stien schoot nerveus 't doosje open, aanstak 'n stekje dat door z'n jagende adem seffens werd uitgeblazen. Dan, met 'n vloek. 'n twede en dadelik de lamp aan. 't Glas trilde in z'n bevende hand.

Buiten werd heftiger geklopt. Z'n vrouw was echter reeds naar 't venster gevlogen en rukte 't open. 'n Kouwe, nattige tocht blies binnen, deed de lampvlam wuiven en roken.

De vrouw had de tijd niet te roepen of te vragen. Van buiten, uit 't diepe van de huilende duisternis werd geroepen:

— Komt seffens, seffens! Jan is hervallen, hij is van z'n zelf.

En ze hoorden dadelik daarop 't hard geklietsklets van kloefen op de plaveien.

De beide echtgenoten herademden wat, 't was toch iets dat hen niet rechtstreeks bedreigde. Ze hadden enige ogenblikken nodig om zich van hun schrik te herstellen. De lamp gaf een te triestig licht voor hun angst en in de kamerhoeken speelden zonderlinge schaduwen. Was daar geen verdachte geur? Het leek bijna onmogelik dat het niets geweldigers was bij die lieden die over heel korte tijd aan 'n brandramp ontkomen waren.

Ze kleedden zich haastig aan. De schrik voor het onbekende nam hen nu allengerhand meer in beslag. Ze vreesden 't ergste, mieken veronderstellingen, wikten en wogen de woorden die de boodschapster hen daar straks had toegeschreewd. Gisteren-avend hadden ze hem verlaten, niet beter maar ook niet slechter, en, hoewel de ziekte 'n noodlottige afloop kon hebben, deed niets dit voorzien.

De kilte overviel hen en de eenzaamheid van dees kamer waarin niet eens 't getik van 'n klok enig beweeg bracht. Bijna alles was in de brand gebleven, slechts nog gedeeltelik verniewd en de uitgestane schrik bibberde nog in alles, in de bevende klaarte van de lamp, in de bevende golven die ze uitsloeg over de roerloze, dooreen geworpen, bajertachtige voorwerpen. De koude, voortgebracht door hun eigen tocht, deed hen sidderen. Ze duffelden zich, zochten toen nog eens rond of niet ergens een stip van 't stekje te vunzen lag, of nieverst enig gevaar hen rechtstreeks dreigde. Toen daalden ze eindelik beneden, doofden 't licht uit en torten buiten.

Dadelik werden ze aangegrepen door de klampe wind, 'n fijne smokkelregen viel aanhoudend sedert gisteren. 't Was helledonker. Nergens was enig geluid te vernemen. Langs weerskanten bajerden de huizen, klompig, somber en water pletste overal, leekte neer van de daken, druppelde in snel geklop, liep met 'n hol gerucht in de buizen. De lantaarns waren uit spaarzaamheid uitgedoofd. De geulen waren diep en de more inktglansde in 't donker. Plitspletsend ploften ze in 't water dat wijd uitspatte, in hun schoenen liep.

Ze torten voort als in 'n droom, werktuigelik de onzichtbare weg volgend, zwaar van gepeinzen, in indrukken wegdoezelend, de hersens nog bezwaard door de slaap, onbewust van uur of tijd, van plaats of oord. 't Was alsof ze zo ewig liepen, alsof alles 'n droom was, alsof ze slechts kijkers waren en niet de spelers-zelf. 't Leek overigens lange jaren geleen voor-te-vallen in 'n andere tijd, iets wat ze reeds eénmaal doorgemaakt hadden. Ze spraken geen woord, lieten hun gedachten dolen op de rietmus van 't openpletsende

slijk, waarvoor ze niet eens trachtten te duchten.

Er lag iets griezeligs in alles, over alles, iets waarvoor ze te zwichten hadden, het onbekende dat onuitgesproken tussen hen lag, de vernietiging, de verdwijning, het niet. Het was iets in hen dat hun ziele drukte, het was geen vroeging en ook geen smart, doch een eindeloos heimwee dat als een nijpende nood hen hield tussen verlangen en vrezen, wanen en twijfelen. De regen viel traag, druilerig, onophoudelik, droop door hun kleren, zijpelde langs hun gezicht, 'n triestig, eentonig, bijna klankloos gezang steeds begeleid door de rietmus van 't mozegeplets.

Daar stippelde 'n licht wijdopen, met gebroken lansen door de duisternis borend, armoedige stip klaarte in de donkere nacht, zo kopergeel, ellendig als 'n troosteloosheid. Rondom 't vaal geglitter van de ruiten, vage omtrekken van muur- en luikenhoeken, 'n rosse lichtstreep die zich lei over de donkere weg, 'n streep waarin de slijk zwartglansde en natte koperglinsterde met peilloze diepten. Daar viel de smokkel zichtbaar, wiebelend in parelblauw geglinster, stofferig, onzeker, donzig ziggerend naar de slorpende gulzige grond.

Ze aarzelden nu plots alsof ze maar even gewaar werden dat alles slijk en waze was. Hun voeten duchtten voor de plassen, zochten het onmogelike, 'n droge plek, zenuwachtig echter, gejaagd, niettemin voortspoeterend tot aan de deur. Dan 'n haastig gescharrel naar de bel die 'n paar zwakke tikjes gaf.

Ze schrokken bij 't snel opengaan van de deur, ze hadden nog geen woord gesproken en zegden nu nog niets. Als schaduwen dreinsden ze de donkere gang in en 't enig gerucht dat te horen was, was 't geritsel van hun natte kleren. Maar zwaarder nog dan alles woog de bevangen stilte van deze plaatsen op hen, die roerloosheid scheen hun een voorbode. Ze voelden lood in hun schoenen, hun benen waren zwaar. Ze bewogen zich anders als in 'n droom en ook hun begeleidster sprak niet.

'n Vaag gewemel van geverfde trappenglans, hier-en-daar 'n glimmend punt, de grauwte, bij vegen dieper, tuilde zich hoger open tot 'n vale klaarte die tegen de gladde wanden kletste rechtover de trap-bocht. Daar was 'n schrale nachtpit te zien die met spitse vinger naar alle kanten wees, dan snel te schruwelen begon bij de tocht van de kleren.

De deur van de ziekekamer stond wijdopen. Daaruit flapte 'n fellere klaarte die evenwel doods schijnselde over de bronsbruine balustrade-rug. Alle licht lag neer, roerloos en dood, ook de spelingen in de medesijne flesjes op de was-tafel en in de lampetkom waren dood, ze hadden slechts 'n stijve, geleende beweging. Ze klommen en daalden bij schokken, plots. Maar ze genoten slechts 'n opmerkzaamheid op afstand, alsof 't orakelen waren die de toon van de stemming hier aangaven, of bakens uit 'n oneindige verte waarmee de diepte van de ewigheid moest gepeild worden.

Hij lag daar. Ze schoten er beide naartoe — achteraan sjofelde de oude vrouw, hun begeleidster. Hij lag roerloos, de ogen wijd open, de blik weg, glanzend toch, maar glazig. De mond gaapte wijd, 't gezicht was geelbleek, alles even roerloos, de roerloosheid van het levenloze.

— Hij is dood! zei Stien.

— Zoú hij dood zijn? vroeg de vrouw.

— Dood? ekode de stem van de oude vrouw achteraan.

Ze bekeken hem aandachtiger. Hij zag er uit zoals hij in de laatste tijd was, hij scheen niet veranderd. De toppen van zijn knevel waren nog omgekruld. Daarom scheen het hun onmogelik dat hij dood was, die gedachte wilde niet als 'n werkelikheid in hun geest doordringen. Ze meenden hem daar straks te zullen zien bewegen. Ze bleven roerloos 'n wijle. Toen lei de man z'n hand op zijn voorhoofd dat klam was en dicht met zweet bepareld. Het hoofd bewoog lichtjes, er was geen weerstand meer in. Toen nam hij een van de handen die stil langs hem lagen. Die hand woog loodzwaar, gaf niet meer mee, ze viel slap weer terug.

— Hij is dood! herhaalde hij weer, toen:

— We moeten om de dokter, in zo'n geval kan men nooit weten....

Hij keek de oude vrouw aan die aan 't hoofdeinde stond. Haar rimpelig gezicht en

haar ogen stonden wijd, zoals immer. Dit was langs haar voorbij gegaan evenals al het andere. Ze scheen er geen besef van te hebben. Ze had steeds het uitzicht alsof ze uit de lucht viel met haar hoogopgetrokken wenkbrauwen. Men zou gedacht hebben: 't is haar onverschillig.

Stien scheen 'n uitlegging te verwachten. Hoe was het gebeurd en waarom was ze niet vroeger om hulp gekomen?

Ja, ze had hem zèlf in z'n bed geholpen, hij had gezegd: 't is niets! Maar toen hij er bijna was vroeg hij dringend hen te gaan roepen. Ze kon hem ook niet laten schieten. Ze hielp hem zich neerleggen en . . . dan roerde hij niet meer.

— Is hij dood? vroeg ze nog eens.

Stien knikte werktuigelik. 't Scheen maar 'n droom. Hij vreef zich over 't voorhoofd. Maar z'n vrouw stiet hem aan: — toe! loop om de dokter, ik zal om water lopen. . . .

Stien had hem de borst ontbloot. Hij lei z'n hand op de magere, gele karkas.

— Daar klopt niets meer, zei hij.

Ze keken nog eens naar 't gezicht en 't scheen hun onmogelik. Niettemin drong het zich langzaam dieper in hun innerlik. Ze werden overtuigd doch wilden het niet zijn, ze streden er tegen.

— Ik loop om de dokter! zei Stien eindelik.

Hij holde haastig de trappen af en de twee vrouwen bleven alleen. Ze liepen dadelik water halen, begonnen de krachteloze kop, de slutse handen te verfrissen. Maar de oude vrouw trok weldra heen als gejogen door iets, in zich-zelf gekeerd, 't gezicht strakonbewogen als 'n masker. 'n Behoefte volk rond zich te hebben, gezelschap, dreef haar voort.

De jongste bleef alleen en beproefde 't onmogelike werk 'n dode levend te maken. Ze was niet bang van hem, hij scheen nog immer haar gezelschap te geven, zoals in de laatste tijd wel eens, zwijgend, ingedut. Nare ogenblikken kwamen toen ze in zich levendig de voorstelling opnam dat hij dood was. Toen scheen het haar weer dat hij eventjes bewoog. Ze keek aandachtig en zag niets meer.

Beneden hoorde ze gerucht en 'n zonderling gepotel op de trappen. 't Naderde en daar drentelde de hond binnen, niesde even, keek haar aan. Dan vond ze zich plots bezweet, moe en triestig en even keilde 'n schuwe angst op, kortstondig, toen haar blikken op z'n stijve, levenloze oogen vielen. Als 'n groot, rond, uitgewaterd oog glimmerde 'n zakuurwerk aan 'n spijker rechtover haar. Daar wees de wijzer tien minuten na drie. Ze nam de notie van het uur niet in zich op, haar gedachten vervaagden zich, haar bemerkingen werden werktuigelik. 't Was als 'n verdoving waarin alles werd uitgevaagd. Alzo scheen deze stonde zonder begin of einde en ze miste niets. Het was een vaag land of streek waar ze nu was, waar niets was dan de in-zichzelf-gekeerde geest in 'n bajert. En dat was 'n terrein waarop ze zich samen konden ontmoeten.

Het duurde niet lang, 't gerul beneen werd sterker, ontplooide tot 'n stemmengewauwel dat naderde, 'n gestommel op de trappen ook. Ze schrikte op en zag nu op eens de onoverschrijdbare hinderpaal die het miek als scheidden duizende uren afstand hen van elkaar af. Hij was roerloos gebleven, bleef het immer, voor altijd, dood, dood. Ze was gedaan, de vriendschap, nutteloos, zonder doel. En ze huiverde opniew, 'n griezelige angst greep haar aan naarmate ze hem meer in de levenloze oogen keek. Dood, weg, in 'n put gestopt, rotten. . . . Wat 'n gruwel, en dan?

De bezoeksters stonden nu in de kamerdeur, half gekleed, iets in 'n haast over 't lijf gegooid. De vervaardheid had de slaap uit hun ogen gevreven. Zo onverwacht! zo plots! wat is 'n mens toch! En we willen allemaal zoveel schijnen!

— Hij is schone doodgegaan, zei de oude vrouw.

— Ja, 't is lijk of hij leefde, daar en is niets aan hem veranderd.

Ze bekeken hem nog 'n wijle en wisten niet wat ze doen zouden. Hun gebaar scheen lijk onvoldoende voor zo'n geweldige gebeurtenis. Er moest iets schrikkeliks door uitgedrukt worden dat ze vergaten op dees ogenblik. Het werd doodstil en 't licht bleef roerloos liggen over alles; 't was of 'n vernietigende asem tochtte door die stilte.

Maar daar ging de stem van 'n kind op:

— mama! mama! en angstigend draaiden ze de blikken ten hemel en sloegen ze hun handen ineen. Dat arme kind, dat schaap! 't Was nu heel alleen zonder vader of moeder, alles dood. Enkel nog 'n ouwe vrouw, z'n grootmoeder.

Ze bezagen elkaar met meewaren in de blik, 't hoofd half-gebogen als in godsvrucht, hun ogen liepen vol. Hij zag z'n kind zo gaarne, ja, 'n klein, gebrekkig schepseltje. Beter ware 't ook dood....

De grootmoeder ging het uit z'n bedje nemen. 't Zat lachend op haar arm en wees met z'n mismaakte handje naar z'n vader. — Hij slaapt! zei het. Z'n krom vingertje boog lelik buitenwaarts. Op z'n grootmoeder's rug hing z'n ander armpje — 'n toegestroopte mouw — het handje ontbrak.

Ze keken 'n wijle naar z'n bleek, teringachtig wezentje, waarin 'n paar pik-zwarte ogen blonken, ze keken naar heel z'n misvormd lijfje en z'n onnozel spel. 'n Gelukkige ouderdom, meenden ze, dat het nu maar rap ook stierve, z'n vader en z'n moeder volgde, 't ware gelukkig, anders wacht het niets dan armoe.

Ze losten 'n zware zucht. Toen zei er een: — 'k ga beneen de stoof aansteken en koffie maken voor de mensen. We zullen meteen de kamer gereed maken.

— Ja, ja... d'r is niets meer aan te doen, zei de vrouw van Stien, hij was dood toen we hier kwamen, hij en heeft zich niet meer verroerd. En wie weet wat hij te zeggen had....

Ze keken naar de oude vrouw met het kind. Haar gezicht bleef steeds 'n masker in dezelfde, verwonderde plooi. Maar er blonk als 'n verre angst in haar ogen.

— Ja, ik kon toch maar doen wat ik gedaan heb. 'k Was hier geheel alleen....

— Waarom liet zijn familie mij alleen?

— Ja, ja, 't is 'n schande zo 'n oud mens alleen laten.

— En hij mocht niet opstaan, zei de vrouw van Stien, de dokter had 't verboden, en hij mocht maar éen ei daags gebruiken en ze hebben d'er hem vier gegeven gisteren! 't Is hún schuld, dat hij dood is.

— Ja, 't is hún schuld, ze wisten 't....

Ze bespraken nu heftig dit twistpunt blij hun ontroering uit-te-kunnen werken in iets en zich daardoor op-te-winden om hun deelneming te kunnen betuigen. Maar alles gebeurde toch heel zacht, met gesmoorde stem, als vreesden ze de dode te wekken.

Daar werd aan de deur gebeld en allen trokken ganzekere, kousevoets beneen. Alleen de vrouw van Stien bleef en keek met enig misprijzen hun ruggen waggelen in de deemstere trapgaping. Beneen werden nu mannestemmen te horen: de dokter en de priester. Ze kwamen samen en bestatigden samen het voltrokken feit. 'n Zeldzaam geval.. 't was toch nóg voorgevallen, vertelde de dokter, 't was door op-te-staan, dan viel iets voor in 't lichamelik masjien dat niet te verklaren was. Anders was zo'n pleuresie toch niet dodelik en hij was aan de beterhand.

— Waakte niemand bij hem? vroeg hij.

— Niemand....

— Ja, z'n moeder en z'n zuster hebben me gisteren in 't lang en 't breed uitgevraagd of ze geen tuberkuloze konden opdoen. Maar hij was niet teringachtig. 'k Zei 't hen nog. Maar ze verkozen op hun gemak in hun bed te liggen....

— De wees is er 't ongelukkigste aan.

— Ja, mismaakt... 't ware beter dood.

— Men kan nooit weten... 't kan 'n bizondere begaafdheid hebben, zei de priester en ze gingen beide weer heen.

— Hier is niets meer te doen.

Stien naderde en beglariede 'n wijle 't roerloze gezicht.

— 'k En kan 't m'n eigen niet voorstellen dat 't waar is, zei hij tegen z'n vrouw.

— Ja, en vandaag moest ik voor hem 'n paar stukken van Fauconnier komen spelen, hij had er zo naar verlangd.

— 't Is nu gedaan, alles.

— 'k Heb de hele tijd nog gewerkt... en ze hebben me hier alleen gelaten. Ze trokken hun ogen scheef in hun vrome gezichten. Ze willen nóg de schijn op me laden. Alleen met 'n lijk! wat kwaad kan men doen met 'n lijk? Wat zijn die mensen saters in hun gedachte!

Stien schudhoofde.

— Vriendschap, dat begrijpen ze niet, dat gaat hun verstand te boven. Voor hen bestaat er niets dan kwaad doen. Laat ze maar verdenken en ga je gang.

Ze knikte, en:

't Is nu uit, zei hij, hij is dood. Ze zullen blij zijn, 't geheim is opgeheven en hij zal hun lasteringen nooit tegenspreken.

Toen werden ze beneen geroepen. Daar zat de keuken vol wijven, ongewassen, 't haar in de tanden, zo maar aangestoten, plots uit hun slaap gewekt, haastig naar hier gelopen. Ze spraken over 't eendelik voorval, zacht, verdoofd, zeer ernstig en gewichtig. Ze slurpten binst aan hun koffie die hen doorgeurde, door 't hele huis stoorde. De stoof stond gloeiend rood, 'n oud wijf stond kommen te wassen.

Ze bezagen hen allen toen ze beneen kwamen, ze wendden daarna de blikken af en hun gezicht bleef ondoordringbaar. Ze spraken de dode te verschonen en te kleden.

Ze zetten zich in de ronde en dronken mee. In de hoek was het kind aan 't spelen met modebladen en lachte voortdurend. — Papa is dood, zeide hij, 't zal kermis zijn!

Ze vroegen het of het niets gaf om z'n papa.

Neen, 't gaf er niets om. 't Zou veel beter zijn zonder hem.

Stien's vrouw kreeg er de tranen van in de ogen.

De andere spraken hun meewaren uit en sloegen haar binst aandachtig ga met scherpe blikken. Dan begonnen ze te vertellen van ander schielike doden.

'n Harde ruk aan de bel, ze schrikten alle op. 'n Zware mansstem. 't Was de kerel die gevraagd was om de familie te gaan verwittigen. Hij kreeg 'n grote druppel jenever. Alvorens in te gieten verklaarde hij:

— Dá' zijn dingen!

En z'n wijdopen getrokken ogen rolde hij rond over 't hele gezelschap.

Seffens daarop begon opniew de vrede vertelling steeds bepaalder omschreven. Die arme oude vrouw had heel de last gehad. Ze had hem op de grond vinden liggen en hij had enkel nog gezegd: loopt om Stien! Daarop was hij gestorven en ze had hem alleen in bed gelegd.

De zware kerel had z'n druppel uit — 'n twede kon ook geen kwaad — hij beloerde even achterdochtig die oude, zwakke vrouw, die heel alleen 'n dode in 't bed had gelegd. Z'n voorhoofd rimpelde op allerlei wijze, hij deed zienlik poging om dat wonder te vatten. Maar de lekkere smaak van de borrel verdreef die muizenissen en hij ging heen.

Stien dronk ook 'n borrel want de wijven vroegen hem mee voor dat nare werk van 't verschonen.

Nu doolden ze rond met de lampen, kamer in, kamer uit, op zoek naar velerlei dingen. 't Was niettemin 'n stil, verdoofd geweld dat 't huis lijk onberoerd liet. Het was alsof overal 'n geheimzinnige, zwijgende gedaante bij was, 't miesterie van de dood vlotte over alles. 't Was alsof schaduwen vluchtig verdwenen, alsof grijze sluiers wegtrokken. Men luisterde afgetrokken naar iets dat niet te vernemen was: 't gerucht van de dood. Dan zocht men plots naar woorden, om in 'n gedempte, gemaakt-levendige samenspraak de angst en de schrik die de borsten beklemde, te verwateren.

En men vond slechts na lang zoeken; 't was of alles verdoold was. De vrouwen trokken naar boven met water en zeep en Stien achter. Stug torten ze de dodekamer binnen, keken naar het wondere dat ze niet begrepen, alsof ze ieverst duidelike uitleggingstekens zochten.

Maar daar was niets anders dan hij die daar roerloos lag, de ogen en de mond wijd open. Ze aarzelden even nog, dan lei er eindelik een de hand op z'n voorhoofd, en:

— Hij is nog warm! maar 't is tijd.

Stien nam hem bij de schouders. Hij was ijselik zwaar, z'n hoofd viel slap achterover. Z'n armen volgden de beweging van zijn lijf, de voorarmen sleepten over 't laken. De vrouwen, van weerskanten 't bed, begonnen z'n kleren af-te-pulken. Ze spraken onderwijl met gedempte stem wijsgerige beschouwingen over dood en doodgaan. Tussen hen in-waggelde 't lijk, links en rechts, voor- en achterover. De armen, even opgeheven, vielen zwaar terug. 't Hoofd wentelde om-en-om, steeds ogen en mond open, de lippen bloedloos, 't gezicht geel.

— 't Is naar zo'n dode. . . .

De vingers die hem in 't begin slechts even aanraakten, grepen dra krachtiger door de moeite die 't hen kostte. Maar de bangheid bleef. Hij bleef met z'n zwijgende tegen-

woordigheid op de geesten drukken, nu veel meer dan toen hij leefde en men hem achterna zag om kwaad van hem te spreken. Men zweeg daarover en niemand trachtte de enigheid te breken van de plaats.

Daar lag hij nu naakt, z'n schrale ledematen hulpeloos tegeneengedrongen, lijk of ze gevallen waren uit de bedrijvige handen. En ze wasten hem, de huid deukte in onder hun druk, hernam haar gewone vorm, z'n armen en benen werden lastig opgeheven, vielen onbeweeglik. Hij werd gekeerd en gewend en bleef steeds roerloos weer liggen, in elkaar, plomp.

Toen kwam de oude vrouw met zijn beste kleren en de marteling begon om hem dit aan-te-trekken. Na veel geweld was het er eindelik en lag hij lijk 'n jong trouwer in z'n laatste tooisel. Z'n ogevleggers werden door Stien toegeduwd en de vrouwen bonden z'n mond toe met 'n zakdoek al over z'n hoofd. Z'n handen werden gevouwen over 't verse laken en er werd 'n kruisbeeld ertussen gewerkt, 'n paternoster errond gedraaid.

't Was intussen al veel later geworden, de sierenen van fabrieken en werkhuizen, zongen heinde-en-ver, hun schor, eentonig lied. In de stilte van 't huis hoorde men op straat 't getrappel en geplas in de moze van de dichte, donkere drommen die naar de zwarte roetmuren togen, uit wier flanken 't doffe geloei opsteeg dat nu alle gerucht overheerste

Iemand zei:

— Deze dag zal hij niet meer zien.

Ze knikten en keken vóor zich in 't niet naar de beelden die deze woorden voor hun geest schiepen.

En dan verlieten ze kousevoets de kamer om al 't overige te gaan halen dat nog ontbrak. De dode lag nu alleen en vulde meer dan ooit met z'n zwijgende tegenwoordigheid de kamer en het hele huis.

Beneden waren verse vrouwen gekomen die koffie dronken en niews vernamen over het ongeluk. Voor de honderdste maal verhaalde de oude vrouw hoe alles gegaan was en steeds op 'n andere wijze, zodat men er ten slotte niets anders meer van begreep dan dat hij dood was, omdat dit 'n zekerheid was waarnaar ieder ging zien.

Want ze konden 't zich zo maar niet inbeelden. Ze hadden hem toch nog pas gezien zoals hij over de straat liep, gebogen en in zichzelf gekeerd, naar rechts noch links ziende.

't Werd 'n prosessie op de trap. Ze zagen het aan van uit 't kamerdeurgat en keerden met 'n gevoel van benauwdheid terug. Zo ras zij je dood! En dit alleen werd meer-en-meer de enige, grote werkelikheid. Hetgene was voorafgegaan was enkel iets dat nog tot de legende behoorde.

Dra kwamen die andere vrouwen terug en nu werden de kaarsen enig te schraalvlammen in de klare dag. Ze verspreidden walmend óver en dóor alles heen de nodige reewgeur. De kom met wijwater waar 'n palmtak instak, stond vóor de Kristus tussen de kandelaars. En van de wastafel werden de nu-nutteloze medesijnflesjes weggeruimd, niet zonder dat 'n misprijzende grim de lippen van de oude vrouw krulde.

Doorheen dat alles liep zij met heur gewone, strakke, onveranderlike trekken. Ze sprak over al haar ongelukken of de andere spraken er over. En nu dit laatste. Ze had er deugd van beklaagd te worden want dit verschoonde haar ondeugden. Als ik nu dit doe of dat... ik moet toch in iets het vergeten zoeken! Ze zocht in vorige ongelukken de gepaste treurigheid voor het ogenblik. Want eigenlik gaf ze weinig om deze dode, haar schoonzoon. Tussen hen bestond geen simpatie. En de woorden die de kleine daarover 'n paar uren uitgesproken had, waren haar eigene, het was slechts de weergalm geweest van haar eigen gedachten. Ze begreep niet waarom die vrouwen haar alle zo beklaagden, zij alle toch kenden de verhouding tussen de overledene en haar. Ze had liever eens rechtzinnig gesproken. Maar toen ze naar uitdrukkingen zocht ondervond ze dat er tussen niets nog verhouding bestond, noch vond ze enige betrekking tussen de dingen.

Die zaak van het kind. Zouden ze 't z'n grootmoeder ontnemen? Dat was 'n angst, 'n angst....

Overal waren vrouwen gereid van boven tot beneden, tot op straat en tot in de hof. 't Was 'n barre dag van rusteloosheid en verslagenheid. Maar nu kwam de grote zaak. Daar werd bericht dat de familie in aantocht

was, ze zagen ze komen uit de laagte al kruipend langs de berm.

Ze vergaarden, als trekzwaluwen op straat. 't Huis werd ontruimd en 't doffe gezwerm hield op. De vlammen van de kaarsen konden eindelik rechtop dansen.

Op straat verdeelden de wijven zich in groepjes die zich ietwat verwijderden, niet te ver echter, om te genieten van de aanschouwing van 't misbaar dat komen zou. Ze zochten iets om hun wraaklust op te koelen, die niet uitgeroeid was door de dood, hoewel ze met 'n heimelike vreugde, aan de machteloosheid dachten van hem die daar lag. Ze hadden hem binst het leven niet kunnen verpletteren. Hij had zich met misprijzen op hun lasteringen neergezet en z'n weg gegaan zonder hen aan-te-zien, zonder hen te merken. Dit vooral had hun razernij voedsel gegeven. En nu vonden ze niets... ze moesten wachten en toezien of er niets kwam.

't Waren twee vrouwen die naderden al huilende, 'n dikke jonge en 'n magere oude: de moeder en 'n zuster. Hun rode ogen zochten naar meewaren in de groepen en vonden er. Men knikte even, traag en volgens al de regels van de droefgeestigheid, 't gezicht geplooid zooals het behoorde. En de twee gezichten keken even op naar boven, naar z'n kamer waar je op de ruiten de weerschijnselen zag van de kaarsevlammen. En ze barsten uit in gehuil en vreselik misbaar.

't Waren Stien en z'n vrouw die hen ontvingen. De vrouwen vlogen in elkaars armen, snikten op elkaars borst. Ze waren uitgeput van 't huilen en 't zilte nat bolde nog gestadig over hun kaken. Hun borst was afgezwoegd en toch was het misbaar hevig, volgden uitroeping op uitroeping versmoord in gezucht en gehijg, afgebroken door gesnik.

— Wat 'n ongeluk, madam! Hoe vreed! hoe vreed! zo onverwacht! en gisteren was hij beter...

Ze klommen de trap op steeds huilende, haastig, met zware stap, twee zwarte gedaanten in rouw van vroegere doden nog. De witte zakdoeken hielden ze voor de mond. Hun uitroepingen waren onsamenhangend, onduidelik door 't gesnik. In hun gang echter, in hun doening lag iets van meesterschap, hun optreden was dit van iemand die zich nu baas voelt. Stien en zijn vrouw werden 't heel goed gewaar, ze waren nu hier van geen tel meer. De dode zou voortaan onder de waakzaamheid staan van deze die hem aan zijn lot hadden overgelaten en nu over z'n verscheiden, waaraan ze 't meeste schuld hadden, zo'n misbaar mieken. De twee vrouwen keken naar hen niet meer om, ze torten met zwaar gewaggel de kamer binnen waar hij lag en barsten uit in 'n niew misbaar, onderwijl loerden hun ogen rond. Ze vroegen na hoe alles gegaan was met klagende stem, doch reeds lag 'n antipatie onverdringbaar, onverwinbaar tussen hen. Ze maten elkaar met de blikken. En na de uitlegging voegde Stien's vrouw erbij:

D'er moest iemand waken bij hem, hij mocht immers niet opstaan.

Toen mieken ze allerlei verontschuldigingen. De dokter had niet zeker weten te zeggen of hij niet tuberkuleus was; en de zieke had ook niet gewild.

Dat was de zuster, het dik wijf wiens dikte als 'n pantser van zelfzucht om haar geest gesnoerd lag.

— Maar gij, madam, gij z'n moeder en die thuis niets te doen heeft....

Ja, wat kon ze er aan doen als de zieke niet wilde? En bovendien, die ziekte, 't was gevaarlik....

Ze hadden zich reeds omgekeerd, spraken over wat anders.

De dode was niet goed gekleed, hij had zijn rok niet aan. En waarom hadden ze die zakdoek onder z'n kin gebonden? Ze mieken die zakdoek los — Stien noch zijn vrouw zeiden iets — de mond van de dode viel weer open, zoo mekanies-akelig dat 't dikke wijf ervan verschoot. Ze bond haastig het doek weer.

En die paternoster, was dat 'n niewe?

— Dat is de mijne, zei Stien's vrouw.

O dat mocht niet! 'n paternoster van 'n ander mens, dat was niet goed, zei de moeder, men moest 'n niewe kopen.

— Geef hem dan maar hier! zei Stien's vrouw, opgewonden en bitter.

Het kruisbeeld dat op z'n borst lag, was niet hoog genoeg, de handen waren niet goed gevouwen. Nu, men moest hem zo laten... daar viel niet meer over te zeuren. Was er

al iemand in 't schof geweest? Men had gezocht, zei Stien, naar de trouwboek om 't overlijden te gaan aangeven, maar men had hem niet gevonden.

Het dikke wijf wist waar hij lag. 't Was in dat ander schof dat gesloten was. Ze trok 't schof erboven geheel uit. De dikke, plompe handen verdwenen vervolgens in de diepte van 't ander schof. Ze ruttelde er in papieren, haalde er 'n handvol boven. Enige bankbriefjes die ze haastig wegfrommelde. Dat zijn oude rekeningen! zei ze. Maar Stien en z'n vrouw hadden goed gezien dat 't heel wat anders was. Daarna 'n groot, in vier gevouwen, gezegeld papier dat ze ook zenuwachtig-haastig in de wijde zak verborg. Eindelik de trouwboek en 'n geldbeugel die ook dadelik in 'n zak verdween.

Intussen had de moeder 't gouden uurwerk met de ketting gevonden. Dat roffelde ze in haar zak zeggende: — 't is voor Louis. Die Louis was de zoon van haar dochter. Stien bezag zijn vrouw en grinnikte veelbetekenend. De wees, die zou niets krijgen!

Hij kwam juist in de dodekamer gedragen door z'n grootmoeder. Hij lachte speels naar de twee vrouwen in rouw die verward voor de geopende schoven stonden.

En opniew barst het jammeren uit, heftiger, geweldiger. Dat arme kind! Dat arm schaapje! mismaakt en onbekwaam tot iets! 't Was nu vader- en moederloos.

— Gelukkig dat het nog 'n goede, brave familie heeft, zei Stien's vrouw bijtend, zonder dat ze de spot-toon in haar stem opmerkten. En 't kreeg toch 'n pensioen van de staat, daar z'n vader staatsbediende was

't Weeklagen nam af en 't gesprek verflauwde zo zachtjes met 'n paar opmerkingen over de zwakheid van 't kind z'n gezondheid. 't Had z'n gebrekelikheid te wijten aan de ziekte waaraan z'n moeder gestorven was: de tering. En 't zou ook niet lang leven! 't Was zo bleekjes en ziekelik, met zo'n zonderlinge gezichtskleur.

Maar reeds stond de dikke vrouw te trippelen van ongeduld voor de nog ondoorzochte schoven. Ze trachtte de oude schoonmoeder maar met iets weg te krijgen, ze legde haar 'n boodschap op die haastig te doen was.

Stien en z'n vrouw besloten ook maar te vertrekken, vroegen echter nog uit beleefdheid of ze niet meer van dienst konden zijn. Neen, ze zouden 't nu wel alleen doen. Er flikkerde 'n plotse gloed in de dikke vrouw haar ogen, voor begrafenis, aangifte, graf, drukken van doodbrieven, zouden ze alles wel zelf achternalopen Men kon toch niet zo blijven zitten huilen, men moest er 'n reden van maken. Beneen ontmoetten ze 'n gebuurvrouw, een van de weinige die de overledene niet vijandig waren. Ze gingen samen voort, daar hadden ze niets meer te doen.

Natuurlik, zei de vrouw, dat ze alles zelf gingen doen. Dan konden ze de leveransiers doen schrijven met dubbel krijt zoals ze gedaan hadden bij 't overlijden van de vrouw van hun broer. Daar hadden ze 'n mooie winst opgestreken! Nu zouden ze de kleine plunderen. Maar God zou hen wel vinden....

Op straat keken ze nog eens om, nogeens naar boven waar nu de stoor was neergetrokken. Ze hadden nu feitelijk afscheid genomen van hem voor goed. Daar zou tans geen muziek meer gespeeld worden, geen avonden vol joligheid en innige vriendschap zou men er nog doorbrengen. Alles was uit. Dat huis waar ze de grootste vriendschap genoten die tussen mensen bestaan kan, dat huis was hen nu vijandig en antipatiek.

BOEKBESPREKING.

G. F. HASPELS, Onder den Brandaris, Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. (Het jaartal ontbreekt).

Vooraf ga een bekentenis. Dit is de eerste maal dat ik een boek van den heer Haspels heb gelezen. Moet ik mij daarover schamen? Ben ik niet op de hoogte van de moderne nederlandsche litteratuur? Is het beste mij onbekend gebleven? Men zou het meenen, als men Scharten's geestdriftige aankondiging, in den Gids van Maart, gelezen en ... geloofd heeft. „Haspels' werk is als de zee, die het afbeeldt.... Ziehier de laatste en hoogste top van zijn kunst.... In al zijn ouderwetschheid is Haspels zijn tijd ver vooruit....” Kan het sterker? Hebben wij hier niet klaarblijkelijk met een der belangrijkste schrijvers van dezen tijd te doen?...

Enfin! Het is nu eenmaal zoo! Schande of niet, ik had nog nooit een boek van Haspels gelezen. En ik weet ook eigenlijk wel, hoe dat kwam. Ik ben een jongen van '68 en ik heb in mijn jeugd de boeken van dominee van Koetsveld, van dominee Hasebroek, van dominee ... nu ja, vul maar in, van verscheiden dominees te lezen gekregen, en ik was een beetje bang geworden voor boeken van dominees. Ik meende, dat de gewoonte van preeken den mensch in 't bloed ging zitten en ten slotte manie werd. Ten onrechte, ik beken het nu. Want in het werk van Ds. Haspels, in dit laatste althans, wordt inderdaad opmerkelijk weinig gepreekt, eigenlijk volstrekt niet méér dan in vele boeken van schrijvers die 't preeken nooit op den preekstoel (maar misschien wel uit Büchner of Lassalle) hebben geleerd. Te zeggen, dat dit boek geschreven werd in een preek- of domineestoon, het zou mij met recht doen verdenken van dom-liberalistisch vooroordeel à la Rammerslag. De toon van Haspels' werk is vroom, godsdienstig-vroom, gemoedelijk-vroom, blij-vroom, ja misschien soms 'n beetje àl te, 'n beetje verdacht vroolijk en opgewonden juicherig — dat die uitdrukking: „jolig christendom” ons dezer dagen dan ook zoo voortdurend in de ooren suist! — maar neen, iets opdringerig-preekends heb ik er nergens in kunnen vinden. Of 't daar minder ouderwetsch, of 't inderdaad z'n tijd vooruit, of 't werkelijk zoo zeeë-groot en zoo bergenhoog is, dit werk van Haspels ... wel, wij zullen trachten het na te gaan. Doch lezer, houd als 't u blieft in 't oog, dat ik alleen dit laatste boek gelezen heb. Zulk een feit uitdrukkelijk voor op te stellen is eenvoudige recensentenplicht.

„Onder den Brandaris” is een bundel, gedoopt naar de voorste en langste vertelling. Er zijn nog zes andere. Zij heeten: „In het gezicht van de haven”, „Intermezzo”, „De Reddingsboot”, „De Fliehors”, „De Voorlezing”, en: „Leve de Koningin!” ...

Toen ik een goede honderd bladzijden in dit boek gelezen had — ik was dus bezig aan het novelletje: „In het gezicht van de haven” — en even ophield om mijn indrukken te doen bezinken, was dit ongeveer mijn eerste gedachte: Het is of de tijd vijftig jaar heeft stilgestaan, of wij nog leven in 1860 of '70. Als Scharten gelijk heeft en Haspels zijn tijd vooruit is — nu dan zou daardoor bewezen zijn, dat de litteratuurgeschiedenis een kringloop maakt en wij over een jaar of wat vrijwel precies terugkrijgen, wat we veertig jaar geleden al ruimschoots hebben genoten. Klonken in het eerste verhaal „Onder den Brandaris” nu en dan duidelijk Potgietertonen na, dit tweede is Cremer pur-sang, de boerenhoogmoed van 't „Pauweveerke” met het onweer uit „Bruur Joapik” als sloteffect. Ik las door en kwam aan „Intermezzo”. Waarachtig! precies dezelfde overschatting van de belangrijkheid in persoonlijke avontuurtjes, het praterige, gewild-grappige ook, van de vluggepende reisschetsjes uit den tijd van Gerard Keller, Johan Gram.... „De Reddingsboot”, dito dito, maar minder nog, iets voor een Muzen-Almanak of 'n ouden jaargang van „De Omnibus” ... „De Fliehors” — kijk, daar is in 't begin iets moderners in, maar, ochgut, het is alweer uit voor je 't weet; een niet kwaad, maar onbeduidend dingetje....

Volgt „De Voorlezing". Dien toon ken ik ook! Is dat niet van Nievelt of Seipgens of zoo iemand? Maar dan op hun best! Scharten zegt, dat psychologie Haspels' zaak niet is, — hm! nou, dat lijkt me 'n hautaine hatelijkheid à la Robertus Nurks, er zijn fijne dingen in deze novelle.... Flauwigheidjes ook!... Hoe kinderlijk-goedlachsch is toch deze brave schrijver.... En ten slotte „Leve de Koningin!" Daar zullen we 't zoo straks nog even over hebben. Hoe is 't mogelijk, dat de man die „Onder den Brandaris" schreef (ik meen nu de vertelling van dien naam!), hoe is 't mogelijk, dat Haspels dit jongensachtig prulletje in zijn boek liet afdrukken! Psychologie moge dan zijn zaak niet zijn, zelfkritiek is het stellig nog minder! Dit gebrek — is het misschien de keerzijde van schrijvers beste eigenschap: zijn naïeveteit?

Inderdaad: naïef is Haspels in hooge mate. Naïef op 't onbewuste, 't kinderlijk-dichterlijke en daardoor sympathieke af. Hij schrijft eigenlijk maar vrijwel raak in den regel, met geen ander bewust streven, geloof ik, dan naar zekere pakkende welsprekendheid, 't komt er niet zoo nauw op aan, hoe die bereikt wordt. (Als dat tóch des dominees is, — nu dan is 't wel van een aardig soort!) En daar komen dan de eene keer heel goede dingen van — en een ander maal prulletjes als „Leve de Koningin"; 't ligt er maar aan, wat hij te vertellen, en of 't hem zelf innerlijk iets gedaan heeft. — Niet alleen de novellen onderling, ook de bladzijden van iedere novelle verschillen zeer sterk Ja, op een-en-dezelfde pagina, vlak naast zeer goede dingen, vindt men er die eenvoudig onbegrijpelijk foutief zijn, waarvan men zich afvraagt: waar heeft de auteur in vredesnaam aan gedacht toen hij dit neerschreef!?

Scharten beweert dat de novelle „Onder den Brandaris" Haspels' „meesterstuk" is. Dat kan ik natuurlijk niet beoordeelen, maar inderdaad, een goede novelle, met beslist mooie bladzijden, is het zeker. De dood van Tjerk, en wat daar volgt — een episode, die men niet licht vergeet. Maar, nietwaar, een meesterstuk, dat mag men op de keper beschouwen. En dan hinderen al in de eerste zinnen... foutjes, slappigheden, verkeerd aangewende moderne uitdrukkingen, en vooral die duf-ouderwetsche, klein-grappig gemoedelijke vermenschelijking of vergemeenzaming van de natuur: de zon, de zee, enz. „Stug en stijf onder zijn juk, waaraan twee manden visch s t r a k t e n" — mis! niet die manden strakten — 't werkwoord is hier intransitief, zonder voorwerp — niet de manden strakten, maar de touwen, waaraan ze hingen. De manden schommelden of zwaaiden. Het woord „strakten" is hier enkel gekozen om de alliteratie met „stug en stijf"... „Een jonge zon was pas uit de kim geklommen, en hing aan heiïgen horizon, v e r w o n d e r d dat het zoo stil bleef in de haven, zoo eenzaam in de duinen van Schellingerland". Is het nu niet een heel ouderwetsch, een heusch niet meer geoorloofd trucje, zoo kinderlijk vertellerig van de verwondering der zon te spreken?... „Vader doodgegaan, vóór hij, eenig kind, de jaren t e l d e (telde, telde!! o conventie! o gedachteloosheid!) om het pachtplaatsje tusschen Midsland en De Hoorn aan te houden"....

Op bladzij 5 de beschrijving van de bootpassagiers die de hofmeester n i e t zag. Scharten nam daar aanstoot aan. Ik laat zoo'n.... handigheidje voor wat het is, maar hoe kán men schrijven: „De genadige heeren handelsreizigers zag hij n i e t, n o g m i n d e r het goudgeglim eener friesche kap" enz. Het eene zag hij n i e t, het andere n o g m i n d e r!! Als dat nu geen slappe rhetoriek is! En zie, daar dadelijk op volgt dit zinnetje van fijne opmerkingskracht, liefdevolle aandacht.... „het goudgeglim eener friessche kap onder blauwigen kant, een wonder van stille pracht, maar zoo bescheiden gedragen door bleek moedertje, geheel in 't zwart, als wou ze uit schaamte voor haar gepraal wegkruipen in de eigen, wijde mantelmouwen —".

Scharten is lang niet de eerste, die hoog opgeeft van de frischheid in Haspels' werk. Treft het dan niemand hoe opzettelijk deze flinke frischheid is, hoe opgewonden, ja vaak opgeschroefd, die toon van blijmoedige bewondering, joligen levensmoed?... Frisch? Jawel! Er wordt tenminste bijna voortdurend over de zee en den wind gesproken, van ferme visschers en hun lieve, trouwe meisjes — is er iets frisschers denkbaar dan een visscherskind? Maar lees nu eens aandachtig deze

beide zinnen: (Onder den Br. bl. 8)... „daarentegen vrijademend, onbegrensd de eenzame, uit-zich-zelf-levende zee: in zoete rust zich eeuwig heen en weer wiegend en, bij het diep weerspiegelen van zon en wolken en azuur, niet lettend op zeilers en stoomers die haar blanke rust min beroerden dan een waterspinnetje den zomermiddagvijver; of in grootsch spel met den wakkeren wind joelend door juichende golven en donderende brandingen en dan vangballetje spelend met het kinderspeelgoed der menschjes, soms ook brullend als een dronken moordenaar, woest van onmachtige wroeging, neerploffend in eigen afgrond, opsteigerend tegen zwarte hemelen, redeloos-ontembaar en zelf vervloekend haar rampzalig, rusteloos geraas. En hij dan boven en tegen die zee *), met zijn makker den Brandaris boven en tegen die zee; samen haar in het vizier houden en dat prachtige en nukkige beest temmen, prachtig en nukkig als alle vrouwen bij elkaar" ....

Ik laat nu weer daar, dat het K u n e B o t, de jonge visscher, verbeeldt te zijn, die de zee zoo ziet. Men heeft dat onjuist genoemd. Ik geloof ook dat het onjuist is. Bewust ziet stellig geen visscher en geen handelsreiziger, maar ook geen dichter de zee zoo, maar enkel een achter zijn lessenaar piekerende schrijver. Maar nogmaals, dát daargelaten! Let nu maar alleen eens op wat er staat. „De eenzame, uit-zich-zelf-levende zee", dat is goed, niet waar? Niet niéuw, maar goed. De zee i s eenzaam, als al wat groot is, en ook het léven, schijnbaar zonder eenigen invloed van buiten, u i t - z i c h - z e l f, is inderdaad een der altijd weer sterk treffende eigenheden van de zee. „In zoete rust zich eeuwig heen en weer wiegend", 't kan er ook door, al doet het wat slap na „uit-zich-zelf levende", maar wát in 's hemels naam is nu dat „niet lettend op zeilers en stoomers", wat beduidt zoo'n opmerking? En dan dat „vangballetje spelen met het kinderspeelgoed der menschjes"! Onjuist, en weeïg van gezellig-doende grappigheid! 't Is of de heer Haspels plotseling heel kameraadschappelijk, 'n beetje vaderlijk zelfs, met de zee — de zee! de eenzame, uit-zich-zelf levende zee! — omgaat. En dan: „brullend als een dronken moordenaar" .... 't Wordt waarachtig hoe langer hoe kinderachtiger! Een „moordenaar!" Een boeman! ... Vervolgens dat volkomen onzinnige — niet gezien, noch gevoeld, maar uitgedacht! — „zelf vervloekend haar rampzalig, rusteloos geraas?"... Maar 't ergste komt nog, comble van weeïge zouteloosheid, om wa-wa wa! te gaan roepen zoo slap en flauw: „prachtig en nukkig als alle vrouwen bij elkaar." Nu vraag ik u: álle vrouwen bij elkaar! Zijn die prachtig en nukkig! God! hoe bespottelijk ver „er naast," hoe absoluut waardeloos dilettantig is zulk geschrijf!

En dit is dezelfde man, die toch b.v. ook deze zuivere beschrijvingszinnen kon maken: (bl. 43). „Doorzichtig-groene zee, waarin zonnestralen schuin braken, ruischte alom, brak schuimend tegen den duikenden en opsteigerenden boeg, liep spetterend, zachtsissend langs de verschansingen, en plaveide zich in het zog tot een prachtig *) donker-groen vlak, als doorzichtig porfier, wit geaderd door schuimkolkjes en opstijgende luchtbelletjes. Gestadig zakte de blinklijn van Hollands duinen, en daarachter grijze huisjes van den Hoek en wegnevelende stompe toren, en aldoor klom uit groenenden einder van witgekuifde golfjes, de zee, breeder, wijder, eenzamer. Hooger rees de blauwe hemelkoepel staande op teerzilveren en violette kimmen, machtiger kwam de wind aanwakkeren, als uit de oneindigheid en onwederstaanbaar in kracht, en al meer leefde, werkte, ademde M A, 12, als een levend, sterkwillend wezen, als het éénige levende van de eenzame, hemelhooge, oneindige woestijn van enkel water, wind en zon."

Nogmaals: de novelle „Onder de Brandaris" bevat mooie bladzijden. Die over de nachtelijke haringvangst en het overboord-slaan van den doodelijk-vermoeiden Tjerk zou ik u geheel willen overschrijven, had ik er de plaats voor. Hier heeft de schrijver met zijn gansche, diep-bewogen gemoed meegeleefd met die arme drommels op zee, die tevens helden zijn,

*) De jonge visscher Kune maakt zich n.l. een illusie van lichtwachter te worden op den vuurtoren, den Brandaris.

*) Hier en daar nog een woord dat niet deugt. „Prachtig" zegt ons niets.

en toch heeft hij zich niet laten gaan, in meewarigheid noch in bewondering, is hij ernstig en zich meester gebleven en heeft hij de kracht gehad het geval aandachtig en nauwkeurig te beschrijven. Wilt ge één bladzij? Ik kies deze: (bl. 61). „'t Was Tjerk te machtig geworden; aldoor zwaardere netten bij boord te houden, en aldoor heviger gedans van den logger dat hem aftrok van de netten die hij toch vast moest houden! Reeds ééns had het net hem van dek gelicht, zoodat hij, met z'n buik op de verschansing boven zee balanceerend, angstzweet voelde uitbreken en zich reeds zag vallen — maar een golf had het net, en daarmee hem teruggeworpen, en weer eenmaal 't dek onder de voeten, vond hij het juist prachtig dat die netten zoo stikvol zaten. Aan opgeven, neen, dacht hij niet!! En in vroolijken werkgreep had hij zich vastgehaakt aan een nieuw net, dat werkelijk maas voor maas moest vol zijn, zoo onbeweeglijk zwaar als 't hing, doch juist toen 't hem stevig in de vingers zat, had een golf den logger op zij gekwakt. Nog getrokken dat zijn armen kraakten, maar toch al op de verschansing gesleurd, en toen hij, om hulp roepende, zich had willen loshaken, plots door het net met een valschen ruk over boord gesleept.... 'n Ondeelbaar oogenblik had hij op zijn hoofd gestaan en heel even, maar heel duidelijk, tegen zwarten nacht de gouden wandstaanders gezien op 'n vloer van levend zilver — en was toen naar beneden geschoten. Proestend boven gekomen en tot eigen verbazing, ondanks zijn oliegoed, dadelijk kunnende zwemmen, zag hij op den van uit zee hoogen en helverlichten logger de mannen in de weer hem te helpen. Maar hoe onhandig, lomp! Wat? Wou hij zelf aan boord komen, en hen voordoen hoe ze zoo'n lijn en schop, die hem nu niet bereikt hadden, moesten werpen? Maar terwijl hij dat scherp zag, overviel hem de doodsnacht. Wanhopig voelde hij looden zwaarte in zijn gelaarsde beenen; hij kon ze nòch meer naar zich toehalen, nòch wegtrappen. O, o, ze wilden, ze moesten zakken, ze zakten reeds naar beneden, als getrokken! Hij schreeuwde van angst, sloeg dubbel snel met zijn armen, maar voelde zich zinken...."

En een paar bladzijden verder, na 't relaas der vergeefsche reddingspogingen, dit: „Eindelijk richtte Kune zich op — en zag de geheele bemanning, gebogen over stuurboordverschansing, in zee turen... en dan den schipper weer teruggaan naar de stoomlier.

— „'t Is gebeurd, mannen! Met gebukt hoofd en als geslagen zwaaide ieder over het dek, waar de dood nu woonde, naar zijn plaats.

— „Voorwaarts, mannen! klonk het beverig, kleintjes in jammerende berusting: — S a n d e r is oudste!

„Zwijgend kwam van den boeg de matroos, die den jongste geholpen had, en nam Tjerk's plaats in."

Omtrent deze novelle wilde ik verder alleen nog opmerken, dat zij op bl. 94 uit had moeten zijn. Het geheel overbodige hoofdstukje VI bederft den indruk, is niets dan een slap aanhangsel. Het treffende verhaal zakt daar plotseling weg in een wee-praterige gemoedelijkheid, die niets beduidt.

Op het Cremer-achtige effectstuk: „In het gezicht van de haven" wil ik niet meer terug komen, maar wel nog een oogenblik spreken over het verhaaltje dat „Intermezzo" heet (en ook werkelijk een „intermezzo" is, „spelende" vér van den Brandaris; had het niet in een anderen bundel onder dak gebracht kunnen worden?) In den opzet van dit stukje is iets aardig-fantastisch, dat heel wat anders, en veel pittigers, belooft dan later te volgen blijkt. Van zijn logeerhuis in Dillenburg uit kijkt de schrijver op naar een groep boomen aan de overzijde van het dal. En die boomen — hij kan het vizioen niet van zich afzetten! — onder den indruk van zijn gesoes natuurlijk over Willem den Zwijger en diens grooten tijd, ziet hij er aldoor een troep ruiters in „rijdend precies over den kam van den hoogsten heuvel".... „Vooraan schreed een reusachtige landsknecht, statieus dragend de hoog wapperende banier. Achter hem reed, apart, de aanvoerder op zwaar oorlogsros, een beetje schuin gezien, tusschen profiel en verkort in. Hoogstaande in de stijgbeugels, zich in het onbuigzame harnas moeilijk omwendend en daartoe met de eene hand steunend op de bil van zijn peerd, riep hij naar

achteren, met de andere hand vooruit in de laagte wijzend: — Dillenburg! Vlug kwamen dan z'n mannen aangedromd, terwijl achter den heuvelkam er al meer opdoken, duidelijk silhouetteerend tegen de lucht; en er was een vroolijk opgekijk en joegjachtend geroep van de ruiters naar hun aanvoerder....

Maar dat eeuwige aanloop nemen, dat eeuwige aankomen en nooit arriveeren; een tergend gezicht, om kriebelsch te worden!"

Hij wil er heen, hij móet zich de obsessie benemen door de boomen als boomen te zien, van nabij. En hij gáát er heen!... Maar in plaats van zich nu bij dit aardig onderwerp, dit soort probleem, te houden, den koppigen tocht naar den heuvelkam te beschrijven (gestoord en onderbroken door hindernissen b.v.) en tot slot het terugkomen in Dillenburg — waar hij dan onveranderd, tergend onveranderlijk, de troep ruiters weer zou moeten zien aanrijden, áltijd aanrijden — in plaats hiervan doet de schrijver zijn verhaal verloopen in een jongensachtig onbeholpen, hier en daar zelfs vrij smakeloos naïef relaas van ontmoetingen, zooals ieder ze heeft, op de banaalste reis, met incidenten, die waarlijk alleen als herinnering „en famille" eenig belang kunnen hebben, maar waarover een lezer gaapt.

In het begin van het volgend stukje: „De Reddingsboot", dit geestig zinnetje: „Ja, op zoo'n eiland zit je soms toch erg op een eiland!"... Is dat nu werkelijk gepermitteerd in een boek met litteraire pretensie? Me dunkt haast, zoo iets moet iedereen kwalijk nemen, zelfs in een particulieren brief! Hier is misschien nu ook de plaats om nog even op dat laatste stukje „Leve de Koningin!" terug te komen door n.l. het begin te citeeren: „Stil- verrezen uit horizontnevels ziet de zon een oogenblik verwonderd over de blakke Waddenzee, die blijkbaar zelf weer niet weet of ze water, land, weide, strand of zand moet voorstellen, over Flieland's duin naar de levendiger Noordzee, doch klimt dan omhoog, majesteitelijk-langzaam, in eenzame glorie zelfgenoegzaam, omhoog, om al oprijzende zich weer toe te sluieren met zilverige nevels. Het dorpje blaast de nachtlichtjes uit, wrijft zich de vuisten in de oogen, schurkt zich den rug aan de hooge duinen, waartegen het lekker ligt geleund en de Noordzee zich schor mag bulderen, en kijkt, op den elleboog geleund, in de Waddenzee, fijntjes glimlachend met een lachje van zelfherkenning."

Wat zegt men van zúlke beschrijvingskunst? Ziét gij, lezer, het dorpje zich de vuisten in de oogen wrijven, zich den rug schurken en, op den elleboog geleund, fijntjes glimlachen? Mij dunkt, deze „kriebelsch" makende nonsens wordt enkel geëvenaard door een (on)zinnetje uit het slot der voorafgaande novelle. „De voorlezing:" „Grauw weer, wat norsch-nukkig, als was de dag met het verkeerde been uit bed gestapt." Waarde heer Haspels, wat voor auditorium denkt ge u toch als ge zulke dingen schrijft? Zelfs voor kinderen is het beste amper goed genoeg, heet het immers tegenwoordig overal.

Doch nu nog even die „Voorlezing". Wat is het gegeven in deze novelle? Een professor in de rechtsfilosofie, een gemoeds- en verstandsmensch, vol geestdrift voor zijn vak, en geheel vrij van artistiek benul, heeft de dochter zijns ouden leermeesters lief gekregen, een intelligent, maar vaag-dweperig aangelegd meisje, die op Flieland de schoone eenzaamheid is gaan zoeken, daar leeft in een naar eigen, blijkbaar niet zeer eenvoudigen smaak ingericht huisje, en zich bezighoudt met sentimenteele schrijverij. Zij leest haar vriend een stuk van haar lyrisch proza voor. Het handelt over „den moord" gepleegd op ontelbare zeezwaluwen tot opluistering van Parijsche dameshoeden.... Het conflict is onvermijdelijk. Het wordt ons waarlijk niet zonder fijnheid beschreven. De verzoening, die wel niet uitblijven zal, en het verstandig-blije einde blijven ons gelukkig bespaard.

Maar heb ik het mis, of is het de bedoeling des schrijvers geweest in het schetsen van dat overgevoelige moderne schrijfstertje de geheele moderne litteratuur, die zich op „ontroering" baseert, een hak te zetten? Professor Barthold spreekt zelf van „ontroeringslitteratuur" en lacht daar „grimmig" om. Het heeft er waarlijk allen schijn van — de toon is zoo overtuigd, zoo geestdriftig betoogend — of de schrijver Haspels niet schroomen zou, de professorale gedachten

over litteratuur ... voor zijn eigen rekening te aanvaarden. Op bl. 249 lezen wij: „Helder zag hij de vroeger bij intuïtie vastgestelde, nu daadwerkelijk begrepene, aesthetische corruptie dezer litteratuur (sic! terwijl er geen sprake is geweest van „litteratuur" maar slechts van een uiterst zwak stréven daarnaar. H. R.). In plaats eener breede, gezonde levensbeschouwing, waaruit verbeelding schoone kunst kon scheppen, niets dan centrale leegheid, wier natuurlijke, éénige levensuiting weemoed was. In plaats van rustige woorden, de volle waarde aangevend door den geest aan de dingen toegekend, het zenuwachtig gevoelswoord, dat voor waardeering verwarrende ontroering, voor levensvreugd wemelende kleurbeschrijving, en voor zekermakend inzicht vage taalmuziek gaf!"

Ook wat verderop wordt opnieuw gesproken van „uit een gezond levensinzicht zuivere kunst te scheppen". Een professoraal recept!

Inderdaad, het zou mij niet verwonderen, wanneer de heer Haspels het op deze punten vrijwel eens bleek te zijn met zijn levensmoedigen professor, als ook hij meende dat met „verbeelding" uit een breede, gezonde levensbeschouwing, een gezond levens-inzicht, schoone kunst te scheppen is. En al die ontroering uit den booze! .... Wat is dat, een „gezond" levensinzicht? Wel, een blijmoedig, een vroolijk inzicht, nietwaar, want vroolijk is men „door den ernst eener groote overtuiging". Zeker, zeker! Uw levensbeschouwing zal wel heel gezond zijn, ik wil er niet aan twijfelen, waarde heer! Maar al wat er in dit boek van u — dit laatste, deze „hoogste top"! — al wat er m o o i s in staat dankt die schoonheid uitsluitend en alleen aan de macht uwer eigen ontroeringen en de frischheid uwer herinnering daaraan.

H. R.

CYRIEL BUYSSE. H e t V o l l e L e v e n, Bussum, C. A. J. van Dishoeck, 1908.

„Als eenige, men zou kunnen zeggen: zinnebeeldige, poëtische tegenstelling, als eenig bewijs dat hij zijn verhaal niet alleen bedacht maar ook bedroomd heeft, bracht hij hier en daar, volstrekt ongezocht, de natuur, het leven van zon en wind, wolken, boomen, beek, bloemen en vogels in zijn boek. Hij deed het om ons te doen gevoelen het sereen-kalme, het frisch-zuivere van al dat onbewust-natuurlijke d a t t o c h a a n a l l e z ij d e n o m g a f zulk een, al dadelijk muffig-burgerlijk, maar dan meer en meer vergoord en stinkend bestaan als dat van meneer Vital — tóch ook een sterk natuur!"

Aldus besloot ik (E. G. M. Aug. 1907) mijn recensie over Buysse's B o l l e k e n. En de woorden zouden precies over te nemen zijn waar het dit „Volle Leven" geldt. Ook dit is het verhaal van een „vergoord en stinkend bestaan", dat van meneer Odon, eenige, door-en-door-verwende zoon van het rentenierend en vegeteerend echtpaar Dudemaine. Een der aardigste, tevens typeerendste vondsten van den schrijver ontmoet men op blz. 112 en 114. Ik bedoel het vermelden van de „nobele zwanen", die „in stilte" met Odon mee „dreven", toen hij, in zijn ziekelijke jongenshartstocht 's nachts langs den vijver „haastig voortliep" om te gaan kijken of „Sidonietsje" uit de herberg hem niet ontrouw was.

Dit boek is misschien een nog krachtiger stuk werk dan „'t Bolleken", maar het opgewekt, leuk-humoristische van dat vorig boek moeten wij ditmaal vrijwel ontberen. Daarentegen komt de romantische Buysse, die wel houdt van wat griezelige geheimzinnigheid — een moord op het einde — aan den dag, ook vooral waar hij den naïeven vlaamschen volkstoon te pakken schijnt te hebben en b.v. spreekt van „het prachtig, fonkelnieuw rijwiel dat Odon cadeau gekregen had" en van de „vreeselijke klauwen" des zachtmoedigen renteniers Dudemaine, waaruit, bij 't eenig en welverdiend pak ransel dat hij zijn zoon ooit toedient, dit mispuntje „meer dood dan levend gehaald" wordt, en zoo meer....

Overigens weer een kranig boek, dit „Volle Leven". De bladzijden over de bezoeken van Odon's ouders aan de familie Reinhardt, waarin de kwelling van onuitgesproken gedachten zoo fijntjes voelbaar gemaakt is, vind ik de mooiste. H. R.

HUISVLIJT.

Wij zitten er op 't oogenblik midden in, minstens vijf, zes plaatsen hebben thans hunne „huisvlijttentoonstellingen", want of men het nu „huis-" of „hand"vlijt noemt, het is lood om oud ijzer, het soort werk dat men er ziet is, behoudens enkele verschillen, nagenoeg eender, zelfs al is de opzet van al die tentoonstellingen niet geheel dezelfde. De meeste gaan uit van een der afdeelingen van den Volksbond tegen drankmisbruik, doch bij de Amsterdamsche is er met nadruk op gewezen, dat het daarbij niet het geval was; aan de resultaten is het echter weinig merkbaar, of het moest zijn, dat uit het stedelijk museum geweerd zijn de voorwerpen gemaakt van sigarenpuntjes, porseleinscherfjes, sleuteltjes, broeksknoopen en wat verder op de vuilnishoop te vinden is en die als een afzonderlijke rubriek „van niet tot iet" nog onlangs in het programma van een der thans gehouden huisvlijttentoonstellingen een plaats vonden.

Wij willen deze commissie, al zaten er twee moderne architecten in, er geen verwijt van maken, het meerendeel harer leden beweegt zich in het dagelijksch leven in een andere sfeer dan die der aesthetische ontwikkeling onzer natie, en daarbij zullen velen uit hun eigen jeugd zich herinnerd hebben hoe zij zelven lijstjes knutselden van gespleten groene erwten of standaardjes voor verjarende tantes maakten van de meest zonderlinge voorwerpen bij elkaar tot één geheel vereenigd.

Wat echter opmerkelijk is en deze tentoonstellingen in „durchschnitt" typeert, is dat behoudens die erge prullaria, het gehalte, de aard der inzendingen nagenoeg gelijk is.

Bij het meerendeel zou men kunnen zetten „men rekene d' uitslag niet, maar telle 't doel alleen". Het doel om de menschen en kinderen bezig te doen zijn, om ze door werk, wat dan ook, van de straat, uit de kroeg te houden, staat, al gaat de tentoonstelling dan ook niet van den Volksbond uit, zóó op den voorgrond, dat er blijkbaar over het hoofd gezien wordt, dat er door goede leiding, strenger keuring, verstandiger programma enz. enz., iets anders en beters te bereiken ware.

Nu telt men het **aantal** inzendingen, en zegt dan: kijk, wat een animo, wat een liefhebberij, wat een geduld zit er nog bij onze jongens en meisjes, maar de man die postzegels tot een geheel tableau maakt, de jongen die alle mogelijke scherven bij elkaar zoekt — we willen hem nog niet eens ervan verdenken terwille van zijn arbeid een Japansch kopje per ongeluk van het theeblad te hebben doen tuimelen! — het meisje dat sigarenbandjes tegen een glas plakt, en de oude juffrouw, die van alle mogelijke afgevallen lapjes een kleedje saâmnaait, ook zij hebben geduld en volharding, ijver, zelfs accuratesse, doch een betere zaak waardig, want dit leidt al tot niets.

Men wil toch, wij hopen het tenminste, met die huisvlijt, en de tentoonstellingen die als aanmoedigingen er toe zijn, iets meer bereiken dan tijdpasseering. Wij stellen ons voor, en daartoe verwijzen wij naar de afdeelingen Noorsche, Zweedsche, Roemeensche huisvlijt, die hier en daar de tentoonstellingen opluisterden, dat men wel iets meer beoogt, dat men droomt van eene nationale huisvlijt, van herleving eener volkskunst. Maar hiertoe is meer noodig dan .... laten wij het maar noemen het gedilettanteer der verschillende dames en heeren commissieleden, die vol goeden wil, en met veel vrijen tijd, er de zaak echter niet verder mede helpen.

Nog onlangs, zoo hoorde ik, meldde zich voor een te houden tentoonstelling een klein jongentje aan, om in de afdeeling schilderkunst mede te doen.

Op een vraag van een der commissieleden, wat hij maken wilde, antwoordde het ventje, dat het een kopie naar Jozef Israëls zou worden. En na verder informeeren deelde ons manneke mede, dat hij afbeelding nòch origineel binnen zijn bereik had, maar het bedoelde schilderij wel uit het hoofd kende.

Het werd mij verteld als een bewijs van ambitie, als een voorbeeld van aardigen durf, en het zou mij niet verwonderen indien bij eventueele bekroning deze antecedenten mede gewicht in de schaal zouden leggen, terwijl juist het tegendeel nuttig ware geweest. Men

had het kereltje het dwaze, om niet te noemen eigenwijze, van zijn denkbeeld moeten aantoonen, en hem raden zijn krachten op iets anders te beproeven en zeer zeker een dergelijke inzending weigeren. Elders zagen wij een Kroniek-portret van Jan Veth, naverteld door een jongetje van een jaar of twaalf, zoo ik mij niet vergis. Dergelijke verrassingen nu bewijzen, dunkt mij, nog ten volle, dat de commissies aan de toelating zeer weinig strenge eischen stellen, òf dat hunne beoordeeling alleen betoonde vlijt en ijver geldt.

Maar men wil toch iets meer bereiken dan het aanmoedigen van beide deugden, nietwaar; want hoe prijzenswaardig die lust tot bezigheid ook is, zoo de resultaten ervan tot niets meer dan geknutsel leiden is het doel toch maar matig bereikt en zullen zij die een herleving van oude volkskunst in het verschiet zagen, hun droombeeld weinig zien naderen. En toch lijkt het mij niet ondoenlijk partij te trekken van de ambitie die er — zij moge dan wat kunstmatig gekweekt zijn — op het oogenblik voor huisvlijt bestaat, en deze in vaste banen te leiden, na te gaan op welke wijze zij voeren kan tot die versieringszucht die zich vroeger deed gevoelen in snijwerk aan mesheften, aan kleine voorwerpjes van dagelijks gebruik, die merkbaar was in borduursels aan japonnen en hoofdtooisels, aan vlechtwerk, aan koperdrijfsel en wat niet al.

Maar dan wordt de taak eener commissie een geheel andere dan slechts jongens en meisjes, mannen en vrouwen op te wekken tot inzenden en te aanvaarden wat komt, en zullen de plaatselijke notabelen niet immer competent blijken.

Een commissie van deskundigen, van kunstenaars en folkloristen, bij voorkeur door het Rijk benoemd, diene de zaak dan te onderzoeken, de mogelijkheid er van te overwegen en door het houden van lezingen en cursussen, leiding aan deze huisvlijt te geven.

Op die wijze zal het mogelijk blijken, gebruik makende van de volkseigenaardigheden in een of andere streek, hier door het snijden in hout, ginds door het borduren van kleeren, elders door het vormen van klei, het beschilderen van meubelen, de oude versieringszucht die nog onder het volk voortleeft, maar door tal van verkeerde invloeden te loor ging, weer op te wekken.

Maar late men in vredesnaam voorzichtig er mede te werk gaan, en niet omdat het nu in het kader valt, het Noorsche snijwerk en de Zweedsche weefkunst hier gaan importeeren, want dan raken wij nog verder van de wijs. Deze beide kunstuitingen, als wij het zoo noemen mogen, zijn op zich zelf beschouwd goed, maar ons volk heeft iets anders noodig, het moet zijn eigen ornamentiek weer leeren terug te vinden: zijn ornamentiek die samen gaande met de werkwijze, zoo geheel één is met het volksbestaan, die zich hier ontwikkelde uit het visschersleven, en elders uit het landbouwbedrijf, en door verschillende geslachten heen een nationaal karakter bewaard heeft.

* * *

In deze richting, lijkt mij, is er van de huisvlijtbeweging, die op het oogenblik schier een rage geworden is, profijt te trekken, en zou zij kunnen leiden tot iets meer dan een mode, tot een herleving der volks-sierkunst.

R. W. P. Jr.

„SOMMEIL", NAAR EEN
HOUTSKOOLTEEKENING
VAN ODILON REDON.

ODILON REDON
DOOR JOH. COHEN GOSSCHALK.

... Have woven all the wondrous imagery
Of this dim spot, which mortals call the world;
Infinite depths of unknown elements
Massed into one impenetrable mask;
Sheets of immeasurable fire, and veins
Of gold and stone, and adamantine iron.
And as a veil in which I walk through Heaven
I have wrought mountains, seas, and waves, and clouds,
And lastly light, whose interfusion dawns
In the dark space of interstellar air.

SHELLEY.

De wezenlijke waardij eener kunstuiting ontspringt ten slotte aan de diepere lagen van een kunstenaarspersoonlijkheid. Hoe duidelijk blijkt dat, als ge Redon's fantastisch werk legt naast dat van anderen, die zonder de dracht zijner groot-aangelegde natuur, min of meer verwante onderwerpen en dat zelfs met aanzienlijker handvaardigheid aanraken.

Neem bijvoorbeeld — zondere verdere vergelijking van de twee ongelijksoortige figuren — den ook hier te lande bekend geworden begaafden Engelschen teekenaar Arthur Rackham. Hij heeft fantastische teekeningen gemaakt, waarmee hij de wereld verbaasd deed staan. Zijn kunnen, zijn vernuft, zijn smaakverfijning, waarmee hij groepen griezelige wezens, onheimelijke kobolden en grijnzende nachtmerrie-gestalten weet samen te stellen in allersmakelijkst geaquarelleerde penteekeningen, is verwonderlijk, ja bewonderenswaardig.

Maar wat bereikt hij? — Dat men versteld staat over zijn knapheid, — niet dat men ontsteld is door de schoonheid-in-het-schrikwekkende van zijn maaksel ... veeleer nog ontstemd, door het opzettelijke dat men te zeer doorziet. Want bij hem bewondert men slechts een kunstig ineengezette pantomime. Het geloof in de wezens zijner fantazie kan Rackham ons niet geven.

Wat hem ontgaat, is Redon's bezit. Ook deze leidt ons in de ongeziene sferen zijner verbeelding, met droomwezens bevolkt hij ze, hij materalizeert wat in den droom, nauwgeweten, aan wonderlijke fantaziën tot ons dringt. Maar bij die scheppingen zijner verbeelding denkt men niet aan kunstvaardigheid, men prijst niet, men bewondert niet in de éérste plaats, — maar men is aangegrepen, men gevoelt die zekere eerbiedshuivering, die slechts het waarlijk grootsche weet te geven. Deze onwerkelijke wezens zijn zoo werkelijk, zij leven en ademen, zij bewegen zich zoo geluidloos, maar toch zoo tastbaar, dat wij ademloos staan, dat hun nabijheid ons ontroert.

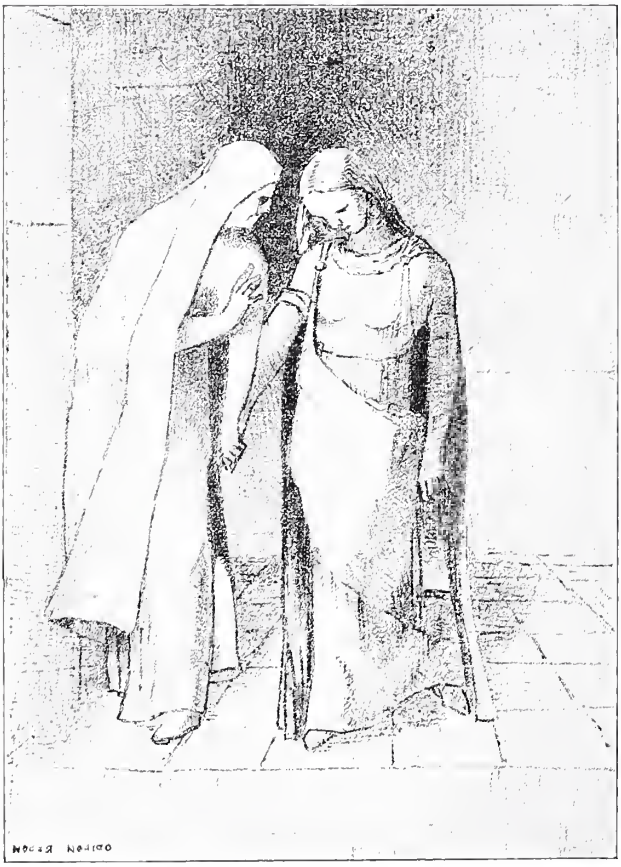
ODILON REDON.

Redon's kracht is dat hij aan het ongewetene, aan het onwaarschijnlijke de logika en realiteit van het mogelijke heeft weten te geven. Een wereld aan gene zijde onzer waarneming zien wij voor onze beperkte zintuigen onthuld; zijn gave is dat hij ze ons doet zien in een ontroerende kunst, dat hij ons schoonheid geeft. Reden van bestaan en verklaring zijner kunst liggen daarin. Met geen nuchtere analyze kan men schoonheid bewijzen. Zoomin als men de dekoratieve pracht van een vlinder nader komt door hem anatomisch te prepareeren. Hoe zou het kunnen zonder het onstoffelijke pasteldons zijner kleurenpraal te schenden?

Redon's kunst verzet zich tegen kommen-

taren, zij definieert niet, zij suggereert slechts, gelijk muziek sensaties suggereert. Vraagt men wat een werk van Beethoven beteekent? Het is voor den onontvankelijke slechts verward gedruisch. Evenmin nu als men bij de edelste muzikale kunstwerken naar de nuchtere logika van een omschrijvend program vraagt, dient men dit bij Redon te vragen. Men heeft ze als muzikale gevoelens in plastischen vorm te aanvaarden, deze zachtschrijnende symfonische gedichten in mineur, waarin klaaglijke klanken van weedom, vèr als sferenmuziek, opdoemen als uit de onderstroomingen van dit bestaan.

Men meent, dat aan de schilderkunst slechts het zichtbare leven als domein zou zijn toebedeeld? Maar is dan niet dáárin de wezenlijkste schoonheid, die de schilderkunst in haar edelste uitingen gegeven heeft, dat zij van achter den sluier der wisselende verschijningen de schoonheid van het eeuwiglevende heeft geopenbaard?

ENTRETIEN MYSTIQUE (LITHO).

Wat daarachter het zichtbare ligt, het is bij uitstek Redon's domein, zijn eigen erfdeel. Dat hij monsters en spookverschijningen gemaakt heeft is daarbij eigenlijk slechts bijzaak, althans zijn zij bij hem geen doel.

Zijn kreaties beschouwe men niet als dadelijke voortzetting van wat oude Assyriërs en Grieken, middeleeuwsche beeldhouwers der kathedralen en Japanners, wat Schongauer en Dürer, Jeroen Bosch en Brueghel, Callot en Goya, vóór hem aan monsterlijke en demonische wezens schiepen.

Redon's kunst staat op zichzelf, ook daar waar hij als zijn voorgangers, en een enkele maal zich houdend aan de aloude opvatting, het menschelijke gelaat verbindt met lichamen uit diervormen opgebouwd of verschillende diervormen koppelt tot monsterlijke wezens.

Het oorspronkelijke zijner kunst is, dat hij met zijn fantastische scheppingen ongekende sensaties in de beeldende kunst bracht. Van hem zou, als van Baudelaire, getuigd kunnen worden, dat hij een »frisson nouveau" heeft gegeven.

Redon is ook bij ons geen onbekende meer. De bewondering van enkelen hier dateert zelfs lang niet van heden of gisteren*). Ja, er was een tijd zoo tusschen 1885 en 1895, dat in kleinen kring van Holland en van België de echtste uitingen van elders miskende, niet officiëel-geijkte schoonheid in kunst en literatuur gereedelijk herberg vonden.

De aard van Redon's werk bestemt dit echter niet tot gemeen goed. Ook heden is de kring van zijn bewonderaars nog klein. Dat bleek nog duidelijk bij een onlangs te Amsterdam gehouden

*) Vóór meer dan twintig jaren reeds is bij ons Jan Veth de eerste geweest om van zijn bewondering voor den hier toen nog vrijwel onbekenden Redon te getuigen (Nieuwe Gids van 1887). De boeiende inleiding, die hij zeven jaar later voor den katalogus eener tentoonstelling in den Haagschen Kunstkring schreef en die hij in zijn bundel Portretstudies en Silhouetten deed herdrukken, is van dit Nieuwe Gids-artikel de rijpere voortzetting.

tentoonstelling, waar velen de dracht dezer kunst niet schenen te beseffen.

Dat verwondert niet. Redon beweegt zich naar eigen wetten, zijn kunst is er een geheel van hem-zelf; hij voert ons in een wereld, waar de enkele waarneming der vijf gewaarmerkte zinnen faalt.

Het leven van allen dag heeft voor de meesten een banale zekerheid:

„sie wissen gar nichts
„von stillen Riffen...."

Zij beseffen nauwelijks dat donkere golven van geheimenis het van allen dag bekende omspoelen, geheimenis slechts als in de duizeling van een oogenblik, bij een flits van helderziendheid belicht.

Redon is het gegeven de vluchtige gestalten zijner eeuwigheids-droomen op te roepen uit het duister, ze vast te leggen in het spel van licht en donker zijner teekeningen.

Men zoeke in zijn kunst niet naar symbolen, langs nuchter-logischen weg te omschrijven. Hoe slecht is hij zelf te spreken, als iemand de subtiliteiten van zijn werk verklaard wil zien, het hoe en het waarom wil weten.

Geen poging tot popularizeeren zij hier dus gedaan, geen ijdel opstellen van een program, geen trachten naar nuchtere verklaring van wat slechts leeft in mysterie, die het levensvocht en de schoonheid dezer kunst is.

JEUNE FILLE (LITHO).

Redon is in 1840 te Bordeaux geboren, daar waren slechts enkele weken vóór hij ter wereld zou komen zijn ouders van uit Nieuw-Orleans teruggekeerd, om zich in de landstreek te gaan vestigen tusschen Médoc en de zee, waar ook hun vaderen gewoond hadden.

Hij herinnert zich nog het ouderlijk huis, vroeger een kasteel, met zijn verweerde zestiende-eeuwsche muren. Hij leefde daar in de landstreek om Bordeaux, tusschen een bevolking arm en triest. Hij zag er veel lijden, hoorde er verhalen van bijgeloof en hekserij. Maar in zijn omgeving hoorde hij van zijn prille jeugd af ook de edelste uitingen van de muziek; de gewijde klanken van Beethoven en Bach moeten al om zijn wieg geklonken hebben, en als kind reeds leerde hij de toenmaals nog weinig gekende werken van Chopin, Schumann en Berlioz kennen. Die muzikale omgeving waarin hij leefde, heeft zijn geest wel een bijzondere plooi gegeven.

Teekenen deed hij al voor hij lezen kon, maar zijn schoolkennis werd onregelmatig gevoed, hij had een teedere gezondheid, en de dokter vond dat men hem moest ontzien. Aan dat advies dankte hij veel vrijheid, veel gelegenheid rond te dolen buiten door de bosschen en het voorrecht, waar hij nog dankbaar voor

is, dat men zijn neiging tot droomen respekteerde.

Met open oogen genoot hij toen van de wonderen der zichtbare wereld. Uren kon hij buiten op den grond liggen staren naar de vluchtige gestalten der wolkvormen, waar in het zoo heerlijk allerlei wonderlijke gedaanten zich droomen laat.

Vijftien jaar oud kreeg hij teekenles van Gorin, een aquarellist uit de school van Isabey, zelf een echte kunstenaars-natuur. Deze gaf hem in boeiende gesprekken en met der daad blijvende lessen mee, hij leerde hem begrijpen wat kunst en wat scheppen was en daarbij liet de leermeester den persoonlijken aard van zijn leerling veel vrijheid.

De kunstbewondering van den jongen man ging aanvankelijk vooral naar de romantiek. Te Bordeaux waren af en toe tentoonstellingen, waar hij het werk van Delacroix zag, wiens hartstochtelijke kunst hem in een koortsige bewondering bracht. Ook Millet en Corot leerde hij kennen en de eerste werken van Gustave Moreau, die hem stellig bijgebleven zijn.

Eindelijk vond men toch voor den tot peinzen en stille droomerij neigenden jongen een beroepsstudie noodzakelijk en men koos de architektuur, waartoe hij zonder sterk vertrouwen begon zich voor te bereiden.

Maar het bleek langzamerhand dat dit niet zijn weg was, dus werd de bouwmeesterstudie opgegeven. Wat hij toen leerde zou hem echter voor later niet zonder profijt zijn. De exakte studie van reëele dingen, de mathematische kant van de architektuur-wetenschap, stelde hem later in staat om aan de onwaarschijnlijkste gestalten zijner droomen een schijn van logische struktuur te geven.

Den jongen man liet men toen maar aan zijn neigingen over. Hij boetseerde een jaar te Bordeaux en bracht later nog een tijd lang aan de Ecole des Beaux Arts te Parijs door op het atelier Gerôme.

Hij wilde toen wel gaarne zijn als de anderen, zich in de rij voegen. Maar het gelukte hem kwalijk. Slechts weinigen zullen onder pogingen als deze meer geleden hebben dan hij. Ook later heeft hij nimmer begrepen hoe dat ging: concessies te doen. „On ne fait pas l'art qu'on veut" is een gezegde van hem. Maar dat hij zoo pijnlijke herinnering aan dien tijd behouden heeft, ligt voorzeker meest daaraan dat zijn akademische onderwijzer te weinig zich indacht in den aard van zijn leerling, dien hij wilde dwingen te gaan in het gareel, dat hij voor allen pasklaar gereed had. Zoo kon de akademische leiding geen vat op den jongen Redon krijgen, en in zijn hart bleef hij zijn eersten romantischen leermeester getrouw. Reeds vroeg gaf hij de voorkeur er aan te teekenen wat in zijn verbeelding leefde. Vroege teekeningen droegen al een romantisch karakter, het waren dramatisch-sombere landschappen, eenzame figuren in rotsige vlakten, woelige tafereelen van strijd ook.

„GLOIRE ET LOUANGE Á TOI, SATAN",... UIT FLEURS DU MAL.

Was hij als akademie-leerling niet succesvol geweest, met zijn salon-inzendingen die volgden, ging het in denzelfden trant. Hij was en bleef geïsoleerd staan. Maar nu is hij erkentelijk voor dit isolement.

Zeer veel heeft hij te danken aan den etser Rodolphe Bresdin, een ouderen vriend, die hem in de geheimen der grafische kunst inwijdde.

Bresdin was een kunstenaar van het echte ras, wiens werk hem een tijdelijke bekendheid gaf ook bij zijn leven, hetwelk hij echter in armoede en vergetelheid eindigde. Die vergetelheid werd eerst weer verbroken toen een vorig jaar de Salon d'Automne een reeks van zijn werken ten-toonstelde, waarbij Redon een gevoelige inleiding voor den katalogus schreef. Toen zag men en erkende welk een bijzonder kunstenaar Bresdin geweest was.

Bij Bresdin kwam ook Armand Clavaud, de plantenfysioloog, tegelijk een geleerde van beteekenis en een kunstenaars-natuur, een fijne geest, wiens vriendschap op Redon in menig opzicht bevruchtend werkte.

Hij was het die hem van Spinoza sprak. Hij deed hem Flaubert, Baudelaire en Poe kennen, toen hun werken nauwelijks bekend waren. En zijn gesprekken gaven Redon een inzicht in de wonderlijke wereld van het oneindigkleine, zooals men die door den mikroskoop geopenbaard ziet.

Redon leefde toen afwisselend te Bordeaux en te Parijs en dikwijls kwam hij naar buiten bij zijn ouden vader. Hij probeerde van alles, olieverf, aquarel, etsen, boetseeren, muziek. Hij las veel en probeerde te schrijven. Dat ging zoo door tot zijn dertigste jaar.

VISAGE DE FEMME (LITHO).

Toen kwam in 1870 de oorlog. Redon werd ingelijfd. Het leven van aktie maakte den peinzer wakker, zijn jeugd en zijn warme vaderlandsliefde wekten deze komtemplatieve natuur tot het genot van de daad.

Zoo herinnert zich Redon zijn soldatenleven, ondanks de verschrikkingen van den oorlog, ondanks de wreede tegenslagen die zijn vaderland troffen, als een gelukkigen tijd.

Na den oorlog nam hij te Parijs een ateliertje en studeerde, kopiëerde in het Louvre, ging wel buiten werken in Barbizon, Bretagne, om gelijk de anderen, landschap-studies te schilderen. Ook studeerde hij wel in de Musea van natuurlijke historie, waar de studie van de vergelijkende anatomie hem vooral aantrok. Daar kreeg hij het bewustzijn van de lichamelijke verwantschap tusschen alle levende wezens. Spoedig kwam de gedachte bij hem op om er naar eigen fantazie te scheppen.

Dit werk vlotte. In het houtskool, dat bij veel schilders als procedé niet in eere is, vond hij een stof, die zich eigende om materie te geven aan zijn droomen, om het onzichtbare zichtbaar te maken in suggestieve tegenstellingen van licht en donker en in veel zeggende lijnen.

Het was Fantin-Latour, die hem op het denkbeeld bracht te lithografeeren. Oorspron-

kelijk zag hij daar slechts een middel in om te vermenigvuldigen wat hij anders slechts in één exempaar kon geven. De lithografie was in die jaren, zoo omstreeks 1875, niet in tel. Verslapt in den suffen handwerksmatigen sleurgang van het beroeps-lithografenmetier zagen artiesten uit de hoogte er op neer. Redon dacht niet aan wedijveren met de vakmenschen, hij trachtte zelfs niet bewust er naar, nieuwe schoonheden aan den steen te ontlokken. Ondanks zich zelf kwam hij daar toch toe. En als wij nu zijn litho's zien, vinden wij hem met name in de latere terug als een meester der steenteekenkunst, die de verfijningen van het handwerk kent en zonder ze expres te zoeken, gevoelig partij trekt van de subtiliteiten in het procédé.

Toen in 1879 zijn eerste album Dans le Rêve verscheen, ging hij daarmee tegen den stroom op. Het impressionisme vierde zijn eerste overwinningen, men las de eerste werken van Zola.

Redon voert ons in geheel andere domeinen. In dit eerste album leidt hij ons al dadelijk buiten de sfeer dezer wereld, in de duisternissen rond dit bestaan. Wonderlijke hoofden met vreemd-gespalkte oogen zweven er op vleermuisvlerken door den ether der oneindigheid; menschen-gedaanten, zich bewegende in de geweldige architektuur eener hal met machtige zuilen, zien aan den hemel een zwevende oogbal, met magischen lichtschijn omstraald in onheimelijke flikkering; hoofden duizelen er als planeten door de ruimten, waaruit neerziend men heel klein de nietige woningen der menschen ontwaart. Angst en weedom, vertwijfeling en een gevoel van kleinheid tegenover de oneindige ruimte spreken uit zulke prenten.

Hij heeft zich daarna verfijnd en verdiept, maar zijn kunst is er al dadelijk op volle breedte.

Er volgde in 1882 het album dat hij „A Edgar Poe" betitelde.

De zoo plechtig-lapidaire onderschriften, zoo treffend dat men ze aan Poe ontleend wanen kon, zijn van Redon zelf. Hoe weinig illustraties ook, de intense effekten van angst zijn aan den Amerikaanschen fantast verwant en in dezen zin heeft het zijn beteekenis, dat de lithografiën aan Poe's naam werden gewijd.

Les Origines, het volgende album gaf evokaties van vreemdstaltige wezens, zich deels aansluitend bij mythologische monsterformaties.

Er zijn aangrijpende prenten bij: die waar een wonderlijk hybridisch dier gedoken zit, eenzaam, het eerste levende wezen in den duisteren chaos van het werelden-begin; dan dien gruwelijken saterskop met den duivelsch-cynischen glimlach; dat gevleugelde witte ros, dat vergeefs, steigerend, zijn machtige wieken slaat; en die sombere figuur van den oermensch, die zich een weg baant door de duisternis naar het even glorende licht.

Een nieuw album werd, in 1885, opgedragen aan Francesco de Goya, wiens fantastisch werk echter minder dan het uiterlijk schijnen mocht, Redon's kunst heeft bevrucht. Goya toch was een kunstenaar van gansch anderen aanleg, een fantast, een visionair ook, maar van een veel onrustiger, kameleontischer aard, een agressiever natuur en met bepaald satirieke bedoelingen; een volmaakter meester in de plastische uitbeelding, maar in zijn bizarste fantaziëen nimmer zoo diep als Redon, nimmer raakt hij aan zoo subtiele senzaties.

Het album aan Goya gewijd heeft dan ook niets van een werken in zijn geest. Redon is er geheel oorspronkelijk en steunt op eigen kracht. Dit album is niet weinig bekend geworden ook, om de beschrijvingen door een kunstenaar van het woord als J. K. Huysmans.

Hoor hoe hij die wonderlijk-aangrijpende voorstelling beschrijft, waarmee het album opent en waaronder Redon dit onderschrift plaatste: „Dans mon rève je vis au ciel un visage de mystère,"

„Ce fut tout d'abord une énigmatique figure, douloureuse et hautaine, qui surgit des ténèbres, çà et là percées de rais de jour; une tête de mage de la Chaldée, de roi d'Assyrie, de vieux Sennachérib ressuscité, regardant désolé et pensif, couler le fleuve des âges, le fleuve toujours grossi par les emphatiques flots de la sottise humaine. Il pose sur ses lèvres une main fine et maigre semblable à la main fuselée d'une petite infante; et il ouvre un oeil où semblent passer

YEUX CLOS. (LITHO).

POLYPE DE RÊVE (HOUTSKOOLTEEKENING).

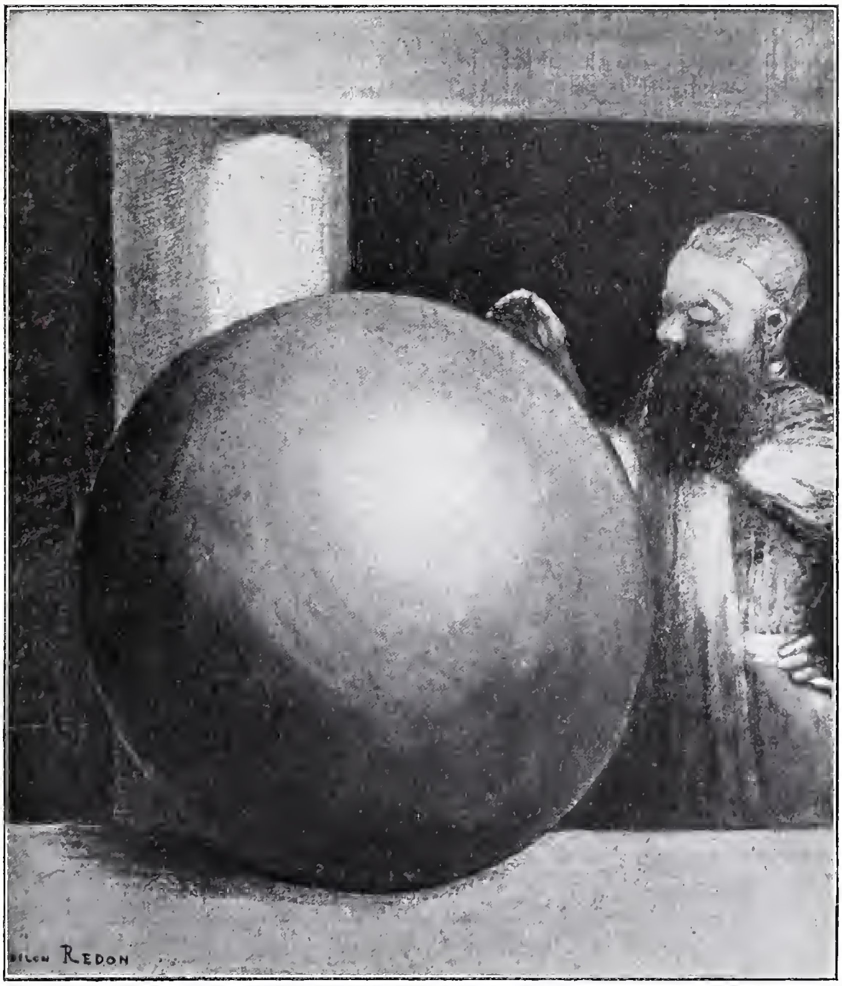
simplement dissimulée derrière cette grâce des peuples civilisés, la pénétrante et discrète hyprocrisie. . . .”

Het is in dit album dat ook een ander beroemd geworden prent van Redon voorkomt, de Fleur du Marécage. Huysmans tracht aldus een denkbeeld te geven van het ontroerende in deze litho':

„De cette eau enténébrée, sous ce ciel opaque, jaillit soudain la monstrueuse tige d'une impossible fleur. On eût dit une baguette d'acier rigide sur laquelle poussaient des feuilles métalliques, dures et nettes. Puis des bourgeons sortirent, pareils à des têtards, à des chefs commencés de foetus, à de blanchâtres boulettes sans yeux, sans nez et sans bouche; enfin, l'un de ces bourgeons lumineux et comme enduit d'une huile phosphorée, creva, s'arrondissant en une pâle tête qui se balança silencieusement sur la nuit des eaux. Une douleur immense et toute personnelle émana de cette livide fleur. Il y avait dans l'expression de ses traits tout à la fois du navrement d'un pierrot usé, d'un vieux clown qui pleure sur ses reins fléchis, et de la détresse d'un antique lord rongé par le spleen, d'un avoué condamné pour de savantes banqueroutes, d'un vieux juge tombé, à la suite d'attentats compliqués, dans le préau d'une maison de force. Je me demandais de quels maux excessifs cette face blafarde avait pu

les éternelles douleurs qui se transmettent et se répercutent dans l'âme des couples depuis la Genèse. Est-ce le primitif pasteur d'hommes contemplant le défilé des immortels troupeaux qui se bousculent et se massacrent pour une touffe d'herbe ou un bout de pain? Est-ce la figure de l'immémoriale Mélancolie qui convient enfin, devant l'impuissance avérée de la joie, de l'inutilité absolue de tout? Est-ce enfin le mythe, une fois de plus rajeuni, divers, le même homme affligé des mêmes vertus et des mêmes vices, le même homme dont l'originelle férocité ne s'est nullement amoindrie sous l'effort des siècles, mais s'est

souffrir et quelle solennelle expiation la faisait rayonner au dessus de l'eau, comme une bouée éclairée, comme un fanal annonçant aux passagers de la Vie les lamentables brisants cachés sous l'onde qu'ils allaient sillonner en cinglant vers le sombre avenir. Mais je n'eus pas le temps de discerner la réponse qu'il importait de faire à cette question que je me posais. L'effroyable fleur d'ignominie et de souffrance, le fantastique et vivant nelumbo s'était fané et son nimbe s'était éteint. Au pâle avoué, à l'exsangue clown, au blême lord s'était substituée une vision non moins horrible..."

LE BOULET (HOUTSKOOLTEEKENING).

Het volgend jaar, 1886, kwam alweer een nieuwe publikatie: la Nuit. Dit album opent met een teekening — hier gereproduceerd *) — getiteld A la Veillesse, die schijnbaar afwijkend is in de kunst dezer albums.

Het is het profiel van een grijsaard, den apostelkop peinzend gebogen, de oogenblikken vèr, in rust en resignatie, als naar een leven aan gene zijde. Introduktie vol wijding en harmonische gedragenheid, die zonder overgang, in de volgende prenten weer leidt binnen het domein van schaduw en droom.

De titels reeds van deze niet te beschrijven prenten suggereeren een wereld van geheimenis, in de titels zijner prenten erkent men bij Redon trouwens steeds den kunstenaar met het woord, die hij is. Als hij b.v. onder een prent schrijft: „L'homme fut solitaire dans un Paysage de Nuit." of „L'ange perdu ouvrit alors des Ailes Noires", wordt een verwachting van schoonheid gewekt, — en de litho's zelf geven wat de titels doen verwachten.

Zie dien Chercheur de l'infini: tastend raakt Redon hier aan het meest onzegbare. Deze wanhopige zoeker is slechts uit de verte verwant aan Rembrandt's Faustus. Zooveel pijnlijker is Redon's oude vorscher met de moede oogen, zooveel bitterder kwelt hem de folterende dorst naar de wetenschap van wat wij niet weten kunnen.

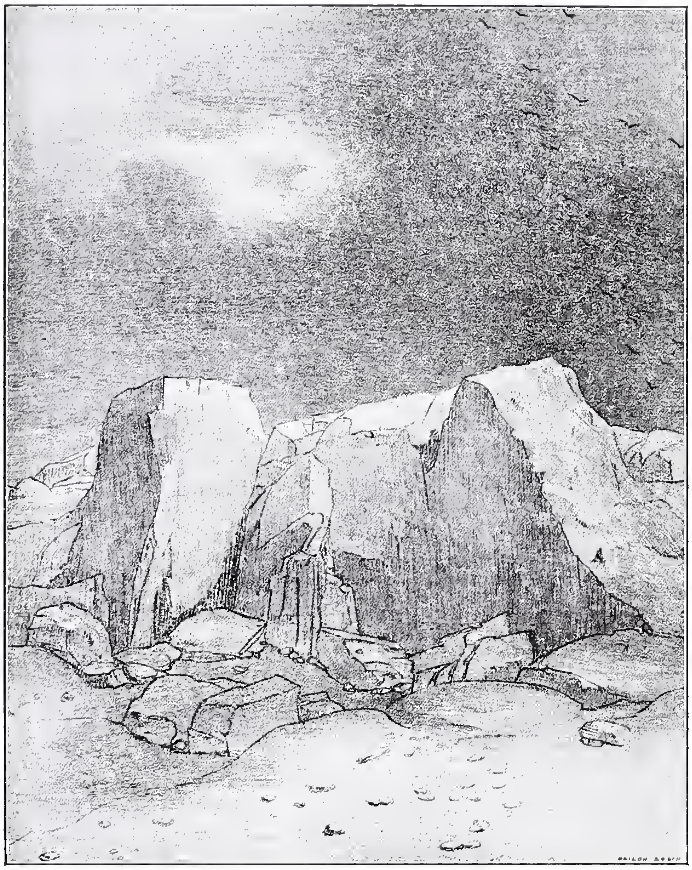
En dan die Ange Perdu. Zou het mogelijk zijn in zwart en wit een sterker sensatie te geven van verdwazing en angst,

*) De bij dit artikel weergegeven werken werden door den heer A. Bonger uit zijn verzameling welwillend ter reproduktie afgestaan. Hem zij hier voor zijn heusche medewerking hartelijken dank gebracht.

van wanhoop en pijn, dan Redon in dezen machteloozen engel doet, wiens massieve vleugelen, als zwarte steenklompen, hem nimmer opwaarts kunnen voeren.

In de nu komende albums mist men voor 't eerst Redon's eigen onderschriften. Nadat hij eerst bij Le Juré van Edmond Picard teekeningen had geleverd, waaruit vooral die machtig-geheimzinnige klokkentoren in den nacht mag genoemd worden, welke prent echter evenmin als de andere zich nauwer bij den geest van Picard's boek aansluit, waren het vervolgens Gustave Flaubert en Baudelaire die hem een tekst, of eigenlijker gezegd een pretekst voor zijn fantazieën verschaften. Want illustraties zijn ook deze allerminst, parafrazes veeleer op enkele volzinnen, die Redon geheel naar eigen verbeelding verwerkte.

Dat Flaubert's Tentation de St. Antoine hem moest aantrekken, is geen wonder. Dit boek, zelf een wereld van bizarre wonderen, was meer aan Redon's eigen geest verwant en werkte zelfs op hem rijk-bevruchtend. Toch gaat ook hier de teekenaar meer evenwijdig aan den tekst, dan dat hij er op ingaat. Niet minder dan drie albums heeft hij er aan gewijd, het eerste verscheen in 1888 en het volgende jaar droeg hij een tweede album van de Tentation aan Gustave Flaubert op. Het derde kwam in 1896.

„...ET IL DISTINGUE UNE PLAINE ARIDE ET MAMELONNEUSE,..."
(UIT TENTATION DE ST. ANTOINE, 1896).

Interpretaties naar de Fleurs du Mal van Baudelaire verschenen intusschen in 1890. Zij zijn veel meer Redon dan Baudelaire, en wie de subtiele en perverse bekoring van den dichter zoekt, wordt wel wat teleurgesteld. Voor het eerst maakte hij bij dit werk gebruik van een foto-mechanische reproduktiewijze, het procedé-Evely, waarvan de resultaten echter beslist achter stonden bij hetgeen hij in zijn steenteekeningen bereikte.

Het in 1891 verschenen album, getiteld Songes, opgedragen aan de nagedachtenis van zijn vriend Armand Clauvaud, is weer op steen geteekend, ook heeft dit album weder de bekoring van des teekenaars eigen onder-schriften. Prachtige prenten, als de Pélérin du Monde Sublunaire vindt men hierin.

Inmiddels was Redon's naam meer en meer bekend geworden. In 1881 reeds was hij met zijn werk in de rij der Parijsche tentoonstelling verschenen. Bij de Vie Moderne hield hij toen zijn eerste expositie. Het volgende jaar kwam hij weer voor den dag in de tijdingzaal van den Gaulois. Het was bij deze gelegenheid dat Emile Hennequin in de Revue Litéraire et artistique, een slechts korten tijd bestaan hebbende voorloopster van de Revue Indépendante, eenige bladzijden aan den kunstenaar wijdde, die tot het beste zijn blijven behooren van wat

er over hem geschreven is. Maar met name was J. K. Huysmans een der eerste die zijn beteekenis doorzag en die hem bekendheid verschafte. De lithografie van Des Esseintes, die Redon aan Huysmans opdroeg, zou men zich als een frontispice voor A. Rebours kunnen denken, waarin de schrijver — evenals in zijn bundel Certains — zoo fraaie bladzijden aan Redon wijdde. Dergelijke frontispices maakte hij later meer, o a een drietal voor boeken van Emile Verhaeren en ook voor werken van Edmond Picard, Jules Destrée, en Iwan Gilkin. Ook gaf hij aan de Revue Wagnerienne en de Revue Indépendante enkele titelprenten.

Een in 1896 verschenen lithografisch album, waartoe een vertaling naar Bulwer-Lytton, La Maison Hantée, hem inspireerde, mag af en toe doen vreezen dat iets van de argeloosheid van visie is ingeboet, dit album geeft evenwel menig bewijs van meesterlijke beheersching en van steeds rijper lithografeerkunst.

A LA VIELLESSE (UIT LA NUIT).

Zoo in die treffende illustratie van dezen zin: „Je vis une lueur large et pâle". Het is een simpel trapportaal, niets meer; maar hoe voortreffelijk drukt de spookachtige lichtglans in het duister het ontstellende uit, dat hier beoogd werd.

In deze opeenvolgende albums is dooreen genomen een gestadige ontwikkeling. Niet slechts behoudt de kunstenaar zijn volle spankracht, kopieert hij zichzelf niet, maar hij grijpt, zoo niet steeds dieper, dan toch met steeds vaster bestuurde kracht naar de uitdrukking die hij wil bereiken; steeds minder heeft hij het monstrueuze noodig om ons de aandoening te geven van het bovenaardsche.

Een fraai staal van zijn groeiende macht om met steeds beheerschter middelen op de uitdrukking van grootheid aan te sturen, is de hierbij gereproduceerde litho uit de Tentation de St. Antoine (1896), getiteld: „...et il distingue une plaine aride et mamelonneuse" Deze zilverige litho, zonder forsche effecten van wit en zwart, welk een doordringend gevoel geeft zij van de ontzetting eener verlaten wereld, eener woeste ledigheid als een landschap buiten deze aarde.

Van dien ontwikkelings-gang geeft ook het album blijk, dat het laatste door hem gepubliceerde is, de Apocalypse de St. Jean. Het is vergeleken bij zijn eerste prentenseriën niet minder groot, niet minder geheimzinnig, maar bezonkener. Groot en geheimzinnig is vooral die aangrijpende litho van den Dood . . . , „et celui qui était monté dessus se nommait la Mort". Geen meesterlijk-ineengezette doodendans, geen Holbein en geen Rethel kunnen een doordringender beeld

geven van de onmeedoogende macht der vergankelijkheid, dan Redon ons doet voelen met dezen Dood op het vale ros, gewapend met zijn onverbiddelijk zwaard.

Wie deze prent en die andere van den geketenden, voor duizend jaar gebonden slang ziet, vraagt zich af of ooit de kunst heeft vermocht om zoo diep te peilen in het machtig rijk der duisternissen.

En welk een zin voor het verhevene en plechtige vinden wij in dien statigen engel, ongenaakbaar schrijdend met het wierookvat....

Hoe spreekt zulk een prent van een religieus schoonheidsverlangen, verwant aan dat van kunstenaars, welke de mystiek van een hoog Geloof in zuivere beelden hebben vermogen uit te storten.

Verwantschap met groote voorgangers, men vindt ze inderdaad in Redon's afwijkende en in wezen zelfstandige kunst. Het is niet een parallel trekken, als men zich afvraagt of niet zijn zin voor de bekorende geheimenissen van de schaduw tot zijn vereering voor Rembrandt terug te brengen zou zijn, of als men bij de plechtige stilzwijgendheid en de raadselachtige charme die hij aan een vrouwengelaat weet te geven, aan zijn veneratie voor Leonardo herinnerd wordt.

Er is hier natuurlijk slechts betrekkelijke en heel niet uiterlijke verwantschap; de nerveuze kunst van den modernen Franschman, die Baudelaire en Flaubert kent, beheerscht niet als zijn groote voorgangers oppermachtig elke aandoening om ze in de geheimzinnige stelligheid eener tegelijk vaste en teedere vormentaal te dwingen. Minder op het uiterlijk dan op het innerlijk lettend, zou men in hem wellicht een in het hedendaagsche Frankrijk levend nazaat kunnen zien van de beeldhouwers der middeleeuwen, die de kathedralen met de scheppingen hunner grillige fantazie verlevendigden en daarnaast de mysterievolle werkelijkheid in hun beelden zoo aangrijpend-menschelijk tot uitdrukking wisten te brengen.

Maar zelden heeft Redon het raadsel van een vrouwengelaat edeler en met eenvoudiger middelen geteekend dan in die lithografie vol sereniteit „Yeux clos" (hij maakte ook een schilderij van hetzelfde gegeven).

LANDSCHAP (HOUTSKOOLTEEKENING).

Een symbool van zijn gansche kunst zou men willen zien in deze vrouw, die haar oogen heeft gesloten om naar binnen te schouwen, te luisteren naar de klaaglijk-ruischende melodie van den weemoed.

In zulke kunst is een kalmte, een bezonkenheid, die ons kunnen aanmanen om zelfs in zijn schijnbaar grilligste voorstellingen toch vooral niet voorbarig het werk van een bizarren geest te zien, en ons doen erkennen dat de verwringing in zijn fantastisch werk geen onmacht is, maar een gewilde expressieve verteekening.

Hij maakte ook portretten die, dikwijls min of meer fragmentarisch, vol zijn van een nobele rust. De faktuur is daar zoo kalm, zoo ingehouden, als wilde hij ook zelf aannemelijk maken, dat het bizarre niet zijn eenig domein is, dat hij niet werkt als een medium, in trance, of als een soort lijder aan hallucinaties, welke het hem toevallig gegeven zou zijn in beelden te kunnen vastleggen

Want hoezeer ook Redon's kunst de gedachte doet opkomen, dat het schoonste wat de mensch beseft, buiten het domein ligt van de koele rede, zijn werk is er toch geen van louter intuïtie en onbewustheid: hij weet zijn droomen in banen te leiden.

Toen voor eenige jaren in een tijdschrift een artikel was verschenen, waarin de schrijver ook Redon's werkwijze besprak en in een dichterlijke samenspraak een der rozen van Redon's latere bloemstukken aldus sprekend invoerde: „Tu cherches le secret de son génie? — Je l'ignore et lui-même l'ignore"..., teekende Redon-zelf daarbij aan: La rose a tort: je sais ce que je fais.

Redon, die — wij vertelden het reeds — begonnen was met romantische landschappen — hoe treffende heeft hij er gemaakt en met welk een doordringend gevoel voor de weidsche eenzaamheid — hij vond in zijn werk uit het rijk der Verbeelding eerst zijn eigen veld.

De essence van die kunst vindt men in de albums. Daaromheen is gegroepeerd een gansch œuvre van houtskoolteekeningen, die voor de albums de voorstudie waren of er mee evenwijdig liepen. Daarenboven talrijke lithografieën, die afzonderlijk, soms in slechts weinige exemplaren verschenen. Waar in dit bestek een soort beschrijvende katalogus van de werken die wij kennen, geen plaats kan vinden, zullen wij hier niet met een opsomming van enkel titels, hoe veelzeggend die ook zijn, den lezer vermoeien.

COMBAT DE CAVALIERS. (ETS).

Wel mogen nog zijn bizondere etsen vermeld, sommige nog uit zijn romantischen tijd en waarvan men hier een enkele in reproduktie vindt weergegeven. Het technische van het etsen had hij bij Bresdin voortreffelijk geleerd en hij wist het procédé meesterlijk aan zijn intenties dienstbaar te maken.

Ook het pastel en de olieverf waren hem al vroeg gemeenzaam. Wat hij er mee maakte, sloot zich tot de laatste jaren in wezen steeds aan bij hetgeen hij in houtskool en op steen bereikte. Zijn eigen kleurenwereld zou hij eerst later ontdekken.

Wij kennen van hem in olieverf uit die vroegere periode enkele schepen op zee. Men denke niet aan de werken onzer bekende marineschilders. Voor Redon is de zee niet die van de dansende visscherspinken. Veeleer het element, waar sterker dan op aarde het peillooze van de duistere afgronden, waar boven al het levende zweeft, gevoeld wordt.

In de ontwikkeling van Redon's kunst kwam een schijnbaar onverwachte wending met zijn bloemen-schilderijen. Schijnbaar, want de zichtbare wereld was hem altijd lief, het was hem altijd het zaad zijner kunst en de realiteit van wat wij met onze oogen zien was hem eigenlijk nimmer geheel gescheiden van die vreemde werkelijkheid die men in de droomen vindt. Maar wat in dit nieuwe werk ontbreken zou is die gedempte zucht van ingehouden en stil gedragen pijn, die uit zijn vroeger œuvre schijnt op te stijgen.

Het was of met zijn bloemen in het duister zijner wereld van smartelijke geheimenissen een lichtstraal van vreugde en werkelijkheids-lust viel. Onverwacht zag men kleuren, licht, blijheid.

Hij schilderde wel groote boeketten veld-bloemen, met al de zon en vreugde van het buitenlicht er in, met al zijn weldadige liefde voor bloemen en planten, waarin hij niet slechts de kleur, maar ook het eigen karakter bestudeert. En als enkele pastel-teekeningen van bloemen soms niet het niveau van zijn diepere gaven bereiken, vermoedt men dat zulke bloementafereeltjes, in het materiaal, dat tot al te gemakkelijk bereiken verleidt, den kunstenaar wellicht meer een verpoozing waren.

Maar een geheel eigen kleurenwereld ont-dekte hij in zijn bloemen-dekoraties. Daar vond hij gelegenheid tot een rijke fuzie zijner vroegere verbeeldingskunst en de blijdere werkelijkheids-lust zijner latere jaren. Men vindt er den kunstenaar terug die een meester zich toonde in de verdeeling van licht en donker, als een subtiel dekorateur, die met een wonderlijke tooverij van kleurvlekken in intuïtieve verdeeling, muurvlakken, schermen en panneaux weet te overspreiden, kleurvlekken als van parelmoer en doffe praal van vreemde vlinders.

Het is nu enkele jaren geleden dat ik, op een winterdag, plechtig en stil van sneeuw, Redon, die gaarne in Holland vertoeft, voor het eerst persoonlijk ontmoeten zou. Ik kende zijn werk en zooals het gaat, men leidt zich daaruit een voorstelling af van hem die het maakte. Wel ging het mij niet zooals Jules Destrée, den samensteller van den in 1891 verschenen en thans dus niet meer kom-pleeten katalogus van Redon's lithografisch oeuvre. Deze vertelt hoe hij bij zijn eerste ontmoeting met Redon — nu vele jaren ge-leden — gedacht had te zullen zien een jong langharig artiest, woordenrijk, een soort geniale „rapin", uitbundig, fel uitvarend tegen de bourgeois en brutaal de meest holle paradoxen opwerpend.... Al ging het mij dus niet zoo, toch had ik niet verwacht als den schepper van zooveel ontrustende sensatie van smart, angst en huivering, een waardig, bejaard man te zullen zien, sprekend met de zachte, ge-dempte stem en met den eenvoud en de rustige zelfverzekerheid, met iets van het warme geloof ook, van een die gezien en geleden heeft, maar nu over wereldsche wisseling heen het blijvende heeft aanschouwd.

In den persoon van den kunstenaar meende ik de meest treffende rechtvaardiging en verklaring te zien van zijn kunst, die schijnbaar zoo grillig is, maar in wezen van zoo diepe menschelijkheid.

NEDERLANDSCHE HISTORIEPRENTEN,

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR

DR. H. BRUGMANS EN DR. W. W. VAN DER MEULEN.

IV.

De serie historieprenten, die wij thans onder de aandacht onzer lezers willen brengen, betreft de speculatie, den windhandel, zooals onze voorouders bij voorkeur zeiden.

De factor der speculatie is uit den aard der zaak aan iederen handel eigen; in iedere handelstransactie, ook de minst gewaagde, ook de eenvoudigste, steekt een speculatief element. De koopman, hij zij groothandelaar of kruidenier, koopt alleen in de verwachting en met het doel het gekochte morgen of later met winst te kunnen verkoopen. Of hem dat in werkelijkheid zal gelukken, is hem onbekend en zal hij moeten afwachten; het eenige, wat hij kan doen, is de kansen te wegen, te speculeeren over en op den goeden uitslag. En wie daarin ervaren is, bezit zeker een groote kans van slagen; hij is een goed koopman.

In dezen zin is de speculatie een noodwendige factor in elken handel; daarom is zij ook van alle tijden. Zoowel de Phoenicische als de Grieksche koopman der Oudheid, de Arabische en de Byzantijnsche handelaar, de burger van Venetië en die der Hanzesteden, de handelsvorsten der Nieuwe Geschiedenis, Nederlanders, Engelschen, Amerikanen, of wie men maar wil, allen hebben gespeculeerd en speculeeren nog iederen dag. De zucht naar winst, de drang om geld te verdienen, de zenuw van iederen handel brengt den koopman van alle tijden, dwingt hem er toe zorgvuldig te speculeeren, wat hij in de gegeven omstandigheden met een mogelijken, hem aangeboden aankoop zal kunnen doen. En in die speculatie spreekt nog een ander element van den handel; naast de winzucht komt de waagzucht een woord mede spreken. En het is juist hierin, dat wij groote gradueele verschillen opmerken; verschillen, die de beteekenis van het woord speculatie hebben doen veranderen. Wat een noodwendig element in iederen handel was, wordt dan een zedelijk kwaad, onvereenigbaar met alle begrip van eerlijken, reëelen handel. Wanneer de waagzucht niet meer bedachtzaam is, maar roekeloos wordt, wanneer de kansen niet meer zorgvuldig worden gewogen, maar nauwelijks worden onder de oogen gezien, wanneer in het wilde wordt ingekocht in de vage verwachting, dat alles wel terecht zal komen, dan ontstaat de speculatie in beperkten, ongunstigen zin. Het oude spreekwoord: Wie niet waagt, die niet wint, wordt dan omgezet in het positieve, alsof wagen en winnen identiek ware. Dan ontstaat ten slotte wat onze vaderen met een gelukkig gekozen beeld windhandel noemden; handel, in iets dat in zich zelf geen intrinsieke waarde heeft, den wind, de lucht. Men verkoopt, wat men niet bezit; men koopt, wat men geen plan heeft te ontvangen; men verplicht zich goederen te leveren of te ontvangen, die er niet zijn en die men te voren heeft afgesproken niet te zullen leveren of te ontvangen: dat is de windhandel, de bubbelnegotie, zooals men in het groote wonderjaar 1720 zeide.

Deze speculatie is niet van alle tijden, maar een product van den nieuwen tijd. De Middeleeuwen, die den modernen groothandel niet kenden, wisten evenmin iets van zijn bedenkelijke uitwassen. Ziehier het ideaal van den middeleeuwschen koopman, te opmerkelijker, daar het aan de praktijk van het leven is ontleend. Deze uitnemende man heette Willem Jansmanszoon en woonde te Leiden in de veertiende eeuw. Hij was vroom en weldadig en had de kerk en het kapittel van St. Pancras ruim bedacht. Door God gezegend en rijk aan aardsche goederen had hij zijn oudsten zoon in de godgeleerdheid laten studeeren en toen deze in het genoemde

kapittel was opgenomen, een deel van zijn vermogen aan deze stichting vermaakt. Ook als burger had hij uitgemunt; hoewel aangezocht om in de regeering te komen, had hij voor die eer bedankt. Als koopman had hij zich bij het koopen en verkoopen steeds billijk en rechtschapen gedragen, nooit geweigerd van zijn voorraad te verkoopen, nooit een hooger prijs genomen dan den marktprijs, om het even of hij won of verloor, nooit op stijgende prijzen gespeculeerd. Hij was dus slechts de tusschenpersoon geweest, die van de boeren kocht om aan de burgers te verkoopen, met niet meer winst dan zijn genomen moeite in billijkheid vergold *).

Welk een eigenaardige gedachtenwereld is het, waarin niet alleen de priester, die deze lofspraak te boek stelde, maar ook de koopman, wien zij gold, leefden. En welk een zonderlinge maatschappij, zoo geheel afwijkende van wat wij als normaal plegen te beschouwen. Dat onze Willem Jansmanszoon, de eerzame Leidsche burger, geen windhandel dreef, behoeven wij nauwelijks te constateeren Maar dat hij speculeerde in den goeden zin, zorgvuldig kocht en verkocht en daarbij zijn kansen nauwgezet overwoog, wij zouden het bijna willen betwijfelen; maar wij moeten het aannemen, nu wij weten, dat hij door zijn handel een man van fortuin is geworden. En zelfs deze speculatie gold nog in de oogen der Kerk voor zedeloos. De koopman, die naar de omstandigheden wist te handelen, die zoo groot mogelijke winst zocht te verwerven, die man was geen kooper, maar een voorkooper, een oplichter bijna, wiens verfoeilijke daden in het algemeen belang behoorden te worden gestraft.

Intusschen is ook hier de natuur sterker dan de leer geweest; boven de theorie ging de praktijk, boven de moraal der Kerk de eisch des levens. De burgerij onzer middeleeuwsche steden gelijkt niet steeds naar het beeld van onzen Leidschen koopman; zij kocht en verkocht naar welbehagen en naar omstandigheden en zij prospereerde. En zoo ontstond in de steden een nieuwe vorm van rijkdom, die weldra de aloude vormen, die van grondbezit, verdrong en zich meester maakte van de productie, het mobiel kapitaal. Eerst toen was het mogelijk in modernen zin groothandel te drijven; eerst toen kon ook de speculatie in ongunstigen zin opkomen.

Deze maatschappelijke ontwikkeling, die ons brengt van de Middeleeuwen in den Nieuwen Tijd, valt in de Nederlanden in de vijftiende eeuw, in het Zuiden wat vroeger dan in het Noorden. De stad, waar zich het vroegst een kapitaalmacht van groote beteekenis ontwikkelde, was Antwerpen. De Scheldestad was in tegenstelling tot het oude, nog echt Middeleeuwsche Brugge met al zijn handvesten, keuren en ordonnantiën, die handel en bedrijf zorgvuldig regelden maar daarnaast belemmerden, een echte moderne stad. Hier was een ieder vrij zijn kost te winnen, gelijk hij het verkoos; hier werd niemand door geschreven wet of traditie gebonden aan allerlei voorwaarden voor zijn economisch bestaan; hier kon zich zonder eenige belemmering de toen geheel nieuwe, wondere macht van het kapitaal ontplooien. En het kan niet verwonderen: waar stevige groei is, waar grond en lucht vruchtbaar zijn, daar komen naast de goede, de edele gewassen ook de woekerplanten op. Zoo komt hier reeds in de vijftiende eeuw het moderne beurscrediet op; op den grondslag daarvan ontwikkelt zich daar de speculatie in zeer moderne vormen *).

Van Antwerpen heeft zich met den modernen groothandel ook het beurscrediet en de beursspeculatie overgeplant naar Amsterdam. Of liever, de toevloed van Antwerpsche materieele en moreele kracht heeft Amsterdams ontwikkeling meer gesterkt dan in nieuwe banen geleid. Ook hier was reeds vóór het einde der zestiende eeuw het grootkapitaal machtig geworden; ook hier lag de bodem gereed voor het zaad der speculatie. En het verwondert ons dan ook niet, dat wij in den aanvang der zeventiende eeuw op de Amsterdamsche beurs niet alleen speculatie aantreffen, maar dat ook in zeer moderne, ons

*) Fruin, Verspreide Geschriften, I, 109 vlg.

*) Vgl. hierover Van der Heyden, De ontwikkeling van de naamlooze vennootschap in Nederland vóór de codificatie (Amsterdam, 1908), 137 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.

nog steeds bekende vormen. En al dadelijk wordt hier bewezen, dat de speculatie zich hecht aan de meest uiteenloopende, soms de meeste onschuldige handelsartikelen, mits zij maar voldoen aan deze eene voorwaarde, dat de waarde ervan in de naaste toekomst niet te bepalen is. Zoo speculeerden onze voorouders in haring, in baleinen en traan van walvisschen. Maar zoodra waren niet de actiën der Oost-Indische Compagnie uitgegeven, of scherpzinnige kooplieden begrepen, welk een object van speculatie hier was te vinden. Het was — niet verwonderlijk — geen Amsterdammer, maar een Antwerpenaar, die de eerste geniale speculant der Amsterdamsche beurs is geweest: Isaac Le Maire, een koopman van koninklijke gaven, die zich nog in zijn grafschrift kon beroemen, dat zijn crediet niettegenstaande millioenen verlies nog ongerept was, wiens plannen een geheele wereld omspanden, die deelnam aan onze eerste tochten naar Indië, die zich liet vinden om te treden in de nieuw opgerichte Oost-Indische Compagnie, maar die zijn spankracht voelde verminderen in dezen ring van alleen aandeelhouders, die met zijn forsche kracht zich losbrak uit Compagnies ketenen en die dus de felste en meest gelate vijand werd van Jan Compagnie. Hij had scherpe wapenen in handen en aarzelde geen oogenblik ze te gebruiken. Nadat zijn plannen om onder bescherming van Hendrik IV een Fransche Oost-Indische Compagnie op te richten waren mislukt, kwam hij weer terug in Amsterdam om den leeuw in zijn eigen hol aan te tasten. Plotseling bracht hij in 1610 een zeer groote hoeveelheden aandeelen der Compagnie aan de Amsterdamsche beurs; het gevolg was natuurlijk een scherpe daling in den koers der actiën, die de Compagnie op den rand van den ondergang bracht. Maar zij is gelijk zoovele ook dezen storm te boven gekomen. Minder aan het haar beschermende placaat, door de gewillige Staten-Generaal onmiddellijk uitgevaardigd, dan aan haar eerste groote uitdeeling — niet minder dan 132½ pCt. *) — had de Compagnie het te danken, dat de paniek werd bezworen en zoo de aanval van Le Maire kon worden afgewezen *). Maar wat ons hier toch treft is het feit, dat de Amsterdamsche beurs reeds toen de techniek van het moderne beurscrediet kende en dat Lemaire geen oogenblik aarzelde om daarvan gebruik te maken. Zoo iets, dan accentueert dit, dat de Middeleeuwen voorbij waren, ook op economisch terrein. Transactiën als die van Lemaire waren in vorige tijden in Amsterdam onmogelijk geweest.

De geest der speculatie is sedert levend gebleven op de Amsterdamsche beurs †). Geheel de zeventiende eeuw door is er gespeculeerd in allerlei fondsen; geen wonder trouwens, daar Amsterdam reeds toen een der voornaamste fondsenmarkten van de wereld begon te worden. „De loosen handel der Actionisten" is de titel van een pamflet van 1642 §), waaruit zonneklaar blijkt, dat er ook in dit opzicht weinig nieuws onder de zon is. Maar niet alleen in fondsen, ook in gewone koopwaren werd gespeculeerd; vooral traan en walvischbaarden bleven geliefkoosde objecten van speculatie. Maar vooral vermaard gebleven is de tulpenhandel, die na 1634 de geheele Republiek eenige jaren lang in rep en roer bracht. Dit opmerkelijke economische verschijnsel bewijst, van hoe weinig beteekenis de werkelijke waarde van een handelsartikel bij de speculatie is en hoe het alleen het overmatige crediet is, dat een dergelijken windhandel eenigen tijd kan op de been houden.

Ongeveer drie jaren lang, van 1634 tot 1637, heeft de tulpenhandel den Nederlandschen koopman tot den spot van Europa gemaakt. Het centrum van dezen zwendel was niet Amsterdam, maar Haarlem, de hoofdstad van het tulpenland bij uitnemendheid. Het kwaad tastte alle klassen der be-

---

*) Eigenlijk zijn er drie uitkeeringen in 1610 geweest, de eerste van 75 pCt. in muskaatnoten of in geld, de tweede van 50 pCt. in peper of in geld, de derde van 7½ pCt. in geld.

*) Vgl. over Lemaire de uitnemende studie van Bakhuizen van den Brink in Studiën en Schetsen, IV, 225 vlg., herdrukt in mijn Historisch Leesboek, blz. 190 vlg.

†) De Amsterdamsche Beurs is van 1613. Maar reeds vroeger, reeds in de vijftiende eeuw kwamen de kooplieden geregeld bijeen, hetzij in de open lucht, hetzij in een kerk, zoodat men van een beurs kon spreken, voordat een eigenlijk beursgebouw bestond.

§) Knuttel, 4890 en 4891.

volking aan; het was een epidemie, die het land doortrok. Werklieden verlieten hun werkplaats, winkeliers hun winkel, een ieder zijn zaken om in den bollenhandel in een oogenblik fortuin te maken. Boeren, schippers, wagenmakers, wevers, turfdragers en schoorsteenvegers, ook vrouwen, dienstboden zelfs, waagden hun gering bezit in den tulpenhandel. De oud-Germaansche dobbelzucht hechtte aan de toch al in dien tijd kostbare bloemen en deed ze fabelachtig in waarde rijzen. Duizenden werden voor enkele bollen besteed; de verhalen dienaangaande grenzen aan het ongeloofelijke. Het lag evenwel in den aard der dingen, dat een dergelijke razernij niet al te lang kon duren. Zoodra het voortdurende koopen en verkoopen ergens hokte, moest het geheele systeem in elkander vallen. Dat gebeurde, zoodra er enkelen kwamen, die in gebreke bleven te betalen en zich daarbij beriepen op de geringe waarde van het gekochte voorwerp. Een paniek was het gevolg. Om deze te bezweren kwamen de bloemisten zelf, vol vrees voor een algeheele debâcle in hun bedrijf, in 1637 te Amsterdam bijeen; door hun vergadering werd bepaald, dat alle koopen, vóór 31 December 1636 gesloten, zouden gestand blijven, maar dat de transactiën, na dien dag aangegaan, nietig zouden zijn, mits de kooper in Maart den tienden penning betaalde. Een plakaat van de Staten van Holland van April 1637 voltooide Flora's val; daardoor werd toch bepaald, dat de bloemisten het recht hadden op kosten van hen, die weigerden de gekochte tulpen in ontvangst te nemen, ze te verkoopen en de schade op hen te verhalen; tevens werd alle koop en verkoop van tulpen geschorst. Natuurlijk daalden daardoor de bloemen sterk in waarde; een bol, die nog onlangs duizenden waard was geweest, werd voor weinige guldens verkocht. En daarmede was de tulpenhandel in het voorjaar van 1637 ten einde. Weinigen hadden schatten verdiend; velen hadden verloren, kleine luiden soms al hun spaarpenningen *).

*) Vgl. over den tulpenhandel: Tydeman in Verslag Prov. Gen. v. K. en W. in Noord-Brabant, 1865, en vooral Sautijn Kluit in Hand. en Med. v. d. Maatsch. d. Ned. Lett., 1866.

Bij de schade en schande kwam ten overvloede nog de spot. Tal van pamfletten beschreven en hoonden de floristen. Reeds in 1636 verscheen de „Clare ontdeckingh der dwaesheydt der ghenen die haer tegenwoordigh laten noemen Floristen. Gestelt in forme van t' samensprekingen tusschen de Bloemen ende Flora" *). Het volgende jaar waarschuwde Van der Lust ernstig in zijn „Nieu-Jaers Pest-Spieghel" †) tegen den windhandel; de juist toen heerschende pest werd door hem als de gerechte straf voor het snood bedrijf der floristen aangemerkt. Daarentegen vond dat bedrijf een verdediger in den Alkmaarschen poëet Cornelis van der Woude, die tegen de beschimpers optrad met zijn „Tooneel van Flora. Vertonende: Grondelycke Redens-ondersoekinge van den Handel der Floristen" §). En daarna werd de geschiedenis van den tulpenhandel geschreven door Adriaan Roman, die in zijn eerste, tweede en derde „Samenspraeck, Tusschen Waermondt Ende Gaergoedt, Nopende de opkomste en de ondergangh van Flora" **) ons het meeste materiaal voor dit merkwaardig verschijnsel heeft verschaft.

Dat ook de graveurs de stift ter hand namen om den windhandel te bespotten, vooral nadat de deconfiture was gekomen, spreek wel van zelf. Niemand is meer aan beschimping onderhevig dan wie heeft gewaagd en — verloren. En zoo kon men „Flora's Mallewagen" en „Floraes Windt-Waghen" zien rijden door de Republiek. Maar de beroemdste en ook de best geslaagde van deze spotprenten is zonder twijfel de gravure, die hiernaast staat gereproduceerd (n°. 1). Zij draagt den titel „Floraes Gecks-Kap of Afbeeldinge van 't wonderlijcke Iaer van 1637 doen d'eene Geck d'ander uytbroeyde, de Luy Rijck sonder goet en Wijs sonder verstant waeren" ††).

*) Eerste druk Tiele n°. 2577; tweede druk Knuttel n°. 4460.

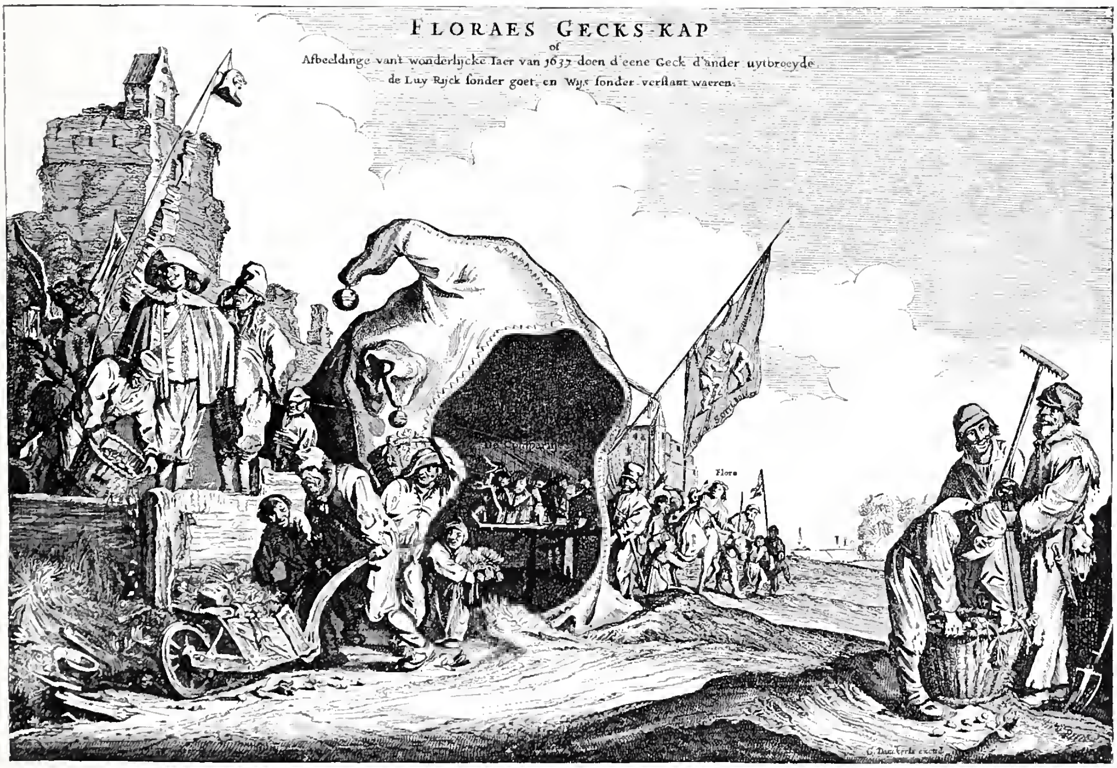
†) Knuttel n°. 4538.

§) Knuttel n°. 4539.

**) Knuttel n°. 4540, 4541. Tiele n°. 2624. De drie samenspraken zijn in 1734, toen de hyacintenhandel aan den tulpenhandel van voor honderd jaar herinnerde, herdrukt.

††) Muller n°. 1756 vlg., Van Stolk n°. 1787 vlg., waar de verschillende drukken en latere herdrukken en ook de verdere literatuur zijn opgegeven.

De plaat spreekt voor zich zelf, zooals een goede spotprent behoort te doen. In een tent of herberg in den vorm van een grooten zotskap zitten eenige speculeerde floristen aan een tafel; zij worden aangeduid als „De Comparitje". Aan de tent hangt een vaandel uit met afbeelding en opschift: „In de 2 Sottenbollen". In de verte achter de tent zit Flora op een ezel, weggejaagd en bespot door mannen en vrouwen. Links van den narrekap een verhooging, waarop de duivel staat met een zandlooper in de rechter en

NO. I. FLORAES GECKS-KAP.

een langen [hengel in de linker hand, waaraan een zotskap en een lias koopbriefjes zijn geregen. Bij den duivel staan drie landloopers of bedelaars, waarvan de een nog de sporen van beter dagen vertoont. Een van hen werpt uit een mand zijn bloemen op den mesthoop onder hem, waarheen ook door een viertal anderen tulpen in een kruiwagen en manden worden gebracht. Ook in den rechterhoek worden door een drietal landlieden de verwelkte bloemen in een mand gepakt.

Zoo was het einde van den tulpenhandel, de mesthoop. Lang bleef de herinnering leven aan den klagelijken val van de floristen.

Het spreekt wel van zelf, dat deze herinnering zich niet vooral in deze richting openbaarde, dat er in de zeventiende eeuw niet meer werd gespeculeerd. Wie van die meening mocht zijn, kent onze deugdzame voorouders niet. De speculatie zat hun in het bloed, of liever en juister, het karakter van den toenmaligen handel bracht de speculatie als van zelf voort. Sedert de handel zich meer en meer tot groothandel had ontwikkeld, sedert hij beurshandel was geworden, was de oude wijze van handelen, het koopen à contant van vooraf getoonde en onderzochte waren, gaandeweg verlaten. De credietwaardigheid van kooper en verkooper was een domineerende factor geworden, sedert op crediet en op termijn werd gekocht en verkocht. Warenkennis was minder noodig dan de wetenschap van het productievermogen en de consumptiebehoefte der maatschappij. De prijs werd niet meer na vaak lange onderhandelingen vastgesteld,

maar afgelezen van de beursnoteering, die op haar beurt weer werd vastgesteld door de publieke opinie ter beurze. Kennis van de factoren, die deze publieke opinie beïnvloeden en vaststellen was voor den koopman onmisbaar; van deze kennis een handig gebruik maken was een steeds meer volmaakte geestestechniek. De koopman, die het haast dagelijks ebben en vloeden der koersen waarneemt, tracht en moet trachten daarmede zijn voordeel te doen. Waar is hier de grens, die de speculatie van den gewonen handel scheidt? In theorie moge zij te vinden zijn, in de praktijk is zij hoogst zelden aan te wijzen en wordt zij dan ook dagelijks overschreden.

Reeds kort na den tulpenzwendel wijst het door ons reeds vroeger genoemde pamflet „Den loosen handel van de Actionisten" *) van 1642 op de kwade praktijken der speculanten. Bijna een halve eeuw later schijnt vooral de speculatie in actiën haar hoogtepunt te hebben bereikt. In 1687 vatte de Amsterdamsche advocaat Nicolaas Muys van Holy de pen op om verontwaardigd de schandelijke praktijken der speculeerende actionisten te bestrijden †). Maar de beste en uitvoerigste mededeelingen over hun bedrijf danken wij aan den Amsterdammer Don Joseph de la Vega, die een geheel boekdeel wijdde minder aan de bestrijding dan aan de nauwkeurige beschrijving van den actiehandel aan de Amsterdamsche beurs. In zijn „Confusion de confusiones, dialogos curiosos entre un Philosopho agudo, un Mercader discreto y un Accionista erudito" §) ontrolt hij een compleet beurstooneel voor onze oogen. Een ieder neemt deel aan den beurshandel en de speculatie; ieder zoekt zijn fortuin in den zwijmel der op- en nedergaande koersen. Er zijn zelfs goed georganiseerde hausse- en baisse-consortiën, die er niet tegen opzien van tijd tot tijd om hun bekende redenen een paniek in het leven te roepen, die evenwel weer spoedig verdwijnt, zoodra het doel is bereikt. De schommeling der koersen is zelfs voor den uitnemenden beurskenner onberekenbaar; met den actiehandel gaat het volgens don Joseph de la Vega als met de metaphysica: hoe meer men er over disputeert, hoe minder men ervan begrijpt *).

Men ziet dus, dat de actiehandel reeds in de zeventiende eeuw tot volledige ontwikkeling is gekomen en dat haar opbloei en nog minder haar oorsprong in het wonderjaar 1720 moeten worden gezocht. Actiehandel was toen iets zeer gewoons; maar hij heeft toen een zeer groote uitbreiding gekregen doordat geheel nieuwe terreinen voor hem werden geopend. Immers het nieuwe in 1720 was niet, dat er werd gespeculeerd, maar dat er werd gespeculeerd in actiën van compagnieën in zoo grooten getale als men voor dien nog nooit ter beurze had aanschouwd. De zeldzame actiën-compagnieën, die vóór 1720 in de Republiek bestonden, werden vrij plotseling althans quantitatief overvleugeld door een zeer groot aantal van dergelijke associatiën, die als paddestoelen uit den grond oprezen. Blijkbaar naar het voorbeeld van Engeland bracht men toen vrij plotseling op groote schaal den bedrijfsvorm der naamlooze vennootschap in de praktijk. Op zich zelf zeker een zeer normaal en verheugend verschijnsel, dat dan ook voor de toekomst van zeer groote beteekenis zou blijken te zijn; de naamlooze vennootschap is de vorm geworden, waarin het grootkapitaal zich het best en gemakkelijkst heeft kunnen organiseeren. Maar voor het gebruik van dit middel tot organisatie van zelfs de grootste handelsondernemingen was men in den aanvang der achttiende eeuw nog niet rijp †). De koopman van die dagen was als het kind, dat met een mes speelt en zich bloedend verwondt; eerst later zou hij het richtige en nuttige gebruik daarvan leeren. Wat reeële handel had kunnen worden, werd speculatie; de beurs werd een speelhuis.

Van een speelhuis toch kan men met volle recht spreken.

Enkele voorbeelden. De actiën der Oost-

*) Knuttel n°. 4890, 4891.

†) Knuttel n°. 12622, Tiele n°. 8411. Daartegen Knuttel n°. 12622*a*, 13041, Tiele n°. 8412 vlg.

§) Verwarring der verwarringen, belangwekkende samenspraken tusschen een scherpzinnig wijsgeer, een voorzichtig koopman en een handig actionist.

*) Ehrenberg, Das Zeitalter der Fugger, II, 336 vlg. Daarnaar Van der Heyden, 142 vlg.

†) Van der Heyden, 132 vlg.

Indische Compagnie, die tusschen 1700 en 1720 steeds tusschen 400 en 700 pCt. stonden, liepen zonder eenige denkbare oorzaak vrij plotseling in 1720 op tot 1200. Van de West-Indische Compagnie geldt hetzelfde; haar actiën, die in 1719 nog niet meer dan 40 pCt. golden, stegen een jaar later tot 400; zij kan dan zelfs een nieuwe inschrijving van 42 millioen openen en volteekend zien tegen den ongehoorden koers van 250 pCt. Dergelijke rijzingen in korten tijd wijzen zeer stellig op windhandel. Ook de statuten van vele compagnieën sluiten ieder denkbeeld van gezonde commercie uit; er zijn projecten, die genoegen nemen met een storting van 1 en 2 pCt. En eindelijk zijn de programma's van sommige compagnieën zoo phantastisch, dat elke gedachte aan gezond verstand en daarmede aan waarachtigen koophandel moet worden ter zijde geschoven.

Verklaaring op de Print door PHILADELPHUS

NO. 2. DE KERMIS-KRAAM VAN DE ACTIE-KNAAPEN.

Het eerste bericht over den actiehandel vernemen wij in April 1720; hij was toen uit Engeland „met een zoort van een orcaan over komen vliegen"; wij hooren, dat hij „fraay

den beest speelde op de Amsteldamsche beurs en 't Fransche Koffy-huis in de Kalverstraat." Het eerste project van de oprichting van een nieuwe actiën-compagnie is van 10 Juni 1720. „Men kwam dan eerst voor den dag in Amsterdam, die Koningin van Nederland, met een project van een Compagnie van Assurantie, daar men publieke gedrukte opstellen overal zag hangen: maar de Heeren van de Regeering, ziende dat zodanig een werk zou uiterste schadelijk, ja ten eenemaal ruineus voor de reeële negotie was, sloegen dit cordaat af en stremden deszelfs voortgang" *). De reden van deze weinig welwillende houding ligt niet voor de hand; deze eerste Amsterdamsche compagnie was in den grond even soliede als haar zuster, de „Rotterdamsche Maatschappij van Assurantie, Disconteering en Beleening", die haar deugdelijken grondslag door een eervol bestaan van welhaast twee eeuwen ruimschoots heeft bewezen †). Ook de Middelburgsche Commercie-Compagnie was op gezonde basis gefundeerd; zij heeft dan ook tot 1850 bestaan. Zelfs de Utrechtsche Provinciale Compagnie heeft zich tot 1750 weten te handhaven §).

Geen eendagsvliegen zijn dus deze compagnieën. Dat karakter kan men evenwel moeilijk misgunnen aan de zeer talrijke compagnieën, die soms op den wonderlijksten grondslag in de kleinere steden van Holland en zelfs van de landprovinciën werden opgericht en die hun onsoliede constitutie dan ook boetten met een spoedigen dood. Niet minder dan 44 statuten-concepten van nieuw opgerichte compagnieën zijn ons uit het jaar 1720 bekend; men vergat geheel, wat een voorzichtig man in dat jaar neerschreef: „dat het oprigten van soodanige compagnieën ten minsten is een extraordinaire onderneminge en eene nieuwigheit, hebbende, soo veel men weet, geen exempel immers in deze republicq" **).

*) Europische Mercurius, bij Van der Heyden, 144.

†) Over haar G. van Rijn in het Rotterdamsch Jaarboekje voor 1899.

§) Over haar J. J. van Noorle Jansen in Programma van het Stedelijk Gymnasium te Utrecht voor 1903.

**) „Redenen tegens het opreghten van een Compagnie tot Amsterdam", bij Van der Heijden, 160.

Nog voordat het jaar 1720 ten einde was geloopen, waren er ongeveer in dertig Nederlandsche steden onder goedkeuring, ja zelfs onder aanmoediging van de stedelijke regeeringen compagnieën opgericht. Het gezamenlijk bedrag der daarbij ingeschreven kapitalen overschreed nominaal de 350 millioen gulden, een aanzienlijke som, die bewijst hoeveel kapitaal in Nederland steeds beschikbaar was; immers indien men de gemiddelde storting stelt op 50 pCt. *), komt men toch nog tot een aanzienlijke kapitaalkracht. De compagnieën van assurantie en commercie hadden de overhand; een project „tot het ruïneeren der Turkse Rovers" is een zeldzaamheid. Maar ook in ander opzicht lag er zeer veel onzuivers aan de meeste projecten ten grondslag. Bevordering der commercie is zeer goed en lofwaardig; maar zij moet binnen de grenzen van het bereikbare blijven. Dwaas was het, dat Utrecht een groot scheepvaartkanaal wilde graven naar de Zuiderzee om Amsterdam zijn groothandel te onttrekken. Niet minder absurd was het, dat de West-Friesche steden zich door het wegruimen van eenige zandbanken tot handelsmetropolen hoopten te verheffen. Zonderling is het, dat de IJselsteden in de achttiende eeuw nog roemen op haar „avantagieuse situatie" en den handel op Duitschland hopen te veroveren. Het gezond verstand is geheel op den loop, als men compagnieën opricht zonder bepaald doel, maar begint met „kostelijke premiën" uit te loven „aan ieder, die eenige ondernemingen van voordeel sal komen te proponeren". En het hoofd duizelt, als wij ons verdiepen in de plannen van den eerzamen Gabriel de Souza Brito, gezworen makelaar in den Haag, die octrooi vroeg voor een „Generaale Compagnie" met een voorloopig kapitaal van 104 millioen †), die een groot deel van den Nederlandschen handel zou monopoliseeren.

Wat zeggen nu onze spotprenten van dezen actiehandel? Zij zijn eenstemmig en zeer fel

*) De storting varieert tusschen 1 en 100 pCt. Van der Heijden, 152.

†) Ter vergelijking bedenke men, dat het kapitaal der Oost-Indische Compagnie nooit meer dan 6 1/2 millioen heeft bedragen.

in haar afkeuring; zij zijn het naast de pamfletten *), die den zwendel van 1720 in de herinnering van tijdgenoot en nageslacht als zoodanig hebben gebrandmerkt. Al dadelijk onze eerste prent (n°. 2, bl. 93) geeft onverholen haar meening te kennen †). Zij draagt het niet onduidelijke dichterlijke opschrift „De Kermis-kraam van de Actie-knaapen, Schaft vreugde, en droefheid, onder 't kaapen". Midden op de prent staat een groote wagen, knieën een kistje met opschrift: „Rijkdom bij de last"; de inhoud wordt gevormd door papieren van 40,000, 30,000, 20,000 waarde en door „acties edam". Achter hem staat de duivel, die steeds in verband wordt gebracht met de speculatie; „infernale" invloeden achtte men daaraan nooit vreemd. De duivel blaast met een blaasbalg Harlekijn, eveneens een bekend personage in alle zaken van actie-handel, wind in zeker lichaamsdeel. De gevolgen

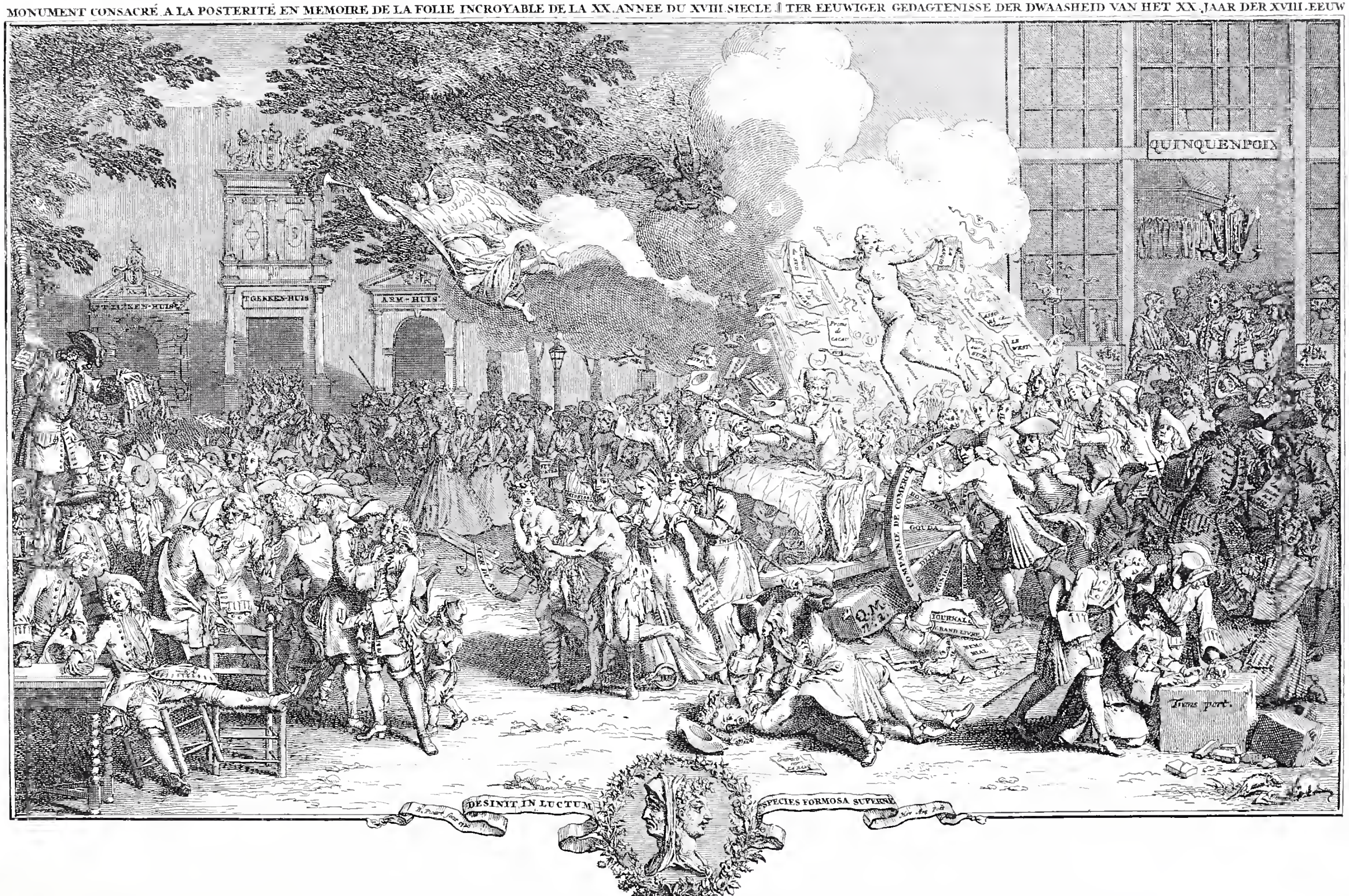

NO. 3. QUINCAMPOIX IN DUIGEN.

getrokken door twee padden. „Bedrog", kenbaar aan slangen- en andere attributen, fungeert als de vrouwelijke koetsier. Achter haar zit de held van den dag, Bombario, met een rattenval in zijn vaandel met de waarschuwing: „Ziet toe"; aan de punt van den vlaggestok een molentje. Bombario heeft op zijn van deze operatie blijven niet uit. Harlekijn overstelpt de grage menigte onder hem met een stortvloed van actiën; welke, kan blijken uit de namen, die erop staan gedrukt: „Harlinge", „Zwol", „Wesep", „Schiedam", „Gouda", „Edam", „Campen", „Enkhuizen", „De West", „Commerci", „Monnikendam", „Rotterdam", „Utrecht", „Naarden", „Alkmaar", „Medenblik", „Delft", „Muien", „De Zuid", „Mississippi". Op den wagen zijn ver-

*) De pamfletten bij Knuttel n°. 16441—16518.

†) Muller n°. 3546, Van Stolk n°. 3465.

NO. 4. TER EEUWIGER GEDAGTENISSE DER DWAASHEID VAN HET XX. JAAR DER XVIII. EEUW.

der nog zichtbaar de hoofden van vier daarin zittende personen, die ieder een papier in de hand houden met de opschriften: »Wy doen me", „De Comp. is vol", „Luilekkerla(nd)", „Sant kruyers" (toespeling op de Utrechtsche Compagnie); voor uit den wagen hangt nog een man met een ledige geldbeurs. Op den wagen prijken de wapenschilden der actie-steden bij uitnemendheid: Edam, Purmerend, Hoorn, Enkhuizen, Utrecht, Monnikendam, Kampen, Weesp, Naarden, Muiden en Medemblik. De geheele menigte vóór den wagen heeft actiën; één heeft al verloren blijkens zijn papier, dat ons leert, dat hij „100,000 al quit" is. Tot troost biedt een berooide vrouwenfiguur hem uit een kruiwagen met stroppen zulk een redmiddel aan. De menigte van actionisten zet zich voort in het Fransche Koffiehuis, waar de vlag uithangt met den zaaienden duivel met opschrift „Quincampoix" en onderschrift „In de onkruid Zaayer"; aan den vlaggenstok hangen drie kransen met narrenkappen. De wagen rijdt naar rechts naar een hooge poort, waarop de wapens van Amsterdam, Haarlem en Leiden en het opschrift: „Sic Itur ad Astra". Onder de poort staat een wachter, die blijkbaar den wagen wil keeren. Aan de andere zijde van de poort staat een omroeper met een trom, die blijkbaar uitroept; „Hoort mijn Heere, hoort, die rijk wil worden van Luisen (Louis), koopt acties". Links van hem, meer naar de zijde van de volksmenigte, is nog een draagstoel te zien, waaruit een hoofd komt kijken, met het veelzeggende onderschrift: „na 't Lazarushuis". Naast den draagstoel een kwakzalver met zijn medicamenten. o. a. „Voor Siekheid" en „Voor Dolheid". Een matroos grijpt een man aan, wiens pruik afvalt, symbool van wat op een papier in zijn hand staat: „Het is verkogt". De achtergrond van de geheele groep wordt ingenomen door een dichte volksmenigte, omringd door een muur. Achter dien muur is nog allerlei te zien: een kwakzalverstent met opschrift: „acties te koop", aangevallen door het woedende volk; snel wegrijdende karossen; dansende mannen en vrouwen; een kasteel; zeilende schepen; de stad Utrecht met het kanaal naar zee in wording; de waag van Amsterdam. Eindelijk troont de oppergod Jupiter in de wolken; Mercurius komt aanvliegen; Phaëton wordt uit den hemel geslingerd.

De bedoeling van deze prent is duidelijk genoeg; zij is ook als spotprent goed geslaagd, al is zij naar onzen smaak wat vol en wordt dus de aandacht te veel verdeeld. Beter geslaagd is daarom onze volgende plaat (n°. 3), „Quincampoix in Duigen" *). Een tooneel in de open lucht, dat een kamer in een herberg voorstelt — vermoedelijk het bovengenoemde Fransche koffiehuis in de Kalverstraat — wordt door een woedende en vechtende menigte kort en klein geslagen; overal vernieling en verwoesting. Bombario wordt van het proscenium gedrongen en geschopt; uit zijn kist vallen actiën van 100, 1000 en 2000 gulden. Vóór het podium staat Mercurius, op het schild geheven, met een speer en vrijheidshoed en vaantje „Voor 't gemeen"; om zijn middel hangen de wapens van Haarlem, Amsterdam en Leiden. Van het tooneel hangt een vaandel met het zeer ware opschrift: „Het Spul is uyt". Ook vóór het podium is het stampvol menschen. Rechts ligt een bijna ontkleed man (Knight), omringd door een woeste menigte, die hem uitplundert en zijn rok met rozen omhoog houdt „tot buyt"; op den grond liggen Zuidzee-actiën verspreid. Een ander persoon, waarschijnlijk niemand minder dan de Regent, Philips van Orleans zelf, wordt in het midden op den voorgrond van zijn kleed met leliën beroofd en van alle zijden onder de leuze „Slaa doodt" bedreigd; nederig belooft de in het nauw gebrachte man: „Ik salt niet weer doen"; op den grond liggen thans waardelooze Mississippi-aandeelen. Midden in de menigte een karos, bespannen met vier paarden, blijkbaar die van den bedreigden Regent. Op den achtergrond de Tuilerieën en de Nôtre Dame. In de wolken de Hollandsche leeuw, den rechterklauw op de schilden der drie steden Amsterdam, Leiden en Haarlem, met opschrift: „Hier van daan"; met het zwaard verjaagt hij den Engelschen dog met zijn Zuidzee-actie en den Franschen

*) Muller n°. 3549. Van Stolk n°. 3468.

NO. 5. DE ZUID ZÉ COMPAGNIE.

haan met zijn Mississippi-aandeel, en daarbij nog een aantal slangen en vogels, die alle een „niet" in den bek hebben.

Deze prent duidt dus de verwijdering der Engelsche en Fransche actiën van de Hollandsche markt aan. Zij is een van de zeer goede soort; zij is, niettegenstaande de meest volkomen verwarring, die er heerscht, toch geheel duidelijk en overzichtelijk; met een oogopslag is de bedoeling te zien; ook de uitbeelding van het voorgestelde feit is zeer plastisch; er is ten slotte eenheid van conceptie en uitvoering. Zij wordt evenwel nog overtroffen door de volgende prent (n°. 4): „Monument consacré a la posterite en mémoire de la folie incroyable de la XX. année du XVIII. siecle. Ter eeuwiger gedagtenisse der dwaasheid van het XX. jaar der XVIII. eeuw" *). Deze uitnemende prent is van B. Picart. De hoofdfiguur is Fortuna in schitterend licht staande op haar wagen, die wordt bestuurd door „Zotheid" met haar gewone attributen; zij draagt een soort crinoline, wat blijkbaar evenzeer als een symptoon van dwaasheid moet worden beschouwd. Het zesspan, dat zij ment, is zeer eigenaardig: de „Mer du Sud", een jonge, luchtig gekleede vrouw met omzwachteld been met een roer in de hand en visschen aan den gordel; de „Mississip"(pi) is een oude, halfnaakte Indiaan met een steltvoet; de „West" (Indische Compagnie) wordt evenzoo voorgesteld door een Indiaan; naast hem loopt de „Banque" met een papier in de hand, waarop: „Prime pour la banque à 300"; in het gaan vertreedt zij den slang van Mercurius; achter haar een Chinees met een missionaris-hoed, die de Compagnie „des Indes" representeert; de laatste van het zesspan is een jonge vrouw, die de „Assuran" (ce) moet voorstellen.

Op Fortuna's wagen staan vóór haar nog een leeuw (Engeland) en een haan (Frankrijk); naast haar een tweede leeuw met pijlbundel, die natuurlijk de Republiek voorstelt. In de ronding van het wiel van haar zegekar is te lezen: „Compagnie de commerce et d'as" (surance); op de spaken staan de namen der steden, die het meest met de actie-koorts waren bevangen: Rotterdam, Gouda, Delft, Monikendam, Hoorn, La Haye, (Alkm)aar, (Enkhuiz?)en, Edam en Dort. Dit wiel overrijdt den „oprechten koophandel"; bij hem liggen een „journal", een „grand livre", een „memorial", een „livre brouillon" en een

*) Muller n°. 3553, van Stolk n°. 3473.

NO. 6. DE MISSISSIPPI-COMPAGNIE.

pak koopwaren, gemerkt Q. M. n°. 2. Aan zijn ongeluk, de verplettering onder het wiel van Fortuna's wagen, wordt ijverig medegeholpen door eenige mannen, waarvan de eerste door een vossestaart zijn waren aard verraadt; het zijn dan ook de „opblaazers van deeze rook negotie".

Fortuna zelf strooit intusschen met volle handen een overvloed van actiën uit over de menigte, die zich om haar zegekar aan alle zijden verdringt. Die actiën worden door opschriften verklaard als van de „Comp des Indes", „Le West", „Prime sur le Sud", „Assur(an)ce", „Le Sud", „la banque", „Contracts du Sud", „Prime de cacau", „Sud 1e Souscription", „2e Sousc(ription)", „3e Souscription", „le Mississippi", „Assur(ance)". De lichtglans, die de Fortuin omhult, blijkt bij nauwkeurig onderzoek minder schitterend en heilspellend dan hij schijnt; zotskappen, slangetjes, draakjes teekenen zich af; bovendien kan men lezen, waaruit Fortuna's stralenkrans eigenlijk bestaat: „fièvres", „transports au cerveau", „dettes", „ocasion manquée", „proces insomnies", „jnnimities", „desespoir", „regrets", „maladies", „esperance", „folies", „tristesse", „banqueroutes", „joye immodérée", „conscience", „meurtres".

Rechts op den achtergrond heeft men een inkijk in het beroemde koffiehuis „Quenquenpoix" in de Kalverstraat, waar nog druk wordt gehandeld. Vóór het koffiehuis staan nog twee heeren in druk gesprek; ter aanduiding van het onderwerp daarvan heeft een van beiden een papier in de hand, met den welbekenden naam van „Bombario". Vóór hen ligt een wanhopig man geknield; hij verscheurt een actie „prime sur le cacau". Op een steen, met opschrift „Transport" wordt blijkbaar door drie mannen een transactie gesloten; vóór hen knagen ratten aan blijkbaar weggeworpen waardelooze papieren. Meer naar links vechten twee mannen als de bekende twee honden; het been, waarover zij dapper strijden, ligt echter naast hen; het zijn „Contracts sur la bancq".

Aan de uiterste linkerzijde der prent staat een man op een stoel, die projecten voor een assurantie-compagnie te Amsterdam onder de gretig beluste menigte uitdeelt. Onder die menigte is o. a. te vinden een man met een tooverlantaarn en een zakkenroller, beide zeer teekenend. Geheel op den voorgrond twee heeren in druk gesprek aan een tafel. Om eindelijk weer tot hooger sfeeren op te stijgen, vóór Fortuna uit vliegt de Faam. Maar helaas!

haar weg leidt haar en zij voert dus ook Fortuna naar het groote huis op den achtergrond, waarin drie poorten, alle gedekt met het wapen van Amsterdam; zij geven toegang tot „'t ziekenhuis", 't gekkenhuis", „'t armhuis"; een dichte menigte verdringt zich reeds om toegang te verkrijgen. Dat is het einde van de groote actieweelde.

Inderdaad, zooals het versje onder de prent zegt:

De twee volgende prenten zijn naar vorm en inhoud pendanten. Beide hebben den vorm van een liggend ovaal medaillon; de overblijvende hoeken worden door kleine kartons aangevuld. Op het eerste medaillon *) (n°. 5) zien wij een droefgeestige dame half zitten, half liggen op een rustbank; wie zij is, wordt ons duidelijk gemaakt door het opschrift:

„De Zuid Ze Compagnie door wind in top gerezen
Beklaagt nu haar verlies met een bekommerd wezen"

NO. 7. LAW, ALS EEN TWEEDE DON QUICHOT.

„Wat volk wat eeuw zal dit bedrijf geloven
Nu gierigheit de wijsheit heeft verblindt,
Door zotte hoop, gebouwt op rook en windt,
Daar menig ziet zijn geldt en rust verstoren,
Wijk, bobbelspel: de wijze Raad aan 't Y
Bedwingt den loop van deze razernij".

Deze laatste voldoening had de dichter na het besluit der regeering van Amsterdam van 6 October 1720 tegen de hevige speculatie *).

Rechts van haar staat de Faam, die nu niet dan rouwmisbaar maakt; dan zitten nog aan haar voet een harpspelend kind, dat de Vleierij moet symboliseeren, en een ander, dat met een Zuid-Zee-actie in de hand uitziet naar de zee, waar de schepen zeilen, die het blijkbaar zwaar te verantwoorden hebben in den hevigen storm; als die schepen dreigt de Zuid-Zee-Compagnie te vergaan.

*) Vgl. over de verschillende staten en exemplaren van deze uitnemende prent van Stolk, t. a. p. blz. 276 vlg.

*) Muller n°. 3556, van Stolk n°. 3476.

Zij zelf, de hoofdfiguur rust met den rechterarm op een guéridon, waarop een paar papieren met de teekenende opschriften: „'t Raakt al weg", en: Ik moet me na Vianen, neen, ik bedek mij met het schilt van Fred. Hend." *) Vóór de guéridon zit nog een kind, dat een papier omhoog houdt met het opschrift: „'t Is niet als verlies dat men hoort". Vóór het kind liggen op den grond drie boeken. In het eerste leest men: „Osse, Koej, Varkens, Assuransie, Huisen, Schepen, Tuinen", wat dus doelt op de vele assurantie-compagnieën, die in deze dagen als paddestoelen maar met zeer zwakken wortel uit den grond opschoten. Het tweede boek is een „Comerce Boek", het derde het „Debet Boek van W. en Zuid". De rekening staat aldus:

Verloren	*f* 19,000:	Zuid-Zee	*f* 700:
Acties	„ 15,000:	„	„ 500:
„	„ 10,000;	„	„ 300:
„	„ 4050:	„	„ 240:

Deze boeken zijn waarschijnlijk genomen uit de statige rij folianten achter de Zuid-Zee-Compagnie, die de „Biblioteek van een bedroefde Actionist" moet voorstellen.

Deze goed gedachte prent behoeft zeker geen nadere verklaring; zij spreekt voor zich zelf. Evenmin behoeven de vier kartons een breede toelichting. In den linker bovenhoek verslindt een man op een kwakzalversestrade uit een voor hem staanden zak een profusie van goudstukken en produceert een overeenkomstigen overvloed van actiën; om hem heen liggen haringen, wortelen, knollen, een kaas en een kool, alle symbolische objecten van speculatie. In den rechterbovenhoek staat een man met een kruiwagen met mosselen, waarmede de speculatie van Harlingen wordt gepersonifieerd; bij hem loopt een vrouw met een mand met geplukte eendvogels, waarmede de Zwolsche windhandel zal zijn bedoeld. Wil men de geplukte vogels symbolisch als het beeld der actionisten opvatten, dan vindt men steun in het afbeeldsel van den vogel in de lucht, waarvan er tien al zooveel minder waard zijn dan één in de hand. Maar juister schijnt het toch te letten op het pak, dat de vliegende eendvogel draagt en dat ons herinnert aan het oud-vaderlandsche spreekwoord: „'t end draagt den last." Links onderaan zijn waarschijnlijk de vroeger door ons reeds aangetroffen Utrechtsche kanaalgravers afgebeeld. Rechts beneden eindelijk zien wij een koopman met zes varkens, die deze zindelijke dieren aan een vrouw voor evenveel snoeken verkoopt, een handelstransactie, waarmede wordt gedoeld op de speculatie van het stedeke Weesp.

Het is niet moeilijk te zien, dat deze prent oorspronkelijk iets geheel anders heeft voorgesteld. In de droefgeestige Zuid-Zee-Compagnie hebben wij stellig de Muziek te herkennen, die door een handig graveur tot de afbeelding der Speculatie is omgewerkt. Evenmin behoeft men in twijfel te verkeeren omtrent den burgerlijken stand van de dame, op de volgende prent voorgesteld (n⁰. 6). Zij is niets anders dan de Schilderkunst; maar ook zij heeft een kunstbewerking ondergaan, waarbij de kunst zelf verloren ging om plaats te maken voor de godin of de duivelin naar men wil, der Speculatie. *) Wie zij thans is geworden, leert ons weer 't opschrift:

„De Inbeelding; Heerseres van 't Rookverkopersgild,
Maald Mississippi hier, 't geen Vrankrijks schat
verspild."

Werd in de vorige prent dus Engeland gehekeld, thans is Frankrijk aan de beurt. De Speculatie zit aan een ezel, waarop zij op een ovaal paneel een schip afmaalt, op weg naar het land Mississippi. Naast den ezel zit een naakt kind, de Waarheid met haar spiegel, maar daarbij met het „actieboek van Mississippi" in de hand. Voor hem liggen nog „Tiggel acties, Rottege acties, Acties in pijpen, Suiker acties", alle thans waardeloos. De Waarheid zelf zit op een ledige geldkist, waarin drie ratten zich te goed doen aan waardeloos papier; de opschriften „Desulate Boel" en „Goet voor Rotte" zijn duidelijk genoeg. Meer naar links staat een ander kind verf te wrijven op een blok van tichelsteenen, een zinspeling op een Woerdensche speculatie in dit laatste artikel. Achter de hoofdfiguur blaast een kind zeep-

*) Daarmede is bedoeld het vrij zijn van vervolging wegens schulden. Vgl. van Stolk, blz. 357.

*) Muller n⁰. 3558, van Stolk n⁰. 3478.

bellen; een ander kijkt er naar; een derde wijst er naar; het leunt op een pak papier met de opschriften: „Pakt de acties weg want over honderd Jare zal ment niet Geloven" en: „acties bij de Riem". De kartons geven weer allerlei soorten van speculatie te zien. In den linkerbovenhoek stopt een man aan een tafel „Gouwse pype"; aan een andere tafel zitten twee mannen genoegelijk te rooken: „Wij leve gerust". De zinspeling op Gouda is duidelijk. Rechts bovenaan staat een neger op een schildpad; hij heeft een fantastische kroon op het hoofd en rookt een lange pijp; op den achtergrond: „Klater goudmijnen". Natuurlijk wordt op West-Indië gedoeld. Links beneden op den achtergrond de „Rottege Beurs"; meer naar voren het „Gekhuis der Rotte". Er voor staan twee mannen met pakken actien; de eene zegt: „goet koop", de ander: „Koop wat". In de gracht ligt een „Vlotschuit geladen met alderhande acties". Op de pakken staan weer de namen der speculeerende steden: „Rotterd(am), ter Gouw, Muide, Dort, Middel(bur)g, Utrecht, Steen(wijk), Zwol, Enchu(sen), alkmaar, Hoorn, Edam". Het vierde karton eindelijk stelt een man te paard voor, waarin men Law zelf kan zien, die het oproerige volk overstrooit met actiën en het toeroept: „Dit is voor 't Gelt". Het paard, waarop de ruiter zit, vertoont overeenkomst met zeker befaamd ezeltje; het is evenwel „gemengeld", slecht geld, dat het te voorschijn brengt.

Onze volgende plaat is uitsluitend gericht tegen den grootmeester der speculatie, den voortreffelijken John Law zelf (n°. 7). *) Het opschrift geeft de voorstelling duidelijk aan: „Law, als een tweede Don Quichot, op Sanches Graauwtje zit ten spot". Ook het vers onder de prent is duidelijk genoeg. Het midden wordt ingenomen door Law, rijdende op een vervaarlijken ezel. In de rechterhand houdt hij een stok met zotskap als knop en een vlag met opschrift: „Ik koom, ik koom, Dulcinia". Aan den hals van den ezel hangen volle geldbuidels en een eveneens volle geldkist met opschrift: „Bombarioos geldkist 1720". Achter Law zit een duivel, die Grauwtjes staart omhoog houdt; een blijkbaar gevolg van deze operatie is een profusie van actiën, die door de begeerige menigte gretig worden opgevangen. Een tweede duivel, met een narrenkap op het hoofd, gewapend met een geesel, roept hen uit de lucht aanmoedigend toe: „braaf mijn kinders". De actiën zijn van verschillend soort; „Enkh(uizen)", „Hoor(n)", „Prim", „Med", „West", „100", „1000". Een derde duivel spuit den ezel geld in den bek. Naast den ezel zit Bombario als Sancho Pansa op een pad; zijn costuum is met vischhaken bedekt, als ware hij van de Hoeksche partij; ook hij geeft evenals vele anderen, aan Law een geldbuidel. Op den voorgrond liggen de attributen van den koophandel voor oud vuil, een Mercuriusstaf, een grootboek, obligatiën, koopwaren enz. De ezel met Law wordt door een aantal mannen voortgetrokken naar het beruchte koffiehuis „Quinquenpoix" in de Kalverstraat. Op den achtergrond eindelijk de „Zuyd Zee" met schepen.

Wij moeten deze prent stellig plaatsen in den tijd, toen Law nog in zijn volle macht stond; hij is nog rijk en zijn actiën worden nog gretig genomen. Toch wordt hij al een voorwerp van spot; zijn autoriteit en roem is dus niet meer ongerept. Wij zullen dus moeten denken aan den nazomer of den herfst van 1720. Het spreekt vanzelf, dat de vergelijking van Law met Don Quichot, later ook met Arlekijn, te veel voor de hand ligt om niet gretig te worden gebruikt.

*) Muller n°. 3559, van Stolk n°. 3479.

PL. I. MODERNE NOORSCHE HUISVLIJT (WEEFWERK EN SCHILDERWERK).

NOORSCHE HUISVLIJT
DOOR ALBERTINE DE HAAS.

Men wil zoo gaarne verband zoeken, tusschen de voortbrengselen der huisvlijt van een streek en het wezen zijner bewoners.

Deze onderlinge betrekking is veelal moeilijk vast te stellen.

Vanwege een zekere gelijkvormigheid die alle huisvlijt kenmerkt.

De huisvlijt als nijverheidstak-bij-uitstek, die zich buiten alle reglementeering van werkmanskunst hield, is weliswaar aan de nivelleering ontsnapt, waaronder de stoom het handwerk bracht, maar heeft — zooals ze in de stille landstreken van 't schaars bewoonde Scandinavië, in achterafhoekjes ook van de overbevolkte hoog beschaafde cultuurstaten van 't vastland voortteelt van geslacht op geslacht — een andre eenvormigheid waarin ze ligt gevangen: die door traditie bewaard.

Deze oude huisvlijt — dit in onderscheiding met het zin- en gedachten-looze gepruts dat men in een pot-pourri op onze kleinsteedsche huisvlijt-tentoonstellingen vindt — heeft iets van den lang gekwijnd hebbenden, maar dan nu eindelijk verdwenen doedelzak.

Het wijsje is karakteristiek maar monotoon.

De traditie bewaarde getrouw de eenvormigheid die onder oer-volken de naïve teekening der elementaire verbeelding kenmerkt; eenvormigheid even internationaal als bijv. de plastische teekenwijs van kinderen over de heele wereld.

Als men voor 't eerst voor Noorsche huisvlijt staat — ziend de weefsels die de bevolking voor eigen gebruik maakt, is men getroffen door de trouwe bewaring dier oude motieven. Ook boeit het oog een overeenkomst van deze Noorsche weefsels met de Egyptische, de Hongaarsche vooral.

Theorieën, die men zich bouwen mocht, waarmee men dit contrast van een door felle kleuren gekenmerkte huisvlijt als reactie tegen de landssomberheid te verklaren meende, worden dus met bovengemelde overeenkomst ineens naar 't land der fantasie verwezen.

Hoe komt Noorwegen oorspronkelijk aan deze eigenaardige kleur-keus, aan de voorliefde van zuiver orientaalsche combinaties. Men stelt zich de vraag in onzen aanvangszin neergelegd.

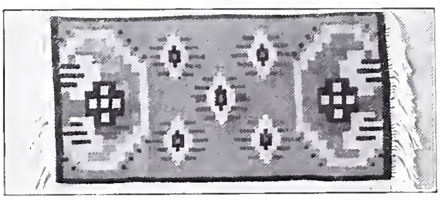
Het antwoord hierop is: Inderdaad, door zeer vroegen invoer van Oostersche nijverheidsprodukten.

In 't bronstijdperk reeds schijnen voor 't eerst, tot dusver in 't Noorden onbekende kleeding en sieraden ingevoerd te zijn, waarvan men den oorsprong door de verschillende landen van Europa heen, tot in Azië kan nagaan. Want uit den grond opgedolven voorwerpen in verschillende gebieden van Europa hebben als het ware een lijn geteekend, waar langs het vroege verkeer plaats greep. Op de eene plaats meer, op de andere minder is uit de thans op die plaatsen beoefende huisvlijt verwantschap te bespeuren met dezen vroegen invloed. Hier ligt het geheim van de treffende overeenkomst tusschen veel Noorsch werk en dat van Hongarijë bijv., waar dezelfde Oostersche kleuren en teekeningen als die nu ook nog in Egypte gevonden worden, zich handhaafden.

PL. 2. MODERNE NOORSCHE HUISVLIJT.

Men zie in dit verband de met geometrische ornamentatie versierde kleedjes op plaat I; het kleedje met de menschenpoppen, in niet zeer karakteristieken vorm, zooals ze bij alle primitieve volkren in hun oudste sierkunst voorkomen, is slechts belangwekkend als eigenaardig voorbeeld van behoudendheid in de overigens zoo ontwikkelde huisvlijt.

PL. 3. WEEFWERK.

Zoo heeft dus reeds zeer vroeg 't verkeer — een communicatie die men in belangrijkheid gewoon is te onderschatten — de eigenaardige Oostersche kleur-combinatie groen, rood, geel, bruin ook in 't Noorden gebracht. De behoudendheid van 't Noorsche landvolk alweer (aan de kust toch doet en deed men weinig aan huisvlijt) die deze kleuren tot op dit oogenblik bewaarde, zoodat nu weefsels uit Egypte en uit Noorwegen een volslagen overeenkomst kunnen vertoonen. De oudste motieven — ontleend aan de voorwerpen, waarmee men, door tegen elkaar wrijving vuur maakte — die vooral de prachtige oude stijlvolle weefsels beheerschten, treffen we, gewijzigd, in de tegenwoordige handweefkunst aan. Ook het oude gebruik, de woningen van binnen met het eigen-gemaakte weefwerk te behangen, bleef bewaard.

Mocht men door de Orientaalsche herinneringen in de Noorsche huisvlijt een oogenblik den bewoner en het landsverleden uit 't oog verliezen, er is te veel wat zich toch als zeer karakteristiek-eigen opdringt.

Het aspect van 't land, het sombere grootsche, moest het wezen van den bewoner in zijn kunst beïnvloeden. Het hout is in Noorwegen 't aangewezen materiaal; het houten kerkgebouw was het geëigende en meest voor de hand liggende gebied voor toegepaste kunst. De kerkdeuren vooral werden overladen met beeldhouwwerk, uitingen van den kunstzin der landbewoners. Deze kerkdeuren zijn alle wat de verhouding der afmetingen betreft, eenvormig: een zeer nauwe deuropening, waaromheen een lijst van beeldhouwwerk. Om 't gevaar bij brand dat die nauwe openingen teweeg brachten, werden deze prachtige deuren — die een volmaakt beeld gaven in hun talrijkheid en afwisseling van den vroegeren hoogen trap van handwerkskunst — door andere vervangen. In musea zijn ze hier en daar opgesteld.

Het snijwerk is zeer uiteenloopend. Om een indruk te geven tot welke schitterende ornamentale concepties men kwam, geven we hier de afbeelding van de deur der Tuftkerk in Sandsver (plaat 7). Zooals men kan zien, zijn de kapiteelen geschonden en is het

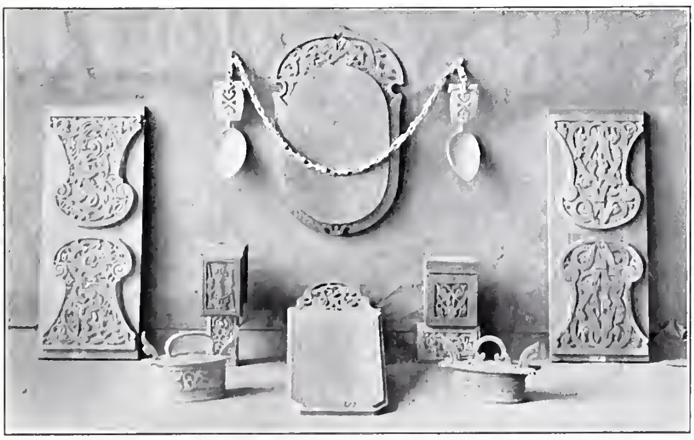
snijwerk van de zuilen weggeslagen. Overigens vertoont het snijwerk dezelfde hoofdlijnen die in de meesten van deze stave-kerken worden aangetroffen, nl. bovenaan aan elke zijde een groote draak en een derde draak-ornament boven de deuropening; vervolgens ziet men een dier uit de fabelwereld op elk kapiteel en verder naar beneden aan elke zijde een grooten drakekop, uit welks bek een slinger komt; ten slotte een paar palmetten aan den voet, maar hier alleen op de linker plank. De rechter plank heeft op de overeenkomstige plaats een rond boogfries (de eenige plaats waar dit ook nog gevonden wordt is op een deurplank in de Osstadkerk in Seterdal, waar het beter gemotiveerd is, omdat er onder het fries een afbeelding van figuren gevonden wordt).

PL. 4. MODERNE NOORSCHE HUISVLIJT.

Deze prachtige kerkdeur met zijn voorname verdeeling, de beheersching van lijnenwarreling, de vormdrift en de rust, is een beeldhouwwerk dat onder de voortreffelijkste voorbeelden van snijwerk uit de meest waardevolle tijdperken is te rekenen.

Nog een paar andere kerkdeurfragmenten willen wij u beschrijven, als kenschetsend beeldhouwwerk.

PL. 5. MODERNE NOORSCHE HUISVLIJT.

Het snijwerk is hier tamelijk grof uitgevoerd, het heet dan ook dat deze deur aan een tot kerk hervormde stal behoorde. De ringen in 't snijwerk brengen herinnering aan 't geometrische ornament; 't gewone bladerwerk is in Romaanschen stijl, verder brengt het snijwerk afbeeldingen van zes verschillende episoden uit de oude Nibelungen en Völsungsaga's. Er ligt geen goede chronologische volgorde in de verhalen, tenzij wij aan den rechterkant beginnen en op beide planken van beneden „lezen".

Wil men den uitleg? We zien dan eerst hoe de smid Regin een zwaard maakt voor Sigurd, die zelf meehelpt om met een blaasbalg het vuur aan te wakkeren. Vervolgens houwt Sigurd, bij wijze van proef, met het zwaard op het aambeeld, waarbij het zwaard in stukken gaat, onderwijl houdt Regin waarschijnlijk riem of koppel in de hand. Later smeedde Regin, zooals de sage luidt, het zwaard van Sigurds vader tot een nieuw, Gram geheeten, en met dit zwaard zien we Sigurd den draak Favne doorboren: hij ligt op zijn knieën in een kuil (kuil of graf) en beschermt zich tegen Favne's gif door een schild voor zich te houden.

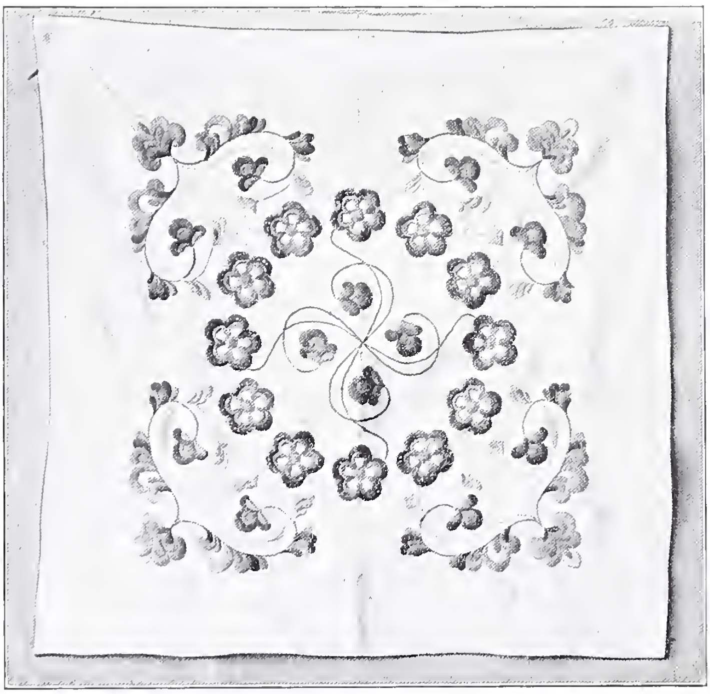
Op de linker plank zien we onderaan in 't midden een grooten boom, op welks takken drie vogels zitten; links onder den boom zit Regin te slapen, hij leunt op een zwaard, vermoedelijk Gram; aan de rechter zijde zien we Sigurd bezig Favne's hart aan een spil te braden. Als hij wil probeeren of 't gaar is, brandt hij zijn vingers en om de pijn te stillen, steekt hij ze in den mond. Daar nu Favne's hartebloed op Sigurd's tong komt, kan hij het gezang der vogels op den boom verstaan. Van deze krijgt hij o.a. den raad, om Regin te dooden, den schat te halen,

die Favne bewaakte en daarmee weg te gaan. Dit kan men in de volgende afbeelding zien gebeuren, waar Sigurd eerst Regin doorboort, zoodat het bloed hem uit mond en rug spuit en hij, Sigurd, vervolgens zijn gezadeld paard Grane bestijgt — (dat zich zoo van pas tusschen 't gebladerte bevindt) — op wiens rug hij de kist met Favne's schat heeft vastgemaakt. Ten slotte zien we bovenaan de geheel afzonderlijke voorstelling hoe Gunnar Gjukessn met gebonden handen in een „slangenhof" ligt en met zijn teenen een snaarinstrument bespeelt, waardoor zooals het in de vertelling heet, alle slangen insliepen op één na, die zich in zijn lever vastzette.

Het snijwerk is, zoowel wat omtrekken als wat modelleering aangaat, vrij grof uitgevoerd en de verhoudingen en de details zijn minder geslaagd; dit laatste geldt trouwens niet zoozeer voor de personen en de dieren als voor den boom, die in zijn teekening van takken en bladerkroon dezelfde willekeurige behandeling toont als overal elders in de middeleeuwen. Toch is het geheel uitgevoerd met een merkwaardige levendigheid en in een zekeren stijl, voor houtsnijkunst uit de 12e eeuw in allen geval een merkwaardig voorbeeld.

Een fraai gebeeldhouwde kerkdeur, (een aanzienlijk fragment althans) bezit het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem.

Ook hier draken, slangen en andere fantastische dieren, die in een warreling van kronkelende staarten en lange halzen liggen, langs en door smalle banden, waaraan de dieren zich vastklampen. Wanneer men als een puzzle deze beginnen en einden weet uiteen te houden, merkt ge met een geschiedenis te doen te hebben van elkaar vervolgende, in den nek bijtende, dooreengestrengelde en loskrampende dieren. Zijn deze beschreven voorbeelden van houtsnijkunst, typen van een schitterende periode uit 't verleden, hun beteekenis voor een inzicht in de tegenwoordige huisvlijt is onmisbaar. Want al deze oude sagen leven, maar aufgehoben, d. w. z. bewaard-en-verloren in den tegenwoordigen rijkdom der Noorsche houtsnijders.

PL. 6. NOORSCH BORDUURWERK.

De gloed van de oorspronkelijke vormdrift die zich met zooveel hartstocht in die geheel gebeeldhouwde kerkdeelen uitte, de kracht van deze oude kunst, mist men wel wat in de tegenwoordige snijkunst. De draken zijn voor 't meerendeel op stal gezet; hun koppen en staarten zijn te loor geraakt. De bochten waarin hun lichamen zich kromden, vindt ge weer in de vaak conventioneel toegepaste spiralen; plantenmotieven hebben zich vermengd met diè, oorspronkelijk uitsluitend van 't dierenrijk.

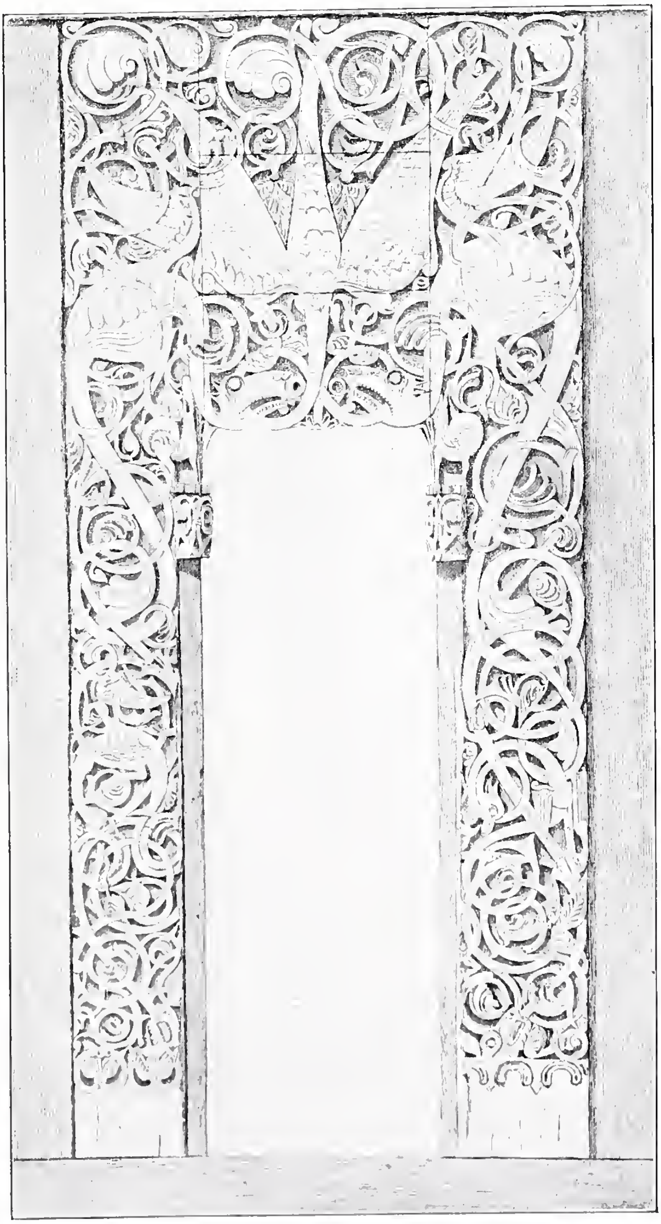
Uit de getemde bochtige lijnen, dringen zich bladachtige lobben als lentespruitsels uit een glad voorjaarstakje.

't Plantaardig element verdringt af en toe àlle gedachten aan den oorsprong van 't dierenmotief, dat slechts als verre herinnering in de geboogde lijn der teekening bleef bewaard. Evenzeer gewijzigd zijn de vormen van het Vikingschip en de Stave-kirke in de Noorsche kunstnijverheid opgenomen.

Van de schepen waar de Noren mee uitvoeren, werden de snebben versierd met drakenfiguren uit de godsdienstige sagen. Deze draken-vormen uit de heldensagen van den godentijd, werden naar 't heet, na veiligen terugkeer of na behaalde overwinning aan de kerken aangebracht. Zoo groeide dit motief innig samen met het volk. De photo's op de vorige blz. doen niet onaardig de ontwikkeling van dit detail zien, zooals het, gestyleerd, en geheel den drakenkop er in verloren, uitspruit aan de botervaatjes en den drinknap tot handvatsels dient.

Het houtsnijwerk zooals Noorwegen dat nu oplevert, is weelderig van motieven-rijkdom, doch verschraald aan kracht van uitdrukking.

Maar steeds blijkt de boerenbevolking, in de eenzaamheid harer hoeven, een rijke vindingskracht te bezitten. Dit wijzen de huidige produkten uit die de oude bewonderenswaardige qualiteiten toonen: een bijzondere harmonische verdeeling in de versiering, originaliteit van conceptie (zie daartoe bijv. de doos links, plaat 2, de broodplank, ook, plaat 5, waarover de karakteristieke bruidsketting hangt). Te voorzien is, nu de economisch uitstekende huisvlijtvereeniging voor stelselmatig onderwijs in 't houtsnijden zorgt, voor afgepaste versierings-ontwerpen, dat de uiting der huisnijverheid hoe langer hoe meer zal verschoolschen, dat steeds meer de oorspronkelijke ornamentale zin zal worden verslapt.

PL. 7. GESNEDEN KERKDEUR IN SANDSVER.

Reeds zagen we voor export bestemde voorwerpen die al te duidelijk blijk gaven van verval.

Beoogde vroeger de huisvlijt uitsluitend een vanzelf sprekende voorziening in de behoeften van voorwerpen van dagelijksch gebruik (de botervaatjes en kannen op plaat 1) en een opluistering van de eigen woning; de huisvlijtvereeniging — ruim van rijkswege gesubsidieerd — leidde dezen natuurlijken drang naar de vervulling van een economisch belang (voorwerpen van export, plaat 4 en 5).

Zoo heeft de oprichting der tegenwoordige huisvlijtvereeniging een industrie van belang in 't leven geroepen, activiteit op de eenzame hoeven gebracht, maar het laat geen twijfel dat op den duur de schoone zin van onbaatzuchtige liefde voor wat het oog behaagt: de eerlijke kunstzin te gronde moet gaan.

HET GRAFMONUMENT VOOR GRAAF FILIPS VAN HOHENLOHE.

HET GRAFMONUMENT VOOR GRAAF FILIPS VAN HOHENLOHE

▢ ▢ DOOR J. A. HEUFF AZ. ▢ ▢

In de Stiftskerk te Oehringen in Wurtemberg bevindt zich een gedenkteeken dat met de geschiedenis van ons vaderland in nauw verband staat. Een afbeelding staat hiernevens. Zij spreekt voor zichzelve. Uitleg van het kostbare en kunstrijke stuk werk achten wij overbodig. Doch het Latijnsche opschrift, dat zich onderaan bevindt, behoort vermeld te worden. Het luidt:

Monumentum
Honori et Memoriae
Philippi Comitis ab Hohen-
lohe Ordinum Confoederat.
Belgii Summi Militiae Praefecti
et
Mariae Conjugis ejus
Guilielmi Principis
Aurausion Filiae
Sacrum
A°
1606

Wat in onze taal beteekent: Gedenkteeken aan de eer en de nagedachtenis van Filips Graaf van Hohenlohe, opperbevelhebber van het leger der Vereenigde Nederlanden, en van Maria, zijn gemalin, dochter van Willem, Prins van Oranje, gewijd. Anno 1606.

In de medaljons staan eenige der vele krijgsbedrijven van des Zwijgers schoonzoon afgebeeld en vermeld, en wel: Hardenberg (dat juist geen zegepraal opleverde), Bomlerwerth, Grave, Engelen, Gertruidenberg.

Graaf Filips van Hohenlohe, die aan de Nassau's verwant was, kwam, evenals zoo menig Duitsch vorst, in 1576 in de Nederlanden, om zijn degen ter beschikking van Prins Willem en de Staten te stellen. Hij werd eerst bevelhebber en later generaal-veldmaarschalk, en de leider en leermeester van Prins Maurits. Dertig jaar lang bijna heeft Hohenlohe — bij Engelschen en Franschen meer als Graaf Hollock bekend — de Nederlanden doorkruist en zelf meegevochten. Motley, in zijn *Opkomst van de Nederlandsche Republiek*, zegt van hem: „Een Duitsch edelman van aloude afkomst en vorstelijken rang, dapper tot vermetelheid toe, maakte hij zich een spel uit het gevaar, en reed op een plundertocht uit als op een pretje. Dikwijls razend dronken, en altijd woelziek en onbestendig — een welgemaakt, losbandig cavalier, met lange krullen, die hem over de schouders golfden, een indrukwekkend, aristocratisch gelaat, en een bevallige, kloek gebouwde gestalte — had hij een koel hoofd en een vaste hand noodig om hem te leiden."

Wat meermalen gebeurt: dat de leerling den meester over het hoofd groeit, heeft ook tusschen den onstuimigen graaf Hohenlohe en den bedachtzamen talentvollen Prins Maurits plaats gehad. Deze laatste werd vijf jaren na zijn vaders dood benoemd tot opperbevelhebber over het leger te velde, en tevens werd hij Admiraal-Generaal der Unie.

Wat Prins Maurits aan gezag won, dat moest Hohenlohe inboeten, en daarbij kwam nog dat Oranje den toestand niet verzachtte, maar door Hohenlohe soms buiten de beraadslaging van den krijgsraad te houden, dikwijls verscherpte. Aangezien Hohenlohe slechts in dienst van Holland en Zeeland was, en de Prins aanvoerder van de geheele krijgsmacht der Vereenigde gewesten, zoo stond deze boven den Duitschen aanvoerder, al had die dan ook de oudste brieven, en al moest hij om zijn veelvuldige betrekkingen in Duitschland ontzien worden, wat de Staten van Holland, die dikwijls als scheidsrechters opgeroepen werden, vaak in groote moeilijkheden bracht.

Bij het beleg van Geertruidenberg steeg de oneenigheid tusschen beide bevelhebbers zelfs zoo hoog dat Hohenlohe aan zijn officieren beval een schans die hij gevaarlijk achtte te verlaten, waarop de 26-jarige Maurits hen

toevoegde dat hij den eerste die aftrok terstond zou doen ophangen. En zij bleven.

Elf jaren na des Zwijgers dood, zouden beide mannen, ofschoon zeer tegen Prins Maurits' zin, door een familieband vereenigd worden.

In den jare 1595, den 7en Februari, trad Graaf Hohenlohe in het huwelijk met Maria, de 39-jarige oudste dochter van Willem den Zwijger. Aangezien Prins Filips Willem toen nog in Spanje gevangen zat, beheerde zij voor dezen de graafschappen Buren en Leerdam en de heerlijkheid IJselstein, die tot zijn moeders nalatenschap behoorden. „En was de bruiloftsfeeste ingestelt — zegt Bor in zijn *Historie der Nederlandsche oorlogen* — om gehouden te werden op het slot te Buren, 'twelk seer magnifijkelijk en heerlijk geschiede, alwaer seer grooten Adel en Heeren uit Duytsland verschenen." Het bruidspaar ontving kostbare geschenken, allereerst van de Staten-Generaal en de Staten van Holland en Zeeland en van den Franschen koning, die zich door breede gezantschappen lieten vertegenwoordigen. Prins Maurits, die Hohenlohe juist niet de geschikte echtgenoot vond voor zijn zuster, en bovendien met haar in geschil was over het beheer der goederen van beider broeder Filips Willem, was mede aanwezig.

Hohenlohe overleed in 1606 op het kasteel IJselstein en liet geen wettige kinderen na. Eerst in de kerk aldaar bijgezet, werd zijn lijk later naar Oehringen overgebracht — een groote reis in die dagen; doch men mag aannemen, aangezien Oehringen nabij Heilbron niet ver van de Neckar ligt, dat het vervoer voor een zeer groot deel te water, langs den Rijn vooral, heeft plaats gehad.

Gravin Maria, die haar naam vereeuwigd heeft door de stichting van het merkwaardige weeshuis te Buren, stierf den 30en September 1616, en werd in het koor van Burens kerk ter aarde besteld. Wáár zij eigenlijk rustte was in de latere jaren niet meer bekend, totdat in Juli 1895 de zeer eenvoudige vorstelijke grafkelder toevallig ontdekt werd en een looden plaat boven de looden kist de laatste rustplaats der „Gravinne Dowagiere van Hohenlo" aanwees. *) In 1901 is boven haar graf een eenvoudig gedenkteeken gesticht. Het is mogelijk dat Gravin Maria in Buren slechts voorloopig bijgezet werd, om later naar Oehringen vervoerd te worden, waar het prachtige Mausoleum haar wachtte; maar — groot contrast — zij is in den hoogst eenvoudigen kelder te Buren gebleven, doch in gezegend aandenken! †)

Van Graaf Filips van Hohenlohe, den strijder voor onze vrijheid, en zijn gemalin bestaan in Burens weeshuis nog portretten in olieverf. Het zijn kopieën van 1658 door Johannes Jager. De oorspronkelijke portretten door Paulus Moreelse, die in het bezit der Hohenlohe's waren, zijn niet meer te vinden §). Maar in Burens liefdadige stichting zijn de beide echtgenooten, wier afbeeldingen in de curatorenkamer hangen, tóch nog vereenigd!

---

*) Zie de Geldersche Volksalmanak van 1896, blz. 165.

†) Een en ander uitvoeriger in een boekje met negen afbeeldingen: „Het Graafschap Buren", dat ten behoeve van de uitgaanskas der weezen door den vader in het weeshuis te Buren toegezonden wordt, tegen overmaking van 55 cents.

§) Van het geslacht der Hohenlohe's bestaan nog de takken Bartenstein-Jagstberg; Ingelfingen; Langenbourg; Oehringen; Schillingsfürst; Waldenbourg, en Waldenburg-Schillingsfürst-Kaunitz.

VERS VOOR EEN MEISJE

DOOR

HERMAN POORT.

Ik, die mij bij 't herdenken
Van àl mijn leed nòg buk,
Ik kan maar niet begrijpen
Dit wondervol geluk,

Nu naast mij, uitgelaten,
Dit parelzuiver kind
Maar loopt te babbelpraten
Door zon en zuidewind.

En zoet en zoeter, — zoetjes
Klopt mij het harte bij
't Getriptrap van haar voetjes
En 't wieblen van haar zij.

En 's avonds in mijn kamer
Véél bloemen en véél licht,
En val van blonde lokken
Om een bemind gezicht.

En door mijn hoofd steeds ruischt er
Muziek van lach en lied . . .
Ik zit maar neer en luister,
En ach, begrijp het niet. . . .

INTIEME VERZEN

DOOR

J. REDDINGIUS.

Voor A. N.—R.

't Is meer dan dertig jaren sinds gij vloodt
uit dit heel droeve leven, donkre leven,
maar zoo veel liefs is mij nabijgebleven
dat het mij is als sloeg vandaag de dood.

Ik weet gij deedt in al uw daden groot,
vroegt om geen loon, maar hebt blij-rijk gegeven
schatten van heil, hoog-heerlijk en verheven,
wanneer uw hart zich als een bloem ontsloot.

's Is meer dan dertig jaar, nog spreekt de faam
in dat klein dorp, dat eenzaam ligt verlaten
in woestenij waar door ik zwervend ging.

Mij was 't of zacht een stem mij zeide: Zing
van hem, die liefde, leefde zonder haten,
zoo menig mensch stil zegent nóg zijn naam.

Laat mij dan denken aan die blijde dagen,
toen ik u zag, zooals een kind kan zien,
dat vrijheid vond zijn schatten u te biên
voordat uw mond om dit of dat kon vragen.

Gij waart zijn vriend, trouwer dan andre liên
hebt gij uw kind voorzichtig-zacht gedragen
hoog op uw arm langs geurend groene hagen,
niet denkend aan der uren haastig vliên.

Uw tuin dat was uw hemel en gij vondt
weer nieuwen moed tot willen en tot werken.
Gij weest uw kleintje naar de volle perken,
beschaduwd-half of gansch-en-al bezond,
dàn kwamen lachjes lichten in uw oogen,
die in een droom van liefde zich bewogen.

Voor Hein.

Wij menschen lijden allen, moeten lijden,
en niemand weet wat nog in 't end ons wacht,
weet gij nog, vriend, hoe eens wij zaten, zacht,
zacht van gemoed, wij zwijgend met ons beiden....

In dat vertrek waar liefste's lach en pracht
opleefde licht, wanneer zij loopend glijden
kwam langs ons heen, zoo mooi, zoo jong, bij tijden
leef ik dien dans nog in mijn diepsten nacht.

Wij moeten sterk zijn, vriend, en wilssterk rijzen
en 't lied doen klinken dat een God ons geeft,
gij waart den Goden trouw, die zingen bleeft
uw machtig-zware, welgeweten wijzen.

Ik hoorde uw verzen klinken door mijn woning
en wist me een prins bij prinselijker koning.

Ik denk te sterven telkens als na dagen
van licht en blijheid in gevoelloosheid
mijn matte ziel in dieper nachten glijdt
dan de aardsche nachten, die wij wakend dragen.

Zooals een schip geteisterd door de vlagen,
zooals een hert, vervolgd, dat smarten lijdt,
zóó ben ik dan tot trots ik weder strijd
en niet meer geef om boozen, die belagen.

Ik denk te sterven vaak, maar als ik denk
aan het groot wonder dat mij leven doet,
dan lach ik zacht en 't leed vliedt in een zucht.

Droomvrouw, verheven, nader zacht en wenk,
ik ijl u toe, die àl vergeten doet,
want alles is zoo leeg en zoo geducht.

LA TERRA DELL' AMORE

DOOR

AMELIE DE MAN

E lui dice: Parto, addio!
S'alluntanta da 'sto core,
De 'sta terra dell' ammore....
(Napolitaansch liedje).

A Pietro Carpani

In de effen, drukkende stilte, slaperig-verdoovend, der oneigene, persoonlijkheidslooze hotelkamer, in de door onnatuurlijkheid licht-verontrustende schemering, gelig-getint door den goud-schitter van het door half-gesloten luiken afgeweerde felle middaglicht, — zoo stil dat het scheen te zijn een afgezonderde ruimte van schemerkoele stilte te midden der lichte, rumoerige wereld, lag Ninuccia half-ontkleed op het bed met wakker-opene oogen te kijken.

Zij wenschte te slapen om uit te rusten van den morgen, van het onmeedoogend-schelle, schaterende Zuider-zonnelicht, van het heet geschitter der kleuren, van het bad in het reeds-koele, diep-doorschijnend groen-blauwe water, van den snellen, schokkenden rit over den heet-stoffigen, hobbeligen weg...

Doch gedachten kwamen, altijd door, wanordelijk dooreen, elkaar verdringend eer zij ze had uitgedacht, en droomen, druk-levendig van zenuwspanning, waarin zij zich voorstelde te praten, al maar te praten, nu met Tito, dan met Gina of Alfredo, doch meestal met hem....

Dan weer, op eens, bedacht zij, dat ze moest rusten, trachten te slapen, anders zou ze vanavond moe zijn, als hij kwam, moe en stil en wonderlijk, en dan zou ze niet hebben het genoegen dat ze hoopte, het ook nooit krijgen.. . Dan sloot ze de oogen en dwong de gedachten terug, om zich te verliezen in die leegte, opdat de slaap haar zou kunnen besluipen.... Maar een oogenblik later verraste zij zich weer midden in een opgewonden droom-gesprek.... Het ging niet, ze kon niet slapen.

Vanmorgen had zij deze kamer verlaten om naar het bad te gaan, en alles was gewoon geweest, het begin van een dag als al de andere die hier waren voorbijgegaan.... En ze was hier teruggekomen, en nu was alles anders. Het scheen haar toe, als had zij geslapen, lang geslapen, haar geheele leven, tot nu toe, en als was ze nu plotseling gewekt.... Zij gevoelde dat zij ging ingewijd worden in een deel van het leven, dat zij nog niet kende, waar zij altijd buiten had gestaan.... Die zeven maanden van haar huwelijk, haar leven met Tito, was dat liefde geweest? Zij had het gedacht, zij was tevreden geweest, en gelukkig, omdat ze dit niet kende, deze ontroering, deze verlangens, die sedert vanmorgen in haar woelden en woedden, met een marteling van heerlijk-donkere begeerte, een verrukking van bedwelmend geluk.... Zij zag ze weer in verbeelding, die oogen, diep-donker van verlangen, die haar gevleid hadden, en gedrongen, en gesmeekt, terwijl hij woorden sprak, en zij antwoordde, een gesprek voor de anderen om te hooren.... Zij sidderde van nog-eens-doorleefde geluksontroering, van wild-ongeduldig, onstuimig verlangen naar meer daarvan, naar meer van dat oneindig, bezwijmend zoete, wat die oogen uitspraken, en beloofden, en vroegen.... En plotseling glimlachte zij, blij dat ze geen onervaren meisje meer was....

Toen dacht ze aan Tito.... Hoe veel had ze van hem gehouden, gisteren nog, en vanmorgen.... Toen ze, op weg naar het bad, den postbode was tegengekomen, en er was geen brief van hem geweest, hoe had ze zich teleurgesteld gevoeld, en verongelijkt, en verlaten.... Wat gaf ze nu nog om een brief van Tito? Wat gaf ze nog om Tito?

Het was toch treurig, te denken hoe gelukkig ze geweest was, met hem samen, en hoeveel ze van hem gehouden had, en nu was dat alles weg, nu gaf ze niets meer om hem.... Maar hij schreef ook altijd zulke korte, koele brieven, eens in de week, en altijd hetzelfde.... En nu had hij heelemaal niet geschreven. Zij zou hem nooit een dag hebben laten wachten, zij had er altijd voor gezorgd, zich moeite gegeven dikwijls, om hem niet teleur te stellen, wanneer hij een brief te verwachten had. Als hij haar nu verwaarloosde, terwijl zij hier was, dan was het immers verklaarbaar, en vergeeflijk, dat zij zich troostte. Wat wist ze eigenlijk van het leven dat Tito nu leidde in Rome. Misschien

was ze heel naïef geweest, belachelijk-naïef, dat ze hem hier zoo nauwgezet trouw was gebleven. Dat had ze gedaan, omdat ze het zelf zoo verlangde, omdat het haar lief was geweest, zich geheel te bewaren voor hem, nooit zelfs een blik te beantwoorden die vroeg om een gunst van haar oogen.... Maar nu was alles anders. Het was dwaas om zoo trouw te zijn. Mannen waren toch nooit trouw, en Tito zou immers niet verschillen van de anderen....

Even voelde ze spijt over haar gedachten. Hij had toch al dien tijd zooveel van haar gehouden, hij was zoo goed voor haar geweest, zoo zorgzaam.... Hij had haar nooit verdriet gedaan.... Maar waarom schreef hij dan nu altijd zoo koel, zoo vluchtig, alsof hij geen belang meer in haar stelde? Sedert ze hier was, had hij haar meermalen pijn gegeven, pijn van ongerustheid, van twijfel, en verlatenheid, wanneer ze een brief verwachtte, en hij schreef maar niet.... En hij hoefde ook niets te weten. Voor Gina en Alfredo zou zij zich wel weten te verbergen. En er was immers nog niets gebeurd met Serena....

Hoe laat zou het zijn? Zij strekte de hand uit naar het klokje dat op het nachttafeltje stond, nam het op en tuurde op de wijzerplaat, met aan het schemerdonker gewende oogen. Half vijf. Ze zou nu maar opstaan en zich kleeden, want daarvoor wilde ze veel tijd hebben, om zich rustig, zonder haast, zoo mooi te maken als ze zijn kon. Blijde een einde te maken aan haar zelf-gedwongen rust, te kunnen handelen, zich voorbereiden tot het verlangde genoegen, liet zij zich van het bed glijden, zocht met de voeten haar pantoffeltjes, en begon zich te kleeden. Hoe heerlijk was het, nu de dag een doel had. Tot nu toe waren de dagen hier voorbijgegleden, — hoe velen waren er voorbij, alle verloren dagen! — en de een had precies geleken op de ander, en ze waren haar alle onverschillig geweest, er was nooit iets geweest dat haar belangstelling had opgewekt. Veel liever had ze thuis willen blijven, bij Tito, maar hij had niet toegestaan dat ze de heete zomermaanden in Rome zou doorbrengen, hij had gewild dat ze naar een badplaats zou gaan. Toen hadden ze Castellamare uitgekozen. Het had haar niet veel kunnen schelen, waarheen ze ging. Doch een vriendin, Gina, en haar man Alfredo Bordoni, hadden Castellamare tot zomerverblijf gekozen, en zoo was zij met die beiden meegegaan. Tito had in Rome moeten blijven, die kreeg pas later verlof, in het midden van September, en dan zouden zij samen een reis maken, zijn ouders bezoeken in Turijn, en dan naar de meren, een eindje Zwitserland in. Daar had ze naar verlangd....

Maar nu, nu wilde ze daaraan niet denken, nu wilde ze nog lang hier blijven.... Castellamare was haar plotseling lief geworden. Het was haar, als voelde zij nu opeens de bekoring van het kleurige, zangerige Zuidelijke land, met zijn stralenden hemel, zijn natuurlijk-ruwen eenvoud, zijn snel-opvlammende, hevige hartstochten....

En in een opkomend verlangen om het te zien, het mooie land, opende zij de luiken en het venster.

Fijn schitterde het namiddaglicht, zilverig in de bleek-blauwe lucht, met flikkerplekken op de effen, donker-blauwe zee, omringd door witten, smallen, nauw-bewegenden schuimrand. Teer-violet in het pas-opkomen der avondkleuren, stond de Vesuvius fijntjes-omlijnd. Ver over het water, met onduidelijk huizen-geplek, lag Napels.

Klein in de verte, sierlijke puntige witte zeilen schenen onbeweeglijke vogelwieken in de windlooze, zilver-gulden namiddagstilte.

Rechts, op de blauw-groene bergen, waar nevelsluiers hingen boven de huisstipjes van Gragnano, sloop reeds de violette avondtint. De vlakte met huizen-gekrioel als van veel, veel insecten, met de dof-grijze vlek van het oude Pompeï, lag wijd-open in de avondzon.

Rozig in het late licht, hing een grijs-wit wolkje dralend over den top van den vulkaan.

Op het effen, wijde zeevlak, aan den horizon, blonk de zonneschijn als metaalgeflikker. Daar, achter die bocht, waar de hooge, donkere bergrug afdaalde in de zee, lag Pozzano, waar ze vanmorgen met hem samen was geweest.... Nu geen tijd verliezen met uitkijken. Om vijf uur zou hij komen. Het was nu al later. Misschien was

hij er al, beneden in den tuin, met Alfredo....

Zij was tevreden toen ze klaar was. Ze zag er volstrekt niet moe uit. Maar ze was nu opgewonden. Als dat maar duurde tot vanavond, tot alles voorbij zou zijn....

Morgen zou ze stellig heel moe zijn, en er slecht uitzien....

Even keek ze op het klokje. Het was over half zes. Ze kon nu wel naar beneden gaan. En met den waaier spelend in de naar-beweging verlangende handen, ging zij de gang door, de trap af, naar beneden den tuin in.

Zij voelde zich nu beven, in een pijnlijk-vermoeiende zenuwspanning. Door het heestergroen heen onderscheidde zij op de plek waar zij gewoon waren te zitten, de witte uniform van Serena. Nu het oogenblik vlak bij was, dat zij hem zou zien, voelde zij zich kalm-onverschillig, haar verheugde opgewondenheid was een overdreven dwaasheid geweest. Alleen aan het beven van haar handen en een vreemd gevoel van zwakheid in haar beenen, als zou ze vallen, bemerkte zij haar ontroering. Hij had zich nu omgewend en kwam haar groetend tegemoet en de donkere oogen zagen haar uitvorschend aan, met een dringend, bevelend herinneren aan de beloften van den morgen.... Glimlachend naderend, beantwoordde zij even dien blik, en reeds was Alfredo bij hen, en spraken zij alle drie te samen. Ninuccia voelde steeds zijn donkeren verlangenden blik, voelde het verlangen dat uitging van zijn lichaam naar het hare, terwijl hij zich opzettelijk dicht bij haar hield. Haar oogen glansden en in nerveuze vroolijkheid lachte en praatte zij, met een geestigheid, een opgewektheid, waartoe zij zichzelve niet in staat zou hebben geacht.

Alfredo verwonderde zich waar Gina bleef, en ging heen om haar te zoeken. Serena voerde Ninuccia langzaam mee over de tuinpaden. Zij spraken over Rome, over het winterleven in de stad.... Telkens liet zij haar blik lang in den zijnen, die nu onverholen sprak van liefde, hem opzettelijk aanmoedigend en opwindend in eigen genotsverlangen en nieuwsgierigheid naar wat komen zou.... En zonder dat hij er met woorden van had gesproken, was er nu een verstandhouding tusschen hen, een gevoelde intimiteit in hun samenzijn, als waren zij reeds gelieven.... Doch Ninuccia vreesde, door zich met hem af te zonderen de achterdochtige verwondering van Gina op te wekken, en zij leidde langs andere paden hun wandeling terug. Gina zat daar met Alfredo.

„Ik heb geslapen," verontschuldigde zij zich lachend. „Ik was wat moe"

Serena zette zich dicht bij Ninuccia. Zij voelde hoe zijn verlangen haar doordrong haar langzaam bedwelmde, haar in zoet-smartelijke, heerlijke machteloosheid zou doen bezwijken voor zijn overredenden wil en aan hem overleveren, wanneer het oogenblik zou gekomen zijn dat zich nu voorbereidde, dat hij voorbereidde.... En onderwijl lachte en praatte zij druk met de anderen mee.

Serena wilde dat zij allen te samen naar Sorrento zouden gaan.

„Het is te laat," zei Alfredo. „We zouden nauwelijks tijd hebben er aan te komen en dan dadelijk met de laatste tram terug te gaan."

Serena bestudeerde zijn horloge. Toen stak hij het weer in zijn zak terug, met een gebaar van berustend betreuren.

„We zouden tot Vico kunnen gaan," stelde hij voor.

„Dat zou beter zijn," gaf Alfredo toe. Ook Gina en Ninuccia stemden hiermee in.

„Laten we dan dadelijk gaan," zei Ninuccia opstaand. Zij en Gina gingen, om zich klaar te maken, de armen om elkaar heen.

Alleen in haar kamer, stond Ninuccia even stil, diep-ademend, het hoofd achterover, de oogen gesloten, in vooruit-genietend, intens verlangen.... Toen, glimlachend van geluk, ging zij zich kleeden, haastig om gauw weer bij hem te zijn. Toch riep Gina haar, eer zij geheel klaar was.

Ik kom!" antwoordde zij. En na een laatsten blik in den spiegel, liep zij snel de kamer uit en ging met Gina naar beneden.

Alfredo en Serena, die in den tuin liepen te wachten, sloten zich bij hen aan en zoo gingen zij door de overschaduwde lanen, de poort van het hotel uit, den weg af die met scherpe wendingen langs de helling naar beneden voerde.

Terwijl de anderen praatten, was Ninuccia stil, na haar ongewone inspanning van schitterende vroolijkheid. Serena zag haar nu en dan aan, onrustig-onderzoekend. Zij begreep zijn vrees dat zij nu zou aarzelen, en schuw voor de gevolgen, terugwijken van den weg waarlangs hij haar leidde, en zij dwong zich tot deelnemen aan het gesprek der anderen, hem geruststellend door hernieuwd aannemen hunner verstandhouding van daareven, door het verlangen, de beloften, de overgave waarvan haar oogen tot hem spraken.

In het dorp was de feest-vroolijke, doellooze beweging van den Zondagavond. In de smalle, bochtige straten, waar de schemering reeds hing tusschen de hoog-opdonkerende huizengevels, behangen met groen-berankte balconnetjes, liepen langzaam, stijf in hun beste kleeren, de menschen in Zondagswandeling en stonden in groepen te praten, de straat versperrend. Het rook er naar slechte sigaren en goedkoope zeep. Op het plein van het gemeentehuis was het licht onder de vrije, strak-bleekblauwe lucht. Tusschen de boomen en de gebouwtjes langs de kade was de verre horizon fel, vurig rood. Onder de boomen in de Villa, waar het reeds duisterde en op de lange straat die langs de zee naar de haven voerde, bewoog de langzame menschenstroom. Vrouwen blootshoofds, breed in wijd-uitstaande, felkleurige zijde en satijn, weltevreden van zelfvoldoening over de fraaiheid van haar Zondagsdos. Mannen met roodachtig-glimmende en donker-verbrande gezichten onder het effen-zwart van den weinig-gedragen Zondagshoed, boven fel-roode of bont-kleurige dassen. Jongelieden, behaaglijk-slenterend genietend van hun ledigheid en de feestelijkheid van den Zondagavond. Vaders, dwaas-gelukkig lachend in het wezenloos gezicht van op den arm gedragen zuigelingen. Meisjes, met blonde en donkere hoofden boven hardrose, schel-lichtblauw en feestelijk crême, dikke moeders, moeizaam-schommelend, ongemakkelijk in haar staatsiekleed, donkere, driest-oogige matrozen, vroolijk in hun witte pakken. En midden op de straat een ratelend gerij van gaande en komende rijtuigjes in woesten ren, en de trams, twee, drie wagens achter elkaar, vol hoofden voor de vensters, langzaam, waarschuwend-tinkend te midden der dichte menigte.

Gina en Alfredo liepen vooruit, Ninuccia volgde met Serena. Zij spraken weinig, slechts nu en dan wisselden zij eenige woorden. Soms, als een wagen of een tram hun dicht voorbijkwam, vatte hij haar arm, om haar te leiden, en hield die even in den druk van zijn hand, langer dan noodig was. En zij gaf zich aan hem over, licht-bedwelmd door zijn aanraking, zijn dichte nabijheid.

Op het plein voor de Cantiere bleven zij staan om op de tram te wachten. Zij kwamen allen bij elkaar te zitten, Ninuccia voor het raam, aan den zeekant. Eerst grauwe muren, en toen de weg open werd, de hooge bergen links, blauw-omneveld in de schemering, en rechts het donker-blauwe, avond-donkere zeevlak, waarop nog een metaalglans blonk van den verren, lichten horizon, waar de kleur reeds doofde. Het violet van den Vesuvius aan de overzijde, verzonk in den blauwen nevel. In de verte vlamde flauw de kleine vlek, de roode vuurbaak van Kaap Miseno. Bleek, strak strekte zich wijd de avondhemel, waarin zilveren sterrestipjes dreven.

Snel gleed de tram over den bochtigen weg, die aan den voet der steile bergen langs de zee slingerde.

De houten gebouwen van de badinrichting van Pozzano lagen als een donkere massa in het halfduister. Aan den voet van den hoogen, zwart-schimmigen Vesuvius-klomp was nu een krans van de lichten van Torre Annunziata, en aan de andere zijde een flauwe, breede lichtstreep, waar Napels lag.

Serena sprak met Gina, die lachte en hem aanzag... Ninuccia zat stil, alleen.... Nu begon hij met Gina evenals hij met haar had gedaan.... Ze was dwaas geweest, zich in te beelden dat hij op haar verliefd was, een dwaas, onnoozel kind. Tito had gelijk dat hij haar een kind noemde..! Serena, de mooie zeeofficier, veroverde vrouwen tot tijdverdrijf en haar had hij zeker al heel gemakkelijk gevonden.... Pijn van schaamte gaf haar deze gedachte. Gelukkig dat ze niet nog verder was gegaan Nu zou ze hem wel laten voelen dat hij haar volstrekt niet veroverd had....

Die Gina, hoe flirtte ze met hem. En die domme Alfredo zat daar in 't rond te kijken behaaglijk-tevreden, met alles ingenomen....

Doch Serena staakte het gesprek en keek naar buiten. Gina die geen lust had tot zwijgen, wendde zich tot Alfredo. Ninuccia voelde dat Serena haar aanzag, doch opzettelijk bleef zij uitturen over de donkere zee.... Toen even, als gedwongen door zijn gebiedenden wil, dwaalde haar blik naar hem af, en zoo zag zij die donkere oogen ernstig, teeder, smeekend, eischend.... Ontroerd sloeg zij de trillende oogleden neer en zoo zat ze een oogenblik voor hem, weerloos, ontdekt, overwonnen.... Toen vroeg hij haar zacht, en de toon van zijn stem was een liefkoozing, of ze moe was.

„Neen," antwoordde ze schuchter, zonder hem te durven aanzien.

En terwijl Gina en Alfredo, die het oneens waren, trachtten uit te maken, ieder voor zich, dat zij gelijk hadden, praatte hij zacht tegen haar, een gesprek geheel alleen voor hen te zamen, zijn hoofd naar haar toegebogen, zijn oogen, bij het spreken dier woorden die gehoord mochten worden, donker, teedervleiend, liefkozend, glimlachend in de zekerheid van zijn overwinning, onafgewend in de hare. Zij antwoordde, met weinige, zachte woorden, wanneer hij om een antwoord drong. Zij was beschaamd, aarzelend, geneigd tot verzet tegen zijn zelfbewuste inbezitneming, en verlangend, zich maar over te geven, zich te laten meevoeren en heen te glijden in die liefde, die zijn oogen haar deden voorproeven als een genot zoo geweldig dat het haar was, als zou zij eronder bezwijken.

De eerste huizen van Vico, de tram reed het dorp binnen, langs hooge, grijze muren, waarboven de toppen uitstaken van oranje- en citroenboomen, en hield toen stil op het plein. Gina en Alfredo waren reeds opgestaan, Ninuccia, achter hen, steeg uit, geholpen door Serena. Doelloos liepen zij eenige schreden. Toen vroeg Alfredo:

„Waar gaan we heen?"

„Laten we naar de zee gaan kijken," stelde Serena voor. Zij gingen door de Zondagsstille, slecht-verlichte dorpsstraten. In het donker zaten de menschen op stoelen voor de deuren van hun huizen. Uit een open deur, hier en daar, klonk het getokkel van een mandoline....

Buiten het dorp, op den weg, ruischte de zee beneden aan den voet van den steilen rotsenmuur, en op het donkere, wijde watervlak blonk met een breede, zilveren streep de maneschijn, een witte brug van zilverlicht van de bleeke maanschijf naar beneden. Zee en lucht smolten samen in donkere oneindigheid. De hooge bergen, rondom achter hen, stonden in zwarte lijn tegen de diepe besterde lucht.

Serena en Ninuccia stonden wat van de anderen af. Beiden zwegen. Eindelijk zei hij zacht:

„Ik heb veel landen gezien, maar geen land zoo mooi als dit. En deze lucht, die stijgt iemand naar het hoofd, als champagne..."

Zij voelde zijn blik, en zag naar hem op, en plotseling glimlachte zij. Haar glimlach wekte in zijn oogen een antwoord, een blijde, hartstochtelijke zegepraal, een gloed van verlangen, waarover hij geen meester meer scheen.... Ninuccia was bang. Zoo dicht tegen hem aan, beefde zij van heerlijke vrees, onmachtig en onwillig om de aanraking van hun lichamen te verbreken. Zijn hand sloot zich om de hare, en naar haar overgebogen fluisterde hij een woord in haar oor. In haar verwarring verstond zij het niet.

Doch nu riep Gina hen:

„Zullen we terug gaan?"

Met een plotselinge beweging van wrevelige spijt en van toegeven aan dwang, richtte Serena zich op. Ninuccia bedwong haar ontroering en trachtte kalm en gewoon te schijnen, terwijl zij langzaam de twee anderen naderden, die stonden te wachten, onduidelijk in het duister. Beiden zwegen, tegenover elkaar met zichzelve verlegen, gestoord in een begin van liefdesuiting en nu hun toon en houding van te voren niet terugvindend.

„Hebben jullie er nog niet genoeg van?" vroeg Gina, en Ninuccia meende dat er spottende achterdocht was in den toon van haar stem.

„Wij wachtten op jullie beiden," antwoordde zij rustig, zich dadelijk wapenend met koele, voorzichtige veinzerij.

„Ik houd niet zoo van het donker," zei Gina. „Laten we naar het café gaan en zien of we ijs kunnen krijgen."

Al pratend liepen zij terug naar het plein, waar op de straat voor het voornaamste café stoelen en tafeltjes stonden, en zetten zich daar neer. De dikke, dorps-burgerlijke eigenaar kwam dadelijk aangeloopen en vroeg buigend om de orders. Ja zeker, er was ijs, hij noemde de soorten op met de ervaren radheid van den beroepsman. Toen de keuze beslist was, ging hij heen.

Het avond-donkere dorpsplein was stil. Rossig-geel schijnsel van lantaarns leek vuil en onoogelijk bij de klare maneschijn, die scherp omlijnde, korte, donkere schaduwen maakte.

Een kellner kwam met een blad en zette de porties ijs een voor een op het tafeltje. Doch het ijs was slecht. Serena bestelde cioccolatini en bood die aan Gina en Ninuccia. Gina nam een sigaret van hem aan en ook Ninuccia, na even geaarzeld te hebben. Aan een ander tafeltje zat een gezelschap zomergasten van Vico, de dames blootshoofds, een shawl om de schouders. Wat verder zaten drie burgers, in de onbeholpen deftigheid van hun kleinsteedsche Zondagskleeding.

„Laten we op de tram passen," waarschuwde Alfredo.

„Hoe laat gaat de laatste?"

„Ik weet het niet," zei Serena. Hij riep den kellner en vroeg het. Half tien.

Alfredo keek op zijn horloge.

„Dan hebben we nog tien minuten," zei hij.

Ninuccia rilde even in de avondkilte.

„Hebt u het koud?" vroeg Serena dadelijk. „Laten we opstaan en wat rondloopen, tot de tram komt."

„Ja, het is een beetje koud," stemde Gina in. En opstaande liepen zij langzaam eenige schreden. Serena en Alfredo waren achtergebleven, in vriendschappelijke oneenigheid over het betalen der rekening.

„Ik ben moe," zei Gina. „En jij?"

„Ik niet," antwoordde Ninuccia. Toen vroeg ze: Is dat de tram al?"

Gina wendde zich om en riep: „Alfredo, daar is de tram!"

Serena en Alfredo kwamen haastig aangeloopen en allen te samen stapten zij snel voort naar den verlichten wagen, die vol menschen scheen. Alfredo en Gina vonden plaats aan den eenen kant. Serena en Ninuccia kwamen aan den anderen kant naast elkaar te zitten. De tram reed weer voort.

Hij zag haar glimlachend aan, met donker-schitterende oogen, die herinnerden aan het oogenblik van daareven, toen zij gestoord waren.... Zij glimlachte in antwoord, opgewekt door het toegeeflijk-begunstigende avonduur, en door de intimiteit van hun samenzijn, in den schaarsverlichten wagen, met onverschillige onbekenden, te midden van het donker daarbuiten....

En terwijl zij praatten, zacht, met soms een gedempt lachen, zaten zij dicht tegen elkaar, zijn gezicht vlak bij het hare. Zij voelde zijn adem warm in haar hals, soms raakten zijn lippen bijna heur haar en haar wang. Zij voelde hoe hij reeds bezit van haar nam, en een gewaarwording van vernedering, van schaamte-voor-zichzelve, die zij zich nauwelijks bewust werd.... Toch bleef zij zijn nabijheid dulden en verdroeg zij glimlachend zijn onverholen-verlangende blikken, die haar lichaam voor-proevend opnamen en zijn gretige handen, die haar telkens lichtelijk beroerden....

Hij wilde haar in automobile naar Sorrento brengen, dat zij niet kende.

„Maar u alleen, zonder de Signora Bordoni en haar man." Ninuccia bloosde, en trok aarzelend de wenkbrauwen op,

„Niet waar, u alleen?" herhaalde hij. „Dan kunnen we veel beter praten."

Zij vermeed beschaamd zijn dringende, alles-zeggende blik. Doch zij glimlachte.

„'t Is goed, ik zal komen."

Er was in zijn stille vreugde iets woests, iets ruws, dat haar verschrikte, en even was het haar, als voelde zij zich alleen, en onbeschermd. Toch berouwde het haar niet dat zij toegestemd had.

Zijn hand speelde met een lint van haar ceintuur, terwijl hij voortging:

„Morgenochtend ga ik naar Napels, en dan moet ik twee dagen aan boord blijven. Dan kom ik Woensdagmiddag met de automobile om u te halen, om vijf uur. Is dat goed?"

„Om vijf uur?" herhaalde zij nadenkend, trachtend door vertoon van gewoon-vinden de beteekenis van haar toestemming te verminderen. „Ja, dat is goed."

Geen van beiden sprak. Ninuccia wendde even het hoofd om, om naar de anderen te zien. Doch zij zag alleen de achterkant van Gina's hoofd, en Alfredo die stil naar buiten zat te kijken.

„Oh, die merken niets," fluisterde Serena, dicht naar haar toegebogen.

Ninuccia bloosde weer, toen lachte zij. En plotseling, als had zijn verlangen zich aan haar meegedeeld, voelde zij een begeerte zoo hevig, als zou ze lijden zoo die niet werd voldaan, een wild verlangen zich aan hem te geven, nu dadelijk, zich te voelen aanvatten door die handen, die hij met moeite bedwong, zich in omarming vast te voelen drukken aan zijn lichaam, dat zich tegen haar aandrong, zich te voelen nemen met kussen door die mond die haar bijna beroerde....

Hij ademde diep en snel. Ninuccia boog het hoofd vooruit en tuurde naar buiten, om te zien waar zij waren. Zij onderscheidde de lichten van Castellamare,

„We zijn er haast," zei ze.

Hij boog zich eveneens voorover om uit te zien, en zoo bleven zij even.... Zijn hoofd raakte het hare, en met zijn lippen tegen haar wang fluisterde hij, gedempt, hartstochtelijk: „Amor mio!"

Zij boog het hoofd. Een gloed steeg naar haar wangen, en zij voelde het bloed kloppen... Toen, bevreesd dat zij opgemerkt zouden worden, trok zij haar hoofd van het zijne terug, een glimlach om den half-geopenden mond, de oogen neergeslagen....

De tram was nu in het stadje en reed door de stille straten, somber in schemerig lantaarnschijnsel, duister gelaten door de donkere, gesloten winkelramen. Langs de Marina was het trottoir verlaten. Hier en daar liepen donkere menschengroepjes, duidelijk verlicht waar zij kwamen in het hel-wit schijnsel van een der hooge electrische lantaarns, en ratelde een rijtuigje met een moe, sjokkend paard. Eindelijk, op het plein van het gemeentehuis, hield de tram stil.

Ninuccia, om niet door Gina naast Serena zittend gezien te worden, stond dadelijk op. Langzaam, achter andere voortschuivende menschen aan, stegen zij uit. Terwijl Alfredo met een koetsier onderhandelde en Gina daarbij scherp-belangstellend toehoorde, fluisterde Serena tot Ninuccia: Dus Woensdagmiddag om vijf uur.

Zij knikte glimlachend.

Serena nam afscheid. Toen Ninuccia hem de hand reikte, hield hij die al pratend lang in de zijne, en eer hij ze los liet, drukte hij ze even, zoo vast dat het bijna pijn deed. Toen ging hij heen.

Ninuccia steeg met Gina en Alfredo in het rijtuig en zij reden heen. Geen van drieën sprak. Ninuccia verlangde, stil te denken, en de beide anderen waren moe. Gedurende den langzamen terugrit, op den donkeren, steil-hellenden weg, waar lantaarns, met lange tusschenruimten, een rossigen lichtkrans breidden, achter het stapvoets zwoegende paard, aangespoord door het Ah! Ah! van den naast het rijtuig meeduwenden koetsier, leunde zij achterover, droomerig, moe van de vele ontroeringen, de hevige gevoelens van dezen gewichtigen dag, genietend van de herinneringen, van nogeens-doorleven der heerlijke oogenblikken, van de voorstelling van nog veel, veel meer, dat gebeuren zou...,

Toen het rijtuig voor de poort van het hôtel stilstond, steeg zij uit en wandelde met Gina door de donkere lanen naar den ingang. Alfredo haalde hen daar in en te zamen gingen zij de trap op. Voor de deur van Ninuccia's kamer bleven zij staan, reikten elkaar de hand en wenschten goeden nacht. Ninuccia trad binnen en sloot de deur achter zich, blijde eindelijk alleen te zijn. Zij draaide het licht op en ontkleedde zich haastig, verlangend in bed te zijn, haar gedachten bewarend tot zij daar zou liggen, in heerlijke, gelukkige rust....

Toen zij te bed lag, het hoofd in het kussen gedrukt, glimlachend, dacht zij aan hem, hoe het zijn zou, als hij haar zou nemen, als hij haar zou kussen.... Roerloos, nauwelijks ademend, genoot zij die voorstelling, en zonk dan hijgend, uitgeput in het kussen terug.

Maar ze was nu moe, ze moest slapen....

En Tito? Zij glimlachte minachtend. Wie wist waar Tito was, wat hij op dit oogenblik deed. Aan een man stond immers alles vrij? En of ze morgen een brief kreeg of niet, dat kon haar niets schelen. Ze zou hem ook zoo gauw niet antwoorden. En Woensdag, Woensdag . . . .

. . . .

Ninuccia had bij haar ontwaken het geluk van den Zondag niet teruggevonden. Zij was opgestaan, en had zich gekleed, langzaam, in kalme traagheid, met vluchtig voorbijgaande, onbelangrijke gedachten, die haar gevoelens niet raakten.... Zij had ook gedacht dat ze moe was, en zich vandaag rustig zou houden. Deze twee dagen zou zij rusten, om Woensdag mooi te zijn, en levendig en geheel gezond....

Nu zat zij in den tuin, te bladeren in een tijdschrift. Doch zij stelde geen belang in wat zij las, pratend met Gina, die zat te haken.

De portier van het hotel kwam de brieven brengen, die zoo juist waren aangekomen. Ninuccia herkende in zijn handen de enveloppe met het schrift van Tito.

Met opzettelijke langzaamheid, voldoening vindend in het toonen harer onverschilligheid, scheurde zij den brief open en begon te lezen. De gewone koele, belangstellinglooze toon.... Niets dan verveling.... Geen woord van teederheid, van liefde.... Een enkele intieme toespeling op een bizonderheid van hun samenleven, die haar lippen minachtend deed krullen. Zoo zij dezen brief aan anderen liet lezen, zou ze belachelijk zijn.... En ze dacht aan Serena, en met een tartenden ruk wierp zij het hoofd achterover en staarde voor zich uit, met schitterende oogen.... Toen, met minachtende kalmte, langzaam, beslist, scheurde zij den brief middendoor, eens, twee maal.

Gina zag verwonderd op.

„Wat is er?" vroeg ze. „Ben je boos op Tito?"

Ninuccia haalde de schouders op.

„Mah! 't Is de moeite van het lezen niet waard."

Gina lachte. „'t Is goed dat hij niet zien kan, hoe je met zijn brieven doet, poveretto!" zei ze. „Maar ik zal hem eens alles vertellen. Hij heeft ongelijk dat hij je zoolang hier alleen laat."

„Laat hem alsjeblieft maar met rust," zei Ninuccia. Maar Gina las een brief en antwoordde niet.

Ninuccia voelde nog de ergernis, de booze verachting die Tito's brief had opgewekt. Hij toonde zich zoo zeker van haar, hij scheen het geheel niet mogelijk te achten dat zij zou kunnen denken aan een ander, dat zij zou kunnen verlangen niet hem, maar een ander.... Maar ze zou hem eens wakker schudden uit zijn slaperige, arrogante rustigheid, ze zou hem laten voelen dat hij niet de eenige en alles voor haar was, dat ze ook wist van andere liefde dan die hij haar had geleerd, van hartstocht waartoe hij niet in staat was, van genoegens die hij haar niet kon geven.... Zij zou hem schrijven, vandaag nog, straks na het eten, voor zij ging rusten.

En achterovergeleund in den stoel bleef zij overdenken wat zij schrijven zou, zinnen vormend en veranderend, langzamerhand een geheel samenstellend.

Toen de bel luidde voor het déjeuner, en zij met Gina naar binnen ging, scheen het haar als zag zij voor het eerst de schoonheid van de diep-blauwe lucht, waarvan stukken azuur uitkwamen tusschen de groene takken der laurierboomen, den schitterenden, allesoverstralenden jubel van het zonlicht, dat alle leed verbande uit dit gelukkige land, dit mooie land van liefde, zijn land....

Na het eten ging zij dadelijk naar haar kamer. En zij schreef aan Tito, met opzettelijke overdrijving Castellamare prijzend, en hoe lief haar dit land was geworden, hoe zij er nu pas al de schoonheid van voelde, en de bekoring nu eindelijk over haar gekomen was. En hoe sympathiek haar waren deze Zuidelijken, wier sentimenteele hartstochtelijkheid, hij, in zijn superioriteit, belachelijk vond, maar die het leven zoeter maakte. En Rome zou haar koud, en somber, en gevoelloos schijnen, wanneer zij er terugkeerde.

Zij sloot den brief en zond hem weg. Toen ontkleedde zij zich, en legde zich te bed, en sliep in....

Het was over vijven, toen zij wakker werd,

en lusteloos opstond. Zij voelde zich verdrietig, slecht-gehumeurd.... De vorige dag scheen lang geleden, en er was niets prettigs van over.... Het was als drukte haar iets, als was er iets onaangenaams, maar er was toch niets.... Ze was alleen maar moe, en had behoefte aan rust. Deze twee dagen waren vervelend, onbelangrijk, maar dan kwam Woensdag,... Doch de gedachte aan Woensdag maakte haar niet blij meer. Er was niets, niets dan een wijde melancholie, die zich over alles uitbreidde, oneindig-diep.... Ook in het teere avondlicht, met die parelmoertinten, en de bleeke, eindelooze lucht, was droefheid, en niets meer van de overmoedige blijheid van den morgen....

Tegen Gina, die vroeg wat haar scheelde, zei ze dat ze moe was. In de avondkoelte, bij het versomberen der kleuren in de langzaam-verdichtende duisternis, bekroop haar een kilheid die alle vreugde voor goed scheen te verstijven, en zij rilde. Er was niets, niets meer.... Het geluk van gisteravond begreep zij nu niet meer. Het was zoo leeg, een damp van hartstocht die haar bedwelmd had.... Wat was er nog van over?

Doorproevend de dorre vreugdeloosheid van al haar gevoelens, het een na het andere, verdiepte zij zich in de wreede bekoring van haar treurigheid, tot die haar eindelijk drukte als een zware beklemming, als was er voor haar geen vreugde meer, nooit meer....

Ook toen zij den volgenden morgen ontwaakte voelde zij dien weemoed, zonder zich dadelijk te herinneren wat het was. Wat was er ook? En toen wist zij het weer, en zuchtte, en zoo begon zij den dag.

Zij dacht nu veel na, nu de Woensdag zoo nabij was, zoo nabij dat het haar angstig maakte.... Was het niet een dwaasheid die zij ging doen, een onvoorzichtigheid die haar later onherstelbaar zou berouwen? Beging zij misschien, zonder het te beseffen, een enorme daad, die alle geluk voor altijd onmogelijk zou maken?

En dan twijfelde zij, of ze wel gaan zou, morgen. Doch wat kon het haar schelen? Wat kwaad zou er van kunnen komen? Zij was altijd zoo braaf geweest, dat de minste kleine zonde haar verschrikte. Hoeveel vrouwen deden wat zij ging doen, en zonder er lang over te denken? Dwaasheid was het, er zooveel gewicht aan te hechten.

Toch gelukte het haar niet zich terug te brengen in de verrukking van den Zondag, in het sidderend genot dier droomen, in die dronkenschap van verlangen.... En voor Serena was er geen genegenheid in haar gedachten. Zij voelde zich tegenover hem staan, alleen, achterdochtig nu, scherp op haar hoede.... En er was in haar een begin van haat tegen hem, om de gemakkelijkheid van zijn overwinning.... Daarop beroemde hij zich nu zeker tegen zijn vrienden in Napels. Nu ja, dat deden alle mannen. En nu zag zij, als een plotseling helder-verlichte waarheid die zij tot nog toe niet had opgemerkt, dat zij haar naam had overgegeven in de macht van een vreemden man, dien zij zelfs niet vertrouwde.... En die naam was Tito's naam. Tito had haar zijn naam gegeven, meenende dat die bij haar veilig zou zijn. Zij had het recht niet, schande te brengen over Tito's naam....

Deze gedachte maakte haar onrustig. Zij besefte dat zij verkeerd had gehandeld. Haar gedrag was geen voorbijgaande dwaasheid, om later niet meer aan te denken en toegeeflijk te vergeten, maar het was een vernederende daad, die sporen na zou laten, voor altijd....

Zij trachtte deze hinderlijke gedachten te verdrijven. Ze was ook zoo zwaartillend, Serena zou lachen als hij van deze gedachten wist.... Hoe zou Serena eigenlijk over haar denken? En het gevoel van vernedering werd sterker, werd pijnlijk.

Maar zij bewoog ongeduldig de schouders. Mah! Wou zij soms voor een deugd poseeren? Wat was een deugdzame vrouw? Immers iets belachelijks? En wie zou haar deugd op prijs stellen, welke voldoening zou zij ervan hebben? Alleen de spijt een vreugde verzuimd te hebben die zij in het huwelijk nooit zou leeren kennen, niet van haar leven genoten te hebben alles wat ervan te genieten was.... En dan, nu zij eenmaal zoo ver gegaan was met Serena, kon zij ook verder gaan. Hij sprak nu toch al van haar....

Den geheelen dag peinsde zij, gekweld

door de onrust van tegenstrijdige gedachten. Zou ze gaan morgen? Eigenlijk vond zij er niets prettigs meer in.... Maar ze zou het toch doen, ze was nu eenmaal besloten....

Gina en Alfredo gingen uit dien avond, naar beneden, naar het stadje, Ninuccia wilde niet mee.

In het donker zat zij voor het open raam van haar kamer, en zag uit, in den tooverachtigen maannacht. Beneden haar, op de groene berghelling, die was als een verstijfde zee van groen, stonden de donkere boomkruinen spookachtig-onbeweeglijk, dag-duidelijk in het kille maanlicht. Een flauwe zilverweerschijn lag op het donkere zeevlak, en donkerder, daarachter, doemde de monsterachtige berg op, met de vriendelijke lichten van Torre Annunziata beneden aan de zee. Aan de zwart-blauwe, ster-bespikkelde lucht, nu en dan, verschoot een ster, met een korten, lichtenden boog. In de verte, waar Napels lag in flauw-rossigen lichtgloed, schoot soms een vuurpijl op en doofde dan.... Ninuccia voelde den weemoed stijgen en stijgen.... Ze was zoo alleen.... Niemand hield van haar. Tito had zij verloren, dat was alles dood, zij voelde daar slechts een treurige schreiens-leegte.... En Serena? Oh, die had haar niet lief! Die verlangde van haar slechts een oogenblik van genot, en daarna niets meer, en daarvoor zou hij zich het recht toekennen haar gering te schatten, en hij zou haar tot in de intiemste bizonderheden bespreken met zijn vrienden.... Neen, ze zou het niet doen, ze wilde niet! Weer dacht ze aan zijn oogen, die haar genomen, aan zijn handen die haar betast hadden, en de schaamte kwelde haar nu ondragelijk. Ze wilde weg, weg uit dit land, het vergeten, het nooit meer zien! Het was een verraderlijk land, het betooverde met zijn schoonheid, langzaam, langzaam bedwelmde het met zijn zoete bekoring.... Maar die bekoring was vergif, en nu had zij het in zich, dat gif, en het had haar geluk verwoest, en nu had ze niets, niets meer over....

Haar lippen trilden en warme tranen welden in haar oogen op en benevelden haar blik. Zij legde het hoofd op haar arm, moeilijk-ademend, verlangend naar den troost van tranen, doch schreien kon ze niet.

En met starre, droeve oogen zag zij voor zich uit in het ontroerend-schoone, heilig-stille nachtlandschap, en zij voelde zich ouder, als had de ondervinding van jaren van leed zich plotseling toegevoegd aan haar leven....

. . . .

Ninuccia was vast besloten, den volgenden morgen, dat zij Serena niet meer wilde zien. Zij zou hem niet ontvangen, wanneer hij kwam, zij zou laten zeggen dat zij ziek was, en haar kamer niet verlaten. Het zou haar hatelijk zijn, hem te zien. De schaamte van haar vernedering voor dien man, die steeds pijnlijk schrijnde, zou haar in zijn tegenwoordigheid ondragelijk zijn.

Het was haar niet duidelijk wat zij nu verder doen wilde.... Bleef zij hier, dan zou het moeilijk zijn, Serena steeds te vermijden. En naar Rome terug te gaan, naar Tito,... Tito zou haar veranderd vinden, en wat zou hij denken? Wat zou hij zeggen? Het zou nu alles anders zijn tusschen hen.... Het gelukkige leven van vroeger was nu voorbij...

Onder haar brieven dien morgen was er een van Tito. Zij verwonderde zich. Hij had dadelijk geantwoord, wat zou er zijn? Haar vingers beefden, toen zij den brief openscheurde en het papier trilde in haar hand, terwijl zij las.

De toon van dezen brief, zoo ongewoon van Tito, zijn ontmoedigde mistroostigheid, zijn twijfel, zijn angst, dat hij haar verloren zou hebben, en geen woord van verwijt, of van boosheid, alleen treurigheid, een bittere twijfel aan zichzelve en een onuitgesproken bede om gerustgesteld te worden, troffen haar met een ontroering die haar denken een oogenblik verlamde. Zij las den brief nog eens over. Toen bleef zij stil zitten, en staarde als wezenloos voor zich uit....

Tito, die haar zoo liefhad, die zoo goed voor haar was, die haar nooit verdriet had gedaan, haar nooit een hard woord had gezegd, zelfs nu niet, nu zij hem zoo gegriefd had met haar dwaas, harteloos, boosaardig schrijven.... En hij was ver van haar, zij kon hem niet zeggen, hoe hevig het haar speet, en hoe bedroefd ze was, en hoe lief

ze hem had, hoe lief.... Oh, kon ze nu, zooals ze zoo dikwijls gedaan had, haar hoofd aan zijn borst leggen, en zoo uitschreien, veilig in zijn armen, waar niets haar kon deren!

En de tranen die gisteravond niet komen wilden, drongen op, en vloeiden haar uit de oogen, en met het gezicht voorover op haar arm schreide zij snikkend

Oh, Tito! Arme, goede Tito, haar liefste, haar liefste! Terwijl hij aan haar dacht, en naar haar verlangde, met die trouwe, onveranderlijke liefde die haar toevlucht was, haar veilige schuilplaats in het gewoel der vijandige wereld, had zij zich bedronken aan den groven wijn van Serena's hartstocht en die meer waard geacht dan Tito's teedere genegenheid.... Oh, hij wist niet, hoe onwaardig ze was, hoe laag en verachtelijk? Maar ze zou hem alles vertellen, alles, alles zou ze bekennen, en dan afwachten of hij haar vergeven kon.... En zoo hij dat niet kon, zoo ze hem moest verliezen, dan zou ze haar straf ondergaan zonder klagen, en hem altijd liefhebben, altijd....

Wat was er toch met haar gebeurd? Was het de lucht, die naar het hoofd steeg, zooals Serena had gezegd, en die haar langzaam had doordrongen, om eindelijk, als een heksendrank, uit te breken in een hartstocht waarin zij zichzelve niet herkend had? Of was ze zoo zwak, dat een dringende liefdeblik, eenvoudige woorden gesproken in een toon die hartstocht verraadde, het verlangen van een lichaam dat het hare zocht, voldoende waren om haar onwaardige handelingen te doen begaan, om haar Tito's liefde gering te doen schatten en haar eigen liefde voor hem, haar innig-erkentelijke genegenheid, het geluk van lange maanden te doen vergeten?

Wat zou Tito zeggen? Hij zou bedroefd zijn, zij had hem een groot, groot verdriet gedaan.... Hij zou haar nooit meer kunnen vertrouwen.... Oh, hoe ras, hoe onbegrijpelijk dwaas had zij in weinige dagen het geluk van hun leven vernield!

Maar hij was nu ongelukkig, hij leed twijfel en angst, ze moest schrijven, dadelijk. Niet alles zou ze hem nu schrijven, alleen maar hoe lief ze hem had, en hoe bedroefd ze was dat ze hem verdriet had gedaan.... Morgenochtend zou hij dien brief hebben. Morgenochtend pas, nog dezen heelen dag zou hij niets weten, zou zijn ongerustheid duren, de bittere neerslachtigheid die hem zoo had doen schrijven. Haastig, als kon haar brief hem daardoor eerder bereiken, schreef zij, liefkozende woorden, van teederheid en berouw, hartstochtelijke zelfbeschuldigingen.... „Laat me thuis komen, ik verlang zoo naar je, en ik ben nu al zoo lang hier. En het baden is toch uit, de zee is nu woest. Ik voel me zoo treurig, zoo alleen. Laat me morgenavond thuis komen, ik wacht op een telegram van je."

Toen zij den brief had weggezonden, begon zij met toebereidselen voor het koffer-pakken, verlangend vast bezig te zijn met haar vertrek, als kon zij het zoo verhaasten, het verzekeren.... Tito zou het wel goed vinden. Kon zij vanavond nog weg!

Na het déjeuner hervatte zij haar bezigheid en legde zich opzettelijk laat te rusten. Doch zij sliep niet.

Het was nauwelijks vijf uur toen er aan haar deur werd geklopt.

„Avanti!" riep zij met kalme stem, hoewel zij beefde.

Het was het kamermeisje.

„Signora, daar is de luitenant Serena."

„Zeg, dat ik niet wel ben, dat ik op bed lig, dat het me erg spijt...."

De deur werd weer gesloten.

Met ernstige oogen staarde zij voor zich uit, luisterend in de stilte, als zou zij iets hooren.... Hij zou woedend zijn....

Stappen naderden door de gang, en er werd weer geklopt.

„Avanti!" riep zij weer, ongeduldig, verwonderd.

Het kamermeisje kwam terug.

„Signora, de luitenant verzoekt u het hem niet kwalijk te nemen, maar hij moet u noodzakelijk spreken...."

„Het is me niet mogelijk," viel Ninuccia haar in de rede. „Zeg dat het me erg spijt, maar dat het niet mogelijk is."

Het meisje aarzelde even. Toen, ziende dat Ninuccia zich afwendde en bleef zwijgen, ging zij heen.

Ninuccia was rood, opgewonden, ontstemd. Hoe drong hij aan! Hij scheen niet geneigd zoo gauw van zijn verovering af te zien. Natuurlijk, het was niet aangenaam, niet streelend voor zijn ijdelheid.... Het maakte hem zelfs belachelijk.... Als hij haar nu verder maar met rust liet.... Ze zou haar kamer niet verlaten voor ze weg ging, morgen....

Was met deze weigering alles uitgewischt! Kon zij bij Tito terugkeeren, zooals zij hem verlaten had, en het gelukkige leven van vroeger hervatten, als was er niets gebeurd....

Zou ze zwijgen, niets aan Tito zeggen, haar schuld goed maken door nog meer liefde, meer toewijding, geheel haar leven alleen voor hem....

Maar neen, dat was onmogelijk. Zij kon niet leven met deze leugen tusschen hen, zijn liefde, zijn teedere zorg aanvaarden en zich onwaardig weten.... Zij moest bekennen, haar straf afwachten en zonder morren dragen...

. . . .

De trein naderde Rome. In den goor-geligen schemer van den spoorwagen ontwaakten de reizigers, de een na den ander, slaperig rondziend met knippende oogen, dan de kleeren in orde brengend, uit het raampje turend in den donkeren nacht, opstaand en de valiezen van het rek naar beneden halend. Er werden woorden gewisseld, met gedempt-schorre stemmen, allengs luider. Het leven in den wagen was teruggekeerd.

Ninuccia zat stil, alleen in een hoek. Zij was geheel gereed tot uitstijgen. De locomotief floot lang, en nog eens, en nog eens.... Nu stond Tito al op haar te wachten, ze zou hem dadelijk zien....

Daar was het verlichte station, de trein hield stil. Te midden der rumoerige beweging harer reisgenooten, stond Ninuccia, zenuwachtig trillend bij haar vertoon van rustig zelfbedwang, wachtend tot het haar zou gelukken, haar bagage aan een facchino over te geven. Daar, eensklaps, zag zij Tito, die naderde, een blijden lach in de oogen. Haar kalm-strak gezichtje straalde plotseling in een ontroerden glimlach. Hij reikte haar de hand en hielp haar uit te stijgen. Toen vroeg hij haar dadelijk, bezorgd, haar onderzoekend aanziend, hoe ze het maakte, en of ze heel moe was, de trein was zoo laat.... Doch zij verzekerde dat ze heel wel was, alleen een beetje moe natuurlijk, maar niet erg....

Langzaam drongen zij door de menigte, door den uitgang, naar buiten. Tito zond den facchino heen en zij stegen in een rijtuig, dat ratelend wegrolde, door de leege stille avondstraten.

Hij vroeg haar, schertsend, hoewel zij nog een zweem van ongerustheid voelde in zijn stem, wat haar zoo opeens gescheeld had, en of het nu weer over was, of ze blij was thuis te zijn.... Zij antwoordde, weinig met woorden, verlegen-glimlachend, hem al haar liefde zeggend met haar oogen....

Toen zij thuis waren, deed hij haar naast zich zitten, en zij vlijde zich tegen hem aan, zich overgevend aan het geluk van bij hem te zijn, zich door hem te laten koesteren en liefkoozen.... En zacht haar gezicht streelend, dat tegen zijn borst lag, zijn hoofd over haar heengebogen, vroeg hij:

„En ben je zoet geweest in Castellamare?"

Zij knikte glimlachend van ja. Toen hief zij haar gezicht naar hem op en legde haar armen om zijn hals, en zijn hoofd neerbuigend naar haar lippen, fluisterde zij:

„Ik houd van jou, van jou alleen...."

Rome, Januari '09.

VAN OUDERZORG EN KINDERVREUGDE

DOOR

FRANS VERSCHOREN.

I.

't Was Zaterdag-middag.

Pas had Peerke Melis zijn eten door de keel of hij sprong van tafel op, en wipte den achterbuur in, waar zijn weefgetouw stond. Zonder talmen of treuzelen viel hij terug aan 't werk.

Hij liet Trees, zijn vrouw, maar betijen met de jongens, die nog voort bleven stekken, gulzig happend de bloemige, witgele aardappels met azijnsaus overgoten.

Peerke had haastig zijn pijpke aangepaft, dapper smekkend en hij blies den rook vóór hem en onderwijl zat hij op zijn houten bankske, tertend en snokkend aan 't getouw.

Binnen in de keuken begon het lawaaien van rumoerige bengels en meisjes, die rondstoeiden op den vloer en samen speelden, luidruchtig, en seffens aan 't krakeelen geraakten, snaterbekkend, taterend en kakelend als eèn troep vechtende kiekens, terwijl moeder, vruchteloos kijvend en bedreigend, den etensboel aan 't opruimen en 't afwasschen ging. Straks moesten de grootsten naar school, en dan zou 't wel rustiger worden, peinsde de vent, als de kleinste kleuterkes alleen waren bij moeder; maar nu, zoo zeven bengels ondereen, vol levenslust en kattekwaad, ze konden wat uitzetten en overhoop smijten op den haard.

Peerke zat nu rustig te trappen met zijn voeten en te snokken aan zijnen trekker met zijn rechterhand. En, terwijl hij den rook wegblies, die opkrulde uit zijn pijpke, keken zijn oogen zorgvuldig het werk na, het ingewikkelde werk, dat zijn behendige handen en voeten in roering brachten. En zijn mond telde mee, viermaal wit en tweemaal blauw. En, met iederen tert van zijn voeten klommen of daalden de kammen vóor hem, bij paren, te gelijk; en de draden der schering, die afgelijnd kwamen van den boom, aan 't eind van zijn getouw, en die staken door de spleetjes van de kammen, in eindeloos getal, regelmatig nevensaan gerijd, wit en blauw: de tallooze draden der schering, die bij paren op- of neergetrokken werden met de kammen, gehoorzamend aan de geterden van den wever, ze kruisten en gaapten open; en, na iederen trap met de voeten, snokte Peerke aan zijnen trekker, die zijlings vast zat, met een koord, aan den houten jager, en klits! klets! de spoel vlóog heen en weer en heur dunne draad garen schoot dwars door de opengeulende schering, van links naar rechts, van rechts naar links, den inslag vormend, viermaal wit en tweemaal blauw; en, na iederen snok aan den trekker, rukte Peerkes linkerhand de beweegbare lade naar zich toe, en de nieuwe draad van den inslag werd aangedrukt tusschen de ketting, nauwsluitend en regelmatig: De tijk ontstond op den buikboom, langzaam, gestadig, draadje voor draadje, met iederen tert van zijn voeten, met iederen ruk aan den trekker; en regelmatig schoot de spoel om en weer, en kletste luid zingend tegen den houten jager aan de overzij en sleurde hem weer terug, in heur snelle vaart, tot aan 't eind van heur baan, van waar hij heur seffens weerom zou smijten naar den overkant; en het weefgetouw leefde, luidruchtig en blij, en rythmisch klikkend getiktak.

Toen Peerke zijn geweef een oogenblik stillei, om een stukgesprongen draadje te vangen, en geduldig, maar behendig en vlug, met zijn hevelhaakje door de tanden van 't riet te halen, toen hoorde hij dat zijn rumoerige jongens al weg waren naar school, en dat de kleintjes nu veel rustiger speelden in de keuken. Ze babbelden lustig ondereen, kinder-gebrabbel uit onbehendigen mond, hun eigen taal, die ze zoo goed verstonden, en moeders stem smeet er soms wat woordekes tusschen om 't al in orde te houden. Peerke knoopte zijn draadje vast, knipte met zijn fijn scheerke de eindekes weg en weer begon hij te trappen en te snokken, haastig en vlug, want hij had nagemeten wat hem nog overbleef en hij rekende er vast op dat hij zijn stuk nog af zou krijgen vandaag. Ruim drie weken had hij eraan gewerkt; nog een zestal meters en de boom was af. Hij had al lang uitgecijferd wat hij er voor trekken zou en 't geld was al allemaal schoonekes verpast en bestemd,

want het wou wat zeggen zoo'n huishouden recht te houden, met zooveel kinderen, en geen schulden te maken! Zijn hoofd stak vol zorgen. Zoo'n heele hoop bengels, dat verslijt wat aan kleeren; en het eten dan, den ganschen dag door, want die monden stonden niet stil. Gelukkiglijk had Peerke een heel stukje akkerland, achter zijn woontje, en zie eens, door 't venster, hoe schoon ze daar stonden zijn aardappelen, royaal vijftien roei, zoo weelderig en malsch, in de bloem al. Die kleppers, met hun gezonde magen, wat ze daarbij nog verslonden aan brood, 't was niet om te gelooven. In 't begin van de week mochten ze eten zooveel het hun lustte, buikjevol; maar op 't einde stonden ze op rantsoen, en het kon ook niet anders.

Peerke wroette van 's morgens vroeg, vóór dag en dauw, tot 's avonds laat, bij 't arme schijnsel van zijn olielampje, dat boven hem aan de zoldering hing. Zijn vrouw had heur paart! Trees slaafde mee en had hoofd en handen ruimschoots vol met den last van 't huishouden en den onderhoud van kleeren en ondergoed, met de zorgen daar nog bij voor Mieke, hun geit. Ja, ja, hun geit, dat was hun rijkdom, dat was hun weelde! Ze hadden ze nu al een jaar of twee en, dank aan Mieke, mochten hun jongens toch hun buikje volsmullen aan lekkere, gezonde melk, versch en vet. En daarbij, Trees verkocht nog menigen liter aan de buren, daar het beestje overvloedig gaf, vooral na 't lammeren. En van onderhoud kostte zoo'n beestje heeleniets: wat afval van tafel, wat aardappelschillen, die ze anders weg moesten smijten, een handsvolleke hooi en wat water. 't Was niet om te rekenen. En al wat Trees dagelijks verkocht aan melk, 't was louter profijt!

Peerke's getouw klikklakte lustig; de spoel schoot vlug en snel door de draden der schering, die openkruisten, bij beurten, omlaag en omhoog. Tot de boel plots stil viel, als een spoel af was. Dan greep Peerke een versche spoel uit den bak, en hij zoog, met behendige lippen het eindeke garen door het holleke, aan den kop van de spoel en maakte het uiteinde vast aan den vorigen draad, met een weversknoop of een wribbel, al naar 't hem inviel; en weer ging hij aan 't trappen en 't snokken, rusteloos voort, viermaal wit, tweemaal blauw. Vlug verplaatste hij soms den houten tempel, een lange, platte lat, vlak voor zijn hand, om de draden evenwijdig op afstand te houden; hij prikte de uiteinden van den tempel vast, juist gemeten en gepast, aan het stuk tijk, en dan viel hij opnieuw aan 't weven, tikke-tak, tikke-tak, in steeds eendere doening, zijn velerlei bedrijf met handen en voeten en oogen, al maar dubbend, al maar cijferend en overleggend zijn talrijke zorgen.

Nu zaten z'er toch op hun ergste voor, zoo heelemaal in de kleine kinderen; tot over hun ooren in den last. Ach God! Als hij eens terugdacht aan zijn vorige jaren, aan zijn schoone jonkheid, die lustige jaren, die zoo zorgeloos blij waren heengesneld! En hij vergeleek dan met nu, dat hij daar zat, van 's morgens tot 's avonds, in eendere doening, met dat eeuwig getik en getok om zijn ooren en zijn hoofd vol knellende zorgen om den kost te verdienen voor zijn vrouw en zijn jongens. Ze zaten er erg voor, 't is waar; maar toch zou hij zijnen kop niet laten hangen; want inwendig toch gevoelde hij zich blij en gelukkig: als hij maar werk bleef krijgen en de gezondheid mocht houden! Dat was al wat hij vroeg! Zijn jongens groeiden malsch op en waren nooit ziek of zuchtig. Ze waren kloek te been en vlug van verstand. Maar 't waren ook kleppers, vooral zijn twee oudsten. Wit zagen ze nooit! Als ze 's morgens duchtig waren gewasschen en geschrobd, dan vlogen ze seffens naar buiten en lagen te kruifelen en te ravotten in zand en moor; en, al kijfde moeder van uit de keuken, al bedreigde vader van achter zijn getouw, trommelend met rappe vingeren op de vensterruit, het hielp allemaal niets en geen ommezien bleven ze proper en wit. Maar 't zou wel veranderen, moedigde Peerke zich aan; binnen enkele maanden kon de oudste al wat mee gaan verdienen; en dan zou 't rap beteren, van dag tot dag. En Peerke trapte moedig voort, altijd voort, en keek naar buiten, zijn hofke in, waar zijn aardappels rijkelijk bloeiden en hij zag Trees, zijn vrouw, uit het schop komen gekropen, waar Mieke, hun geit, stond, die ze heur voeder had gebracht.

Trees stak even maar heuren kop door 't spleetje van de deur en riep luide, den achterbuur in:

— ,,Peer, ge zoudt met de geit naar Vereecke's moeten; 't mag niet meer uitgesteld worden; 't is hoog tijd."

Peer had gehoord heur schrille stem, die overschreeuwde het luide geklikklak van zijn weefgetouw en hij trok een bedenkelijk gezicht. Ja? Dat trof nu eens slecht! En het stuk dat afmoest, wat daar mee gedaan? Zoo geraakte hij niet gereed, als hij nu nog moest verletten, en kon hij zijn stuk niet meer inleveren vandaag! Zijn vrouw kon er ook niet mee gaan, want dan moest hij-zelf zijn kleinste gasten gadeslaan, en zoo zijn tijd vermorsen. Dan ging hij al evengaarne zelf. Morgen, Zondag, dat ging niet. En wachten tot Maandag! Dan was het allicht wat te laat, en daarbij, wanneer moest hij dan den nieuwen boom opzetten en klaarmaken om zijn versch stuk te beginnen? En toch, hij had er zoo op gerekend, dezen keer. Wat had hij het getroffen met dees geit, die zoo goed en overvloedig gaf, jaar in, jaar uit, ten minste drie liters per dag, de tijden niet geteld, dat ze ging tot vijf! Zijn vroegere geit stond droog, soms weken aan een stuk. 't Is waar, aan Mieke had hij een goeden prijs besteed, maar ze was het ook waard. En stellig, de jongen, die hij er uit winnen zou, moesten goed zijn en zouden hunnen prijs wel gaan. Denk eens na, zoo het er eens drie waren, of vier zelfs, zooals 't soms wel eens gebeurde. Maar drie was misschien nog beter; vier was ruim veel om groot te krijgen. Binnen negen weken zou hij 't al weten. Dat was tegen kermis. 't Vroeg weer al veel werken en allerlei zorg, vooral in 't begin. Maar Trees zou het allemaal wel op zijn beste beredderen en schikken, God! Zijn jongens, die zouden het leventje hebben! Ze zouden er mee spelen en hij zag ze al ravotten, met de huppelende geitjes, in hunnen hof, of langs de wegen in 't veld, grazend langs de grachtkanten, waar het malsche voeder stond. Ze zijn zoo grillig, zoo wild, zoo'n jonge geitjes. Wat zou het een vreugde zijn, voor zijn gasten! Maar toch, hij zou ze verkoopen, als ze goed opwilden; en dat zou wel! Ja, als het maar iets wat mee wou gaan, was er een schoonen cent mee te verdienen! Ja, ja, 't moest gebeuren, vandaag weg. Peerke overpeinsde het allemaal schoonekes en het kwam zoo natuurlijk en hij zei het bij zijn eigen: 'k zal der mijnen oudsten mee sturen, straks na de school.

II.

Om vier uren klonk de bel over de koer, en in al de klassen helmde 't rond, blij lustig verkondend dat het uit was met leeren en stil zijn voor vandaag. De jongens, die zaten te kribbelen op hun leien of verstrooid luisterden naar den meester zijn stem, werden wakker geschud en gingen vroolijk aan 't rumoeren. De griffels tikkelden neer, de leien klabetterden en schoven kletterend weg in de lessenaars. Roef! De boeken vlogen toe en ritsten de banken in, waar ze nu rustig en roerloos mochten liggen tot de volgende week. Dan kwamen de jongens recht op, wachtend naar stilte en naar 't gebed om de klas te sluiten.

De meester, op 't verhoog voor zijn jongens, had zijn stukske krijt kostelijk neergelegd in 't houten bakske, onder aan 't bord. Hij knipte wat stof van zijn mouwen en nu stond hij het al te overkijken, tot het rustig zou zijn.

— ,,Jan Melis!" sprak hij toen, plechtig.

Jan sloeg een kruis en bad voor, hard op; en terwijl hij de woordekes vlug uit smeet en dat hij ze hoorde rondsprenkelen in de stille klas, voelde hij opkrieuwelen in zijn handen en beenen, in heel zijn lijf, de plezierige blijheid van het vrij zijn, nu seffens, als ze hier buiten zouen zijn, en morgen, den heelen dag, den langen, blijen zomerzondag, vol licht en warmte, tot 's Maandags toe! En in zijn vlug biddend mondje proefde Jan het genot, dat hem te wachten stond, na 't lange stilzitten en het blokken, tusschen dees vier witten muren.

't Was uit. Ze kloeften naar buiten, bortelend uit de banken, den gang door, de koer op, waar ze zich rijden langs den muur, twee aan twee, Jan, met Mieleke, zijn broerke, uit de lagere afdeeling, naast hem. Ze trap-

pelden van ongeduld op de steenen. 't Was lekker warm, en ze hadden honger, dat voelden ze nu, almeteens; en ze waren haastig om thuis te geraken en weg uit de school. De Meester gaf het teeken en al de jongens beenden nu de poort uit, de straat op. Luid klepperden hun voetjes en hun taterende mondjes snaterden plezierige dingen, al snaaksche plannen en deugnieterij voor straks en voor morgen. Hun oogen tintelden, vol levensgenot, en hun koppen wemelden, om en om, nu naar de vensterramen van bakkers en koekwinkels, dan weer naar menschen, die voorbij moesten, of naar een hondje, dat over de straat kwam getrippeld en naar dikke meiden, met opgestroopte mouwen en roode, struische armen, die aan 't borstelen waren en aan 't schrobben om straat en stoep schoon proper te krijgen voor morgen. Bots! Een onvoorzichtige gaper schopte tegen een half vollen emmer, die op den stoeprand stond en liep hem omver en 't water stroelde schuimend over de keien, bemorsend en bekloddend de schoenen en de broek van den opzijstuitenden bengel. En de jongens vielen luid aan 't giechelen tot de meester kwam om de orde te herstellen, met booze woorden en dreigende oogen. Tot op de markt! Dan vleugelden ze uiteen, in kleinere troepkes, de zijstraten in, ieder langs zijnen kant. Jan, Mieleke en Tuurke, hun andere broerke, die wat verderop stond in den rang, met Sooike, Pol, Toon en Lowieke, allemaal jongens uit hunne buurt, ze trokken te zamen de Mechelstraat in. Recht naar de vitrien van Fien Savelkoel, die een snoepwinkeltje hield. Ze stonden opeengedromd een pooske te gapen voor 't raam en ze overzagen het seffens allemaal: de gewone flesschen, nevens elkander gerijd, op houten schabben, vol lekkere bollen, rood, groen, geel of wit; de siroopstekken, veel nevens malkander, dik malsch gebuikt, druipend en glimmend van half gesmolten suiker. En op het tafeltje, achter het venster, chocolade en suikergedoe, allerhande en veel; ook wafeltjes en lekker gebak, en mandjes vol kersen en krieken, waar 't sap in bloedde, in 't zonnelicht. Maar, hun aandacht roepend, heel vreemd en ongewoon, — Jan had het seffens gepiept met zijn vlugge kijkers, en het getoond, met zijn wijsvinger er naar puntend, tippend tegen 't glas, daar zie! — van onder in den hoek en vlak tegen 't raam, op rijen, stonden ze, zoo'n soort van kardoezen, in blauwe, bruine of gele kartonnen hozen, van binnen vol poeier, en van boven toegestropt, met een wiekje van boven er uit. Dat was nu vuurwerk, sissers en pijlen, viervogels, die hier nu zoo almeteens te koop lagen, ongewoon, de begeerte der jongens prikkelend met vreemd verboden vermaak. Jan zei het aan zijn makkers en stiet met zijn ellebogen in hunnen rug.

— „Viervogels, manne! Kende da? Da's plezant!"

't Waren viervogels, echt en echt, en ze stonden daar zoo maar, nevens elkaar op een rij, blauw of bruin, de eene dik, de andere veel dunner en lang, sommige verscheidene malen omgeplooid op zichzelf en plat samengebonden, allemaal met een wiekje, dat er van boven kwam uitgetongd en langs waar ze aan werden gestoken. Viervogels!

Sooiken en Pol liepen al weg, voorop; de anderen beenden nu seffens achterna. Jan keek nog eens goed naar het plezierig lokkende spel, en toen wipte hij voort. Nu ging het, allemaal samen, op een drafke de straat uit. Ze liepen, en stampten soms, in de vlucht en van verre, schuin uitsmijtend hun vlugge beenen, naar een hond, die in een bakkerskarke stond, of ze armden eens uit, rukkend aan een huisbel, die vroolijk aan 't tingelen ging; dan liepen ze wat vlugger en zoo waren ze seffens de brug over, en een eindeke de stad uit, waar een heele rij lage werkmanshuisjes stonden, daar z'allemaal in woonden. Van verre hoorden ze vaders getouw lustig klikklakken en ze begonnen te zingen, allemaal ondereen:

> Daar zat 'ne wever op zijn getouw,
> Hij wist niet wat hij weven wou,
> Hij weefde'n al dit, hij weefde'n al dat
> Hij weefde zijn hemdslip van zijn gat!

Zoo kwamen ze thuis. Ze snokten de deur open en stormden binnen. Nu zaten ze seffens aan de koffietafel, Jan, met zijn broertjes en zusjes, smullend en happend tot over hun ooren in hun boterhammen, drie voor ieder,

juist geteld, dik gesneden en dunnekes met vet besmeerd. Ze loerden naar elkaar, slurpend aan hunnen koffie, hopend dat de kleintjes hun deel niet op zouden krijgen en dat de grooten het overschot onder elkander zouden mogen paarten.

Toen viel opeens het weefgetouw stil en ze hoorden seffens de ongewone stilte; ze keken op en vader kwam, uit den achterbuur.

— „Jan, zei de vent tot zijn oudsten jongen, luister eens; ge weet Vereecke's wel wonen, hè? in den Binnenweg."

Ja, knikte de jongen, voorthappend in zijn boterham.

— „Ge moet er eens naar toe gaan met de geit, seffens als ge gedaan hebt met koffiedrinken. Zeg maar aan den baas dat ik u gestuurd heb met de geit. En hier zijn de centen. Draag er goed zorg voor. Steek ze goed weg. Die geeft ge maar af."

Ja, ja, knikte de jongen, en hij stak het geld, zorgvuldig in papier gewikkeld, diep in zijnen broekzak.

— „Pas op voor uw centen, verlies ze maar niet!" vermaande Peerke nog eens.

— „'k Zal der mijnen zakdoek bovensteken," zei Jan.

— „Ja, maar, als ge hem dan eens vandoen hebt onderweg?"

— „'k Zal z'er niet mee uittrekken," meende de jongen.

— „Niet blijven spelen, en seffens terug! Hedde 't verstaan?"

De jongen knikte maar en vader was al terug naar zijn werk en weer ging het weefgetouw aan 't klikken en 't klakken in onophoudelijk getert.

— „Mogen we meegaan, moe?" smeekten Mieleke en Tuurke.

— „Neen, neen, zei moeder; om samen te ravotten onder weg! Jan, seffens terug en niet lanterfanten, hoorde 't jongen?"

Jan trok de straat uit, de geit aan zijn hand leidend met een touw, dat vastzat aan heuren halsband; en hij sloeg het veld in, naar den Binnenweg toe, waar Vereecke's woonden.

De jongens uit de buurt lagen al te stoeien in 't warme zand van de baan of langs de grachtkanten, wat verder op. Ze zagen Jan met zijn geit, die lollig kwispelde met haar kortstompig staartje en bokkig en schichtig rondsprong op heur dungelede pootjes. Het dwaze beestje snokte aan 't leizeel en smeet heur hoorns achterover, de lucht in, en ze schudde heur spitse, dunharige bakkebaardje. Ze mekkerde luid met korte gilletjes en de bengels, die Jan zagen gaan, monkellachten ondereen, want ze wisten wel, de grootsten onder hen, waar hij heen moest met zijn geit, en smeten hem treiterend achterna:

— „Hij moet naar den bok, zo ot!"

Dan kletsten z'allemaal op hun billen en ze schetterden samen, trechterend door hun samengevouwen handen:

— „Zo-ot! Zo-ot!"

Jan keerde zich om, niet boos en hij lachte mee met de leutige spotters en hij riep, vuistdreigend van verre:

— „Wacht maar eens wat, tot straks!"

Jan had nog al last met Mieke onder weg. Het beestje wilde soms niet voort en bleef happen en plukken aan graspijltjes langs de baan; en snokte dan weer in eens verder en Jan moest zich laten hangen aan 't zeeltje, uit al zijn macht, om Mieke in bedwang te houden. Zóo stond hij daar nu, aan een grachtkant, te midden van 't veld, en daar was niemand omtrent of te zien. Jan wroetelde in zijnen broekzak, en al op eens, — ja, hoe was 't eigenlijk gebeurd? maar 't papierke, waar zijn centen in zaten, was kapot en de nikkeltjes tikkelden los in zijnen zak. Hij telde, nieuwsgierig, hoeveel er waren: één, twee, drie, vier, vijf! ... Snok! Mieke rukte hem voort, de baan op. En. terwijl ze nu samen rustig voortstapten, streelde Jan de nikkeltjes in zijnen broekzak. Daar waren er vijf. Voorzichtig haalde hij er eentje naar boven, heel zachtjes om er geen te verliezen of er mee uit te trekken en kwijt te geraken. En hij bekeek het. De geit mekkerde, heur horens schuddend en heur sikkebaardje; ze keek eens om, naar Janneke. Toen kwam ze gedwee nevens den jongen loopen en wroette met heur natkille snuitje tegen het ventje zijn hand. 't Was een schoon, nieuw nikkeltje, blinkend en wit, van vijf cent. Langs den eenen kant stond er een kroon op, en langs den anderen kant een takske, met blaren en

een groote tien; en in 't midden was er een schoon rond holleke. En zoo waren er vijf. De geit bleef weer staan treuzelen en hapte wat graspijltjes af, aan den boord van den weg. Janneke keek naar het spichtige muilke dat open en toe knabbelde en waar de pijltjes een oogenblik in rondmaalden om dan te verdwijnen. Ginder achter die root boomen lag de Binnenweg en daar woonde Vereecke. Jan telde nog eens na, in zijnen broekzak en ze vielen neer, één voor één: vijf, tien, vijftien, twintig, vijf en twintig! En hij zuchtte! Zou hij durven! Hoe konden ze 't weten? Ze konden het immers niet weten? 't was een halve frank!... Weer snokte Mieke den jongen vooruit. Maar wat zou hij zeggen als hij thuis kwam? Wel niks, niemendalle! En in eens, vast besloten, sloeg Janneke een zijweg in, met Mieke, die huppelde en blaatte, en dan weer eens graasde, langs gracht en kant, snuffelend aan blaadjes van struik of heester of soms ook eens vriendelijk wroetelen kwam aan Jan zijn hand. Ze slingerden door 't veld, nu hier, nu daar, langs kleine kronkelpaadjes, verborgen in 't hout, ze bleven treuzelen langs de baan en de bengel berekende zijnen tijd en keerde naar huis weerom, juist gelijk hij weg was gegaan. Maar, diep in zijn zakken verborgen staken de centen, en niemand was. er, die er iets van vermoedde of die het raden kon, van al die nikkeltjes, kostelijk en veel, die daar lagen te streelen en te lokken, met vele schoone beloften van vreugde en vermaak!

Toen Peerke, van op zijn weefstoel, door 't venster, zijn jongen zag weerkeeren met Mieke aan 't leizeel, wipte hij van zijn werkbank naar buiten. Hij streelde, in een plotse opwelling van teedere aandoening, het brave geitje over den bruinen, zijigen rug, langbehaard, en hij wou heur aaien over de kromme geringelde horens, maar seffens snokte Mieke heur koppeke weer vrij. Peerke's oogen overstreelden het beestje, vriendelijk, in teedere belangstelling en in de volle blijheid en zekerheid van te weten wat er gebeurende was. En het schoone vooruitzicht stond lachend voor zijn geest, in klaarduidelijk beeld: Drie vier kleine geitjes, grillig en guitig, huppelend in den hof, spelend en buitelend in 't zand met zijn wilde bengels van jongens!

Peerke nam het leizeel uit Janneke's handen en bracht Mieke terug in heuren stal. Hij bond ze vast aan heuren ring. Het gele strooi lag versch zuiver uitgespreid in 't hok en alles was zindelijk en in orde. Peerke kwam terug buiten en toen vroeg hij zoo aan zijn jongen:

— „Heeft ze gegraasd onder weg?"

— „Ja, vader."

— „En wa zei Vereecke?"

— „Niks, va; nikske!"

— „Nikske?"

— „Ja, wist de bengel toen, en hij zei het zoo achteloos — iets zonder belang — als kwam het nu pas terug in zijn geheugen, wat hij zoo schoonekes had verzonnen en aaneengesponnen, — dat het allemaal goed was, zei hij; maar ik mocht er toch niet bijblijven."

Peerke sprong terug binnen, zijnen achterbuur in, vroolijk gemutst, omdat het allemaal zoo goed was verloopen en dat hij er geen tijd bij had moeten verletten; en nu trapte hij weeral voort en hij snokte lustig, links en rechts, regelend met zijn rechterduim het spel der spoelen, viermaal wit, tweemaal blauw; hij wrocht naarstig voort, zonder opzien, rap en haastig, want zijn stuk moest nog af; en binnen negen weken zouden ze daar al liggen, de jonge geitjes, daar in 't strooi, bij Mieke!

III.

Toen de avond volop aan 't vallen was kwam Janneke bij zijn makkers aangeloopen. Hij was terug de stad ingeweest, bij Fien Savelkoel en nu riep hij al de jongens bijeen: Komt bij! Komt bij! met breeden armzwaai door de lucht. Nieuwsgierig kwamen ze allemaal afgestormd, Sooi en Lowie, Tuur en Rikske en Fonske, al de bengels uit de buurt. Ze staakten hun wilde zomerspelen en dromden rond Jan. En de meiskes kwamen af, en troppelden rond de jongens en keken reikhalzend naar wat Jan geheimzinnig hun toonde en dan weer kostelijk wegborg in zijn zakken:

vuurpijlen, groote en kleine, allerhande, en viervogels en poeffers.

— „We gaan ze afsteken, in de Dreef, mannen! Wie gaat er mee?"

Ze gingen allemaal mee, een heel troepje, jongens en meisjes ondereen.

Fonske was thuis stekskes gaan pikken, in 't geniept, en nu spoorden ze, taterend, met groote gebaren, naar de Dreef toe, waar 't heel donker was en waar 't kostelijk spel zou beginnen.

't Was volop avond. De purperen lucht zat vol sterren, die bibberden en waar groene, roode en blauwe spatten uitvonkten, als dauwdroppels, waar de zon op schijnt. De eiken der dreef waaierden hun groote kruin open en eronder was 't heelemaal zwarte nacht.

Tuurke wreef een stekske over zijn broek en roef! het vlammeke kretste open en lichtte de jongens en meisjes in de oogen, die ondeugend schitterden van 't genot.

— „Uit den weg! Uit den weg! Achteruit!" tierde Jan.

Hij duwde de kijkers, die gapend vóor en rond hem drongen, onvriendelijk opzij en hield den vuurpijl in zijn ver uitgestoken hand, die lichtjes bibberde. Jan wou het niet bekennen of toonen aan zijn makkers, maar in zijn harteke voelde hij vagelijk schrik voor 't vreemde dat nu gebeuren ging. Maar hij hield zich kloek als een bestige baas, die er alles afwist.

Tuurke stak het stekske bij 't wiekske, dat seffens vlam vatte en in eens sisde de pijl weg, openlaaiend in den donkere, bruggend in de lucht, gouden gensters zaaiend op zijn baan, al vonken en spatten, die kissend uiteenwaaierden in 't ronde. De jongens schreeuwden en tierden luid: Ho! Ho! want 't was danig schoon. De meisjes sprongen achteruit en sloegen hun wirrelende rokjes rond hun beenen, verschrikt door 't gesis van 't rondsproeiende vuur.

Op 't einde smeet Jan het stompke pijl, dat hij nog in zijn hand hield, de lucht in en dan regenden de gensters neer en droppelden als gouden sterrekes uiteen en zegen toen neer, dood en kapot op den grond.

De andere jongens vochten onder elkaar, stompend met armen en beenen, geweldig drommend, boksend en pootelend over 't gras, als een warrelklomp vechtende musschen, om de ledige, uitgebrande kardoes in handen te krijgen, die nog dampte en rook naar pasverbrande poeier. Maar daar kwam een einde aan als Jan een tweeden pijl uitstak en luide riep:

— „'N groote, dees reis! Kijken, jongens!"

Zijn handeke bibberde niet meer zooals den eersten keer; hij werd al stouter in 't hanteeren. En als de sisser volop zijn vonken uitspatte, deed hij hem onderwijl rondcirkelen in de lucht, breed omzwaaiend zijnen arm. Nu krinkelden de gensters in grillig gespeel en gedraai; zij wervelden rond in breede kringen, en Jan, al met eens, liep de meisjes achterna, die luid gillend vluchtten voor den dwazen plager, met zijn vuurpijl, waar sissende spatten uitspuwden, die open fonteinden, helder en licht.

Dan stak hij een viervogel af.

Als het wiekske vlam had gevat en de eerste sterrekes openflakkerden en weggudsten in gouden gestraal, smeet Jan zijn viervogel tusschen de beenen der verschrikte knapen, en pif! poef! daar knalden schoten en de pijl snokte links en rechts en schuinweg tusschen de verwarde knapen, die klauwend en spartelend vluchtten, terwijl de vuurpijl lustig zijn gensters uitzaaide, en met iederen knal, die pletsend openklakte, een dolle zijsprong deed; maar langzaam aan verzwakte het spel, tot de pijl, nog even soms wakker wordend, eindelijk liggen bleef, dood en kapot, in het gras.

Als het uit was en weer heelemaal donker, en zóo zwart, dat de jongens malkander bijna niet meer zagen, dan bravoden ze luid en geweldig, kraaiend van de deugd, om 't schoone plezier.

Ze staken nog meerdere pijlen af, in stijgende vreugde en rumoer. Ze dansten en tierden en lachten, pletsend in hun handen en op hun beenen, dat het luide weerklonk in den nacht.

Jan had nu nog een laatsten pijl en dan was 't uit. Het was wel spijtig, dat het zoo gauw was gedaan!

Ze wachtten, bekeken malkander, en zinden

na. Wat zouden z' er mee doen? Bewaren tot morgen? Tuurke van den Smid kwam er mee voor de pinnen, en ze waren allemaal seffens 't accoord. Ze zouden het Deezeke gaan plagen en den vuurpijl afsteken onder zijn deur.

Het Deezeke was een oud, verschrompeld sukkelaartje, dat woonde in het laatste huizeke van hun rij. De kinders zeien onder elkaar dat het een tooveraar was, die met den duivel omging. Ze waren er bang van, maar plaagden hem toch altijd; ze besmeurden en bemorsten zijn deurke en zijn vensters met allerlei vuilnis en slijk, en riepen het ventje van verre achterna, als hij de stad introk en bedelen ging, want hij was danig arm en leefde van wat hij kreeg.

Ze zouden dus het Deezeke gaan plagen.

Ze gingen, stil fezelend onder elkaar, naar het ventje zijn huis. De vensters waren toe, maar door de reten der blaffeturen lijnde een lichtstraaltje den steenweg op.

Tuurke ging luisteren, aan de deur, maar hij hoorde niets roeren of leven daar binnen. De anderen stonden ademloos te gapen op tien stappen afstand. Wie had het gedaan? Ze wisten het niet, maar een steen vloog, luid bodderend tegen de rammelende deur en al de jongens vlerkten uiteen, en vlogen den steenweg over, zich loos verbergend achter de boomen, aan de overzij.

Het deurke piepte open, een oogenblik daarna, en het Deezeke stond daar, zwart in 't hellichte vierkant, het oude sukkelventje, krom gebogen, bibberend van woede, en met zijn stok dreigde het manneke den donkere in, waar hij niemand zag. Maar de bengels hielden zich koes, en al waren ze bang, toch moesten ze geweld doen om niet luid uit te proesten van 't lachen. Als 't ventje weer weg was, en dat ze allemaal plechtig hadden gezworen van niet meer te smijten om het spel te verbrodden, en nadat Tuurke en Jan de jongens bedreigd hadden met een duchtig pak slaag, als er nog een wat uitrichten wou, kropen de twee snaken, op de tippen van hun teenen, voetje voor voetje, tot vlak bij de deur. Ze deden nog eens teeken aan hun makkers dat ze zich koes moesten houden; en toen staken ze den vuurpijl aan. Vliegensvlug duwden ze de kardoes onder de breedgapende reet van de deur en ze hoorden, een oogenbliksken nog, hoe de pijl zijn gensters sissend uitspuwde in 't huizeke, schurend, blazend en poeffend al over den vloer; en de bengels vluchtten nu ijlings weg, den donkere in, luid lachend om 't dwaze spektakel dat ze wisten, daarbinnen bij 't arme, verschrikte ventje; en ze stoven naar huis. Ze snokten de deur rap toe achter hunnen rug, en ze vielen neer op een stoel, stil, gedwee, doodmoe en af van 't danige spelen daarbuiten, in 't geheim nog nagenietend van hun dwaze perten. En nu zaten ze daar, met onnoozele gezichten, braaf en snullig, alsof er niets bzonders was gebeürd.

— „Waar hedde weer zoolang gezeten? kijfde moeder Trees.

— „Gespeeld, in de dreef, onder de boomen, zei Jan, en hij geeuwde en Sooike vroeg nog 'nen boterham omdat hij zoo 'nen ijselijken honger had.

Als Jan zich uitkleedde, voor zijn bed, stond hij het nog allemaal te overpeinzen van hun vele pleizier en hij betastte nog eens, in zijn ondervestje, zijn twee schoone nikkeltjes, die hem overbleven, waar niemand iets af wist, en die nu zoo lekkerkes verborgen zaten, tusschen de stof en de voering, waar hij een holleke in gewroet had om ze door te laten rijzen. Hij voelde ze zitten, één langs iederen kant, om het rammelen te vermijden; ze waren zoo veilig verscholen en Jan dacht al na hoe hij ze morgen best zou gebruiken voor versche vreugde en ander vermaak.

Hij lag nu warm en lekker in zijn beddeke en zijn oogen vielen seffens toe. Zijn gedachten flodderden nog een wijl om al het schoone, dat gebeurd was, en om zijn centen, die van hem nu waren en die hij zoo veilig zitten wist, diep in zijn vestje, achter de voering. . . .

Hij sliep. . . .

En hij liep al met eens naar de school, langs den gewonen weg. De gekende huizen en deuren en vensters schoven regelmatig voorbij. Als hij de brug opstapte, zag hij — God! Hoe plezant! En bijna was hij voorbij, zonder het te zien — een nikkeltje, een schoon nikkeltje, dat daar zoo maar lag, echtekes lag

op den grond. Jan bukte zich, raapte 't geldstuk op, bekeek het en hij borg het weg in zijnen vestzak. Dat was den eersten keer in zijn leven, dat hij centen vond. Wat was dat plezant! En dat nikkeltje was nu van hem! Juist was hij aan 't denken, zoo allemaal vluggelings ondereen, wie dat geld wel kon verloren hebben en wat hij er best mee koopen zou, en toen zag hij, geen tien stappen verder, weer een nikkeltje, tusschen de keien! Nu had hij er twee! Dat wou nu wel treffen, zoo twee achtereen! God weet, was het ooit al gebeurd? Jan liep voort en wou juist gaan overpeinzen en genieten van zijn buitengewone kans, en kijk! Hij kon zijn oogen niet gelooven, maar daar lagen er twee! Vlak nevens malkaar! Hij droomde toch niet? Maar hoe langer, hoe schooner! Daar schopte hij met zijn voet tegen een heel hoopje nikkeltjes, en nu lagen er alom, alsof het geld had geregend. Jan bukte zich maar en borg de centen in zijn zakken, met heelder grepen. Hij dierf bijna niet meer gelooven dat het echt was en waar? En toch was het zoo! Want ze zaten toch wel allemaal in zijn zakje. En hij voelde ze wel, duidelijk en echt. Hij had geen tijd om nog te tellen, hoeveel hij er al had, hij bukte zich maar; en geen stap kon hij doen of er lagen er versche, verzaaid op den grond. Hij had geen tijd om te denken wat hij nu allemaal doen ging met dat geld, of om goed en diep te doorvoelen hoe rijk en hoe gelukkig hij nu was! Hij bukte en raapte en scharrelde in 't geld, en zijn zakken, langs eenen kant, zaten vol en wogen zwaar van de centen. Tot hij plots, midden een heel hoopke nikkels, een half frankske vond, in zilver, blinkend en schoon. Hij stak het apart en hij wou gaan roepen en schreeuwen, springen en dansen, maar hij mocht of hij kon niet, want daar, vlak vóór hem, en opzij, op de stoep en op den steenweg, overal lag geld, zilveren geld, in hoopjes en stapels! Maar in eens viel het hem op dat hij de huizen niet meer kende, of de straat waar hij was! 't Was plots allemaal veranderd, en zoo vreemd, en zoo aardig, zoo stil. Hij stond heelemaal alleen, en dat voelde hij nu in eens en 't was of iedereen sliep daar binnen in de huizen; en hij zelf was zoo licht, hij voelde zich als een pluimke zoo licht, en, ach! kijk nu eens! Hij zag naar zijn beenen en waarachtig, nu eerst voelde hij 't, hij stond zonder broek, in zijn vlaggelende vaantje! Hij sloeg met vlugge handen zijn korte hemdje tegen zijn billen om zijn leelijke naaktheid te bedekken en dan voelde hij ook al dat hij barvoets op straat stond, zonder schoenen of kousen! Hoe was hij zoo toch buiten geraakt en zoo ver al? Terug maar naar huis! En hij begon te loopen, te loopen! Maar hoe langer hij liep, hoe langer de straat werd en daar was geen einde mee gemoeid! Waar was hij nu toch verzeild! En als de menschen hem zoo zagen staan, of zijn makkers! Hij liep maar terug, altijd terug. En nu begonnen zijn beenen te wegen, zóo zwaar, en hij werd toch zoo moe, doodmoe, heelemaal af; en het was of onzichtbare handen nu drukten op zijn borstje en hem tegen wilden houden. Hij kon niet meer voort, zijn beenen wogen als lood en hij sleurde met geweld om ze nog te verzetten. Hij kon niet meer loopen, en hij moest!...

Toen hij wakker schoot en zag hij dat het al morgen was en dat hij in zijn beddeken lag, onder de pannen, nevens Sooike, zijn broer, die nog rustig te asemen lag, met zijn oogen toe. Toen voelde hij ineens, vagelijk, dat hij gedroomd had, maar zoo aardig en vreemd. Hij zag nog de droombeelden als vluchtige schimmen omwolken in zijnen geest, maar hoe meer hij er naar pakte om ze vast te grijpen, en ze te verduidelijken voor zijn oogen, hoe meer ze verwaterden en versmolten, vluchtend in 't ijle. Heel duidelijk wist hij toch dat hij gedroomd had, maar hij kon zich niet meer herinneren wat. Geeuwend rekte hij zijn beenen en sprong uit zijn beddeke. Hij kleedde zich, nog lui van 't slapen. Toen voelden zijn vingeren al met eens, tusschen de voedering van zijn vestzakje, zijn nikkeltjes zitten, en nu schoot het allemaal te gelijk terug in zijnen geest, zijn droomen van te nacht, zijn heerlijk schoone droom! En hij voelde, machtig en sterk, hoe geweldig gelukkig het zijn moet veel geld te bezitten en rijk te zijn. En dan kwam spijt, omdat het allemaal niet waar was geweest

en ijdel bedrog. Maar hij troostte zich spoedig en hij tastte nog eens goed, en ja, ze zaten er nog, duidelijk en zeker en echt, zijn twee nikkeltjes, en dat was geen droom!

Hij ging nu maar rap aan 't bedenken en 't regelen, hoe hij zijn geld best zou gebruiken vandaag. Maar, helaas! het duurde niet lang!

Toen moeder terug kwam uit de vroegmis vond ze heur gasten aan tafel en ze had al vernomen wat de bengels uitgericht hadden, 's avonds te voren, in de Dreef, en hoe zij het arme Deezeke weer hadden geplaagd. Al de makkers waren tuis gaan vertellen dat Jan de vuurpijlen had meegebracht en dat hij ze gekocht had bij Fien Savelkoel, in de Mechelstraat. Jan moest zeggen aan moeder, waar hij het geld vandaan had gehaald. Hij was een baasje in 't liegen en vond het zoo gemakkelijk en zei het zoo maar, dat hij het gevonden had, in den Binnenweg, op den grond, niet ver van Vereecke's.

Maar als vader 's middags thuis kwam liep het heelemaal mis! Hij had Vereecke ontmoet en wist nu dat Jan niet bij hem was geweest met de geit. Nu was het spoedig klaar waar de gast de centen vandaan had gehaald.

„Of het allemaal op was en verteerd!" tierde Peerke, met onvriendelijke hand den vlegel heen en weder schuddend, het schoone geld, waar Peerke zoo hard had voor moeten werken en dat die wilde, dwaze straatjongen zoo roekeloos had verkwist!

Jan moest het wel bekennen van die twee nikkeltjes, die nog verborgen zaten in de voedering van zijnen vestzak, het weinige dat er nog te redden viel! Toen kreeg hij nog een duchtig pak slaag, en vader sloeg hard, erg verbitterd over het dwaze vermorsen van zijn schoone centen en over het zoo plotse vernietigen en instorten van zijn heerlijke vooruitzicht met zijn geit; en eindelijk, moe van 't slagen, joeg hij den bengel naar boven, den zolder op, voor den heelen Zondag, op water en brood.

Lier, Maart 1909.

BOEKBESPREKING.

Piet Paaltjens, Snikken en Grimlachjes, Poëzie uit den Studententijd, met portret, negende druk, Schiedam, H. A. M. Roelants (zonder jaartal).

Fr. Haverschmidt, Familie en Kennissen, met illustraties naar teekeningen van J. Hoynck van Papendrecht en een portret door Thérèse Schwartze, vijfde druk, volksuitgaaf, Schiedam, H. A. M. Roelants (zonder jaartal).

Dr. Johs. Dyserinck, Fr. Haverschmidt (Piet Paaltjens), met portretten en illustraties, Schiedam, H. A. M. Roelants, 1908.

„Het gelaat van den humor heeft den zachten lach der droefheid" — het schoone woord van den kunstenaar-filosoof Bierens de Haan werd hier al meermalen geciteerd; men vergeve mij het te herhalen aan 't begin eener korte aankondiging der herdrukken van Fr. Haverschmidt's werken en van de monografie over hem, door Dr. Dyserinck samengesteld. Door welke figuur in de nederlandsche letteren zou de waarheid dezer, zooals ze daar staat natuurlijk onvolledige, maar dan ook uit haar verband gelichte typeering, afdoender bewezen kunnen worden, dan door die van den fijnen spotter met eigen leed — waaraan hij ten slotte toch bezweken is — François Haverschmidt.

Het is een weemoedig genot het leven van een voorganger, ten deele tijdgenoot — den tijd van 1868 tot 1895 immers hebben wij beiden ... genoten (?) — een voordeel is 't, om droevig te waardeeren, zulk een leven geheel te kunnen overzien. Al heb ik den heer Haverschmidt dan nooit mogen ontmoeten — dom genoeg deed ik er nooit eenige moeite voor — met behulp van zijn werk en van Dr. Dyserinck's boekje zie ik hem duidelijk voor mij, ken ik hem ten volle. Ik ben bijna zeker mij daar niet in te vergissen. Mijn voorstelling is geheel kompleet en alle onderdeelen kloppen op elkaar; de

indrukken verkregen uit Snikken en Grimlachjes, uit Familie en Kennissen, uit de brief- en preek-citaten in 't boek van Dr. Dyserinck, bij het beschouwen der teekeningen en portretten in dat boek gereproduceerd — ze correspondeeren en harmonieeren, vloeien in-een en vullen elkander aan, vormen ten slotte alle tezamen één groote, vaste impressie. Dat dit in de eerste plaats bewijst met welk een mooie, gave, harmonieuse — zij het dan lijdende — persoonlijkheid wij hier te doen hebben, spreekt vanzelf. Doch grooter nog is het voordeel, dat wij trekken uit de wisselwerking, ontstaan zoodra het beeld van zulk een persoonlijkheid zich in onze gedachten heeft vastgezet, tusschen dat beeld zelf en de gegevens waaruit wij het opbouwden. Nu verklaren zij elkander! Nu zien wij niet alleen den persoon des schrijvers in het licht zijner werken, nu helpt ons tevens de kennis — hoe hypothetisch ook nog — van den mensch bij het beoordeelen en onderscheiden zijner producten.

En zoo weten wij het dan nu, vaster dan wij 't ooit vroeger geweten hebben — hoe menig onzer het ried, onderstelde, geloofde! — de onsterflijke Snikken en Grimlachjes, zoo dikwijls voor louter dolle charge uitgemaakt, voor uitviering van studentikooze losheid, voor niets dan geestige satyre, de echt jong-jolige reactie van een door-en-door gezonden, zelfs eenigszins nuchteren geest op de sentimentaliteiten der romantiek, ze zijn — o natuurlijk, dat alles óók, en waarom niet? — toch in de eerste plaats: de mooie, stille, echt humoristische, immers bedroefde, maar met die eigen droefheid zacht spottende uiting eener diep-ernstige, innig-weemoedige, vaak zelfs pijnlijk lijdende natuur. Haverschmidt was iemand met een melancholischen aanleg. Het zat in de familie, zegt Dr. Dyserinck, en dat zal wel zoo zijn; maar het zegt ons weinig — zijn er tegenwoordig wel vele ,families' waarin althans déze erfelijke belastheid geheel ontbreekt? — waar het op aankomt is dat het in hemzelven zat. Mogen wij er om treuren? Behooren zij niet tot de schoonste, belangwekkendste en beminnelijkste naturen, de droeven van geest en hart, die niet tevens lastige zwakkelingen zijn, niet tevens doffen, tragen, zeurigen of siekeneurigen, maar wier diepgelegen melancolie in de sprankeling van hun vernuft, in het levendige, vaardige, vlugge, intense (zoo 't moderne woord hier geoorloofd is) van hun zenuw- en hersenwerking een tegenwicht en... betrekkelijke remedie vindt? Betrekkelijk... zooals immers wel haast alle remedies blijken! Een kwaal verwoest, een remedie houdt haar tegen... zoolang de verwoesting niet te ver gevorderd is en het weerstandsvermogen uitgeput.

Met welk een innig en meewarig genoegen heb ik dat kleine boekje, Snikken en Grimlachjes, dezer dagen, uit de hierboven vermelde herdruk, over, en nog eens óver gelezen. Wat al gedachten — jong-blije en oud-smartelijke, zéér persoonlijke en uiterst algemeene! — zijn mij door die lezing gesuggereerd. De geur van verleden, die uit deze bladzijden opsteeg, gaf iets extra-weemoedigs aan mijn genot, iets peinzigs en vagabondeerends aan mijn geesteswerking. Waar ik vooral, en bij herhaling, over te soezen kwam — gij zoudt het misschien niet raden — het is over het geheim der fijne distinctie van dit dichtwerk; wijder, algemeener: over het wezen van wat men ook wel innerlijke beschaving noemt, gentleman-like-heid, heerigheid....

Inderdaad, weinig begrippen schijnen mij zoo moeilijk te omschrijven als 't geen ik hier bedoel: de houding in de wereld, het zich-aan-u-voordoen, met de onbewuste bedoeling als zoodanig herkend te worden, zonder zich ooit 'n oogenblik op te dringen, van een fijnen geest in harmonieerenden stijl van uiterlijk: een heer, een dame. Weinig „eigenschappen" — als men zoo noemen mag wat eigenlijk wel een complex van hoedanigheden en talenten schijnt — worden, in dezen onzen tijd vooral, zoozeer miskend door den een, zoo overdreven gehuldigd door den ander. Wat is dat, een heer, een gentleman? Ga het maar eens na in uw eigen omgeving, het nadenken en spreken over dit begrip baart nu eens ergernis of wrevel, dan weer exaltatie! Welk een cultus geniet niet de ,gentleman' in zekere kringen, die zichzelven het privilegie der heeren-productie schijnen

toe te kennen; onderzoekt men het evenwel nader, dan blijken kleermakers en kappers aan deze productie lang niet vreemd! Aan den anderen kant, wat is er al niet gefoeterd tegen dat heer-begrip! Hoe diep verworpen wordt het veelal door een soort van volksvrienden, die zich een ‚heer' niet anders schijnen te kunnen denken dan per automobiel kinderen overrijdend of genietend van een welvoorzienen disch, aangerecht op kosten van uitgemergelde arbeiders, hoe fel gehoond ook door de hartstochtelijken wier geestdriftige eerbied voor het menschelijke het heerige slechts als een verwording daarvan, een half verdroogde staat beschouwen doet. En toch, ondanks de overdreven vereering van sporthelden en saloncauseurs, ondanks den smaad ook van fanatieke proletariër-aanbidders en bohémiens, wat houd dat begrip van heer, van gentleman-zijn, zuiverlijk stand in de wereld, zoodat wij elkaar terstond begrijpen wanneer bijvoorbeeld van iemand getuigd wordt, dat hij . . . geen heer is. Wat is het tegenovergestelde van een ploert? Met uw ‚rechtschapen mensch' komt ge er niet, want die staat evengoed tegenover den schurk, den deugniet. Woorden als fatsoen, fatsoenlijk, braaf, degelijk — alle zijn te dikwijls in ongunstigen zin gebruikt om hier nog dienst te kunnen doen. De tegenvoeter van een ploert is een heer. Want ploert zegt: grofheid, egoïsme, brutaliteit, bluf; heer zegt: fijnheid, ongemerkte opoffering, ingetogenheid, ridderlijkheid, bescheidenheid. . . . Doch ik weet wel, met tegenstellingen alleen geeft men geen definitie. Wat is: een heer, hoe bepaalt gij het begrip: distinctie?

Het spreekt vanzelf, dat alle uiterlijkheden hoogstens onvoldoende kenteekenen kunnen zijn, in geen geval iets anders dan gevolgen van de eigenschap, naar welker juiste omschrijving wij zoeken. Er zijn ook heeren in boezeroenen en met petten op!

Heeft die eigenschap dan soms iets te maken met kennis of met schranderheid van geest, wordt het begrip gedekt door wat wij ontwikkeling of intelligentie heeten? Niemand zal het willen volhouden, al kan men zich moeilijk een dommen gedistingeerde, een ezelachtigen gentleman voorstellen. Maar de distinctie is geen eigenschap van den geest alleen. Daar is ook hart toe noodig, menschenliefde zelfs, en vooral rechtvaardigheidszin, daar mag ten slotte geen beheersching van manieren ontbreken. . . . Neen, ik geef het op, ik kan het begrip niet volkomen bepalen! Mijn gedachte over de distinctie bij het lezen van de „Snikken en Grimlachjes" was dan ook eigenlijk enkel deze: hoe vreemd is toch het wezen van deze eigenschap, die wij proeven in den toon zelfs van een achtregelig versje, de beduidenis waarvan alles behalve groot schijnt, de woordenkeus uiterst gewoontjes. Gewoon, maar niet banaal! Hoe juist is dat toch gezegd door Jac. van Looy, dat er niets banaals in de wereld is, dat het banale is van den geest. Want zie, een toon, een zekere maat, een vál van woorden schept het doodgewone om tot iets kostelijks. Waarom houd ik zooveel van een versje als het volgende:

> „Op 't hoekje van de Hooigracht
> En van den Nieuwen Rijn,
> Daar zwoer hij dat hij zijn leven lang
> Mijn boezemvriend zou zijn.
>
> En halverwege tusschen
> De Vink en de Haagsche Schouw,
> Daar brak hij, zes weken later zoowat,
> Den eed van vriendentrouw."

Het is de toon. Het is de ‚manier waarop' — het is die ondefinieerbare distinctie. Ik voel dat de jonge man, die dit grappige dingske schreef iemand was die zich diep-in bedroefd voelde om het leven, maar die te veel ‚heer' was om daar u en mij, hem vreemden, op eenige andere wijze mede op, of bezig, te houden, dan door ons er een oogenblikje mede te amuseeren.

De heer Haverschmidt is predikant geworden. En als predikant heeft hij het boekje geschreven, dat ons allen bekend is — maar onze ouders nog meer bekend wás — onder den naam „Familie en Kennissen". Het is eigenlijk onjuist te zeggen dat Haverschmidt dit boekje schreef. De predikant Haverschmidt was Nuts-lezer, en ook buiten de Nutszalen hield hij nu en dan een lezing. En hij verzamelde deze lezingen, maakte er een bundeltje van. Heeft dit bundeltje als geheel een waarde ongeveer als dat andere,

de „Snikken en Grimlachjes"? In geenen deele! (Ik geloof dat H. aan geen van beide boekjes veel waarde toekende; bescheidenheid was, meen ik, een zijner meest heerachtige eigenschappen). De Nuts-,lezer', die predikant was, verbeeldde zich dat, waar hij sprak of las, stichting zijn doel moest zijn. Wel kon hij zijn ander ik nooit geheel dooden, bleef hij Piet Paaltjens. Maar zijn ambt, of liever de burgerlijke opvatting van dat ambt, waarnaar hij meende zich te moeten gedragen, zaten den geestigen dichter in den weg als hij stond voor zijn Nuts-publiek, dat wel niet door intelligentie uitgemunt zal hebben. De ,Snikken en Grimlachjes' waren voor jonge studenten gemaakt, de lezingen voor de brave gemeente, die te traag van geest is om een ,snik' of een ,grimlachje' naar waarde te schatten.

,Familie en Kennissen' is een gemoedelijk, lief boek; er is humor in, er is ook ... melancolie in, maar de remedie, de geest ontbreekt te dikwijls, of is te zwak, te schuchter, of te ... nu ja, te grof, te veel „à l'usage de tout le monde", om een vergelijking met de Sn. en Gr. te kunnen doorstaan. Ook moet men niet vergeten, dat de speelsche kortheid van zegging, de aangename gebondenheid aan zekeren vorm, aan rijm en maat, hier ontbreken moesten. Er is nog wel een zekere „leukheid" overgebleven, maar van denzelfden hoogen humor als de Heine-achtige zelfbespotting (veel minder sterk dan Heine áltijd, maar ook veel minder opdringerig dan Heine somtijds was!) in de Sn. en Gr., is deze grappige leukheid lang niet. Daar is b. v. de aanvang van dat stukje (een der aardigste) „Hoe er oproer was bij ons". Laat ik het even overschrijven.

„Het was op een Vrijdag en wij aten visch. Toen komt de meid, die was nog om mosterd uit geweest, want er was niet genoeg, en zegt: „Mijnheer, weet u wel dat ze bij den burgemeester al de glazen inslaan?" „Neen, Dientje", zegt vader bedaard, „dat wist ik niet, en ik wil het liever ook niet weten voordat we klaar zijn met de visch, want anders wordt zij koud". Nu dat was wel een raar zeggen maar vader hield het voor een praatje, en dan had hij het geloof ik ook niet erg op den burgemeester. Want dat was een onpleizierig mensch en hij nam zijn wijn altoos van buiten de stad. We bleven dus kalm dooreten, hoewel ik bekennen moet dat mijn stoel onder mij brandde. Ik weet niet hoe het kwam maar al de jongens hadden er een voorgevoel van dat er oproer komen zou. Ik geloof dat de jongens zulke dingen altoos vooruitweten. Tenminste er was toen bij ons op school al in geen week orde te houden geweest, en na schooltijd trokken wij bij zwermen door de stad en zongen een liedje, dat wilden de dienders niet dat wij zongen. Maar waar het eigenlijk op was en waarom wij het niet zingen mochten daar ben ik nooit recht achtergekomen, maar wij zongen het met een soort van woede, dat weet ik wel. Ik kon mij dus niet begrijpen waarom vader zoo buitengewoon lang tafelde, want het duurde verbeeldde ik mij veel langer dan anders, en toen wij dan eindelijk gedankt hadden was ik ook meteen weg en op straat".

TEEKENING VAN HAVERSCHMIDT BIJ DE REGELS UIT BEETS' MAZEPPA:
„ZIJN VROUWTJE SCHEEN HET ANDERS TOE, DIE DERTIG JAREN MET HEM SCHEELDE."

Dit is aardig, niet waar? Maar ... heel iets anders dan ,Snikken en Grimlachjes'. Van dezen ,lezer' verwondert het ons ten slotte niet, dat hij, zooals ons Ds. Dyserinck verhaalt, er toe kwam, „toen na verloop van tijd de bron zijner verhalen was opgedroogd", voor te dragen uit Weremeus Buning en Justus van Maurik. Wat hem, ook in dit lees-werk, van zulke schrijvers onderscheidt, het is alweer ... de distinctie. Haverschmidt en Van Maurik, bij veel overeenkomst, welk een verschil! Maar vergelijk hem tevens eens met andere dominee-schrijvers, Hildebrand natuurlijk uitgezonderd. Welk een rust in deze bedaarde eerlijkheid, welk een fatsoen-

lijke eenvoud! Rust en eenvoud zijn de beste eigenschappen van dezen stijl. Nooit opwinding, nooit grootdoenerij, nooit opgeschroefdheid, geen gecoquetteer met kunstenaarsvirtuositeiten, noch met de „heiligheid" van zijn ambt.

Wat te zeggen, overigens, van Ds. Dyserinck's boek. Het is, natuurlijk, een welkome bijdrage, enz.... Maar vergelijk zoo'n werkje nu eens met de meeste, ik zeg niet eens: de beste, fransche monografieën van dien aard. Wat een leeg, onpersoonlijk, dilettantig werk schijnt het dan, compilatie, niet veel meer. En wat er door den compilator zelf bijgeschreven werd, is..... vrij slecht geschreven.*) Toch moet men den ijver loven, misschien, en de piëteit.

Een der verdiensten zeker van Dyserinck's boek is dat het ons in staat stelt Haverschmidt recht te doen ook als teekenaar. En dat wel voornamelijk door het opnemen van de kleine prentjes op bl. 43—47, waar van de uitgevers ons toestonden er een paar over te nemen. Alle zijn het z.g. illustraties bij verzen van tijdgenooten. Men kan er uit leeren welk een kinderlijke joligheid van geest zich in een menschenziel kan afwisselen met een doodsverlangen, dat ten slotte onweerstaanbaar blijkt.

TEEKENING VAN HAVERSCHMIDT BIJ BEETS:
„MIJ DUNKT, HIJ SLAAT DE REGENDROPPLEN GÂ,
DIE AAN DEN TAK, WAAROP HIJ DE OOGEN RICHT,
GEZEVENKLEURD DOOR 'T OP HEN BREKEND LICHT,
NOG HANGEN, EN WIER ZACHT EN HELDER NAT,
EEN OOGENBLIK VERTOEFT OP IEDER BLAD,
TOT DAT DE DROP, STEEDS MEER EN MEER BEZWAARD,
MOET VALLEN, EN TER NEDER SPAT OP DE AARD,
DE BEUZELAAR!... STIL! SCHORT UW OORDEEL OP.
ZIJN ZIEL HOUDT ZICH NIET BEZIG MET DIEN DROP."

Eer en dankbaarheid aan Haverschmidt, en aan allen die van zijn soort zijn, de beminnelijken, die weten te lijden, niet met een glimlach alleen, maar met een kwinkslag daarenboven, een fijnen kwinkslag, leuk en kort gezegd. Zijn zij niet, van de weinige aantrekkelijkheden onzer samenleving, een der kostbaarste?

H. R.

*) Men leze b.v. maar de zinnen, waarmede, na een citaat uit Haverschmidt zelf, Dyserinck aanvangt.

ELINE MARE, L i e v e k e, Rotterdam, Mt. Boogaerdt Jr., 1908.

Het is eenvoudig verbazend, zóóveel en zooveel goeds, er tegenwoordig uit Vlaanderen komt! Het zou zeer interessant zijn eens na te gaan — gesteld zoo iets behoort niet tot het vooralsnog onmogelijke! — waaraan deze bloei wel mag te danken zijn; of er bijvoorbeeld eenig verband bestaat tusschen de verdrukking waaronder de Vlaamsche taal in België te lijden heeft en die schoone opkomst der Vlaamsche litteratuur. Een mooie taak voor heeren sociologen! Mij wil het wel zoo toeschijnen, of de kunst daar niet in de laatste plaats een verdedigingsmiddel is, geperfectionneerd in den strijd. Evenwel — ik ben geen socioloog, en moet mij bepalen tot mijn werk: het lezen en keuren van 't geen mij van „ginder lage" uit wordt toegezonden. Trouwens — wij wénnen aan den toestand, maar hij wordt er niet minder zonderling door — geschréven wordt er veel in Vlaanderen, maar gelezen, of althans gekócht, heel weinig blijkbaar; anders toch zouden er zonder twijfel uitgevers opstaan en zich de voordeelen van dat debiet verzekeren. Bijna al de goede boeken der Vlamingen van de laatste twintig jaar zijn in Nederland uitgegeven. Ook het aardige boek, dat ik vandaag onderhanden heb, werd te Arnhem gedrukt en verscheen te Rotterdam.

Het aardige boek, schreef ik. Het lieve boek ware misschien nog juister. Weinig boeken van vrouwen die ik las zijn zoo goed, zoo kranig, frisch en pittig (ik had bijna geschreven pootig) geschreven, en toch zoo echt vrouwelijk, lief-vrouwelijk. Genoeglijk-boeiend, levendig en belangwekkend, vol aardige tooneeltjes en typeeringen, van begin tot eind aangenaam, in den besten zin van het woord, d. i. zonder wat men noemt coquetterie, behaag-zucht, een al te duidelijk streven naar bekoring. Een echt lief boek, dit „Lieveke". En ziedaar nu ook eens een „romannetje" (want dat is het toch, al komt er maar heel weinig van „de liefde" in voor), dat een meisjesboek zou kunnen heeten, en toch ook voor groote, verwende menschen een lectuur waarover zij zich absoluut niet behoeven te schamen, waarmede alleen, misschien, een professor in de filosofie of een al te zakenbegeerig effectenhandelaar zijn tijd verbeuzeld zou kunnen achten. Ik voor mij ben met het meeste genoegen een paar avonden met Lieveke op de kostschool bij de nonnetjes geweest — en ook in de vacantie bij „nonkel dokteur" — ik heb haar wreede teleurstelling, haar benauwend leed bij het terugkeeren in het ouderlijk huis begrepen en medegevoeld, en ik zou er wat voor geven als ik het aardige meisje later nog eens ontmoeten kon, op dezelfde, pittige wijze mij nogeens mocht laten vertellen van hetgeen haar in de jaren ná den schooltijd overkomen is — en waar dan zeker wel méér over „de liefde" in voorkomen zal. Mevrouw Eline Mare, als ge deze aankondiging onder uw oogen krijgt, laat het u gezegd zijn: wij wachten, en met groote belangstelling, het . . . vervolg.

Vreemd misschien — maar ik heb eigenlijk absoluut geen bezwaren tegen Lieveke! Of het moest zijn het wat ál te druk gebruik van verklein-uitgangen, vooral van het achterzetsel: ke. In zinnen b.v. als deze: (blz. 139) „Aan de deure stond nonkel al reisveerdig, zijn grijs kostuum en donkerder overjas aan, en zijn hooge feuter, zijn hollanderke, zooals hij 't noemde, had hij op. Kinderachtig koutte hij tegen Boetsje, dat nu meesterke op 't treintje ging en hondeke op de kiekskes moest passen." 't Is waar, hier spreekt de schrijfster zelve van „kinderachtig". Maar . . . dat doet ze niet overal.

Doch om u nu nog een idee te geven van de aantrekkelijkheid dezer schrijfwijze. Hier is een stukje van blz. 236 en 237. Lieveke is door een ongelukje buiten het pensionaat geraakt en ziet geen ander middel om er weer binnen te komen dan door te klimmen over het achterpoortje heen. Maar hoe daar eerst óp te komen?

»Plots hoorde ze iemand komen, al schuifelend en fluitend. Ach, lieve, hoe moest ze zich bergen? Er was geen enkele schuilplaats. Wie kon daar wezen?

„Van achter den muur tort een boerenjongen aan, de handen in de zakken. Ze moest er om lachen, met open mond keek die uil haar aan, zoo'n Ivo; ze wilde hem vragen, wat hij van haar wou, ze kende hem, ja hij was 't met zijn waterige oogen en zijn sluikhaar, hij leek op rooien Duul uit Barelen. Had ze niet eens een jong muschke van hem gekocht.

„Een reddingskans schoot nu voor haar op.

— Awel, zei ze dadelijk hooghartig-lief, hier is 'nen suikerbal, en zet mij een trapke!

„De jongen keek onnoozel, grinnikte dan dom.

— Wilde de „pensineer" over 't poorteke kruipen?

„Lieveke knikte en hij begreep.

„De jongen schoof zijn klakke naar achter, sloeg aan, en kruiste zijn handen op zijn knie. Lieveke wipte erop, en als een kat klauterde ze tegen 't deurke aan. Nu zat ze in de hoogte, keek angstig hoe ze 't verder moest aanleggen om erover te komen.

„De jonge boer vond 't zoo koddig dat hij schaterde en leutig klopte op zijn been.

— Zwijg, botterik! riep Lieveke verontwaardigd".

Hier breek ik af om u nieuwsgierig te laten zitten, want gij moet dit boekje gaan lezen.

H. R.

ONS KUNST-NAALDWERK IN GEVAAR.

Van de verschillende groepen der versierende kunsten, heeft die, waartoe wij het kunstnaaldwerk rekenen, zich altijd mogen verheugen in eene ongekende belangstelling. Immers ieder meisje, iedere dame hanteert de naald, heeft op school de „nuttige" zoowel als de „fraaie" handwerken beoefent, en handwerkt na afloop der schooljaren hetzij voor genoegen, hetzij tot tijdpasseering.

Voorheen echter beschouwde men dit naaldwerken met alle gepaste bescheidenheid; want: het patroon, op den stof gedrukt, kocht men in de tappisseriewinkel, de winkeljuffrouw gaf de kleuren aan, en begon zelfs een gedeelte, zoodat men slechts had voort te borduren. De accuratesse van het werk en de omvangrijkheid bepaalden dan ook meer de waarde dan het ontwerp en de kleurensamenstelling.

Thans is dit echter eenigszins anders geworden, men b o r d u u r t niet meer simpel weg, maar k u n s tnaaldwerkt, sinds er enkele dames waren die deden zien, dat met de naald en draad iets te bereiken was dat getuigde van smaak en van gevoel, dat sprak van weloverwogen vormensamenstel en kleurenharmonie. En nu indachtig de verwarring tusschen uilen en valken meent tegenwoordig een ieder die de naald hanteert te k u n s tnaaldwerken, vooral wanneer er een ietsje van „het moderne" aan te bespeuren valt.

Men praat net zoo lang tot men het zelf gelooft van „de nieuwe stijl" en „het echt Hollandsche karakter" in het naaldwerk zonder eenig begrip te hebben nòch van stijl, nòch van karakter, en de borduurwinkels, de voorlichteressen der jeugd, de tijdschriften met patroontjes, zij helpen over het algemeen de borduurgrage meisjes, wie het doorgaans aan onderscheidingsvermogen ontbreekt, hoe langer hoe meer van de wijs. Geen wonder want zoowel de handwerkwinkels, als de tijdschriftjes behelpen zich uit zuinigheid met voorbeelden door leerlingen van de een of andere industrie- of kunstnaaldwerkschool ontworpen, waarin dus wel iets van den geest der betrokken leeraren zit, genoeg om er een modern tintje aan te geven, maar te weinig om een duidelijk begrip bij te brengen, h o e het zijn moet, en waarom z o o en n i e t a n d e r s.

Trouwens deze ontwerpende meisjes is het niet zoo heel kwalijk te nemen, zij willen graag en moeten soms iets verdienen en zijn doorgaans nog wel vatbaar voor eenige terechtwijzing.

Die echter de leerjaren eenigszins te boven zijn, en wel eens aan „teekenen gedaan" hebben, zij voelen zich meer autoriteiten, vooral wanneer zij over eenige brutaliteit (wat veelal een gemis aan deugdelijke kennis insluit) beschikken en o n t w e r p e n „in het moderne genre, d. w. z. zij nemen van het een en van het ander wat over en flansen het aan elkaar. Velen bereiken hierin een virtuositeit die de goe-gemeente maar al te zeer van de wijs brengt.

Op de onlangs te Amsterdam gehouden tentoonstelling van huisvlijt was in de afdeeling kunstnaaldwerk een overweldigende massa borduursels, die zich niet boven het middelmatige kon verheffen en het kwasi-moderne cachet, dat de meeste handwerkjes vertoonden, maakte de verwarring voor onkundigen nog grooter.

Nadat mevrouw Dijsselhoff met hare kussens en tea cosy's bewezen had dat er met kruissteekjes prachtige dingen te maken waren, sindsdien is men zich op de „zoo gemakkelijk af te tellen" kruissteekjes gaan werpen, meenende dat het d a a r i n gelegen was, in stede van te beseffen, dat slechts de wijze van toepassen het geheel beheerschte. Aan al die prullaria is echter „het kruisje" zelf, zooals iemand die zich nogal voorlichteresse waant, onlangs beweerde, totaal onschuldig. Gij dwaalt met uwe kruisjes beste juffrouw, want niet in de werkwijze schuilt hier de fout, maar in het begrip er van, in de toepassing. Een tien, twintig jaar geleden borduurde men bij voorkeur met de zoogenaamde platte- of ingrijpsteek, en het werd meestal heel leelijk niet door de werkwijze, maar door gebrek aan inzicht hoè die werkwijze te gebruiken, hoè

de teekening in overeenstemming er mede te ontwerpen. Want met dien zelfden ingrijpsteek hebben de Japanners hun prachtige vogels en bloemen geborduurd, wonderen van techniek en goeden smaak. Nòch het praten over „echte", „nationale", „frissche" ontwerpen, (wat is een frisch ontwerp?), nòch het leuteren over kruisjes brengt ons naaldwerk iets verder; alleen het oordeelkundig zien, het bestudeeren van goede voorwerpen, uit welk land, van welke nationaliteit ook kan er toe bijdragen om hen die werken, inzicht te geven, op welke wijze zij iets moeten aanvatten. Al dat nageborduur geeft niets, omdat het slechts uiterlijke schijn is en het benul, dat de leiding moest hebben, eraan ontbreekt.

Een ander gevaar voor de gezonde ontwikkeling van ons hedendaagsch kunstnaaldwerk is voorzeker gelegen in de verschillende tentoonstellingen door der-zake-onkundigen in elkaar gezet, en door even onkundigen dikwijls gejureerd. Wij willen de goede bedoelingen, die achter deze tentoonstellingen zit niet aantasten: huisvlijt te bevorderen of drankmisbruik tegen te gaan is een zeer goed streven, maar om versierende kunsten in het algemeen en kunstnaaldwerk in het bijzonder te beoordeelen, daartoe worden andere capaciteiten vereischt.

Zoo is thans weder een tentoonstelling in voorbereiding, die te 's-Gravenhage gehouden zal worden ten bate der vereeniging tot opvoeding van verwaarloosde en verlaten kinderen in het gezin, waarvan wij overtuigd zijn, dat het resultaat — dat wil zeggen ten opzichte van het kunstnaaldwerk — zeer gering zal zijn.

Het comité, waarin de beau-monde der hofstad zitting heeft, organiseert zoo als het heet een „tentoonstelling en concours" van canapé-kussens, lampekappen, kamerschutten, waaiers en boekbanden, waartoe een ieder kan inzenden, tegen een inleggeld van *f* 1 per voorwerp. Dus geen schifting, geen keuze, niets van dien aard, een ieder die voor *f* 1 een kans wil hebben in het concours, kan mededingen. En de autoriteiten die in dit concours zullen jureeren, ik vermoed dat zij onze naaldwerk-kunstenaressen al even min tot deelneming zullen doen besluiten, dan die gansche illustere commissie.

Noch de beide museum-directeuren, voor wie het kunstnaaldwerk ongetwijfeld al een zeer gering deel van hunne studie heeft uitgemaakt, noch de beide dames van wie de eene leerares aan een industrieschool is, en de andere ons als lid eener examencommissie wordt aangeduid, zullen, dunkt mij, hen die iets op kunstnaaldwerkgebied presteeren, doen besluiten een kansje te wagen.

Waartoe in commissie of jury niet menschen verzocht, die zelf op het gebied der versierende kunsten of het speciale terrein van het naaldwerk bewezen hebben leiding te kunnen geven, waartoe geen onzer bekende ornamentisten aangezocht, noch kunstenaressen als mevrouw Derkinderen of mevrouw Dijsselhof gevraagd. Ik noem hier juist menschen van zeer uiteenloopende ornamentale opvatting, maar die beiden door hun werk hebben doen zien, dat naaldwerk iets ernstigers, degelijkers is, dan een modegril. Want waarlijk daar gaat het heen.

Het batikken heeft de eer gehad, maar bleek te moeilijk, het kantwerken daarna — lukte ook niet, het weven thans — zal bij nader inzien eveneens te omslachtig blijken, doch het naaldwerk „op moderne leest geschoeid" dat gaat misschien nog wel. Vooral de kruisjes, die „tellen zoo gemakkelijk" op het grove Libertylinnen, en klaar is Kees. De kussens, de boekomslagen en de kamerschutten, wij zien ze al komen, en de waaiers en lampekappen met borduursels van de bloemslingertjes die thans zeer in trek zijn, en bij de voorliefde voor Lodewijk XVI interieurs passen; maar een overzicht van de stand van ons kunstnaaldwerk, een tentoonvan het beste wat er thans op dit terrein gemaakt wordt — neen, hieraan behoeven wij niet te denken; 't kan zijn, dat wij ons vergissen, maar de gegevens zijn er niet naar om te onderstellen, dat deze tentoonstelling ons iets nader zal brengen tot den bloei van het kunstnaaldwerk.

R. W. P. Jr.

GASTON LA TOUCHE

DOOR P. HAMBURG

„LES CYGNES”.

Oorspronkelijke ets van

GASTON LA TOUCHE.

GASTON LA TOUCHE

EEN INLEIDING

DOOR P. C. HAMBURG.

Zonder biographische bijzonderheden, zonder eenigerlei aanraking of beschrijving van het intieme leven, is het wellicht moeilijk belangstelling te wekken voor een onbekenden schilder. Het prikkelende dat er voor den lezer gelegen is, in het beschrijven en bespieden van een persoonlijkheid, zijn omgeving, zijn meeningen over verschillende dingen, vormt een brug, waarover men den lezer al koutende voert naar het besluit. Het is echter dikwijls een ezelsbrug, waarover men allerlei fantastische rompslomp heen en weer voert. Zoo zou ik wel allerlei, min of meer curieuze mededeelingen kunnen doen, maar daar men ze evenmin als ik kan controleeren, verklaar ik, dat mij van dezen schilder niets dan zijn naam, een gedeelte van zijn werk, en laat ik er aan toevoegen, zijn nationaliteit, bekend is.

GASTON LA TOUCHE.

Gaston La Touche woont te St. Cloud en is Franschman van geboorte.

Hij woont daar zeker niet toevallig, want het oude park, benevens het slot en het park van Versailles vormen het hoofdthema van zijn schilderkunst. En hiermede zou ik u al dadelijk kunnen voeren naar het eiland Cythere, waarvan de sage zegt dat de hemel daar eeuwig blauw is en er voortdurend rozen bloeien. Maar voor u tot dit lustoord toe te laten — en het is nu eenmaal gewoonte, om zich eenige majoriteit te verzekeren — moet ik er een katagorische afstraffing aan vooraf laten gaan.

Wanneer ik mij veroorloof op te merken, dat, hier te lande, weinig of geen algemeene belangstelling meer bestaat voor buitenlandsche schilderkunst — dan bekruipt mij het innerlijk genoegen, dat men dit volstrekt niet met mij eens zal zijn. Maar op een algemeene, min of meer stellige ontkenning zal ik mij intusschen toch niet mogen verheugen, want men is er eenvoudig onverschillig voor, omdat men er geen belang bij heeft. Onze belangstelling voor buitenlandsche kunst is zeer beperkt, maar deze schijnt nog te verminderen, naarmate de lofzang van den dollar ter eere van onze schilderkunst stijgt. Deze schijnt onze vaderlandsche trots te voeren tot de verhevene hoogten van bekrompen zelfgenoegzaamheid. En zoo er enkele buitenlandsche teekenaars en schilders hier een goed onthaal vinden, beperkt zich dit tot een bepaalde groep of is dit te danken aan bijkomstige omstandigheden en in geen geval te vergelijken met de gulle, soms schitterende

ontvangst die onze schilders in het buitenland te beurt valt.

Wij kunnen hier weinig of niets tegenover stellen, wij hebben geen internationale tentoonstellingen — de vierjaarlijksche is van geen beteekenis — om de buitenlanders behoorlijk te recipieeren. Onze schilders exposeeren in: München, Londen, Boedapest, Venetië, Parijs, hun werken worden aangekocht voor musea, particuliere verzamelingen en zoo meer, zij genieten allerlei bevoorrechting, worden bekroond, geridderd en dit alles laat men zich goedmoedig welgevallen, zonder te bedenken, dat het in strijd met de voegzaamheid is, deze nationale klaplooperij te bestendigen.

Belangrijke tentoonstellingen van buitenlanders — hoe sporadisch ook — vinden weinig belangstelling. Het was opvallend hoe weinig belangstelling de tentoonstellingen van werken door Fr. Brangwyn, en Léandre, in Pulchri trokken.

Onder het opschrift „Gebrek aan belangstelling voor buitenlandsche kunst" gaf het bulletin van den Larenschen kunsthandel een verslag van de mislukte tentoonstelling door Berlijnsche schilders, onlangs in Amsterdam gehouden. De aldaar wonende Duitschers waren zelfs — ondanks de oproeping van hun Verein — niet in beweging gekomen.

Met dat al hebben de buitenlandsche schilders en teekenaars van eenige beteekenis, ons land als afzetgebied allerminst noodig en kan hun dit min of meer consequent doorgevoerde protectionisme vrijwel onverschillig zijn.

LE BAIN (SCHILDERIJ).

Maar, behalve de genoemde, zijn er meerdere oorzaken die onze algemeene onverschilligheid voor buitenlandsche kunst in de hand werken. Kocht men vroeger een schilderij louter omdat het den kooper behaagde, het bijna omgekeerde is nu het geval, men beschouwt het als een speculatie object.

Van minder artistiek inzicht — als men wil — maar van meer oprechte bewondering getuigen onze ouderwetsche schilderijen-verzamelingen — dateerende omstreeks het tweede keizerrijk. Wat men in deze verzamelingen aantreft als specimina van buitenlandsche kunst — vooral van Fransche en Italiaansche — geeft geen blijk van de artistieke inzichten der bezitters, maar men bewonderde zonder nevenbedoelingen.

Overigens vertegenwoordigden zij denzelfden ietwat exotisch getinten salon-wansmaak die nu — door middel van de foto-chemische reproducties — vrijwat goedkooper is te voldoen. Het verschil tusschen vroeger en nu is alleen gelegen in den prijs dien men er voor betaalde, want de ouderwetsche salon-schilderijen waren — vooral de buitenlandsche — allesbehalve goedkoop. De venduties der nalatenschappen leveren het bewijs, hoe de respectievelijke grootpapa's en -mama's zich voor goed geld allerlei, nu waardeloozen rommel, lieten aansmeren. En velen erfgenamen moeten boeten voor het gulle welbehagen van een erflater, die in een verheven stemming zich al dat moois aanschafte, wat later een allesbehalve soliede geldbelegging bleek. Geen wonder dat men nu vrijwat gereser-

veerder gestemd is tegenover datgene wat over de grenzen komt.

Onze artistieke belangstelling voor buitenlandsche kunst bepaalt zich tot de school van Barbizon. En hiermede bedoel ik de daadwerkelijke, zooals die b.v. blijkt uit de verzameling Mesdag. Deze verzameling is bovendien bijeengebracht toen men nog geen buitensporige sommen betaalde en er hier dus sprake is van een artistiek inzicht van de stichter en stichteres dezer verzameling.

Wat er na de school van Barbizon aan de markt kwam, bleef voor onze verzamelaars onbereikbaar.

De fabuleuze prijzen die daarna in de Europeesche kunstcentrums voor moderne schilderkunst betaald werden, maakten het in de meeste gevallen onmogelijk, iets er van deelachtig te worden.

Want het is niet allereerst het gebrek aan zelfstandige keuze, die de Fransche kunst — onder de 2e republiek — vertegenwoordigd door: Claude Monet, Camille Pissaro, Albert Sisley e. a., buiten onze collecties hield, maar de grootere koopkracht van Amerika en later van Duitschland. Toen deze landen als koopers aan de markt kwamen was het voor onze collectioneurs gedaan.

De teekenaars uit hetzelfde tijdvak als: Steinlen, Forain, Toulouse Lautrec, Chéret, e. a. die zich hoofdzakelijk bedienden van de lithographie en andere vermenigvuldigingsprocédé's, bleven buiten de macht der kunsttrust en verkregen een internationalen naam en verbreidingsgebied.

Hier is dus de hoofdoorzaak te vinden, waarom zich onze algemeene belangstelling voor moderne Fransche schilderkunst tot de groep van Fontainebleau bepaalde. Van wat daarna kwam, kreeg men hier te lande nauwelijks iets te zien.

Dit wordt nog versterkt en overtroffen door de vaak buitensporige belangstelling en kunstmatige aankweeking van alles wat ook maar eenige verwantschap vertoont met onze vorige schildersgeneratie. Het gaat niet om de schilderkunst maar om behoud van het fabrieksmerk.

Dit alles vormt om ons als het ware een muur, die wij dienen te verbreken door belangstelling te vragen, voor datgene wat er binnen en buiten onze grenzen existeert en zich ontwikkelt, ook al kan het niet in alle opzichten onze bewondering wekken. Wij worden door de groote dagbladen steeds nauwkeurig ingelicht omtrent de buitenlandsche politieke en andere gebeurtenissen, wil men zich op de hoogte stellen van de buitenlandsche kunst, dan staan ons slechts buitenlandsche, meest dure tijdschriften, ten dienste.

LA PROMENADE GALANTE (SCHILDERIJ).

* * *

De aanleiding tot dit schrijven, was de tentoonstelling, onlangs door de firma Boussod-Valadon te 's Gravenhage georganiseerd. En,

ik moet het eerlijk bekennen, zonder eenigerlei verwachting niet alleen, maar zelfs met eenig misnoegen gaf ik er aanvankelijk een mooien voorjaarsmorgen aan.

Maar opeens gevoelde ik mij temidden van een vreemde en gedeeltelijk nieuwe sfeer, en zonder overwegingen gaf ik mij er aan over. Ik wilde en moest den indruk dien dit werk op mij maakte geheel en al ondergaan en mij voor eenige oogenblikken onderdompelen in het mondaine element van deze kunst.

Het kleurige, lichte en vlinderachtige, het vernuftige en speelsche karakter van deze kunst wekt meer bekoring dan ontroering, maar toch was de eerste indruk overstelpend.

Een geheel andere beelden- en gedachten-wereld gaf deze kunst dan waarin wij hier gemeenlijk verkeeren.

De fantasie van dezen schilder schept zich een wereld, dien men verzonken acht onder de staatkundige en aesthetische beginselen van onzen tijd. Het is een wereld gelijk aan het klassiek lustoord door Hooft als een Idalisch dal beschreven, waar Venus zonder gal een gaarde heeft en waar bloeit:

> Wat zoetjens door de zinnen lekt,
> Wat hartjen lokt, wat zieltje trekt.

Het zijn saters en nymfen, het is de gevleugelde amor, het zijn klaterende fonteinen, spelende en stoeiende dwergen, lommerrijke parken met vijvers waarin pronkende zwanen. Het trekt u voorbij als een bonte stoet, een schitterend romantisch carnaval.

LA LETTRE (PASTEL).

Met de achttiende-eeuwsche schilder Watteau — als Vlaming geboren — begint de ontwikkeling van een zuiver picturalen stijl voor Frankrijk. De pompeuze stijl en het verstarde academicisme uit het tijdvak Lod. XIV tot omstreeks het regentschap, wordt door een onafhankelijker en levendiger schilderkunst verdrongen. Hetzelfde verschijnsel openbaarde zich in Holland en Vlaanderen een eeuw vroeger maar grootscher en krachtiger dan in Frankrijk.

De Fransche revolutie die zich zoo onverzoenlijk kantte tegen het „Ancien régime" kwam als een verwoestende storm en vernietigde ook de kunst die dit tijdvak gediend had.

David „de Rafaël der Sansculotten" wist tot na het einde van het Empire-tijdvak, zijn levenlooze en doctrinaire kunst te handhaven. Delacroix (1791—1824) staat daar tegenover met zijn geniale levenwekkende kunst. Hij is de bevrijder der Fransche kunst, tegenover het theatrale pathos van het empire-tijdvak staat hij als de herboren Rubens.

De groep van Fontainebleau baseerde zich voornamelijk op de zeventiende-eeuwsche Hollandsche schilderkunst. Zelfs de weerbarstige en revolteerende geest van Courbet ondergaat dien invloed. Behalve Diaz en Monticelli — die eenige verwantschap vertoonen met de 18e eeuwsche kunst van hun land — ontwijken zij allen den invloed van het ancien régime. De invloeden die de

Fransche kunst — na het eerste keizerrijk — beheerschen zijn ontleend aan de Oud-Hollandsche en Oud-Italiaansche schilderschool. Toch bevat de 18e eeuwsche Fransche schilderkunst een oorspronkelijke ontwikkelings-basis en zelfstandigen voedingsbodem.

Het bijzondere karakter van de kunst van schilderkunst uit dit tijdsbestek betrekkelijk gering gebleven. Tot op het midden der 19e eeuw bestond er nog weinig waardeering voor de Fransche schilders der 18e eeuw. Dit blijkt uit de opgaven van G. Lafenestre in den catalogus van het Louvre. Op een openbare verkooping in 1845 bracht een

L'INCONNU (SCHILDERIJ).

Gaston la Touche is, dat zij — integenstelling met het algemeene cosmopolitische karakter der moderne Fransche kunst — een nationalen oorsprong heeft.

In tegenstelling met den alles overheerschenden invloed van den Fransche meubel- en decoratiestijl der 18e eeuw, is de invloed der schilderij van Chardin 155 francs op en het sublieme schilderij van denzelfden meester „Le Bénédicité," bracht, in 1864, de ongehoorde som van 501 francs op. In 1826 — vente Denon — kocht La Caze het bekende schilderij „Gilles" van Watteau voor 650 francs. Een dergelijk schilderij zou heden

zeker enkele honderd-duizenden francs opbrengen.

Door het bekend werk „L'Art du dixhuitième Siècle" van de gebroeders de Goncourt, kwam er wederom een geest van waardeering voor de schilders der 18e eeuw. De kunst uit dien tijd — Watteau, Fragonard, Chardin, Boucher, Lancret — verscheen in een nieuw licht. Het was alsof men een bedolven wereld ontdekte en de schenking La Caze in het Louvre — dateerende uit 1869 — wordt een systematische leercursus voor schilders, die de rococo transponeeren naar den geest van onzen tijd.

Tot de meest consequente en talentvolle behoort Gaston Le Touche. Hij heeft zijn geest verzadigd aan de bekoorlijke romantiek der 18de eeuwsche schilderkunst.

Maar ondanks dezen invloed vervalt hij niet tot een formalisme, het zijn niet de uiterlijke vormen — zooals het neo-classicisme deze van de Romeinsche kunst ontleende — maar de natuurlijke drang van ras en temperament.

LE JARDIN DES FÉES (SCHILDERIJ).

> Voici l'artiste de race
> Et de grâce.

Dit is de aanhef van een reeks verzen, die Edmond de Rostand aan zijn landgenoot La Touche wijdt. En van al het aardige en vernuftige wat hij van zijn schilderkunst zegt, zijn deze twee regels voldoende, want een schilder van ras en gratie te zijn, is beteekenisvol genoeg. Hij is dit dan ook werkelijk, maar wil men zijn doopceel wat nader beschouwen, dan blijkt hij behalve ras-schilder, een bijzonder element in de kunst van zijn land te vertegenwoordigen.

Hij vormt als het ware de compensatie tegenover het nuchter procédé der neo-impressionisten. Tegenover de nuchter wetenschappelijke grondslagen der pointillisten en luministen stelt hij het spel der verbeelding. Wellicht is het juister te spreken van een aanvulling, want veel in zijn werkwijze komt met de neo-impressionisten overeen.

La Touche is geen schilder die zich, ongevoelig, voor hetgeen vorige beschavings-perioden hebben voortgebracht, onder den blauwen hemel nederzet, afwachtende de dingen die komen zullen. Zijn kunst vertoont weinig direct verband met de rustieke contemplaties der vorige generatie; zij is gekweekt in de zwoele atmosfeer van een overbeschaafd centrum, zonder haar bestaansvoorwaarde, vitaliteit, er door te verzwakken. Want onder alle mondaine invloeden, onder het voorspel van de zoete tooverfluit der 18e eeuwsche kunst, zelfs de literaire (Musset, Verlaine o. a.) blijft zijn verbeelding spontaan en zijn vinding onuitputtelijk.

De kunst van La Touche vereenigt in zich het sensitieve, bekoorlijke en elegante der rococo, het vuurwerk van geest en spot

met de critische begrippen van onzen tijd.
Veel is er in zijn kunst wat overeenkomst vertoont met de schilders der rococo. Een soortgelijk verschijnsel komt voor bij enkele schilders van de groep van Fontainebleau; wij denken aan de bijzondere verwantschap die Rousseau e. a. vertoonen met de 17e eeuwsche Hollandsche landschapschilders. Sommige on-

L'ÉTÉ (SCHILDERIJ).

derwerpen en voorstellingen bij de schilders der rococo geliefd zooals b.v.: de „Singeries" (apenhistories), vindt men bij La Touche in: Leçon d'Esthétique, Le Peintre célèbre en de duelleerende apen. Van Watteau b.v. zijn meerdere soortgelijke onderwerpen bekend, ook hij heeft meermalen den aap afgebeeld met menschelijke eigenschappen en in menschelijke verrichtingen, maar bij hem was het een anekdotisch element of, in de decoratieve grotesken, het wonderlijk beeldwerk waarin allerlei figuren en dierengestalten voorkwamen, als een welkome aanleiding tot grilliger vormen.

Bij La Touche is dit niet het geval, wat in zijn schilderkunst de hoofdzaak uitmaakt, bestaat minder in datgene wat, maar hoofdzakelijk hoe hij het behandelt, dus in de voordracht en zijn wijze van schilderen. De bekoring er van is meer gelegen in zijn sensueele prikkeling der schildering en koloriet en het smeltende en streelende van zijn toets. Deze toets is als streelende muziek, die in een zwijmel alles meevoert — zooals b. v.: in „L'Aube Rosée du Matin — saters buitelen als opstuivende bladeren langs het kleed van de nymph, de fontein klatert, de boomen ruischen, alles vloeit ineen, als ver-ruischende muziek.

LA LEÇON D'ESTHÉTIQUE (SCHILDERIJ).

* * *

Wanneer men zich eenig overzicht verschaft, omtrent de weelde en de bandelooze praal der achttiende eeuw in Frankrijk, zooals de bouw- en beeldhouwwerken, meubelen, kleeding en alles wat tot dit schitterend weeldetijdperk in betrekking staat, dan verbaast men zich over de ingetogen uitbeelding er van door de schilders van dit tijdperk. Wat Watteau, Pater en Fragonard ons als zoodanig hebben nagelaten, kan bij geen benadering de uitbundige pracht van dit tijdvak vertolken. Het is uiterst delikaat wat zij gegeven hebben, maar onze verbeelding is sterker en heviger dan hun subtiele kunst. Dit neemt niet weg, dat de zaal van het Louvre, die het bekoorlijke werk van Watteau „L'embarquement pour Cythêre" bevat, benevens al die schitterende kunst van: Chardin, Boucher e.a., een blijvende bekoring, maar geen beeld van hun tijd in ons achterlaat.

Welnu, wat wij in deze schilders niet vinden, geeft ons de kunst van Gaston La Touche.

Door hem gevoelen wij de groote sentimenten der rococo duidelijker en heviger. Wat er onverwoestbaar in is, heeft hij getransponeerd en verfijnd tot een vernuftig spel van verbeelding en werkelijkheid, want realiteit en fantasie vloeien ineen, vormen een onafscheidelijk geheel zooals b.v.: „La Promenade Galante" e.a. waar vernuft en verbeeldingskracht de schilder ondersteunen of de satyre om den hoek gluurt.

Hoewel hij de 18e eeuwsche schilders in gratie en vormenkennis niet overtreft, werkt zijn verbeelding heviger en kleurrijker en

eveneens de psychologische verfijning van zijn palet.

Maar er is bovendien nog een kenmerkend verschil tusschen de kunst van La Touche en die der rococo-schilders als b.v. Watteau. Een verschil waaruit duidelijker wellicht blijkt, dat hij — hoewel soms dezelfde onderwerpen behandelende — toch andere gewaarwordingen doet ontstaan en ons nader staat dan de achttiende-eeuwsche schilders.

Om dit aan te toonen kom ik terug op de zoogenaamde singeries of apenhistories.

In de Künstler-Monographien (H. Knackfusz) komt een afbeelding voor, Le sculpteur, naar een schilderij van Watteau, die een uitnemende vergelijking verschaft met soortgelijke onderwerpen door La Touche behandeld.

De zucht naar exotische dingen en vormen spreekt duidelijk uit de achttiende-eeuwsche — vooral decoratieve — kunst. Chineesche motieven werden aangewend, zoogoed als wonderlijke vogelsoorten, apen en meer wat aanleiding gaf tot grillige vormen. Watteau ging verder; hij nadert in zijn apenhistories de travestie; maar hij zoomin als zijn tijdgenooten zagen de diepere beteekenis van dit spel.

LE DUEL (SCHILDERIJ).

La Touche geeft in zijn singeries een type van den aap-mensch, geen grappen-vertoonende chimpanzee, maar de beest-achtige domheid van den mensch, tegelijk met de eenigszins droef-malle onbewustheid van zijn handeling. Het zijn niet slechts de verkleede, maar de met menschelijke eigenschappen toegeruste anthropomorphen. Bij La Touche is het niet alleen de travesteering, maar vooral de schrijnende satyre in verfijnd potsierlijken vorm.

* * *

Wat ik hier over dezen schilder schreef is — uit den aanhef bleek het — slechts als een inleiding op te vatten, echter niet uitsluitend tot het werk van dezen schilder, maar meer bedoeld als een bestrijding van veel, wat onze waardeering van buitenlandsche kunst verhinderen kan. Hoe meer wij het algemeene waardeeringsgebied uitbreiden, hoe minder kans er zal bestaan voor de verstikkende macht der zelfgenoegzaamheid, door commercieele belangen en algemeen gevestigde inzichten, zoo eigenaardig bevorderd.

Voor mij was het werk van dezen schilder een aangename afwisseling, een verpoozing temidden van de herhaalde en dikwijls eentonige lofzangen op Neerland's vee en klaverwei.

Veel van onze schilderkunst is, hierbij vergeleken, duf, zwaarmoedig zonder diepere oorzaak; enkelen komen er boven uit. Maar juist dezen worden er ons te liever door, omdat ze door den landaard dichter bij ons staan.

L'AUBE ROSÉE DU MATIN (SCHILDERIJ).

NEDERLANDSCHE KERKEN,

DOOR A. W. WEISSMAN.

VII.

De St. Janskerk te Gouda.

Vrijwel overal vindt men vermeld, dat de stichting der St. Janskerk te Gouda in 1552 heeft plaats gehad, omdat 12 Januari van dat jaar de bliksem in den toren sloeg, waardoor een hevige brand het bestaande gebouw verwoestte.

Doch wanneer een kerk door het vuur wordt geteisterd, dan blijft het muurwerk en wat verder uit steen bestaat, grootendeels ongedeerd. Wel wordt, in een beschrijving van den brand, door tijdgenooten gezegd, dat „alle pilaren omvielen" doch dit kan niet waar zijn, daar de zuilen, thans van de witsellagen ontdaan, wel de sporen dragen, dat zij door de vlammen geblakerd werden, doch nog zoo stevig zijn, dat bij de restauratie alleen versterking der fundamenten noodig is gebleken.

De kerk, die verbrandde, had drie beuken van gelijke hoogte, een koor, dat met vijf zijden van den tienhoek was gesloten en een trans, die echter waarschijnlijk niet bij het eerste ontwerp behoord heeft. Want deze trans is de gracht, die achter de kerk loopt, zóó dicht genaderd, dat de steunbeeren ten deele over het water heen gebouwd moesten worden.

DIRK CORNELISSEN VAN OUDEWATER MET ZIJN VROUW EN TWEE ZOONS. GEDEELTE VAN HET CARTON DOOR LAMBERTUS VAN NOORD IN 1561 VOOR EEN GLAS DER ST. JANSKERK TE GOUDA GETEEKEND.

Iets dergelijks geschiedde ook bij de vroeger reeds besproken Oude Kerk te Amsterdam.

Toen die echter haar koortrans verkreeg, kon, door een smalle kade, voor het verkeer langs de gracht achter de kerk gezorgd worden, wat te Gouda onmogelijk bleek.

Er zijn meer punten van overeenkomst tusschen de Goudsche en de Amsterdamsche kerken. Beiden bestonden oorspronkelijk uit drie beuken, die dezelfde hoogte hadden en door houten gewelven werden gedekt. Tusschen 1552 en 1560 werden zij, door verhooging van den middenbeuk, zoo goed en kwaad het ging, in basilieken veranderd. Maar daar in beide gevallen de toren niet met het oog op zulk een basilikalen aanleg was gebouwd, sluit hij zich zoomin te Amsterdam als te Gouda goed bij het overige aan.

De kapellen naast het schip, ieder van een topgevel voorzien, zijn ook aan beide beuken gemeen. Terwijl zij echter te Amsterdam door muren worden gescheiden, vormen zij te Gouda als het ware afzonderlijke beuken. De groote afstanden der zuilen onderling hebben te Gouda het veranderen der kerk in de 16e eeuw bezwaarlijk gemaakt. De slechte toestand, waarin het gebouw tegenwoordig verkeert, is daar grootendeels een gevolg van.

Ook de wijze, waarop de houten gewelven behandeld zijn is te Amsterdam en te Gouda dezelfde. En daar in de 17e eeuw de Amsterdamsche kerk nog al hare 16e eeuwsche geschilderde glazen bezat, waarvan er slechts een drietal meer over zijn, moet de bezoeker van toen, meer dan die van thans, aan de St. Janskerk te Gouda herinnerd zijn geworden.

De Goudsche glazen zijn al van ouds vermaard. Zij geven aan de St. Janskerk hare groote beteekenis. Reeds het gebouw, dat in 1552 door brand werd geteisterd, had geschilderde glazen gehad, die echter door de vlammen geheel werden vernield.

Wereldlijke en geestelijke gezaghebbers beijverden zich, om, door het schenken van nieuwe glazen, het herstelde gebouw op te luisteren. Zij hadden daarbij de bedoeling, om tevens aan het Roomsch-Katholieke geloof, dat door de naderende Hervorming werd bedreigd, nieuwen luister bij te zetten.

In de gebroeders Dirk en Wouter Crabeth bezat Gouda toen meesters, die technisch volkomen tegen de taak, de glazen te vervaardigen, waren opgewassen. Als kunstenaars, dat wil zeggen als teekenaars der cartons of ontwerpen, waarnaar de uitvoering moest geschieden, stonden zij minder hoog. Hunne composities zijn overladen en het moet zeker worden betreurd dat zij niet, zooals de glasbranders van toen in den regel deden, naar cartons van schilders van naam hebben gewerkt.

Dat de Goudsche glazen, zij het dan ook niet ongeschonden, bewaard gebleven zijn, danken wij daaraan, dat de gebroeders Crabeth ook na de Hervorming met het onderhoud daarvan belast bleven. In 1600 leefde Dirk nog, en hij is het geweest, die, wat na de Hervorming aanstoot moest geven, verwijderd of door iets anders vervangen heeft. Even als te Amsterdam heeft men ook te Gouda in dit opzicht gematigdheid betracht.

Dirk Crabeth werd opgevolgd door zijn leerling Adriaan Gerritsz. de Vrije, die tot 1643 werkzaam bleef; na hem kwam Alexander Westerhout en diens leerling Daniël Tombergh zette tot 1678 het werk voort. Christoffel Pierson, Pieter en Joris Loven herstelden de glazen in de eerste helft der 18e eeuw, waarna de gebroeders De Angelis te Brussel omstreeks 1760 andermaal belangrijke herstellingen ondernamen.

Men zou dus meenen, dat er voor de Goudsche glazen en hun behoud al bijzonder goed was gezorgd. Maar reeds in de 17e eeuw geraakte de techniek van het glasschilderen in verval. Hadden de gebroeders Crabeth bij uitnemendheid de kunst verstaan, aan hunne schaduwen die rijke bruine tinten te geven, tegen welker open grein alle kleuren zoo voortreffelijk uitkomen, de latere meesters schoten in dit opzicht te kort. Het is door deze eigenaardigheid dat, wat zij maakten, aanstonds kan worden herkend. Doch de herstellers hebben ook daardoor gezondigd, dat zij de stukken glas, waaraan iets ontbrak, bijschilderden en dan op nieuw in den oven bakten, waardoor een onaangenaam rossige tint ontstond.

Terwijl de gebroeders Crabeth steeds gekleurd glas gebruikten, waar zij kleuren noodig hadden, begonnen de meesters der 17e eeuw op blank glas met zoogenaamde emailverf, die werd ingebrand, de kleuren te maken, wat geen goed werk opleverde.

In de 19e eeuw was de zorg voor de Goudsche glazen opgedragen aan gewone huisschilders, die de gaten bijwerkten met oud glas, uit andere vensters afkomstig, of waar dat niet te gebruiken was, tot beschildering met olieverf, die niet ingebrand kon worden, hun toevlucht namen.

Een zaakkundige herstelling werd pas begonnen in de laatste jaren. Men heeft daar den bekwamen glasbrander J. L. Schouten te Delft mede belast, die de oude wijze van werken weder getrouw volgt. Eer hij het zoover gebracht had, dat hij, met kans op een goeden uitslag, zich aan het herstellen der Goudsche glazen kon wagen, heeft hij

heel wat proefnemingen moeten doen en de glasschilderkunst als het ware weder opnieuw moeten uitvinden.

GEZICHT IN HET KOOR DER ST. JANSKERK TE GOUDA.

Gelukkig bleven de meeste cartonteekeningen bewaard. Onder deze munten uit die van Lambertus van Noord en die van Wouter Crabeth, waar de teekening met grijze tint is aangelegd, de schaduwen met zwart krijt zijn gedaan en hier en daar witte hoogsels werden aangezet. Voor de kleuren geven de teekeningen op perkament door Pierson, Boëthius en Lepelaar in de 17^{e} en 18^{e} eeuw

vervaardigd, alle aanwijzingen die noodig zijn.

Het oudste glas, in de St. Janskerk te Gouda aanwezig, is dat, door Joris van Egmond, Bisschop van Utrecht, in 1555 geschonken en in het oostelijk venster van den koortrans geplaatst.

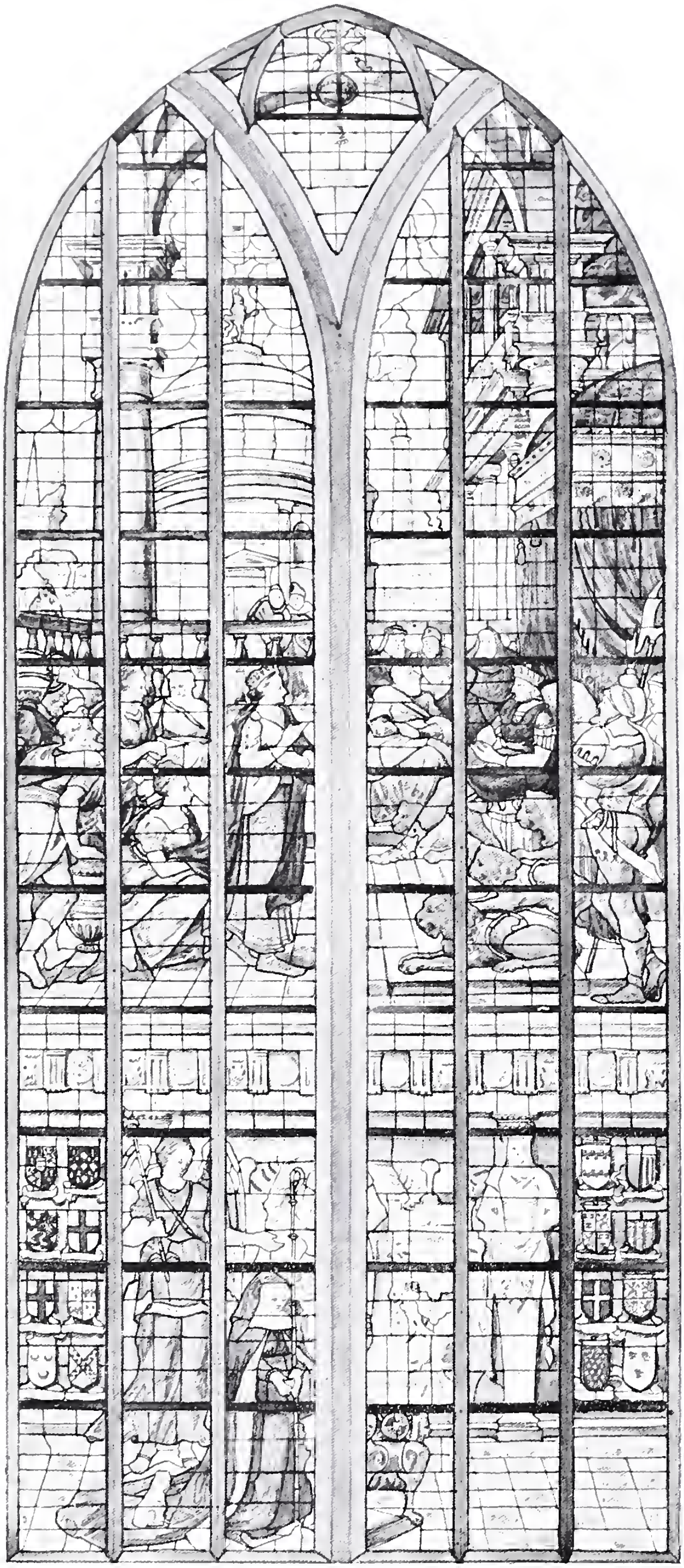
Deze bisschop had in 1541 een glas aan de St. Bavokerk te Haarlem gegeven, dat in het groote raam aan de westzijde geplaatst was, en dat in het begin der 18e eeuw moest worden weggenomen, nl. toen dat raam is dichtgemetseld, daar het groote orgel daarvoor werd aangebracht.

Het carton voor dit raam, door Barend van Orley, hofschilder van Keizer Keizer V, geteekend, bleef bewaard en berust nu in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Het glas te Gouda is in twee deelen gescheiden. Het hoofdtafereel is het bovenste en verbeeldt, als toespeling op den patroon-heilige der kerk, Christus, die door Johannes gedoopt wordt. Beneden is de bisschop, met St. Maarten en den bedelaar achter zich, knielende voorgesteld.

Dirk Crabeth heeft hier de vroegste proeve van zijn kunst gegeven. Als ontwerper toont hij zich niet sterk, doch zijn technische bekwaamheid blinkt uit. De hoofdgroep van het venster is stijf en weinig domineerend, en de ruimte, die om haar overbleef, werd met allerlei bijfiguurtjes gevuld.

Dat de benedenste voorstelling niet meer in haar oorspronkelijken staat is, ziet men aanstonds. De bisschop is in aanbiddende houding, doch het voorwerp zijner aanbidding aanschouwt men niet. Het Haarlemsche carton

DE KONINGIN VAN SCHEBA BIJ KONING SALOMO.
GLAS DOOR WOUTER CRABETH IN DE ST. JANSKERK TE GOUDA.
NAAR EEN TEEKENING VAN DEN HEER VELDHUIS TE DELFT.

geeft ook den knielenden Joris, doch hier zien wij de H. Drieëenheid verbeeld als God den Vader op zijn troon, die met de linkerhand den gekruisten Christus vasthoudt en met de rechterhand naar de duif des H. Geestes wijst.

Die voorstelling heeft ongetwijfeld ook de nu ledige ruimte van het Goudsche glas gevuld; na de Hervorming heeft men haar verwijderd, gelijk ook te Haarlem geschiedde.

Evenals te Haarlem, deed de bisschop te Gouda zijn zestien kwartierwapens in het glas aanbrengen. Barend van Orley heeft die wapens op sierlijke wijze in de omlijstende architectuur gevoegd, doch Crabeth plaatste ze, weinig organisch, om het tafereel.

De schoonheid van Crabeths glas berust voornamelijk op het coloriet, dat nog beter zal uitkomen, wanneer de herstellingen, door latere en veel minder bekwame meesters verricht, en die zeer hinderlijk zijn, zullen kunnen worden ongedaan gemaakt. Er is van het oude werk genoeg over om, met behulp van het bewaard gebleven carton, den heer Schouten in staat te stellen, dit glas weder zijn oorspronkelijke schoonheid te hergeven.

In 1556 volgde Cornelis van Mierop, Proost, Aartsdiaken en Kanunnik te Utrecht het voorbeeld, door zijn bisschop gegeven en liet door Dirk Crabeth een glas maken, dat aan de zuidzijde van het vorige geplaatst werd.

CHRISTUS' GEBOORTE.
GLAS DOOR WOUTER CRABETH IN DE ST. JANSKERK TE GOUDA. NAAR EEN TEEKENING VAN DEN HEER VELDHUIS TE DELFT.

De ordonnantie is dezelfde, als bij het eerste glas. Het bovendeel vertoont Christus met zijn discipelen in een mooie gesloten groep, waarbij de kleine figuurtjes van Johannes met zijn doopelingen echter niet best passen. De behandeling van het landschap herinnert aan de fresco's van Pinturicchio in de Bibliotheek te Siena.

Knielde Joris van Egmond voor de H. Drieëenheid, beneden in dit glas vereert Cornelis van Mierop de Maagd Maria, die, ofschoon zij den Protestanten ergernis moest geven, gespaard bleef om de gloedvolle purpertinten van haar gewaad. Achter den Proost staat zijn beschermheilige, de H Benedictus.

Naar de zuidzijde volgt dan een glas, in 1556 door den Baljuw van de St. Jansridders te Utrecht geschonken. Lambertus van Noord uit Amersfoort, toen te Antwerpen gevestigd en wiens zoon Adam de leermeester van Rubens zou worden, heeft het carton ontworpen,

waarnaar door den glasbrander, Dirk van Zijl te Utrecht, werd gewerkt.

De schrijvers over kunst zijn met de schilderijen van Lambertus van Noord, die in 1549 meester te Antwerpen werd en daar in 1571 is gestorven, niet bijster ingenomen. Doch wat hem als schilder kenmerkt, de strenge teekening, de goede compositie, maakt hem juist voor het ontwerpen van decoratief werk zeer geschikt.

Men hield tot dusver Dirk van Zijl voor een glasbrander, die verre beneden de gebroeders Crabeth stond. Doch sinds ik in de werkplaats van den heer Schouten een zijner werken heb zien herstellen, en ik gelegenheid heb gehad, het glas, dat van zijn hand, en niet van de latere restaurators afkomstig is, te beschouwen, is mij gebleken, dat hij een voortreffelijk meester was.

De weloverwogen compositie van Lambertus van Noord vertoont beneden zes wapens, hooger een rijke hal, in Dorischen stijl, waar de schenker, Wouter van Bylard, voor Maria knielt, terwijl St. Jan en St. Catharina, de beschermheiligen der Utrechtsche Ridders, achter hem geplaatst zijn. In het hoofdtafereel, Johannes die Herodes bestraffend toespreekt, is van een sierlijke architectuur op effectvolle wijze gebruik gemaakt om door een voortreffelijk geteekende perspectief de figuren te omlijsten.

Dit venster heeft door de 18e eeuwsche herstellingen zeer geleden. De glasbranders van dien tijd verstonden de kunst niet meer, de schaduwen blond te houden en ze het open grein te geven, hetwelk een der bekoorlijkheden van de 16e eeuwsche techniek is. De schaduwen die in de 18e eeuw werden aangebracht zijn zwart en zwaar, het gekleurde glas heeft niet meer den gloed en de schittering van het oorspronkelijke

De heer Schouten heeft echter de oude techniek weder weten terug te vinden, en wanneer hij dit glas gerestaureerd zal hebben, twijfel ik er niet aan, of het zal tot de fraaiste, die de kerk bezit, behooren.

In 1556 maakte Dirk Crabeth een venster dat, kleiner van afmeting dan de vorige, door vier burgers van Gouda werd geschonken. Als Crabeth hier ook naar een eigen carton heeft gewerkt, dan was hij in de compositie gelukkiger dan vroeger. Men ziet op den achtergrond den kerker van Johannes, op den voorgrond de discipelen van den Dooper bij Jezus, die door melaatschen, kreupelen en blinden wordt omgeven. Er is in dit glas een zekere breedheid van opvatting, die anders bij Dirk Crabeth wordt gemist.

De Goudsche kerk kreeg in 1557 weder fraaie glazen De graaf van Holland, Filips II, koning van Spanje, nam het reusachtige raam in den noorderkruisbeuk voor zijn rekening, de bisschop van Luik vereerde een glas in den koortrans, naast dat van den Utrechtschen kerkvorst.

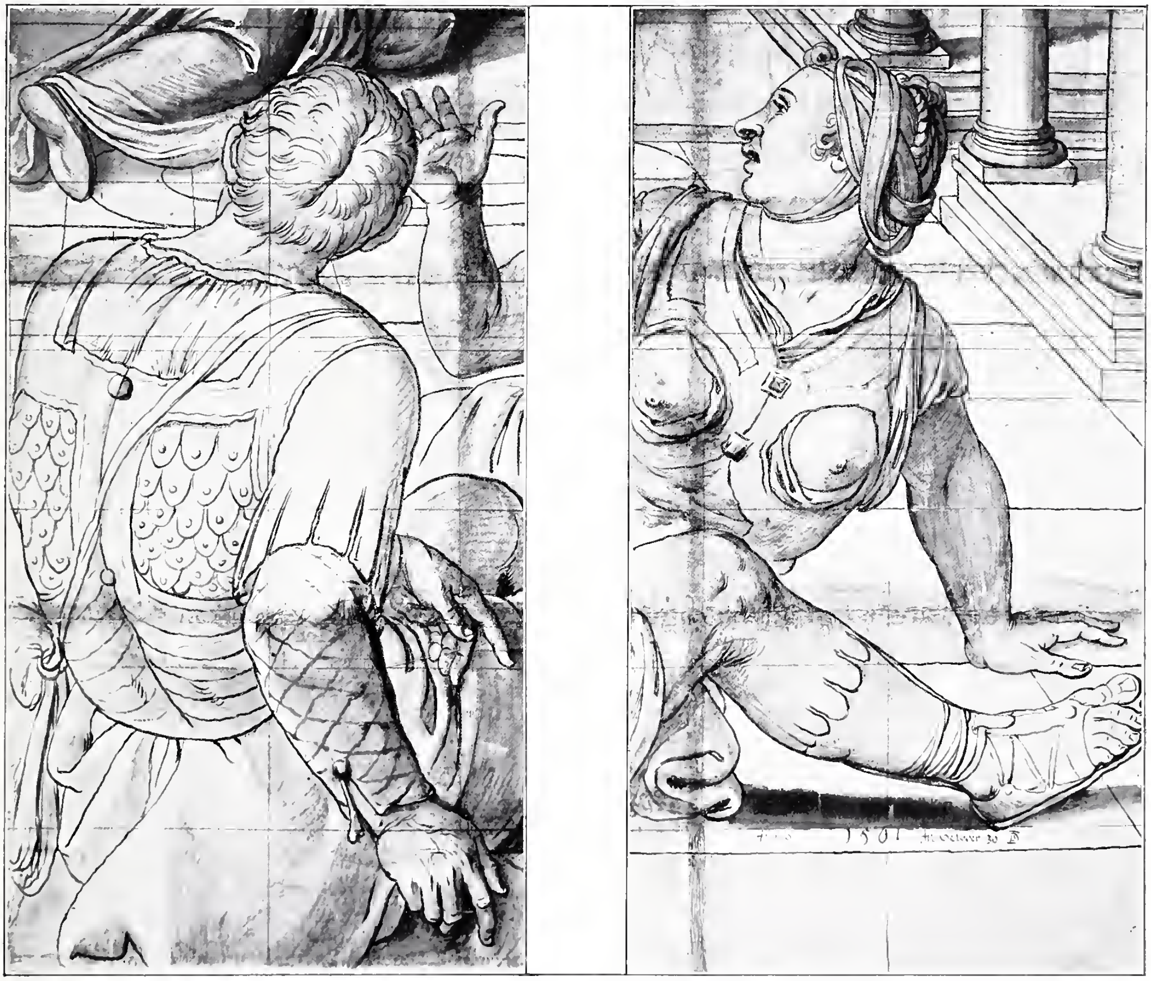
Van het eerste glas bestaat alleen nog maar de onderste helft, waar Crabeth het H. Avondmaal heeft voorgesteld, met een rijke cartouche en twee engelen. De ontwerper heeft een compositie van Albrecht Dürer als voorbeeld genomen, doch slechts een weinig samenhangend geheel weten te verkrijgen. De schikking der aanzittenden is stijf en veel minder gelukkig dan bij Dürer. Filips en zijn gemalin knielen voor de tafel neder, als namen zij aan de plechtigheid deel.

Het bovendeel is in de 18e eeuw door een storm vernield, maar het carton bleef bewaard, dat Salomo, den tempel inwijdend, als onderwerp heeft. Naar dit carton zal de heer Schouten het venster weder in zijn oorspronkelijken staat brengen.

Het glas van den Luikschen bisschop is ook door Dirk Crabeth gemaakt, en komt in hoofdlijnen overeen met dat door den bisschop van Utrecht besteld. Maar de compositie is beter. Wel hebben ook hier de zestien kwartierwapens geen gelukkige plaats, doch het hoofdtafereel, Johannes onder de krijgslieden, is goed gecomponeerd. En daar in het benedendeel de knielende kerkvorst niet, — als in het glas daarnaast wat Joris van Egmond schonk — een ledige ruimte tegenover zich heeft, doch Christus, die door de zinnebeelden der Evangelisten wordt omgeven, is ook hier het evenwicht bewaard gebleven.

Een nieuwe opdracht kreeg Dirk Crabeth toen hem in 1559 het glas werd besteld, dat Philips de Ligne, Heer van Wassenaar, aan

de kerk zou schenken, om in den zuidelijken zijbeuk te worden geplaatst. Crabeth wilde nu, het voorbeeld, door Van Noord gegeven, om de eigenlijke voorstelling te midden van een rijke architectuur te plaatsen, volgen. Hij bezat echter noch voldoende kennis van de bouwkunst, noch van de wetenschap der het glas Philips heette, geen weg geweten. Hij wilde te veel geven, en daar hij het geheele verhaal op den voet volgde, had hij een zoo groot aantal figuren noodig, dat de voorstelling daardoor een onrustig karakter kreeg. De Heer van Wassenaar knielt op den voorgrond.

GEDEELTE VAN HET CARTON DOOR LAMBERTUS VAN NOORD IN 1561 VOOR HET GLAS „ZACHARIAS IN DEN TEMPEL" DER ST. JANSKERK TE GOUDA GETEEKEND.

perspectief, om een zoo moeilijke taak naar behooren te volbrengen.

Daardoor heeft de compositie een zekere onbeholpenheid verkregen, die niet aangenaam aandoet, te minder, daar ook de eigenlijke voorstelling, Philippus met den Moorman, geen gesloten groep vormt. Crabeth heeft met het onderwerp, aan het achtste hoofdstuk van de Handelingen der Apostelen ontleend, en blijkbaar gekozen, omdat de schenker van

Een werkelijk groot kunstenaar zou in beperking zijn kracht hebben gezocht en gevonden, doch Dirk Crabeth, hoe vaardig werkman overigens, begreep dit niet.

In 1561 droeg Dirk Cornelissen van Oudewater aan Lambertus van Noord te Antwerpen het maken van cartons voor een glas op, dat door Dirk van Zijl te Utrecht zou worden uitgevoerd.

Door de welwillendheid van het Goudsche

gemeentebestuur zijn wij in staat, fragmenten van deze cartons, die „Lambertus van Noord Antverpiensis" gemerkt zijn, en waarop ook het monogram van den meester met den datum 30 October 1561 voorkomt, weder te geven.

De voorstelling, die op dit carton te zien is, werd ontleend aan het eerste hoofdstuk van het Evangelie naar Lucas.

„Ende het geschiedde, dat, als Zacharias het Priester-ampt bediende van Godt, in de beurte sijner dag-order, naer de gewoonte der Priesterlijcke bedieninghe, hem te lote was gevallen, dat hij soude ingaen in den Tempel des Heeren om te reuck-offeren. Ende alle de menigte des volcks was buyten biddende ter ure des reuck-offers. Ende van hem wiert gesien een Engel des Heeren staende ter rechter zijde van den altaer des reuck-offers."

Van Noord ontwierp den tempel als een prachtige Korinthische hal, die in haar architectuur veel overeenkomst vertoont met de vormen, die Pieter Aertsen gebruikt had, toen hij in 1555 te Antwerpen de glazen voor de Oude Kerk te Amsterdam had ontworpen.

Het altaar is met de uiterste zorg, geheel volgens de beschrijving van Exodus 36 en van I Koningen 7, geteekend. Opdat Van Zijl zich niet vergissen zou, heeft Van Noord de kleuren der gordijnen om het altaar aangegeven, gelijk ze in Exodus worden vermeld.

Het altaar, Zacharias en den Engel ziet men op het tweede plan. De voorgrond wordt ingenomen door „de menighte des volcks", die het wonder aanschouwt. Links zijn een tweetal personen als van schrik ter neder gevallen, rechts heeft Van Noord tot een mooie groep de figuren te zamen geschikt.

De schenker heeft zich met zijn vrouw en zijn vijftien kinderen onderaan ter halver lijve doen afbeelden. Het was voor Van Noord geen gemakkelijke taak, die talrijke figuren zóó in de vier velden te plaatsen, dat een goed geheel werd verkregen. Maar hij is daarin uitmuntend geslaagd.

De fragmenten in het glas, die als het werk van Dirk van Zijl kunnen worden herkend, toonen, dat deze een voortreffelijk glasbrander is geweest, die met de gebroeders Crabeth kon wedijveren.

Iets vroeger had ook de Abt van het klooster Mariënwaard bij Utrecht door Van Noord en Van Zijl een glas laten maken, dat al de kwaliteiten van het werk dezer meesters bezit, en zeer zou verdienen, hersteld te worden.

Van Noord heeft hier voorgesteld wat in Lucas 3 vermeld is.

„Het kint Jesus bleef te Jerusalem ende Joseph ende sijne moeder wisten het niet. Maer meenende, dat hij int geselschap op den weg was, gingen sij een dagreyse ende sochten hem onder de magen en onder de bekenden. Ende als sij hem niet en vonden keerden sij wederom naar Jerusalem, hem soeckende. Ende het geschiedde, nae drie dagen, dat sij hem vonden in den Tempel, sittende in het midden der Leeraren."

De Tempel is nu een rijke overwelfde hal in Dorischen stijl. Beneden is, als ware zij de kelder van den Tempel, een Toskaansche ordonnantie gemaakt, waarin de Abt, met den H. Petrus achter zich, voor de Moedermaagd knielt. De wapenschilden van den abt zijn aan de pijlers opgehangen.

In 1561 maakte Wouter Crabeth, de broeder van Dirk, zijn eerste venster, dat niet in het koor, doch aan de noordzijde van het schip geplaatst werd. Wouter heeft zelf het carton vervaardigd, hetwelk veel minder uitvoerig bewerkt is, dan die van Van Noord, daar Crabeth aan zulke uitvoerigheid geen behoefte had, die voor Van Zijl een noodzakelijkheid was.

De Abdis van het klooster te Rijnsburg bekostigde het en liet er volgens I Koningen 10, het bezoek der koningin van Scheba aan Salomo verbeelden. Wouter toont zich een beter ontwerper dan Dirk, maar blijft toch als zoodanig beneden Lambertus van Noord. Beneden knielt de Abdis, met den H. Gabriël achter zich. Het voorwerp harer aanbidding, mogelijk de H. Drieëenheid, is na de Hervorming verwijderd.

Waarschijnlijk gaf dit welgeslaagde werk aan de Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk aanleiding, Wouter in 1562 met het groote glas in den zuiderkruisbeuk te belasten. De kunstenaar was hier de mededinger van zijn broeder, die het glas voor koning Philips gemaakt had.

FRAGMENT VAN EEN GLAS DOOR DIRK CRABETH IN DE ST. JANSKERK TE GOUDA. HET BELEG VAN BETHULIË.

Elia's offer, hetwelk boven in de compositie werd voorgesteld, is onrustig. Beter is het benedendeel, de Voetwassching. Maar het mooist is de figuur der geefster, die, met de H. Margaretha achter zich, voor een bidbank knielt. Deze groep wordt geflankeerd door een cartouche, die na de Hervorming, ongetwijfeld door Crabeth zelf, in de plaats is gekomen van een andere voorstelling, die aanstoot gaf.

Wouter moet hier vele jaren aan hebben gewerkt, want toen Hermas Lethmaet, Kanunnik van St. Maria, in 1562 stierf en een som gelds aan zijn geboortestad Gouda voor een venster naliet, kregen Van Noord en Van Zijl de opdracht. De geboorte van Johannes den Dooper is het onderwerp, dat dit glas, in den noorderzijbeuk van het koor geplaatst, vertoont. Deze stof gaf al van ouds den schilders gelegenheid, om een kraamkamer met al haar bijzonderheden weder te geven. De fresco's van Ghirlandajo en van Andrea del Sarto te Florence zijn een paar bekende voorbeelden. Van Noord volgde deze traditie, al ontwierp hij een hal in Korinthischen stijl. Met het benedendeel van het glas had de schilder moeite, omdat hij daar niet slechts den erflater, maar ook de erfgenamen, geknield voor Johannes met zijn lam, moest afbeelden.

Wouter Crabeth kreeg in 1564 een bestelling van de Kanunniken van St. Salvator te Utrecht voor een glas, dat naast het vorige moest komen. Christus' geboorte werd hem als onderwerp opgegeven. De stal van Bethlehem werd tot een bouwval van een rijk paleis, links kregen de herders een plaats, rechts de kribbe met Maria en Jozef, terwijl boven de zingende engelen werden aangebracht. Crabeth heeft hier de compositie, die Pieter Aertsen in 1555 voor de Oude Kerk te Amsterdam vervaardigd had, gevolgd. Maar de kloeke figuren van Aertsen staan verre boven die van Crabeth. De laatste was wel een knap werkman, die echter van de twaalf kanunniken, welke den Zaligmaker in het benedendeel aanbidden, geen behoorlijke groep wist te maken.

Uit het jaar 1565 afkomstig zijn de twee glazen in den zuidelijken muur van het koor. Zij werden oorspronkelijk voor de kerk van het Reguliersklooster te Gouda vervaardigd, en in 1581 naar hier overgebracht. De vensters der kloosterkerk kwamen noch wat hun afmetingen, noch wat hun traceeringen betreft met die der St. Janskerk overeen. Men moest zich redden zoo goed men kon, en zoo ontstond een vreemd mengelmoes van voorstellingen, waaronder zich ook het portret van den Haarlemschen bisschop Nicolaas van Nieuwland bevindt. De manier der gebroeders Crabeth is in deze glazen niet te herkennen.

De beeldstormerij gaf Hertog Erik van Brunswijk in 1566 aanleiding, toen hij bij Wouter Crabeth een glas bestelde, als onderwerp de straf van den tempelschenner Heliodorus op te geven. Wouter wist niets beters te doen, dan de bekende compositie van Raffaello in de Stanze van het Vaticaan met geringe wijzigingen over te nemen. Zulk copiëeren bewijst wel, dat de meester weinig scheppingskracht had. Maar als handwerksman streeft hij hier zijn broeder op zijde, want door zijn kleur behoort dit venster tot de fraaiste, die de kerk bezit. Fraai vooral is het benedengedeelte, waar men den Hertog met St. Laurens achter zich ziet knielen. Het voorwerp zijner vereering is na de Hervorming verwijderd.

Dit glas bevindt zich in den noorder kruisbeuk. Zijn tegenhanger in den zuider kruisbeuk werd in 1567 door Prins Willem van Oranje aan Dirk Crabeth besteld. Het is zeker niet zonder bedoeling geweest, dat de gever als onderwerp de verdrijving der wisselaars uit den Tempel koos. De zinspeling op misbruiken in de kerk ingeslopen ligt voor de hand. Dirk Crabeth moest nu een interieur wedergeven, terwijl hij tot dusverre zich tot een landschap, met enkele architectonische motieven, had kunnen bepalen. Hij ontwierp een Dorische hal in centrale perspectief, wat een stijf effect maakt en waarin hij de figuren op onbeholpen wijs plaatste. Maar de kleuren zijn weder wonderlijk rijk.

Toen de Prins naar Duitschland was uitgeweken, werd zijn beeldtenis, met de heiligen, die daarbij geplaatst waren, uit het onderste deel van het glas verwijderd. In 1657 lieten

FRAGMENT VAN EEN GLAS DOOR DIRK CRABETH IN DE ST. JANSKERK TE GOUDA.
JUDITH GEEFT HET HOOFD VAN HOLOFERNES AAN HAAR DIENSTMAAGD.

de Heeren Raden van Gouda de open ruimte door hunne wapens vullen.

Het duurde tot 1570 eer de kerk weder een glas kreeg, en wel van den Commandeur der St. Jansridders te Haarlem, Hendrik van Swol, die de vervaardiging aan zijn stadgenoot Willem Tijbout opdroeg. Tijbout, ook Thibout genaamd, leefde van 1526 tot 1599 en was een zeer bekwaam glasschilder. Hij heeft de onthoofding van Johannes den Dooper in een zeer goede compositie verbeeld, en daarbij op zeer ongedwongen wijze den schenker en zijn beschermheilige aangebracht. De rijkdom der architectuur van den achtergrond brengt het werk van Lambertus van Noord in herinnering.

In 1571 werd het laatste glas, waarmede voorloopig de reeks eindigde, aan de kerk geschonken. Johannes van Baden, Hertog van Aerschot was de gever. Aan Dirk Crabeth werd de vervaardiging opgedragen.

In de zestien jaren, sedert het maken van het eerste glas verloopen, had Dirk zijn manier niet veranderd. Hij moest een voorstelling geven van Judith, die Holofernes het hoofd afslaat, en onderaan, gelijk gebruikelijk was, de portretten van den schenker en zijn vrouw met hunne schutspatroons aanbrengen.

De compositie is te overladen, daar Crabeth zich niet voldoende wist te beperken. Maar door de bewerking der onderdeelen behoort dit glas tot de fraaiste, die in de kerk aanwezig zijn.

Wij geven hier eenige reproducties naar het glas zelf, die de heer Schouten zoo welwillend was, ter onzer beschikking te stellen.

De achtergrond, waar het beleg van Bethulië verbeeld is, werd met een uitvoerigheid be-

FRAGMENT VAN EEN GLAS DOOR DIRK CRABETH IN DE ST. JANSKERK TE GOUDA.
JOHANNES VAN BADEN, HERTOG VAN AERSCHOT EN ZIJN PATROON JOHANNES DE DOOPER.

werkt, die aan genre-schilderijen doet denken. Een fragment er van geven wij weder. Men ziet daar krijgslieden, die hun maal gebruiken, bij een kanon.

In de figuren van Judith en hare dienstmaagd heeft Crabeth zich een uitmuntend teekenaar getoond. Doch vooral de gever en zijn vrouw met hunne beschermheiligen behooren tot het beste, wat door Dirk Crabeth werd gemaakt. In het bijzonder de figuur van Johannes den Dooper is grootsch van opvatting. Ook de Heilige Catharina met zwaard en rad is een prachtige figuur.

Ongeveer uit denzelfden tijd zullen wel de kleine glazen afkomstig zijn, die, wat te hoog om goed gezien te worden, in den kruisbeuk geplaatst zijn en Bileam met den ezel en Jonas met de visch voorstellen.

Het duurde nu 23 jaren, eer de reeks der glazen werd voortgezet. De Hoogheemraden van Rijnland lieten in 1594 door Adriaan de Vrije een venster maken, dat hunne wapens te zien geeft, en als zuiver ornamenteele schepping wel verdienste heeft.

Doch De Vrije miste de bekwaamheid der gebroeders Crabeth. In 1596 gaven de Staten van Holland een glas, waarvan zij de vervaardiging aan De Vrije opdroegen. Het carton werd geleverd door Joachim Uytewael, die Italië bezocht had en sedert 1592 in zijn geboorteplaats Utrecht was gevestigd. De Staten verlangden geen bijbelsche voorstelling, doch een allegorie op de gewetensvrijheid. De compositie van Uytewael heeft wel verdienste, maar de technische uitvoering staat niet op de vroegere hoogte.

FRAGMENT VAN EEN GLAS DOOR DIRK CRABETH IN DE ST. JANSKERK TE GOUDA.
DE HERTOGIN VAN AERSCHOT EN HAAR PATRONES DE H. CATHARINA.

In 1596 zette de stad Haarlem Willem Tybout aan den arbeid, om het beleg van Damiate in een glas te verbeelden. Zes en twintig jaar was het geleden, dat deze glasschilder het venster, door Hendrik van Swol bekostigd, had gemaakt. Nu werd geen voorstelling uit de gewijde geschiedenis meer verlangd, geen schenker en geen heiligen behoefden meer te worden afgebeeld. De zeventigjarige Tybout moest dus een anderen stijl kiezen. Hij vulde het benedendeel van het glas met een reusachtig medaillon, dat het beleg van Damiate omlijst, en plaatste daaromheen velerlei bijwerk, in zoogenaamd „grisaille" behandeld. In het bovendeel bracht hij architectuur aan, als omlijsting van herauten met de wapens van Haarlem, waarboven genieën kransen houden.

De groote rol, die in dit venster aan het „grisaille", — waaronder lijnen en schaduwen op ongekleurd glas worden verstaan — is gegeven, wijst op een verandering in de techniek. En daarmede gaat een andere opvatting gepaard, daar het ornament een overheerschende plaats in de compositie kreeg.

Dat ondertusschen ook de oude manier toen nog aanhangers had bewijst het venster, dat de Staten van Westfriesland en het Noorderkwartier in 1596 aan de kerk vereerden. Joachim Uytewael teekende het carton, de uitvoering geschiedde door De Vrije. Beneden zijn koning David en de strijder voor het geloof, zooals die volgens den Apostel Paulus zou moeten wezen, voorgesteld, bovenaan voltooit een Toskaansche hal, met drie gevleugelde kinderen daarin, de compositie.

Terzelfder tijd vulde De Vrije de bovenramen van koor en schip met de figuren van Christus, de Apostelen en het telkens zich herhalende wapen van Gouda. Op de proportie der dertien beelden werd reeds van oudsher aanmerking gemaakt, omdat de teekenaar, misschien Uytewael, geen rekening met de hooge plaatsing had gehouden.

In het jaar 1597 schonken de steden Dordrecht en Amsterdam ieder een glas. Van het eerste venster wordt De Vrije als den maker genoemd. De volkomen symmetrische compositie is zuiver ornamenteel en aan de figuren slechts een ondergeschikte rol gegeven. Deze opvatting is een geheel andere, dan die vroeger gegolden had, toen ieder glas tot een schilderij werd.

Het glas, door Amsterdam gegeven, werd ontworpen door den stads-architect en beeldhouwer Hendrik de Keyser, en door Cornelis IJsbrandtz. Cussen te Haarlem uitgevoerd. De Keyser heeft zich voor zijn compositie geïnspireerd op het venster van 1555, dat de regeering der stad aan de Oude Kerk te Amsterdam schonk, en waarvoor de vermaarde Pieter Aertsen de teekening had vervaardigd. Gelijk van een architect niet anders te verwachten was heeft De Keyser aan de architectuur meer zorg besteed dan aan de figuren. In het bovendeel van het glas zijn alleen de Farizeër en de Tollenaar aangebracht, die zoo weinig verband met het overige hebben, dat zij later schijnen te zijn toegevoegd. Evenals Pieter Aertsen heeft ook De Keyser beneden het wapen der stad Amsterdam geplaatst; de daarbijgevoegde patroonheiligen verving hij door een voorstelling van het stedelijk zegel.

Leiden liet in 1601 een glas maken. Het ontzet van Samaria, als toespeling op Leidens ontzet, werd als onderwerp gekozen. Met het teekenen van het carton belastte zich de Leidsche Burgemeester Isaac Claeszoon van Swanenburch, wiens zoon Jacob later een der leermeesters van Rembrandt zou worden. De glasbrander Cornelis Clock te Leiden zorgde voor de uitvoering. Swanenburch heeft zich op verdienstelijke wijze van zijn taak gekweten, doch de kleuren en hare samenstelling laten veel te wenschen over.

Het glas, dat de stad Rotterdam in hetzelfde jaar gaf, is door Claes Jansz. vervaardigd. Het onderwerp is Christus met de overspelige vrouw. Technisch staat het werk van dezen glasbrander niet hoog. De compositie is in de manier van Uytewael.

Het glas, door de stad Delft in 1603 aan de Goudsche kerk vereerd, is het laatste, dat zij kreeg. Swanenburch teekende het carton en Pieter Clock was de glasbrander. Verbeeld is, hoe Prins Willem I te Delft maatregelen neemt voor het ontzet van Leiden, niet door een symbolische, doch door een realistische voorstelling, die Holland, tusschen de beide steden, in vogelperspectief, doet zien. Op den voorgrond staan de Prins en Admiraal Boisot, die orders geven voor het inschepen van levensmiddelen, welke men over het ondergeloopen land naar de benarde stad vervoert. In dit realistisch geheel maken de leeuwen, die de wapens van den Prins en van Delft houden, een ietwat zonderling effect.

Zoo waren dus, in het begin der 17^e^ eeuw, de meeste vensters der Goudsche kerk van gebrandschilderd glas voorzien. De werkzaamheden, die verder plaats vonden, beperkten zich tot het herstellen der glazen. In een enkel geval was die herstelling een algeheele vernieuwing, en wel voor het venster aan de noordzijde van het koor, waar de boodschap aan Maria is voorgesteld. Daniël Tombergh heeft deze vernieuwing in 1655 uitgevoerd. Ofschoon blijkbaar de oude compositie in haar hoofdlijnen is gevolgd, heeft Tombergh — wat vroeger van zelf sprak — in zijn eigen stijl en techniek gewerkt, en zoo een geheel verkregen, dat, al kan het met het werk der Crabeths niet op één lijn gesteld worden, toch toont, dat de glasschilderkunst in het midden der 17e eeuw nog zeer hoog stond.

Door haar glazen vormt de St. Janskerk te Gouda als het ware een museum van glasschilderkunst uit de 16e en de 17e eeuw, gelijk men er elders geen aantreft. De waarde der verzameling wordt nog verhoogd daardoor, dat zij grootendeels werd bijeengebracht in een tijd, toen de techniek haar hoogtepunt had bereikt.

Het is jammer, dat tot dusver omtrent de meesters, die de Goudsche glazen gemaakt hebben, zoo weinig met zekerheid bekend werd. Van Mander zwijgt over Dirk en Wouter Crabeth, ofschoon hij een zekeren Adriaan Pietersz. Crabeth als leerling van den schilder Jan Swart vermeldt.

De overlevering maakt Dirk Crabeth tot een leerling van Cornelis Ketel, doch daar deze pas zeven jaar oud was toen Dirk zijn eerste glas vervaardigde, kan deze traditie niet op waarheid gegrond wezen.

Wouter Crabeth wordt gezegd, Italië bezocht te hebben, wat, als men bedenkt, hoe sommige zijner composities naar fresco's van Italianen gevolgd zijn, niet onmogelijk schijnt. Of het waar is, dat Wouter, naar Antwerpen gegaan om Frans Floris te verzoeken, de schets voor het eerste glas, dat hem was opgedragen, tot een carton te willen uitwerken, van dezen tot bescheid kreeg: „die deze schets gemaakt heeft, kan het carton ook wel maken" kan niet worden nagegaan.

Gelijk ik reeds zeide hebben de Goudsche glazen door de latere herstellingen veel geleden· Pas in den laatsten tijd is het werk der restauratie ter hand genomen, en heeft de heer J. L. Schouten te Delft voor rekening van eenige kunstliefhebbers, verscheidene glazen aan de noordzijde der kerk hun oorspronkelijken luister kunnen teruggeven.

Onlangs is de Vereeniging „Crabeth" gevormd, die als doel heeft, de restauratie der overige glazen mogelijk te maken.

Ik hoop, dat, wat hier omtrent de kerk te Gouda en haar kunstschatten werd medegedeeld, velen zal opwekken, lid dier Vereeniging te worden, opdat zij in staat moge zijn haar schoone doel te bereiken.

DORPJE 'S AVONDS,

DOOR

JOSEF COHEN.

Voor Bebby.

Een hobbelkeiig straatje,
Dat op een pleintje stuit,
Een mestvaalt en wat kippen:
Dan is het dorpje uit.

De oude menschen zitten
Bij 't kerkje 's avonds laat.
Je hoort alleen den diender,
Die door het straatje gaat.

De vrijers en de vrijsters
Zijn dan het vlek ontvlucht:
Je ziet alléén de sterren,
Die lachen aan de lucht. . . . .

HET JACHT DE HALVE MAEN, 1609,

◻ ◻ ◻ DOOR C. G. 'T HOOFT. ◻ ◻ ◻

Schrijvende omtrent de vaart op China en Japan bij noorden om bericht Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge in zijn „Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië": „In 1601 en 1602 vindt men voor het eerst sedert Barendsz, gewag gemaakt van pogingen om den pas bij noorden te beproeven; doch deze eerste hernieuwde pogingen schijnen zelfs geen begin van uitvoering te hebben gekregen. Van meer gewicht was de uitrusting, gedaan door de Oost-Indische Compagnie in den jare 1609, onder beleid van den bekenden Henry Hudson.

Deze vertrok, nadat hij in dienst der Nederlandsche O.-Indische Compagnie getreden was, met een vlieboot den 6en April uit Texel naar de kusten van Nova Zembla, welke hij evenals zijne voorgangers door ijs bezet en bijna ongenaakbaar vond. Hudson, vertrouwende op de berigten van twee Engelsche zeelieden, kapitein Smith en George Weymouth, besloot ondanks de voorschriften, welke Petrus Plancius hem voor zijn vertrek had medegedeeld, naar de kusten van Amerika te stevenen, vandaar langs de kust opwaarts, aanvangende op ongeveer 40° N. B. een noordwestelijke doortocht te zoeken, hetzij boven Virginie, hetzij door Straat Davis. Op dezen tocht onderzocht Hudson inzonderheid den Noord-Amerikaanschen stroom, welke sedert de Hudsons-rivier genoemd werd. Zooals uit de meeste berigten bekend is, keerde Hudson niet meer in Nederland terug, omdat hem te Dartmouth, alwaar hij in November 1609 binnenviel, door de Engelsche overheid zou gelast zijn niet weder te vertrekken, maar voortaan dienst te doen voor zijn eigen vaderland.

D'HALVE MAEN 1909.

Volgens de berigten van De Laet zou Hudson nog hier te lande verslag zijner reize hebben gedaan, maar zeker is het dat hij sedert in dienst der Engelschen is teruggekeerd. De groote naijver, welke er over den doortogt door het Noorden en het stichten van koloniën in Amerika tusschen de Engelsche en Nederlandsche kooplieden bestond moet als oorzaak hiervan worden aangemerkt".

Het voornemen tot herdenking van dit feit en voornamelijk van Hudsons komst ter plaatse, waar al spoedig onder den naam van Nieuw-Amsterdam het tegenwoordige New-York verrees, gaf aanleiding plannen te overwegen eene reproductie op ware grootte van het op die reis gebezigde O.-I. Compagnies jacht „de Halve Maene" te doen bouwen.

De Hudson-Fulton Celebration Commission te New-York had reeds tot den bouw besloten en daartoe aan hare technische commissie eenige Nederlandsche archeologen

toegevoegd, die door hunne kennis van schilderijen en prenten of door hunne historische onderzoekingen het noodige materiaal zouden kunnen bijbrengen, toen op initiatief van onzen toenmaligen gezant te Washington Jhr. de Marees van Swinderen, thans Minister van Buitenlandsche Zaken, in Holland het denkbeeld werd overwogen aan de Amerikaansche feestviering deel te nemen door aanbieding van eene nabootsing der „Halve Maen".

Toch vereischte dit vraagstuk eigenlijk niet zulk een moeitevolle oplossing.

Voor hen die wel eens oude reisjournalen hebben gelezen is het toch wel duidelijk, dat een jacht in vorm en tuigage zeer weinig afwijkt van de grootere schepen en evenals deze drie masten voert.

Wat het tegenwoordige geslacht onder jacht verstaat heette toen speeljacht en was wel allerminst geschikt voor de groote vaart.

HARING-BUIJSSEN, NAAR TEEKENING VAN JAN PORCELLIS 1627.

Niet weinig bezwaarlijk bleek echter de uitvoering van dit plan en aanvankelijk bood de ontdekking der Halve Maen niet minder moeilijkheden dan die van de naar Hudson benoemde rivier.

Zoozeer ondervond dit de Hollandsche Commissie, dat zij eerst tot den bouw van een tweemastscheepje meende te moeten overgaan en eerst na kennisname van door de Amerikaansche Commissie bijeengebrachte gegevens besloot tot het thans aangenomen type.

Intusschen zegt Jhr. de Jonge in zijn bovenaangehaalde beschrijving, dat Hudson in een vlieboot uitzeilde.

Blijkens een noot is dit aan Van Meteren ontleend. Deze vermeldt Hudsons vaartuig als „eenen Vlieboot, omtrent achthien of twintigh mannen, Engelsche en Nederlanders ophebbende".

Het is niet onwaarschijnlijk, dat vlieboot hier een nadere omschrijving geeft van het type dan het woord jagt.

PRENT UIT VOYAGIE OM DEN GEHEELEN WERELTCLOOT, DOOR O. VAN NOORT, MET BIJSCHRIFT.
A IS ONZEN ADMIRAAL, B IS ONS JACHT (DE HOPE OP 9 SEPT. 1599 VERDOOPT IN EENDRACHT), C HET SPAENS. SCHIP.

Een jacht toch, al werd later deze term ook gebruikt voor een bepaald scheepstype, is in algemeenen zin een kleiner vaartuig, dat de grootere schepen op verre tochten vergezelde. Het deed dienst bij het naderen van onbekende kusten om de vaarwaters en gronden te verkennen, waartoe het wegens zijn geringeren diepgang zooveel beter in staat was.

Wat onder vlieboot te verstaan is blijkt niet uit de bekende boeken over scheepsbouw.

Op onderscheiden afbeeldingen o. a. bij Porcellis 1627, is het sinoniem met buis.

Oogenschijnlijk is het woord afgeleid van een onzer vaarwaters. Zoowel bij Van Meteren, als in een der door C. de Waard in „de Nederlandsche Vlag" aangehaalde documenten komen deze vaartuigen niet slechts in Noord-Holland maar ook in Zeeland voor.

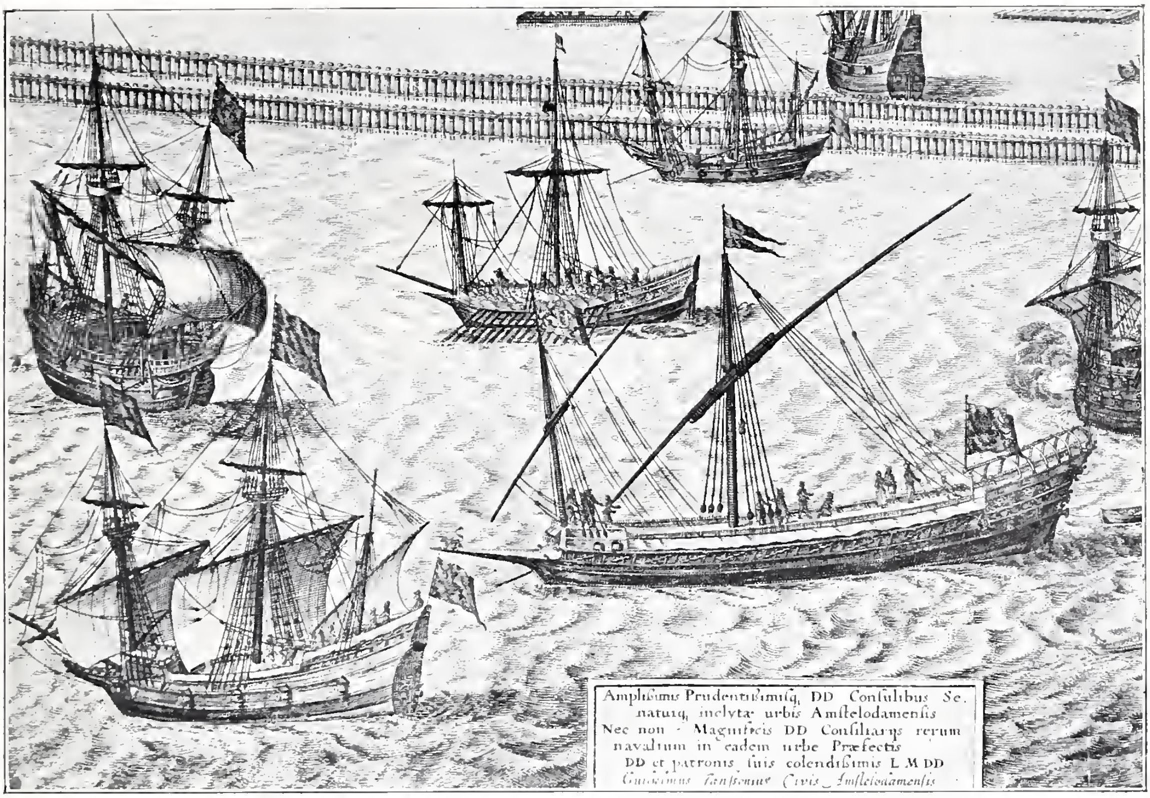
In het laatste geval is sprake van den „coop van seker vlye boodt" groot vier en veertig lasten. Dit schip zou bemand worden met 23 personen en is blijkbaar de „Swane" van Tervere gevoerd door Cornelis Corneliszen Nay, die in 1594 met hetzelfde doel als later de Halve Maen werd uitgerust. Merkwaardig is zeker dat in de tweede voyagie ofte Scheepvaert van Jan Huyghen van Linschoten bij Noorden om *) dit vaartuig eveneens als jacht vermeld staat, n.l. „de Griffioen van Zeelant als ammeraal groot omtrent 100 last met een jacht van omtrent 50 last dat voorleden jaar mee geweest hadde".

Dat uit het woord vlieboot, bij Witsen en Van Yk niet meer genoemd, de naam fluit is ontstaan zou men kunnen vermoeden, daar Hollar (1647) op twee zijner etsen fluitschepen als vlieten betitelt.

Hoe dan ook, de vlieboot of buis is in Hudsons tijd, wat den algemeenen vorm betreft, verwant met het jacht.

Witsen vermeldt buizen ter koopvaardij varende als Ree-zeils, als hoedanig men ze ook later herhaaldelijk ziet afgebeeld. Ook geeft hij in zijn Aeloude en Hedendaagsche Scheepsbouw en bestier verschillende bestekken van jachten van 1631—1641, die van het buistype slechts weinig afwijken.

*) Aan dezen tocht nam zelfs een vaartuig van slechts ongeveer 20 last deel.

FRAGMENT VAN HET PROFIELGEZICHT OP AMSTERDAM BIJ WILLEM JANSZ. BLAEU, 1606. (RIJKSPRENTENKABINET).

Zij waren alleen over een deel der lengte van een tweede dek voorzien. De „overloop" was op 16 tot 18 voet van af den achtersteven 1 voet lager „daer een deck boven hoogh aan boort 4 voet 3 quart."

De vlieboot, zoowel als het jacht, had in het begin der 17e eeuw een vierkanten hellenden spiegel, die naar boven sterk vernauwde en waaraan het wulft wat teekening gaf.

Wat nu betreft eene afbeelding van de Halve Maen, deze is zelfs in den meest summieren vorm niet te vinden.

Wel ziet men als vignet op de kaarten en op prenten in de beschrijvingen der Noordelijke reizen door Jan Huyghen van Linschoten en door Gerrit de Veer het type der vaartuigen, dat op deze tochten werd gebruikt; bij de bron voor Hudsons derde reis, het journaal, gehouden door zijn stuurman Robert Juet of Limehouse, komt geen enkele graphische aanwijzing voor.

Wat wij weten bepaalt zich tot de vermelding van de Halve Maen in het Uitloopboekje der Schepen van de O. I. Compagnie 1603—1700 en in het Memoriael, beide in het Rijksarchief, als een vaartuig van 40 last.

2 Mei 1611 zeilde het met een vloot onder Laurens Reaal naar Indië en in Dec. 1617 vermeldt de Jonge in zijn Geschiedenis van het Ned. Zeewezen 1858 I fol. 792 een Jachtgien D'Halve maen te Jacatra.

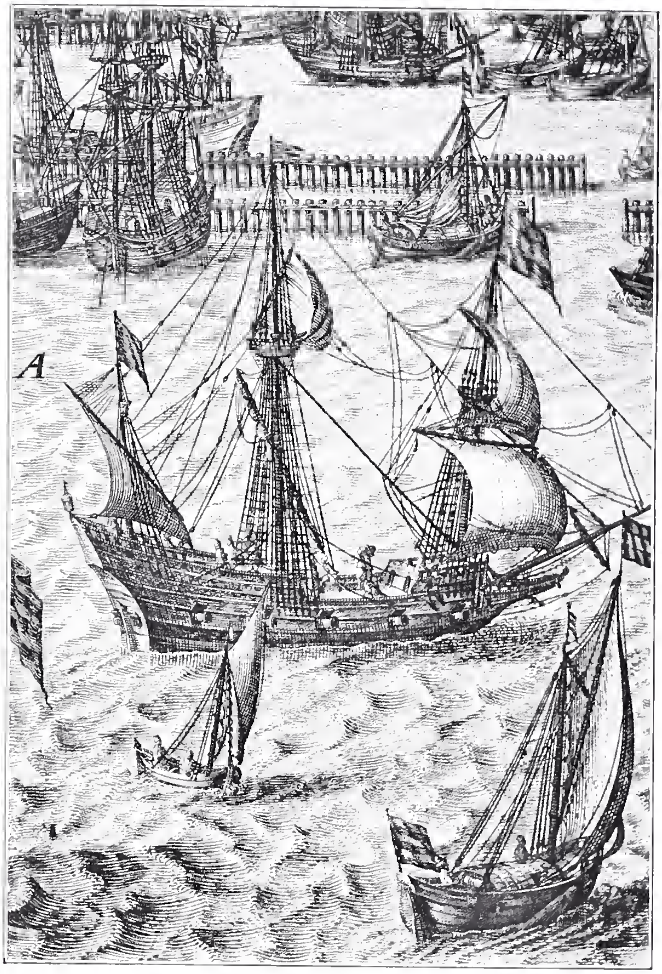
Daar de Halve Maen gelijktijdig met het O. I. Compagnie's Yacht de Hope genoemd wordt, meende men een oogenblik een afbeelding van een zusterschip van dezelfde tonnenmaat te hebben gevonden.

Een scheepje de Hope is namelijk afgebeeld op den titel van Olivier van Noort's Voagie om den geheelen Wereltcloot (1598) waar de Schepen Mauritius en Frederik Hendrik en de Jachten d'Eendracht en De Hope liggende voor Rotterdam zijn voorgesteld. Bij lezing van het reisjournaal blijkt echter dat dit jacht bij Cavite door de Spanjaarden genomen werd. Het droeg toen den naam van de „Eendracht", in plaats van het

andere jacht, dat men wegens lekheid had moeten verbranden.

Van afmetingen is evenmin iets stelligs bekend.

Het kleinste charter van Compagniesjachten bij de Jonge's Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen vermeld, en wel in 1608, bedraagt, lengte 80, wijdte 19 en holte 9 voeten, en heeft dus op een grooter type betrekking. Bij Witsen vindt men echter eenige uitvoerige afmetingen, die wel voldoende gegevens opleveren voor de verschillende verhoudingen.

FRAGMENT VAN HET PROFIELGEZICHT OP AMSTERDAM BIJ WILLEM JANSZ. BLAEU, 1606. (RIJKSPRENTENKABINET).

Verder geeft Furttenbach's Architectura Navalis van 1629 eenige lijnen en maten van een snelzeilend Hollandsch handelsvaartuig.

Het best zal men zich echter wel de lijnen van het Halve Maen-type kunnen voorstellen naar die van oude Vlaardingsche vischhoekers, die aan de buizen of vliebooten zeer verwant zijn, doch den smallen spiegel missen.

Van Loon in zijn Handleiding tot den burgerlijken Scheepsbouw (1838) zegt bij een uitvoerige lijnteekening van zulk een vaartuig, dat hun gedaante een lange reeks van jaren dezelfde gebleven is, en sinds het jaar 1607 eenig in haar soort. Zij bezitten een rondvlakken bodem, welke voor en achter vernauwt, en vóór scherp opwaarts gebogen is op een flauw gebogen slemphout en achter door eene piek, bij het roer, scherp eindigt.

Deze hoekers waren zeer weerbaar en bezeild. Zooals van Loon zegt, konden zij met alle luchten de Noordzee bewonen, zoo veilig als een boer zijne landhoeve. Zij zeilden met het oude schooverzeil op 5 streken in zee, zonder wraak.

Zij deden tochten zoowel naar IJsland als naar de Middellandsche zee. De hoeker zonder bun, alleen voor koophandel gebouwd deed in de Spaansche en Middellandsche zeeën, met het oude schooverzeil stoute en veilige zeetochten en zeilde in negen dagen uit Bilbao Vlaardingen binnen.

Ten slotte geeft een ordonnantie van 1563 nog eenige aanwijzingen. Volgens artikel 5 zullen zeeschepen van veertig vaten voorzien moeten zijn van koebruggen en boevenetten, of ten minste met een overloop en met een boevenet, nadat tot sulcks ten besten sal konnen dragen, sonder daerdoor in 't seylen te krank te vallen. Ende alle die andere van grooter drachte van vyftigh of sestigh vaten met den voorsz. koebruggen ende boevenetten.

Onder koebrug verstond men een ondiep tweede verdeck, dat zoowel als verband, als voor bergruimte dienst deed. Het ging over het geheele schip of ook wel slechts ten halve.

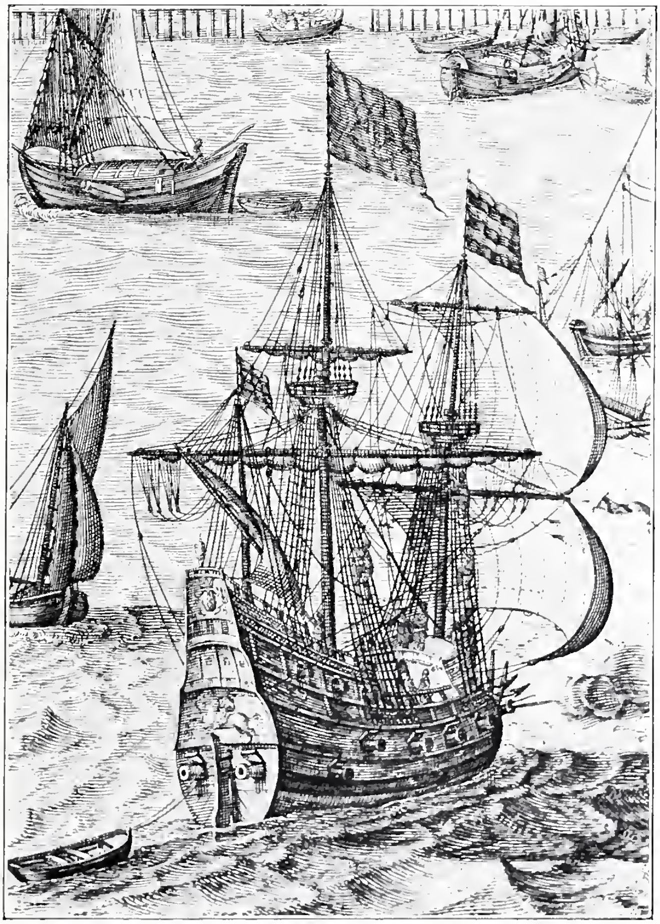
Het boevenet was een traliewerk 't zij van hout of geschoren touwen over de opening van het schip, 't geen die enteren willen, afweert (Witsen).

Wat betreft de bemanning en bewapening vinden wij een en ander in bovengenoemd placcaat van 1563, Een schip van vijftig tot tachtig vaten moest hebben 12 weerachtige mannen. Wanneer wij de Halve Maen zooveel sterker bemand zien, hebben wij rekening te houden met de reis waarvoor zij werd uitgerust. Bij Linschotens tweede reis bij Noorden om vinden wij dan ook aangeteekend, dat de vloot was „al te samen wel gemonteert van dubbelt volck, amonitie ende victualie naer behooren, voor de tijdt van anderhalf jaer."

Tevens is voor een dergelijke tonnenmaat aangegeven een bewapening met 2 dubbel bassen, 6 enkel bassen, 6 haecken en een douzyne spiessen.

Ook het journaal van Hudsons derde reis naar het noorden door R. Juet, voorkomende in de uitgaaf der Hakluyt Society van 1860 noemt iets van de bewapening. Zoo lezen wij op 25 Juli van twee steenstukken die in de boot werden meegenomen.

Nadat op 1 October een Indiaan, die langs het roer bij het vensterluikje der kajuit was geklommen en eenige voorwerpen had ontvreemd, was doodgeschoten, deden twee canoes den volgenden dag een aanval met pijlen. Met een „falcon" en met musketten werd de aanval afgeslagen. De „falcon" of Falchona was een middelbaar stukje geschut, dat 4 tot 6 pond schoot volgens Furtenbach's artillerie boek, en „32 mund lang."

FRAGMENT VAN HET PROFIELGEZICHT OP AMSTERDAM BIJ WILLEM JANSZ. BLAEU, 1606. (RIJKSPRENTENKABINET).

Van grooter belang dan voor het geschut zijn Juet's aanteekeningen omtrent het tuig.

Wij vinden vermeld een blinde (spritsail), een fok met bonnet, een voormarszeil, grootzeil met bonnet en grootmarszeil. Zeer duidelijk blijkt dat het scheepje 3 masten had uit de notitie betreffende 22 Augustus „stormy weather we set our fore corse (fok zonder bonnet), and stood to the eastward under our foresayle, maynesayle and misen". Deze bezaan was driehoekig en werd aan een bezaansroe gevaren.

Voor de pavoiseering waren de volgende gegevens. De vlag der Statengeneraal, die de nieuwe „Halve Maen" aan den grooten top voert, komt genoeg voor o. a. op het groote schilderij van Vroom in het Rijks Museum. Het is op een geel veld de roode leeuw met blauw zwaard in de rechterklauw en een bundel van zeven blauwe pijlen in de linker; ook volgens Allard's scheepsbouw I fol. 14. Eerst waarschijnlijk kort na 1653 worden de kleuren veranderd in een rood veld en gouden leeuw.

De vlag aan den voortop, de Amsterdamsche, is rood, wit, zwart, zooals wij die gelijktijdig op de schutterstukken ontmoeten.

De vlag van achteren draagt het merk V. O. C. Bij resolutie der Heeren XVII van 28 Februari 1603 (vermeld in de Navorscher 1860 bl. 318) werd dit merk vastgesteld als een V met een O door het rechterbeen en eene C door het linkerbeen van de letter. Dit beduidde „Vereenigde Oost-Indische Compagnie". De letter A er boven duidt aan: Kamer Amsterdam.

Gewoonlijk is dat merk zwart. Ook komt het wel in geel voor, o.a. op het schilderij van Backhuizen in het Mauritshuis, de O.-Indische Compagnies werf op Onrust voorstellende.

Meestal vindt men het echter niet afgebeeld op de scheepsvlaggen. Deze zijn enkel rood wit blauw op de schilderijen van Anthonissen, Cuyp en Bakhuyzen in het Rijksmuseum. Ook op het gevecht voor Bergen in Noorwegen door v. d. Velde ontbreekt het monogram in de vlaggen der Compagnieschepen.

NAAR DE GRAVURE VAN P. BREUGHEL.
EEN AMSTERDAMSCHE KOOPVAARDER 1564.

De thans op de Rijkswerf te Amsterdam gebouwde „Halve Maen" heeft over haar geheele lengte, alleen achter in de konstapelskamer iets afgaande, een overloop, die men wegens de geringe staanhoogte koebrug zou kunnen noemen. Daarboven is het eigenlijk verdeck, terwijl achter de bezaansmast een soort halfdekje is aangebracht, waarop zich nog een lage stuurmanshut bevindt. Vooruit is op het verdeck nog een bak gebouwd.

Eigenaardig is de stuurbeweging met den zoogenaamden kolderstok. Deze inrichting, die eerst in het laatst der 17e eeuw werd vervangen door het stuurrad, is het best te vergelijken met de wijze waarop een hooischip wordt bestuurd. Alleen ging de op de roerpen bevestigde kolderstok, waar hij door het dek naar boven ging, tamelijk ruim door een rol, die aldus tot hefboom en steun diende.

Voor deze verdeeling en constructie verstrekten de bekende boeken over scheepsbouw alle gegevens, terwijl voor vorm en tuigage de schilderijen van van Antum, Vroom en de Verwer en de prenten van Saenredam, Visscher en Bast contemporaine gegevens opleverden.

De verdere uitrusting als instrumenten en kajuitsinventaris is door den heer E. J. Benthem, die met groote toewijding de door den heer C. L. Loder ontworpen plannen onder leiding van den Directeur van Scheepsbouw Van Beek nader uitwerkte, met zorg bijeengebracht.

De Jacobstaf, globe en compas werden naar oude voorbeelden nauwkeurig gereproduceerd

Voor een en ander was de verzameling Barendsz in het Rijksmuseum van groot belang.

De heer A. W. Mensing, door zijn vroegere cartografische studiën en uitgaven zoo na aan deze herdenking betrokken, schonk be-

halve verschillende instrumenten een zeldzame reproductie van de eenige kaart, die Hudson op deze reis kan hebben gediend.

Hoezeer in het algemeen uiterlijk ook geslaagd, zullen toch eenige onjuistheden dengenen moeten treffen, die eenigermate met den zeer eigenaardigen stijl van het begin der zeventiende eeuw vertrouwd is, en wel voornamelijk in vorm en kleur der figurale en ornamentale versieringen.

De wolken op de zoogenaamde vertuining aangebracht, zijn allerminst passend in het tijdvak van den bouw. Deze komen eerst in het midden der zeventiende eeuw voor. Behalve de schilderijen geeft een rekening van 1607 voor de Zeeuwsche admiraliteit (bij de Waard, De Nederlandsche Vlag, vermeld) een aanwijzing, n.l. „noch gheschildert rontom op de sijden van 't schip met loofwerc grotis ghewijse van wit ende swart naer behooren, alsmede het voorgaellioen ende pinnen gestoffeert met diverse coleuren."

A. DE VERWER 1621.
FRAGMENT VAN HET SCHILDERIJ „DE SLAG OP DE ZUIDERZEE."
(RIJKSMUSEUM NO. 2545).

Hoe knap ook gebeeldhouwd, alles moest van een veel archaistischer karakter zijn. De kop, die den grooten knecht bekroont, heeft het zoetelijk gladde van een achttiende eeuwsche figuur, in den leeuw mist men den wreeden stijl van Hudsons tijd en de kloeke behandeling, die wij nog in verschillende voorbeelden aan balkversieringen in onze oude gevels kunnen terug vinden

Ook schijnt het bovendeel van den eigenlijken spiegel in verhouding te hoog en ware op deze afmeting een tweede sprong sierlijker. De omlijsting der bovenhelft mist stijl, de vulling der onderste helft met de schuin aangebrachte wapenschilden is eveneens weinig overtuigend.

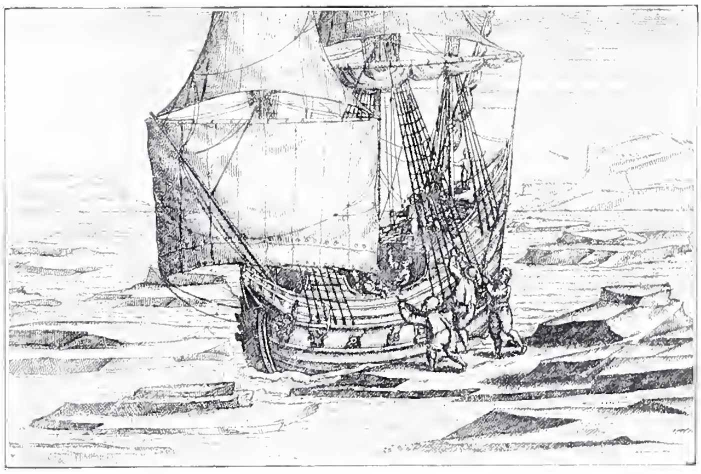
Wenschelijk ware het geweest indien in deze de verdienstelijke uitvoerders begrepen hadden, dat het bezit van technische kundigheden, bij een dergelijke reconstructie, niet het eenige vereischte was en dat er — behalve eene scheepsbouwkundige archeologie — nog een andere te bestudeeren bleef, waarvan de kennis echter niet in luttele maanden te verwerven is.

Hoe verdienstelijk ten slotte het algemeen resultaat moge zijn, zeker zal de latere samensteller eener dergelijke commissie een ruimere representatie onzer nationale wetenschap dienen te bedenken, dan die van slechts één technicus en niet één archeoloog in eene commissie die ongeveer dertig leden telt.

Toch zal ook degene wien het werk niet

in allen deele onberispelijk toeschijnt, niet kunnen dan waardeeren het initiatief van degenen, die tot den bouw besloten, en de toewijding van hen die dezen zoo verdienstelijk ten einde brachten.

Zonder twijfel zal dit historisch geschenk in Amerika met enthousiasme door duizenden worden begroet, waar het in lange toekomst moge blijven getuigen van onze oude glorie.

PRENT UIT: WAERACHTIGE BESCHRIJVINGHE VAN DRIE SEYLAGIEN NA CATHAY EN CHINA, DOOR GERRIT DE VEER, 1598.

NO. 8. DE MALLE ACTIONISTEN NAAR VIANEN OF 'T PEPERLAND.

NEDERLANDSCHE HISTORIEPRENTEN,

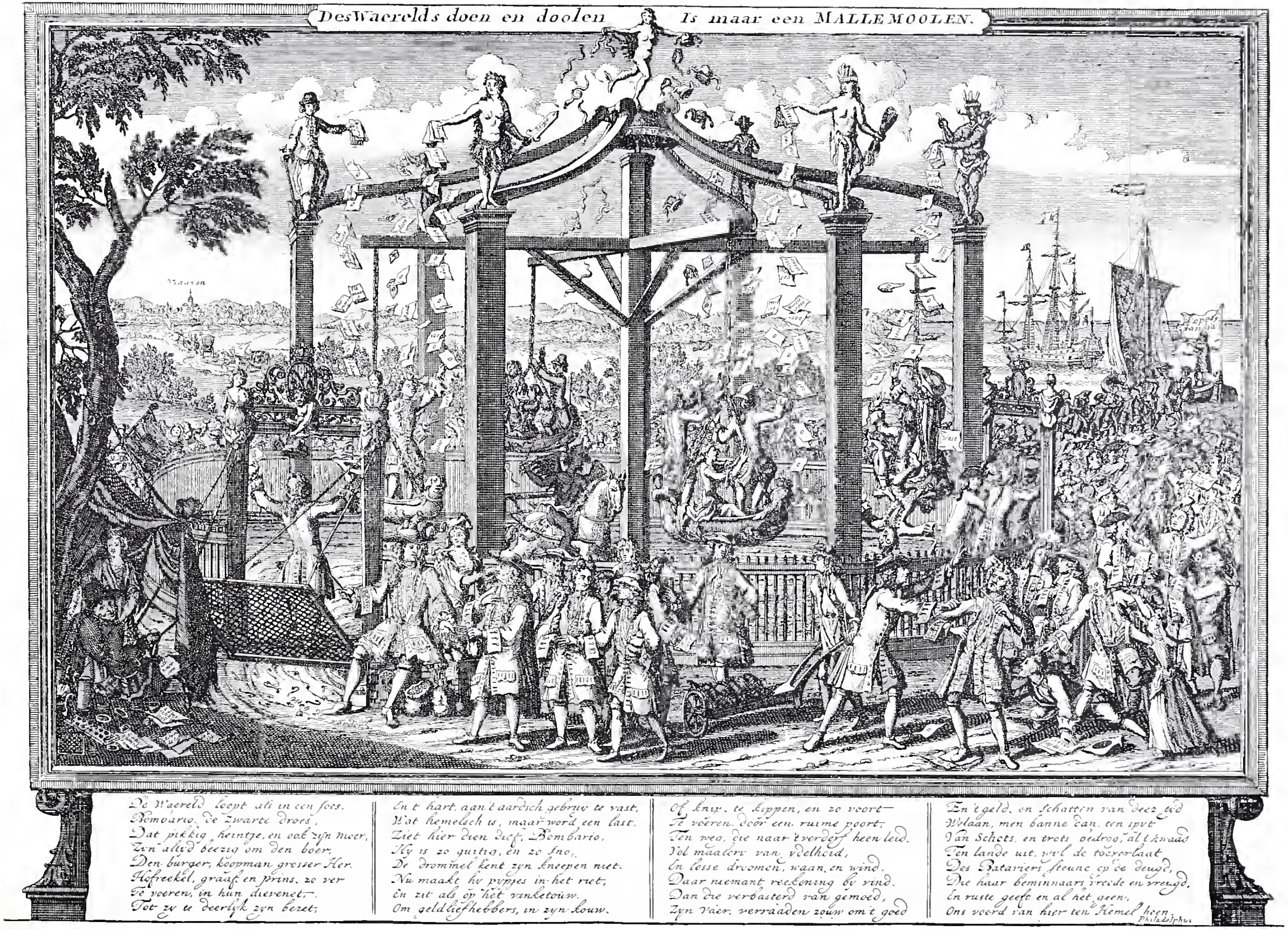
UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR

DR. H. BRUGMANS EN DR. W. W. VAN DER MEULEN.

IV (Vervolg).

Onze volgende prent (n°. 8) brengt op eenvoudige, maar juist daarom uitnemende wijze het uiteinde der actionisten in beeld; zij stelt voor „De malle Actionisten naar Vianen of 't Peperland." *) Uit de Muiderpoort te Amsterdam komt een overhuifde speelwagen rijden, bespannen met vier paarden, gemend door Bombario; als postillon fungeert een satan; de voorrijder leidt den weg naar de bankroetiersplaatsen Kuilenburg en Vianen, wier perspectieven aan den horizon zijn te zien. In den wagen zitten vijf heeren; een zesde klimt er op; achterop zit nog een zevende figuur, een soort nar, zeepbellen te blazen. Op de huif een aapje met geldzak en vlag met opschrift: „Zie zo, zie zo, Bombario is Aperij in folio." Achter den wagen volgen anderen; uit de poort komen nog weer anderen, blijkbaar allen met hetzelfde doel; een vrouw tracht tevergeefs haar man tegen te houden op den weg des verderfs. Ook de paarden zijn omringd door mannen, die mede op weg gaan; daarbij een heer, die wordt voortgeleid door een vermomden duivel met pruik en jas, maar kenbaar aan horens en bokspooten; een gebochelde dwerg blaast den koopman wind in. Meer naar voren in den rechterhoek taxeert blijkbaar een oude-kleerkoop een jas van een bankroetier; op den grond ligt een pruik. Naast den wagen staan twee mannen te disputeeren; een jongen houdt hun een ledigen geldzak voor; links van hen staat

*) Muller n°. 3570, van Stolk n°. 3490.

NO. 9. DES WAERELDS DOEN EN DOOLEN IS MAAR EEN MALLE MOOLEN.

een oude, blijkens zijn kleeding verloopen koopman; op een papier, dat hij in de hand houdt, leest men: „Zwol *f* 10,000 voor 't passagie geld", Links een tentje, waar de dorstige mensch een hartsterking kan nemen.

Beroemder nog is onze volgende prent (n°. 9), met dit diep-philosophische opschrift: „Des Waerelds doen en doolen, Is maar een Mallemoolen". *) In gewone, rustige tijden moge deze weinig opwekkende gedachte soms bij moralisten zijn opgekomen, in woelige, jachtige perioden als die van den windhandel lag zij zoo voor de hand, dat het ons niet kan verwonderen, dat zij in prent is gebracht. De voorstelling is in het algemeen duidelijk genoeg; slechts enkele détails eischen een weinig toelichting. Boven op den molen staat Fortuna, die narrekappen en slangetjes over de menigte uitstrooit. Op de zes stijlen van het buitenwerk staan zes figuren, die de verschillende vormen van windhandel symboliseeren, een Hollandsche turfboer, een Indiaan enz. Zij strooien actiën uit over de menschen in de schuitjes van den molen en daar buiten; blijkens de opschriften zijn het die van Hoorn, Edam, Enkhuizen, Medemblik, Alkmaar, Purmerend, die van de Zuidzee-Compagnie, van de Mississippi en van de West-Indische Compagnie. De molen zelf wordt in beweging gebracht door den duivel te paard; in de schuitjes, waarvan twee blijkens de versiering met een honden- en een hanenkop Engeland en Frankrijk moeten voorstellen, staan en zitten talrijke personen, die de actiën trachten te vangen; bij deze pogingen valt een man uit een der schuitjes; een ander schuitje draagt de vlag der „Bubbels".

De geheele molen is omgeven door een balustrade, gebroken door twee ingangen of liever door een in- en een uitgang. De eerste en waarschijnlijk ook de laatste is gekroond door het wapen van Law en een aap met narrenkap. De ingang wordt afgesloten door een hek, dat door Bombario, in een tent verscholen, kan worden dichtgetrokkeu. Met zinspeling op een heer, die blijkbaar zoo even den molen is binnengetreden, roept hij „Al weer een". Bij hem staat een dame, die in het onderstaande vers „zijn moer" wordt genoemd; blijkbaar zet zij koffie voor de liefhebbers, terwijl ook tabak is te krijgen. De weg naar den molen is met vischhaken bestrooid en heet „De Weg des verderfs". Aan dien weg zit niemand minder dan de groote John Law op een volle geldkist; volle geldbuidels staan bovendien naast hem; achter hem staat de Dwaasheid, kenbaar aan haar zotskap. Rijke heeren komen aanloopen, allen beladen met geldzakken; een kruier brengt er nog meer aan op zijn wagen; allen willen als om strijd „op de Zuit" speculeeren.

*) Muller n°. 3573, van Stolk n°. 3493.

Daarentegen worden de geplunderden blijkbaar den uitgang van het perk uitgezet. Daar verdringt zich een dichte menigte; een van hen wil zich de hals afsnijden; een ander geraakt onder den voet; het is een groot misbaar door elkander. Waar al deze ongelukkigen ten slotte terecht komen, blijkt op den achtergrond; rechts ligt een schip gereed naar „Peperlandia"; links rijden een aantal koetsen naar „Viaanen".

Onze laatste prent (n°. 10) omtrent den wind handel van 1720 is weer zeer plaatselijk; zij betreft de Westfriesche en Waterlandsche steden. Zij is getiteld: „De Meerman van 't Noorder Gewest als Opper Directeur der Zee-plaatverkruyers van het verkeerde Pampus beslaande de Achterhoede van het Papiere Actie-Schouburgs-regiment" *). In zijn zeewagen rijdt de genoemde Meerman over de baren; in zijn linkerhand heeft hij een schip met kameel, met het versje: „De Scheepskameel niets baat na 't wech doen van de plaat"; in de rechterhand klemt hij een schop. Achter hem staat een figuur, die men zoowel voor Mercurius als voor de Faam kan houden; zij bekroont den Meerman met een krans, gevlochten uit de drie haringen van het Enkhuizer wapen; bij haar het versje: „Mercurius door mij Hervat zijn Heerschappy." Op den achtersteven van den zeewagen staat een windmolen met begrijpelijke bedoeling; op het boord hangen de wapens van Alkmaar, Edam, Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, Monnikendam en Purmerend. Achter dit groote schip volgt een bootje, waarin een blaasbalg

*) Muller 3593, van Stolk n°. 3513.

NO. 10. DE MEERMAN VAN 'T NOORDER GEWEST.

en eenige blazen; het is de „Wind ballast Bood". Het geheel wordt getrokken door de drie stedemaagden van Enkhuizen, Medemblik en Hoorn, kenbaar aan haar emblemen, gemend door den Meerman. Enkhuizen heeft op het hoofd een mand „Sukerde Fiegen" en in de hand een papier met opschrift: „2½ mill. Fourn." Bij Hoorn leest men in de golven: „2 Millioen Fournissem". Medemblik draagt een schepnet over den schouder en houdt met Hoorn een grooten doek vast, waarop dit fraaie gedicht:

„Voor zo veel plaaten als ons drietal slaat tot poen,
's Verkeerden Pampus-plaat men kan verkruyen doen".

Ook Medemblik heeft „1,600,000 Guld. Fournissem". Vóór deze drie zwemmen nog ongeteugeld de stede-meerminnen van Monnikendam en Edam, kenbaar aan haar emblemen, een monnikskap en een koeienkop; ook zij hebben haar geld belegd in de groote onderneming blijkens de papieren, die zij triomfantelijk omhoog houden: „2,200,000 Gulden Fournissement" en „2,240,000 Gld. Fournissem".

Rechts achter deze groote watergroep is een tweede waarneembaar. In een tweede, door een triton getrokken schuit zit de Alkmaarsche stedemaagd, met een weegschaal, waarop een kaas en een zak geld evenwicht houden in de rechter-, een papier met opschrift: „2,800,000 G. Fourn." in de linkerhand; bij de kaas nog het geruststellende opschrift: „Kaas voor u geld". Naast haar zit de maagd van Purmerend met een vlag in de hand, waarop: „Ik lig in 't Gezicht van de Groote Pampus Stad", en een papier met: „50,000 G. fourn." Ongeveer op dezelfde hoogte, maar geheel naar links is een visschersschuit te zien, waar een ledig net wordt opgehaald, met deze toelichting:

„Mooy weer en geen haring
Is des actiemans ervaring".

Daarachter twee hooge klippen, de „Domheids Baaken", met vlaggen: op de eene daarvan het wapen van Utrecht met een

NO. 11. TER NAGEDAGTENIS VAN HET WISSELVALLIG WONDER JAAR 1763.

spade ter herinnering aan de groote, maar deerlijk mislukte plannen van een kanaal van Utrecht naar zee.

Meer naar rechts op den achtergrond de stad Enkhuizen, door den teekenaar blijkbaar door een vergrootglas bezien. Daarvóór een groote zandbank, ,,'t Verkeerde Pampus", waar een groot aantal mannen aan het afgraven zijn; een schuit en een baggermolen liggen erbij. Rechts boven in de wolken: ,,De Zon in de Waterman".

De bedoeling van dat alles is zeer duidelijk. Er was een compagnie te Enkhuizen, waaraan ook de andere Noord-Hollandsche steden hadden deelgenomen, met het doel een zandbank vóór de haven aldaar te amoveeren. Dan zoude, naar men hoopte, deze stad weer een handelsstad van groote beteekenis kunnen worden, wellicht een wereldstad, de groote concurrent van Amsterdam. Tegen zulke groote verwachtingen waarschuwt nu onze prent. Zij had gelijk; van deze grootsche, maar zwak opgezette onderneming is niets terecht gekomen; verlies is er geleden, geen winst gemaakt,

Met den Meerman van het Noorder Gewest zijn wij aan het einde van onze prenten over het groote jaar der ,,bubbel-negotie" gekomen. Het ,,Groot Tafereel der Dwaasheid" werd weer opgerold; alles keerde weer tot zijn normale proportiën terug; Mercurius nam Bombario den staf weer uit de handen.

Het duurt meer dan veertig jaar, voordat de spotprenten zich weer met de speculatie bezig houden. Het was in het befaamde noodlottige koopjaar 1763, dat de oude herinneringen aan floristen, actieknapen, bubbelnegotie enz. enz. weer werden verlevendigd. De oorzaak was uit den aard der zaak de crisis van genoemd jaar, die evenwel zeer weinig had te maken met den ouden windhandel. Wat was er gebeurd? Amsterdam was in den loop der achttiende eeuw de groote geldmarkt van Europa geworden. Buitenlandsche potentaten, zoowel groote en machtige als kleine en onbeduidende, republieken, steden en compagnieën, daarnaast particulieren sloten hun leeningen op de Amsterdamsche Beurs naast de regeeringscolleges en handelslichamen der Republiek zelf. Het ligt even-

zeer voor de hand, dat de overvloed van kapitaal den wisselhandel zeer had doen toenemen. Reeds in de zeventiende eeuw wisselde men veelvuldig op Amsterdam en dat nam in de volgende eeuw nog grooter, ongekende proportiën aan. Vooral gedurende den zevenjarigen oorlog was steeds voor de groote geldoperatiën een beroep gedaan op de nooit falende kracht der Amsterdamsche Beurs. De oorlogvoerende mogendheden hadden uit den aard der zaak zeer veel geld noodig voor hun steeds herhaalde, zeer omvangrijke uitrustingen. te herzien. Het spreekt van zelf, dat daarvoor zeer veel goud noodig was. Hamburg was de leverancier voor Duitschland, maar uit den aard der zaak moest daardoor enorm veel goud worden betrokken uit Amsterdam. Dat nu veroorzaakte daar een geldcrisis, gelijk onze tijd ze heeft ook gekend. Tal van wissels bleken eenvoudig onbetaalbaar; wie zich daarin diep had gestoken, zag zijn papier voorloopig waardeloos; staking van betaling was het gevolg Den 25 Juli 1763 viel het beroemde huis de Neufville met een passief van 3 millioen;

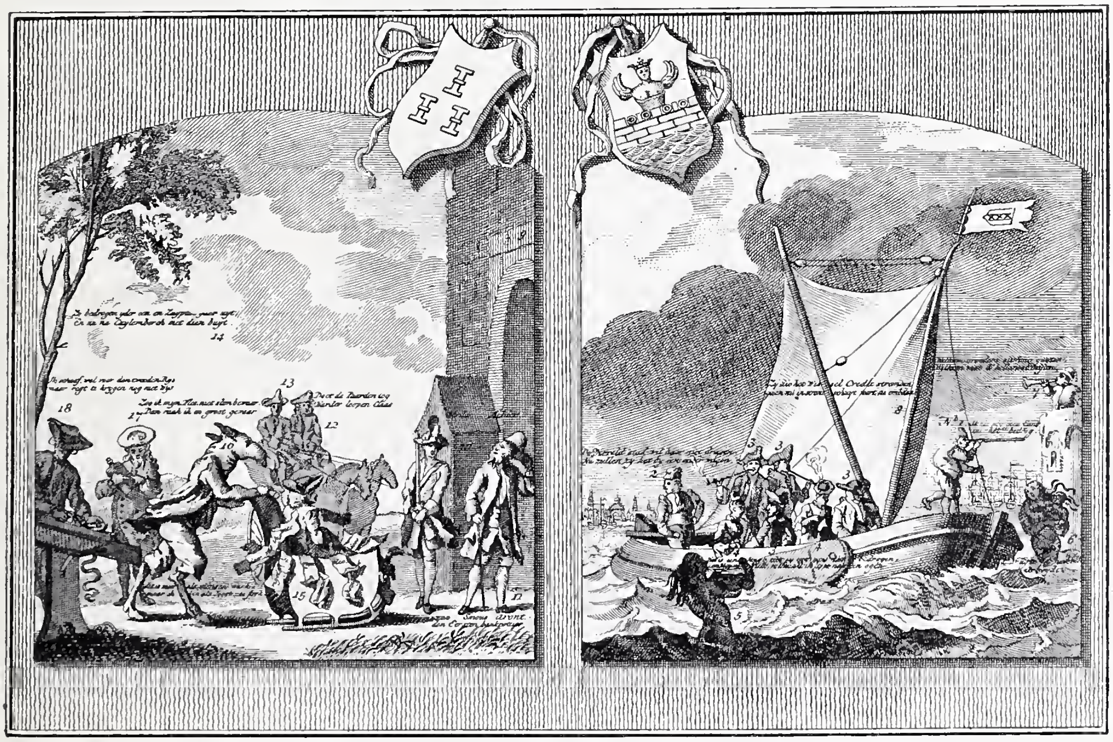
NO. 12. BLIJDE NAGEDAGTENIS OVER HET HERLEEVEN VAN AMSTELS GROOT CREDIT.

Bovendien werden steeds aan landen en steden aanzienlijke oorlogsschattingen opgelegd. Pruisen eindelijk begon zeer groote hoeveelheden papiergeld uit te geven, veel meer dan waarvoor het reserve kon aanwijzen. Het ligt voor de hand, dat daardoor zeer veel betalingen voorloopig in papier of wissels werden gedaan; een zeer sterk verbreide wisselruiterij was er het gevolg van. Na den vrede moest uit den aard der zaak de afrekening komen. Zeer veel betalingen moesten worden gedaan; Frederik de Groote begon onmiddellijk zijn muntstelsel en financiewezen een groot aantal andere firma's, misschien een 50, werden in zijn val medegesleept. Het gevolg was een paniek, die in Augustus en September nog voortduurde en heel wat verwarring stichtte. Maar weldra herstelden zich de normale verhoudingen. Zoodra de paniek bezworen, was en men het slagveld kon overzien, bleek het, dat de zaak minder ernstig was dan men zich onder den eersten indruk had voorgesteld. Het geld kwam weer voor den dag; tal van firma's herstelden zich; de Neufville kon al spoedig 60 pCt. aanbieden; veel wat verloren scheen, kwam weer terecht.

Er had een zuivering plaats gehad, die den geheelen handel ten goede kwam. *)

Het ligt voor de hand, dat de pamfletschrijvers zich te goed deden aan den val, den dreigenden ondergang van hooggeschatte handelshuizen. Ten tooneele kwam „De Boere Praatkring of Aanmerkelijke Consultatie tusschen Louw de Veenboer, Jaap de Baggerboer, Klaas de Visboer, en Krelis de Kaasboer, betreffende de Bankroeten van eenige groote Kantooren, zoo te Amsterdam als elders." †) Een poëet dichtte „Ter Nagedagtenis van het Wisselvallig §) wonder Jaar 1763." **) Alle pamfletten en gedichten werden ten slotte verzameld in „Het Wissel- en Wondertoneel, Van den Jaare 1763, of Verzameling der Geschriften, Welke over de Veelvuldige Bankroeten zijn in 't Licht gekomen" ††), een collectie, die echter in omvang en beteekenis niet met het Groot Tafereel der Dwaasheid is te vergelijken.

Behalve naar de pen greep men naar potlood en graveerstift. Het genoemde gedicht „Ter Nagedagtenis van het Wisselvallig wonder Jaar 1763" behoort bij een prent (n°. 11), die op blz. 183 is afgebeeld. *) De geheele voorstelling wordt omsloten door een poort, waaraan verbroken boeien hangen; bovendien links een medaillon met Flora op een mager varken, een duidelijke herinnering aan het tulpenjaar; rechts kinderen met een zak met actiën, natuurlijk een zinspeling op het jaar der speculatie 1720. Links van de poort zit Mercurius het tooneel daar binnen aan te staren; zijn gedachte is aldus uitgedrukt: „Geen troebel, krijg, hoe swaar vermelt, Heeft mij vol droefheid zoo Ontstelt". Rechts van de poort doen ratten zich te goed aan den inhoud van een brandkist, waarop staat geschreven: „'t Maakt stad, en land, thans vol gewoel. En geeft een desolate boel". Door de groote poort heeft men het gezicht op een wagen, bespannen

NO. 13. BEHOUWEN REYS DER NIEUWE VLUCHTELINGEN.

*) Vgl. over deze crisis: Sautijn Kluit, De Amsterdamsche Beurs in 1763 en 1773 (Amsterdam, 1865).

†) Knuttel n°. 18874.

§) Men lette op de niet onaardige woordspeling.

**) Knuttel n°. 18875.

††) Knuttel n°. 18873. Een groote verzameling ook op de Thysiana te Leiden.

*) Muller n°. 4143*a*, van Stolk n°. 4131 I.

met zes paarden, die op een poort toerijdt. Een zekere „Arent", blijkbaar een bankroetier, snelt de poort binnen, roepende: „Dat gaat u voor"; op den grond staat nog: „Die rijk wil worden volgt mij". In den wagen zitten vier personen; op den wagen deze opschriften: „de weg is ons bekent" en: „Wij volgen als Getrouwe broeders". Achter den wagen nemen twee mannen afscheid van elkander; blijkens de onderschriften zegt de een: „Die Nueve Fielten, *) als een haasie, gevolgt dan kan wij 't Harden Klaasie." †) De ander antwoordt daarop minder diepzinnig, maar niet minder waar: „'t Gerecht vervolgt ons allerweegen, en 't gestolen gelt maakt mij verleegen". Achter deze twee kooplieden staan nog een aantal andere; met wanhopig gebaar houden zij papieren in de hoogte, met deze opschriften: „ik moet de poort nu uit", „*f* 20.000 verlore", „Meer Wissels als Gelt", „ag mij", „al te goed geweest".

Een pendant van deze niet onaardige, maar toch weinig geestige prent is de volgende (n°. 12), die het opschrift draagt: „Blijde Nagedagtenis over het Herleeven van Amstels Groot Credit, in het Wisselvallig Wonder jaar A°. 1763." §) Zij vereischt evenmin als de vorige veel toelichting. Men herkent gemakkelijk genoeg de Amsterdamsche Beurs en begrijpt spoedig, wat daar voorvalt. Zeus doet met zijn bliksem den wagen van Phaëton ter neder storten; niet deze overmoedige zoon van den Zonnegod valt evenwel uit den hemel, maar een viertal Amsterdamsche kooplieden. De dichterlijke verklaring luidt: „Zoo stort, die yder stak na eer, Als Faëton van boven neer". Beneden zwaait Herakles zijn knots tegen de speculanten met deze bedreiging:

„Vlugt Schelmen, waar g' u schatten bergt,
Gy hebt d'Goedheydt lang getergt,
U snoot bankroet maakt groot gerugt,
Waar door menig eerlijk koopman zugt."

De godenzoon heeft een helpster in een zeer prozaische schoonmaakster, de „Beurzeveegster", die zich aldus uitdrukt:

„Dus Ruym ik moedig Drek en Stof,
En 't prul papier dees beurs weer of,
En veeg het uyt, wyl 't niet en deugt,
Eer het Geeft door tijd an rotten vreugt."

De heeren, die aldus worden weggebezemd, werden aldus gequalificeerd:

„Vier Fielten *) Ruymen Amstels beurs,
Uyt vrees voor 't Recht en Crediteurs."

Anderen zuchten:

„Het spel is al te Hard, verbruyt,
O Klaas †), waar bergt men lyf en buyt"

Op den rug van een dezer kooplieden leest men:

„Myn Fles is vol en kan wat velen
'k ben ryk genoeg door listig stelen."

Allicht is daarin een zinspeling te zien op een Amsterdamschen wijnkooper, die den toepasselijken naam van Fles droeg.

Een laatste is meer voldaan, want, zegt hij:

„Ik Ruym met den buyt
Als een Arent §), vooruyt."

Links komt Justitia met zwaard en weegschaal; zij drukt haar voldoening uit over hetgeen zij voor haar oogen ziet gebeuren:

„Dees plaats gezuyvert, doet my verblyden,
Geen Amstels beurs kan onkruyt lyden"

Waarop Mercurius haar hoffelijk aldus aanspreekt:

„Zijt welkom deugt die mij vol moet
Weer als voor heen herleven doet."

Eindelijk daalt boven hen een vrouwengestalte met een bloemtuil neder uit de wolken; wie zij is, leert ons het gedicht:

„'t Credit, vervloogen door de nydt,
Daalt weer dat Amstels beurs verblydt"

En zoo beleefde men te Amsterdam het wonderbare, dat het crediet zich door daling ter beurze weer herstelde. Het spreekt wel van zelf, dat beide prenten uit de nadagen van de crisis moeten zijn, dus uit het najaar van 1763.

Onze laatste prent heeft weer den uittocht der bankroetiers tot onderwerp (n°. 13). Zij heeft tot titel: „Behouwen reys der nieuwe vluchte-

*) Natuurlijk de Neufville.
†) Misschien Nicolaas Hartsen.
§) Müller n°. 4143*b*, van Stolk n°. 4131 II.

*) Waarschijnlijk weer de Neufville.
†) Waarschijnlijk weer Nicolaas Hartsen.
§) Vgl. den Arent van de vorige prent.

lingen, of de schielijke Uytvaart der vier helden, in een Koeschuyt na Embden" *). Het is een spectacle coupé. Links de poort met het wapen van Kuilenburg; de schildwacht vraagt: „Werda. Alhier", waarop een juist binnenkomend bankroetier zeer ter snee antwoordt: „Smous Aront, den Eersten bankrottier" †). Een man in een slee wordt voortgeduwd door een ezel; de slee is beladen met wissels. Daarnaast een wagen met twee paarden, evenzoo op weg naar de vrijstad; de passagier zet den koetsier tot spoed aan: „Doet de paarden tog Harder loopen Claas" §). Achter den ezel een man met een flesch, natuurlijk weer de wijnkooper met zijn omineusen naam, die zich zelf aldus aanspreekt:

„Zoo ik myn Fles niet slim bewaar,
Dan raak ik in groot gevaar."

Naast hem een man met een schaafbank **), die zich aldus uit:

„Ik schaaf, wel voor den tweeden Rys
maar regt te krygen nog niet wys."

Boven hen nog deze treffende poëzie:

„Zy bedrogen yder een en Zuypten jaer uyt
En nu na Cuylemborch met dien buyt."

Onder den ezel staat nog te lezen:

„Dit is meer als mensen werk,
Maar ik ben als Joost zoo sterk."

De andere helft van de prent vertoont een schip met de Amsterdamsche vlag in top, dat zeilree ligt naar Emden, waarvan het wapen aan den rand is aangebracht. Op den achtergrond Amsterdam:

„De werreld stad wil haar niet dragen
Nu zullen zy het by een ander wagen."

Op het zeil van het schip staat te lezen:

„Zy die Wissel Credit stremden,
Gaan nu in stront schuyt voort na embden."

Op de schuit zelf staat nog een vrij wel onleesbaar opschrift. Voor op de plecht staat een schipper met een vervaarlijken kijker: „Ik zie nog geen Eynd aan het bedrog". Twee zeemeerminnen omgeven het schip. Op Emden's tinnen staat de wachter, die de reizigers vroolijk toeroept door zijn trompet:

„Welkom broeders slimme guyten
Welkom met d'hollandse duyten."

Daarmede nemen wij afscheid van de oud-Hollandsche speculatie. Het is niet de sympathiekste zijde van den oud-Hollandschen handel, die wij lieten zien. Of wij evenwel een juist beeld van dien handel hebben verkregen? Stellig niet, al ware het alleen hierom, dat het beeld zeer onvolkomen is geweest. Misbruiken, uitspattingen vormen een dankbaar onderwerp voor spotprenten; maar juist daarom geven deze laatste het volle leven, het historische leven in zijn geheel niet weer. En ten overvloede past vooral onzen tijd voorzichtigheid in het oordeel over het voorgeslacht juist in deze materie. Of geldt het misschien altijd in de twintigste eeuw, wat in 1763 Vrouw Justitia meende te kunnen constateeren:

„Geen Amstels beurs kan onkruyt lyden?"

De beantwoording van die vraag laten wij liever aan den geneigden lezer over.

---

†) Muller n°. 4144, van Stolk n°. 4132.

§) Vgl. de vorige prenten.

**) Blijkbaar nogmaals Hartsen.

*) Vermoedelijk ook een zinspeling op iemand, die van der Schaaf, Schaafsma of iets dergelijks heette.

VIJF „VERGETEN LIEDJES”

DOOR

P. C. BOUTENS.

I.

BIJ DE LAMP.

Bij de lamp blijf ik alleen.
Waar uw kus en lach verdween,
Sluit de stilte rond mij heen

Tot den effen glans waarin,
Liefelijkste droombegin,
Ik mij klaarst op u bezin.

En mijn oogen lezen niet
't Oud verhaal van vreemd verdriet,
Waar ik straks den wijzer liet. . . :

Door bezonken wolkepracht,
Heel den dag om u herdacht,
Gaat de ziel in tot haar nacht:

Door zoo helder avondrood
Naar een nacht zoo diep en groot
Als uit leven naar den dood:

Of ge al zonder morgen ging
Buiten levens duistren ring
Rusten in verheerlijking,

Wijl ik hier bij 't lampelicht,
De oogen naar mijn boek gericht,
Nog wat van u droom en dicht,

Tot het uur van slapen slaat
En niets blijft dan uw gelaat
Als de droom in droom vergaat.

II.

EEN ANDER OUD LIED.

Laat nimmer af te vragen
Uw zoeten bruidegoom :
Wat hij onthoudt bij dage,
Dat brengt hij in den droom.
Ook ik ging vroeger arm en blind,
Een onbewust verloren kind, —
Ik dacht niet eens aan klagen :
Zoo licht leken de dagen !

Toch had ik niet gevonden
Door minnen en verlangen veel
Aan zijne roode wonden
Mijn klein en eigen deel.
Daar lag ik neder in den nacht —
Hij kwam zoo stil en ongedacht
Of hij mijn ziel behoefde
Nog vóor zij zich bedroefde.

In witte-rozengaarde
Verrees mij zijn gezicht
Als boven zomersche aarde
De maan vroeg-avonds licht.
Als dauw die daalt door dorstig groen,
Als zoele regen door den noen,
Door het doorgeurde loover
Zoo boog hij tot mij over.

Gelijk een droom in droomen
Is van zijn lieflijkheid
Over mijn ziel gekomen
De volle aanwezigheid :
Geen ding is, dat de weelde van
Zoo diep geluk verbeelden kan,
Als waken nooit zal weten
En nimmer kan vergeten.

Hij kuste niet mijne oogen
  Of mijnen warmen mond,
Hij heeft mijn hand getogen
  Aan zijner handen wond;
  Zijn voet beroerde mijnen voet;
  De volheid van mijn hartebloed
Sprong, een fontein zoo blijde,
Aan zijn doorstoken zijde.

Gelijk een vrouw in baren
  Zoo lag ik roereloos:
Zijn wonden in mij waren
  Als doorn en roode roos.
  Toen week zijn glanzend aangezicht
  Als maan verbleekt in morgenlicht:
Nog rook ik hemels geuren
Toen ik den dag zag kleuren.

De vogels werden luide
  Op 't scheemrend aardgezicht.
Als jongste zijner bruiden
  Stond ik in 't witte licht —
  De zwelling mijner zijde was
  Gesloten als een zuivre vaas;
Mijn hand en voet verbleven
Uit blanke sneeuw gedreven.

Laat nimmer af te vragen
  Uw zoeten bruidegoom:
Wat hij onthoudt bij dage,
  Dat brengt hij in den droom.
  O heimelijke heerlijkheid
  Van dagen arm en onbenijd,
Die werdt éen zalig smachten
Naar zijn doorzonde nachten!

III.

DAAR RUIMT DE WIND...

Daar ruimt de wind en vaagt de heemlen schoon.
Vanavond nog zult gij verheerlijkt zijn
Wanneer de winden sluimren aan uw troon,
De sterren vlammen in uw baldakijn:

Als tusschen u en uw oneindigheid
De schaduw valt, en in dat klaar gewelf
Uw blank geluk dat god noch mensch benijdt,
Niets ziet weêrspiegeld dan zijn glimlach zelf:

O Ziel die alles wat uw wil bedroeft,
Van voor uw aangezicht hebt weggedaan,
Die alle schoon, zoovaak uw liefde 't hoeft,
Roept met éen blik der oogen tot bestaan:

Vanavond nog zult gij verheerlijkt zijn
Wanneer de winden sluimren aan uw troon,
De sterren vlammen in uw baldakijn:
De ruime wind vaagt al de heemlen schoon.

IV.

SPROKKEL-ZOMER.

Als een wolk van zalige oogen,
Uit het land waar 't eeuwig zomert
Opgevangen in de teêrheid
Van matzilvren spiegels, hangt het
Wonder van den gouden middag
Over winterzee en -stranden,
Aureool van weinige uren
Om den lichtbloei onzer oogen...

Die de dalen uwer stilten
Bedt temidden van de stormen,
Die de schrijnen uwer heemlen
Boven ons verlangen opent,
Stem ons dagen en ons nachten
Tot één biddend ademhalen,
Maak ons steeds bereid en waardig,
Zooals nu in ons te ontvangen
Van uw lijf en bloed den zegen
Uit uw schaduwlooze handen.

V.

MAARTSCHE SNEEUW.

Als onaantastbaar manna ligt
Op Maartsche sneeuw het nieuwe licht
  Van d'eersten lentedag —
Nooit in zoo overdaadgen val
Vond mij het blond geluk in al
  De lenten die ik zag...

In welke schuren opgeleid,
Wordt iedre gomer zaligheid
  Voor de eeuwigheid bewaard,
Dat alle ziel die eerlijk mint,
In nieuw geluk de som herwint
  Van al geluk verjaard?...

O kind dat zong hoe niets beklijft,
Hoe elke zomer overdrijft
  En niet één bloem ons laat,
Hoe alle loon van lieven is
De dieper vore van gemis
  In 't vleesch van uw gelaat —

Nu blijkt uw goddelijkste goed
Dat ge al bezit verzaken moet
  En immer ledig scheidt,
Daar dorst van ongemengd gemis
Alleen door zanden wildernis
  Naar nieuwe tochten leidt.

Nu blijkt uw huis dit zalig veld
Waar manna dauwt en water welt
  Uit lucht en bodem braak:
Hemelsche spijs en drank waarvan
Geen sterveling onthouden kan
  Den smakeloozen smaak...

Als dood nog anders is dan rust:
Een nieuwe droom en zielsbewust,
  Ik hoop geen rijker deel
Dan deze diepe heerlijkheid:
Mijn hof dien sneeuw- en zonglans wijdt
  Tot dit verlucht prieel...

Als onaantastbaar manna ligt
Op Maartsche sneeuw het nieuwe licht
  Van d'eersten lentedag —
Nooit in zoo overdaadgen val
Vond mij het blond geluk in al
  De lenten die ik zag.

HOE 'T AANKWAM EN VERLOOPEN ZAL.

(1STE FRAGMENT UIT EEN DAGBOEK).

DOOR

F. V. TOUSSAINT VAN BOELAERE.

2 April.

Gebeurt het niet dikwijls? Jaren lang woont gij in ééne buurt en in die buurt wonen andere menschen, die net zooals gij gaan, en keeren in levenden lijve, net zooals gij doen hun dagelijkschen handel, en die gij nochtans nooit, in heel dien tijd, met wetende oogen ziet of herkent.

Een morgen echter, 't weêr is bijvoorbeeld guurder, en 't is kil, en gij stapt haastiger dóor dan anders natuurlijk — daar loopt ge, op den hoek der straat, vlak een van die onbekenden tegen den schouder aan. Ha! dan gebeurt er als een tweegevecht in beleefdheden, om wie zoo welopgevoed (ja, welopgevoed!) zal zijn, dat hij gedienstig den weg voor den andere ruime. Met een „pardon m'nheer" dat, in hulsel van damp, u nijdig uit de toegebeten lippen flapt, ijlt gij verder; doch vergeet, in 't rumoerig-klein en 't eeuwig eender gedoe uwer dagtaak, onopgemerkt de doodgewone gebeurtenis. Maar van dàn af aan, gaat omzeggens geen dag meer voorbij, of dién mensch ontmoet ge wéer, en hìj groet ù en gìj groet hèm, beleèfd, met tevens een lachje van ei-weet-ge 't-nog, als van fijne verstandhouding. Geen groot erg is het dan nog, indien gij kort daarop van buurt verandert, en gij malkaar voor-goed uit den weg zijt.... Maar: als gij nu eens vriendjes wordt!...

Nu heb ik aan, op zoo'n lamme gebeurtenis rustende vriendschap zoo'n hekel, als ik heb aan vallen over, zal ik maar zeggen, een appelsina's schel. Uitglijden over eene heimlijk op den grond liggende schel, gaat dan nog: want dit brengt alleen een schok in uwen gang te weeg, die, op den stond hersteld, dan ook gauw is vergeten; vàllen breekt dien gang teenemaal af. Terwijl gij daar ligt op den grond, vergeet men — dit is: vergeet wie u ziet — dat gij gaande waart, en dan is het of gij, recht-gesukkeld, een nieuw loopje, of nú eerst uw loopje aanvangt. En dan lijkt ge zoo wonder goed op een meikever die, uit een barmholte na wat vroeten gekropen, al met eens vóór zich uit weg-waggelt!...

Ook zou ik geen voet verzetten om iemand, die maar op zoo een vernederende wijze weet te vàllen, wêer op te helpen.... En nu toch wou ik, nu toch verwacht ik, heimelijk, dat iemand mij met raad en daad ter heul kon komen!... Maar zou het tot iets dienen? Veranderen toch is er niet aan; veranderen zou enkel het muntstuk keeren zijn: éénder bleef de waarde, onverminderd, onvermeerderd. Die waarde heet miserie. Miserie is mijn lot, en miserie zal mijn lot blijven. Keert het om, of keert het niet: miserie....

En mijn miserie is, kan ik het anders uitdrukken, een vrouw, een vrouw zonder schoonheid, een vrouw die leelijk heet, en vele kinderen, die allen ros zijn en allen een bult hebben, zooals die vrouw ros is en een bult heeft....

Maar laat ik u dat ordevol verhalen. Want als op alle andere dagen valt toch de avond stil en ongezien. Ongezien, daar 'k naar den avond niet kijk, noch door 't duistere venster. Want vóór mijn tafel zit ik, zwart onder den onbewegelijken schijn der gele lamp, ongedurig en toch zenuw-stram, of ik al te overmatig thee of koffie had gedronken. Maar dat heb ik niet, en dit mag ik niet: Medicus dixit. En, verneem het, ik luister naar zijn raad, hoe ook overtuigd dat hij niets kan weten van wat omgaat in mij. Hij zei me de stad te verlaten, en 'k verliet ze. Ik kwam hier heên, een dorp, om de betere lucht. Ik kwam gaarne, de stad sinds lang al beu Maar waar is de beterschap? Nog wordt ik stekingen gewaar zóo scherp en diep, dat, stond ik recht, ik bots zou neêrstuiken kunnen, geknakt, gebroken, gefnuikt. Nog, als voorheên, heb ik en voed ik een onbegrijpelijke behoefte aan afleiding, en toch, niets houdt mij in het bizonder bezig. „Iets" alléén in mij hunkert naar afleiding; niet ik, niet hèèl mijn zinnelijk en geestelijk wezen. Wat dit „iets"

zijn zou, weet ik niet. Ik mag er niet eens over nadenken, want deed ik het even maar, en rees dan toch eenig licht daaromtrent in mij op, vrij van dat zoeken geraakte ik niet, tot ik 't laatste ervan wist; doch steeds en telkens kwam ik er op terug, als om het te verkennen, tot ik eindelijk wel vond wat ik zocht te vinden, en mij dan wéer als een gewicht op de maag kwam liggen 't ijle, noodelooze resultaat van zooveel onrustig nadenken en betrachten. Want nooit beloont het verkregene de gegeven moeite. Dàarom kijk ik angstvallig naar afleiding uit, en breng ik nu mijn wedervaren te boek. Laat ons maar hopen dat het meevallen zal....

* * *

D o n d e r d a g 7 A p r i l.

Hier begint dus mijne belijdenis. Vóór mij liggen, op een hoogen stapel gehoopt, — en onder 't kalme licht schijnen de titels wonderbaar vredig — al de belijdenissen, gedenkschriften, brieven, memoriën, dagboeken, herinneringen, autobiographiën, die ik mij heb kunnen verschaffen.

In alle die werken ligt nu iets prettigs en grootsch, besloten of verholen. Want prettig is het: waar te nemen wat hun allen in het leven is overkomen, en 't eigen bestaan vergeten, eens andermans lotgevallen en levensgebeuren meêlijdend en tot den kern mee te voelen en zich toe te eigenen. Als een grafmaker in het diepe, pas gedolven en nog leêge graf, met alleen boven zich een weinig heerlijke blauwheid — zóó te staan in het verhaal, met niets dan wat gij aan ongeweten affiniteitsvermogen hebt, en toch gehéél, met 't vleesch en 't bloed van lijf en zinnen; d a a r i n, in dat verhaal op te gaan en uw eigen vergeten, de gebeurtenissen te beleven om er in te stikken en te vergaan — en tevens onbewust te luisteren, met gloeiende ooren, naar de liefelijke stem in 't innigste van uw gemoed, naar de vlietende stem uwer wetenschap dat gij veilig en gaaf buiten alle menschelijk gebeuren staat.... Voor oogen te zien 't gevaar, en het te weten en te beseffen met kille vrees, en daarbij te voelen, als een zoete warmte der gespijsde maag, de zekerheid dat geen gevaar u dreigen kan en tevens als een zure vrucht te smaken de ergerende wanhoop om zooveel bespottelijks en onredelijks in uwe ongegronde vrees en diepere ontroering!... En grootsch is het, zich zelf te vermenigvoudigen, en zóó meerder levens in grondelijke juistheid en waarheid — en welke levens? — in den u bewusten lammen gang en keer eigener dagen en daden te beleven; en in vaste klaarheid en stelligheid, de in elk soortgelijk werk besloten waarschuwingen voor dit uw en mijn bestaan, te zien groeien, zonder pijn, en bloeien als uit eigen bodem gestegen pure lelies of zware rozen....

Daarom ook schrijf ik mijne belijdenis — omdat een groote les er uit blijken zal... voor wie van goeden wil is.... Want bovenaan deze bladzijden had ik mogen schrijven: „opdat men zich voor ontmoetingen mijde"...

Een mensch zou eigenlijk door 't leven moeten gaan, de oogen naar binnen gekeerd, enkel met zichzelven bezig. Zoodra hij ziet, vòelt hij zich ongelukkig. Als een dief, dien ge betrapt, en u ongewenscht merken laat dat hij het anders bedoelde, zoo gaat het hem die 't eigen leven bespiedt. En zoo ging het mij, zoodra ik mij aan de betere hand besefte en ik, sterker mij wanende dan ik eigenlijk was, mij weer gewillig aan den ouden arbeid, slavens inspande.

Ik was het dorp nu gewoon. Ik dacht er geen oogenblik aan dat ik nu terug naar de stad kon; maar, om de mooie broodwinning, was ik toch genoodzaakt er dagelijks heên te gaan. Des nam ik nu eens dien, dan weer een anderen trein. Wanneer ik het bemerk, is het steeds-hetzelfde mij onuitstaanbaar. Nochtans, van lieverlede, koos ik een paar treinen uit, waar 'k zonder meer bij voorkeur meê vertrok, om dan ten slotte onveranderlijk op 't zelfde uur, met den zelfden trein, de zelfde wagens en wachters op te gaan en — weer te komen. En 't duurde vast niet lang of ik had m i j n wagen: éen voor de heênreis, éen voor de terugreis....

In dezen wagen zaten ten andere aldoor de zelfde reizigers: drie klerken eigenlijk en twee

modisten. Zoo kwam 't mij vóor dat hun beroep was; kon men het wel merken aan 't druk en zinledig gepraat en gezwets dat zij er op nahielden. Doch ook aan hun doen en laten en zeggen en gichelen werd ik allengerhande gewend....

En 't duurde weken, dan maanden, onveranderd, onveranderlijk. Zelfs kwam het mij nooit te binnen, dat het wel eens verkeeren kon. Toch, op een dag, nieuws: één mensch meer in 't compartiment.

Ik keek rond, of ik trachtte de oude gelaten, reeds door achtelooze gewoonte schier onbekend geworden, mij terug in den geest te roepen — en merkte haar, de nieuwe!... Niets bizonders aan haar. Zij heeft ros haar. Maar hoe klein, zooals ze daar zit, achter en onder een lange, wijde pelerine, van in 't midden der bank te kijken — nu naar mij toe — door 't opene raam.... Z'heeft mooie oogen... egaal mooie oogen; en deze kijken, maar schijnen nooit te zién.... Onder de oogen, verbreedend de oogen, flauw-bruine randen, stràk in heur matbleek, er ouder dan 't wel zijn zal, uitziende gelaat.... Sproeten.... Nu scheen zij er toch wel eigenaardig klein uit, 't oude jonge-juffertje! Was 't niet of ze met haar kleinzijn niet goed uit den weg kon? Wijl ik niet terstond begreep wat aan haar schelen kon, bekeek ik ze af en toe, met onvaste belangstelling, alleen hierdoor gewekt en bedrijvig gehouden dat zij den gewonen gang der dagelijksche zaken door hare, mij redelooze aanwezigheid, stoorde en onverlangd brak. Want nu merkte ik voor het eerst hoe eentonig mijn dagen waren, zonder ooit de minste, de onverwachtste afleiding.... Had ik ze nooit gezien? Werkelijk ik kende ze niet, had ze wezenlijk nooit gezien, alhoewel niets in haar mij precies vreemd voorkwam.... Want zulke wezens zijn er, die ge niet van vroeger kent en die u toch, waar gij ze ook ontmoet, niet onbekend voorstaan.... Toen kwamen wij aan — en wanneer zij op-stond, de laatste, en uit den wagen stapte: wijl ik me onwillens omkeerde, zag ik het: z'had een bult.

Vier dagen nadien zat ze daar weêr, op dezelfde plaats; daags daarna niet; een paar dagen later echter weêr, op h a a r plaats. Maar twee der meereizende klerken en de twee modistetjes, die het meer met elkander hadden en samen pret maakten en ook liever zoo lang mogelijk alleen zaten, had ik kunnen bemerken — die vier bleven op zekeren dag weg. Dit bracht wéér verandering. Ik zag ze nimmermeer. En dit ook gaf ruimte en lucht... en vrij spel. Doch zij sprak nooit, zei nooit iet of wat. Aldoor keek ze uit 't venster, zonder erg of doel, óver de voorbij-ijlende velden, de verte in. Want heur oogen bleven lichtloos en eenkleurig, en immer even groot, door de fijn-grauwe streep eronder. Wie was zij, wat deed zij, van waar kwam zij? Waarom zeiden heur oogen 't mij niet: waarheid of verdichtsel. Maar heur oogen, vreemd opzichtig in heur gelaat, zeiden niets. Toch dacht het mij, dat zij sedert lang al lijdde — thans nog zonder pijn, gelaten nu en uit gewoonte....

Ze had werkelijk ros haar. Ik moest ze gedurig bezien. Want zij zat daar zoo stil en ingetogen, zonder maar even te verroeren, zoo in-een en vreemd-rond als altijd. Ook zij dus had geleden. Ik voelde het zoo goed. Ik voel het immer, na eenigen omgang, of iemand heeft, of iemand éens heeft geleden. Ik besefte 't aan m ij n smartelijke ontroering, aan de ontroering die over mij kwam telkens wanneer ik ze eenigen tijd lang had bekeken, dat ook zij geleden had. En 't was dan of ik ze sinds jaren kende, en wist van heur smart, maar dat de levende oorzaak ervan mij ganschelijk en onherroepelijk was ontgaan. En daarom was het mij toch ook, of ik vóor haar stond als vóor een onbegrijpelijkheid. Want zekerlijk, geweend had ze, misschien weende ze thans nog: maar om wie? om wat? Vreemd is dat gevoel van willen en niet kunnen, en door vreemdheid ontzenuwend. Daar te staan vóor uw medemensch, als een levende hond staat, herkennend, met blij geblaf en spelens-gereed — dan weêr onbegrijpend, stom, onbevredigd zwijgt en stil staat vóor zijn evenbeeld... in porselein. Hij verwacht dat de warmte van zijn leven dat i m a g o van zich zelf zal verwarmen en in de wieling van zijn leute en levensgraagte meetrekken — beseft hij dat zijn adem rijzekens de oppervlakte raakt en lauw maakt en geen verdere uitwerking heeft, niets anders vermag? Voelt hij wàt uit-

gaat uit hèm — en hoe dat dan nog geen meê-leven kan verwekken? Zóoveel — niets.

Telken dag reed zij nu met ons meê. Met óns: een blood klerksken alléén en ik waren onze gewone plaats getrouw gebleven! En ik werd ze allengerhand gewend, wijl zij — als een glansloos zandkorreltje daarin opgenomen en haast zoekgeraakt — ongemerkt meêbewoog in den langzamen wervelhoos der dagelijksche omstandigheden. Maar dan al op eens gebeurde iets heel onverklaarbaars in mij! Op den verderen keer mijner dagen, overwegend zou het drukken! Het onherstelbare, het onherroepelijke!...

Nu, meer nog dan vroeger, ben ik er van overtuigd dat, had ik niet gehandeld zooals een onbekende macht mij te handelen dreef, ik nooit 't onzalig lot zou te gemoet zijn gegaan, dat thans op mij wacht en dat, als een oog strak op mij gericht, mijn wil volgens zijn eigen wil verlamt en naar een onweerstaanbaar doel misleidt....

Want zoo zijn er dingen die met u meegroeien, en dan in u in- en wèggroeien, waar oog en hart zoo danig aan gewoon geraken, dat de oogen ze te zien ontwennen en het hart ze te belijden. Komen dan die dingen door omstandigheden te verdwijnen, nog staan ze daar vóór oog en hart, (om reden van hunne ongezienheid juist) tijden lang: een boom, liefde. Dagen daarna gaan de oogen voorbij den verdwenen boom, alsof hij daar nog in werkelijkheid stond; lang daarna nog geniet een hart de uitgeleefde liefde, alsof die nog bloeide in 't eens meêvoelend hart. En, zoodra, bots en bruusk, de waarheid zich door één oogopslag, uit één woordaccent opdringt — blijft, waar anders geween en droefenis zouden heerschen — want is de dood van een boom langs uwen weg niet even treurig als het uitbloeden eener liefde u toegedragen? — daar blijft enkel nog gelegenheid over voor stomme verbazing en vèr en mistroostig gemijmer!

Was ik dan ook maar niet zoo dwaas geweest, door 'k weet niet welke lang-vergeten, plots-gevoelde gedachte gedreven, zekeren morgen, weêr de portière dicht te slaan om in een anderen wagen te stappen, dan ware ik stilaan Clemence heelemaal gewend geworden en ware zij vroeg of laat uit mijn leven spoorloos verdwenen, uit mijn leven waarin zij dan zou zijn gegroeid, als een dag onder andere dagen, zonder wat méer na te laten, nadien, dan... de verwonderde en nimmermeer opgeloste, en, och God! zonder nieuwsgierigheid gestelde vraag: „ik zie d i e niet meer, zou ze dan dood zijn?..."

Maar juist toen ik de bladzijde om zou slaan, waar 't kapittel veranderde, juist toen ik de gracht ging overstappen, waarover ik van 't eerste twijfelend opzien (moerassige grond) in gelaten en vredige bekendheid (vaste grond) moest treden, toen juist, toen juist, te gepaster ure, viel 't mij te binnen dat ik toch ook wel eens van compartiment veranderen mocht! „Altijd dat 't zelfde...."

Onbedacht gaf ik aan de ingeving voldoening en stapte verder in een anderen wagen binnen. Maar heel den reistijd dóor, leeg en lam zat ik naar den niets-zeggenden grond en 't glimmen van mijn laarzen te staren; zonder vreugd om mijne daad, die ik, in de eerste aanvoeling en gisting van de gedachte eraan, in blijde verwachting van een mij deugddoende uitwerking, plots en zenuwachtig, als een vroolijke overwinning op mijn eigen willoosheid, had beschouwd. Maar 't duurde geen oogenblik! Loom en lam, leeger dan ooit bleef ik stàren, terwijl, boos op me zelven, zonder dat ik er mij de juiste reden van verklaarde, ik, zoo gauw aangekomen en afgestapt, in aller haast en zonder omzien uit de statiehalle verdween.

Met de uren van den dag werd ik kregeliger, nijdig, en redeloos-hatelijk. En 'k vroeg me zelfs niet eens af: „waarom nu tóch?" Misschien ook was die vraag er een nuttelooze. Welk antwoord had ik er overigens t o e n kunnen op geven? Nu denk ik dat die vreemde, in schijn redelooze, nijdigheid alleen voortvloeide uit de onbewuste overtuiging: dat ik nooit eens nà rijp overleg zou kunnen handelen, maar er altoos los en deur op slaan, en dat ik, zonder wil of wensch zou d r ij v e n blijven, niet eens door eigen phantasie geleid, doch voortgestuwd door den wind die uit welke ongekende streken waait... en dat

die nijdigheid ook ontstond uit onbeleden angst om de gevolgen, waarmede deze onbedachte keuze toch moest worden betaald gezet....

Toen nu de tijd om terug naar huis te keeren, aangebroken was, liep ik uitzinnig naar de statie toe en sprong in 't gewone compartiment, nog vóor de trein, die zich rangeeren kwam, al stil stond.

Ongeduldig bleef ik wachten, zonder roeren op mijn plaats gezeten, alleen angstig kijkend op het klein gedeelte van het perron, dóor 't vensterraam zichtbaar. De trein vertrok, veel te vroeg of veel te laat, wist ik het nog? Misschien ook vertrok hij op zijn uur. Maar den tijd, dat ik wachtte, uitrekenen, kon ik niet. Nu wenschte ik dat ze niet kwam, dan wou ik het wel Dat ik in een anderen wagen stappen kon, dat ik daarmee kort spel aan mijn onbegrijpelijke stoornis, aan dat onzinnig handelen zou maken, daar dacht ik geen oogenblik aan. De portières werden haastig dicht gedaan, de lugubere slag kwam nader en nader, het kwebbelend sein gilde a l s e e n n o o d k r e e t en zonder meer zette zich de trein langzaam in beweging, uit de donkere halle kruipend naar het lachende licht.... Ik achtte mij diep ongelukkig ...

In zenuwachtige wanhoop, in wanhoop waarmeê nochtans, naar het mij toescheen, alleen de huid was gemoeid, bracht ik den langen avond door. Bij elke aanraking deden mij borst en ledematen ondragelijk zeer, of daar onder de huid een raspig been aanwezig was dat de erop aangedrukte huid op honderd plaatsen te gelijk, als door spelden prikte en bezeerde. Het leek me een trommelvlies, dat, wanneer de stokken het even roeren, niet het verwachte geluid, maar alleen een pijnlijken gil zou voortbrengen: zoo ontzettend vreemd gespannen waren mijn zenuwen, zóo wonderbaar week en wepsch voelde ik me thans in vleesch en geest!

Traag ging dan ook de avond voorbij, nu zelfs het lezen mij geen troostgevende afleiding was. Want telkens en telkens lei ik het boekwerk neêr en liep de kamer overentweer zonder gepeins of vrede. Maar toch, wanneer ik me later op het bed vleide, voorhands zeker tóch niet te zullen slapen, en daarvan reeds angstig opgejaagd, beving mij, lam en veerloos geworden wezen, de al te zware, al te drukkende stomme slaap.

* * *

17 April.

's Anderdaags stond ik moe en lusteloos op, leeg van zin en voelen en alle gepeins. Alleen toen en naarmate ik de statie en 't oogenblik naderde, was 't me of in mij ontroering ongeweten was ontstaan, die zoo snel nu aangroeide, dat ze mij voortjoeg. Verlegen en g e d w e e — waarom? — ging ik naar den gewonen wagen, en, diep-vernederd stapte ik in ijlte en onwil, als mechanisch in.

Een zwarte verschijning. Clemence... heelemaal in 't zwart, in hoogen rouw. Ik verschrok. En ze bekeek mij met leede oogen: zoo gelaten droef en t r o u w bekeek ze mij, dat ik eerst dacht: dat al die akelig-zwarte kleeren mij golden, mij en mijn onverklaarbaar bedrijf, mij en mijn vàlsch en onoogelijk spel. Ik voelde oneindig leedwezen om mijn daad van gisteren, berouw en smart, maar toch ook, in mijn diepste wezen, iets helaas! als zure, gistende vreugde.

Ik heb naderhand nog wel over die toen zoo duidelijk besefte vreugde nagedacht. En wat ik, op 't oogenblik daar ik ze waarnam, meende, ze zou voortkomen uit mijn genoegen te zien: dat m ij n afwezigheid smart had doen ontstaan, en dat dus liefde bestond, dat kwam me telkens als niet heel en al verkeerd gedacht vóor. Want nu nog meen ik: niët, wel is waar, omdat ik aan, bij haar aanwezige liefde geloofde, voelde ik vreugde, — maar uit haat was die vreugde geboren; in mij ontstond ze en ging ze gisten, omdat ik in den grond hoopte dat ik Clemence had gepijnigd, gekwetst om mijnentwille.

Eerst toen reeds de trein voortsnelde, bemerkte ik de afwezigheid van 't bloode klerksken — het deerde noch verwonderde mij. Zapige rust en vrede waren nu in mij, als gelaten deemoed, en, schoon ik van geen droefheid of van eenige smart in me wist, noch er in mij aanwezig onderstelde, voelde

ik mijn oogen heur meêlijdend en angstvol bekijken; angstvol, daar ik heur wilde doen verstaan, dat ik 't ergste — maar welk ergste? — vreesde.

Toen echter Clemence zag dat ik in haar treurnis deelde — en dat moest ze tòch, evenals ze ook denken moest, wijl ik meêlijdend leek, dat ik de redenen van haren rouw kende, — plomp en onverwachts herinnerd aan wat van hare lange troosteloosheid de aanleiding was, begon ze luid te snikken en zóo overvloedig te weenen, dat ik er stom voor stond: of ik dit niet had verwacht — en veroorzaakt!

En ik bevond mij ook erg verlegen, niet wetend wat aan te vangen. Iets dat ik doen zou, doen zou of zeggen, kon ik thans om geen goud verzinnen. Mijn hersenen waren leêg. Maar de moeite die ik mij gaf om toch maar wat te vinden, bracht mij plots op de nieuwe gedachte dat het wel zonderling en dwaas van heur leek: zich nu om mijnentwille in zoo'n rouwpak te gaan steken! Dat die gedachte van mij er eene bij uitstek dwaze was, kwam mij natuurlijk niet te binnen. Maar onder den druk mijner zwijgende verlegenheid, vond ik daarin een onzeggelijk genoegen, nu dit een zijweg wezen kon, waarlangs 't mij mogelijk was aan mijn verlegenheid te ontsnappen. Ik klampte mij er dan ook aan vast, lijk een drenkeling aan een vlottend houtje. En 'k begon waarlijk de gegrondheid van dat mij zoo onbesuisd opgekomen, en door mij zoo licht aanvaard denkbeeld omtrent de oorzaak van haren rouw, die aan mij zou liggen, in twijfel te trekken, hatelijk het voor en het tegen te wikken en te wegen, en 'k begon me zelf haast bespottelijk te vinden....

't Was afleiding — maar, in welken toestand verkeerde ik dan toch, daar ik zoo-iets uitdenken en omzeggens gelooven kon? Maar toch, waarom weende ze dan zoo lijdzaam droevig? Dat ze nu weende, was ontegenzeggelijk mijn schuld. Had ik geen gelegenheid gegeven tot die zwarte rouwkleeren, toch wist ik niet met zekerheid waarom zij ze droeg. En dàt ook wist ik met zekerheid dat die langzaam rollende tranen, die 'k warm en zilt aan de huid voelde, door mijn schuldige onhandigheid vielen; dat die korte, snelle snikken, als drooge kinderhoest pijnigend, in — misschien! — mijn domme inbeelding, oorzaak en eenige reden vonden. Ik voelde mij aansprakelijk voor deze tastelijke smart. En die smart leek me grooter en heviger in wezen en worden, naarmate ik er meer aan dacht: hoe ze te stelpen. Geen middel vindend, vond ik alles ontzettend. En ik werd week en armzielig in mijn ontevredenheid, zoodat ik haast mee te weenen vreesde en dìt nu begon te aanzien als de werkelijke redding

Toen zij heur zakdoek, al te vochtig geworden, terug in heuren tasch bergen wou, deed ze zoo onhandig en verward, dat heur regenscherm, die tegen haar knie aanleunde, met een korten slag neêrviel. Ik boog snel, onze handen raakten samen en hieven sàmen 't gevallen voorwerp op. Ze keek naar mij, haar lippen bewogen onhoorbaar. Ik weet niet wat ze zei, maar een dankzegging moest het zijn.

Mijn stem evenwel hoorde ik duidelijk schoon ze dof, meèlijdend, als in floers van droefenis omhuld, klonk: — „U ten believe, jufvrouw....”

God! Nu nog hoor ik die potsierlijke bedelstem! En hoe luttel geven wij toch aan onze woorden den eenigen toon die hen past! Dat ik dien dood-gewonen en ledigen zin, klagelijk en dus ònnatuurlijk zei, ergert me thans meer dan ik het bekennen kan. Want eens te meer blijkt er mijn voortvarende onbedachtzaamheid uit. Indien ik iemand meêdeelde: „Mijnheer, uwe moeder is gisteren gestorven”, op den lossen toon waarmee ik v a n d a a g zou gezeid hebben „U ten believe, jufvrouw”, mij zou dit beslist euvel opgenomen worden, niet enkel door den mijnheer die zonder het te weten moederloos was geworden, maar door al de brave omstanders ook. En door hen nog het meest. En nochtans wat kon me 't afsterven der oude dame schelen? En nu 't omgekeerde gebeurde, ik een beteekenislooze formule van welvoegelijkheid (hum!) bij 't overhandigen van een gevallen voorwerp, met droeve, getemperde stem uitsprak, bekeek me Clemence heel dankbaar aan (hoe ik het thans belachelijk acht!) en zouden de omstanders,

waren er geweest, met hartelijk-goedkeurenden glimlach mij hebben betuigd van hunne instemming met mijn doen, en niet het minst misschien met den toon mijner woorden. Want Clemence, uit hare beweeglooze oogen glom mij toe, — als een licht dat rondom u klaarte brengt en géen warmte, — hare door den rouw ingehouden dankbaarheid. Toen leek het mij en scheen ik alleen te bemerken: dat zij die gelegenheid te baat nam om mij te toonen en mij tot een zeker punt te doen beseffen, door den lichtenden gloed harer innig-voelende oogen: hoe zij en in welke mate en met wèlke ingenomenheid zij mijne zichtbare verlegenheid als diepere mede-instemming, als gevoelige deelname, waardeerde; en dat, zoo ik geen woord had kunnen uiten, zij toch de woorden, — welke in die gevallen in 't zich voordoende geval van smart en deelneming aan smart — te verwachten zijn, tot haar komen hoorde en ze begreep, ongezeid.

— „och, Juffrouw", luisterde ik benieuwd me zeggen, „wees nu kalm. Alle verdriet, elke pijn slijt. Zelfs wischt de tijd alle smart, omzeggens ten gronde uit. Rouw en verdriet en smart laten in de ziel niets anders na dan wat men een litteeken zou kunnen noemen. Een litteeken is niets. Het herinnert u aan eene oorzaak, aan een val, een slag, maar 't litteeken zelf kan u de doorstane pijn, niet eens meer bij benadering, doen gevoelen. Doe nu niet als een kind dat grient, en zich als 't ware dood huilt om 'n buil of 'n klap. Waarom méer geweend dan redelijk is? Want onredelijk zijt ge, kindje. Kom, kom... alles zal weêr goed komen. D o o r 't e e n z a l 't a n d e r w e l v e r g e t e n g e r a k e n...."

Ik zweeg meteens. Ik had zeer goed waargenomen dat ik luchtigjes voelde, fijntjes uitzoekend wat ik wel smartvol zeggen zou — en dat ik de laatste zinsnede met bevende ontroering had geuit: dat het pleizier, door mij gevoeld, doordien ik iemand troostte zonder dat ik er iets van mijn tintelende gemoedsrust bij inschoot, zich plots had omgezet in zware gemoeds-bewogenheid, zóo dat mijn stem, die van binnen in mij klonk als 't zilveren gerinkel van een op stap gaande heerengespan, thans scheen te zijn geworden 't zware geluid van de doodsklok.... En 't onverwachte van die omzetting, 't vreemde van 't besef: dat elk gevoel, dan ook wanneer ik er geen reden voor heb het te ondervinden, maar 't alleen in mij supposeer, zich tot bedrijvige ontroering hervormt en verwisselt, — het onverwachte en 't vreemde van die bevinding deden plots mijn stem staken... en 'k zweeg.

— „Nooit meer, nooit meer" weêrvoer middelerwijl Clemence tot antwoord. En inwendig moest ik glimlachen, ('t beeld van Poe's Raven en 't „nevermore" mij in 't geheugen brengend, onscheidbaar één met Clemence) bereid nochtans op me zelf lastig en boos te worden — „nooit meer" en in luider snikken barstte zij ook uit, zoo danig geweldig dat in het hokje neven ons, één die 't hoorde, met den elleboog tegen den scheidswand te stooten aanving.

Clemence scheen het niet te hooren, maar bedaarde toch. Ik verlegen, zweeg weêr — tot we aankwamen. Toen vroeg ik haar of ze dezen avond terugkeerde met den g e w o n e n trein. Weêr was ik fel-bewogen. Ze knikte „ja". Luchtigjes zei ik, maar met steeds-dezelfde stem: „dan zal ik mij veroorloven u op te wachten". Haar oogen gaven 't antwoord. En toen ik haar versterkte en aanmoedigde met: „En-ne, wees nu 'n keer moèdig he; en wijs wat ge kunt; en niet geweend meer, hoorde", verliet ze mij, toch iet of wat getroost, kwam het mij voor, te zien naar heur tot mij gerichte oogen, waarin ik zoetheid meende te merken.

Blijmoedig gestemd, alsof ik een goede daad, van niemand geweten, had verricht, ging ik den dag door. Stil en vredig verliepen de uren met het wentelen van de klaarlichtende zon mede, zonder spijt of ergernis. Elk op zijn plaats leiën mijn ontspannen zenuwen, als de koord van een boog na schiettijd, in hooge rust en veiligheid berustend. En 't uur, daar ik heengaan zou, kwam, na een dag zoet en ongestoord geluk in gedweeë meêgaandheid en willige inschikkelijkheid, ten verwachten tijde eindelijk en toch onbetracht aan. De dag was mij zoo zoet geweest, de dag was mij zoo rustig

en troostelijk doorgegaan, zonder snok of schok, als een boot op vijverwater varend, dat ik om geen verdere dagen vroeg en ik in mij geen ander verlangen nog gewaar werd, dan dat de dag van heden nimmer meer eindigen mocht en ik er niet van scheiden zou moeten. Maar ongestoord en mijn verlangen ongeacht, gingen de wijzers onder 't rusteloos getiktak der slingers en 't geratel der raderen langs de cijfers der koud-glinsterende plaat heên en voorbij. En 't gewone uur kwam en vond me bereid. Licht en bedaard, luchtig en rustig verliet ik 't kantoor, en stapte langs de lanen. Onwijd van de statie, kwam ik Clemence tegen; gezellig deden wij den weg af.

Weer, in den trein, overwon haar de weemoed, verdween, nu ze zat, de gezelligheid die terwijl zij gaande was, uit hare bewegingen en de klank harer woorden sprak. Hare oogen begonnen eerst scherper te schitteren, met punten van licht. Dan, in een moment hare oogappels over-wellend, gleden tranen van onder hare bovenste oogleden, onhoorbaar verdoffend den glans der oogen. Tegen de onderste oogschil bleef 't zilte water steunen, zwellend tot één traan, die dan snel ging rollen langs de wang om in de plooien van den mond te blijven haperen en uit te droogen. Alles rondom ons verstilde.

Ik zat eerst rechtover haar, die niet naar mij, doch starhoofdig door 't venster keek, terwijl heur lippen trilden. Evenwel, toen ze langzaam te weenen begon, ging ik zitten neven haar en nam haar bij de hand. Haar hand brandde en voelde als heet-gezwollen aan. Roerloos liet ze mij begaan; misschien wel merkte ze niets. Droefgeestig bleef ik zwijgend. Niets stoorde de zoete stilte: want onhoorbaar was haar geween.

Langzamerhand echter voelde ik het mij benauwd worden, en week-hartig. Wanneer ik aan dien toestand denk en onze stille houding met de gedachte waarneem, nu nog voel ik de wollen zoelte van 't kompartiment, als serre-lucht om ons. Er was lijk een vochtig-warme atmosfeer rondom mij en mijn denken: een zwoele en zware atmosfeer van broeienden groei. Ik zelf was, als een bloempje is in zomerzonneweêr, na regen. Nog hangt het kopje g e b o g e n aan den steel. Ge denkt dat het machteloos is, dat de zonne het neerdrukt, fnuikt, verlamt, dat het niet leeft, noch eenige levensverrichting doet, dat het niet eens meer de richting aanduidt waarin het zou willen groeiën; maar neem dan aan den voet van het plantje wat aarde tusschen de vingers en aan de veiïgheid van dien vochtig-warmen grond beseft ge: dat op dat oogenblik zwaar sap van uit den grond in de plant stijgt, als overvoedsel, en ge fantaseert dat zoo 't kopje neêrhangt, dit ligt aan de zwaarte en de kracht van 't ingevoerde levenssap — niet aan 't geweld der zonne: en 't verheugt u dit te hebben verzonnen, wanneer ge later bemerkt, wanneer de plant weêr het hoofd verheft, stijf op den steel, dat het botje, vóor den regen nog vast-gesloten, thans nagenoeg heelemaal openstaat, en scherp geurt in de loome zoelte.

Zoo was nu mijn voelen als door een nevel omdoezeld; en mijn anders hoekige en bruuske wil, week werd hij en teeder-geneigd en lam, als, na overdreven werk, verlangend naar rust en ongestoordheid, levenloos, maar alleen in schijn. Leêg en lauw was 't in mij. Niets vond ik in mijn binnenste b e s t a a n daar 'k mijn gedachten, mijn verlangenloosheid aan vasthechten kon. Maar af en toe een onbestemd medelijden, en om dat medelijden een vage en onvatbare ergernis, mengsel van spot en nijd, gauw doch niet volkomen onderdrukt door een ander, niet nader aan te wijzen, niet te verduidelijken gevoel, mij onbekend in aard en wezen: van alles te laten gaan zoo 't maar gaan wou....

Clemence weende stil voort. Nu en dan bekeek ik haar, wanneer 't medelijden in mij de bovenhand had. En 'k werd weeker en weeker. 'k Voelde dat ik weêr zou zijn gaan mee weenen, om háre smart. Verlegen om mijn eigen zwakheid, om dat onmogelijk gevoel van onzekere meelijdendheid, schuw en bang daarenboven in mijn willoosheid, neeg ik het hoofd naar heur neer, en met mijn wang heur haar en slapen als aaiend, gaf ik haar een zoen op 't vochtige oog, haar strakke, bruine oog. Ze sidderde inwendig, doch roerde geen vim: ik voelde 't!

— „Clemence” troostte ik eenvoudig, heur hand wat vaster in de mijne drukkend.

Niets zei ze, maakte enkel heur vingeren langzaam uit de mijne los. Daardoor, door háar beweeg, begon ik weer te herademen. Maar ik zat vast: Weer wist ik geen woord meer te zeggen. Geleidelijk en snel nochtans kwam van her over mij de zoele broeilucht.

Maar zilt voelde ik mijn lippen aan, heftig-bewogen klopte mij het hart, en zonder begeerten wist ik me plots tot alle daad bereid. Maar wat ik verplicht was aan te vangen, besefte ik niet, noch zocht ik te onderscheiden. Meedoogenloos lei mij 't onoverkomelijk zwijgen als een knellende hand om de keel. En door dit gevoel rekten zich en spanden zich langzamerhand ten uiterste uit mijn zenuwen, lijk lange, ondiepe letsels die branden en prikkelen, onuitstaanbaar.

Van moeheid was het mij of mijn schouder en de binnenvouw mijner armen onbestaande waren geworden, of ik schouder noch binnenvouw van armen meer had, en in werkelijk besef werd ik gewaar hoe heet en zwaar en veïg mij 't bloed steeg naar het hoofd. 'k Wist dat de voorhoofd-ader thans zwellen zou, puilend onder de huid uit, als daarop gelegd. Nu moest ik iets doen, wat dan ook, de portière open en weer dicht slaan, 't noodsein naar mij toe halen, 'n ruit aan stukken slaan, iets doen, iets maar doen, wat dan ook, maar toch iets doen, om het even wat, dan maar schreeuwen, schreeuwen, wat dan ook, maar wat? liefde of haat, haat, haàt om de wereld, om het leven, om alles wat draait en keert.... Bots en bruusk stond ik recht, met één springende beweging, en, toen bemerkte ik zonder weten dat de trein stiller rende en ik aankomen ging. En mijn geweldige opbruisching viel, de opvlieging van mijn bloed naar keel en hoofd en oogen staakte. Gelukkig voel ik mij en heerlijk week opnieuw: zóó moet hij zich voelen die uit de opene aderen, als Seneca, 't warm-zoete bloed vloeien en dan druppel na druppel zijpelen weet, terwijl weeker en weeker wordt zijn hoofd, gevoelloos wordt zijn denkvermogen, en alleen 't kunnen genieten van warmte over koude huid en van slijmerigen vloed over marmeren gladheid van stijf wordende ledematen, nog overblijft — ultima relinquit — éer alles vergaat.

Maar toch opende ik in aller ijl de portière, sprong zwaarvoelig op het grint en spoedde mij de statie uit, zonder omkijken, als van een naren, onverstandigen, niet thuis te brengen droom verlost.

Verlost? Heel den langen avond dacht ik aan Clemence en mijne onbegrijpelijke handelwijze. Beschaamd voelde ik mij zijn, maar juist die onbegrijpelijkheid prikkelde mij op tot zenuwige opgewektheid en luide vroolijkheid. Onvoldaan over mijn eigen, omdat in mij niet klaar kon worden de oorzaak van al mijn daden, het eigenlijk fijne, de initiale oorzaak, de oorzaak der oorzaken van al wat ik deed en verrichtte en bepeinsde, onvoldaan en boos daarom, weet ik dat ik gebaren maakte, dien avond, en bewegingen onevenredig aan de kracht die ze in het leven bracht. Ik was, in alles, als iemand die, verlangend over een kleine gracht te springen, wel de daartoe noodige en niets dan de noodige kracht inspant, doch door wind of zoo meêgevoerd, zich véel verder neêrgezet bevindt, dan waar hij dacht te wezen. Heel den avond ben ik zoo dan geweest, als een pop houterig, door onzichtbare koorden in rep en roep en beweging gesteld....

Zwaar van lijf en lastig van zenuwen, net als voor eenige dagen, sliep ik den heelen sterreklaren nacht door.

* * *

's Anderdaags 's morgens.

Vreeslijk moe, gisterenavond, dacht ik zwaar te zullen slapen, en noteerde 't als gedaan, bij voorbaat. En zoo toch ook gebeurde 't, behalve dat ik akelig droomde. Niet dat wat ik droomde bizonder pijnlijk was of mij angst aanjoeg — daarom is mij een droom niet akelig te noemen: alleen omdat die droom, in zijn onredelijkheid, illogisch was, omdat hij bij den wispelturigen gang der gebeurtenissen, niet die rede in acht nam welke bij zijn wispelturigheid paste, kortom omdat hij was barok, — daarom alleen was hij mij akelig. Ik droomde eigenlijk van Clemence en van een andere vrouw, die 'k lang

geleden gekend heb, redeloos dooreen. Mijn liefde ging hartstochtelijk van de eene naar de andere, zonder dat mij klaar was tot wie van beiden. Niet tot één wezen, uit haar beiden door mijn bouwende en rustelooze hersenen geschapen, en aldus willekeurig in onwillekeurige mengeling gekneed, hervormd, gebeeld; noch tot een van beiden scherp afzonderlijk, noch tot beiden tegelijk gingen mijn brandend-zware gedachten en begeerten, maar tot iets vormloos, onbestaanbaars, onbekends, onuitdenkbaars, zwarte en leêge en zwijgende massa die nu eens de eene, dan weêr de andere voorstelde, doch nooit de wezenlijke gedaante van Clemence of van die andere onderscheiden liet.

Die droom gaf niets; uit dien droom kwam niets, dan een onzuiver verlangen, eene onbestemde begeerte, eene kriewelende woede om toch ook gelukkig te zijn, met wie dan ook — zooals iemand die heesch is onverdragelijk verlangen kan, een woordje, waarover ook, met wie ook, te mogen wisselen alleen maar om den ... afwezigen klank van zijn stem even te hooren! Zoo was in mij: één trachten naar dit geluk, dat ik anders wist niet te kunnen bereiken. Het kan toch dat die droom een zin zou hebben gehad, dat ik op 't uitmetens gezien zou hebben wie die droom-begeerte bedoelde, Clemence of zij, doch bots was ik wakker geraakt en viel ik dadelijk in een andere wereld terug, — wereld mij al te goed bekend dan dat hij niet onmiddellijk den droom-toestand deed wijken, lijk de zon in één oogwenk den lichten morgennevel scheurt en verijdelt.

Ik hoorde 't inderdaad maar al te juist, al te kennelijk: do, mi, sól, do, mi, fa ... de tiende les, de tiende les van Marietje.

De bloeiende bazin van mijn kosthuis heeft een man die vischt en duiven houdt en met de duiven speelt. Bij dezen, uit dezen nutteloozen man heeft zij een even nuttelooze dochter verwekt en gewonnen. De „zaak" gaat goed vooruit; de dochter moet dan ook piano leeren. Dus leert de dochter piano. En haar geeft les de schoolmeester, die óok de dorpsfanfare leidt. En omdat hij over dag over al te weinig vrijen tijd beschikt (rentmeester is hij daar bij), komt hij 's morgens in de vroegte zijn lesje geven. Wijl Marieken niet altijd zóo vroeg gereed is, komt het veel voor dat hij de les kort trekken kan, „kort en goed" zegt hij dan, en mag hij, die er zóo vroeg uit was, en jongman is, met de kostgangers mee ontbijten. Do mi sol, do mi fa.... Met den voet geeft de meester de maat aan, tegen 't plankier der groote zaal aan, Do mi sol ... do mi fa. Nu zingt zijn schorre stem het vóor. Marieken speelt do fa sol; de meester zingt luider do mi sol ... mi, mi, mì — mì roept hij luide en slaat zelf met volle kracht op de toets mi, mì, mì, den middelsten vinger, den middelsten vinger, Marieken! mi, mì, mì, ... do,mi, sol, do mì mì sol, middelste vinger, mi mi mi mi....

En zoo gaat het om, geregeld om, sinds eenigen tijd, elken morgen.

Maar ik hoor tallooren rammelen en kinderen, die lang reeds voor 't venster lagen te kijken, roepen: „Marieken, Marieken, kom spelen!" 't Een of 't ander zal de meester wel hooren en hem een gelegenheid wezen!

Ik ben zoo lam, zoo laf, zoo óp. Ik zou willen wandelen gaan — 't is Zondag — 'k wou wel terug in het bed: indien ik maar eenige uren nog slapen kon. Doch, liggend, zou ik zenuwig worden, ondanks mijn moeheid; staande, gaande zakt mijn zenuwachtigheid weg, en komt niet hooger.

'k Wist het wel: Marieken is ál buiten. De kinderen zijn al aan 't spel. Ik hoor ze tellen, net als toen ik jong was:

Oken
boken
notjes kraoken
kanneken liere
busschop àf.

— Gij zijt af....

Oken
boken
notjes ... liere ... àf...

— Gij zijt ook àf....

Oken
boken
busschop
oken
boken
oken, àf....

Ik zat nog al ver weg met mijn gedachten; ik weet niet waar ik er eigenlijk meê heên was. Hoe leeg een mensch toch worden kan! Ik denk niet, ik zit hier en doe niets anders. Ik laat me met alles meêgaan, met het minste, met het onvattelijkste, het onbeduidenste. Ik droom — en niets kan dan ook mijn droom stuiten. Maar gelukkiger ben ik, nu ik droom, dan gij kunt zijn. Waar gij van droomt, liefde, werk, genot en vreugde, daar komt verbeelding bij: en alles misvormt, vermooscht de verbeelding, en laat vallen in het slijk wat zij verhief. Van nièts droom ik; ik laat me zoo maar meêgaan, met alles versmelt ik, in alles herword ik, ik hoor en zie en geniet en voel niets dan vloeiende eeuwigheid; onwezenlijkheid, is mijn genot! . . .

(D o o r 't d e u r g a t) M'nheer, 't is al lang gereed, selie.

— Ja, ja, goed, ik kom.

* * *

's A v o n d s.

De dagen gaan dan toch voorbij, hoe wij het ook in ons binnenste hebben. En wie weet op 't voorhand, hoe aardig en vreemd ze dan soms voorbij kunnen gaan. De avond is gekomen, helder echter en klaar is de lucht gebleven. Zuiver is de wind, zoet en zachtzinnig. En niets roert in de wijdte. Stil staan de hooge populieren, geen gerucht regent door hun zingensgrage kruin. Een krekel, ergens, ratelt. . . . Na 'n tijdeken hoor ik hem niet meer. Een late zwerm duiven, op onhoorbaren vleugel, zwerft om 't huis heên. Nu zal de baas wel op den drempel staan, van onder zijn klep uit, te loeren en te onderkennen . . . Kinderen ook dansen beneden met de koord en zingen:

Bultkarkas,
Viool op de bas,
Kofferken met geld
Waar de bult op spelt. . . .

De dag is vreedzaam doorgegaan. Ik ben van de kamer niet afgeweest, maar rustig blijven kijken door 't venster: niets méer, niets anders heb ik gedaan. — Bultkarkas . . . z'en stooren mij niet. Zóo kinderlijk, zoo rustig-frisch komt hun vreemde zang tot mij. Alles is zoo heerlijk stil rondom, zoo ongenaakbaar voor bruuske beweging; om alle ding is duisternis, en klaarte hangt hoog in de luchten. . . . O zalig is die mint in den dood. . . .

— Een voor een worden de sterren zichtbaar; overal valt dichter de nacht. Ik luister: ik hoor niets. En toch verneem ik een onverklaarbaar, onverstoorbaar, onophoudelijk gerucht. Geen wind waait, geen bron, geen vliet is in de nabijheid. 't Is of ook weende de nacht. . . .

* * *

's A n d e r d a a g s.

Heb ik geslapen? Is 't wel dag? Klaar is 't overal, en overal is gerucht en leven. Gisteren ook was 't klaar en stil overal. Nog zingen de kinderen:

Bultkarkas,
Viool op de bas . . .

* * *

W e e r 's a n d e r d a a g s.

Is dat iets om uit te staan? Is dat niet om u van kant te maken? Omdat ik nu enkele maanden afwezig ben geweest! Jaloerschheid, natuurlijk. Nu ik genezen ben, zijn zè vergeten dat ik ziek was, en zij eens medelijden hadden. Maar nu ben ik weer forsch en gezond. En consjee, consjee, 't is al wat zij er van onthouden hebben. . . . Den tijd nu toch inwinnen, ge gaat niet rap genoeg, zoo komen wij er nooit. Ge gaat zoo lam voort, 't is trutselen en anders niet. Ge dubt alle vijf voet, 't is of ge er in slaap bij vielt. . . .

— „Zij-de soms nog ziek?"

— „Neen 'k."

— „Of zij-de soms verliefd?"

— „Gaat het u aan! Gaat het u aan! Moei ik mij met uw zaken? Gaat het u aan! Moei-t-er u niet mee! Moei-t-er u niet mee. . . . 'k Zeg het u, 't is voor de laatste keer, moei-t-er u niet mee, of. . . .

— „Goed, jongen, goed; mijnheer, w'en zullen er ons niet meê moeien; we zullen 't potje gedekt laten, 't is misschien voor ons best zoo, maar zie toe dat ge uw werk gedaan krijgt, en goèd. . . .

Bultkarkas . . .

Is het dàt weer?... Zijn die kinderen daar weêr en altijd onder mijn venster. Zal ik dan nooit gerust zijn, eens?

Bultkarkas.

Onhoudbaar, onuitstaanbaar is dat kindergeraas. En wat een gillen nu en scherpe schreeuwen, als of zij uiteenvluchtten, en lachende jongensstemmen, al ondereen, en 'k verneem weêr:

— „We zullen nu wat anders spelen, komt".... 't Begint al:

oken
boken....

En eene andere vangt ook aan, middelerwijl:

Ariene
tiene

Mijn zenuwen spannen, om te breken. Wist ik nu maar wat aan te vangen ter afleiding. Van uit te verte roepen de jongens, om te treiteren:

bultkarkas,

en de meisjes hooren het niet, maar tellen rustig voort.

tachtig,
negentig
honderd, àf.

Waarom luisteren zij dan niet? Voelen zij dan niet dat het is om te treiteren? Hoe ze daar niet om geven!

Bultkarkas.

Ze zijn met hun negenen — nog zes keeren herbeginnen:

oken
boken

Want ze zijn met hun negenen....

bultkarkas.

Negen bultkarkassen. Negen, noch meer noch min, en rosharig.

— „Marieken!"

Marieken is er dus ook bij. Er zal ook een Marieken bij zijn, bij de negen, en 't zal er ook van zijn: do mi sol, do mi fa.

Bultkarkas...sss...

De wind waait nog al hevig; al de geluiden der straat voert hij verward tot mij. Ik hoor ze en hoor ze toch niet. Ook speelt hij met 't papier daar ik op schrijf. Waar ik mijn pen houdt, roert 't papier niet; boven dat punt wabbert het op en neer. Hef ik de pen op, — alleen mijn linker pinkje, dat er op rust en het terwijl ik schrijf drukt, tegen het schuiven, houdt het ding gelukkig tegen, of weg vloog 't velletje waar ik op schrijf. Want ik schrijf. Ik weet het; maar zien doe ik het niet. Want ik zie niets dan de witheid van 't papier, en die witte vlakte breidt zich langzamerhand tot in het eindelooze uit, maar blijft niet zoo wit, en wordt allengs grauwkleurig, als een grauwe voorschoot. En nu wordt het kleurloos, als zwaar water.... En 't beweegt als 't water der zee, als dat water woelt het onophoudelijk, of het tevens steeg. En 't stijgt ook. Ik voel 't om mij heên, ik voel 't boven mij: ontzaglijk veel water, kleurloos water. Zwaar weegt het op mij. En op mijn zenuwen, zwaar, zwaar legt zich het water, en roeren kunnen zij niet meer onder zulk een ontzettend gewicht. Hoe deugd doende is dit nu: ik schijn in water te vergaan — ik voel niets meer....

* * *

's Anderdaags.

'k Weet niet wat gisteren met mij voorgevallen is. Heel gekleed lag ik dezen morgen op mijn ledikant. Maar rustig, stil en kalm als ik zelden ben, voel ik me nu. Op 't roode dak, in de verte, sluimert reeds de zon; 't dakvenster glimmert troebel. De lucht is zuiver, blauw, doorschemerend en geén gerucht.... 't Moet al laat zijn. Zou ik opstaan. Waarom nu toch? 'k Heb Marieken niet gehoord vandaag. 't Is vreemd....

* * *

's Avonds.

Ik zag, als altijd nu, Clemence. Zoet lachte zij mij tegen toen ik insteeg: zoet als 't zonneken dezen morgen op 't rood pannendak van daar schuins óver. 'k Lachte heur toe en zij me tegen. Wij zwegen echter lang, nevens malkaar gezeten. Dan vroeg ik heur, met zulke rustige stem, dat ik thans niet begrijp, hoe 't zoo kon: voor wie zij in den rouw was. Ze zei het. Heur moeders zuster woonde met de grootmoeder samen. Haar tante werd ziek.

Dan is ze eenigen tijd telken dage naar de stad gegaan, om de grootmoeder bij te staan, die reeds van hooge jaren was en een winkelken hield. Met het ziek zijn van haar tante was er geen plaats waar zij vernachten kon: daarom deed zij elken dag de reis. Heur tante nu stierf. De grootmoeder had gevraagd dat zíj bij haar zou blijven: maar ze zou nooit in de kamer gaan en 't bed gebruiken waar haar tante gestorven was! Zoo'n schrik had zij van den dood. Maar nu zou de grootmoeder, die toch te oud al was, en zij te jong, de winkel overlaten en bij „hen" komen inwonen....

— „Maar indien wij nu eens met elkander woonden, ik met u, en uw grootmoeder bij inwoonde?"

— „Met míj, maar...."

— „Ik kan met oude menschen goed om...."

— „Met mij", herhaalde ze, „maar, weet ge dan...."

— „Ik houd zoo van u, ik hield van u zoodra ik u zag. Zonder uw bijzijn kan ik niet meer. Zeg niet neen. Ik kan niet zonder u. Ik heb u zoo lief, van den eersten dag al. Ik weet niet wat ik doen zou. Zeg niet neen...."

Ze zei niets ook. Ze wist niet wat te zeggen.... Ik liet ze stil met vrede, nam heur later bij de hand. Wij zeiden niets meer.

— Nu ben ik voor goed rustig. Nu ben ik, nu is 't uitgeproken. Wat was daar vreemds, wat anders dan bij dood-gewone menschen, aan? Nu is 't dus uitgesproken; nu weet ik wat van mij worden zal.

* * *

Een paar dagen later.

Z' heeft „ja" gezeid! Nu wil ik dat alles haastig ga. Ik ben zóó rustig geweest, sindsdien, — heel die dagen. Ik wist wel dat ze ja zeggen zou. Ik ben gelukkig.... Ik vraag me af: bemin ik haar? Ik antwoord, heel rustig, 'k geloof het niet. Maar wat geeft het: Ik hoop niets, ik vraag niets. Ik weet wat komen zal....

* * *

Nog later.

Zéker: gelukkig, want zonder hoop, nu eerst geniet ik volkomen rust. Want hoop had ik nog, en wat ik rust noemde, was maar gedweeheid. Zalig alleen is die bemint in den dood....

1900.

MASKERADE

DOOR

JAN FRIESENBURG.

„Kon je je witte das vinde Felix?"

„Ja Ma, hij lag boven in de groote bruine kast."

Ik heb van-jongs-af-aan de gewoonte gehad alles 'n vaste plaats te geven, zoodat ik nooit lang naar iets behoefde te zoeken, wanneer 't althans niet door vreemde handen verlegd was.

„Je moet je maar goed houwe jonge, d'r is toch niks meer an te doen...."

Het was de dag van vaders begrafenis. Maandenlang was mijn vader ziek geweest, soms met een lichte opflikkering van schijnherstel, om den volgenden dag weer ineengestort te-bed te liggen. Zoo was 't gegaan, maanden-, maandenlang....

En gauw als een mensch aan iets went, werden we gewoon ook aan die ziekte.

Nu-ja, vàder-wàs-zièk. Dat wàs nu eenmaal zoo. In 't geheel niet vreemd. We wisten niet beter of 't hoorde zoo. Vàder-wàs-zièk.

En familieleden schenen 't ook niet vreemd te vinden, dat mijn vader ziek was. Verleden jaar was hij ook al ziek.

„Hoef elke dag niet te gaan kijke...."

„Kan niet ieder oogenblik late vrage...."

„Je kan d'r toch niet uit wijs worde, de eene tijd erg ziek, d' andere tijd beter, kan uit dat geklets niet wijs worde."

Totdat drie dagen geleden een vreemde verandering in 't uitzicht van den zieke was waar te nemen. 't Gelaat was geelblauwig getint, 't oog gebroken, de spraak lichtelijkverlamd.

We stonden allen om 't bed, moeder, mijn vier zusters en ik: nu zou 't gebeuren....

't Hoofd legde zich ter ruste neer en 't was alsof de zieke slapen ging; vreemd geluid gorgelde op, sterker, in diepere reutelende haling, als snoof hij heel sterk op. . . .

Toen was alles stil. . . .

Ik behield mijn kalmte, verwachtte luid schreien, doch heel zachtjes, half gesmoord, begonnen mijn moeder en zusters te weenen; 't was één lange smarttoon. . . . Kinderen-uit-de-buurt zagen Nel, mijn oudste zuster voor 't raam, 'n zakdoek in haar hand, roode oogen; ze schenen te begrijpen . . ., gluurden door de ruiten. . . .

Ik liet de gordijnen zakken en ging de naaste familie van 't treurige feit verwittigen.

Denzelfden avond gaf ik den bedienaar de namen op van de „menschen die 'n kaart moesten hebben".

Twee dagen lang druk rouwbezoek.

't Was mij onmogelijk, altijd in die benauwde kamer bij die menschen te zitten, in dat vreemde gezeefde licht, dat licht, dat alleen in sterfhuizen is. . . . Ik ging den tuin in. De paden waren grauwbruin van bloesembolsters en ook op de witte begonia's lag hier-en-daar een bruin blaadje, dat de vruchtbloempjes afgeschud hadden. Alles groeide en bloeide blank en blond en blauw; witte lelies ontploken schuchtertjes, monnikskappen grijnsden, leeuwebekjes sperden open, tal van crocussen beijverden zich de kantperkjes met hun gele kleur te tooien en hier en daar spreidde reeds, als verbijsterd, een vroeg maandroosje haar blaadjes uit.

Wat had mijn vader 'n schik in al die dingen! 't Was alsof dat genot bij hem gestegen was, toen hij zijn werkkring had verlaten en zijn tijd aan zijn liefhebberijtjes kon besteden. Elken morgen vast ging hij de hortensia bezien, telde er aan de zwellende knoppen, bekeek vergenoegd de rozetvormige voorjaarsplantjes, de dubbele bruine afrikaantjes, de bloedroode geraniums. En nu, dat mijn vader dood was, moest ik wel de luikende viooltjes nat-spuiten met 't blauwe gietertje, wilden ze niet hun avonddrinken derven.

Van uit den tuin kon ik door de glazendeuren de menschen gadeslaan, die mijn vader toch wilden zien, „omdat ze nog wel betrekking hadden", ze hadden mijn vader „zoo goed gekend". Als ik lang tuurde door de glasspiegeling heen, zag ik wit-van-zakdoeken wapperen; daarna hoorde ik geslijfer in den gang, gemompel: „soo'n goe-oeie mà-àn, goe-òed krakter", gesmoord gesnik, bedroefd geween.

En allen, vrienden, kennissen, broers en zusters, naaste bloedverwanten zoowel als erfgenamen weenden! Ze treurden om mijn vader, die tijdens zijn leven geklaagd had, dat niemand van zijn familie hem eens was komen opzoeken: „als 'k dood ben, komme ze allemaal. . . ."

Al die menschen kwamen nu met gemaakt-bedroefde uitgestreken gezichten, alsof ze nooit meer zouden lachen; troostten mijn moeder, weduwe nu, mijn zusters en mij: „jij ben altijd goed voor je vader geweest. . . ." Moeder weende dan: „ja hij heeft altijd hard voor z'n vader gelòope. . . ."

De eerste nacht na mijns vaders dood was de vreeselijkste, die ik ooit beleefde. Ik ging om ongeveer één uur naar bed, dommelde heel-even-in, werd toen wakker door onuitsprekelijke-droevig zusjesweenen; alle meisjes zaten op, te huilen, heel den nacht. 't Was weer die langrekkende, ééntonige sleuring. . . . Ik lag te luisteren, zei niets, kòn die smart niet balsemen.

Vader zou begraven worden.

Al vroeg werden twee groote iriskransen gebracht, die zoo zwaar waren, dat we ze amper konden torsen. Om elf uur stond een „drager" in den gang, om de menschen binnen te laten. De kamer stroomde vol; zwartgekleede dames en heeren, die zich, hier-en-daar schaarden op dubbele rij. Af-en-toe nog een „wel-gecondoleerd", „zware slag". Daarna gedempte stilte.

Moeder zat in een lage causeuse, de hand onder 't hoofd, als wezenloos. . . .

Ik stond in een hoek van de kamer, half-onopgemerkt, sloeg de belangstellenden gade: menschen met tijdelijk-wezenlijke smartgezichten; menschen met streng-officieele formaliteitsgezichten; menschen met uitgestreken plechtigheidstronies; menschen met gekunstelde droefenisplooien in 't gelaat, terwijl de „drager"

aan de deur zijn formaliteitsexpressie schijnbaar al zóó dikwijls had aangewend, dat ze niet meer kon verdwijnen, want hij keek ongedwongen-uitgestreken.

Dof-plom plom-dof....

De dragers zeulden de kist slijferend door den gang naar buiten. Moeder begon heftig te weenen en ook uit de familiegroep hikten snikken op, toen de bedienaar de namen afriep van de „heeren voor 't eerste rijtuig".

In de koets was 't erg benauwd. Af-en-toe keek ik door den kier van 't gordijntje, en, als de lijkwagen een hoek omreed, zag ik de kranslinten opwaaien, sleuren, opwaaien, wit en zwart..., mannen, die 't hoofd ontblootten; vrouwen, die nog even schuw-fronsend omkeken; jongens, die op 't lint lazen: aan onzen onvergetelijken vriend. Dan hoorde ik weer 't getrap van de paarden: trap-trap-trappelde-trap..., 't gedreun van de koetsen over de keien.

We kwamen op de begraafplaats aan, op welker paden de wagens stroef-krassend grint stuk-reden. Uitgestapt aan 't somber-uitziende wachthuis, waar de heeren rond-stonden, de zorgvuldig-bewaarde gelegenheidstrekken op 't gelaat, werden we spoedig geroepen, om achter de kist, door acht dragers getorst, in langzamen pas te volgen. Blootshoofds gingen we over 't kerkhofgrint, kleine, zwarte stoet.... In de verte zag ik een groepje vrienden en bekenden van mijn overleden vader, daar was zeker 't graf.

Ik voelde, dat ik aangekeken werd.

Toen de bedienaar geen der heeren aanstalten zag maken, 't woord te nemen, gaf hij een wenk aan de zwartgekielde doodgravers, de kist in 't graf te laten zakken. Klonten aarde plompten dof in korten roffel er op neer.

De dofzwarte familiestoet ging naar 't wachthuis terug op de woorden van den bedienaar: „als de heeren me gelieven te volgen!"

Spoedig zaten we weer in de rijtuigen, die nu in flinken draf terugreden. De gordijntjes waren opgetrokken en we zagen weer 't volle leven, de felle zon, die alles verblondde en verguldde.

Thuisgekomen, vond ik alles vreemd, leeg. De portes-brisées stonden weer open en 't aspect van de achterkamer scheen geheel veranderd: 't vloerkleed was opgenomen, de tafel van 'r plaats en 't was er vreemd-licht, doordat de gordijnen aan den straatkant nog dicht waren.

„Felix! Felix! een briefje, lag in 't bed van je vader! „Aan mijn familie" staat er boven!" weende m'n moeder „lees 's voor, net vind ik 't, 'k zeg tege Sientje, maak 't bed 's in orde en toen viel 't op de grond, uit 'n deken, lees 't maar voor, 't is voor allemaal".

Ik las 't voor aan de familie, die zich om de koffietafel geschaard had.

„Allen zeg ik goeden dag, mijn broers, Johan, Frits, Felix en Jacques, en mijn zusters, Marie en Thera en allen, die mij lief waren. Ik verweet hun niet, dat ze mij den laatsten tijd, 't laatste jaar niet meer opzochten. Zegt 't hun, zegt 't allen. Zegt 't mijn zwagers en mijn schoonzusters, mijn ooms en tantes. Ik vergeef hun alles. Ik had ze nog graag gezien, en gesproken, maar ze dachten zeker niet, dat 't zoo erg was. Dit wisten jelui ook niet. Dat voelde en zag ik, leeft verder, zonder mij, gelukkig. Weent niet. Weest blij, dat ik niet meer leef, want ik leed veel. Ik heb zeker te dikwijls geklaagd, dat men mij niet hoorde. Wanneer de klok plots stilstaat, hoort men pas, dat ze tikte; zoo hoort men nu pas, dat ik klaagde, omdat ik leed. Vaartwel, allen!"

't Was, alsof mijn vader nog leefde, toen ik die woorden las, zoo natuurlijk klonken ze.

De koffietafel was afgeloopen en toen daarna port werd geschonken, verdween de stilte, hier hoorde men „had twee dagen voor z'n dood nog wille komme kijke," daar was 't „wist niet dat 't sòò òò erg was" en gaandeweg begon de gedwongen, plichtmatig-bedrukte stemming zich op te lossen in een licht geroezemoes, de menschen trokken heel langzaam hun masker af, daar zoo benauwend was de al-te-lange duur...; pantomimische droefenis-uitingen maakten plaats voor 't meergemakkelijke woordenspel, de streng-officieel-verwrongen formaliteitsgezichten werden gestadigjes-aan ontmomd en zoo had alweer de physionomische maskerade haar traditioneele gekunsteldheid botgevierd.

BOEKBESPREKING.

MARIE METZ-KONING, Fatsoenlijke Familie, Amsterdam, Scheltens en Giltay, zonder jaartal.

Als mevrouw Marie Metz-Koning een roman wil schrijven, sluit zij zich, — heeft ze 't niet zelve indertijd bekend? — een week-of-drie achtereen dag-aan-dag in haar werkkamer op en pént . . . pént . . . pént . . . in een koortsige haast door, van het eerste tot het laatste woord.

Deze manier van werken heeft haar voordeelen. Tenminste, wanneer zij wordt toegepast door iemand die . . . iemand is, een schrijver of schrijfster van talent, praedicaat waarop mevrouw Metz-Koning zonder eenigen twijfel volle recht heeft. Die voordeelen zijn: ten eerste wordt, in een verhaal op deze wijze geschreven, de bedoeling, het doel, dát waar het om gaat, in den regel stevig vastgehouden — het heeft letterlijk geen kans even weg te glippen — en vastgehouden wordt ook de lezer, er komt gang en boeikracht in zulk een vertelling. En ten tweede — ik zeg nogmaals: gesteld dan de auteur ís iemand, een ménsch, met hárt — dan ontstaat er niet alleen gang maar ook gloed, warmte, pakkende menschelijkheid. Driftige menschen, opgewonden standjes, — o, ze zijn dikwijls erg lastig en onredelijk, maar ze zeggen in hun opwinding toch ook wel heel rake en échte, eerlijke dingen; meesleepend zijn ze zeker soms.

De nadeelen echter aan zulk een wijze van roman-schrijven verbonden zijn grooter. Een mensch in z'n drift moge boeiend zijn, zelden is hij diep en fijn, uit hij bezonken gedachten, beteekenisvolle opmerkingen. Wat zoo iemand er in zijn opgewondenheid heeft uitgeflapt, men is het gewoonlijk al gauw weer vergeten; het maakt niet veel indruk, doordat het toch eigenlijk niet veel gewichtigs is, niet bijster de moeite waard om naar te luisteren, althans niet voor menschen die 'n beetje verwend zijn op dat punt. En een roman schijnt wel bijna het allerlaatste wat men in zoo'n roefje maken kan. Een opgewonden uiting is altijd een zeer subjectieve, een veeleer lyrische dan epische uiting. Epiek eischt rustige bewogenheid. Kunst-in-'t-algemeen moge vóór alles subjectief, persoonlijk zijn, een roman vordert nu eenmaal een zekere mate van objectieve waarneming. Menschen scheppen met geen andere ingrediënten dan uw haat en uw liefde, uw spotlust en uw teederheid — ik houd het voor glad onmogelijk. En dat is toch wat iemand als mevr. Metz-Koning telkens weer probeert. Zij is een vrouw met hart, en een vrouw met geest tevens — een zeldzame combinatie zonder twijfel — en dit redt haar, maakt dat haar boeken leesbaar zijn, maar in technischen zin is een roman van mevrouw Metz maar zelden . . . een roman. Dominee Geeston — als ik mij wel herinner — maakte een uitzondering. Maar deze Fatsoenlijke Familie is weer een van haar wildste producten — o, altijd wel aardig, amusant dikwijls, charmeerend somtijds, maar... neen, neen, mevrouw, zóó zal het u nooit lukken, en met al uw opwinding wordt ge tenslotte mat en eentonig, want al die menschen van uw haat gelijken elkaar, die van uw liefde een beetje minder. . . . maar toch . . . menschen van vleesch en bloed zijn het eigenlijk ook niet. Wij máken er wel wat van, als wij goedwillig lezen, en met verbeelding, maar letten we enkel op wat er staat . . . neen, neen, dat is onvoldoende!

„Fatsoenlijke Familie" is het romannetje van een frissche jonge deern die uit haar dorp naar Den Haag komt om er op de Normaalschool voor onderwijzeres te leeren en in te wonen bij een oom en tante. Althans mevr. Metz vertélt ons, dat Juul van een dorp afkomstig is; wij merken er verder niets van; niets is er in haar aard-en-wezen, haar taal en manieren, wat ons vermoeden doet waar dat dorp ergens liggen mag, en hoe zij daar zoo geworden is, bij haar dorps-burgerlijke ouders, zoo onafhankelijk, zoo geneigd een jongen te zijn, zoo fijngevoelig en zoo spotziek, gebleven is vooral zoo dichterlijk-onwetend, naïef en open. Het vermoeden, dat wij in deze heldin niets dan

een... ideaaltje van mevrouw Metz voor ons hebben, ligt voor de hand. Het gezin, waarin het meisje aanvankelijk woont, bestaat uit vader, moeder en twee meisjes, doch daaromheen wordt al dadelijk een heele zwerm van andere familieleden gegroepeerd: oome Gerrit en diens vrouw, Piet, Leendert, Ant... hoe heeten ze ook allemaal? Het is waarlijk een toer ze uit elkaar te houden, want ze zijn allen van 't zelfde sop overgoten. Op tante Stien na, de onfatsoenlijke, en haar zoon Johan, die voor hulponderwijzer studeert maar — natuurlijk, zouden we haast geneigd zijn te zeggen! — een wonderbaarlijk talent voor teekenen blijkt te bezitten, en op wien te verlieven inderdaad Juuls aangewezen weg is — althans volgens de schrijfster! In de nuchtere werkelijkheid hebben gezonde, vroolijke kinderen als Juul 't gewoonlijk niet erg op zulke diepzinnig-dichterlijke, bleeke en stille jongelingen als deze Johan, met zijn ouwelijke wijsheid, begrepen; dooie dienders noemen ze die gewoonlijk. Maar 't is waar, in dit geval stak de jeugdige schoolmeester-artiest gunstig af tegen een heel stel min of meer ploertige schoolmeesters-fijne-beschuiten, kwezelige kruideniers-duitendieven en stiekem-vieze deftig-doeners als die „mijnheer Spaanderman".

Wat afwisseling en amusement brengt in het verhaal een aangetrouwd nichtje, de vrouw van Piet, zelf, misschien niet geheel zonder zinnebeeldige bedoeling (Mevr. Metz houdt daarvan) „Klaar" geheeten, een beetje 'n grof type — gelijk trouwens de meeste in dit boek — maar die, als de clown of de knecht in een oud drama de, altijd comisch-werkende, practische levenswijsheid vertegenwoordigt. Een goede vondst!

De haast waarmee dit romannetje werd afgepend heeft ook aan wat men gewoon is den „vorm" te noemen — maar wat zich dieper-in eigenlijk niet onderscheidt van 't geen men dan met „inhoud" zou willen aanduiden — geen goed gedaan. Het is zelfs eenigszins onbegrijpelijk, dat mevr. Metz sommige waarlijk al te slordig neergekwakte zinnetjes bij de correctie der proeven in wezen gelaten heeft. Het aanwijzen van dergelijke zinnetjes is een maar weinig engageant werkje — zoo klein van gebaar, zoo vitterig! — toch geloof ik, dat het er ditmaal bijhoort, wil deze aankondiging een poging tot karakteriseeren worden.

Op blz. 2 leest men: „Het waren gekalkte muren, die hier en daar met dwarsstrepen zaten van weggenomen planken". Deze slordige praat-uitdrukking verbeeldt mogelijk Juuls denk-taal, maar dán deugt niet wat onmiddellijk volgt: „Dit kamertje was namelijk vroeger een provisiekamer geweest", want daar is twijfelloos de schrijfster zelf aan 't woord.

Blz. 14: „Ze was te goedig van gezondheid-voelen om op den duur een hekel aan iemand te kunnen hebben". Dit is geen zin, maar hoogstens de embryo van een zin.

Blz. 59: „Mijnheer Spaanderman was erg wit en lang en had iets gewichtigs onder zijn niet gaarne de menschen aanziende oogen, iets, of hij op zijn tweede jaar al wist, dat je in zaken solide moest zijn, en dat Bijbelsche platen aan den muur méér vertrouwen gaven, dan de prentjes die hij stilletjes in een gesloten laadje van zijn bureau bewaarde". Is het ú nu duidelijk, lezer, wát mijnheer S. nu eigenlijk daar ónder zijn oogen, dus op zijn wangen had? Het kan natuurlijk niet anders dan een vlek, een puist of een wrat geweest zijn, maar... wat voor één?

Blz. 61: „een wit-gejast, geel-gewangd, rechtopstaand-harig mannetje zonder bewijs van baard of snor"...? Rechtopstaand-harig, dat kan volgens mij alleen iemand zijn die recht opstaat en „harig" is, maar dat klopt niet met wat er volgt.

Blz. 67: „Want hoewel Juul zelf nooit aan liefde dacht te doen, als gaande niet samen met haar féministische toekomst, had ze daaromtrent toch platenwinkelachtig romantische idee's". Dit begrijp ik wel zoowat, maar dat ligt toch heusch aan mij, want gezégd, in het nederlandsch gezegd, is hier eigenlijk niéts.

Blz. 134: „Ook was hij sociaal-demokratisch aangeädemd (?? H. R.), wat hem veel redetwisten met zijn vader en huilbuien van zijn moeder bezorgde. Maar dit alles zat alleen in uiterlijkheden".... Wát „zát" in uiterlijk-

heden? Snapt gij er iets van lezer? Mij maakt zulk geschrijf kriebelig.

Blz. 212 (een groote sprong om tot een eind te geraken!): „Op Leendert's gezicht was een leelijke haat, vermengd met nog iets anders". Ook hier begrijp ik met den besten wil niets van.

Genoeg!... Voldoende althans om te toonen van welken aard de slordigheden in dit boek zijn — van de vele drukfouten spreek ik niet, hoewel ook die hinderlijk zijn en meedoen om den indruk van ongeacheveerdheid, ja, laat ik het kind maar bij z'n naam noemen, van grofheid te versterken. Werk als dit is niet zonder verdienste, lang niet iedereen kan het maken, maar wat heeft men er aan, het is onfijn en onbelangrijk. Waarom werd het eigenlijk geschreven? Toch niet om het winkelsuccesje. dat het misschien wel hebben zal en dat ik er gaarne aan gun? De idee van „Fatsoenlijke Familie" is — sedert Multatuli Max Havelaar schreef en de Woutergeschiedenis, d.i. al sinds meer dan een kwart eeuw — niet bepaald nieuw en frisch meer. Welk ernstig artiest vindt het nu nog de moeite waard te protesteeren tegen de „fesoendelijkheid", christelijke en andere, wie heeft er nu nog den tijd voor over een boek van bijna 300 bladzijden te schrijven om eens te laten zien wat nu eigenlijk „ordentelijke" menschen bennen.... Hoe kwam u er toe, mevrouw Metz?... En u vond het zelfs noodig ons te verzekeren, dat gij zelf niet meer zoo naïef zijt als Juul, maar weet, wat er in de wereld, en vooral in een slechte stad als den Haag, te koop is. Immers, vanwaar anders de volgende tirade:

Blz. 45: „De stad lag in een vriendelijken schijn. Juul vond den Haag verrukkelijk! Zij wist nog zoo goed als niets van 't leven; keek dus tegen 't schijn-mooie aan, en kende niet den achtergrond".

Hemellief, mevrouw, kent ú dien achtergrond wel? Hoe griezelig. Wat is er van? Vertelt u 'is!... Eerlijk gezegd, ik lijk waarachtig wel wat op Juul, want ik vind den Haag in „een vriendelijken schijn", hier en daar ook bizonder mooi.... Maar, ja, u hebt gelijk, die achtergrond, hè?... Brr!!

H. R.

G. VAN HULZEN, Het Welig Distelveld, vier zede-verhalen, Zeist, Meindert Boogaerdt Jun. 1908.

Dit boek bevat, bij wijze van inleiding, apologie, waarschuwing, — ja, wat zou het eigenlijk wel het meest zijn — een stukje getiteld: „Opdracht". Althans dit woord staat er links boven, en rechts, een weinig lager leest men: „Aan D...." Het stukje zelf luidt als volgt: *)

„Zult ge melieve, aan wie ik dit boek opdraag, ooit een veronderstelling wagen over deze verhalen in strijd met de gedachte die ze opriep, en zult ge dan ooit twijfelen aan de zedelijke grond, ondanks het onzedelijke erin, dat toch zede is?

„Neen, daaraan twijfel ik niet, omdat ge zachte vrouwe, te goed weet wat voor onbevredigds er besloten ligt in 't vrouwelijk wezen, dat maar aldoor moet worden geacht als onbekend, en dat toch onbewust zich zoo klaar zich naar boven dringt. Zou de vrouw nog de vrouw zijn en de wereld de groeiende wereld, als die drang werd uitgedreven, gesteld dat dit mogelijk ware?

„Aanvaard dit boek in gelijke zin als ik 't heb geschreven, bij tijd en wijle, als 't werk van zwaardere schepping mij vrijheid liet, in die luchte oogenblikken van zoeken naar waarheid en schoonheid, die kunst aan de menschelijkheid bindt, — en erken melieve, dat het vóor alles geweest is de drang naar waarheid die mij ook hiertoe drong."

Och, och, wat is toch onverstandig inleidinkjes of voorwoorden op litterair werk te schrijven — ook al betitelt men ze, doelverkappend, met het woord „Opdracht" —; er is waarlijk geen meer afdoende wijze om zich de aanvallen eener venijnige kritiek op de hals te halen! En waar dient het voor? Wanneer het hier geciteerde opstelletje iéts bewijst, dan is het, dat de heer Van Hulzen, talentvol novellist als ook hij ongetwijfeld is, in den betoogenden stijl geen meester genoemd kan worden. Op zichzelf genomen toch is dit opstelletje een klein horreur. Laat ons, om te beginnen, eens een paar vragen stellen. Hoe zit dat, zijn

*) De interpunctie is die van den heer Van Hulzen.

deze vier verhalen „opgeroepen" door éëne „gedachte"? En wat beteekent de „zedelijke grond" van zulke opgeroepen verhalen? Een „zedelijke grond", een grond waaruit dus de verhalen zijn opgegroeid als planten of waarop zij rusten als beelden... een grond, die „zedelijk" zou zijn!... goeie hemel, is het wel waarlijk de artiest Van Hulzen, die dit briefje schreef en afdrukken liet vóór in zijn boek?

Doch, wij begrijpen natuurlijk wel ongeveer wat hij bedoelt; laat ons vriendelijk zijn en deze bedoeling voor den daad nemen. Zult gij, zoo heeft v. H. aan zijn lieve D.... willen vragen, zult ge van mij denken dat ik deze vier verhalen geschreven heb uit lust in vuilbekkerij of om mijn lezers te prikkelen tot vleeschelijke en buiten-echtelijke begeerten? En hij laat volgen: „Neen, daaraan twijfel ik niet, omdat..." Ja, nu zou er, dunkt me, logisch moeten volgen: omdat gij de kunst van lezen verstaat en litteratuur van pornografie onderscheiden kunt... òf — iets bescheidener, maar ook zwakker — omdat ge mij kent en wel weet dat ik een fatsoenlijk en trouwhartig Hollander ben, geen Casanova, geen... nou ja, noem maar een of anderen buitenlandschen duivel van een pornograaf; wij, hollandsche heeren, al zouden we 't kúnnen zijn, wij dúrven toch immers niet.... Maar wat lezen wij nu in plaats hiervan: „omdat ge zachte vrouwe, te goed weet wat voor onbevredigds er besloten ligt in 't vrouwelijk wezen...." [Hè? Wat heeft dát nu met uw verhalen te maken, met uw manier van schrijven, met de kwestie of gij tot de pornografen gerekend moet worden of niet? En, op zich zelf genomen, wat is het voor gekheid wat ge daar zegt? Ligt er in hét „vrouwelijk wezen", dus in het wezen aller vrouwen, iets onbevredigds? H. R.]... in 't vrouwelijk wezen, dat maar aldoor moet worden geacht als onbekend (onbekend geacht bedoelt hij zeker. H. R.) en dat toch onbewust zich zoo klaar naar voren dringt"... Wat beteekent hier het woordje „klaar"? Voor wie klaar? Voor 't vrouwelijk wezen? En dan toch onbewust?

„Aanvaard dit boek in gelijke zin als ik 't heb geschreven..." (Zoo, dus de heer v. H. heeft dit boek geschreven „in een zin". Ik begrijp er niets van! Ik dacht, dat hij 't alleen geschreven had omdat hij daar zin in had. H. R.), bij tijd en wijle (Ja, dat zal wel. H. R.) als 't werk van zwaardere schepping mij vrijheid liet (hij bedoelt zeker: als ik op 't moment niets moeielijkers onderhanden had. H. R.), in die luchte oogenblikken (wat zijn dat voor oogenblikken? H. R.) van zoeken naar waarheid en schoonheid, die kunst aan de menschelijkheid bindt, — (Hoe nu, zoekt de heer v. H. naar waarheid en schoonheid in „oogenblikken," als hij niets gewichtigers om handen heeft? En wat beteekenen de laatste zes woorden van dit zinsdeel? Ik kan er alleen uit afleiden dat, volgens den schrijver, kunst iets is dat óf „oogenblikken," óf „waarheid en schoonheid", aan de menschelijkheid bindt. Doch ik kan mij daar geen voorstelling van maken!... Wat beduidt het?... Wat wordt er in vredesnaam mee gemeend?)

Laat ons nu eens heel royaal zijn en van deze gansche „opdracht" enkel laten gelden de bedoeling, die trots de onbeholpenheid der uitdrukking, niet onduidelijk is: de heer v. H. heeft zich willen vrijwaren tegen misverstand, hij heeft getracht zich al bij voorbaat te verdedigen tegen de beschuldiging van pornografie. Wat is dan onze eerstvolgende gedachte? Dat hij dit dus blijkbaar noodig of gewenscht gevonden heeft, nietwaar? Dat hij twijfelt of zijn werk wel instaat is, zonder zulk een apologie, den gewenschten artistieken indruk te maken. Qui s'excuse s'accuse — het spreekwoord moge overdreven zijn, het lijdt geen twijfel of door ongevraagde verontschuldigingen wordt veeleer verdenking gewekt dan het tegenovergestelde.

Dit nu is heel jammer, want noch hij die den schrijver van Hulzen uit vroegeren arbeid kent, noch wie dit zijn laatste boek met oordeel des onderscheids, onbevooroordeeld leest, zal een oogenblik gelooven aan een vooropgezet streven bij dezen auteur naar onzuivere verhitting of prikkeling der zinnen, naar een succes door pikanterie. Maar daar is iets anders! — En 't is op dit andere dat de heer v. H. zelf, met zijn „opdracht," onze aandacht gevestigd heeft. Men kan over

álles schrijven in litteratuur, geen menschelijke daad of aandoening onttrekt zich uitteraard aan een artistieke behandeling, doch dan moet die behandeling ook „artistiek" zijn, dat is innig, dat is fijn, dat is met een zuivere na-voeling der emoties en een zorgvuldige, gansch toegewijde, verwoording daarvan. En het is hierin dat de heer Van Hulzen in zijn „Welig Distelveld" lang niet overal geslaagd is. Het is niet genoeg iets goed bedoeld te hebben, men moet het ook goed dóen. Is de onderstelling te gewaagd dat deze, het zuivere willende, maar dikwijls te vluchtige, slaplippige, oppervlakkige, nonchalante auteur, zelf gevoeld heeft, dat het ook ditmaal niet het ware geworden was — niet fijn genoeg, niet innig genoeg vooral, en weer zoo praterig! — en dat hij gemeend heeft deze zijn fouten te kunnen goed-práten met de betuiging van onschuld, die de aanvang van zijn boek vormt?

Nogmaals: het zij verre van me te willen beweren, dat ook uit dit „Welig Distelveld" Van Hulzens schrijftalent niet blijken zou: Zoowel wat hij kan als wat hij niét kan, 't komt ook in deze vier verhalen duidelijk genoeg aan den dag. Van Hulzen is een verteller, een vaak zeer levendig en soms dramatisch verteller, en ook zijn gaven als intuïtief psycholoog zijn lang niet onaanzienlijk. Beschrijven daarentegen, het blijkt opnieuw is minder zijn zaak.*) En zijn taal is te slordig, te slap, te banaal. Er zijn zeer goede bladzijden in dit laatste boek van hem — ik denk vooral aan de trein-scène in het „Tweede verhaal" — er zijn er ook die niet geschreven zijn, maar... gekletst. Het geheele „Derde verhaal" het langste, gerekste, de Hippodromgeschiedenis, 't lijkt me ver beneden het vermogen van dezen auteur. Het slot van het eerste is te vluchtig, onduidelijk, opzettelijk vaag misschien, vele bladzijden in alle vier zijn onachtzaam, ongevoelig, onnadenkend neergepend. O! Het is toch zoo jammer — ik herhaal een al ettelijke malen geslaakte verzuchting! — het is toch zoo jammer dat Van Hulzen zooveel en dus zoo snel werken moet, dat hij zich niet geven kan, ongehaast en zonder „zorgen voor morgen", aan 't bewerken zijner soms zeer interessante verhaal-ideeën, dat hij geen tijd heeft de noodige studies te maken voor hij zich neerzet tot dat werk, 't welk hem zijn moest als een gebed zoo heilig, en hem geworden is tot... een dagelijksche gewoonte, een min of meer aangenaam karweitje, het schrijven, het maken van litteratuur.

Hierbij zal ik het maar laten en de vele dozijnen strepen, vraag- en uitroepteekens, die ik mij veroorloofde in margine van dit boek aan te brengen (ze zijn meest alle van min-of-meer onvriendelijke strekking) bij een volgende lezing.... weer kalmpjes-aan verwijderen.

H. R.

---

*) Men leze eens met aandacht de volgende zinnetjes (bl. 16): „De lucht blauwde nu gansch overdreven van kleine wolkjes en de zonneschijn die ze doorzeverde, gaf er zilver-kartlige franjes aan. De wolkjes rafelden uit en dreven weer samen".

(bl. 110): Van Riddershem, de wangen blauwgeschoren, de donkerblonde knevel hoogopgedraaid, streek op haar toe Zijn zakelijke oogen die spraken van zich 't liefst niet al te moeilijk maken, stonden nu klaar. Hij hielp haar uit de trein en omarmde haar vluchtig".

(bl. 129, begin van 't derde verhaal): Zondagsgejoel joeg in vlagend, vlammend geweld over 't kermisje van tentoonstellingsveld.

„Boven sissend geknap, vuurgewalm en de ruwe aanprijzingen van spulleman voor z'n tent sloegen uit zware orgeldeun, dof tromgebom, geschetter van trompet en de losbandige, gierende pret van velen op 'n hoopje. In 't kort bestek joelden de drommen er doorheen. Ze propten zich saam, duwden, stompten op, en jakkerden dan weer voort, uitgalmend, schallend in korte stootkadans de nieuwste deun, al maar van voren aan.

„Van verre zingzangde een Tziganenkapel en 't groot orkest, dat naast-aan speelde in schitterstralend licht, zond verschraalde klanken uit, 'n gerucht zoo ijl, als of 't over 'n wijd water kwam. Nu het avonden ging drong en klompte alles nog nauwer saam in drieste drang van zich ontspannen...."

Dit schijnt waarlijk Querido op zijn onuitstaanbaarst. Het is, geloof ik, ook Querido geweest die dat ontstemmende weglaten van lidwoorden heeft ingevoerd! H. R.

KUNST EN RECLAME.

Meer directe antipoden dan kunst en reclame zijn oogenschijnlijk niet denkbaar en toch, als wij eens rondom ons zien, bemerken wij telkens deze bijna vijandige elementen eendrachtig in elkaars gezelschap. En wanneer wij deze combinatie dan van wat naderbij beschouwen, is nu eens de reclame in dienst der kunst, dan weer de kunst in dienst der reclame.

Wij willen ons hier niet verdiepen in de vraag of kunstuitingen de trompet der reclame van noode hebben, noch de praktijken nagaan van journalisten, tijdschriftredacteurs of uitgevers, die tegen extra-honorarium, tegen advertentie als anderszins, kunstenaars een goede recensie verzekeren, doch liever even stilstaan bij de verschillende wijzen waarop de kunst langzamerhand een plaats in de hedendaagsche reclame is gaan innemen.

Wij denken dan allereerst aan het aanplakbillet, door Zola „l'esthétique de la rue" genoemd, en aan de kunstenaars die er een bepaald karakter aan wisten te geven, Chérèt Lautrec, Jossot, die afgescheiden van hunne persoonlijke opvattingen zoo juist de eischen kenden, waardoor een affiche zich onderscheidt zoowel van een muurschildering als van een in het groot uitgevoerde illustratie.

Dat men dit niet immer in het oog heeft gehouden is ongetwijfeld mede oorzaak geweest van de verminderde belangstelling die het artistiek uitgevoerde aanplakbillet zoowel van de zijde van 't publiek als van die van den fabrikant of handelsfirma, ten wiens behoeve het ontworpen werd, mocht ondervinden.

De verzamelwoede van eenige jaren terug is dan ook aanmerkelijk gedaald en wij twijfelen niet of de affichisten zelf zijn er voor een zeer groot gedeelte de oorzaak van, daar velen niet beseften, dat het teekenen van aanplakbilletten noodzakelijkerwijze aan verschillende voorwaarden gebonden is, waarmede de gewone teekenaar-illustrateur geen rekening behoeft te houden.

Bij het affiche sluit zich direct het winkelbillet aan, de verfijnde uitgave van het eerste zouden wij het kunnen noemen. Het wordt meer van nabij bezien, moet dus meer geacheveerd zijn, behoeft niet zulke sterke kleuren; maar is toch in geen geval een gewone illustratieve teekening. En van het winkelbillet komen wij van zelf tot de voorwerpen waarop het de aandacht vestigt en tot hun uiterlijk aspect, de verpakking in de eerste plaats!

De aandacht die hieraan geschonken wordt is in het algemeen minder groot dan men verwachten zou; het is alsof de firma of de winkelier veronderstelt, dat wanneer door affiche (en winkelbillet) eenmaal zijn artikelen bekend zijn, deze verder geen verzorgd uiterlijk meer behoeven. Er zijn uitzonderingen en wij herinneren ons hoe destijds Th. Nieuwenhuis de geheele verpakking der Delftsche slaolie ontwierp, hoe er waarlijk goede ontwerpen bestaan voor verpakkingen van sigaren, van honig, van jam; maar deze behooren tot de groote uitzonderingen, en toch zou een kunstvolle verpakking den winkelier weer bij zijn etaleeren te hulp komen, en als zoodanig ook een zeer goed reclame-middel blijken.

Juist bij de belangstelling, die men thans in middenstandskringen voor een smaakvolle winkelkast-uitstalling heeft, verbaast het ons dat men aan het uiterlijke kleed der dingen niet meer waarde hecht, en zich hierbij meestal met een ordinair confectie-pakje tevreden stelt.

Met het uiterlijk der dingen hangt weer nauw samen het officieele inschrijvingsmerk, het kenteeken waardoor men zich tracht te beschermen tegen namaak en vervalsching. Dit handels- of fabrieksmerk nu is over het algemeen bewonderenswaardig van leelijkheid. Ziet men de laatste jaargangen der staatsbladen eens door dan merkt men op, hoe weinig zorg er aan die eigendomskenteekenen besteed wordt.

Niet alleen dat de opvatting van de meeste in strijd is met de thans heerschende begrippen omtrent decoratieve versiering, maar men ziet eraan dat het teekeningen zijn, ontworpen door menschen die niet teekenen kunnen, zij zijn slordig en onbeholpen.... Kortom er

blijkt uit, dat men bij dit deel der reclame er nooit, of zelden tenminste, aan gedacht heeft, dat het even kunstvol kan zijn als een aanplakbillet.

Van het voorwerp zelve komen wij tot de annonce ervoor, de courantenadvertentie, in het bijzonder de illustratieve aankondiging.

De meest primitieve wijze door behulp van typografische vignetten: het dienstmeisje met den bezem, het huis, het paardje, varkentje of den koeiekop kunnen wij buiten beschouwing laten, (al willen wij onze lettergieterijen ter loops even aanraden hunne gedachten hierover eens te laten gaan en te trachten onze courantendrukkerijen aan wat betere clichés te helpen) en zoeken naar geïllustreerde advertenties, waarvoor expresselijke teekeningen ontworpen werden.

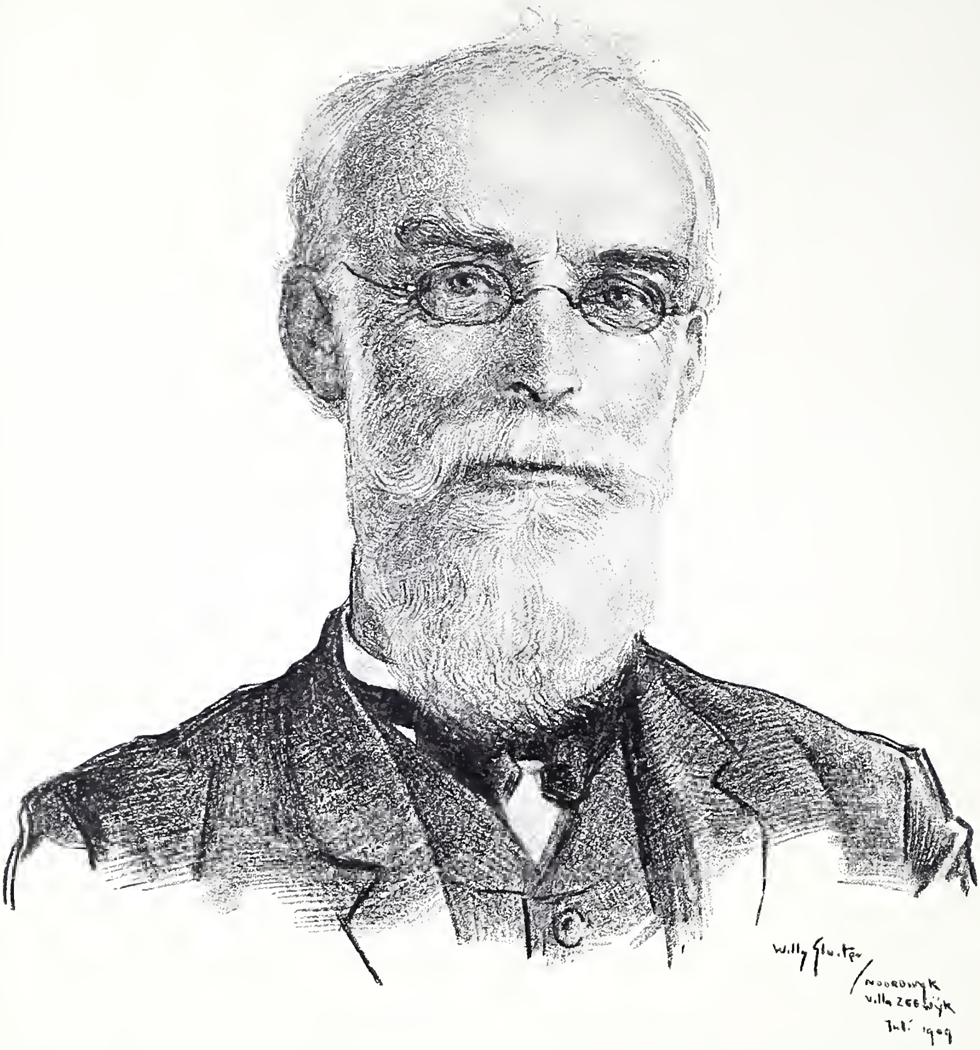
Bekijkt eens aandachtig een advertentie-pagina, lettende op de verschillende figuratieve voorstellingen, afgescheiden nog van de bijzondere eischen waardoor een advertentie-teekening zich moet kenmerken; dan zal het een ieder opvallen zoo weinig zorg er aan deze reclame-afdeeling in het algemeen ten onzent besteed wordt. De buitenlanders denken er anders over en de advertentie-teekeningen van Heidbrinck in de Courier Français, van Phil May destijds, zijn daar om dit te bewijzen, maar in ons land bestaan slechts enkele firma's, die op deze en andere wijze in hunne zaken doen zien, dat zij de belangrijkheid van een artistieke reclame begrijpen.

Dat niet iedere artistieke teekening een advertentie-teekening is, dus ook niet iedere teekenaar een goed reclame-teekenaar spreekt van zelf. Een couranten-cliché moet, om slechts iets te noemen, eenvoudig zijn van lijn in vorm, duidelijk van letter, en sterk sprekend van massa-verdeeling, zoodat ze direct opvalt. Maar doet het dit, dan zal een geteekende cliché ongetwijfeld een meer attractief vermogen bezitten, dan een eenvoudig gezette advertentie, al is er ook in dit genre nog wel iets beters te bereiken dan men meestal onder de oogen krijgt.

Zoo hebben wij verschillende groepen aangestipt, waarbij kunst en reclame hand aan hand kunnen gaan, of liever waar de kunst er toe helpt bijdragen, de reclame aan haar doel te doen beantwoorden, en moge reclame in kunstaangelegenheden ons en velen met ons minder sympathiek zijn, kunst in reclame-aangelegenheden zal ons doen zien, dat de firmant, de leverancier niet uitsluitend handelsman is, maar ook er iets voor voelt aan zijn zaak, aan zijn fabricaat eenig cachet te geven. Uit zijn annonces, uit zijn verpakking, uit zijn billetten, uit zijn brievenpapier, uit de kleine presenten aan zijn afnemers, notitieboekjes, almanakken, vloeiboekjes, plaatjes, of wat ook, kennen wij den man van smaak, die zich niet vol laat stoppen door reizigers maar ook aan de reclame-afdeeling zijner zaak meer dan gewone zorg besteedt, of ze heeft toevertrouwd aan een in dezen kundigen chef.

Wij kunnen niet met cijfers het al of niet doeltreffende van een kunstvolle reclame vaststellen, maar zijn er van overtuigd, dat een firma die zich kenmerkt door kunst aan haar reclame te verbinden, bij velen de aandacht op zich vestigt.

R. W. P. Jr.

PROF. DR. P. J. BLOK
NAAR EEN KRIJTTEEKENING
VAN WILLY SLUITER

PROF. DR. P. J. BLOK IN ZIJN STUDEERKAMER.

PROF. DR. P. J. BLOK
DOOR DR. H. BRUGMANS.

„Het leven kent van die uren, waarin de mensch een oogenblik rust neemt te midden van den strijd om het bestaan, den langdurigen afmattenden kamp; dan ziet hij terug op de afgelegde baan, met weemoed bij de gedachte aan het ondervonden leed, met blijdschap bij het herdenken van het genoten geluk, met fieren trots somtijds bij de herinnering aan de behaalde zege."

Met deze woorden begon prof. Blok de oratie, waarmede hij den 26sten September 1884 het hoogleeraarsambt in de algemeene en vaderlandsche geschiedenis aan de Rijks-Universiteit te Groningen aanvaardde. Zij hebben dus voor hem bekenden klank, nu na 25 jaren zulk een oogenblik van herdenking voor hem is aangebroken. Wat hij toen zeide, is volledig op den jubilaris van thans toepasselijk. Leed is hem niet gespaard gebleven, maar ook geluk is zijn deel geweest; in menig opzicht kan hij zich ook verheffen op de kroon, die hem als overwinnaar in soms moeilijke omstandigheden op de slapen is gedrukt. En bovenal — hij heeft waardeering en sympathie gevonden bij zeer velen, die in velerlei verhouding met hem in betrekking kwamen. Daarvan getuigde de herdenkingsdag. Honderden hebben hun naam willen

schrijven in het album, dat den hoogleeraar is aangeboden. Zij hebben het mogelijk gemaakt, dat de beteekenis van dezen dag in een gedenkpenning van edel metaal voor de eeuwen is vastgelegd. Uit hun naam kon de voorzitter van het uitvoerend comité voor deze hulde de gevoelens vertolken, die tot den hoogleeraar en vriend uitgingen.

Het is moeilijk een biographie te schrijven van een levende; het einde, de afsluiting ontbreekt. Niet minder bezwaarlijk is het de beteekenis vast te leggen, van een tijdgenoot, die nog staat te midden van een rijk leven en een nooit verpoosde werkzaamheid. Toch willen wij het beproeven de waarde te omlijnen, die de arbeid van prof. Blok reeds nu heeft voor ons hooger onderwijs, onze wetenschap, onzen tijd. Al weet niemand onzer, wat de toekomst nog zal brengen, de praktijk van een zilveren hoogleeraarschap, de voltooiing ongeveer gelijktijdig daarmede van de Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, stellen reeds nu in staat de hoofdlijnen van het beeld vast te leggen. Die schets kan objectief zijn, ook waar sympathie voor den leermeester ons de pen in de hand gaf.

Petrus Johannes Blok is geboren den 10den Jan. 1855 in den Helder. Hij genoot zijn opleiding op de school voor meer uitgebreid lager en middelbaar onderwijs in zijn vaderland en daarna korten tijd op de Latijnsche school te Alkmaar. Te Leiden studeerde hij in de letteren, waarin hij den 21sten Juni 1879 promoveerde na verdediging van een proefschrift, getiteld: S e x t u s P o m p e i u s M a g n u s C n a e i f i l i u s. In September van hetzelfde jaar trad hij op als leeraar in het Nederlandsch en de geschiedenis aan het stedelijk gymnasium te Leiden, welk ambt hij vijf jaar lang heeft bekleed. Deze jaren zijn voor de toekomst van beslissende beteekenis geworden. Want de jonge docent begon al spoedig een geheel andere richting in te slaan dan die, waarin zijn dissertatie wees. De oude geschiedenis schonk hem geen bevrediging; hij wendde zich tot nieuwere perioden, waar rijker materiaal ook rijkeren oogst beloofde, tot tijden, waarvan meer directe bronnen ons in staat stellen een helder beeld te winnen van het verleden. De omstandigheden waren hem in hooge mate gunstig. Te Leiden ondervond hij den blijvenden invloed van zijn leermeester Fruin, aan wien hij, naar hij te Groningen mocht getuigen, voor de vorming zijner wetenschappelijke methode de grootste verplichting had en wiens raad hem menigmaal in moeilijke gevallen leidde. Maar te Leiden vond hij bovendien een bijzonder rijk middeleeuwsch stadsarchief, dat bovendien reeds in dien tijd uitnemend werd beheerd en verzorgd. Fruin was het, die hem tot de archiefstudie en tot het speciale onderwerp der Leidsche geschiedenis bracht. En zoo ontstonden Blok's welbekende „Steden": E e n e H o l l a n d s c h e s t a d i n d e M i d d e l e e u w e n (1883), gevolgd door: E e n e H o l l a n d s c h e s t a d o n d e r d e B o u r g o n d i s c h-O o s t e n r i j k s c h e heerschappij (1884). Een groot deel van het materiaal, dat aan deze studiën had ten grondslag gelegen, werd tegelijk uitgegeven in de L e i d s c h e R e c h t s b r o n n e n u i t d e M i d d e l e e u w e n (1884).

Het is zeker een man van beteekenis, die naast zijn veeleischend ambtelijk werk nog gelegenheid, lust, kracht en vooral bekwaamheid heeft om werken van deze blijvende beteekenis te geven. Geen wonder, dat toen P. L. Muller Groningen voor Leiden verliet, Blok zijn katheder in het Noordsch Atheen kwam bezetten. Den 26sten September 1884 aanvaardde hij zijn ambt met een rede, getiteld: H e t d o e l v a n d e b e o e f e n i n g d e r g e s c h i e d e n i s.

Er is in deze oratie, gelezen na 25 jaren, veel opmerkelijks, veel, dat voor den jongen hoogleeraar inneemt, veel ook, dat karakteristiek was en het ook is gebleven. Daarnaast missen wij een en ander, dat wij zouden willen hooren op een oogenblik, waarin de spreker tracht zich zijn ideaal zoo helder mogelijk voor den geest te stellen. Maar de hoofdzaak is er reeds, de ruime opvatting van de geschiedenis, die steeds Blok's deel is geweest. „De geschiedenis van een volk is de ontwikkeling zijner maatschappelijke toestanden. Behalve op de staatsinrichting en op de omstandigheden, die bij de vorming van den staat een grooten invloed hebben gehad, dient men bij de beoefening der geschiedenis daarom te letten op de gods-

dienstige denkbeelden, op de letterkundige beschaving, op het gevoel voor kunst, op de volksmeening aangaande recht en wet, op de dagelijksche levenswijze, op de economische toestanden — in één woord op de gansche maatschappij, zooals zij zich bij een volk heeft ontwikkeld." En daarbij moet de verklaring van den tegenwoordigen toestand op den voorgrond staan: „Vooral wensch ik stil te staan bij die toestanden en feiten, die op het lot der volken beslissend hebben gewerkt, bij die tijdvakken, waarin de kiem is op te merken van datgene, wat tegenwoordig bestaat. Bij het bestudeeren van het verledene toch moet men steeds het tegenwoordige in het oog houden, opdat men niet te ver afdwale van den weg, die moet leiden tot het hoofddoel onzer wetenschap: verklaring van het tegenwoordige door aan te toonen, hoe het geworden is". Darwin's methode kan ons daarbij goede diensten bewijzen. „Ook de studie der geschiedenis is thans beslist de richting gaan volgen, die in onze dagen aan de natuurwetenschappen zulk een hoogen bloei heeft verzekerd." En de redenaar eindigt met als het doel van historisch onderzoek scherp aan te geven „de verklaring van het tegenwoordige door aan te toonen, hoe het geworden is."

PROF. DR. P. J. BLOK.

Een dergelijk programma was, gelijk de hoogleeraar zelf erkende, niet iets ongehoords, en evenmin iets buitengewoons. Maar hij had tegelijk volkomen het recht te constateeren, dat het heenwees naar een ten onzent nog weinig betreden pad. In 1884 was er zelfs een zekere durf noodig om met een dergelijk programma voor den dag te komen. En het rijst in waarde, nu wij weten, dat dat programma inderdaad in menig opzicht tot uitvoering is gekomen.

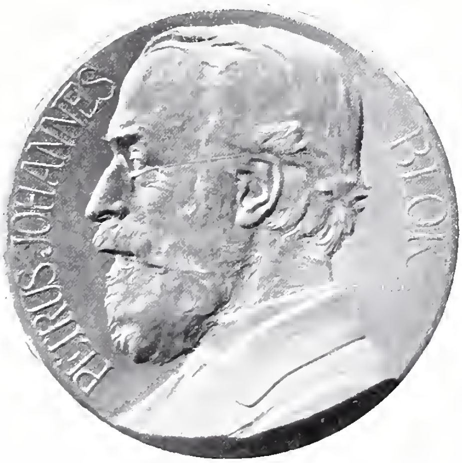
Blok's werkzaamheid te Groningen is van groote beteekenis geweest. Nog is zij daar nog lang niet vergeten. De groote gaven van P. L. Muller waren te Groningen niet geheel tot hun recht kunnen komen; zijn persoonlijkheid maakte weinig indruk; zijn onderwijs had hoogstens een succès d'estime; zijn arbeid liet te Groningen weinig sporen na. Hoe geheel anders Blok. In de herinnering van zijn leerlingen niet alleen, maar ook in ruimen kring is zijn optreden het begin geweest van een herleving van de historische studiën in het Noorden. Zijn colleges trokken aan door vorm en inhoud. De nooit falende opgewektheid van zijn woord boeide, te meer, daar hij onderwerpen behandelde, waarvan zijn auditorium

vóór dien nog zelden had vernomen. Maatschappelijke geschiedenis werd toen aan de gymnasia nog weinig gegeven; Blok maakte zijn studenten het eerst vertrouwd met de studie der maatschappelijke toestanden en verschijnselen. Hij bracht hen bovendien tot bronnenonderzoek en gaf zelf het voorbeeld door herhaaldelijk middeleeuwsche geschiedbronnen te ontleden en te bespreken. En bovendien, wat de in meerderheid uit het Noorden afkomstige studenten niet minder aangenaam was, de geschiedenis van hun eigen land, van het Friesland der Middeleeuwen, van Stad en Lande in de zeventiende eeuw, werd door hem onderzocht. En zoo rees bij hen niet alleen het historisch inzicht in de wordingsgeschiedenis van ons volk, maar ook de waardeering voor den man, die hen van de overheersching van Holland bevrijdde. En die waardeering werd sympathie, als men nader tot den hoogleeraar trad. Weldra ontstond een intieme verhouding, die ook in latere jaren bewaard bleef. Daarnaast had prof. Blok in veel ruimeren kring dan binnen de collegezaal breeden invloed. Bij zeer velen heeft hij door voordrachten in allerlei vereenigingen belangstelling en liefde voor de geschiedenis van stad, gewest en vaderland gewekt. Immer kon men op zijn medewerking rekenen waar die werd ingeroepen. Maar vooral was de oprichting van het Groningsche Historisch Genootschap een daad van beteekenis en gevolg. Een kleine groep van onderzoekers vormde hij om zich, die tot dezen dag toe heeft bestaan en die herhaaldelijk tot ver buiten Groningen van zich heeft doen spreken. De beide bundels Historische Avonden, het Gedenkboek der Reductie van Groningen in 1594, eindelijk en niet het minst het Oorkondenboek van Groningen en Drente danken wij aan het door Blok gestichte Groningsche Historisch Genootschap.

In Groningen is prof. Blok ook aangevangen met een anderen arbeid van duurzame beteekenis, zijn onderzoekingen in buitenlandsche archieven ten bate der Nederlandsche geschiedenis. Thans behoeft nauwelijks nog het zeer groote belang van deze onderzoekingen te worden betoogd, laat staan dan uitvoerig uiteengezet. Maar voor 25 jaren was dat anders. Het klinkt ons als een stem uit het grijs verleden, wanneer wij vernemen, dat prof. Blok groote moeite heeft gehad om aan de Regeering duidelijk te maken, hoeveel stof, quantitatief en qualitatief, voor 's lands historie nog verscholen lag in het buitenland. En nog telkens verbazen wij ons, wanneer wij ons herinneren, dat Fruin slechts matig met het hem geheel nieuwe denkbeeld was ingenomen. Fruin heeft weinig buitenslands gereisd noch voor zijn genoegen noch voor zijn wetenschap; hij achtte dat van weinig gewicht; bij de studie van vele door hem behandelde onderwerpen was trouwens onderzoek in het buitenland onnoodig en in ieder geval van bijkomstig belang. Het is intusschen een geluk geweest, dat niet zijn, maar Blok's overtuiging ter officieeler plaatse praevaleerde. En zoo heeft Blok's optreden of liever ingrijpen ook in dezen baanbrekend gewerkt. Duitschland en Oostenrijk werden door hem definitief, Frankrijk, Engeland en Italië voorloopig bewerkt. Anderen volgden zijn voorbeeld en gingen met speciale opdrachten naar zoo goed als alle landen van Europa. Thans vormt de zorg voor het systematisch onderzoek van buitenlandsche archieven en bibliotheken ten bate der Nederlandsche geschiedenis een gewichtig onderdeel van de werkzaamheid der Commissie van Advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën.

Te Groningen ook legde prof. Blok den grondslag voor zijn levenswerk bij uitnemendheid, de Geschiedenis van het Nederlandsche Volk; nog tijdens zijn verblijf aldaar zijn de twee eerste deelen verschenen. Ik noem de Geschiedenis zijn levenswerk in navolging van wat hijzelf heeft getuigd; anders zou men nauwelijks van een levenswerk mogen spreken, nu naar menschelijke berekening nog jaren van onverpoosden en vruchtbaren arbeid voor den hoogleeraar liggen. Maar dit kunnen wij toch wel constateeren, dat vooral de Geschiedenis het werk zal blijven, waardoor Blok duurzaam zal leven en ook invloed zal blijven oefenen. Want inderdaad is de Geschiedenis van het Nederlandsche Volk in dezen zin een monument van onzen tijd, dat prof. Blok daarin het resultaat van eigen en

veler anderer arbeid heeft neergelegd. De Geschiedenis trekt de slotsom uit het wetenschappelijk historisch onderzoek der laatste halve eeuw en doet dat in het algemeen in helderen, eenvoudigen vorm. Zulk een boek hadden wij noodig; dat het voldoet aan een gevoelde behoefte en een bestaande leemte op waardige wijze vult, wordt wel bewezen door het veelvuldig gebruik, dat ervan wordt gemaakt. Geen bibliotheek kan met één exemplaar volstaan; de exemplaren, die voor uitleening beschikbaar zijn, staan nooit op hun plaats in de kast, maar volgen hun weg van den eenen leener naar den anderen. Niemand studeert in Nederland vaderlandsche geschiedenis, die niet een zeer groot deel van zijn kennis en inzicht put uit Blok. Want voor zeer velen is Blok niet meer de naam van een persoon, maar van een boek; de waarborg voor een duurzaam leven is daarmede verkregen. En dat niet alleen in Nederland,maar ook daarbuiten; Britten en Germanen kunnen in hun eigen taal Blok lezen; wellicht brengt de tijd ons ook nog een Fransche vertaling, misschien nog andere.

GEDENKPENNING GESLAGEN TER GELEGENHEID VAN PROF. BLOK'S JUBILEUM. ONTWORPEN DOOR TOON DUPUIS. UITGEVOERD DOOR DE KONINKLIJKE UTRECHTSCHE FABRIEK VAN ZILVERWERKEN.

DOOSJE VOOR DRIE AFSLAGEN DER GEDENKPENNINGEN OP PROF. BLOK'S JUBILEUM. ONTWORPEN DOOR CAREL J. A. BEGEER, UITGEVOERD DOOR DE KONINKLIJKE UTRECHTSCHE FABRIEK VAN ZILVERWERKEN.

Een werk van zulk een invloed is een werk van beteekenis. Juist omdat het dat is, kan men op enkele bezwaren met vrijmoedigheid wijzen. Men zou kunnen vragen, of het onderzoek der sociale geschiedenis van Nederland thans reeds zoover is gevorderd, dat kan worden gedacht aan een Geschiedenis van het Nederlandsche Volk. Men kan wijzen op onjuistheden in sommige détails. Men kan onderscheid maken tusschen sommige gedeelten, die uitnemend zijn bewerkt, en andere, die minder gelukkig zijn geslaagd. Men kan de opmerking maken, dat de stijl niet steeds even goed verzorgd schijnt. Dat alles kan men doen en men heeft het ook niet nagelaten. Volkomen terecht. De wetenschappelijke kritiek zou dien naam niet verdienen, wanneer zij zich van dergelijke opmerkingen onthield en zich bepaalde tot het aanheffen van lofpsalmen. Maar daarnaast erkent zij, dat Blok's Geschiedenis van het Nederlandsche Volk een product is van groote werkkracht, ruime belezenheid, zeldzamen tact, treffende scherpzinnigheid, een werk, dat wij eenvoudig niet meer zouden kunnen missen. Een boek, waarmede ieder historisch onderzoek begint, omdat het geeft, wat men thans kan weten en bovendien bronnen aangeeft voor verder onderzoek. Een geschiedwerk, dat in ruimen kring de belangstelling en ook de liefde voor onze historie heeft gevestigd of versterkt. Een boek, dat zich boven alles onderscheidt door deze hoogste gave van den historicus, een sublieme onpartijdigheid. Vooral in dit opzicht staat Blok verre boven Bilderdijk, Groen, Nuyens en zelfs boven Wagenaar. Het zal de vooral thans zoo noodige onbevangenheid

van oordeel over heden en verleden in ruime mate ten goede komen, dat Blok de vaderlandsche geschiedenis bij uitnemendheid voor duizenden is geworden. Blok leert aan zeer velen, dat een scherpe partijkiezing in de historie uit den booze is. Objectiviteit zal het onvermijdelijk gevolg zijn van de studie van deze Geschiedenis, zoo noodig in dezen tijd, nu het instinctieve leven weer onmatig hoog wordt verheven.

Aan de Groningsche Universiteit heeft Blok zijn groote gaven dus tot rijper en rijker ontwikkeling gebracht. Geen wonder, dat hij werd aangezocht om in 1894 den leerstoel van Fruin in te nemen. Geen wonder ook, dat hij aan deze roepstem gehoor gaf. Toch is hij niet zonder smart van Groningen gescheiden; altijd heeft hij zich ook na zijn verhuizing naar Leiden nauw aan Groningen verbonden gevoeld, gelijk hij er steeds vele vrienden heeft behouden. Maar natuurlijk was hij van ouds te zeer aan Leiden gehecht om ook daar geen gewenschten kring te vinden. Den 6den October 1894 aanvaardde Blok het hoogleeraarsambt aan 's lands oudste academie met een rede over De Geschiedenis als sociale wetenschap. Die rede bevat een aanvulling en preciseering van de tien jaar vroeger door hem te Groningen ontwikkelde denkbeelden. Intusschen waren de jaren niet zonder invloed gebleven; wat in 1884 nieuw was, was tien jaar later vrij algemeen erkend als de richting, waarin het historisch onderzoek zich had te bewegen. En prof. Blok kon er met voldoening op wijzen, dat het zijn arbeid is geweest, die niet alleen theoretisch den weg heeft gewezen, maar ook practisch ten voorbeeld was bij de studie der maatschappelijke geschiedenis van Nederland.

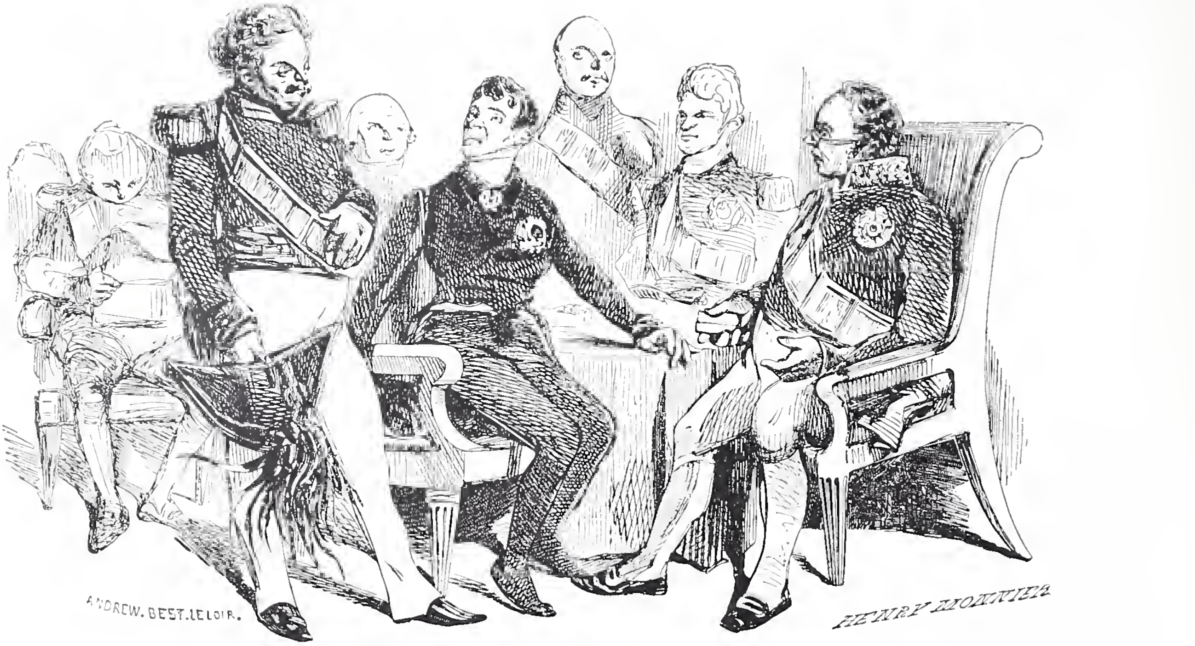
De taak van den man, op wiens schouders een profetenmantel is gelegd, is niet gemakkelijk en evenmin benijdenswaard. Elisa schijnt altijd de mindere van Elia. De vergelijking valt in den regel uit ten gunste van den voorganger, wiens levenswerk voltooid en compleet voor ons staat, die bovendien door de loop der tijden een onbetwist gezag heeft verkregen. Zoo was het voor prof. Blok niet alleen een eer en een onderscheiding om Fruin te mogen opvolgen Fruin, de Nestor, de Bestevaar der Nederlandsche geschiedkundigen, genoot op zijn gebied een door niemand bestreden gezag; zijn vaste geest leidde ook de anderen langs zekere banen. Zulk een gezag gaat niet met het ambt over, in dit geval te minder, nu Fruin tot kort voor zijn dood met zeldzame frischheid van geest bleef doorwerken en dus zijn opvolger wat in de schaduw bleef. Niettemin is het Blok gelukt den katheder der vaderlandsche geschiedenis met waardigheid en naar waarde te bezetten. Want al mist hij eenige van Fruins uitnemende eigenschappen, hij heeft daartegenover andere deugden, die den grootmeester der vaderlandsche historie niet waren geschonken. Wij wezen boven reeds op Blok's verdiensten ten opzichte van het buitenlandsch archief-onderzoek. En in het algemeen heeft hij een zeldzaam organiseerend talent, zooals Fruin nooit gegeven is geweest. Vooral — een Geschiedenis van het Nederlandsche Volk heeft Fruin nimmer kunnen schrijven. Daarvoor ontbrak hem zoowel het organiseerend talent als de onmisbare volharding.

Zijn Geschiedenis van het Nederlandsche Volk heeft Blok te Leiden voortgezet; ten vorige jare heeft hij het zeldzame geluk gesmaakt zijn boek te mogen voltooien. En dadelijk heeft hij zich met zijn onverwoestbare werkkracht te midden van zwaar leed gezet aan een nieuwe bewerking van zijn Hollandsche stad, zijn oude liefde. Niet alleen zullen de twee eerste deelen worden herzien en omgewerkt, maar de schrijver ziet zich thans eerst in staat gesteld het oorspronkelijk plan uit te voeren en aan de beschrijving van het Leiden in de Middeleeuwen en tijdens de Bourgondisch-Oostenrijksche periode nog toe te voegen die in den tijd der Republiek en van het Koninkrijk. En zoo zal een stedegeschiedenis tot stand komen, zooals wij van geen enkele Nederlandsche stad nog bezitten.

Met dat alles is de schets van Blok's werkzaamheid bij lange na niet voltooid. Maar het voornaamste hebben wij gegeven en wij moeten ons beperken. Want Blok's werkkracht grenst aan het fabelachtige; de dag heeft schijnbaar voor hem tweemaal zooveel uren als voor ieder ander; van een normalen arbeidsdag is bij hem nooit sprake. En altijd weet

hij weer tijd te vinden voor nieuwen arbeid; nooit doet men tevergeefs een beroep op zijn medewerking en hulp voor wetenschappelijke belangen; altijd is hij een man van zijn woord, voor wien het belofte maakt schuld volle beteekenis heeft Als Blok iets op zich neemt, komt het zeker tot stand; als hij een toezegging doet, komt zij stellig in vervulling; op zijn woord kan men huizen bouwen. Het geheim van zijn enorm uitgebreide werkzaamheid steekt in zijn methode; hij werkt altijd systematisch en laat geen moment ongebruikt voorbij gaan. Daardoor kan hij dan ook zooveel produceeren en tot stand brengen. Daardoor kan hij naast zijn niet geringe academische werkzaamheid den tijd vinden voor het schrijven van de Geschiedenis van het Nederlandsche Volk. Maar daardoor ook kan hij daarnaast nog een lange reeks van artikelen schrijven over de meest uiteenloopende onderwerpen van vaderlandsche en algemeene geschiedenis. Daardoor is het hem mogelijk een werkzaam deel te nemen aan de redactie van meer dan één tijdschrift. Daardoor vindt hij den tijd om zitting te hebben in tal van besturen en commissiën; en dat hij daar niet voor de leus zit, weet een ieder. En te hooger stijgt onze bewondering voor deze ongeëvenaarde werkzaamheid, wanneer wij bedenken, dat Blok's gezondheid meermalen te wenschen over liet en dat bovendien grievend leed hem niet bespaard is gebleven.

Thans, na een werkzaamheid van vijf-en-twintig jaren ten bate van onderwijs en wetenschap, kan prof. Blok met gerechtvaardigde zelfvoldoening terugzien op den afgelegden weg. Op zijn feestdag zal hem de overtuiging geschonken zijn, dat zijn werk in hooge mate wordt gewaardeerd, dat zijn persoon de sympathie geniet van zeer velen. Hij heeft niet gewild, dat zijn jubileum krachtig naar buiten sprak; in beperkten kring heeft men hem gezegd, wat op dezen dag te zeggen viel en ook moest worden gezegd. Niet alleen hadden leerlingen en vrienden de groote behoefte op dezen dag uit te spreken, wat zij altijd gevoelen, maar niet altijd kunnen zeggen; maar ook moet het den hoogleeraar aangenaam zijn geweest die gevoelens te hooren uiten Want bij de onvermijdelijke onvoldaanheid, die zelfs het beste werk den werker laat, moet het hem goed doen te vernemen, hoeveel anderen hem danken. En daarom ook mogen wij besluiten met den hartelijken wensch, dat het prof. Blok gegeven moge zijn nog jaren lang werkzaam te zijn ten bate van onderwijs en wetenschap.

HENRI MONNIER: NOS DIPLOMATES.

FRANSCHE PRENTKUNST IN DE 19DE EEUW,

DOOR CORNELIS VETH.

II.

Sulpice Guillaume Chevalier, zich noemende Gavarni, was een fijn en ongemeen begaafd man, voorzien van zeer zuivere en groote vermogens als teekenaar, toegerust met een allerbekoorlijkste gemakkelijkheid van techniek, begenadigd met een oorspronkelijk en brillant vernuft, doch geslagen met de eerzucht om wijsgeer, psycholoog, dramaturg te zijn, hij die door een oppervlakkige wereldwijsheid, veel humor en eenige sentimentaliteit bij zijn observatie werd bijgelicht. Hij had het ongeluk, wufte onderwerpen wel met geest en smaak te kunnen teekenen, doch ze niet zoo luchtig te kunnen behandelen als Fragonard of later Willette — en als zijn tijdgenoot De Beaumont.

Hij was, zooals meermalen werd beweerd, de Murger van de teekenkunst; de vrouwen zijn het eeuwig en onuitputtelijk thema van zijn composities, maar legt men zijn œuvre naast dat van wie vóór en na hem kwamen, dan blijkt het tegelijk zekere onbevangenheid en zekeren durf te missen. Om onderwerpen en milieu's en typen, waarbij inderdaad de psychologie, de filosofie, de zin voor het dramatische nieuwe en opmerkelijke ontdekkingen had kunnen doen en schoone dingen had kunnen zeggen, dwaalt hij maar wat heen. Zijn volkstype is dat fantastische curiosum en unicum Thomas Virelocque, en die gracieuze dametjes schijnen wat al te zeer met het oog van een liefhebber en te weinig met dat van een opmerker bekeken; ook hierbij heeft hij zich een type uitgezocht, dat meer charmeert door aardigheid of in niet onrustbarende mate aandoet met niet onoverkomelijke sentimenteele sympathie. Nooit ziet hij en laat hij zien wat excessief, aangrijpend, angstwekkend of dégoutant is in de wereld — de halve wereld! —, waarnaar hij ons vluchtige uitstapjes laat maken.

Nu is deze terughouding van geen slechten smaak; ze past wel bij zijn air van précieux; past bij zijn elegante, keurige teekenwijze, bij

GAVARNI: PROPOS DE THOMAS VIRELOCQUE „MISÈRE ET CORDE! FAUT PAS CHAGRINER CES PETITS MONDES-LÀ, DES ANIMAUX COMME NOUS AUTRES, — ÇA SE DÉVORE ENTRE SOI."

zijn ietwat nuffigen esprit. Maar wat het karakter van zijn fraai werk vertroebelt, is het samentreffen van kritisch denken, geopenbaard in zijn onderschriften en in de situaties die hij geeft, en ónkritisch zien, blijkend uit zijn typeering; is het coquetteeren met sociaal inzicht en democratische instincten, dat de man van geest doet, en het volstrekt en simpellijk amuseeren, vleien, verstrooien, dat de teekenaar doet.

Die teekenaar intusschen — het feit mag niet worden onderschat — is een delicaat kunstenaar, en als lithograaf in dien bloeitijd der lithografie een der eersten, de eenige wiens zoo geheel ander bereiken naast dat van Honoré Daumier in aanmerking komt.

De finesses van tint, van lijn, van kleur, van expressie, die hij uit den steen haalt, zijn verwonderlijk.... Die fluweelen donkerten en zijden halftonen, die teere contours, die delicate trekjes, die zijn speelsche en vaste trant oproept, maken deze altijd behagende prenten tot meesterstukjes. Het best zijn voorzeker die, waarin hij niet tracht te imponeeren door groote figuren in groote trekken neer te zetten, doch zich den petit-maître toont, die hij is, al de schilderachtigheid aanbrengt, die de charme en tegelijk de zwakheid uitmaakt van zijn geraffineerde techniek, en de dingen teekent, die hij zoo voortreffelijk teekenen kan: een lief bekje, een aardig handje, een vlug voetje in cierlijk schoeisel, coquette pullen, aardige kleeren, een stuk kunstig aangelegd park, een curieus oud ventje of vrouwtje, — aardige, bekoorlijke, ietwat grillige zaken. Hij is de voorbeeldige teekenaar van alles, wat men onder een glazen stolp zou willen zetten.

GAVARNI: „AIMEZ VOUS LES HUITRES?"
„OUI, MAIS J'AIME MIEUX LES FEMMES."

Het is echter niet alleen teer en verfijnd, het is ook mooi werk, wat deze in zijn ganschen aard nog zoozeer door de achttiende-eeuwsche charmeurskunst beïnvloede en toch door de democratische en propagandistische tendenzen der negentiende eeuw in beslag genomen teekenaar ons naliet, maar het is vooral zoo zeldzaam geestig, zoo rijk aan echt Franschen esprit. Niets haalt bij de puntige geestigheid van vele zijner „légendes", ze zijn van een zeer bijzonder type, niet zoo prachtig-nonsensikaal als die van Monnier, waarover later, of zoo scherp, raak-realistisch als die van Forain, en niet zoo meesterlijk-karakteriseerend als die der beide genoemde teekenaars, elk op hun eigen manier, — maar spitsvondig, smakelijk, aardig.

In al die lange reeksen van prenten: Les enfants terribles, Les propos de Thomas Vireloque, Histoire de politiquer, Les Lorettes vieillies, zijn prachtige teekeningen, en mochten er al vele onderdoor loopen, die in minder gunsti-

gen zin journalistiek zijn, niet zoo geheel en al een creatie, andere zijn er te voortreffelijker om.

Het is zeker verkeerd in Gavarni enkel een teekenaar van de galante wereld te zien; zelfs hebben zijn tafereelen van dien aard een bijzondere fout, ze zijn niet — men vergeve mij het woord, ik weet geen ander, — ze zijn niet altijd on-burgerlijk genoeg. Maar die Histoire de politiquer, waarbij hij het wijsneuzig redeneeren van zeer gewone lieden over wereldschokkende gebeurtenissen zoo jolig bespot, of die fijn-tragische Lorettes vieillies, zijn origineele en hooge kunst.

Les Lorettes vieillies! Welk een tragische stof, en hoe geschikt behandeld te worden door den man met zooveel oog voor charme, zooveel aandacht voor lichtzinnigheid, en met zooveel sentimentaliteit. De vrouwen, die eens heel mooi geweest zijn en veel begeerd, in haar verval, spijtig wenschende dat ze nu maar voor evenveel huishoudens schoon te maken hadden, als ze er vroeger hebben in de war gestuurd; of een jong evenbeeld van zichzelf toen ze jong waren, waarschuwend: je moeder was mijn kamenier! — dat is een thema voor Gavarni, viveur en melancholicus.

GAVARNI: LES LORETTES VIEILLIES.
„PAMÉLA, TA MÈRE A ÉTÉ MA FEMME DE CHAMBRE."

Die melancholie van hem neemt soms een zacht-humoristischen vorm aan.

Een oud heertje, met verwaterde oogen en een rood topje aan den neus, peinst bij zijn glas: „Ce que je trouve le plus changé à Paris depuis vingt-cinq ans? - les Parisiennes."

Een oude haveluinige vent is een keurig, pittig, net burgervrouwtje tegengekomen: „Ce qui me manque à moi? — Une petite mère comme ça, qu'aurait soin de mon linge."

De gezegden van Thomas Vireloque, den wijsgeerigen schooier, zijn litterair opperbest; aan de creatie zelf mankeert iets, zij is niet heelemaal echt en aardig genoeg.

Maar de groote charme van Gavarni's werk ligt in zijn altijd kleurig en precieus teekenen, en dat niet alleen wanneer hij lithografeert. Want uiterst fraai zijn ook de houtsneden, die men in jaargangen van de „Illustration" vindt, naar teekeningen door hem, van eenigszins reportage-achtigen aard: die bekende schetsen van Engelsche typen, waaronder zeer mooie zijn, en die een zeer frissche opmerkingsgave bij heel wat romaneske sentimentaliteit vertoonen, — zeer geestige karakteristiek van theaterfiguren, personages in de rechtzaal, enz.

Gavarni is, dunkt mij, overschat, als men hem als een grooten kenner en grafischen weergever van de Comédie Humaine in zijn tijd beschouwt; maar onderschat, wanneer men in hem slechts een oppervlakkig teekenaar van de elegance wil zien.

Hij is het type van den geestigen man, die tevens fijn en geniaal teekenaar is. Hij illustreert altijd, zoowel in den goeden als

in den minder goeden zin is hij enkel illustrator, maar hij illustreert zijn eigen ideeën en vondsten, en doet het meesterlijk.

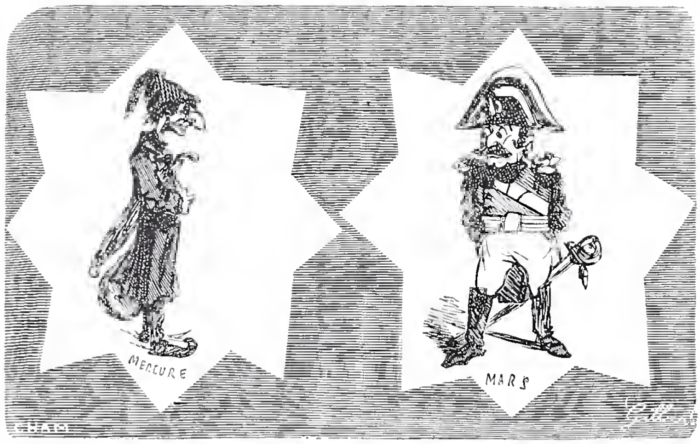
Zijn delicate geest moest wel bedrukt gaan in dien woeligen tijd van groote opstuwingen en hardnekkigen kamp. Met de politiek heeft hij zich nooit afgegeven. Des te meer met een soort van verteederde platonische democratie, en met een Weltschmerz zooals fijne naturen die, helaas, te dikwijls gevoelen.

Een minder gecompliceerde figuur was Edouard de Beaumont.

Deze knappe lithograaf en aardige teekenaar van aardige figuurtjes ziet het leven inderdaad met luchthartigheid aan. Flirtende paartjes wisselen pikante frasen, balleteuzes bespreken haar winstgevende en tot niets bindende verbintenissen, Pierrot vrijt met Colombine — de trant is licht en luchtig als het onderwerp, en sans conséquence. . . .

De groote populariteit van Cham, een zooveel geringer kunstenaar dan Daumier en Gavarni, heeft critici en essayisten wel eens aanleiding gegeven om hem harder te vallen dan wel billijk is.

Zijn prenten waren voorzeker geen kunstwerken, doch ze zijn niet slechter dan die van vele goed gereputeerde hedendaagsche spotprenten-teekenaars; handige journalistiek en niets meer. De lithografieën van zijn hand in den Charivari zijn ongetwijfeld onfraai, maar de steenteekenkunst is een edel handwerk en wee hem, die het beoefent zonder veel schoonheidsgevoel en originaliteit; maar leerrijk is een bezichtiging van Cham's wekelijksche prentenreeksen van ongeveer 1848—50, — men ziet erin hoe een oppervlakkig kritische geest als de zijne uit de hoogernstige gebeurtenissen en veranderingen, die in die dagen plaats grepen, toch nog altijd iets gewoon-grappigs weet te halen; de costuums, de gewoonten, de botsingen, de kleine onbeholpenheden en misbruiken in een nieuw regime weet te hekelen — vermakelijk blijvende, nooit partij kiezende, altijd genietbaar blijvende voor den braven en ietwat benauwden burger. Hij is dat soort van handig journalist-teekenaar, die eigenlijk altijd eender, en bijna altijd hetzelfde teekent, doch dit zonder dat men het bemerkt, die voor elk evenement, voor elke situatie en voor elk schouwspel klaar staat en er „iets van maakt".

CHAM. UIT: COURS D'ASTRONOMIE.
LA PLANÈTE MARS AYANT L'OEIL OUVERT SUR LA PLANÈTE MERCURE.

Verdienstelijke lieden, — hun werk is voor den nazaat althans een aaneenschakeling van documenten, want zonder de dingen te doorgronden zien zij onwillekeurig veel uiterlijkheden, die wij moeten kennen om het wezen van den tijd te begrijpen.

Wij waren nog met de regeering van Louis Philippe bezig en met de Napoleon-vereering, die overal doordrong. Op de sentimenteelste wijze wordt het beeld van den grooten keizer gehuldigd. De veteraan met het houten been en de snorrebaard, die van Austerlitz en Marengo weet te vertellen, wordt het symbool van patriottisme en glorie. En, zonderling genoeg, waarmede ook de spotters van den tijd spotten, daarmee niet. Die sentimenteele prenten, waarop wij gansche families verzonken zien in verrukte beschouwing van een buste van den man met den driekanten hoed, bleven onbeantwoord door zulke, die waarschuwden voor het groote gevaar, dat de vrijheid van den kant zijns oomzeggers bedreigde.

Eerst na den val van Louis Philippe, na

de herstelling der republiek door eenige intellectuels, die nauwelijks schenen te beseffen wat er in het volk omging en wie er geloerd had op een kansje, kwam Daumier het Bonepartisme, zijn chef en zijn agenten, op grootsche wijze maar vergeefs bestrijden.

* * *

En ondertusschen ging natuurlijk, door al die omwentelingen en beroeringen en intriges het gewone dagelijksche leven van den burger zijn gang.

De „bourgeois" was in Louis Philippe's tijd op zijn machtigst, zich welbewust van zijn macht en weltevreden met zijn lot. Het was het tijdperk der dikken zegt iemand — of nu de burgerij als zoodanig welvarend was, is een andere vraag, maar het gezag was uit die burgerij gerecruteerd; de koning zelf coquetteerde met de burgerlijkheid.

Henri Monnier was leerling of klerkje of volontair geweest op een of ander rijksbureau, hij kende de bureaucratie en verstoutte zich haar in aardige karikaturen te hekelen, zijn wandaden werden ontdekt; hij werd ontslagen. Hij hield zich nu, teekenende en schrijvende, nog eenigen tijd aan dit thema, doch vond weldra een rijker: de burgerij zelf, de buik des staats.

En het weggejaagde ambtenaartje, de acteur zonder succes, de thans vergeten tooneelschrijver werd een teekenaar, dien wij nu niet alleen met gretigheid raadplegen, maar oprechtelijk bewonderen; hij werd de groote kenner van een ras, een type, zooals later Harburger dat zijn zou, en Thöny. Hij werd een teekenaar van het soort, dat later tijden eerst recht waardeeren ofschoon zij, neen, omdat zij van hun eigen tijd waren.

In zeer veel gelijkt de methode van Monnier ook al op die, welke later door Harburger en Thöny gevolgd is. De realist van deze soort is zelden een compositeur: hij geeft instantanées, en wel zelden van geheele groepen, maar meestal van enkele personages, hij geeft studies van een bepaald karakter, of hoogstens een dialoog, hij is niet een dramaturg met een groot plan voor oogen, waarnaar hij breed opzet en dan in de détails zich richt, maar een schrijver als het ware van Einakters. Baudelaire heeft in zijn mooie studie over de karikatuur-teekenaars van zijn tijd Monnier, dunkt mij, onderschat, Goncourt waardeerde hem ten volle. In elke prent, of liever, — want van een prentelijk geheel is dikwijls nauwelijks sprake — in elke litho of houtsnêe — evenals Daumier, Gavarni en Cham werkte hij ook soms mee aan publicaties, waar men tusschen den tekst geplaatste houtsneden gaf — typeert hij een bepaalde figuur of een bepaald soort van „bourgeois".

MARCELLIN: THÉATRE ITALIEN. LOGE DÉCOUVERTE.

Gewichtigheid, lichamelijk en geestelijk, maar vooral gewichtigheid in allure en spreken kenmerkte den burger dier dagen . . . , en met die gewichtigheid ging, als gewoonlijk veel domheid en gemis aan humor samen. Op de plechtigste manier, als waren het orakelspreuken, debiteeren Monnier's zwaarlijvige heeren stommiteiten of waarheden als koeien.

„Otez l'homme de la société, vous l'isolez". Aldus spreekt, met opgeheven hoofd, een plechtig burger tot zijn metgezel.

Op een mooie, niet afgemaakte krijtteekening vindt men twee oude heertjes in gesprek. Het is een teekening waarop men nog de weifeling van den kunstenaar ziet, hoe hij de armen van den spreker zal schikken; hij besloot hem den ander familiaar en nadrukkelijk bij een knoop te doen houden. De spreker is een uitgedroogd manneke, gebogen, stijf, zachtmoedig, maar zijn woorden klinken, zoo niet krijgshaftig, dan toch eerzuchtig.

„Mettez cent mille hommes à ma disposition et vous verrez".

Kostelijk is het antwoord van den ander, een forsch, buikig, indolent heerschap: „Je ne vous dis pas non!"

De aardige scène kon in Gavarni's serie „Histoire de politiquer" een plaats hebben gevonden; het is curieus, hoe deze beide mannen, die beide zoo afkeerig waren van de politiek in dien bewogen tijd, uit de verte, en wel wat uit de hoogte neerzagen op hun staatszaken van gewicht bekeuvelende medeburgers, — op het dillettantisme in de belangstelling en beschouwing van groote gebeurtenissen en situatiën bij den eerzamen burger.

DAMOURETTE: L'OLYMPE AU COIN DE LA RUE: FLORE.

Maar Monnier was ook de vinder van het mooie type Joseph Prudhomme, dat Daumier intusschen schooner geteekend heeft dan hij zelf — voor welke teekening de auteur-acteur-teekenaar zelf poseerde.

Joseph Prudhomme is het onsterfelijk type der steile zelfgenoegzaamheid, een Parijsch burger van het soort, dat Balzac zoo dikwijls geteekend heeft, bekrompen, één en al vooroordeelen, maar op zijn wijze respectabel.

Want Monnier, hoewel den bedorven tijd van het burgerkoningschap, de tweede republiek en het tweede keizerrijk meemakende, was nooit de in zijn felheid wreede satiren-teekenaar die Daumier was, noch sentimenteel en propagandistisch als Gavarni, hij was humorist, hij zag in die eenigszins groteske figuren van zijn omgeving slechts het onwillekeurig komische, niet het verband van hun kortzichtigheid, kleingeestigheid en exclusieve voorkeur voor maatschappelijk welvaren met de groote euvelen van den tijd en het land; hij zag zijn typen als personages in aardige en luchtig-satirieke nastukjes. Vandaar dat, hoe fijn en mooi ook zijn teekeningen waren, er nooit iets in is, dat ze boven het louter-komische heft, hij geleek een schrijver van geestige novellen meer dan een groot romanschrijver, een Halévy meer dan een Balzac. Maar in zijn genre was hij compleet.

Daarbij vertoont zijn werk ons vele voorbeelden van voortreffelijke teekenkunst; hij staat met zijn eenvoudige, onbevangen manier hoog boven zulke manieristen, slaafsche volgers van een formule, als thans in zoo grooten getale de goegemeent trachten te epateeren met hun z.g. lijnteekening, geknecht als zij bovendien worden door moeilijkheden die de lijn-reproduktie oplevert, en waartegen slechts de bekwaamsten zich opgewassen toonen. Doch dit is voorbarigheid. Wij zijn nog met een tijd bezig, waarin de reproducent zijn tijd nam zoo goed als de kunstenaar, of de steen getrouw als een spiegel, het uitvoerigst origineel weerkaatste.

Naast Monnier ontmoeten wij op het gebied van de gezelschapssatire nog Damourette, Marcellin, Valentin en Bertall, goede en

geestige teekenaars, grafische journalisten van de fijnere soort, een zeer slechten, Stop, die veel werkt voor de Illustration, (waarin wij ook den arbeid der anderen kunnen vinden) en, zeer zelden, in werk dat op zijn bekende œuvre nauwelijks gelijkt, niemand anders dan Gustave Doré.

Gustave Doré, de man van het pathetische gebaar, van het ontzagwekkend décor, de man van superlatieven en vaagheden, de man die niets dan visioenen scheen te kunnen zien en slechts in suggestieve aanduidingen te kunnen spreken, de man van de heroïeke verbeelding, van het illusionaire arrangement, de superbe mise-en-scène, de toovenaar meer dan teekenaar, de uitvinder eener bovennatuurlijke meer dan vorscher in de natuurlijke wereld, Doré, de onbestemde, de romantische, de intuïtieve fantast, heeft zeer koddige en fijne schetsen naar het leven gemaakt. Deze schetsen van bals in de provincie, van kermisklanten, van boeren, politiseerende werklui zijn wel voornamelijk interessant, omdat zij gemaakt werden door den illustrator van den Bijbel, van Dante, van Don Quixote, doch ook op zich zelve zijn ze goed; vooral zijn teekening der provinciale stijfheid is vermakelijk en schijnt juist.

VALENTIN: BOULEVARD.

Tony Johannot, ook al een illustrator van prachtuitgaven, gaf eveneens goed werk van dezen aard te zien.

Maar nu, met het tweede keizerrijk, zou de frivole karikatuur weer een groote plaats innemen. Met de désillusies, waartoe al die met geestdrift begane omwentelingen hadden geleid, kwam de apathie voor den politieken toestand, en de beste teekenaars zouden genoodzaakt zijn — al was het alleen door de censuur — tot het verlaten van hun plaats in de rijen der strijders. Maar raakte men het zeer spoedig ontwend, zijn gedachten over algemeene dingen in prentelijke taal vertolkt te zien, des te meer eischte men van de karikatuur als zedenschilderes, dat ze boeien en amuseeren zou. Het tweede keizerrijk, daarenboven, was schaamteloos-frivool. Philipon — de daad is kenschetsend — komende van een man met zoo buitengewone journalistieke instincten, herdoopte zijn „Journal pour Rire" in een „Journal amusant", de satire, die kritisch toeschouwer was, had afgedaan en de „esprit" werd amuseur; slechts amuseurs werden verlangd door het publiek in de periode, die meer dan eenige andere, de periode der Demi-monde was.

En de demi-monde, — het is dikwijls

bewezen — de demi-monde is evenals, gelijk George Moore het zoo juist heeft aangetoond, de vorsten van onzen tijd en hun hof, burgerlijk van smaak. Burgerlijk: bevreesd voor elke werkelijke ontroering en tuk op valsche aandoeningen, bevreesd voor waarheid, blij met den leugen der conventie Eerst een later geslacht, leergierigen, met meer speurderszin en ontdekkersmoed, met minder behaagzucht en meer kunstenaars oprechtheid, zou die burgerlijkheid van zich schudden en daardoor ophouden den genieter van het pikante zonder meer te behagen. Niet Willette, niet Forain, noch Lautrec zouden een kunst geven, die een vulgairen smaak behagen moest, niet zij, de teekenaars van het onzedelijke, maar de onzedelijke teekenaar Grévin, en zijn volgers, van zijn directe imitatoren af tot Mars toe.

Want onzedelijk in de kunst is slechts de p o s e, de affectatie. Onzedelijk zijn, even goed als de dubbelzinnigheden aan de borreltafel, de dubbelzinnigheden in de kunst. Frivoliteit, onkuischheid, onvoegzaamheid in kunst weergegeven, zijn niet onzedelijk, zoolang ze wáár zijn weergegeven.

Zoetsappige kunst, de p o s e van correctheid aannemende, en nochtans onbetamelijkheden suggereerend, is onzedelijk, wijl ze onoprecht is. Grévin, de opmerkelijkste onder de „amusante" teekenaars van den tijd, met de vrouw tot éénig en onuitputtelijk motief, illustreert de indécente grap met handigheid en smaak, doch, waar Gavarni bijvoorbeeld „faisait trop de sentiment", daar deed Grévin te veel aan c h i c, — hij gaf een behagelijke, oppervlakkige, met zekere losheid neergeworpen illustratie, waar een kunstenaar karakteristiek zou hebben gegeven, karakteristiek, die alles in zich sluit: besef van het heden en voorgevoelen van de toekomst, sentiment zoowel als kritiek. Grévin creëert nooit, als Gavarni of de latere teekenaars, die wij zullen bespreken, het type, het personnage, dat zóó denkt, zóó handelt, hij teekent een vrouw, met goede vormen en een knap gezicht, in alle situaties, in elke kleeding of elk déshabillé.

GRÉVIN: BAL COSTUMÉ.

Een enkele maal herkennen wij echter ook in hem een opmerker. Een juffertje wacht den huisheer af, die om de huur komt. De teekening moge tam zijn, leeg, mager, er is in de houding, de uitdrukking van het gelaat én expressie én psychologie. Dit is de vrouw van het niet nader aan te duiden slag, in de situatie, die tegelijk tragisch, vulgair en dwaas is; zij kan de huur niet betalen, en hoopt den huisheer op andere wijze tevreden te stellen; een zekere angst in haar gelaat duidt de onzekerheid van de positie aan, en in haar uitdrukking kunnen wij een mengeling van onwil, vastberadenheid en ijdelheid zien, die bij persoon en situatie behoort.

Doch Grévin is slechts zelden zulk een loyaal en nuchter-zakelijk illustrator van zijn insinueerende légendes. Meestal zien wij hem

pogen, te behagen door zekere tamme gratielooze élégance; zijn geheele trant is vluchtig zonder eigenlijk luchtig te zijn en mist die speelschheid, waarmede de achttiende-eeuwers zoowel als Willette of Carlègle charmeeren.

. . . .

Maar met opzet is in dit artikel gezwegen van het schoonste, wat politieke zoowel als zedenschilderende satire bracht in dien zelfden tijd. Van de titanische kunst van Daumier, die propagandist en fantast, zeden-hekelaar en — ja toch ook amuseur is geweest, zonder een oogenblik te vergeten, dat hij kunstenaar was. Die journalist geweest is, zonder tot reporter te worden, de schepper van vele genres zonder specialist te zijn in den bedroevenden zin, waarin anderen het vooral later werden, en volstrekt beheerscher van een techniek, zonder de virtuoos en manierist te worden, die na hem de grafische kunstenaar maar al te vaak binnen zeer korten tijd bleek te zijn.

BERTAIL: ALBUM D'UN COLLÉGIEN. „MON FILS!"

Nog opmerkelijker: in deze periode, waarin, volgens Goncourt, die het weten kan, „la Blague, où il y a le nil admirari, qui est le sang-froid du bon sens du sauvage et du civilisé", waarin la Blague „cette forme nouvelle de l'esprit français" geboren werd, la Blague, de vaste vorm van allen lateren Franschen geest, leeft als de grootste tolk van humor en satire zijns tijds naast sentimenteelen en causeurs slechts deze groote Naïeve.

De kunst van Honoré Daumier moet voor zich een aparte bespreking vragen in een nieuw hoofdstuk.

(Wordt vervolgd).

IETS OVER TONY BERGMANN EN OVER LIER

DOOR FRANS VERSCHOREN.

Ik was zoo lang reeds van zin iets te schrijven over Lier, het vredige Nethestadje, dat daar zoo liefelijk ligt aan de grens van de Kempische heidestreek. Maar het kwam er niet van! En nu, al met eens, daar is het, daar staat het!

Voor eenige dagen kreeg ik een vriendelijken brief uit Mechelen, van een leeraar uit het athenaeum, die wenschte ons stadje te bezoeken met zijn leerlingen, vooral met het oog op alles wat nog herinnert aan Tony Bergmann en zijn lieve boekje: Ernest Staas, en hij vroeg mij of ik hem niet eens rondleiden wou. Hoe gaarne nam ik aan, want Lier is zoo'n mooie stadje, vol fraaie hoekjes, vol schilderachtige straatjes en pleintjes, waar peiselijke huizekes staan, met oude, verrimpelde gezichten, een vriendelijk stadje, vol lieve herinneringen.

TONY BERGMANN.

Nu ging het van zelf, en nu zit ik hier al plezierig te kribbelen, het onderwijl allemaal nog eens schoonekes overpeinzend, en zoo heerlijk genietend van al wat ik reeds zoo dikwijls heb gezien en waarvan ik geproefd heb, met langzame teugjes, lippensmakkend. Nu zit ik hier met, rond en vóór me op mijn schrijftafel verspreid, die heerlijke, oude dingetjes, die Opsomer penseelde. Mijn deurke staat open en de lentelucht stroomt binnen, met den zwaren geur der tengere, roomwitte meiklokjes, die bloeien in mijn hofje; de kleine vogeltjes daarbuiten kneuteren en frazelen dooreen en een weduwaal, die ik goudgeel zitten weet in een breedgekruinden olm, achter mijnen hof, een weduwaal moduleert de drie tonen van zijn heldere lied.

Maar kom, ik wou van Tony vertellen, de vroolijke, levenslustige lentejongen.

Ja, Heer Leeraar, de stad is er nog vol van, van zijn opwekkenden geest, van zijn joligen levenslust en zijn hartelijke pret. Kom met uw leerlingen en breng ze hier in de Lisperstraat, een heel banale, kleinsteedsche straat, en houd ze daar staan, een paar oogenblikken maar, voor het huis, dat thans No. 33 draagt, en laat ze lezen de plaat, die in den gevel werd geplaatst: In dit huis werd geboren Anton Bergmann

Tony

1835—1874.

Ik herinner me nog zoo goed, al is het reeds vele jaren geleden, dat ik te Bonn was in de Bonngasse, dicht bij den Marktplatz, en ik zie me daar nog altijd in een simpele achterhuisje; beneden en op 't verdiep was een klein museum gemaakt; maar heelemaal van boven, onder de pannen, is een klein zolderkamertje, ledig, met witte wanden, morsig wit en geel verschilferd; op den grond lag een eikenkrans, verlenst en verschrompeld;

op de schouwplaat stond een plaasteren borstbeeld; 't was al; maar ik zie nog immer dat hoofd, dat groote hoofd met die visie-oogen, dik overschaduwd door zwaren wenkbrauw, dat prachthoofd van hem, die daar op dit nederige kamertje geboren werd: Ludwig van Beethoven. Ik was toen nog jong en ik weet wat ik toen heb gevoeld!

Ja, Heer Leeraar, kom met uw jongens en laat ze dat simpele opschrift lezen en dan een oogenblik denken, en voelen: Hier nu werd Tony geboren, die Tony, waarvan we zoo dolgaarne lezen, thuis en in de klas, Tony, die vroolijke verteller, met zijn stem vol zonneschijn en lentegeur. En breng uw jongens voor het lieve gedenkteeken in brons, dat op de wallen staat, die ons stadje groen omgorden. Laat ze Tony's vriendelijk gulle gelaat bezien, zoo liefelijk thans te midden van 't fleurige meigroen en het nog malsche, zachtglanzende, halfdoorzichtige roodbruin der donkere beuken, met zonnegoud bepoeierd. Dan kijken ze ook wel eens naar de twee aardige schoolkinderen, beneden, voor den donkerrood granieten voet van 't borstbeeld, naar die twee lieve kindjes, die hand in hand naar huis toe keeren en Tony groeten; en laat ze dan maar eens hartelijk genieten en stil monkelend onder elkaar herhalen:

> Dat Ernest met Bertha vrijt,
> Staat hier geschreven in 't wit krijt.

Zie, ginder, een eindeke de stad uit, op de baan naar Antwerpen toe, daar achter de kruinen der boomen, die zich langs den steenweg rijen, daar is het pannenhuis, waar Tante woonde, met Ernestje, heur petekind; en kijk maar, nog altijd van boven erop draait de Vergulde Kozak, met het jaartal 1814; hij zit te paard, en met zijn lans wijst hij den wind en hij rijdt van N. naar Z., van O. naar W. Van de populieren, wier bladeren ruischten in het oor van Ernest, bestaat er een enkele nog; de anderen zijn weg.

Ga ook met uw jongens naar de markt en wijs hun, daar, op den hoek, schuins over het stadhuis, die twee huizen, nevens het oude gothische Hof van Ridder Colibrant, dat heelemaal „hersteld" en ons Postbureel werd; die twee banale huizen: daar woonde Tony's vader, die burgemeester van Lier was, en nevens hem woonde Tony zelf, met zijn familie. Dwars door zijn huis leidde een gang, den hof in, en alle dagen ging Tony door zijn tuin, bij zijn vader, in het ruime werkkabinet. Daar zaten ze dan, met hun beiden, over elkaar te werken: de vader verdiept in zijn ambtelijke stukken; Tony, de rechtsgeleerde, snuffelend in wetboeken, dossiers uitpluizend, of wel, wat hij veel liever deed, aan zijn letterkundig werk. Want Tony was kunstenaar vooral. Hij pleitte zeer weinig, en als hij met politiek zich bemoeide, dan was het uit opoffering en liefde voor zijn vader, zooals Tony zelf het meer dan eens vertrouwelijk zei aan een van zijn vrienden, die thans nog leeft en die mij zoo dikwijls nog spreekt over hèm, en zoo geestdriftig vertellen kan van zijnen schoonen, jongen tijd!

Nooit kunnen we samen wandelen gaan, langs „Nazareth", een kwartiertje de stad uit, waar zich Bergmann's prachtige buitengoed bevindt, met zijn witte, witte kasteeltje, tusschen die oude, heuvelende boomkruinen, met hun symfonieën van groen, of ons gesprek komt op Tony. En telkens hoor ik dan mijn vriend Meylemans weer:

„Zie, daar was het, in die laan, dat Tony mij het hoofdstuk: „het Werkmansboekje", voorlas, toen hij het pas geschreven had. En ginder, onder die boomenkoepels hebben we samen gezeten, op een schoonen zomerdag; Mevrouw had me in stilte ontboden, omdat Nicolaas Beets onverwachts was gekomen, Nicolaas Beets, die zooveel van Tony hield. Daar hebben we zitten praten, een heele uur lang!"

Onlangs nog vertelde hij mij weer, en dit trof me telkens het meest, hoe bijna iederen dag, in 't schoone jaargetij, in den namiddag, Tony zijn woning verliet, op de markt, om koffie te gaan drinken bij zijn schoonvader, den notaris Van Acker, die in de Beggijnhofstraat woonde; mijn vriend, die toen beambte was op het Stadhuis, zag het telkens weer, hoe Tony dan buiten kwam, luidruchtig en vroolijk, rumoerig de huisdeur toesnokkend, zwaaiend met breed gebaar zijn breedgeranden hoed

op zijn kroezelkop; hoe zijn hond Azor dan luide aan 't jappen ging, wild buitelend en keffend om vrouw en dochter; en hoe helder dan klonken hun blij gulle lach alover het stille marktplein. Alles ging dan seffens aan 't leven en 't roeren op het suf slaperige plaatsje; alles werd helder en zonnig, als Tony met de zijnen buiten kwam.

„Misschien", voegde mijn vriend er een beetje weemoedig bij, „beeld ik me dit alles zoo maar in; ik zelf was toen nog zoo jong en zoo enthousiast".

Mijn beste Frans Meylemans, geloof me gerust, ge zijt nog jong, ge zijt nog enthousiast, en 't was heelemaal waar, al wat ge toen zaagt: Tony was een levenwekker, een zonnige lentejongen, die diep gevoelde, zuiver weergaf en vreugde uitstraalde.

ISIDORE OPSOMER. HET UUR DER VESPERS.

Ik las zijn werkje nog eens over, voor de zooveelste maal! Wat steekt daar een jeugd in, een oprechtheid en frischheid. Vergeet maar eens niet, dat het boekje geschreven werd nu voor een veertig jaar! Toen, als Frans de Cort schreef, na een bezoek aan Tony, in een brief aan Prof. Fredericq:

„Onder het loofdak dampte intusschen in buikigen ketel
't Reukzinkitlende sap van Arabiëns wondere goudboon."

Tony schreef met zijn zuiver, echt gevoel, lang voor er spraak was van Nieuwe Gidsers of Van Nu en Straksers, zóó, dat het nu nog modern aandoet. Zoo'n werkje, was dat niet, evenals het plotse, blije verschijnen van Tony op het stille Liersche marktplein, was dat niet een vroege gouden lentezonnestraal, die lustig scheen na grauwe wintersomberheid?

* * *

Tony stierf den 20sten Januari 1874. Weinigen tijd te voren had hij de laatste drukproeven van zijn „Ernest Staas" verbeterd, en het is slechts enkele dagen vóór Tony's dood, dat het boek verscheen. Hij zond een presentexemplaar aan Nicolaas Beets en deze bedankte Tony in een schrijven, dat, helaas! te laat in Lier aankwam. Anton Bergmann was dood!

Het weze mij veroorloofd uit dezen brief het volgende over te schrijven:

„Zoo ik u thans hartelijk mijn dank betuig voor uwen „Ernest Staas", het is niet maar voor de vriendelijke toezending, niet slechts voor de streelende bewoordingen, waarvan gij het geschenk, op het schutblad, hebt doen vergezeld gaan, maar bij en boven dit alles, voor het boek zelve, om zijn voortreffelijken inhoud, voor het groot en rijk, veelvuldig en rein genoegen, bij de lezing gesmaakt. In alle waarheid en oprechtheid kan ik u betuigen, onder de boeken van dezen tijd er in lang geen gelezen te hebben, dat mij zoo smaakte, en ik geloof niet, dat de Vlaamsche letterkunde iets heeft aan te wijzen, dat er te boven gaat. Indien „Ernest Staas" in België en in Holland geen g r o o t e n opgang maakt, beklaag ik den smaak mijner tijdgenooten. Het is waarheid en leven, geest en

gevoel, fijnheid van teekening met losheid van trek, juistheid van opvatting en schilderachtigheid van uitdrukking. En in plan en aanleg, zoowel als uitvoering, die matiging, die sobriëteit, die, gelijk zij van het zelfbezit in den schrijver getuigt, ook de kracht van zijn werk is".

Heer Leeraar, toon ook aan uw leerlingen die kamer daar, op 't eerste verdiep, waar Tony stierf; en wijs hun ook, op 't Kerkhof, het plaatsje waar hij rust.

ISIDORE OPSOMER. „BEGIJNHOF."

Maar vooral, vooral, ga met uw jongens naar het Begynhof, waar Tony kunstenaar werd. Toon hun waar Ernestje naar de „Oordjesschool" ging, op den hoek van het nauwe, pas één meter breede steegje, dat zoo schilderachtig genoemd is: Het Hemdsmouwken. Wijs hun ook het huizeke waar Begyntje Serruys woonde en de lieve Bertha, het huizeke, dat hiet: In den Soeten Naem Jesus. Kijk, daar staat het, half verborgen achter zijn lage hofmuurke, met dakpannen belegd, en waarin een klein, groen, gewelfd poortje gekapt werd, zoo vriendelijk naïef en zoo lief. Ga met uw jongens naar 't Begynhof, waar, ik ben er zoo zeker van, Tony kunstenaar werd.

En stellig, daar zult ge dan Opsomer wel vinden, Isidoor Opsomer, den kunstschilder, die leeft op 't Begynhof van Lier, en die, hoe zou ik het zeggen, het Begijnhof heeft veropenbaard. Kijk, daar staat hij, een groote, flinke, lenige kerel, blozend en heelemaal blond, met blauwe oogen, open en vrank en een lachenden mond. *) En hij borstelt er zoo lustig op los, al pratend met die simpele menschjes, die daar wonen en die hij allemaal kent; zoo smeert hij onderwijl op zijn doek, in breeden, zekeren trek, zijn kleurige verf.

Bekijk me daar eens die oude, verschrompelde geveltjes, die hofmuurkes, met groenige deurkes, beschilferd, bebobbeld, verschroeid door de zon: wat tikkelingskes cinaber of karmozijn hier en daar, wat kladdekes indigo-blauw of zeegroen, en wat oker of heldere cadmium-gele vagen, en die oude, stemmige muurkes gaan aan 't gloeien en blaken; en ze leken van 't guldene licht. Wie schildert er als Opsomer die muurkes, met een half-open deurke, en een naïef stukje hof, en die gevels, die daar te lichten staan in 't zonnevuur, die oude, innige muurkes van wrattige steenen, verkankerd door regen, zon en wind, uitgevreten en uitgeraspt door sneeuw

*) Isidoor Opsomer, alhoewel nog geen dertig jaar oud, is reeds drie jaar leeraar aan de Academie van Schilderkunst te Antwerpen. Hij won voor enkele jaren den prijs van Godecharle (toelaag van 12,000 frs.), wat hem toeliet te reizen in Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk en Italië. Zijn Begijnhofzichten en ander werk werden in ons land overal tentoongesteld, evenals in Londen, Barcelona, Parijs, Munchen, Budapest; zijn Calvarieberg onder sneeuw is thans te Venetië.

ISIDORE OPSOMER. „BEGIJNHOF". EIGENDOM VAN DEN HEER WISNER TE BRUSSEL.

en vorst? Wie doet er als Opsomer spreken zoo'n witgrijze Begynhof-straatje, nauw en innig stil, waar een versleten mostaard-venter in strompelt, een oud sukkelaarke van een vent? Kijk en voelt ge niet hoe daar hangt een rustige weemoedstemming over dat andere steegje, waar een knokkelige winterboom zijn wanhoopsarmen uitsteekt in droef gebaar? Ik denk aan dat hoekje, waar een oudje in den Soeten Naem Jesus binnengaat, terwijl er vijf anderen samen-getroppeld onder elkaar te kletsen staan; die klatschbasen hebben de Duitschers, die het stuk opgenomen hebben in de „Meister der Farbe" de sjouwelende wijvekes schilderachtig gedoopt; die vrouwkes, oud, mager, krom, gebult, en grof geneusd, die karikatuurkes van vrouwen, die thans op 't Begynhof wonen, in grooter getal dan de witgekuifde begijntjes zelf en er hun stille, simpele leventje komen eindigen; en die praten en praten over regen en wind, over processies en kaarskes, over paternosters en nog wat, over al wat er roert en verschrikkelijks gebeurt in hun kleine wereldje van kleine, naïeve menschenzieltjes.

Bezie ook die Calvarieberg onder sneeuw, met in 't midden de Christus, die daar ligt, mysterievol en die heel het leven daar leidt, die daar ligt, nu ondergesneeuwd met alles dat er rond staat, wattig malsch toegedekt, diep begraven met al het andere leven, dat nu uit is, alles wit en rein en zonder smet, stil en dood, met de alleenige zwarte somberheid van die droeve cypressen errond.

Het Begynhof van Lier? Met zijn smalle, nauwe steegjes, met zijn kleine, naïeve huizekes

ISIDORE OPSOMER. CALVARIEBERG ONDER SNEEUW.

en zijn stemmige hovekes is veel inniger, veel mysterieuser en het roert veel dieper dan het alom bekende Begynhof van Brugge.

Lier is een kunststadje. De jolige jongens stoeien en ravotten, luidruchtig en blij, langs de Nethe, waar de oude, stemmige huizekes met trapgeveltjes staan, groen omhangen met klimop of glycine, die thans in de Mei met purperen bloemen is betrost; de jongens van Lier ze komen en spelen op 't Begynhof en ze gaan staan gapen rond Opsomer, die penseelt in 't midden der straat; de vranke bengels, ze ondergaan onbewust, hun heele jeugd door, den schoonen invloed van 't kunstrijke midden en ze worden, onwetend, kunstenaars in de ziel. Zoo komt het, dat er hier thans vele jongens aan 't schrijven gaan, die uiting moeten geven aan al hun gevoel, aan al het schoone dat ze, van kindsbeen af, vergaderd hebben in hun oogen en in hun hart. Zoo hebben we hier nu een Felix Timmermans, een Frans Thiry, een Jozef Arras, die Begijnhofsprookjes dichten, *) omdat ze het roerende, het poëtische, de mystieke ziel van dit eenige plaatsje hebben doorvoeld.

Een andere weer gaat vroolijk aan 't zingen, zooals de toondichter, Jaak Opsomer, de broer van den schilder, die levenslustig als een merel in 't lentegroen, fluit en schuifelt de vroolijke wijsjes van René De Clercq, zoo guitig, zoo zonnig, als wellicht geen andere in Vlaanderen tot nog toe het deed.

Lier is een kunststadje. Moet ik nog spreken van den Lierschen Quinten Metsys, den kunstsmid Lodewijk Van Boeckel, die met ijzer wonderen doet? Laat mij enkel noemen, gekozen tusschen honderd anderen, zijn laatste groote werk: De Strijd op de rots, tusschen

*) Opgenomen in den „Nieuwen Gids" en elders.

een arend en een Chimeer; en de groote kroon, die Liersche afgevaardigden aan Pres. Krüger aangeboden hebben, te Utrecht, tijdens den Boerenoorlog.

Zulk werk hoeft wel geen commentaar of werde beter besproken in een afzonderlijk artikel.

Lier is een kunststadje. Of zou het enkel een toeval zijn? Was het te Lier niet, dat J. Fr. Willems, die te Bouchont, hier in de buurt werd geboren, zijn eerste onderricht genoot en opgeleid werd, en wel bepaaldelijk te gelijk met Tony's vader, bij hem in huis, door grootvader Bergmann? J. Fr. Willems mag aanzien worden als een Lierenaar. Te Lier werd ook J. B. David geboren, de latere professor aan de Hoogeschool te Leuven. En waren zij beiden niet, in zekeren zin, de opwekkers van het Vlaamsche geestesleven in ons schoone Vlaanderland? Zij gaven hunnen naam aan Willemsfonds en Davidsfonds.

Ja, Heer Leeraar, kom gerust met uw jongens; hier is zooveel te bewonderen, te genieten; Lier is zoo'n mooie stadje, zoo innig, zoo vredig en stil.

20 Mei 1909.

IN 'T GEURIG GRASVELD

DOOR

C. S. L.

In 't geurig grasveld, natbedauwd, vol klaver
en boterbloemen, blaakren we in de zon en
alleen bedacht op koelte en liefdeswonne,
eten 't geluk wij als 'n paard versche haver.

Over ons hoofd heen holt de vluchtge Draver,
die schudt ons als twee bloesems, onbezonnen
waait hij omver de hemelregentonnen
en 'n bui giet uit een wolk, zoo'n wereldlaver.

O, meisjelief, te leven met ons beien —
de wereld slinkt al meer en meer en groot
wordt deze weide als ons beider leven —,

in hitte en regen saam ons te vermeien
— al waren we als een visch in 't water bloot —
zoo blijft ons dit geluk toch nog gegeven.

PAULINE DE HAAN-MANIFARGES.

DOOR H. W. DE RONDE.

Welke de oorzaken zijn van het verschijnsel, dat Nederlandsche solo-zangers in het Middel-europeesch muziekleven, inzonderheid voor zoover het de oratorium-concerten en zoogenaamde liederavonden raakt, sedert een twintigtal jaren een rol van buitengewone beteekenis spelen, — een, toch nog maar benaderend, antwoord op die vraag zal wel niet te geven zijn zonder een voorafgaande, ingewikkelde, studie, die, behalve met artistieke en meer prozaïsche omstandigheden, te rekenen heeft tot met anatomische verschillen toe. Want het is toch niet de fijne kwaliteit der stemmen — om in koopmansterm te spreken — alleen, die een Johannes Messchaert, een Aaltje Noordewier-Reddingius, een Pauline De Haan-Manifarges, een Anna Stronck-Kappel, een Julia Culp, een Thomas Denijs, een Gerard Zalsman, een Tilly Koenen — en ik noem hier niet eens alle gegadigden! — tot gretig genoode gasten op de concert-podiums in en tot ver buiten ons landje hebben gemaakt. Naast ieder hunner zou een Duitscher te noemen zijn met even veel en even edel zingmateriaal, volgens de methodische en academische verzorgdheid wellicht superieur aan dat van sommigen hunner, en op expressief effect best afgericht.

MEVR. PAULINE DE HAAN—MANIFARGES.

Maar in de voordrachts-wijze ònzer zangers vallen op, in vergelijking met vreemde — ik generaliseer hier — de soberheid der middelen-aanwending en de afwezigheid van gewichtigdoenerij. Een Nederlandsche zanger is zelden een „m'as-tu vu". En misschien is het deze uiterlijke eenvoud — welke den ernstigen, ontvankelijken hoorder immers tot dichter nadering van het kunstwerk in staat stelt — die als één der belangrijkste factoren in aanmerking zou kunnen komen voor de verklaring van bovengenoemd verschijnsel.

Uiterlijke eenvoud, die juist past in den stijl der klassieke en der gewijde muziek. En voor het helpen uitvoeren daarvan — ik laat nu de liederen-specialisten buiten spraak — worden Nederlandsche solo-zangers in buitenlandsche concerten het drukst genoodigd.

Bij slechts weinigen hunner zijn muzikale aanleg, muzikale middelen en persoonskarakter in zoo innige overeenstemming met de gevoelsbezonkenheid en den ernst, aan bovengenoemde muzieksoorten eigen, als bij Pauline De Haan-Manifarges. Men moet haar Bach hooren zingen — in de Passionen, cantaten, het Weihnachtsoratorium of de h-moll-Messe — om diep overtuigd te worden van de juistheid dezer bewering, althans voor zoover aanleg en middelen betreft. In den klank op zichzelf van deze lage vrouwestem is al iets ontroerends. Het is een klank van buitengewone schoonheid, gaaf en glanzend in iedere hoogteligging, en van een gouden sonoriteit; een klank van plechtige werking en daardoor als 't ware voorbeschikt, om te dienen bij de voordracht van gewijde liederen.

En geheel in het karakter van dezen klank is de statigheid, de koninklijkheid wel, in het allure der stem. Een koninklijkheid zonder praalvertoon, rijk uit zichzelf, als de klank; niet imponeerend door deftigheid, maar ontzagwekkend door haar echtheid. Deze stem blijft ook in haar beweging smetteloos schoon en plechtig.

Zoo sterk is in heel haar stemkarakter ernst uitgedrukt, dat men zich Pauline De Haan-Manifarges niet kan voorstellen, zingend liedekens van ondeugende strekking, of van huppelende dartelheid, of luchtige scherts.

Was zij operazangeres, zij kon, door het majesteitelijke, het aristocratisch-voorname in haar stem, een Brünnhilde zijn geworden. Maar daarvoor zou zij dan tevens een vermogen tot gevoelsuitzetting in den klank behoeven, dat zij niet bezit. In haar voordracht trilt inderdaad gevoel, maar geen, waardoorheen passie-vonken sprankelen. 't Lijkt sentiment, gelouterd in opvattingen van immaterieelen aard. 't Zijn de verschillende schakeeringen van religieus gemoedsleven, die men 't liefst door haar verklankt hoort; en gevoelens van kalme, maar innige bewogenheid, zooals zij die kan uitzingen in een wiegelied, een klacht om verloren geluk, een zang van hoop en vertrouwen.

Voor het „publiek" is Pauline de Haan-Manifarges in de eerste en eenige plaats een oratorium-zangeres van de hoogste orde. Als liederenzangeres kent het haar buiten haar woonstad — Rotterdam — zoo goed als niet. Hier en daar, in Duitschland ook, noodde men haar wel voor het zingen van liederen, maar het kwam nog nimmer tot een geheelen liederenavond. Dit lijkt te meer zonderling, als men weet, dat één der liefste wenschen der zangeres betreft een concert met een programma van enkel liederen, door haar voor te dragen. Oogenschijnlijk kan aan de vervulling van dien wensch niets in den weg staan: een liederenavond is niet moeilijk in te richten — er bestaan tal van specialiteiten in dat werk — en belangstelling lijkt wel gewaarborgd voor een zangeres van zoo groote reputatie. De bezwaren tegen de vervulling wegen bij de hoofpersoon zelf: Mevrouw De Haan-Manifarges, die den eigenaard van haar talent volkomen kent, vreest met een programma, waarbij met dien eigenaard rekening is gehouden, een publiek niet een geheelen avond te kunnen boeien.

— 't Zou te eenerlei zijn, een avond met niets dan ernstige liederen — meent zij — de menschen willen afwisseling, en die kan ik betrekkelijk niet geven, wat het karakter der liederen betreft.

Julia Culp met haar soepele, zich naar ieder lied-genre plooiende voordrachtskunst vindt zij benijdenswaard. Want Pauline De Haan-Manifarges zingt graag liederen, zingt ze veel in den intiemen kring harer naaste omgeving, dien ze er mee verrukt. Een honderdtal wel, van Brahms, Richard Strauss, Schubert, Schumann, Beethoven, Hugo Wolf, heeft ze „in 't hoofd" — en ook in 't hart. Voldoende materiaal dus voor wel vijf liederenavonden, maar die vrees, het publiek onvoldaan te laten!... Ze heeft ook langen tijd een andere Nederlandsche zangeres beheerscht, wier artistieke verschijning haar tot een kunsttweelingzuster van mevrouw De Haan-Manifarges maakt: Aaltje Noordewier-Reddingius. Deze heeft gaandeweg die vrees leeren overwinnen en met liederenvoordrachten in den laatsten tijd ervaren, dat voor een programma met louter ernstigen tendenz een groot aantal hoorders — en niet de minst

muzikale — gaarne wil samenkomen. Zal Pauline De Haan met de ondervinding van haar kunstzuster en vriendin haar voordeel doen, nu zij in den gouden tijd harer artistieke middelen zich bevindt en de kans op slagen dus het grootst is? In ruimen kring zal zij voor verwezenlijking van haar ideaal, mocht zij 't probeeren, zeker groote belangstelling vinden.

De loopbaan der Rotterdamsche concertzangeres is tot dusver van sensationeele feiten vrij gebleven. Haar artistieke biografie, die over een achttiental jaren loopt, zou in weinige regels zijn te schrijven. Maar bij het volgen harer ontwikkeling ontmoeten we eigenaardige verschijnselen, die onze aandacht waard zijn. Zoo dit, dat deze zangeres, met geprononceerde altstem, aanvankelijk... sopraan heeft gezongen. 't Was in de koorklassen van de Rotterdamsche Toonkunst-muziekschool, waar Pauline Manifarges, jong meisje toen, de lessen volgde van L. F. Brandts Buys. Tegen alle stemmen van de overige leerlingen zong zij alleen de sopraanpartij met een stem, waarvan de hoogte zelfs iets fenomenaals had.

Pas later, toen zij les nam bij Paul Haase, den in zijn tijd bekenden Duitschen baritonzanger, die eerst te Rotterdam aan de Toonkunst-muziekschool leeraar was, later er een eigen onderwijsinstituut voor solozang opende en eenige jaren beheerde, ontpopte de stem der jonge zangeres zich als een alt van buitengewoon donkere kleur. Zoo buitensporig als aanvankelijk de hoogte der stem was geweest, zoo buitensporig werd nu haar diepte. En Haase, die een bijzonderen flair had om uit iedere stem het ongewone te „halen," strekte zijn zorgen vooral uit over de tonen van het lage register zijner nieuwe leerlinge. Zoo ontstond een stem uit twee stukken; een, van bijna mannelijken klank in de diepte, en een van scherp, sopranig timbre in de hooge liggingen. Hoe eigenaardig het effect was, destijds door de stem van Pauline Manifarges bereikt, bleek mij uit de mededeelingen van iemand, die actief deelnam aan de openbare lessen, door Haase van tijd tot tijd met zijn leerlingen gegeven. In één dier zangavonden droeg Pauline Manifarges „Der Tod und das Mädchen" van Schubert voor, en toen zij aan de passage kwam, waar de Dood sprekend optreedt, kon zij die, overeenkomstig de „opvatting" van haar leermeester, door den eigenaardigen klank harer stem — de partij beweegt zich daar ter plaatse onophoudelijk in de diepte — met zóó hol

MEVR. PAULINE DE HAAN—MANIFARGES.

grafgeluid zingen, dat de voordracht griezelig-realistisch werd, en gansch buiten de stemmings-bedoelingen van het lied ging. Thans zingt mevrouw De Haan Schubert's lied anders, niet angstwekkend meer....

't Was voor deskundigen duidelijk, dat de stem der jonge zangeres — die stem van zeldzaam edel timbre en buitengewone A u s-g i e b i g k e i t — dringend behoefte had aan de leiding van een paedagoog, die ze over haar ganschen omvang van waarde maken en zich niet bepalen zou tot het bebroeden van eenige excentrieke uitwassen. Eén dier deskundigen gaf Pauline Manifarges den raad, les te gaan nemen bij Julius Stockhausen te Frankfort a. d. Main, den beroemden zangleeraar. Zij volgde dien raad en drie jaar lang, gelijktijdig met Anton van Rooy, werd aan haar stem geschaafd, gevijld, gepolijst, geretoucheerd, tot het geluid over den geheelen omvang was geëgaliseerd in glans en klank, tot de stem gerijpt was in de pracht, waarmee zij thans verrukt en ontroert. De fijn muzikale aanleg der zangeres leverde het materiaal voor haar artistieke ontwikkeling, en betrekkelijk kort al, nadat zij van Stockhausen had afscheid genomen, was Pauline Manifarges een zangeres van Europeesche reputatie. Een reputatie, welke zij ieder seizoen weer opnieuw versterkt door medewerking in concerten in ons land, Duitschland, België, Frankrijk, Zwitserland, Oostenrijk. Ook in Engeland heeft zij gezongen en voor een aanbieding, om zich in Amerika te vestigen, heeft zij bedankt. Al drukker vraagt men haar. Uit Duitschland waren in het begin van den afgeloopen zomer reeds ongeveer dertig uitnoodigingen ingekomen voor het eerstvolgend seizoen. Waar men haar eens heeft gehoord, wil men haar weder hooren.

Bij zulk een drukke concert-practijk heeft Pauline de Haan-Manifarges voor het geven van zanglessen betrekkelijk weinig tijd. Vandaar dat zij alleen leerlingen aanneemt, die technisch reeds eenigszins zijn onderlegd, en die dus niet te veelvuldige contrôle behoeven.

Voor zichzelf behoeft zij voor het lenighouden der stem weinig tijd. Haar stem is er altijd, als zij ze noodig heeft. Van vooroefeningen op concert-dagen is dan ook gewoonlijk geen sprake, en zelfs na een vacantieperiode, waarin aan de stem geruimen tijd achtereen volkomen rust gegund wordt, is de volledige beschikking over het geluid er bij den eersten toonaanzet.

Ik sprak boven reeds over de muzikaliteit dezer zangeres. Zij openbaarde zich o. m. in het feit, dat mevrouw De Haan, zoodra zij muzikaal zichzelf was, zich aangetrokken gevoelde tot Bach, wiens werk velen muzikaal ontvankelijken pas lief wordt na druk beoefenen of gestaâg en toewijdingsvol hooren, al naarmate zij actief in of passief tegenover de toonkunst staan. Pauline de Haan heeft Bach niet behoeven te l e e r e n liefhebben. Haar muzikale natuur wees haar dadelijk den weg in het wonderland zijner fantaisie.

Zoo was dus bij deze zangeres in aanleg en middelen alles aanwezig, om haar een schitterende loopbaan te verzekeren. Haar streven, dat krachtigen steun vindt in haar gezinsleven (zij is gehuwd met den heer Jacques de Haan, een lid van de muzikale Rotterdamsche familie, die in Willem de Haan, zijn broeder, een toonkunstenaar van buitengewone kundigheid aan Duitschland schonk) — haar streven is er echter nimmer in hoofdzaak op gericht geweest, om de schittering harer carrière meer intens te maken. Pauline de Haan-Manifarges voelt zeer sterk de verplichtingen, welke haar artistieke rang haar oplegt; zij is ernstig in de beoefening harer kunst, zooals het wezen van haar talent in ernst zich openbaart.

R o t t e r d a m, Augustus 1909.

MITLA-TOCHT.

(UIT M'N MEXICO-REIS)

DOOR THEO DE VEER.

Aan Frank.

Beneden, op de overgroeide binnenplaats, had ik Doc dien ochtend vroeg al druk in de weer gevonden. Daar liep hij, — 'n groote plantershoed ver achter op 't zon-doorbrand hoofd, de mouwen van z'n khakihemd als gewoonlijk hoog opgerold boven den pootigen onderarm, de beenen in straktoegehaalde, grof linnen slobkousen —, te sjouwen met kussens en plaids, tasschen en mandjes, potjes, vlindernetten, fleschjes, photo-apparaten, parasols,... en nòg wel meer, tot-ie 'r een heel bergje van had gemaakt, even buiten de voorpoort van onze illustere „fonda". Zijn uitrusting voor den tocht dien wij, — Doctor en Mrs. Fenyes en ik —, dien dag van Oaxaca uit zouden gaan ondernemen naar Tlacochahuaya, Tlacolula en naar de wondere Toltec-paleizen van mystiek Mitla, het tropenland in van de Tzapoteco Indianen.

„TZAPOTECO MEISJE."

— „Well?...

— „Pretty near fixed up now,... only...!" en weg was-ie al weer, z'n duister kamertje in; ik hoorde 'm haastig rommelen tusschen z'n legio van manden, kampkisten en -doozen.

— „Doc still busy?....

'l Was Mrs. Fenyes die me met 'n leuk ernstig gezicht tegemoet kwam.

— „Good-morning!,... yes, but pretty near fixed up by „this" time, I guess".

Geheel in 't khaki ook, — ons uniform welhaast —, lekker makkelijk en vrij, de wit vilten sombrero op, met den wijden, golvenden rand beschuttend omlaag, 'n groen zonnescherm onder den arm, veldflesch en kijker aan riemen gekruist over de borst, stond zij maar weer dapper klaar om ons reis-lief-en-leed te deelen, zich met Doc en mij te gaan wagen aan 'n allervermoeiendsten zesuurs rit de smoorheete „tierra caliente" in.

Anders, een van de meestbelovende excursies wel, die je daar in 't zuiden van Mexico zou kunnen ondernemen, hadden we gehoord.

— „Come-on now, Doc!...."

— „Yeá-á-a....!"

Wat gestommel nog in z'n koffer-labyrinth, nog wat scharrelen in half donker van 't armelijk gelagkamertje ernaast,... daar was-ie, kwam-ie als 'n triomphator de binnenplaats over, 'n groot wit pak voor zich uit.

— „Fixed up?...," spotten we lachend.

Maar ons geplaag kon z'n ernst in 't werk niet verstoren. Hij stapte gewichtig met z'n schatten de voorpoort uit naar 't bergje dat daar al klaar lag, zette 't pak, — waarachtig, als 't weer geen reserve-muskietennetten waren! —, er voorzichtig naast neer. Onze kleine expeditie kon vertrekken.... Even nog wachten..., toen, onder veel zweepgeslag en „heisála"-geschreeuw dreunde 'n met vier paarden bespannen reiswagen aan.

De ouderwetsche koets voor Mitla!

* * *

„Morada de heroes en el jardin de los dioses", — „een heldenverblijf in den tuin der goden" —, is Oaxaca eens genoemd.

„M o r a d a d e h e r o e s” .... In 1806 werd Benito Juarez, de groote President, er geboren en op vijftien September 1830 zag „de man van Mexico”, de illustere Porfirio Diaz, er het eerste levenslicht. De geweldige vechters voor zelfstandigheid, volksontwikkeling en vrede zijn beiden uit die droomerige valleienstad, uit die „j a r d i n d e l o s d i o s e s”, tusschen de donkere Cerro de San Félipe en Monte Alban, vandaan. Uit het Oaxaca der blanke woningen onder mango-groen en clematis, der kostelijke kerken en Spaansche kloosterruïnen, der koele plaza-tuinen, waar zacht fonteinen spelen in kunstig gehouwen bekkens en 't altijd geurt van oranje en melati en roomwitte heliotrope, waar overal balcons zijn en antiek gewelfde „p o r t a l e s” langs nauwe straatjes van de binnenstad.

— „H ú ú . . . h e i s á l á....!....”

Schokkend en schuddend, in een kort drafje, reden we de Plaza Mayor over; toen sloeg het vierspan de Calle de Jesus in, 'n eng, scheef-afloopend hobbelstraatje, waar wel heel voorzichtig gemanoeuvreerd moest worden, meende Doc, wilde je er 't veilig einde van zien. Een idee evenwel, dat onze „c o c h e r o” bepaald niet scheen te vatten, want er over ging onverwacht de lange zweep, in één fellen slag op de voorste beesten neer, zoodat deze 't met 'n ruk in galop zetten, en wij bolderend en hotsend vooruitstoven, het hellende kei-wegje langs.

— „H ú ú . . . h e i s á l á. . . . ! . . . H ú ú. . . . !”

Wat rammelde en stootte die ouwe wagen daar, wat kermden z'n wrakke veeren, knarsten z'n wielen, slingerend bij elke nieuwe opschokking; dan gingen we naar rechts, dán weer links, rechts . . . links . . . rechts . . ., al vlugger, al nijdiger!

WEG TUSSCHEN TLACOLULA EN MITLA.

— „F e e l s g o o d h è? . . .”, brulde Doc, die, op het voorbankje naast den Mexicaan, er werk aan had zich vast te houden, 't geen hem maar net lukte.

— „D a n d y ! . . .”, meenden wij binnenin, — tegelijk weer 'n bots en 'n ruk meekrijgend, alsof alles stuk móest en 'n „débâcle” onder de kunstig gepakte bagage en hooggeleerde entomologische paraphernalia zich waarlijk nu niet langer meer kón laten wachten —, „. . . D a n d y ! . . .”

Tot op-eens dan weer de bespanning haast stilstond en we heel behoedzaam 'n bocht omsukkelden — 'n nieuwe kei-straat in.

Waar 't gelukkig niet verder dan tot 'n sloom drafje kwam, zoo druk als 't daar was van menschen en van traag aanrollende ossenwagens, kudden pakezels en marktgerei. Van kerels ook, die, — als Koreanen —, geheel in 't wit waren gekleed; anderen die de geel- of rood-gestreepte „z e r a p e” droegen, — „peon”-deken, waarin ze 's nachts sliepen en zich overdag, wanneer het frisch was, zóó weg wisten te pakken, dat je alleen nog neus en oogen zag —, en den wijdgeranden, spitsen punthoed, de Mexicaansche „s o m b r e r o”, met wat goud- of zilverdraad soms besierd.

En van vrouwen, — mooie donkere vrouwen en slanke Indianen-meisjes —, die met kleurige mangos liepen of naast open keukentjes sigaretten zaten te rooken, of wel honingwater verkochten uit koel poreuse, buikige kannen, die ze met gras en bloemen hadden groengemaakt.

Van kleinere „s e ñ o r i t a s” ten slotte, die erg ondeugend konden doen en heel, héél veel lachten; — den parelenden kinderlach van 'n warm zuiden!

Af en toe moesten we ver uithalen en geduldig wachten, tot een trein van breedopgepakte ezels ons in korten dribbelgang uit den weg was gegaan, of met veel stokslagen bijééngejaagd was in een eng binnenhofje, waar 't ook wel markt leek en waar door alle stof heen maar braaf scheen te worden gebraden en gekokkereld en gegeten — immers 'n „m e r c a d o" beteekent in die landen hoofdzakelijk openluchtrestaurant à la carte, met in-vet-gesmoorde-geitendarm en schapenlong-met-knoflook-en-pepers als eerste schotel!

Toen, — linksaf, 'n rustiger weg in, wijder, iets minder ruw van steenen. Buitenstraatje al meer, stille witte huizen en hoogbetraliede vensters en deuren, haast massief als poorten.

— „H ú ú . . . h e i s á l á . . .!"

Knalde z'n lange zweep weer voor den vollen galop.

* * *

Zacht-windend ging 'n mulle landelijke weg naar buiten, de zonnige vallei in.

Het was de oude „c a m i n o" van Mitla.

'tIndianen-spoor, dat, verre heuvelen over, langs grijs Tlacochahuaya, zich strekte naar Tlacolula en naar het warme land daarachter, naar — zooals de T z a p o t e c o s hun Mitla noemen — Lyóbaa, wat „de deur van het graf" beteekent, en naar die mystieke tempelkamers en paleizen en muren van kunstig mozaïek, er gebouwd misschien door de Toltecen.

Enkele tuinen eerst nog, plantages van glansgrijze agave of maguey, 'n banana-aanplant, laag koel op een stukje waterland, 'n enkele hut, 'n paar mango-boomen om 'n klein wit landhuis, af en toe nog, 'n arm plekje maïs — toen waren we in 't open veld, geheel buiten.

En begon langzamerhand de grillige woestijn — vegetatie van dorre mezquite, cacteeën, scherp-naaldige yucca-palmen, mimosa.

Zwaar trok onze reiswagen door het rulle spoor, moesten de beesten in dichte stofbuilen jakkeren om nog 'n beetje gang te houden. En 't leek of dat gezwoeg ons stil maakte, weinig werd er gepraat.

Daarbij, — Doc had weer coleoptera van ongekende zeldzaamheid meenen te zien (te drommel, wat rook-ie z'n wild!), was dus toch al in droom van netten en blauwzuurbuisjes.

„SCHILDEREN IN MITLA".

Ook al hield-ie zich — zooals hij 't gaarne uitdrukte — voor 'n „a v o w e d a d m i r e r o f t h e l a n d s c a p e" en 'n „p a s s i o n a t e l o v e r o f t h e p i c t u r e s q u e".

Zwijgend zaten we te turen op de zonnige vlakte en op de bergen in zacht-blauw verschiet, waarboven 'n enkel wolkje veerde, donswit in strakte van Mexicaanschen tropenhemel.

Voelden we misschien reeds de komende hitte?

* * *

Opmerkelijk was 't hoe na Tlacochahuaya, — 'n „o a s i s b l a n c a", in haar rust onder eeuwenoude knoestige cypressen —, het landschap veranderde, minder woestijn werd, vriendelijker. Hoe onze kampwagen ook al beter voort wou, ofschoon 't toch nog sukkelen bleef en er ieder kwartier moest worden gestopt om de beesten door oorwrijving wat op te kwikken.

Een massage waarbij ons geheele gezelschap

de „cochero" van dienst was en zelfs Doc voor 'n moment uit z'n entomologische hemelen omlaag kwam.

Toen opperde mrs. Fenyes het idee van 'n wandeling.

— „A stroll through the tierra caliente, boys!..." De bespanning zou dan wat op rust komen, om ons later met gemak weer in te halen; „el cochero" kon rooken of droomen, of, als ware „peon", heerlijk niets-doen, onder z'n bijkans alles-overschaduwende reuzenpunthoed, terwijl wij bleekgezichten ons zouden laten verbranden tusschen de mezquite en de cactus, daarbij braaf in de sporen volgend van 'n Tzapoteco-Indiaan.

— „Brilliant idea!" — vond Doc, en enthousiast zwaaide-ie al z'n kapellennet, — „Dandy opportunity!..."

— „Excellent!", meende ik van mijn kant er niet te kunnen aflaten, dankbaar als 'k vooral was voor m'n arme beenen, die, zoolang de tocht nu reeds duurde, „wegens plaatsgebrek" over 't portiertje naar buiten hadden gebungeld en waarin — naar 'k hoopte — die „stroll" weer nieuw leven brengen zou.

En daar ook 's peons antwoord niet anders dan goedgunstig voor de Señora was geweest, — hoe hadden we zelfs nog kunnen twijfelen aan 'n „si si,... muy bien!" van den schelm? — kwam 't alras tot daden, begonnen we de heete reis te voet

. . . .

Hè, — hoe je daarvan opknapte!

* * *

Brandend rood, oranje, rose, schreeuwend geel, — overal gloeide het van sterrebloesems, dicht ge-slipte rozetten van nopal-cactus, kleurden volle kelken op groenvleezige stronken, veilig tusschen doornen en kransen van schuttende stekels. Bloemen van de „prickly pear", — zooals wij in de Vereenigde Staten haar kenden —, die later vruchten zouden geven, ijs-kille roode vijgen met 'n flauw-zoeten smaak; „pitayas", welke hier in Zuid-Mexico 'n voornaam voedsel vormen voor de peons van het binnenland. En waarvan ik later de scherp-bestekelde bladeren wel zag gebruiken als veevoer, nadat ze, door even te schroeien boven 'n houtskoolvuur, genietbaar waren gemaakt. Terwijl — nóg later — men ze ook op mij probeeren wilde als geschraapte rauwe schijven, zwemmende in 'n sausje van geitenvet, — en het werkelijk kwalijk nam dat 'k dien schotel niet „muy bueno" vond!

Verbazend, tot welk een reuzenstam kon 'n cactus zich hier ontwikkelen!

Want daar waren geen boschjes alleen, of rijen van de „nopal", hoog in dichte heggen, die gloeiden van bloesemkleur, — maar geweldige tronken zagen we van de „organo", bijkans geheele boomen. Zware rechte stammen en allergrilligst betakte kronen, planten waarvan je hadt gemeend dat ze alleen in sprookjesland konden bestaan, met in plaats van bladeren millioenen gouden naaldjes, die schitterden in 't zonnelicht. Ze kwamen óók soms wel in lanen voor, evenals de „prickly pear", maar dichter nog dooreen en begroeid met weelderig slingergroen en geeldradige mossen.

Of, — hoewel dat eigenlijk niet meer zoo in 't wild —, ze stonden naast elkander, regelmatig stam naast stam geplant en zorgvuldig van elk uitwas gesnoeid, als palissaden om 'n eenzame Indianenhut, waarbij ze, in hun verschillende grootten, dàn nog wel het meest aan de pijpen van 'n orgel, van 'n „organo", herinnerden.

Al verder lieten we den reiswagen achter ons, trokken met mannenmoed, — alsof die superieur aan vrouwenmoed kon wezen! — het warme binnenland in. Het verblijf van de zuivere Tzapoteco-roodhuiden, waarvan we er nu reeds meer begonnen te zien. Naakte bronzen kerels en jongens, die achter hun pakezels het spoor langs sjouwden, soms ook zelf wel onder 'n last jakkerden, welken ze dan, aan 'n riem over het voorhoofd, op den moe-gekromden rug hadden hangen. Die zoo dagen en dagen, — 'k hoorde van vijf en zes —, aan de trek konden blijven, gestadig maar doorsukkelend in martelende hitte, tot ze in Tehuantepec, aan de andere zij der blauwe bergen, hun zakken met kokosnoot op de „mercado" hadden gebracht.

Donkere vrouwen, van 'n bijzondere, wilde schoonheid, gingen hier in losse, witte gewaden, die ze rond het middel vasthielden met een roode of gele sjerp; in zachte golving viel haar het glanzend ravenzwarte haar langs naakten hals en schouders. Met korte pasjes dribbelden ze achter 't mansvolk aan, of wel ze reden op ezeltjes naast hen, rookten „cigarritos" en lachten.

— „Sjan!...", dat beduidde in 't Indiaansch zooveel als het Spaansche „Buenos dias!"

't Was hun antwoord op onze begroeting; iets wat wij wel mochten apprecieeren, waar immers de mannen steeds zwijgend voorbijtrokken, nooit van 'n groet wilden weten, maar ons haatten en in hun binnenste vervloekten.

Maar daarbij bleef 't gelukkig altijd, niettegenstaande het vlijmscherpe en klewang-vormige mes, — de geduchte „machete" —, dat iedere man hier dreigend met zich draagt, of aan de zij van z'n lastdier heeft hangen, een wapen trouwens, dat wij ook in het noorden der republiek al opmerkten en dat eigenlijk aan geen typisch-Mexicaansch rijzadel mag ontbreken.

„IN STRAATJE VAN OAXACA."

Een enkele maal reisde het geheele gezin mee, — zaten ze allen gehurkt op 'n met mat overhuifde ossenkar, die langzaam de oude „camino" over reed. Vóór het juk ging dan de drijver met z'n lange, ijzer-gepunte stok, waarmee hij, door even de dieren te prikken, stuurde, en met z'n grof leeren zweep, die hij af en toe eens liet knallen, wanneer hem zijn primitieve rolwagen al te weinig voortgang maakte.

— „Sjan!..."

En 't waren weer alleen de vrouwen die lachten en antwoordden op onze Indíanenhoffelijkheid, op den groet van drie wandelende bleekgezichten in hun zengende „tierra caliente".

* * *

— „Huü... heisálá....!"

Nu móesten ze wel weer, de paarden, striemde aanhoudend de lange zweep over het voorste span, werd telkens met nijdige teugelruk het achterste aangezet.

— „Heisálá...!", — schudde en bolderde weer de oude wagen, sloeg 't heete stof op in zware grauwe wolken.

Tlacolula was in zicht....

Het blanke dorp dat daar rond de missie lag, tusschen het groen gebouwd om oud Castiliaansch koepelkerkje; — kleine vlakke huizen laag beneden grijze klokketorens.

Ze móesten, de afgebeulde dieren, juist omdat we nu gauw daar wezen zouden, we al meer leven begonnen te zien, 't al drukker werd van „Indios" en rookende vrouwen in wit. En omdat 't toch immers voor 'n „cochero" met eenig zelfrespect niet aangaat anders dan in galop, — òf in pootigen draf, — met z'n koets binnen te ratelen, 't voor 'n Mexicaan, die maar 'n ziertje liefde voor de postiljons-professie voelde, immers ondenkbaar zou zijn geweest, daar moe op Tlacolula aan te sukkelen, — zonder geschreeuw, zonder knallen van de „latigo", zonder woedend hondengeblaf, ... zonder bravoure. Wat hielp protest waar het tegenover den trots van 't Spaansche bloed kwam te staan?

Voort moesten de beesten, voort en sneller!

. . . .

. . . . DICHTE LANEN VAN ORGANO-CACTUS. .

Tot we dan eindelijk er waren, onze reiswagen met 'n geraas als van 'n stuk geschut den hoofdweg van stil Tlacolula opreed, de kleine plaza over schokte, 't kerkhof voorbij, — aan 'n alleronoogelijkste herberg het gezelschap voor 'n half uurtje afzette.

„Hotel Cerqueda, Señores!..."

En, — z'n sombrero in onderdanigen groet, — kwam de donkere waard ons welkom heeten met buigingen van diepsten eerbied.

* * *

„The work of a people which has passed away under the assaults of barbarism, at a period prior to all traditions, leaving no name and no trace of their existence save these monuments, which, neglected and forgotten by their successors, have become the riddle of later generations".

Zoo schreef één van Amerika's verdienstelijkste archaeologen 'n korten tijd geleden nog in z'n rapport van onderzoek, waar dit de ruïnen van Mitla betrof, waar het vertelde van die wondere bouwvallen daar ver in 't Zuiden van 't Indianenland der Mexicaansche republiek. Van die geheimzinnige tempels en kostelijke paleis-fragmenten en mozaïekzalen, welke Doc, Mrs. en ik nu weldra hoopten te bereiken.

„The riddle of later generations", het raadsel, dat nooit zal worden opgelost, mysterie dat voor immer blijven zal.

Want niets, absoluut niets, weten wij met betrekking tot het ontstaan der Mitla-bouwwerken. En ook maar weinig uit de geschiedenis van dat Mitla zelf is ons bekend geworden.

Fray Martin de Valencia maakte in 1533 een tocht naar de ruïnen; in oude Spaansche kronieken lezen we er aanteekeningen over, uit 1565 en 1574; Cogalludo was daar in 1688, al bewondering voor deze weergalooze architectuur; — sinds zijn we even ver, staan we er nog even vreemd tegenover, is niets ontdekt wat ook maar het geringste licht zou kunnen geven.

Waren het tempels, „teocalis", opgericht ter eere der godmonsters hunner bouwers?

Men houdt het voor niet onwaarschijnlijk, ofschoon er dan weinig overeenkomst bestaat met die welke in de oude stad Tenochtitlan en op de meer noordelijke vlakten van het Aztecen-rijk Anahuac werden gevonden. Of

KERK IN OAXACA.

moeten wij aan versterkingen, aan forten denken? Hetgeen af te leiden zou wezen uit het feit, dat er geen vensters noch andere openingen in de buitenmuren zijn en de eenige toegangen van een binnenhof of plaza uitgaan, — maar zullen de bouwers dergelijke formidabele verdedigingswerken wel noodig hebben gehad?

Het paleis van 'n koning of van 'n machtig opperhoofd dan? Moeilijk valt het den voorstanders dezer theorie zeker niet er een troonzaal, een feesthal, ja zelfs ... een koninklijke slaapkamer te fantaseeren, maar....

Door de archaeologen wordt nog wel het meest aan een „t e o c a l i", een geweldigen afgodstempel, gedacht.

Een monument, hoogstwaarschijnlijk ouder dan het vermaarde bouwwerk van Salomo. En wie waren de scheppers ervan?

Welke kunstenaars wisten die muren te sieren met de voortreffelijkste mozaïeken — waar hadden zij hunne steengroeven — hoe wisten zij ze tot zulke volmaakte vormen te houwen, op welke wijze brachten zij deze gevaarten over, hoe kregen zij ze op hun juiste plaats — door menschenhanden kunnen ze er moeilijk zijn getild! — welk scherp gereedschap dan toch werd op hun harde steensoort gebruikt, — waar wij later slechts beitels en bijlen van zacht, ongehard koper konden weervinden....

't Ligt alles in het diepst, donkerst geheim.

Aztec-werken, — en hoe vaak niet hoorde ik ze als zoodanig noemen, — zijn de schatten van Mitla beslist niet; voor zúlk een nobele kunst stond dat oude ras van Mexicanen zeker niet hoog genoeg.

Met meer reden wordt vermoed, dat wij hier te zoeken hebben in de school der Toltecen. Want hoewel de lage tempelmuren in Mitla, wat bouw en versiering betreffen, sterk verschillen van die aan de hooge pyramide — de „t e o c a l i s" der Toltecen, — zoo zou de afwezigheid van boogen en van cirkelvorm, in de versiering ook daar, er toch sterk op wijzen, dat de kunstenaars tot de zelfde school moeten hebben behoord.

Maar, — 't is slechts een vermoeden!

Oplossen kunnen wij helaas hier niets.

* * *

— „V a m o n o s !?" . . . *)

Het was Doc die ons kwam weghalen van

*) Willen we gaan!?

„'N „TEOCALI" IN MITLA".

het aardige overdekte marktje daar in Tlacolula, ons trachtte te bewegen nu toch eindelijk verder te gaan. Wanhopig werk voor hem, — hoeveel maal had hij 't al geprobeerd? — want, te deksel, wat vonden wij er niet van onze gading!

Nergens nog in Mexico had ik „zerapes" zien verkoopen die — wat kleur betreft — bij de dekens van Tlacolula waren te vergelijken, waarin naast het scharlaken zulk bezonken grijs, tusschen het oker en zwart een dergelijk roomwit, waarin het groen en het blauw zoo zacht waren.

— „Cinco pesos, Señor!" . . . *)

En dan vouwde me zoo'n kerel weer 'n lap uit, in zwart of karmijn, sloeg 'em zich met een breed gebaar even om, los, in bevallige plooi, bleef zoo 'n oogenblik staan, dat ik er toch vooral 't mooie van zou zien.

— „Es muy, muy, barato, Señor!..." †)

Daar werd weer 'n andere uitgehaald, 'n gele of 'n grijs blauw gestreepte of 'n zwarte met klein wit figuur, werden ze weer even luchtig omgegooid, met één punt naar achter over z'n schouder, of wel spreidde hij ze op den grond voor mij neer. Welk 'n weelde in een simpel „peon"-dek! In „zerapes", zooals de Indiaan ze daar nog droeg!

Dan natuurlijk was er ook pottebakkerswerk, ook mandengoed en korven van soepel wit stroo, „sombreros", zadels, ook 't stalletje van den wapenman, den verkooper van „machetes", de vruchtenmeisjes en de open keukens, maar . . . daar wilde Doc niet aan.

— „You better come along now, boys!..." en voor de zooveelste maal ging-ie maar vast weer naar onzen wagen.

Nu, toen vonden Mrs. en ik ook wel, dat we voorloopig genoeg hadden ingekocht en 't zachtjes aan tijd werd verderdoor naar Mitla te trekken.

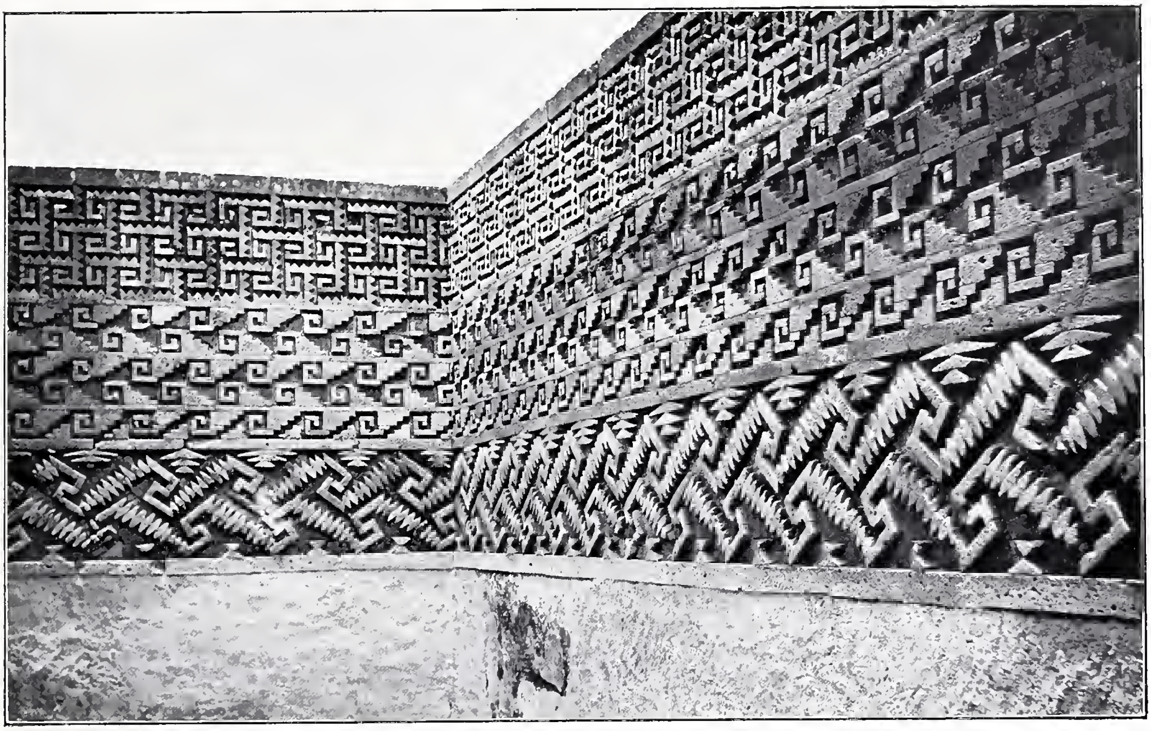
. . . .

Een heerlijk brok natuur was 't daar tusschen Tlacolula en Mitla.

Dichter ging de weg bij de bergen langs, en 't leek er alles zoo veel grootscher en mooier dan op die oude „camino", welke achter ons lag. Meer groeide er; — hooge schaduwboomen in plaats van den cactus en de lianen en de venijnige yucca-priemen. Maar hetgeen voor het oogenblik wel hoofd-

*) Vijf dollars, Señor!

†) Erg goedkoop, Señor!

ESCULTURAS UIT DE SCHOOL DER TOLTECEN.

zaak was, — het spoor zelf vonden wij er in een bijna ideale conditie. Geen moeilijk trekken meer door een mulle zandwoestenij, geen gebolder over ruwe vulkanische steenmassa's en platen van scherp snijdende rots, geen opkolken meer van alle adem benemende stofhoeveelheden onder een staag martelende zon, geen onnoodig jakkeren meer van het afgesjouwde vierspan!

Al kon het er soms nog wel even Spaansch toegaan, wanneer een „rio" moest worden overgestoken, we met een vaart een steilte af, het droge rivierbed in, schokten en holderden, om over steenen en puntige keien den anderen oever weer op te komen, gebeurde het dan, dat wij in de diepte bleven zitten en met geen mogelijkheid onzen wagen dien overkant op zouden hebben gekregen, wanneer niet alle hens zich vol ambitie aan de krakende wielen had gezet.

Maar anders, — 'n genot dat rijden daar in 't vruchtbaar tropenland!

Of wel het gaan, te voet, — wanneer Doc weer eens meende dat met buitengewone kans van slagen kon worden kevergejaagd —, daar tusschen het dichte groen en onder de geweldige cypressen.

* * *

Een eigenlijk logement was „La Sorpresa" niet. En 'k betwijfel sterk of in het kleine Mitla ook wel zoo iets te vinden zou zijn geweest.

Maar, — aangenamer voortreffelijker en — bovenal! — origineeler onderdak dan daar bij de „muy amable" Señor Don Felix Quéro hadden wij drieën ons werkelijk moeilijk kunnen wenschen. Doc, Mrs en ik, te gast op een „hacienda", op 'n Mexicaansch landhuis, — 't was boven verwachting luxueus!

Tegen een geringe betaling iets eetbaars en een zindelijk bed daar tusschen de Indianen, — 't klonk te mooi haast om geen begoocheling te wezen!

Had Don Felix daarom zijn huis — waar hij 'n elk, die na langen tocht in Mitla kwam, allerroyaalst verzorgde — „De Verrassing" genoemd?

— „Buenas tardes, Señores!...

entre Usted, entre Usted...!"*)

Zoo was-ie, — klein, beweeglijk manneke —, ons al dadelijk op de voorgalerij tegemoet gekomen, had-ie ons als kameraden de beide handen staan schudden, — de gulle gastvrije Spanjaard!

— „Entre Usted!..."

We moesten nu ook maar terstond eens mee gaan kijken, wat of-ie voor ons had, z'n logeerkamers, want de „Señores" zouden moe wezen en niets liever doen dan zich verfrisschen, — „Ah!", hij kende dat wegje van af Oaxaca, ... „muy malo! †)... Si, si Señora...!"

Zoo, — al maar in druk vertellen —, liep-ie dan voor ons uit, het witte huis door, een zijgangetje in, tot we op z'n binnenhof kwamen, z'n tuin waar schier geen doorkomen aan was van de oranjeheesters en de rozen.

Het type weer van een Mexicaansche landwoning. Van het blanke „hacienda"-huis met z'n zware muren, z'n hooge dikke deuren, die poorten welhaast leken, z'n sterk betraliede vensters met luiken en bouten en grendels en sloten, — veilig als een vesting.

Waar alle kamers en vertrekken uitkwamen op de „portales", de binnengalerijen, die, met hun licht blauwe zuilen en strak witte bogen hier de droomerige „patio" of hof omsloten.

— „Aqui esta, Señores!..." §)

Eén van z'n reuzensleutels knarste in 'n oud slot (dat van 'n kasteelpoort wel had kunnen wezen), en Don Felix opende ons zijn gastenkwartier, — een koel slaapvertrek, hetwelk-ie Doc en z'n wederhelft met alle gratie van den Castiliaan begon aan te bieden.

Toen, naastaan, herbergde-ie ook mij in een kamertje, keek daar zelf alles nog eens na en beloofde terstond z'n jongen te zullen sturen, met veel koud water en 'n groot stuk van z'n eigengemaakte zeep.

Wat, — gezien de builen heete stof die we hadden doorsukkeld, — alleszins gewenscht, zoo niet streng noodzakelijk bleek.

Muy, muy necesario!

* * *

*) Goeie middag, Señores!... kom in, kom in!

†) Heel slecht!

§) Hier is 't, Señores!

'n Wandelingetje, — misschien nog geen tien minuten, — door het Mitla der rieten hutten en nauwe cactusweggetjes, had ons den volgenden ochtend naar de bouwvallen gebracht.

Ons, dat wil dan zeggen Mrs Fenyes en mij en den jongen Tzapoteco, dien we van de „hacienda" als gids hadden meegenomen, want Doc was, sinds-ie — o extase! — uitgestrekte mierenkolonies in de binnenhof had ontdekt, met allen goeden wil niet meer te bewegen geweest. Het droge bed van 'n riviertje doorklauterd, 'n brokje moeilijke weg, sterk klimmend en rotsachtig, en wij waren op den heuvel der prehistorische tempels gekomen, bevonden ons vreemd onverwacht op een ruim vlak, een voorplaats, van hard grijs cement, dat aan den voet lag van een schoon, rustig gebouw, een mozaieken paleis of „teocali".

'n Wonderwerk uit mysticke, vóór-Aztectijden, — heerlijk monument dat goddank ons nog gespaard bleef.

Want ofschoon wel iets hier en daar er aan gerestaureerd werd op last van President Porfirio Diaz, — onder wiens zorgzame hoede alle kunstschatten der Mexicaansche republiek kwamen te staan, — zoo was toch deze façade nog in bijzonder goeden staat, toonde ze ons tot in kleinigheden nog het groot kunstenaarstalent, de fijne architectonische bekwaamheden harer onbekende bouwmeesters!

Een negental hooge smalle treden, in zacht blauw gekleurd, voerden van de ruime „patio" waar wij stonden, steil op naar een bordes, dat langs den geheelen voorgevel der „teocali" was uitgebouwd en welks buitenvlakken in 't bezonken rood van terra cotta waren getint.

Tegenover die trap dan, — waarvan ik de treelengte op vijf meter schat, — kwamen drie rechthoekige openingen, de toegangen tot het gebouw, welke door zware, in mozaïekbesierde tusschen-muren van elkander waren gescheiden. Geheel het overige van den lagen, breede gevel, — zooals ik reeds opmerkte ontbreken vensters overal, waaruit sommigen meenen te moeten afleiden dat deze gebouwen versterkingen of forten zouden zijn geweest, —

was op allerkunstigste wijze in langwerpige vakken verdeeld, ieder vak, binnen kloeke sluitlijn, met eigen ingewikkelde teekening.

Zoo zagen wij daar in die geel-grijze façade de schoonste figuren, de meest origineele lijnspelingen, als gebeiteld in zachte steen.

't Waren de „esculturas" uit de school der Toltecen. De harmonische mozaieken, „en relief" welke zij opbouwden, stukje bij stukje passend en afslijpend, zonder kalk of cement. Die zij gebruikten in paneelversiering, n randen, in lijsten niet alleen, maar waarmee wij geheele kamerwanden, grafkeldermuren en onderaardsche gangen zouden zien bewerkt.

Een groote zaal, — of was het 'n hal, 'n voorportaal? — besloeg de volle lengte van de „teocali".

De „Kamer der Monolithen" werd die ruimte genoemd (de voorstanders van het paleis-idee fantaseerden zich hier een koninklijke feesthal) naar de zes geweldige zuilen die er nog stonden en welke hadden gediend tot schraging van een, nu geheel verdwenen, bezoldering of dak.

Versieringen zagen wij niet, en waren er hoogstwaarschijnlijk ook nooit geweest, naar de constructie der wanden te oordeelen, doch hoe merkwaardig deden die massieve pilaren, die gigante zuilen, welken wij bijna zeven voet in omvang en twaalf voet hoog maten.

Die hardsteenen kolommen, die daar zes op een rij over het midden van de zaal stonden verdeeld, waar kwamen ze vandaan, waar moesten wij de groeven zoeken, hoe was die harde materie bewerkt, hoe waren die kolossen vervoerd, hoe daar zoo kunstig neer geplaatst? Wij konden 't immers niet benaderen!

Dan verder kwamen we in vier kleinere vertrekken, ook allen van boven open; de kamertjes waaronder zich het vermaarde „zaaltje der Mozaïeken" bevond.

Het heiligdom der „esculturas!"

Want werkelijk, dat was het! Niet in paneelen, in tabletten had de kunstenaar er zijn stukjes opeen gelegd, ze afsluitend telkens door zware sluitsteenen, — neen! —, als een kleurig vlechtwerk dekte het mozaïek „en relief" nagenoeg alle vier de wanden, waren er drie gansch verschillende motieven in doorloopend vlak. En welk een rust, welk een harmonie toch was hier verkregen!

Origineel moeten de kleuren wit en rood zijn geweest; wij zagen 't terra cotta nog op enkele plaatsen in de teekening gebleven; doch de hoofdtoon was thans, evenals buiten op den gevel, het geelig grijs, met 'n ietsje groen hier en daar van 'n plantje of 'n dicht donzig mosdek.

. . . .

Zoo zouden er dan vier van deze „teocalis", van deze wondere structuren om een cementen,, patio" hebben gestaan.

Helaas! — rond de beide voorplaatsen welke wij bezochten was het meeste verdwenen, bestonden nog maar fragmenten.

Een brok van een ingang, een versierde monoliet, een enkele zuil, een steen, wat gruis, een aarden wal, ziedaar soms al wat over was van trap en bordes en gevel en zalen! 'n Onderaardsche gang, 'n donkere kamer, rijk weer aan mozaïeken, de prachtigste deksteenen en kunstig geornamenteerde nissen, die misschien wel altaren hadden bevat.

Iets verder was een oud Castilliaansch missie-kerkje gebouwd op die kostelijke Toltec muren, vondt ge er de fraaiste „esculturas" inwendig en van buiten aan . . . misbruikt.

ZES ZIENERS

DOOR

HEIN BOEKEN.

I.

GOETHE.

In den Planten-tuin van Padua. De Metamorphose der Planten.

Wat zie 'k in 't licht van zuider-lente-zon,
Nu na dees lent' mij nog een zomer wacht
In dezen hof van wellust, mij, den nacht
Van 't noorde' ontvloôn, nacht, die niet temmen kon

Mijn dorst en liefde om licht, waarin 'k mij won
Wijsheid uit lijden, niet onnutte klacht?
'k Zie hoe in pracht hier varen-schacht bij schacht
Een zelfde idee staêg hoopvol herbegon.

En werpt ook 't koelere verstand mij tegen:
„Dit is maar hersen-spinsel, niet wat is,
Gij ziet uw eigen geest slechts, niet natuur"

't Mag zijn, maar wat is mij daaraan gelegen?
Ik min de Al-Moeder òm 't geheimenis,
Dat zij me ontdekt, waar ik ook tuur en tuur.

II.

LEONARDO DA VINCI.

Tellen en meten, wegen: zonder die
  Is alle weten droom en 't ijdel spinsel
  Van hersnen, volgend slaafs het wuft verzinsel
Van rede, vragend niet naar wat of wie?

In alle schepping Gods schuilt harmonie,
  Die telbaar, meetbaar, weegbaar is. 't Beginsel
  Voor wie zijn huis zich bouwt of met den pinsel
Zijn droomen beeldt, het rust op deze drie.

En — o mysterie! — is niet ook muziek,
  De almachtige, door wie ge op englen-wiek
Of dans-pas binnen-dringt, in 't diepst der hemelen
  De kunst, die telt, meet, weegt? En zij, die wemelen
In deze wereld levend, mensch, plant, dier,
Beperkt niet vaste maat hun bouw en zwier?

III.

DESCARTES.

Die het eerst het bestaan van aether onderstelde en uit de trillingen daarvan het wezen van het licht zocht te verklaren.

Het zon-licht rijst. Mijn haard-vuur gloeit. De tonen
  Van kinder-stemmen juublen door mijn huis
  En bauwen nà door enge gang en kluis.
Wat schuilt toch achter al dees schijn? Vertoonen

— Kan regel-maat ook in het gril'ge wonen? —
  Niet ding en dier eindloos verschil in kruis,
  Lijn, hoek en boog? En volgen niet gewone,
Onwendbre banen al 't licht, al 't gedruisch?

Wat waar' toch 't licht? Als ik 't maar meten kon!
  Maar meten wat? De oneindge kleuren-pracht
    En wisselende vormen van het leven?

Als 'k in mijn denken doofde 't licht der zon,
  De onzichtbre ladd'ren opslaand, waar in nacht
    De telbre boôn des lichts langs neder-zweven!

IV.

GIORDANO BRUNO.

Droom en Natuur-mythus.

Hoor 't blaten van dat schaap: het haakt naar Licht,
Als ik, maar 'k weet dat Het, op tijd verschenen,
De zwarte scharen jagend voor zich henen,
Als Opper-herder 't heilig ambt verricht,

Gewisheid brengt en waarheid mijn gezicht,
Wijd-stralend, tot het, gansch aan 't overleenen,
Zijn kudden legert, sneeuwig, moe-geschenen,
En rozen sneeuw-kop weerkaatst 't laatste licht.

Van goden vol zijn dag en nacht. Mijn droomen
Zijn licht met oogen, die mij tegen-komen,
Hoort gij hun lichte schreden door den nacht?

En als de nacht mij wacht met 't verre wemelen
Van lichte werelden door donkre hemelen,
Zóó is het zeekre weten, dat mij wacht.

V.

PLATO.

Zien moet ik, zien, — met oogen? Ja, maar meer nog
Met 't innerlijke licht, dat in mij brandt,
Dat voor mij opent achter land weer land
En boven 't golvend meir een ander meir nog

En andre zon, die brandende van veer, nog
Haar goud-vuur schiet, waar, boven's afgronds rand
En dezer donkre wereld dak en wand,
De volken volgen elk hun god en heirtoog:

Gestalten ja, zooals zij hier wel schrijden,
En wekken, door der leden even-maat,
De' onleschbren dorst en 't zalig liefde-lijden,

Maar ginds, waar door nog dieper weelden waadt
De ziel, en blik in dieper diepten slaat,
Kan eindloos liefd' tot nieuwe liefden leiden.

VI.

IMMANUËL KANT.

„'k Wil goden zien, 'k wil goden dienen, eeren
Met zangen hen en woord en weder-woord
Van mensch met mensch in strijd van woede en moord
En elken tocht, die 't hart kan overheeren

Of in den val hem de eigen grootheid leeren,
Naar hij zich wrong in Noodlot's spanne en koord —
En menschen, schoonste goôn, bracht ik mij voort,
Niet schooners mocht mij 't brooze leven leeren."

Dus de Helleen. En ik zocht slechts den mensch,
En, daar ik meet en na-meet de enge grens,
Die bakent wil en daad van zijn vermogen,
Rijst staêg onwendbaar groeiend voor mijne oogen,
In steê van 't machtloos wurmpjen en zijn lot,
In nieuwe op-toovering 't Heelal en God.

Na het lezen van H. S. Chamberlain's boek over Kant.
Hilversum 27 Mei—12 Juni 1909.

WEERZIEN

DOOR

J. EVERTS.

Oogenschijnlijk rustig zat ze met haar borduurwerk bij het raam. Oogenschijnlijk rustig, doch in haar knaagde, knaagde onophoudelijk de weerzin, de weerzin tegen het leven, tegen alles.

Langzaam, afgemeten, bijna machinaal-regelmatig bewogen zich haar lange witte vingers. Nu en dan hield ze even op, en staarde met een doffen blik naar buiten, of slaakte een nauw' hoorbaren zucht.

Ze was alleen thuis met de meid. Papa en Anton waren natuurlijk op kantoor en Mama was boodschappen gaan doen. Die goeie Mama had 't maar weer op zich genomen, hoewel 't eigenlijk háár werk was. Maar zij kon niet, o nee zij kon bepaald niet. Misschien later, maar nu nog niet.

Zoo zat ze dan nu weer alleen, en dit was haar eigenlijk het liefste, Alles, tot het geringste, vermoeide, irriteerde haar. Als ze met zichzelf alleen was, kon ze denken, 't uitdenken, of wat nog prettiger was: wegsoezen. Maar dit lukte helaas lang niet altijd.

Ze was niet mooi. Ze was opvallend mager, ook in haar gezicht, waardoor de lijnen van kaak- en wang-beenderen te scherp uitkwamen en haar hoofd te groot scheen in verhouding tot het tengere lichaam. Ze had de fijne blanke huid van menschen, die veel thuis zitten, en aan haar voorhoofd tegen het zwarte haar kwam dit nog sterker uit. Daar was haar huid strak gespannen; en zoo ergens, dan had men haar gemoedsbewegingen dáár kunnen aflezen: telkens sloeg er even een fijn nerveus rimpeltje door. Ook in haar groote, donkere oogen was iets schichtigs, angstigs bijna, doch dit loste zich schier geheel op in een uitdrukking van bodemlooze wanhoop.

't Uitdenken....

„U moet er niet aan denken" — had de dokter gezegd, die haar maandenlang behandeld en eindelijk zoover gekregen had, dat ze ten minste weer kon opstaan en een eindje wandelen. „U moet er niet aan willen denken. Door verstandig redeneeren er u voortdurend tegen verzetten. U zult zien: dan lukt 't op het laatst van zelf. Uw wil is nu nog ziek: die moet eerst beter worden — en dat hangt voornamelijk van u zelf af."

Hoe dikwijls had hij haar dat wel gezegd? Elken keer opnieuw dreunde hij 't op, als een lesje. Ze hoorde 't hem nog zeggen op z'n eigenaardig-langzame, nadrukkelijke manier: „Door-verstandig-redeneeren-u-er-voortdurend-tegen-verzetten. Er-niet-aan-willen-denken." En dan streek hij haar maar aldoor zacht over 'r hand. Dat deed dan wel even goed, vooral omdat ze voelde, dat hij meelij met haar had. Maar overigens — jawel, hij had makkelijk praten — als hij weg was, voelde ze zich weer even ellendig als te voren. „'t Hangt voornamelijk van u zelf af" — dat was een uitvinding van den lateren tijd van 'm, en dat had hij zeker verzonnen, om maar van 'r af te komen. Hij had trouwens geduld genoeg gehad. Maar zij wilde er juist wèl aandenken, dat gaf 'r tenminste eenige rust. Ze wilde 't uitdenken, en probeeren er zóó overheen te komen. O, en ze móést er immers wel aan denken!

Als ze dien weerzin, die benauwenis van-binnen-uit, maar kwijt kon raken, die geheimzinnige, vernietigende macht in haar, die macht waardoor ze alles leelijk, hatelijk en gevaarlijk zag. 't Was door dien weerzin, dat ze zoo angstig was, anstig voor allerlei kleinigheden, voor het geheele leven, terwijl toch het grootste ongeluk: de dood, haar niets kon schelen, integendeel: dat beschouwde ze als een verlossing. Heel anders was ze dan alle andere menschen. Juist, dàt was 't — ach, anderen konden dat niet begrijpen — het leven was voor haar heel iets anders dan voor iedereen. Iedereen kon genieten, lachen, vroolijk zijn. Zij alleen niet. Zij begreép dat niet eens. O, wat moest ze ziek zijn daar binnen.

Vroeger... o ja, vroeger was ze ook wel anders geweest. Wel nooit heel levenslustig, maar toch nooit zooals nu. O nee!... Nooit had ze eigenlijk het leven begrepen — „een vreemd eenzelvig kind, vol caprices", zooals Mama altijd zei — verwonderd had ze er altijd tegenover gestaan. Soms op eens dol-uitgelaten, dan weer op eens diep in de put. Ze had altijd de menschen kunnen benijden, die

dadelijk zoo beslist hun richting wisten en volgden. Toen met Guus had ze eigenlijk voor het eerst bewust het leven als een weelde gevoeld.... Een korte lente, waarop nooit een zomer gevolgd was. En nog altijd was 't winter, een eentonige, sombere, eindelooze winter. 't Verwonderde haar nog, dat ze dit alles door had kunnen maken, dat haar lichaam ertegen bestand geweest was.... Trouwens, wat was 't nog? Het leven was haar een gewoonte, niets dan een saaie, drukkende noodzakelijkheid geworden, een last. Als 't van haar afgehangen had... Vreemd, zooals er door anderen over je leven beschikt werd soms. Dat ze nog leefde, was dit niet, doordat het lichaam soms taaier is dan de wil?

O, als Guus eens wist, wat hij haar had aangedaan! Maar dat wist hij niet, en zou hij ook nooit weten. Van háár niet tenminste, van háár niet. Dat had ze zich vast voorgenomen, en dat was haar trots. Misschien dat hij anders uit meelijden of gewetenswroeging haar nog.... Maar nee, nee, dat juist wilde ze niet. Goddank had ze nog verstand genoeg om een huwelijk uit meelijden uit den booze te achten. En zij trouwen, nu nog?... Een wrak, een geraamte? Nee, 't was nu te laat.... En bovendien... hield ze eigenlijk nog wel van 'm? Hield ze nog wel van 'm? M'n God, dat die twijfel er was! Dat ze dit vragen kon! O, ze wist 't niet, ze wist niks meer, niks... alleen dat ze ziek was daarbinnen in haar hoofd, dat alles kapot en verward was daarbinnen, onherstelbaar kapot — dat wist ze....

Had ze hem maar nooit gekend — dacht ze wel eens. Maar dàn weer was ze hem toch nog dankbaar voor de mooie herinnering, die zij ervan had.

O, die herinnering, daar leefde ze nog op, en... dat ze die niet vergeten kon, was misschien meteen haar ziekte. Kon ze zich maar losscheuren van het verleden. Maar daar had een mensch geen zeggen over. 't Wàs in je en 't blééf in je. 't Was een deel van jezelf geworden. Ze had een gevoel, of ze zou dood-bloeden, als ze dat wegnamen.

Geen dag ging voorbij, of ze dacht nog aan dien tijd, die in haar geest vermooid was tot een wondere lente, vol zon en bloesems en zwoel van belofte. Z'n oogen, z'n mooie, lieve, blauwe oogen.... 't Was of ze er nog in keek, nu na zeven jaar; en z'n krachtige, echt-mannelijke stem, als hij zong....

Als hij zong.... Daar was 't mee begonnen.

Als een storm was 't over haar gekomen, — op dien avond bij de van Uden's, toen hij César Franck's „Panis Angelicus" zong. Niet, dat hij nu zoo buitengewoon mooi zong, maar de glòed, hij vòelde 't; hij was vroom op dat oogenblik en je werdt ook vroom, dweependvroom als je 'm hoorde. Ze had er zich wel over verwonderd, dat hij juist hàar... want ze wist heel goed, dat er veel knappere meisjes onder hun clubje waren. Toch had ze zich nooit aan hem opgedrongen, en daarom was zij hem misschien juist des te meer opgevallen tusschen al die meisjes, die zooveel werk van hem maakten. Hij was galant tegen allemaal, tè galant misschien, dat is waar; maar zooals met haar was hij toch met geen een. Neen, er was geen twijfel aan, ze had zich niet vergist. Hij had 't haar trouwens zelf gezegd.....

Toen opeens dat groote wonder, die felle pijn, of ze een zwaren slag op haar hoofd, neen een diepen vlijmenden steek in haar borst kreeg. Weg, naar Indië, dat vreemde verre land, een maand reizen, een andere wereld.... Waarom had hij haar dit aangedaan? Had ze hem niet gegeven, wat hij van haar verwachtte? 't Was mogelijk, maar zij kon zich toch niet anders maken, dan ze was? En ze had zooveel van 'm gehouden, zooveel.... Misschien had ze 't hem niet genoeg laten merken. Haar aard was nu eenmaal nooit demonstratief geweest. Maar in haar, o in haar hadden zich schatten van liefde en teederheid voor 'm opgestapeld. Zou hij 't ooit geweten hebben?

Ternauwernood had hij afscheid van haar genomen. Wel had ze hem nog geschreven, en antwoord van hem gekregen, een paar maal zelfs, maar aan die brieven met dien vreemden cynischen toon, nee, daar wilde ze liever niet aan denken. Ze stelde zich hem geheel anders voor, daar in Indië. Ze verbeeldde zich — en zoo gaarne — dat hij 't

daar heel ellendig had, dat hij verteerde van verlangen naar haar, maar dat hij 't om een of andere reden, niet dorst of kon schrijven. Doch in haar droomen kwamen ze dan toch op een of anderen dag bij elkaar, en dat weerzien was langzamerhand een waanzinnige realiteit voor haar geworden, een ziekelijke aandachts-concentratie, een lichtpunt in de toekomst, waarvoor ze bang was en waarheen toch ook al haar verlangen ging tegelijkertijd. Ze wist bijna niet meer, dat 't maar een dwaallicht was.

Bijna dagelijks zat ze zoo te soezen: een uitmergelende draai-kolk van steeds dezelfde gedachten en gevoelens.

. . . .

Zoo was ze verloren in haar gepeinzen, dat ze het overgaan van de bel niet gehoord had.

De meid kwam binnen, reikte haar een kaartje over.

„Daar is een meneer, en die vraagt of-tie belet doet."

„Heb je niet gezegd . . . ?"

„Ik heb gezeid, dat mevrouw uit was; maar toen vroeg-tie of ù thuis was."

Ze keek op het kaartje, las den naam: G. Terhorst. Een schrik schoot door haar lichaam. Eerst werd ze vaal-beek, daarna teekende zich een scherp-belijnd blosje op haar ingevallen wangen. Ze maakte een afwendende beweging als wilde ze vluchten. Een oogenblik kwam 't in haar op, belet te geven. Ze voelde zich zoo nerveus, bijna niet in staat een woord te spreken. Doch een ander gevoel in haar overwon. Zenuwachtig draaide ze het kaartje tusschen haar vingers. Ze beet zich op de lippen en kuchte even.

„Laat . . . Vraag, of meneer binnen wil komen" — zei ze kort.

Ze keek haastig, onderzoekend om zich heen, en verstopte snel het blauwe sputumfleschje, dat bij haar op de vensterbank stond, in haar naaimandje.

Eenige oogenblikken later stond hij voor haar. De meid sloot de deur achter hem.

„Dag Lize."

Hij zei 't dadelijk, hard, joviaal.

„Dag . . . Guus."

Ze zei 't aarzelend, schuchter, en sloeg de oogen neer, terwijl ze hem de hand reikte. 't Was zoo vreemd in haar. 't Was of alles om haar heen draaide. Haar hoofd kon nog zoo weinig hebben, en nu deze hevige emotie. 't Was ook, of ze hem niet goed zag. Was dat Guus: die kolossale, veel te dikke, sterk-gebruinde man, die haar een ruk gegeven had, alsof hij haar arm uit het lid wou trekken? Hij gaf haar echter den tijd zich te herstellen, en zij was 't, die het gesprek het eerst hervatte:

„Je bent ons dus nog niet vergeten al dien tijd?" — zei ze met een kwijnend behaagziek lachje, hem een stoel wijzend en zelf ook weer plaats nemend met een allerliefst teer en gracieus beweginkje.

„Nee, nee" — lachte hij luidruchtig. „Wat denk je wel van me! Integendeel. Ik heb dikwijls aan jullie en aan de prettige uurtjes, hier doorgebracht, moeten denken als ik eenzaam in de binnenlanden zat. 't Behoort tot m'n mooiste en liefste herinneringen. En je weet: „de herinnering is het eenige Paradijs, waaruit men niet verjaagd kan worden." "

„Ja" — zei ze na een korte stilte. Er was een vreemde, onvaste klank in haar stem. Toen: „We hoorden zoo weinig van je den laatsten tijd."

„Ja. Ik voel me wel een beetje schuldig" — lachte hij verlegen, eenige malen achtereen hard met zijn handschoenen op zijn knie kloppend. „Maar . . . schrijven, weet je, is nooit m'n fort geweest. Dat moet je me maar niet kwalijk nemen. En dan in die hitte . . . Een mensch verandert heelemaal in Indië."

„O ja . . . ?"

„Ja. Dat kan je wel begrijpen: een heel andere levenswijze, een heel andere omgeving, ander klimaat. Alles is daar anders."

„'t Scheen je er nogal te bevallen."

„O, best zelfs. Nou kan ik me overal nogal schikken. Maar ik begrijp dat gescheld van sommige menschen op Indië toch niet. Indië is een best land, een prachtig land."

„Maar het vaderland toch bovenal, hè?"

„Wij in Indië zeggen altijd: mijn vaderland is het land, waar ik te eten heb."

„Hoe materialistisch! Maar waarom ben je dan teruggekomen?"

„O, 't is altijd prettig weer eens in de kou te zijn. En dan: om de ouwe vrienden en kennissen weer eens op te zoeken. Anders vervreem je zoo heelemaal daar tusschen die blauwe schoeljes."

„Dus je gaat weer vol moed terug?"

„Vol moed?... Met plezier zelfs. Ik heb daar m'n werk. Wil je wel gelooven, dat ik me hier alweer verveel."

„Nu al? Hoe lang ben je dan al hier?"

„Laat is kijken... Twee weken ongeveer."

„Twee weken...!"

Ze had bijna verontwaardigd uitgeroepen, waarom hij haar dan niet eerder was komen opzoeken. Maar zij bedwong zich, kampte alleen nog even tegen een onaangename gedachte. Ze was ook zoo overdreven gevoelig.

„Wat ben je dik geworden" — zei ze met een glimlach, en even blozend om de familiariteit.

„Ja" — lachte hij, op zijn buik kloppend. „Dat is van het goeie leven."

„Maar heb je daar dan werkelijk zoo'n goed leven? Ik dacht altijd...."

„Ach, dat is dat domme idee — excuseer, maar er is heusch geen ander woord voor — van de menschen in Holland, die nog altijd denken, dan Indië zoo'n soort strafkolonie is. Daar is niks van aan, hoor. Ze zorgen er heel goed voor je."

„Ze? Wie Ze?"

Nu was 't zijn beurt te blozen:

„Wel... de vrouwen. De inlandsche vrouwen. De zoogenaamde huishoudsters of njaai's. Daar heb je heel goeie schepsels onder."

„Ooo..." — lijsde haar stem, droomerig langzaam, en 't was of haar gedachten met het geluid in een diepe put afzakten.

„Ja. Vin'je dat zoo vreemd?"

Ze keek bedremmeld voor zich neer.

„De zeden zijn daar zoo heel anders dan hier, moet je rekenen. Daar vindt niemand er iets in. 't Is een noodzakelijk kwaad," — legde hij uit, z'n schouders ophalend, alsom zich te verontschuldigen.

„Och ja, dat zal wel" — zei ze zwakjes.

Er was even een pijnlijke stilte.

„Ik kan van jou niet zeggen, dat je dikker geworden bent, Lize.

„Nee...."

„Dikte is niet altijd gezondheid. Hoe is 't er anders mee?"

Ze trok een onverschillig mondje en schokte de schouders even:

„Och, 't gaat nogal."

„Niet zoo heel best?"

„Een beetje... last van zenuwen den laatsten tijd. En dan... hoest ik altijd nog."

„Hoesten? Dat dee je toch vroeger niet."

„Nee."

„En zenuwen, jij?... Kom, ik dacht, dat je daar te verstandig voor was."

„'t Schijnt van niet."

Hij was zijn verbazing nog niet te boven:

„Zenuwen! Iedereen praat over zenuwen tegenwoordig. Daar moet je niet aan toegeven. Ik geloof, dat ik je weer eens onder mijn leiding moet nemen. Onder mijn zorg zou je wel gauw weer opknappen."

Ze keek hem opeens verontwaardigd aan, om z'n onfijne bravour. O, hij probeerde nog dezelfde charmeur van vroeger te zijn. Maar was hij, of was zij zoo veranderd? 't Deed haar nu zoo ontzettend grof en leeg aan.

„Nee, maar zonder gekheid" — hernam hij. „Weet je, wat je tegen die zoogenaamde zenuwen moet doen? Je moet beginnen met 't geen „zenuwen" te noemen. Het idee alleen al, dat ze zenuwen hebben, jaagt den menschen den schrik op het lijf. Daarvan alleen al worden ze zenuwziek. De man, die het woord „zenuwen" en „zenuwziek" heeft uitgevonden, hadden ze moeten opknoopen. Dat is mijn opinie."

„De naam doet er weinig toe" — zei ze fijntjes. „Het gevoel, het feit, dat is het ergste; en dat is er; en dat is maar niet zoo eens even met een grapje weg te praten."

„Nee, nou goed. Maar in ernst, als ik je een goeie raad mag geven: je moet ze weglachen, wegfuiven, die zenuwen, je moet veel uitgaan, pret maken, jezelf vergeten. Dat is de manier. Als ik in Indië... me ellendig voelde — ik had daar ook wel eens beroerde dagen, hoor — dan ging ik naar beneden... ik bedoel naar de kotta en spoelde dat kinderachtige gevoel weg met een behoorlijk kwantum whiskey-soda. Dat lukte best. Ik ga een pari met je aan, dat ik jou ook in twee weken beter maak."

„Ik vrees, dat 't je niet lukken zou."

„O, o. Ja maar, je moet niet zoo zwaarmoedig zijn."

„Dat wor' je wel op den duur."

Het nerveuze rimpeltje sloeg met al korter tusschenpoozen over haar voorhoofd. Ze

voelde zich moe worden en geïrriteerd; en ze meende te bemerken, dat hij ook zich niet op z'n gemak voelde, zich verveelde misschien wel.

Het gesprek kwijnde, kreeg een gedwongen toon.

Op eens scheen hij zich den tijd te herinneren. Met een schrikje keek hij op zijn horloge, stond haastig op, en beweerde dat hij zijn tijd verpraat had, noodzakelijk nog ergens moest wezen: een afspraak.

Het afscheid was kort en correct van weerskanten. Ze vroeg opzettelijk niet, of hij nog eens aankwam. Ze wist, dat hij 't niet van plan was, dat ze hem niet weerzien zou. Ze was daar niet verdrietig om, 't scheen haar eer een kille rust te geven.

. . . .

Toen mevrouw thuis kwam, lag Lize met zware hoofdpijn te bed.

ZELFMARTELAAR,

DOOR

ALBERTINE DE HAAS.

Na de twee lesuren op 't Gymnasium — 't classicale onderwijs dat hij haatte omdat het een schoolmeester van hem maakte — was Larey, door de sneeuwvlagen, naar zijn pension teruggedraafd.

Nijdig had hij zich geduwd door den sneeuw stuivenden wind.

Koud weer ergerde hem.

En dan: hij had zich boos gemaakt daarnet in de docentenkamer.

De jongens, had de rector verteld, wilden hem met alle geweld een cadeau geven op zijn trouwdag.

Hij herinnerde zich nu ook hoe zijn zoontje Jan, die in de eerste zat, verleden week al had gezegd: „Pa, de jongens uit de zesde willen heel den tijd met me meeloopen...."

Larey liep met korte dribbelpasjes — een vroeg ouden, nerveusen man — niets voor zich uitziend en maar doorhaastend.

Hij vocht tegen den wind als tegen een lijfelijken vijand.

Met een verongelijkt, kinder-boos gezicht drong hij zich met weg-stompende ellebogen vooruit.

Vóór hij het groote plein overstak — waar aan 't eind in de huizenrij de drie hooge eenzame ramen — zocht hij den huissleutel al.

De eerste kalmte in zijn geagiteerde wezen, kwam pas, toen hij zijn kamerdeur ontsloot en binnentrad in de warme afgeslotenheid met daarbuiten 't barre winterweer.

Daar was altijd in hem een groot verlangen naar deze kamer en het was hem goed aan 't hart er weer binnen te komen.

Een verblijf als een kooi in de lucht, het groote leege plein er beneden voor.

Larey bukte zich, pookte de kachel op: zijn eerste werk altijd.

Ze hadden hem beneden gezegd dat Anna was bij „Mevrouw".

A... ja... „Mevrouw" moest natuurlijk oòk het hare hebben van de trouwplannen. Als Anna nu maar oppaste....

Met zorgrimpels als dikke, weeke vleeschriggels op zijn voorhoofd opgebold, keek hij neer op zijn handen die, elkander steunend, om den nikkelen knop van de kachel geklemd, stevig rukten heen en weer.

De kleine hit had-ie bevolen te zeggen binnen, dat hij maar regelrecht naar boven ging.

Wat te drommel had die heks met Anna te praten als het niet was...?

Hij voelde zich uitermate uit zijn humeur om dat cadeau, voelde 't idee als een beleediging — was op die jongens-lievigheden bovendien niet gesteld.

Een nest beroerlingen, had hij ze nog juist gescholden tegen 'n collega, — academievriend nog — de eenige waar hij zich wel eens tegen uitte op school.

Behalve die misselijke vertooning op zich zelf, — 'n zaakje van een paar ouders natuurlijk die hun centen in hun zak hadden kunnen houden door zijn vrijwillige extralessen (daar was niets goed-bedoelds bij, hij was nu eenmaal een werkezel) — dat drijven van die onbescheidenen om te weten... wànneer... wànneer hij....

Ook de lange neus van den rector er gretig in....

Die had natuurlijk hooge opdracht van zijn vrouw om eens te roeren: hoe ver 't nu was.

Dit wond hem in zichzelf geweldig op.

De trouwdag. . . .

De trouwdag, daar vroeg men dus al openlijk naar . . . Zóóver stond 't met hem.

Hij liep de kamer op en neer, zijn nietsziende oogen, bezig met de wrevelige gedachten in hem.

In zijn drentelende afwachting begon ook, onbewust zijn werk hem weer te trekken.

Langs het bureau-vlak gaand, zag hij de cahiers die hij 's ochtends daar opengeslagen had neergelegd. Daar moest nog iets in gecorrigeerd. . . . Van der Hoef werkte flink, dat kon hij dien jongen eens zeggen; dat hield de moed erin, bij zoo'n mannetje. Aan Zeeman's werk had hij nog wat te doen.

Kòm, hij wou wel opschieten.

Larey luisterde naar de geluiden op de trap. . . .

Voor den spiegel keek hij zichzelf aan, de grijze lokjes opzij van zijn slapen striepte hij plat.

Aan zijn dasje stond hij wat te rukken en zijn zakdoekpunt haalde hij weer eens frisch naar voren, met hetzelfde trucje, nog van uit zijn studententijd.

Tot zoover gingen zijn toiletzorgen steeds.

Hij had een gevoel dat Anna nu wel komen kon. . . .

Onbewaakt . . . schoot ineens een heftig verlangen naar haar in hem.

Norsch ging hij voor het raam staan . . . de passie in zich neerdwingend.

Daar kwam zij de trap op, praatte weer, nu met den student . . . neen, haar stem hoorde hij niet . . . had toch even stil gestaan. . . . Daar kwam ze weer. . . .

Hij verroerde niet voor het raam, al brandde de verliefdheid in hem.

Hij stond er, in zichzelf gekeerd, alsof hij niet wist wat liefhebben was, of hij, spelend met zijn horlogeketting ook zijn oogen wat doelloos spelen liet tusschen de drommen stadszwoegers die nu 't twaalf uur buiten sloeg, direct over 't plein losschoten.

Op de trap rende de kleine hit heen en weer; de oude meid stond beneden te grommen met koffieboel aangeven.

Hij hoorde Anna's stem licht en lucht praten tegen dat kleine dienstmeisje . . . Die stem ontstak een snelle onrust in hem.

Haar stappen — nu dichtbij al — tikten hard op 't zeil van de bovengang.

In die nadering was het of een verdooving zich over zijn denken spreidde.

Bedwongen, nerveus bleef hij voor 't raam — hoe hij ook in zijn rug getrokken werd naar de deur — met grabbelige vingers in de ketting-schakeltjes spelen.

De deur opende.

Snel keerde hij om.

Met zijn oogen wilde hij een kalme verrassing huichelen als voor wie maar half wordt verwacht. Koel-vriendelijk trachtte hij haar aan te zien.

Hij zag, hoe ze, de knop van de deur nog niet los gelaten uit haar hand, met haar tastende blik zijn stemming al gepeild had.

Ze stonden een oogenblik stil, de kamer tusschen hen.

Haar oogen namen hem in zich op. Uit haar ernst-trekken ontlook nu vanzelf haar lach. Een stille glanzende lach: de warmte-straling van een liefhebbende vrouw wier wezen van aanhankelijkheid uit de deemoedige oogen vloeit.

Als hij haar zoo zag, voelde hij zijn wil en zijn verzet zinken.

Maar wijl zijn mond loom onbewust terug glimlachte, rukte de gedachtestem in hem om weerstreving.

In dien liefkoozenden lach was ze tot hem nader getreden en had haar armen naar hem heen gestrekt. In Larey was de vlug gewekte gretige zinnendrift van den man. Snel drukte hij haar tegen zich. Maar er was geen verlorenheid in zijn omhelzing.

Zij voelde dit en trok zacht haar wezen weg.

Zij zocht toen op zijn gezicht. Met een koel misnoegen als op een schuldige, keek hij haar terug aan.

Een groote verlegenheid kwam er nu over haar, een dwalende onzekerheid van houding.

En — de armen opgeheven — een paar haarnaalden verstekend, zag ze schuw naar hem uitkijkend, zijn killen blik die haar betastte.

Larey was in zichzelf aan 't constateeren dat alle vrouwen na een omhelzing direct zoo stonden, de armen geheven, haarspelden verste-

kend . . . hij zag haar als een verschijning wel meer zoo gezien in zijn leven.

„Wat heb je toch?" vroeg ze, zijn cynischen oogblik wel proevend.

In hem zonk bij die vraag gansch zijn geluimdheid weg.

„Ik zie tegen 't trouwen op", bekende hij; donker was zijn stem of uit duistere gedachten zijn oude angst was opgegrauwd.

„Kun je geen vertrouwen in me hebben . . . of is het om de kinderen. . . ?"

Zacht-durvend drong ze haar woorden naar hem heen in zoekende troost. Haar glanzende, van liefde boordevolle oogen zagen naar hem zooals hij daar tegen de tafel aanstond, naar buiten turend ver over 't groote plein; of ze dacht zijn ziel te kunnen naderen.

Van weemoed verdoft staarde zijn blik, de onbestemde verte der toekomst in; zijn bleeke gezicht van wrange zorgelijkheid was als in pijn verstrakt.

Hoe verlangde ze, hem voorzichtig met de eindelooze teederheid van haar medevoelen te omringen. . . . Ze wist geen woorden . . . voelde een te groote beschroomdheid voor het zeggen van troost . . . Zijn neerhangende hand durfde ze niet nemen.

Maar de zekerheid was er in de verte . . . . Zoo zalig-makend zeker vloeide 't in haar dankbare denken . . . dat ze hem eindelijk geluk zou kunnen geven . . . dat hij, in haar, zichzelf verliezen kon. . . .

„Ik geloof toch zoo . . ." verbrak ze.

Larey haalde zijn schouders op met minachting om de vaagheid van dit woord.

Dat gebaar, waarmee hij haar gansche geloof in geluk neersloeg, brandde een kleur op haar wangen: een diepe schaamte om de ontwijding van haar genegenheid . . . Dus had ze geen trots meer . . . had haar liefde dat laatste egoïsme genomen . . . Ze voelde een groote moeheid als een leegte haar omvangen . . . een houdinglooze onmacht hem tot zich te dwingen. Ze wist dat een boeiend coquet-doen, een veinzen van gevoelens, wat mannen in een vrouw begeeren, haar door haar liefde onmogelijk was, . . . dat ze weerloos stond . . . „het is om de kinderen . . . als ik mijn meisjes niet had of jij jou Jan niet . . . Je voelt het als iets schandelijks dat wij trouwen gaan omdat we kinderen hebben . . . ik heb het wel gemerkt soms . . . zooals je me veronachtzaamde voor Jan. . . ."

Weifelend, alsof de woorden haar zelf zonder overtuiging lieten, verklonken ze zwak . . , haar blik lag nu ook ver in 't leege plein . . . . Ze stonden beiden afzonderlijk in hun eigen gedachtensfeer.

„Ja zèker — zèker sta jij achter bij Jan. Tusschen jou en mij is er niets vergeleken bij wat er bestaat tusschen dat kind en mij."

Alsof hij zich van iets ontlastte, sloeg hij de woorden in de vervreemdende stilte neer.

Een stilte aldoor die wrang invrat, die het liefde-gevoel tusschen hen moordde, waarin ze iets zeggen mòest. . . .

„Die ideeën van jou zijn geen gevoelens om op te trouwen," weifelde ze. Zoo zuiver hoorde ze zelf haar eigen woorden klinken, alsof ze sterk en eenvoudig de toekomst onder oogen dorst zien. Maar diep-ingrijpend wist ze die groote waarheid van haar zwakheid slechts . . . haar verderfelijk tè volkomen liefde.

De sneeuw, die opgehouden had, begon weer zacht uit de lucht te bewegen . . . dwalend-zoekende platte vlokken langs 't raam.

In het pension was de zeer eigenaardige en voelbare rust van 't koffiedrinken, af en toe klonk een mat geluid door . . . 't gedempte gaan door de gang beneden.

De stilte tusschen hen werd zeer leeg.

„Dus de kinderen hebben alleen rechten, onze liefde heeft er geen . . . o ja, liefde is zelfzucht, zeg jij."

Ze nam — even talmend in haar woorden — een pluisje weg, dat op zijn jasmouw zat.

Zij was bij hem neer gaan zitten, wijl hij tegen den tafelrand bleef geleund. Haar handen dwaalden voorzichtig naar hem toe, tastten naar zijn horloge. Nadat ze 't had laten neerglijden weer, schoof ze met haar vingers de schakeltjes van de ketting langs, boogde de ketting glad.

In dat spelende doen was het argelooze van haar aanhankelijkheid.

Larey keek op haar neer, zijn stroefheid wegdroomend nu even in haar aanschouwing . . . zij was toch lief aan hem . . . zij was toch de vrouw die sterk hem begeerde . . . hèm.

Ineens rukte hij haar naar zich toe.

Haar bonte muts was scheef gezakt en zonnig-zorgeloos haar gezicht.

Als door zijn oogenstraling ineens teruggegeven aan het geluk, schoot in haar oogen een tinteling, de verhoogde glanzing van een snel idee ... ze bukte haar hoofd, greep het portretje van zijn kind dat ze aan zijn horlogeketting wist, en kuste dit.

Een bedwelming van geluk door dit doen deed hem een oogenblik weerloos staan.

Een onbegrensdheid was er tusschen hen.

„Laten we trouwen," fluisterde ze, „gauw ... gauw. . . ."

„Ja ... ja ..." stamelde hij.

Zijn wezen voelde hij opengaan in een balsemende blijmoedigheid. Een volle liefdesvreugd rees in hem.

Als een bevrijding voelde hij zijn geluk. Iets joligs joelde in hem op.

Het zocht naar een dolle uiting; een dwaasheid.

Zijn hand duwde hij op haar muts, rukte die scheever nog. Door zijn onbeheerschte doen schoot de haarwrong los; zelf ging hij de haarnaalden weer vaststeken, onhandig met mistastende vingers.

Hij voelde een behoefte met haar te sollen.

Maar zij praatte nu van weg-moeten, van haar meisjes die haar wachtten, met wie ze wandelen zou.

* * *

Strak-stil zat hij nog, langen tijd nadat ze weg was gegaan, vasthoudend in onbeweeglijkheid dat in zijn lichaam opstijgende geluksvoel.

Het was of op zijn wang haar kus nog drukte of om zijn lichaam die klemming nog was van dat lieve wezen.

En de roffel op de trap van haar neervluchtende voeten niet uit zijn ooren week

De stille kamer om hem heen sloot zich veilig om zijn droomen. De kachel trok, een geluid dat doordrong in zijn onbewustheid alsof een goed dier dat bij hem hoorde daar stil tevreden ronkte.

Er werd geklopt ... 'n bescheiden geruchtje op de kamerdeur.

„Ja" ... zijn stem kwam schorrig hard en toomloos uit zijn gedroom.

't Pension-bellemeisje.

't Kind had een boodschap; Larey zag 't aan de turing van 't kopje. Ze streek haar schort glad over 't armelijk bolle buikje en schoot uit in één adem: dat mijnheer Van Buren toch maar dalijk les kwam nemen, om één uur plaas van twee.

Hij keek het kind verwezen aan, liet de woorden maar naar zich toe komen, keerde weer terug in het geluksgevoel dat hem onverstoord en grenzeloos beving. Hij liet 't in zich optrekken ... 't was of het in zijn borst ruimer werd ... of er eindelijk ook in hem iets groeien ging ... dat wat ieder kende: de rust die liefde gaf ... Zóó nu blijven ... zonder den twijfel ... den levensangst ... zonder dat bangzijn voor toekomst.

Hij klemde zijn hoofd vaster tusschen zijn handen ... of hij dit weten van geluk in zich kon drukken ... zijn vuisten kneep hij tegen zijn slapen ... o ... gelooven nu ... vertrouwen nog eens ... eindelijk weer ... het vroegere leven niet meer voelen dat zwaar in hem hing van pijnlijke last ... dat hem neertrok; nog eens ... gelooven in dat geluk; gelooven vooral ... Gelòòven als hij dat kon!

De dreun van de boodschap van 't meisje was nog in de kamer, kwam langzaam aandringend naar hem heen. . . . Zwak greep zijn denken er naar ... Ja ... ja ... straks ... Weer viel zijn volle gevoelskracht terug in dat stroomende leven, in het jonge liefdeleven dat hem wachtte ... nog wachten mocht ... misschien. . . .

Larey keek op, zijn hoofd uit de vaste handen gerukt; zijn toeë oogen wijd-open in den dag.

In het wilde rumoer van de witte vliegende sneeuw en de vergrauwde kleurverhoudingen van de kamer.

Doodelijk was die kamer achter den levenden sneeuwwand.

En opkomend uit zijn bureaustoel ging hij voor het raam staan, zijn week-bleeke gezicht nieuwsgierig naar het sneeuwen geheven. . . . Daar liep Anna nu in met die kleine kinderen. . . .

Hij huiverde . . . liep weer terug de kamer in . . . Warmte dat was iets voor hem . . . 'n levensbehoefte; ze noemden tegenwoordig een warme kamer muf en ongezond . . . de menschen tegenwoordig in hun belachelijk gedweep met hygiëne. . . .

Ineens neep het weer: dat hij tòch oud was en zijn leven stilstond.

Hij huiverde weer . . . Die schrijftafel stond idioot dicht bij 't raam, zijn eene schouder was stijf . . . stelselmatig trok hij zijn schouders wat op en neer. . . . Om warm te worden moest je immers beweging nemen . . . kamergymnastiek . . . nog zoo gek niet . . . dat hield je lenig . . . maakte je jong.

In de warme lucht-kolom boven de kachel strekte hij zijn handen; hij draaide en keerde de bleeke, platte vlakken; hij hield ze dicht boven 't heete zwarte metaal, dat ze van onder gloeiend werden; van boven waren ze dan nog huiverig.

Ze stookten de kachel niet practisch, 't was niet warm genoeg . . . ze hadden daar hier geen slag van . . . meidenvolk is dom en mevrouw . . . kleine bezwaren . . . ze lieten zich niets aan je gelegen liggen. . . .

Hij stond dat in zichzelf knorrig te bedenken . . . een oude grief, die hij graag koesterde, van meidenvolk en lieve mevrouwen die je ondertusschen. . . .

Zijn lichaam en zijn hoofd waren een oogenblik even bewegelijk als de drift van ergernis in zijn gedachten.

Uit het huis beneden en boven kwamen de gewone pensiongeluiden . . . bekende stemmen; er tusschendoor de lijzig bevelende woorden van mevrouw, die zoo kalmweg de heele boel hier in huis regeerde, ieder naar 'r hand zette . . . zich aan niemand iets gelegen liet liggen . . . . aan hèm tenminste niet. . . .

Een fossiel was je voor ze. . . . Hoe dikwijls had-ie nu al niet gevraagd dat ze dat oude kopstuk van 'n meid verbood aan zijn boeken te morrelen, dat ze er op lette hoe laat precies Jan thuis kwam . . . ze verdraaiden-'et-gewoonweg . . , kalmweg; ja die vrouwen . . . Met de oude wrok glipte zijn denken weer weg naar zijn huwelijk, naar zijn vrouw . . . waarmee hij ongelukkig was geweest, totaal-ongelukkig . . .; hoe die poetste en likte op 'er huis.

— Dat huis dat toch nooit aantrekkelijk werd.

In het glas van de spiegel zag hij onverwacht zichzelf; zijn gedachten zonken even weg in het kijken naar zijn eigen vaalbleeke hoofd, van stroeven weerzin, van sikkeneurigheid ja . . , een echte tobber was hij, geloofde-n-ie toch ook.

'n Ondankbare misschien, dacht hij; nooit kon hij zich blijvend vastklemmen aan zijn geluk, aan het gelooven in dat geluk.

Daarnet. . . door 't onverwachte. . . 't ineens heerlijke van haar lichaam vlak bij hem: het fleurige, bedrijvige en het volle levenslustige, dat hem bij verrassing nam. . .

Of dat blijven zou in een huwelijk?

Of Anna niet zijn tobberij voor humeurigheid aan zou gaan zien. . . . Op den làngen duur? Die aard . . . dien hij niet veranderen kon, leek 't wel . . . die èrger werd in 't ouder worden.

Komaan . . . daar waren ze weer de zorgen om dit en om dat. . . .

Norsch liep hij met zijn paffige kamergezicht den sneeuwdag in 't raam weer tegen . . . bleef daar stil voor staan, stug in zichzelven gesloten van landerigen kleinen twijfel, die weeral den kop begon op te steken . . . neen . . . neen, neen . . . al die zorgen die wàren er niet . . . de angsten voor zijn jongen, dat was het eenige.

Zijn kind!

Dat kind dat alles van hem vragen mocht. De toewijding van heel zijn leven.

Want het leven was geen gift om dankbaar voor te zijn.

God . . . nee. . .

— Deksels . . . die les. . . .

Daad'lijk had-ie les.

Hij rukte 't horloge uit zijn vestzakje.

Wat konden ze je toch je boel in de war sturen met hun boodschappen.

Je kon maar klaar staan voor de heeren.

Dus nu daad'lijk les, zeurden weer zijn gedachten terug, zooals zij dat altijd deden . . . dus dan kon hij zijn jongen niet van school halen. Wat hij nu net juist had gewild. . . . Ja . . . juist . . . omdat het zulk weer was en

zij met hàar kinderen wandelen ging.....

Juist; dáarom....

Au....

Jalouzie alweer.

De oude jalouzie om zijn jongen.

Goed en wel.

Maar wáarom had Anna niet voorgesteld ook Jan te komen halen.

Die meisjes zouden er wel niet aan hebben gedacht... die Mies en Jo.

Ondertusschen....

Ondertusschen kwam zijn jongen te kort.

't Schoot eruit — met drift — in zijn gedachten of een ander met nijdige stem 't er hard had uitgeroepen.

Direct werd hij kalmer, dacht hij weer andersom... Hij was jaloersch. Uit!

Wat had Anna ook alweer gezegd?

— Gaan wandelen... Ja....

Wat meer?

Door de verliefdheid, nu hij weer dacht aan haar, kwamen de woorden. Hij voelde maar die milde armen om hem heen, wist alleen van dat zitten tegen hem aan... die zachte armen... om zijn hoofd... en die frissche, vlugge stem die in de ooren klonk... hoog... laag... hoog... in malle stemvalletjes... praatjes... woorden alles voor hem.

Maar zijn jongen, zijn jongen die weer was te kort gekomen....

Eén tot twee van Buren; twee tot drie vrij... dan zou hij... ja dan zou hij zich opofferen: Met Jan wandelen... 'n pretje in dat weer; de aanstellerij tegenwoordig van door weer en wind exprès; maar je moest er wel aan mee doen om je kind....

Nog even Mevrouw zeggen van Jan... eens wat kras zeggen... wat drommel, hij betaalde toch die lieve moederzorgen dubbel en dwars.

Eens kras zeggen waar Jan van drie tot vijf zitten moest... de jongen hoefde niet in de tocht te zitten van deuren en ramen die een ander bliefde open te laten.

En wat hij had uit te voeren van zijn huiswerk.

Larey belde.

't Bellekind vloog als een mekaniekje de trappen op.

Twee hoog... een heele hijsch voor zoo'n wurm... den heelen dag.

„Je hoeft zoo niet te vliegen" voor me, zei hij goedig-knorrig.... „'k ben geen boeman".

Het kind wachtte af.

Geduldig naar de boodschap enkel.

„Zeg mevrouw; ze is toch beneden?" vroeg hij... „dat 'k even kom".

Voor den spiegel streek hij zijn dasje wat glad; keek zichzelf een oogenblik vast aan in den spiegel. Het maakte hem altijd lichtjes nerveus een bezoek aan mevrouw.

Uiterst bedaard liep hij de trap af; zenuwachting-kalm. Zijn voeten plompten breed-uit neer; zwaar als stukken lood.

De rijke student van de kamer benedenvoor, kwam hem tegemoet... die moest zeker naar zijn gymnastiektoestellen, die de rijke lummel op den zolder had laten maken. Prachtig-in-orde, pochte mevrouw... echte toestellen van Zander... hij moest eens komen kijken... kon je begrijpen dat hij dat deed....

Wat duivekater, eer hij nou voor dien kwajongen, die hem toch al hinderde 's middags aan tafel met zijn groot woord... den binnenkant van de trap zou nemen! Eerder liep hij hem eraf.

„Dag dokter" zei vriendelijk de student.

Hij gromde terug, dat „dokter" beviel hem nooit... We waren hier niet in 't moffenland en van dien student wilde hij dat heelemaal niet gedaan zijn.

Mevrouw, daar kon je nog inkomen. Die deed het om suit te slaan met een titel in 'er pension.

Maar die kwast.

Met die dikke huid.

Die hem waarachtig nog altijd niet snapte.

— Langzaam en zwaar plette hij zijn voeten op de belooperde treden, zich voorbereidend op wat hij precies van Jan te gelasten had.

Mevrouw zat in de vensterbank kousen te mazen, zei nog wat tegen de keukenmeid die weg wilde gaan uit de kamer: van het vuile weer met die sneeuw die in zou loopen in de gang.

Mevrouw deed net of ze hem niet had gezien of gehoord.

„O — Dokter," zei ze toen onbewogen-verrast zonder opkijken van haar kousen-vuist.

„Is... u... daar?"

„Mevrouw" nam hij nu snel het woord,

„wilt u Jan in de salon zijn werk laten maken? Om één uur heb 'k al les; ik kan hem dus niet aan de gang helpen.

Als hij zijn Fransch af heeft mag hij een half uur in den tuin spelen... een sneeuwpop..."

„Ja, een sneeuwpop" lei hij nadenkend uit... „dat zou wel aardig zijn ... misschien kunt u er hem eens toe animeeren.... "

„Het is zoo aardig voor een kind een sneeuwpop..." zeurde hij nog eens.

„O zeker, zeker, antwoordde mevrouw bedaard en opziend van haar kous met koele oogen door den bril:

„Komt uw verloofde Jan niet halen?"

„Vanmiddag niet" beet hij kort.

Hij voelde dat een kleur over zijn gezicht was heengetrokken — waar ging dat wijf zich mee bemoeien En dat: „verloofde"; belachelijk woord.

— „Een schat van een vrouwtje" — mevrouw's toon klonk moederlijk — „Wie die krijgt die kan tenminste gelukkig wezen."

O wacht, die was voor hem... hij keek zeker niet vroolijk genoeg naar mevrouws zin.

„Dus Jan," zei hij zakelijk.

Voor Jan zijn sneeuwpop zal 'k zorgen klonk 't treiterig terug met ironie.

Larey stond nog even stil, had graag een gepaste venijnigheid terug gegeven, maar wist niet wàt, en ging toen ook maar weg want van Buren kwam direct.

Een oogenblik stond hij nog op de stoep uitkijkend of Jan soms aankwam.

Groote sneeuwvlokken vielen op zijn kale hoofd, bleven er een oogenblik mal-dwaas liggen en smolten er, in druppels neerglijdend langs zijn wangen, in zijn hals; tegen het stugge, korte baardhaar kleefden ze wat langer; zijn van kou groenig-bleeke gezicht werd kleverig-vochtig. Hij streek met zijn hand langs de haarvlokjes opzij van zijn slapen; die in natte piekjes stonden.

Voor het raam bewoog vlug-snel wat: daar waren ze zeker, heimelijk, aan 't lachen om hem, mevrouw en die oude meid.... Hij voelde-'n-et, hoe ze bazelen zouden om dien sneeuwpop van Jan, dien hij had besteld... hij kende dat... het halve uitlachen van vrouwen. En of hij de braniënde, voor de gek houdende stem van die oude meid hoorde als hij eens iets huishoudelijks beweerde van Jan zijn kleeren of z'n voedsel!

Voor Jan waren ze wel goed anders... Dan moest je ook alles door de vingers zien....

In de zijstraat kwam van Buren aan; op het plein al een paar jongens. Maar Jan niet.

Een brievenbesteller kwam langs, sloeg aan zijn pet... en of hij làchte een beetje.

Hij zou daar ook zeker mal staan, met zijn bloote hoofd, zoo burgermanachtig uitkijkend op de stoep.

Larey slofte weer terug de trap op.

Van Buren kwam hem achteraan ... best, dan kon er maar dadelijk begonnen worden.

* * *

Met zijn eene oor bleef hij hangen op de bel, of 't kind niet kwam. Repetitie had de jongen gehad van morgen, 'n repetitie waar hij tegen op had gezien.

Daar hoorde hij zijn bel.

Larey 't boek waar hij uit overhoorde, dichter naar zich toeschuivend tot gezetter aandacht, hing tevens intenser op de geluiden van beneden.

Ja... Jàn... Hij kwam de trap op... nu in de slaapkamer hiernaast... waschte zijn handen... zorgend... zàchtjes... om vaders lesgeven niet te hinderen... lieve jongen toch... hoor hoe hij nou die trappen afging, twee treden tegelijk.

Geluid vau meer stemmen klonk naarboven... kinderstemmen hoog in de vestibule.

Larey schoof 't lesboek weer met een ruk naar zich toe, van Buren fezelde verzekerd zijn werkwoord ten einde.

Larey, zich dwingend in zijn werk, schoot er gewild tusschen in met een overzegging van een woord.

Duidelijk had hij nu bekende stemmen gehoord... van die kinderen. Waarachtig: ook van Anna.

„Mijnheer van Buren," een oogenblik excuseerde hij zich midden in de opzeggende stem.

... Dus was ze tòch gekomen!... Vlug schoot hij de kamer uit, glipten zijn voeten de treden af.

In de deur van de spreekkamer stond ze, wachtend. 't Laatste trap-eind had hij zijn

driftige passen wat getoomd: in de gang was heen en weer geloop. Hij had altijd een gevoel dat ze op hem letten, dat ze om hem lachen zouden hier in 't pension. Hij was uiterst geheimzinnig met zijn liefde.

Anna verwachtte hem niet — ze keek niet op naar de trap waar zijn stappen klonken, deed doellooze passen in de vestibule. Van de stoep klonk 't gelach van de kinderen door.

Het gelaat onder de bontmuts neer, stond Anna wachtende.

Toen verhaastte hij zijn laatste passen, trad onmiddellijk op haar toe met uitgestrekte armen.

Een vreugdige schrik doorschokte haar.

Daar, achter de openstaande deur van 't kamertje, waarin zij onwillekeurig terugweken, sloeg hij forsch zijn armen om haar heen, zijn hoofd dringend tegen haar nat-koude gezicht; de buitenlucht, die zoo bizonder geurig hem leek, ademde hij diep op van haar gezicht.

Een lust ziedde toen in hem, haar neer te drukken op een van de rieten stoeltjes, die leeg en laag stonden langs den wand, haar te kussen, mateloos.

Maar, met zijn gezicht strak-wit, was hij teruggesprongen, van haar weg: „waar is Jan?" vroeg hij. Zenuwachtige trekkingen waren rond zijn mond.

Zij was gaan zitten, haar handen voor haar oogen, gloeiende wangstukjes waren nog zichtbaar; het mutsje van bruin fluweelig bont stak diep af tegen die fijn-roode wangplekken; wat blond haar kruifde daar nog tusschen.

Larey keek op haar neer.

Zijn mond lag stroef en vast toe.

Hij ademde zwaar in diepe zuchten.

Dringend kwam 't gejoel van de kinderen de kamer in.

Hij begeerde haar hevig.

Vooral omdat zij daar zoo zat, de oogen neer, hulpeloos, alsof zij zich te schamen had. Ineens zag hij weer de moeder in haar.

Toen was het of Anna zijn gedachten gevoeld had; haar oogen sloeg ze op, die waren of ze steeds naar hem vroegen, maar met groote terughouding.

In de diepte der lange gang kwamen mevrouw en Jan aan.

„Wanneer zie ik je weer?" vroeg Larey. Vaag vroeg hij, alsof hij geen antwoord verwachtte.

Onrustig stond hij. Op heete kolen voor mevrouw die daar kwam. Tot Anna zich oprichtte. Toen drong hij zijn blik in de hare. Een lang oogenblik — en ging toen zwijgend weg.

Achter zijn rug hoorde hij het wederzijdsche mevrouwen. Er kwam altijd een tegenzin in hem, als hij Anna hoorde met mevrouw.

Haar praten en haar lachen met anderen was hem onbewust hoogst antipathiek. Hij kon het niet zetten, begreep niet wat het was. Ook als hij ze met haar kinderen zag, kwam er die onrust van wrevel over hem... dat onverklaarbare. Maar dan overwon hij zich direct, overtuigde hij zichzelf: een moeder die met haar kinderen speelde, met hen stoeide als Anna deed . . . ze kuste . . . Niets was natuurlijker . . .

Natuùrlijk dat ze zoo dol met hen stoeide, over den grond kroop of ze 'n kindermeisje was?

Ja, natuurlijk, zeker was dat natuurlijk, overwon hij zichzelven.

Was 't dan toch jaloezie?

Maar hij liep nu haastig de trappen verder op. Die stroeve loomte was uit zijn beenen weg.

Ja . . . een vrouw in je leven . . . daar werd je een ander van... Altijd tobben... gekheid...

Hij voelde een vroolijkheid in hem sidderen . . . een gevoel of hij nu uit de benauwing van zijn leven trad . . . Alle weduwnaars hertrouwden en hij dus ook . . . hij ook een vrouw weer in zijn leven. . . .

De vrouw die altijd de zijne had moeten zijn, waarvan hij meende dat zij alleen hem zijn geluk kon geven.

Een geluk zoo fel. . . . Een genot zoo fel. . . .

Hij stond stil voor de kamerdeur, den knop in de hand en drong — door de spanning van dit korte oogenblik dat hij nog aan zichzelf behoorde vóór 't binnentreden — in een vol-diepen denkscheut in zichzelf in.

En als iets ongekends dat hij ineens vreemd-gebeurlijk uit zichzelf ophaalde, hield hij het . . . 't vreemde gevoel als een wreed ding: . . . zùlk een genòt dat hij 't van zich a f s t o o t e n moest, dat hij 't moest n e e r-t r a p p e n.

Het verschrikte hem, die gedachte alsof ze

niet aan hèm hoorde ; zijn denken zelf kneep ze direct af; doezelde eroverheen.

Na dat eene oogenblik van gevoelsbevrediging, toen hij 't ongebreideld in één vlugge flits had uit zijn lichaamsvoelen gebracht, was er een walgende weeheid in hem, die begon aan te strijken . . . de levenszatheid. . . .

— Maar hij wilde die toch waarlijk nu van zich afgooien. Hij wilde 't geluk niet zoo grif van zich weg laten zinken.

* * *

Van Buren had de Latijnsche grammatica, waaruit Larey overhoorde, voor zich genomen, om nog vlug zijn les over te zien ; — precies een jongen van de school die in de kneep zat.

't Tergend gehakkel duurde 't uur uit. Hij gaf den stumper een half uur langer.

Zulke lichten wilden studeeren.

Na van Buren kwamen er nog twee: Zeeman en Van der Hoef.

Op een zenuwachtige manier van tusschen beiden schieten maakte Larey opmerkingen in 't werk, dat gewoonlijk als een dorre vlakte tusschen hen in zich strekte, gleed hij uit op ieder woord, waar met een zijweg een grapje bij te halen was.

Zijn glanzende oogen straalden van geestige levendigheid, de stroeve mondspleet was wijd en los vertrokken, telkens, van bruusk uitschietend lachen ; onbeheerscht.

Er was in Larey de angst voor 't wegvallen ineens van zijn vroolijkheidsroes.

Van der Hoef, die de laatste was, vroeg hij na de les een sigaar op te steken.

Die bleef toen wat bij hem praten.

Het schoolsche onderwijzertje, de bleekblauwe pientere oogen als vlugge lichtjes in 't zoo gewone gezicht, hoorde toestemmend naar al wat zijn docent zei, kleurend telkens van blijde instemming en maar ja-knikkend.

Op een andere stoel was van der Hoef gaan zitten dan in de les, op de punt ervan: een geheel vreemde ineens, op visite, zijn sigaar telkens omhappend, vol-omzogen in den gladden tuitjes-mond.

De dikke blauwe rook ging de kamer vullen.

Larey rookte vlug met haastige stevig-aanzuigende trekken en driftige woorden spoten daar tusschendoor.

Maar het ijverig onderwijzertje was geen klankbodem voor geestigheden ; vanzelf verschraalden toen Larey's zinnen, vervlakten zijn woorden: 't gesprek werd gedempt onder de rooklaag. 't Werd een dof en toonloos gepraat, of geen van beiden er wat van meende, of het zeuren met moeite voortsleepte door den taaien nevel van zware rook en schemer in de kamer.

Het tengere onderwijzertje beviel het gesprek nog wel — hij had een breede, bleeke bovenlip zonder snor waaraan hij telkens voelde, even, met stil-pluizende aandachtige vingertoppen. Hij had het niet opgemerkt hoe de levendigheid van zijn docent vermatte, sprak nu zelf wat meer: opinies van hemzelf. . . .

Maar hij schrikte wezenlijk toen de pendule op de schoorsteen sloeg en hij als om te controleeren nog eens naar zijn horloge had gegrepen. Zonder een overgang was nu zijn praten gedaan en wilde hij afscheid nemen.

Dan, in het licht-vierkant van de deur verscheen het kind: Jan.

„Tsjonges vent" schoot Larey frisch ineens uit het zanikerige praten. . . . „Jij al thuis?"

„Bij mevrouw Anna al gegeten ook," riep het kind in stralenden triomf.

„O, dag meneer" herstelde hij zich netjes, een hand strekkend naar den mijnheer van de les.

„U jaagt me weg, jongeheer," zei deze onderdanig grappig ; maar hij kon niet wegkomen. 't Was een mal oogenblik.

„We brengen u weg", besliste Larey.

Vriendelijk lei hij zijn hand op den arm van den treuzelende. „Kom Jan," wenkte hij, „dan kan je me zien eten".

„O mooi, naar beneden!" juichte het kind, „dan kan ik triktrakken met Suze. . ."

„Is die er?" klonk 't verwonderd terug. Ze waren op de trap: Larey stond stil. . . . drommels! Suze? . . . .

Hij schrok . . . dat meisje rekende erop hem niet te zien 's Woensdags, als hij nooit beneden at aan de gemeenschappelijke tafel . . . Och wàt . . . hij moest nu gaan . . . Verbeeldde

hij zich dat een jong meisje hem niet vergeten kon . . . na een half jaar toch al.

Larey was ineens peinzend en stil gestemd met het rijke gevoel dat een man waarneemt wien liefde wordt toegedragen, vooral als hij die niet beantwoordt.

Een aarzeling hield hem een oogenblik vast voor hij de eetkamer binnen ging.

Hij hoorde Suze's stem.

Bij 't openstooten van de deur sloeg ineens zijn luidruchtige stemming over zijn beklemming heen. Dat hij Suze zag, gaf hem iets durvends.

In 't scharrelige omdraaien begreep Larey, dat men direct zou beginnen.

Mevrouw bij zijn binnenkomen zette haar groote ronde oogen op van als ze geërgerd was. . . . Ze had de lompheid van veel vrouwen die tactvol willen zijn; ze riep Suze tot zich, fluisterde haar wat in met bevelende hoofdknikjes, die haar woorden steunen moesten.

Suze, losjes luisterend naar haar tante, schoot brutaal met haar oogen de tafel langs. Niets van 't zitten-gaan ontging dien meisjesblik.

Larey had zich gezet op zijn gewone plaats.

Als een vanzelfsprekendheid gleed Suze plots naast hem neer.

Kom, dat was cordaat.

Het kind had weer die vreeslijke viooltjesgeur bij zich. En net als vroeger — in dit weer nota bene! — bloote onderarmen en met een kantje overspannen buste-tje.

„En . . . hebt u nog steeds geen van uw medemenschen naar een beter oord geholpen?" . . . Het was een oud en uitgeput grapje over haar apothekersassistente zijn. Maar zij verteerde zoo vlug niet, vond het nog frisch. . . .

. . . „O, ééns meneer" — vatte ze dadelijk aan en er kwam iets vertrouwelijks en van een diep geheim vertellen over haar . . . „had ik bijna sublimaat voor calo . . . calo . . . calomel gegeven. . . . of omgekeerd."

Ze verwarde in haar geleerdheid . . . „'k ben er ook niet meer zoo in" zei ze, „'k ben weer bij me ma thuis".

Er was een neergaan in haar stem als van teleurstelling.

„Ma vindt het gezellig" zei ze leeg.

Larey voelde dat hij iets warms wilde zeggen, iets warms van bemoediging . . . . hij voelde dit als plicht, daar hij nu aldoor denken moest aan dat snikkende meisje gansch en al overstuur dat op zijn kamer hem was komen vertellen hoe ze hem liefhad.

„Och en danne" talmde ze.

Ze keek ineens op, hem fel aan.

Het bustetje wipte in zijn bewegen een roze strikje telkens overend.

Ze had een prachtig teint, vond Larey . . . zooals je 't van weinig vrouwen zag.

„'k Ga tóch 't volgend jaar trouwen," flapte ze eruit of het haarzelf nu verraste.

Ze zag hem aan met een blik waarin haar heele zieltje vlot was.

Larey, koel in zichzelf gesloten, betrapte zich op het onaangename gevoel voor 'n man dat bestaat in het vergeten zijn.

Met een lachje, vàst, in de mondhoeken, onbeweeglijk neerkijkend op haar hand, waaraan, zag hij, een gebold goudbandje glom, zat ze alsof ze iets verwachten nu ging.

Triomfantelijk staarde haar gezicht — en op dien toon ook zei ze: „òòk een dokter . . ."

Ze zei het alsof ze nu rijzen moest in zijn dunk.

„Maar een echte, niet in talen," voegde ze nog toe, half in een grapje.

„Dan mag ik zeker wel feliciteeren," boog hij zijn hoofd wat tot haar neer, pogend met zijn stem luchtig-hoffelijk te zijn. Suze keek hem aan, maar scheen niet te hooren. . . .

Ze had zich van Larey afgewend, begon levendig met haar anderen buurman te praten. Of hij niet bestond, deed ze ineens.

Larey probeerde nog eens goedig op dat engagement terug te komen in een evenpauze van het drukke gebabbel maar zij ratelde alweer door, lachte rinkelend met haar scherp-jongen lach, negeerde hem.

Ze was bepaald mooi vanavond, vond Larey.

Hij moest naar haar kijken, telkens.

Ze leek hem ineens een geheim als iedre vrouw voor hem was; ze leek hem dat voor 't eerst. . . .

Hij had nu graag wat met haar gepraat . . . nu ze hem zoo handig had uitgeschakeld, en vroeger als ze met 'er aanhankelijke dier-

oogen hem vervolgde . . . hoe irriteerend was dat geweest.

Ze had iets stralends, ze lachte en had reparties. — Die was erop vooruitgegaan, meende Larey. Vroeger met hem was ze stil geweest. Het bescheiden, ongefortuneerde nichtje van mevrouw, dat zich met haar nietige praatjes aan hem had vastgeklemd. Beiden, onhandig en eenzaam zich voelend: een paar verschoppelingen — altijd samen . . . in 't pension met zijn tintje wereldschheid. Voor Jan had ze zich uitgesloofd in vriendelijkheden. — Nu nog niet naar hem gevraagd . . . Dat was je ware belangstelling. . . . Zoo zag je hoe je op moest passen . . . ja . . . ja. . . . Hij keek met een rekken van zijn hals naar voren, langs Suze heen naar de suite, waar zijn jongen zat platen te bezien. Die stakkerd, die hoopte nog op triktrakken.

Het kind wuifde met zijn hand , . . ja . . . ja . . . kleine vent . . . vader kwàm . . .

De student met zijn voornamen blèr-mond had weer 't hoogste woord. Mevrouw lachte waardeerend om alles wat uit dien mond kwam . . . De oude ontvanger van de registratie mengde zich er ook in; de weduwe van de dure erker-kamer praatte ook al mee, in dat clubje opgenomen. Suze's lachje rinkelde uit boven 'er gesprek met haar buurman, 't ministeriemannetje. . . .

Larey keek die heele gesticuleerende en pratende tafel langs: het kind, alleen in de voorkamer, wuifde weer.

Zijn opgewekte stemming van aan tafel gaan was alweer weg; zwaar hing op hem zijn eenzaam zich voelen, de verantwoordelijkheid van zijn vader-zijn.

Stil zat hij, met zijn nerveuse korte bewegingen zich te weren met eten . . . de sinaasappel te schillen.

De ontvanger die, na 't tafeldiscours, graag met hem een politiek napraatje aanving, begon daarmee.

Larey antwoordde weinig.

Van het licht en de schittering en de vroolijke tafel-congestie-hoofden zochten zijn oogen telkens in de spleet van de half-open suitedeuren naar het kind, dat in de andere kamer alleen zat.

Eén pit was daar op van de groote kroon . . . hij zat schier in den donker.

Zijn vader-blik hunkerde weer weg naar dat alleene jongenshoofd, waarop een plasje licht glimpte.

Suze lachte, lachte, knetterend van uitgelatenheid, 't klonk onnatuurlijk toch, dacht Larey vaag.

* * *

„Heb je gezien, Larey, dat de vrouwen ook al een marxistische club vormen gaan?" vroeg de ontvanger.

Na de bevrediging van 't eten kwam de verontwaardiging in de politiek.

Ja-ja, schudde Larey's hoofd.

Het kind was uit de andere kamer gewenkt om 'n appel.

Dien zat hij, naast de weduwe, die hem naar zich had toegetrokken, te schillen. De weduwe speelde aanstellerig „moeder". Dat deden ze allemaal om beurten in 't pension. Of ze dol op een kind waren. . . .

Met een gretigheid boog de jonge weduwe zich om het kind, haar lichaam naar hem opdringend; haar mond gaapte wijd-open in een aanhoudende lachvertrekking, de rijen stevige witte tanden waren aldoor bloot; de zwarte-rouwstrik lei als een vlinder, wenkend in het zware blonde haar neergewiekt.

De oogen van den ontvanger, nog bedwelmd van politieke volzinnen die hij als voor zich zag leven, waren in een onbewuste staring aan de figuur van de weduwe vast.

Op den ministerieman had de weduwe haar zin gezet; dat wist ieder in 't pension.

Maar sinds zij zijn attenties was gaan aanmoedigen, was hij bekoeld.

Nu ginnegapte hij druk met Suze.

De registratie-ontvanger keek de moederrol van de rijke weduwe aan, met aandacht nu. . . .

Zijn gedachten soesden erop door — men zag het aan zijn oogen.

Larey, wien het spelletje met Jan allang verveelde, zat nurks bij de kachel met zijn voet te klappen. Hij was zoo kouwelijk dat hij, op van tafel, direct naar de kachel schoof. In zijn gewone houding, de handen warmend erboven.

De weduwe, een arm om 't kind heen, knuffelde hem weer een stukje appel in den mond.

„Hij kan zelf wel eten, mevrouw," grauwde Larey.

Mevrouw en de weduwe, als verschrikte duiven, keken op.

De ontvanger ook, fronste bestraffend naar zijn politieken geestverwant... Een vrouw was voor hem een wezen uit een idylle.

„Dus uw aanstaande zou 't niet gedoogen dat ik u morgen kwam halen om schaatsen te rijden?" vroeg het ministerie op toon van courtoisie.

„O, nee, nee," lachte Suze geaffecteerd.

Larey verwonderde zich opnieuw om Suze die er zoo op was vooruitgegaan.

Dat had nu zijn vrouw kunnen zijn ...

Hij zag haar er eens op aan — zooals ze opgestaan van tafel naar de suite ging, daar met armenopheffing de kaarsen van de piano aanstak....

Hij was niet groot voor een man, maar zij voor een vrouw nog kleiner... nietig bepaald... een popperig wezentje... vreemd — hij kon zich nu toch de aantrekkelijkheid van dat kleine voorstellen

Vroeger, herinnerde hij zich, had hij 't haast misvormd gevonden.

't Gezelschap was naar de suite verschoven; de flirttoon was weer over de heele troep gevallen; bij de kachel stond Larey als op een observatiepost.

Suze zong... gillerige liedjes. Wat een uitgelatenheid... dàt zijn vrouw....

„Kom Jan," zei hij op vasten toon: „wij gaan."

Op Larey's kamer hing nog de rooklucht en het droge schroeierige van een kamer die, hard verwarmd door een vulkachel, niet heeft gelucht.

Larey deed het licht opflappen en sloot als naar gewoonte de overgordijnen toe.

Voor hij het raam openzette, met de handen aan de knoppen vast, gereed om op te trekken bleef hij een oogenblik staren het plein over.

De wind van den ochtend was gaan liggen — de sneeuw lag nu als een stil dek op de huizendaken neer. Het maanlicht had witte plekken afgebakend, roerloos in de zwarte schaduwen. Vast was dat geheel van huizen en boomen, in zijn strenge lijnen van licht en donker gevat. Het maannacht-mooi van een ansicht, striemde een stem in hem, de weekheid van zijn aanschouwings-ontroering neer.

Hij bleef zoo staan, gedachteloos, geboeid door de rust. Als in kloosterrust lag dat plein.

Langzaam schoof hij toen het raam op, ging nu zijn geregelde bedisselingen verrichten, de kachel oppoken; uit den tuitmond van den kolenemmer liet hij cokes neerglijden; een stroef wrang geluid was dat even, rauw in de nette avondkamer. Op de kast plaatste hij den thermometer; met Jan in de kamer stookte hij op temperatuur. Al deze bedrijvigheden geschiedden in de vlugge orde van iemand die zich zoo spoedig mogelijk van een onaangename taak afmaakt.

Jan had zijn werk uitgespreid op de tafel gelegd. De vader oogde 't langs —; zij spraken een oogenblik over 't opgegevene; als groote menschen met verstandhouding.

Het water in den ketel, die op een klein buffet-tafeltje stond, was te koken begonnen. Larey in zijn ijver vervolgend, zette thee; 't kind was gebogen over zijn boeken.

Vóor in te schenken legde de vader zijn eigen corrigeerwerk neer, bukte zich toen bij het lage kastje waar hij iederen avond dezelfde thee-voorwerpen uit kreeg... Het ging alles ineensluitend van geregelde routine.

Larey zette zich — eindelijk rustig — in de lage leeren cràpaud bij de kachel; de handen vooruitgestoken naar de warmte.

Uit de ingeschonken kopjes op de tafel wasemde het fijne gekringel van ijle damp op.

De gekleurde lampen-stolp had haar forschen lichtbundel naar beneden gekeerd op het tafelkleed staan, en in dien klok licht zat het bovenlijf van het kind in een warme koestering.

Tevreden-zorgzaam zat hij te werken. En ook het stapeltje cahiers, dat Larey op de tafelpunt had gelegd, lag daar welverzekerd te wachten.

Er was een rust in de kamer als er nog niet was geweest den heelen dag.

Van beneden langs de trap klom 't gezang en 't gelach uit den salon op. Dat gaf een bevredigender innigheid aan hun stille samenzijn.

Larey keek op naar 't kind.

Geheel in 't werk verdiept zat Jan voorovergebogen.

Larey schurkte zich wat dieper in zijn stoel. 'n Gevoel van tevredenheid, een kleine mate van levensvreugde kwam in hem, wanneer hij dat kind zag zitten, welgemoed zich overgevend aan zijn schoolwerk, in den rustigen lampe-schijn.

In die koestering van groeiende blijmoedigheid gleed als een onrustbarende bewustwording het ochtendgebeuren in hem; het vaststellen van den huwelijksdatum.

O . . . hoe dicht stond hij nu bij 't feit. Het was een sensatie of er nu aan zijn levensgang iets werd geforceerd; alsof de rechte lijn van zijn leven met Jan werd verwrongen.

Hij dacht zich in den ochtend terug. Er kwam geen hartstocht meer in hem bij 't herdenken. Hij zag nu alleen de geweldige gebeurtenis die te geschieden stond: een gecombineerdheid van vreemde levens . . . Die Mies en Jo — zelfs de namen waren hem zoo vreemd in den mond, — goeie kinders . . . o, zeker . . . maar om ze alle dagen rond je te hebben . . . kinderen ineens van hem . . . kinderen waar hij niets voor voelde . . . dit wist hij nu wel zeker.

Wist Anna — de moeder — dat wel genoeg? — Waarom moest dit eenmaal ingeleefde leven in 't pension verstoord? Waarom verandering gebracht in wat zoo geregeld en vredig zich voltrok hier: Jan's opvoeding. Wat had hij meer te vragen? Een eigen liefdeleven, hij had het wel leeren ontberen. . . .

Ach . . . en . . . geloofde hij wel in geluk? In geluk van een zoo eigenaardigen band. Een man en een vrouw, ieder met eigen kinderen . . . ieder met een eigen verleden.

Was het een jong meisje, met wie hij ging trouwen, dan leek dat geëffender, minder gewaagd, ofschoon, als hij zich indacht . . . een jong meisje . . . dan werd hem dit denkbeeld weer ànders ongemeenzaam, dan geleek het hem dat hij terugging naar een levensplan, waarvoor hij inderdaad was afgestompt.

Als zij — Anna — slechts geen moeder was . . . als hij geen vader was . . . vooral van een kind, voor wien hij leven wilde, waar hij de gift van 't leven aan wou goedmaken.

Als hij haar vroeger had ontmoet . . . ja . . . als . . . als. . . .

Zoo zou ieder wel praten die bij zijn gebroken leven stond.

Vijf- en veertig was hij nu . . . ja maar vroeg-oud.

Nu nog beginnen. . . . Een nieuw begin . . . God . . . God. . . .

Het kroop in hem op, de oude angst . . . het warrelde rond in de kamer: de levensverschrikking, de mislukking als een groote wriemeling van onheil rondom hem en in zijn bloed. Alle vrede weg, èn de voldoening.

Het vorig jaar met die Suze was hij een verstandig man geweest.

't Kind had zich aan hem opgedrongen en juist had hij weten te weerstaan.

Maar nu was het of hij zwak was geworden, hij die zich beheerscht had, zich overwonnen, die in plicht een levensvervulling vond — en tòch: een zoo sterke hang bleef hebben naar de vrouw in zijn bestaan.

O het bleef onvervuld . . . het leven zoo . . . het pensionleven . . . een nijdige kribbebijter werd hij, hoe langer hoe meer, voor iedereen.

Voor Jan niet. Hij keek naar het kind.

Een en al aandacht zat die te leeren, wijsvingers in de ooren . . . secuur kereltje dat hij was.

Zijn blik omstreelde 't kind met weeke toewijding. Sentimenteele denkingen gingen in hem om, om 't vroege verlies van de moeder; liefkoozende woordjes van beklag zag hij voor zich uitbewegen.

In zulk een overgave tuurde Larey naar zijn zoontje dat het was of het kind-bestaan op dat oogenblik aan hem vastzat, of er werkelijk een ongeziene band strak tusschen hen trok.

Het kind keek op . . . hem aan . . . met een langen bewusten blik . . . en weer neer, gerust, in zijn boek.

De kamer suisde om hen heen.

Een broos geluk van stilte.

Dan zonk opnieuw zwart de vertroebeling, van de toekomst: zijn trouwen-zullen.

En de onrust van zijn zelf-twijfeling stak op: de onzekerheid of hij dit doen mocht: zichzelf geluk geven.

De weerzin tegen zijn passie steeg in hem. . . .

Zinnendrift was het, waar dit mooie woord:

geluk, op neerkwam.... De walging die hij nu voelde voor het huwelijk... de bestendiging van 't leven....

Larey was opgestaan... de gedachten werden ondragelijk in hem; van onuitstaanbaar leven was hij vol... hij liep in de kamer op en neer; hij gevoelde lust naar Anna toe te gaan, zichzelf bij haar aan te klagen....

Neen... hij moest een anderen uitweg zoeken.... Zij zou hem kunnen overtuigen dat hij verkeerd dit alles zag... Zij was goed... Hij hield ervan te luisteren naar haar stem... Er kwam een stille ontroering in zijn hart als zij met haar kommeroogen hem aanzag... een zachte verliefdheid streek dan aan en hij werd zwak... hij had geen wil meer... als haar stem zacht strookend praatte — standvastige woorden — als ze haar hand op zijn schouder legde en hem aanzag met den altijd overgegeven blik van de liefhebbende vrouw.

Ja.., hij moest haar schrijven hoe hij 't niet aandurfde meer... hoe alleen de gedachte dat hij zoo dicht stond bij 't feit hem verschrikte. Zij zou zich ook dàt indenken kunnen: zijn moeheid... het wegen van het leven in hem... zijn tobbenszware aard.

Zij wist dit alles lang. Maar meende, als alle vrouwen, dat liefdesvermogen alles vermocht op iedren leegen levensweg.

Toch... als ze van hem hield, zou ze afstand van hem doen, hem niet weerstaan, den strijd niet zwaarder maken.

Hij zou haar ook zeggen dat zij hem idealiseerde; dat had die Suze ook gedaan. Die was ineens gelukkig, met een ander....

Het was ook dwaasheid van hèm nog geluk te verwachten. Hij kon dat niet meer geven. Zijn leven hoorde aan zijn jongen... zooals 't hare hooren moest aan haar kinderen.

Het was niet een vergissing die warm opgebloeide sympathie maar het moest nu uit zijn.

Dit moest zij weten... dit moest hij haar schrijven, dit was plicht... zooals hij zijn plicht voelde althans: de verantwoordelijkheid voor zijn kind. Die allèèn bestond!

Hij voelde nu een dwingende behoefte naar onmiddellijke oplossing van zijn verbintenis, met die groote kracht die zwakken eigen is, in hun voorgevoel van niet lang te kunnen willen.

Larey was alleen in de kamer.

Het kind was naar bed gegaan.

Het had gezegd: „'k Ben klaar met mijn werk, Pa" en geen antwoord gekregen... Het had opgekeken naar den ernstigen vader die heen en weer en heen en weer maar liep; hij had, prettig met zijn gedachten bezig, zijn schoenen losgeveterd en op zijn kousen nog een oogenblik in zijn kastje tusschen de ramen gesnuffeld, zijn bouquetten van gedroogde bloemen liefkoozend bekeken, die hij voor Mevrouw en Mies en Jo had gemaakt.

En stil, zonder vader te storen, was hij in de kamer daarnaast... waarvan hij de deur mocht openlaten tot hij in bed lag... zich langzaam gaan uitkleeden met stil neerzetten van schoenen en voorzichtig uitgieten van water om zich te wasschen en netjes vouwend had hij in diezelfde langzame rust zijn kleeren neergelegd. Hij moest maar aldoor denken aan Mies die haar beenen in de sneeuw had laten begraven, en hoe Mevrouw, die naar de zee had staan kijken, was toegeschoten en had geknord. En hoe ze met zijn drieën, toen ze weer lachen ging, haar hadden bestormd met sneeuw, handenvol tegen haar gezicht gezicht gesmeerd, tot ze vreeselijk hoestende van 't lachen eindelijk los mocht, omdat Jo riep: „hou-op, moeder stikt!"

Het kind lei nog te lachen tegen zijn deken aan... stil te lachen, alleen in dat zijkamertje... wat beklemd in zijn vreugde door de stappen die op en neer gingen in de groote kamer... zwaar en nadrukkelijk.

Ze waren zoo dwingend, die passen en het kind zonder te beseffen, voelde een bedruktheid als heel dikwijls met den vader alleen samen, als die uit zijn stroefheid, dagen lang soms vol gehouden, niet loskwam.

Er kwam dan een berustend trekje om den mond van 't kind, dat hem iets vroegwijs gaf.

Eerst toen het stappen ophield en het schrijven begon — het regelmatige gekras van een almaar door schrijvende pen — sliep hij in.

* * *

Larey schreef uitvoerig... wilde alles uit-

leggen: zijn zwakheid van den ochtend, van af 't begin dat ze elkaar kenden . . .; hoe hij zich in zichzelf had vergist . . . dat hij in zijn diepste inzicht niet wilde trouwen . . . dat hij haar dankbaar was omdat ze zijn leven had willen verrijken . . . maar dat hij zijn kind trouw moest blijven . . . dat hij haar niet mocht trouwen juist omdàt hij haar zoo hevig begeerde.

Toen de brief klaar was, bevredigde die hem niet . . . Die lange uitleg . . . waartoe was die noodig? . . . Hij had zich niets te verwijten immers, hun liefde was tegelijkertijd ontwaakt, en dan: zij was toch ook geen jong meisje . . . dàt had een heel verschil gemaakt . . . vond hij — als hij met een jong meisje zoover was gegaan — ja dàn. . . . Hun kinderen stonden tusschen hen in. . . .

Zijn plicht-behoefte . . . zooals hij die voelde . . . kort en goed . . . dat hij dààrom niet besluiten kon te trouwen.

Om zijn kind. Het was duidelijk.

Dat moest ze weten en nu zoo spoedig mogelijk. . . .

Duidelijk moest ze dit noodzakelijke voor zich zien.

Ze liep daar maar licht overheen . . . voelde haar kinderen nooit als een zware verantwoordelijkheid .. tenminste hij dacht dat wel . . . zij leek zoo luchthartig als ze over haar kinderen praatte. . . .

Hij was niet zoo . . . het egoïsme van liefde moest zwijgen voor: het kind.

Larey lei toen den geschreven brief op zij en begon opnieuw.

Hij schreef met de onbewuste verfijnde wreedheid waarmee een man den haat aan zijn zinnelijkheid wreekt op de vrouw die deze opwekte.

Een stram gesteld briefje.

Hij voelde wel dat 't hard moest zijn voor haar zooals 't hem zelf pijn deed. Maar hij wist dit inzicht al schrijvende van zich af te houden.

Het was één kwetsing, dat pakje stijf opeenvolgende regels van hakige letters . . . wondende zinnen van koelheid en vastheid waarin was gebroken met alle hoffelijkheid van hart.

In een stugge drift had hij ze neergegooid, 't papier gekraakt in een envelop.

Met zijn hand op de bel drukkend en de nog opene envelop in de hand, voelde hij één moment bewust deze verbreking.

En dat — onverbrekelijk — zijn hart naar liefde uit zou gaan. . . .

De oude meid strompelde, langzaam stijgend de trappen op . . . langzaam naderend.

Met zijn hoofd knikkend wees hij naar het briefje, het witte vierkantje in 't groote donkre tafelkleed, waar ook nog — alleen — het schrift van Jan lag.

Er was een pijn van spanning in zijn wezen bij het toezien hoe ze zijn briefje opnam en het vooruitgestoken in de rechterhand droeg, de kamer uit. In dat moment van gebeuren zooals zijn briefje de kamer afging, bleef hij staan — een làng moment dat aldoor hij niet verbreken dorst, omdat hij dat moment niet wilde voorbij gaan zien — tot 't verleden en 't voorbije.

Larey luisterde hoe de meid de trappen af was gegaan en het plein op met wegzakkende geluidsstappen.

En toen hij niets meer hoorde in den laten verstilden avond en ademloos een tijdje had gestaan, luisterend naar de stilte, kreeg hij lust de meid te zien terugkeeren van de bus . . . haar het groote plein over te zien steken, keerend naar huis met leege hand.

Tusschen schrijftafel en raam wrong hij zich; achter de overgordijnen stond hij. De scherpe kant van de kast deed hem pijn in de rug.

Het sneeuwplein lei naakt-open in 't maanlicht — een blauwig doodelijk vlak wit.

Het was nachtstil op 't plein.

Uit het gedempte huis relde 't lachje op van Suze die wegging in den avond.

Hij kende toen een oogenblik van diepe levensafkeer, een walg dien hij proefde.

In zelfmarteling stond hij te wachten, te wachten tot eindelijk in 't witte vlak hij haar weerom zag komen.

Gebukt en oud kwam de meid terug.

Er was nu niets meer in dat raam en hij keerde terug in 't licht.

De kamer leek zeer leeg en sloot zich niet om hem toe. Verkild stond hij alleen.

Hij voelde er zich zoo wijd-omgeven; zijn lichaam zoo afzonderlijk erin.

Dat lichaam dat hij niet meer begreep. . . .

Dat hij wel pijn zou kunnen doen — wel martelen . . . dat hem afgestorven leek. . . .

En als niet een vage treurigheid gewoeld had over de strakheid van zijn verstramde wezen, dan zou, voelde hij, een grimmige haat in hem opsteken, zoo fel tegen zichzelf gekeerd als dien morgen de felle liefde in zijn lichaam gestoken had.

Door de stilte zogen de ademteugjes van het slapende kind.

Schuw ging hij de kamer door, naar de deuropening.

Het kleine kamertje was vol van geurig ademsuizelen.

Het kind lag oneindig-goed . . . Het leek hem heilig.

Op vrouwe-zachte voeten sloop hij aan. Zoo vlak bij het ademende, opgeheven kindergezicht werd hij aangerand door een wilden lust het hoofd van zijn jongen tegen zich te prangen in een korte hartstochtelijkheid.

Eén stonde vergetelheid.

Van wegzijn uit het aldoor nader schuivende denken aan de vrouw die hij had gestooten uit zijn leven.

Hij wachtte nu op de voldoening die komen moest na zijn daad . . . een voldoening die hij onbewust zich gedroomd had als een breeden orgeltoon, die in hem aan zou zwellen en vol de rust van zijn leven instroomen.

Morgen . . . morgen. . . .

Als 't maar weer dag was en hij zich weren kon, werken kon, méér werken voor zijn kind.

Lang in den stillen sneeuwnacht die buiten alle geluid dempte en ook in het nachthuis verdooving bracht, zat Larey wakend, stroef maar starend . . . in den verstilden ademtocht van het kind . . . troostloos en eenzaam — een monnik, verloren aan den zelfgekozen dorren levensweg.

BOEKBESPREKING.

ANNA VAN GOGH—KAULBACH, Moeder, Amsterdam, Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1909.

Het noodlot heeft de familie Ebbing plotseling en vreeselijk getroffen; de man, Willem, vroolijk uitgegaan voor een schaatsentocht, is een paar uur later thuisgebracht, dood! Jo, zijn jonge vrouw, blijft achter met drie kinderen, twee jongens en een meisje. Er is geen geld. Jo's zuster Marie en haar man bieden aan den jongsten jongen, Ab, bij zich in huis te nemen, maar de moeder weigert, zij kan geen van haar kinderen missen.

Op raad dan van dezelfde Marie — oudere zuster, wier stroeve degelijkheid na moeders vroegen dood haar tot kwalijk verdragen steun en onmisbare kwelling werd — begint Jo een pension, tracht op deze soesa-gevende wijze genoeg te verdienen om haar kinderen niet enkel levensonderhoud, maar tevens het voor hun, overigens volmaakt onverzekerde, toekomst zoo hoogst noodzakelijke goede onderwijs te verschaffen. Doch ook hiermee acht zij haar taak niet volbracht. Niet enkel materieel te zorgen wenscht zij voor Gerard, Lucie en Ab. Een echte moeder wil zij voor hen zijn en blijven, deelen in hun vreugde en hun leed, met haar kinderen meeleven hen altijd blijven begrijpen, blijven helpen, hun beste vriendin en hun ten zegen tot het einde. En dan vooral ook: zelf van hen blijven genieten, zich altijd-door vermeien in hun teedere liefde en aanhankelijkheid. . . . Hoe nu dit alles treuriglijk mislukt, hoe Jo er enkel in slaagt, en dat nog met de grootste inspanning, met volkomen zelfopoffering, het materieel noodzakelijke voor de voeding en het onderwijs harer kinderen op te brengen, hoe zij, in de nimmer-eindende drukke pension beslommering, meer en meer van hen áf-raakt, hen ten slotte amper meer kent, niet bevroedt wat er omgaat in de ziel van haar eenig dochtertje en niet begrijpt waarom haar jongste

zoon zich van kant maakt..., terwijl de oudste, Gerard, zijn moeder geestelijk geheel ontgroeid, haar met zijn superieure houding van zich verwijdert..., ziedaar, nietwaar?, het verhaal van mevrouw van Gogh, de roman, dien zij, zoo juist en gelukkig, met het enkele woord „Moeder" heeft betiteld.

Neen; zoo is het toch niet geheel; niet énkel om Jo Ebbing's moeilijk moederschap zijn de gedachten der zorgvuldige schrijfster gegaan; al heeft ook de verhouding tusschen Jo en de kinderen verweg het grootste deel van haar aandacht in beslag genomen, mevrouw van Gogh heeft begrepen, dat zelfs in de innigste, meest toegewijde moeder ook nog andere vrouwelijke instincten en gevoelens blijven bestaan, haar m. i. mooiste hoofdstuk is aan het opnieuw ontluikende liefdeleven harer heldin gewijd — doch daarover straks, laat ook ons de eerste en meeste attentie geven aan wat dan toch zonder twijfel de hoofd-idee van dit boek uitmaakt: de treurige onmogelijkheid waarin Jo Ebbing verkeert haar lief moeder-ideaal, dat zij toch zoo voortdurend in het oog houdt, tot op redelijken afstand te benaderen. Deze fatale onmogelijkheid, liever gezegd: de tragiek daardoor ontstaan in het leven van haar hoofdpersoon, te doen gevoelen, was zeer zeker mevrouw van Gogh's hoofddoel.

Zie ik nu wel, dan is de knappe schrijfster, moedig en vol ijver op dit doel aanstrevend, er een goed eind voorbijgeloopen. Zoovele, en zoo afdoende argumenten voerde zij aan tot verdediging harer stelling, dat wij ál te vroeg overtuigd waren. Gegeven de niet-enorme lichaams- en geesteskrachten dezer moeder, gegeven haar vroeg-weduwlijken en ouderloozen staat, gegeven de bizondere en verschillende aanleg harer kinderen — Gerard een kranig rekenhoofd, Lucie fantastisch en muzikaal, Ab een droomerige, dichterlijke natuur — gegeven verder de afmattende en onophoudelijke soesa van een groot pension dat met geringe middelen, weinig hulp, beheerd moet worden, en dan vooral ook de eigenaardigheden van het werk eener pensionhoudster — zij moet zich aldoor en vriendelijk bemoeien met haar commensaals, heeft eigenlijk nooit eens tijd en bijna geen hoekje in haar huis voor zichzelf — gegeven dit alles, kan het ons immers geen oogenblik verwonderen, dat Jo niet slaagt in haar zoo sympathieke moederlijke voornemens, dat zij geenszins, ook maar bij benadering, de rustige, attente, volop toegewijde moeder zou kúnnen zijn, die zij toch zoo gehoopt had altijd te blijven. Wij hebben, bij 't sluiten van dezen roman, ziels-medelijden met die arme, afgetobde Jo, maar tot uitgebreide gevolgtrekkingen en beschouwingen over de tragiek van het ouderschap geeft haar lot geen aanleiding.

Hoe is mevrouw van Gogh tot haar idee gekomen, wat heeft zij om zich heen waargenomen, wat nemen wij allen dagelijks om ons heen waar? Dat éven lieve en ernstige moeders, maar met volstrekt niet zulk een overkropt-druk bestaan als deze Jo, er nét evenmin in slagen te blijven meeleven met haar kinderen, nét even verwonderd zijn over hun, soms wanhopige, handelingen, zich nét even ver voelen afstaan van hun geestes- en gemoedsleven. Ja, het schijnt soms wel alsof de fatale onmogelijkheid, waarop mevrouw van Gogh doelde, zich eenvoudig bij alle ouders-en-kinderen voordoet, alsof het — kort gezegd — nu eenmaal niet kán, dat twee verschillende geslachten, hoe nauw ook verwant, elkander geheel begrijpen en verstaan, elkander helpen, steunen, gelukkig-maken door dat begrip. Waar zijn zij, de kinderen die hun diepste en angstigste gedachten, hun meest verontrustende gevoelens aan hun ouders openbaren als aan hun tijdgenooten, hun vrienden, als aan zichzelf? Waar zijn de ouders, die nog zoo jong kunnen zijn met hun kinderen — niet in wóórden alleen, maar in wézen — dat een gevoel van gelijkheid, en daardoor van vertrouwelijkheid ontstaat? Ouders en kinderen voor wie hetzélfde belángrijk is — waar zijn zij te vinden? En gesteld al zulk een toestand is mogelijk, althans tijdelijk bereikbaar, ontstaat dan door deze vertrouwelijkheid voldoende veiligheid, zal de levensangst, de verwoestende hartstocht, de wanhoop bij het kind tot bedaren komen, wanneer de vader of moeder er van weet, er in deelt misschien, zal geen „Ab" zich meer van kant maken, uit afschuw en angst voor zichzelf, omdat zijn moeder in z'n ziel

gelezen en met hem geleden heeft om zijn ellendige zwakheid tegenover neigingen die aantasten als een ziekte? Helaas, hoeveel moeders hebben er al gezeten naast de lijken hunner kinderen, wélbewust van de macht die haar beroofde, maar zichzelf machteloos, krachteloos voelend daartegenover. En hoe oneindig tragischer het lot eener liefdevolle moeder die vergeefs gevochten heeft tegen krachten grooter dan de hare, dan dat van een Jo Ebbing, die zich immers altijd nog troosten kon met de gedachte: ik heb geen tijd gehad mij meer te bemoeien met den jongen, ik moest in de eerste plaats zorgen voor zijn bestaan. Waarlijk, het eigenlijk tragische in de verhouding tusschen moeders en kinderen ligt dieper dan mevrouw van Gogh, in haar lief-vrouwelijk idealisme, blijk gegeven heeft te vermoeden!

Het is er mij allerminst om te doen kwaad van dit boek te spreken. Het artistieke streven van mevrouw van Gogh-Kaulbach heeft mijn warme sympathie, haar ijver en werkkracht mijn groote bewondering. Begonnen als de auteur eeniger in vriendelijken vrouwenbriefstijl geschreven tendenz-romans, van litteraire eischen maar uiterst weinig bewust, wist zij zich op te werken tot den rang eener romancière van beteekenis. Uit eenige harer aan het boek „Moeder" vooragegane novellen bleek een verinniging, een verdieping in het menschelijke, een laten varen ook van vooroordeelen en van onartistieke strevingen, kortom allerlei vooruitgang, die enkel het resultaat van groote geestelijke inspanning, krachtig en geduldig dóórdenken en dóór-voelen zijn kan. „Le génie est une longue patience" — het bekende paradoxale woord heeft al heel wat ergernis en verzet gewekt, het is dan ook natuurlijk sterk overdreven en onuitstaanbaar van prozaïsche nuchterheid, toch wordt, telkens weer, bewezen welke wonderen een ijverig, leerzaam en pieuselijk toegewijd mensch kan doen met van-huis-uit minbeteekenende talenten. IJverig en leerzaam, zei ik, want het is niet genoeg dat men wérken kan, men moet ook kunnen en willen lééren. Hoevele jonge zoogenaamde genieën gaan verloren doordat zij zich te hoog stellen om iets optesteken bij hun ouderen-in-het-vak. Nog geen twintig zomers oud soms, verward-vol onrijpe ideetjes en onverwerkte gevoeltjes, smalen zij op de kritiek, zijn huiverig zelfs om maar iets te lezen „van een ander" — ze moesten er eens door beïnvloed worden en geschonden in hun goddelijke oorspronkelijkheid! Mevrouw van Gogh is het voorbeeld van een bescheiden, ernstig en ijverig werkster, en een die wél heeft willen lezen en leeren. Haar vorige roman, Rika, hoe verdienstelijk en hoopgevend ook, was eigenlijk een beetje 'n vergissing van haar; niet in de richting eener krasse en kleurig-realistische schildering van ongerepte volkskarakters en hartstochten ligt haar talent, maar in de vrouwelijk-voorzichtige hanteering en weergave van de in half-licht geboren en nimmer uitgegroeide zielelevens onzer altijd wat duffig-kleinsteedsche, verdrukte en benauwderige burgerklasse oftewel middenstand. Dit zijn de menschen die zij kent, in hun vreesachtige doen en nog banger laten, hun klein-mooie bedoelingen en onfrisch-ethische beweegredenen. Van deze zieltjes weet zij het menschelijke te ontdekken en te vatten, en het voor ons te beschrijven, gevoelig en rustig, 'n beetje stroef en droog van toon soms, uit de bezonkenheid harer stille ontroeringen.

Hier is nu wel de plaats, nogmaals, en nu met meer aandacht, te gewagen van dat m. i. mooiste hoofdstuk uit het boek „Moeder", dat waarin verhaald wordt van het bij Jo ontwakende, ietwat aarzelig aanvaarde, maar toch tegen de verdrukking in groeiende gevoel voor haar commensaal Oldberg — eenigszins conventioneel type van boerschig-nobel burgerheer, vriendelijk voor de kinderen, hulpvaardig voor zijn hospita, en opgeruimd, ondanks den stillen weemoed van zijn weduwnaarsschap.

Men moet van dit hoofdstuk de beteekenis wél beseffen. Nietwaar, in abstracto is niets begrijpelijker, natuurlijker, dan dat een jonge weduwe, ook al gaat zij schijnbaar geheel op in haar plichten als moeder en verzorgster, dat een naar liefde en aanhankelijkheid terúg-verlangende vrouw als Jo, gewoon verliefd raakt op een goeden en zachten man, dien zij dagelijks ziet en spreekt. Toch zouden verscheidene der vrouwelijke (en misschien ook wel der mannelijke) collega's van mevrouw

van Gogh deze zoo verklaarbare periode uit het leven der heldin van haar roman min-of-meer expresselijk verwaarloosd hebben. Het geldt als zooveel „sympathieker" wanneer een weduwe-moeder enkel moeder is, nooit meer aan zichzelve denkt. Doch mevrouw van Gogh, die trouwens al vroeger had opgemerkt dat het haar Jo niet enkel te doen was om het geluk harer kinderen, maar wel degelijk ook om daar zelf van te genieten, en van hun dankbare liefde, zij duldt ook, ja zij beschrijft liefdevol en teeder, hoe die Jo prettig-menschelijk, gezond-zinnelijk en egoïstisch verliefd raakt. O, ik weet wel, de overweging dat de kinderen dan ook weer een lieven vader zullen krijgen, is niet vergeten. Maar de jonge weduwe is niet zoo schijnheilig dit tegenover zichzelve als verontschuldiging te gebruiken, liever gezegd: de schrijfster tracht niet haar sympathieker te maken door het aandikken van dergelijke overwegingen, zij constateert eenvoudig-weg dat Jo verliefd werd, warm-verliefd op den weduwnaar Oldberg. En dit is nu werkelijk heel tragisch. Terwijl zij, haar zorgen een pooze vergeten, zich gaan laat, zich willig overgeeft aan zonnige droomerijen van liefde-geluk, van innig-samenleven met een man, overdenkt hij, schoon niet veel minder verliefd, dat zij waarschijnlijk verlangt te trouwen om „meer voor de kinderen te kunnen zorgen", dat „de moeder altijd in haar overheerschen zal" (bl. 193). „Hij zou zich moeten geven en toch nooit haar ten volle bezitten... voor deze zekerheid week zijne weifeling, en met moeite hield hij wat warmte in zijn woorden, dat ze de plotselinge verkoeling in hem niet zou merken"... Is dit niet fijntjes nagevoeld en precies gezegd, en is de oorzaak dezer mislukking van een waarschijnlijk zeer gelukkige verbintenis in z'n begrijpelijkheid niet navrant tragisch? Mij althans heeft in de fatale onmogelijkheid van het elkaar kennen en begrijpen bij dezen man en deze vrouw het tragische feller getroffen dan in die andere, van het elkander naderkomen der moeder en haar kinderen. Het is schrijnend pijnlijk, twee menschen die van elkaar houden, naast elkaar leven, en die belet worden elkaar gelukkig te maken doordat ze zich voortdurend in elkaar vergissen, te onvrij, te beschroomd en benepen levend als zij beiden zijn om dit uit te spreken.

Zoo b. v. wanneer Oldberg, naar Amsterdam over-geplaatst, te kennen geven wil dat hij niet denkt aan trouwen, Jo zijn woorden heel anders uitlegt, en — ondanks een nieuwe, haar pijnlijk beschamende, teleurstelling — toch nog hopen blijft (bl. 199):

„Ja", begon Oldberg, rustig achterovergeleund in zijn stoel, de beenen lang naar voren gestrekt, „morgen zit ik op 'n heel andere kamer. Hier heeft u m'n adres".

„Jo bekeek het kaartje. „Weteringschans. Woont u daar ook boven?"

„Ja, twee kamers en suite. Dat is prettiger dan boven en beneden, zooals hier. Nu 't weer voor langen tijd is..."

Als een schok doordrong Jo de beteekenis van zijne woorden.... Zij hij 't met opzet? Maar 't kon ook 'n los gezegde zijn... zoo maar uitgesproken, toevallig; of 'n uitspreken van zijn twijfel aan haar antwoord. Dat moest 't zijn en dan, zonder woorden, zou ze hem 't antwoord geven, hem zeggen haar innigvolle liefde.

„En over de kinderen heen, liefde-bewust, zagen hare oogen hem vol aan. Maar toen hij rustig door bleef spreken, zijn oogen snel afdwalend *) naar de jongens, overgloeide donkere schaamte haar lichaam, en gejaagd haastte ze naar de kast, druk doenerig naaiwerk spreidend op haar werktafeltje.

„Ze zond Gerard weg om zijn werk te maken en Lucie naar bed. Ab kletste zijn boeken op tafel om ook te gaan werken.

„Toen ging Oldberg weg, en Jo nam haar naaiwerk, haar bevende handen moeizaam den draad door 't oog van de naald stekend. *) Maar ze kon niet naaien, greep een schrift met kwitanties om te schiften, te boeken.

„En altijd nog, als tegen haar wil, lag de verwachting in haar. . . ."

Mij lijkt hier het gevoel der liefhebbende vrouw heel precies geproefd en de situatie in volle tragiek weergegeven. Zoo schijnt mij ook de volgende zelfbepeinzing van Jo, over deze haar voorbijgegane liefdesgeschie-

*) Deze onhollandsche en dus onjuiste constructie komt veel voor bij mevr. van Gogh. Ik moet er tegen protesteeren. Het Nederlandsch kent het „tegenwoordig deelwoord" niet in deze functie.

denis, prachtig van juistheid en zwaar van weemoed (bl. 203): „Ze had 'n vacantietijd gehad, 'n pooze dat ze 't echte leven dichtbij had geweten, dat ze den geur ervan geroken had, 't zoet geproefd." En bizonder fijn ook dat zinnetje van bl. 205 (Oldberg is verloofd en komt zijn meisje presenteeren): „Het bezoek bij Jo begreep hij van zichzelf als een daad van vriendelijkheid, om haar de overtuiging te geven, dat hij niet wist, wat ze van hem verwacht had 't vorige jaar; en nu gaf haar rustig doen hem een prettig gevoel van tevredenheid." Het is door het subtiel naspeuren van zulke innige menschlijkheden, zelfs bij een schijnbaar zoo weinig interessante figuur als deze Oldberg, dat mevrouw van Gogh uitmunt.

Nu is er iets dat ik betreuren moet. De noot onderaan de voorgaande bladzij duidt daar al op. Tegen mevrouw van Gogh's taal heb ik vele bezwaren en protesten van gelijke soort als in die noot geconstateerd. Het is jammer, dat mevrouw van Gogh, oorspronkelijk behebt met een... nogal slap en alledaagsch, maar eenvoudig en onpretentieus stijltje — vrij van rhetorische en beeldsprakige verzinsels! — bij het trachten daar verbetering in te brengen veel van haar beginners-eenvoud heeft ingeboet en gekomen is tot het overnemen van moderne-schrijvers-hebbelijkheden, die nóóit te verdedigen zijn, maar háár, als confectie-goed, bizonder slecht staan en het rustig genot van haar werk verstoren, in plaats van het te verhoogen — iets wat zij er zich toch zonder twijfel wel degelijk van voorstelt. Mevr. van Gogh wil te „mooi" doen in haar stijl, zij meent zeker dat hoort er zoo bij tegenwoordig, misschien gelooft zij ook wel dat een deel van haar litterair succes der laatste jaren aan die aangeleerde maniertjes te danken is. Maar ik hoop van harte dat zij er toe komen zal al die zoogenaamde artistiekerigheden weer af te schaffen en in ons aller mooie nederlandsche taal ongeforceerd te zeggen wat zij te zeggen heeft, zoekende de verbetering van haar stijl daar waar zij alleen te vinden is, n.l. in het àl juister, zuiverder, fijner en krachtiger, en niét al bloemrijker, zoogenaamd dichterlijker en vooral ongewoner zeggen. (Ongewoon trouwens zijn de meeste dezer stijl-nouveautés helaas al heelemaal niet meer!) Iedere gedachte, hetzij die voortgekomen is uit een gevoel, een ontroering of uit louter verstandelijke werkingen, kan maar op ééne wijze volkomen zuiver worden uitgedrukt. Onze oorspronkelijkheid bestaat alleen in het zóó zuiver zeggen van onze gedachten, dat de nuance van verschil met elke andere persoonlijkheid blijkt. En het is onjuist te meenen, dat de nederlandsche taal geen woorden of constructies genoeg rijk is om deze persoonlijke gedachte op de eenig zuivere en persoonlijke wijze uit te drukken.

Bezien wij nu eens, tot voorbeeld, een paar volzinnen van mevrouw van Gogh, en kiezen wij daartoe, om allen schijn van hatelijke bedoeling te ontgaan, de allereerste. Men mag onderstellen, dat althans deze niet achteloos of overijld zijn neergeschreven. Trouwens bijna géén van de volzinnen dezer schrijfster draagt de teekenen van achteloosheid of overijling; integendeel, zij zien er vaak naar uit dat zij niet zonder moeite zijn samengesteld.

De bedoelde zinnen luiden aldus:

„In de stille kamer zat ze, op haar gewonen stoel bij het raam, dat, als blind oog, overfloersd hing door het neergelaten, strakwitte gordijn.

„Haar blank profiel van jonge vrouw stond scherp belijnd af tegen het donkerrood overgordijn, warme draperie plooiend achter haar, in zijn schaduwval uitdoezelend de strakke omlijning van het achterhoofd en 't donkere lijf."

Wat heeft de schrijfster in deze beide volzinnen willen zeggen? Primo: een jonge vrouw zit in een kamer waar de gordijnen neergelaten, in een huis dus waar iemand gestorven is. Het is er stil. Verder: deze jonge vrouw was daar gaan zitten op haar gewonen stoel bij het raam, vermelding waaruit we dadelijk het weg-zijn in droef gemijmer der jonge vrouw begrijpen, ook zonderdat de schrijfster haar opmerking herhaalde (zooals zij verderop doet) met de woorden: „Ze had daar al een lange poos gezeten, omdat het haar gewone hoekje was, zonder er aan te denken, dat het geen zin

had, te zitten achter blind raam." Dit alles hadden wij al begrepen.

Buitendien staat er dan nog, in den tweeden zin, dat de jonge vrouw een blank profiel had. Bedoeld zal zijn: niet het profiel maar het gelaat zelf, immers het profiel is de „omtrek", de afscheidingslijn, die moeilijk blank kan zijn. Alles wat deze beide zinnen verder vermelden bevat niets feitelijks meer en dient blijkbaar alleen om de „stemming" van het geval, reeds aangegeven in de woorden „stille kamer", „overfloersd" te versterken. Ik kan niet vinden, dat deze versterking geschiedt, soberheid ware hier m. i. te prefereeren geweest, ik geloof zelfs dat iedere lezer een scherpere, immers meer tot de zaak zelve bepaalde, impressie gekregen zou hebben, wanneer inplaats van deze beide volzinnen eenvoudig gezegd was, dat in een stille kamer, op haar gewonen stoel aan 't raam, ofschoon 't gordijn daarvoor was neergelaten, een bleeke jonge vrouw zat. Doch dát daargelaten, noodig of niet, is het alles júist wat in deze beide zinnen beweerd wordt. Doet een met wit gordijn gedekt raam, van binnenuit gezien, aan als een blind oog („als blind oog" staat er, in den tegenwoordig meer en meer gebruikelijken anti lidwoorden oftewel telegramstijl)? Neen, ik geloof, de ramen van een huis als oogen zien kan men alleen wanneer men búiten staat. Verder: overfloersd en neergelaten, is hier geen „double emploi"? En „hing" werkelijk dit raam? Wat is „afstaan tegen"?... Ik kan mij begrijpen dat schaduwen een lijn, een „omlijning" als men wil, onzichtbaar maken, uitdoezelen (voor mijn part, ofschoon die uitdrukking, aan het teekenen met krijt en een doezelaar ontleend, wel zeer gebruikelijk, maar niettemin te „actief" voor een toestand en dus feitelijk onjuist is), maar beslist foutief is het te spreken van het uitdoezelen eener s t r a k k e omlijning. Een omlijning is niet van-huis-uit strak, maar kan alleen door lichtcontrast als strak worden gezien. Zoo kan men b. v. ook niet zeggen: Een blinddoek bedekte haar glanzende oogen.

Men ziet dus dat deze eerste volzinnen al dadelijk nogal wat aan eenvoud en juistheid te wenschen overlaten. Niets is moeilijker dan eenvoudig de waarheid te zeggen en den indruk dier waarheid niet te storen door onnoodige bijvoegsels. Niet mooi, want onjuist is het ook te zeggen (zooals op de 2e bladzij) dat kille huiveringen over iemands lichaam k r u i p e n, en lezen wij op de 3e pagina: „'t mooiste scheen haar toe een harmonisch samenleven tusschen ouders en kinderen, een zóó doordringen in elkaars wezen, dat 't werd tot een uitwisseling van ziel voor ziel", dan worden wij een beetje wrevelig door deze onjuiste gedachten, zoo modern-rhetorisch gesteld. Er is in de moderne rhetoriek al bijna net zooveel onzin als in de oude, waartegen de Nieuwe Gids zoo hard gevochten heeft. Ik weet wel, vele menschen, ook nu, lezen over zulke zinnetjes heen, omdat zij er aan gewoon zijn geraakt, tevreden als ze ongeveer begrijpen wat er bedoeld wordt en zich geen rekenschap gevend van wat er eigenlijk staat, maar is dat een reden om zoo te schrijven?

Vele voorbeelden van, tegenwoordig algemeen geaccepteerde, ja tot zelfs in kranten nageschreven, moderne uitdrukkingen, maar die toch onjuist zijn, streepte ik nog aan, maar ik kan ze hier niet opsommen. Van bedenkelijker soort acht ik fouten, of slordigheden, als de uitdrukking „iets diepers teederde" in den volzin: „Nu ze dat zonnige perspectief zag opengaan, begon ze ieder woord van hem te overwegen, te overdenken of er iets diepers in teederde dan hartelijke vriendschap". Daargelaten dat het werkwoord teederen niet bestaat en hier alleen vervaardigd werd om de moeilijkheid te ontgaan, het juiste werkwoord uit te vinden, en tegelijk het begrip teeder in den zin te pas te brengen — ook „iets diepers" is beslist onjuist. Hartstocht en vriendschap zijn verschillende soorten van gevoel, het een is niet dieper dan het ander. Iets fellers, iets vurigers, zou men kunnen zeggen, niet iets diepers. Van zulke kleine denkfouten wemelt — ik zeg het met leedwezen — mevrouw van Gogh's boek, dat desondanks een werk van beteekenis is, een der beste nederlandsche romans van de laatste jaren. Dat mevrouw van Gogh het talent bleek te bezitten zulk een roman te componeeren, is ten slotte een hartelijke felicitatie waard. H. R.

KUNSTNIEUWS.

Het publiek, zoowel het hoogere als het lagere, behoeft zich niet te beklagen dat er niet aan zijn kunstontwikkeling gewerkt wordt. Onze dagbladen, de voornaamste tenminste, hebben hunne speciale kunstvoorlichters, vele weekbladen vullen hunne pagina's met een zeer uitgebreide, al dan niet van afbeeldingen voorziene kunstrubriek, ja sommige stellen zelfs, om de wille van de advertentie-pagina's, hunne redactioneele kolommen beschikbaar voor (kunst)-veiling-aankondigingen e.d.; onze kunsttijdschriften houden hare lezers geregeld op de hoogte van wat er binnen en buiten de grenzen van ons land in de kunstwereld geschiedt, en last not least zijn daar de verschillende publicaties, van af de kleine handboekjes tot de omvangrijkere studiewerken en de rijkere prachtuitgaven, die thans kunst onder ieders bereik brengen.

Ik zeg onder ieders bereik, maar daaruit volgt nog niet dat kunst hierdoor nu ook tot ieders begrip zal doordringen.

In het dezer dagen verschenen uitgaafje der Pro en Contra serie *) wordt de vraag van „Kunst aan het Volk" door de heeren Frans Coenen en Corn. Veth van beide zijden bezien, en komt de laatste tot de conclusie dat het volk, de arbeider als zoodanig begrepen, ten slotte toch meer zal genieten van datgene wat op de hoogte van zijn bevattingsvermogen zal liggen, zoowel op het gebied van muziek, als litteratuur, of beeldende kunst, dan van wat meer ontwikkelden hem als schoon en mooi aanpraten.

„Zoo bestaan er op het oogenblik verschillende reeksen van goedkoope boekjes, romans, vertaald en onvertaald, oude drama's enz., reeksen, waarbij de zucht tot variatie, dunkt mij, wel wat al te veel de keuze in de hand heeft gehad, maar dat is tot daaraan toe.

Men stelt het „volk" aldus wederom in staat goede dingen te lezen. Dames en heeren maakt u zelf niets wijs. Het „volk" koopt en leest uw boekjes niet. Ik koop ze en lees ze, en mijns gelijken, want ook zij koopen liever een goedkoop dan een duur boek. Het „volk" houdt zich aan zijn minderen rangs-krant en aan zijn sensationeelen roman".

Dit lijkt mij juist — denken wij aan het publiek dat de „Kunst aan het Volk"-tentoonstellingen bezoekt, dan komen wij tot dezelfde conclusie, daar ook hier vooral de „kleine middenstand" er gebruik van maakt: onderwijzers, kantoorbedienden, kleine ambtenaars, kortom menschen die, als men ze officieel onder „het volk" classificeerde, er niet eens erg mede ingenomen zouden zijn.

Maar hieruit volgt eigenlijk, dat men bij deze „kunstopvoeding" geen rekening genoeg gehouden heeft met het bevattingsvermogen van hen, die men wilde opvoeden; een gravure van Dürer of Cranach vindt de gemiddelde mensch niet onverdeeld mooier dan een zoetelijk kopje van Von Blaas of Papperitz of een juffouw van Sichel.

Om de eerste naar waarde te schatten (niet appreciatie uit mode-doenerij wat thans maar al te veel voorkomt) zijn jaren van vergelijkende studie noodig, zelfs voor hen die zich meer dan oppervlakkig in kunstaangelegenheden verdiepen.

Ziet men dus waarlijk de noodzakelijkheid in, anderen hetzij door tentoonstellingen, hetzij door geschriften eenige kunstontwikkeling bij te brengen, dan zal men uit den aard der zaak rekening dienen te houden met het publiek, waartoe men zich wendt, en juist dit wordt in de meeste gevallen over het hoofd gezien.

Het lijkt vaak alsof vele voorlichters schrijven om te toonen hoe mooi ze het kunnen, hoe zij met vaktermen kunnen omspringen, hoe zij zich in diepzinnige theorieën kunnen vermeien, hoe zij aan het eenvoudigste toch nog een waas van geleerdheid kunnen geven.

Wij willen nog niet eens de charlatans in de kunstschrijverij, de lieden die zweren bij „stevig geborsteld", „flink gepenseeld", „handig aangesabeld" en kwistig zijn met „coloriet", „stemming" en „toon", in hun genoegens storen. Zij zijn vermakelijk in

*) Serie V, no. 6. Hollandia Drukkerij-Baarn.

hun eigendunkelijkheid, en de bombast ligt er te dik op, dan dat men ze niet spoedig bespeuren zou; maar zoodra de kunstcritiek en de kunsthandboeken een ietwat degelijker cachet willen dragen, dan dient de vorm, waarin zij vervat is, vóór alles zóó te zijn, dat zij uitmunt door eenvoud, duidelijkheid en helderheid.

Hierbij moet alles vermeden, wat zweemt naar mooidoenerij, naar diepzinnigheid, naar zelfingenomenheid; zelfs een al te persoonlijke voorkeur, die zeer begrijpelijk kan zijn, moge niet te veel domineeren.

Vooral voor een schrijver van leekenboekjes over kunst, van een „kort begrip" van schilderkunst lijken mij eenvoud en klaarheid allernoodwendigste deugden, en helaas deze missen wij in menig opzicht in het door de Wereld-Bibliotheek uitgegeven boekje, dat Plasschaerts notities over schilderkunst bevat. Een zeer gezochte zinsvorming met een voorliefde tot telegram-stijl verduidelijken maar matig de „karakterizeeringen," die niet zelden zijn opgebouwd uit wat de betrokken schilders „missen". Het zijn veelal aperçus van hunne tekortkomingen, waarmede Plasschaert hunne kwaliteiten wil doen kennen.

Hij is niet onbevooroordeeld genoeg, en zijn appreciaties gaan slechts uit naar zeer enkelen, waardoor hij het goede in anderer werk bezwaarlijk schijnt te kunnen waardeeren. Zonder dat men daarom in een algemeene mooivinderij behoeft te vervallen, eischt zulks toch een overzicht van onze negentiend'eeuwsche Hollandsche kunst. Een ruimer blik!

Het schijnt dat Plasschaert angstig is met zijn waardeeringen, slechts een enkele kunstenaar kan zijn volle sympathie vinden, maar bij de meesten heeft zijn erkenning van het goede steeds een klein bitter bijsmaakje. — Dupont's gravures zijn wel klaar in hoofdlijnen, maar *missen* den rijkdom die een werk jong maakt.— Dijsselhoff's schilderijen, hoe zeer te apprecieeren voor de richting in de schilderwijze, *missen* in andere opzichten het zeer Belangrijke: Rijkheid, Weelde. Ze zijn wel kleurig, *maar niet* rijk. — Het Portret van Haverman *mist* de diepten der analyse — is *niet vol* van een inzicht in menschen — is *niet* rijk en speelsch van gratie. Haverman *mist* de liefde van Carrière, toch schildert hij gaarne het moederschap. Hij schildert gaarne den toegestoken mond van het kind, *maar*.... — Het portret van Veth, het vertoont invloeden zooals die van Holbein. — Het *mist* diens klaarte in kleur. — Het *mist* weidschheid of elegantie Het geeft indruk van toewijding... *maar*....

Deze kleine aanhalingen, en vele zouden wij er nog bij kunnen voegen, bewijzen genoegzaam, dat Plasschaert zich niet onbevooroordeeld tegenover ieders werk plaatste, wat voor een dergelijke uitgave toch noodig geweest ware; een meer neutraal standpunt had de schrijver hier in moeten nemen. Anders is het met een boekje, dezer dagen verschenen *) naar aanleiding van een te houden tentoonstelling, waarin de zoon van David Bles een levensbeschrijving van en eenige notities bij het werk van zijn vader geeft. Hier is een zeer persoonlijke voorliefde minder misplaatst, al laat de schrijver uit den aard der zaak zich wel een beetje gaan, waar hij te velde trekt tegen de critiek die in de laatste jaren David Bles miskende De buitengewone waardeering voor zijns vaders werk hebben hem ongetwijfeld er ook toe genoopt, dit te gaan vergelijken met Hogarth, Jan Steen, Boucher, Fragonnard, Lancret, Chardin e.a., waarbij hij tot de conclusie komt, dat, behoudens enkele verschilpunten, (Jan Steens meerder coloriet o.a.), David Bles toch de matador is.

Watteau's figuren zijn, bij Bles' vergeleken, elegante niemendalletjes, die van Cornelis Troost blijven er verre beneden; alleen Chardin is te vergelijken.

Men ziet het, wat de kritiek der laatste jaren tegenover Bles verzuimde, wordt hem nu ruimschoots vergoed.

Het zal echter meer om de illustraties dan om de toelichting gekocht worden, dit boekje, en deze illustraties maken het zeer zeker interessant, daar ze veelal naar ongepubliceerde teekeningen gemaakt werden.

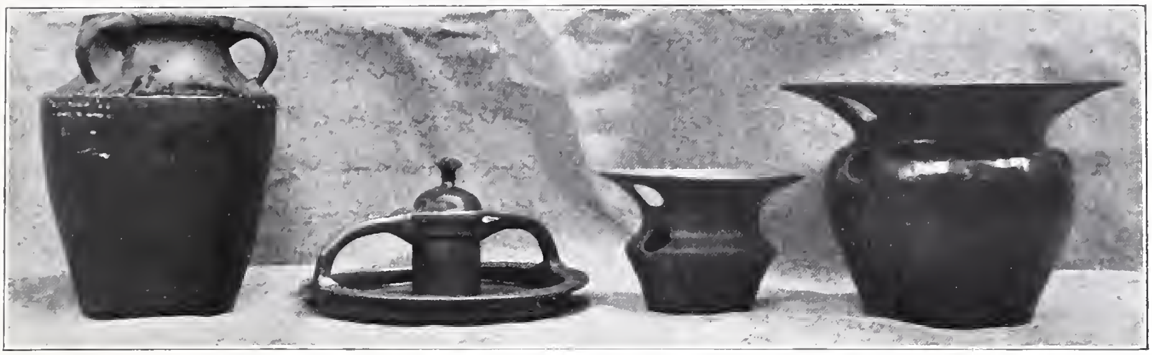
R. W. P. Jr.

---

*) Sketches and Studies of David Bles.
The Hague, Blankwaardt & Schoonhoven 1909.

BROUWER'S AARDEWERK
:-: GEMAAKT IN DE FABRIEK :-
„VREDELUST" TE LEIDERDORP

INKTPOT EN BLOEMVAZEN.

BROUWER'S AARDEWERK
DOOR R. W. P. DE VRIES JR.

Simplicity and directness of aim has been the leading feature, and indeed the charm of the most beautiful productions of ceramic art.

WILTON P. RIX.

Toen Brouwer een jaar of tien terug voor het eerst in bescheiden kring van belangstellenden zijn aardewerk liet zien, was dit een gebeurtenis in de geschiedenis der moderne potterie. Ons aardewerk dat evenals alle andere uitingen van nijverheidskunst door verkeerd begrip van makelij en versiering opgehouden had, het aankijken waard te zijn, begon juist, dank zij Colenbrander's medewerking in de Rozenburgsche fabriek, zich in een zekere richting weder te ontwikkelen. Het was een herleving van den uiterlijken tooi, die deze kunstenaar met zijn sterke kleur-visioenen, met zijn grillige fantasiën ons bracht. Het modelé van zijn vorm, het lijnenspel van zijn versieringen, zijn frissche en diepe kleuren, zij kregen een zekere reputatie bij kunstenaar en leek, en hadden door hunne bekorende oorspronkelijkheid ons aardewerk als met een spoorslag uit den sleur van het alledaagsche gerukt en op andere banen geleid. Want dra na het succes der eerste Colenbrander's Rozenburgvazen en schotels, kwamen andere fabrieken met soortgelijk werk voor den dag. Het Goudsche en Purmerender fabrikaat o. a., hoewel vrij wat minder van artistiek gehalte, zweemde er toch naar, en iemand

WILLEM C. BROUWER.

MELKKAN EN VAASJES.

die zich niet de luxe van een Colenbrander-vaas mocht veroorloven, kon zich faute de mieux nu verheugen met een pulletje dat er eenigszins op leek, dat geornamenteerd was met bloem en bladmotieven, want de geschilderde faience vierde nu hoogtij.

Naast déze wijze van aardewerk versieren openbaarde zich echter te gelijker tijd, mogelijk iets vroeger of later, het is moeilijk dit in juiste datums vast te leggen, bij enkele kunstenaars een neiging om het aardewerk op andere, voor hun begrip meer logische wijze te ornamenteeren. En vergelijken we hunne beginselen met de toenmaals baanbrekende denkbeelden waar het meubelen betrof: om de versiering uit de constructie te laten voortvloeien, om het materiaal zelf in zijn waarde te laten, en het niet door verf of fineer een ander aanzien te geven, dan blijkt, dat het streven van deze kunstenaars op aardewerkgebied door eenzelfde grondgedachte werd beheerscht. Ook zij zochten naar meer constructieve eenheid, naar vormen en versieringen die in het materiaal voornamelijk hun oorsprong vonden.

WANDBORD MET GERINGELD ORNAMENT.

Wij denken hier aan Mendes da Costa, den genialen beeldhouwer, wiens bloempotjes, kannetjes, bakjes in Grès Cérame, als voorbeelden kunnen dienen van zeer logisch, zeer rationeel gemaakt en versierd aardewerk. Gevormd op de draaischijf, verfraaid door een geestig gebogen tuitje, een kostelijk aangemodeleerd oortje, een paar markante greepjes, zijn deze dingen door en door aardewerk gebleven, tot in de kleinste finesses toe.

En dit is het, wat ook Brouwer's werk kenmerkt, het is op ende op echt, men mag het mooi vinden, of leelijk, het is zuiver, het is onvervalscht aardewerk. Zijn vormen zijn niet geteekend maar gedraaid, zijn versieringen niet later geschilderd maar volgen uit het materiaal zelf, zij zijn ingelegd, weggekrast of hoe dan ook, maar immer in onverdeelden samenhang met het voorwerp, als een logisch gevolg van zijn ontstaan.

* * *

Willem C. Brouwer, met op betrekkelijk jeugdigen leeftijd de middelbaar acte teekenen

in den zak, heeft als zoovelen van ons de droeve ervaring opgedaan, dat deze acte van bekwaamheid helaas weinig praktische kennis waarborgt en zij den gelukkigen bezitter maar zeer moeilijk aan een boterham helpt.

Bevoegdheid bezit men voor het geven van teekenonderwijs aan een Hoogere Burgerschool, maar hoe weinig vacatures zijn er in verhouding tot het aantal jaarlijks afgeëxamineerde candidaten, en voor de directe toepassing der teekenvaardigheid, voor aanwending zijner capaciteiten in een of ander onderdeel der kunstnijverheid, daarvoor mist de betrokken actebezitter doorgaans alle practische, technische kennis, en is dan veelal niet meer in de gelegenheid zich die eigen te maken. *)

Toen Brouwer dan ook zijn brevet van bekwaamheid in teekenen behaald had, deed zich de vraag voor, wat nu? En zooals het toeval somwijlen beslist, bracht familie-relatie met den Leidschen boekbinder J. A. Loeber Jr. hem aanvankelijk tot de boekkunst. Boekversieren, letters ontwerpen, houtsnijden was zijn eerste aanraking met de praktijk der (laat ons het noemen) kunstnijverheid.

Maar toch bleek dit niet geheel overeenkomstig zijn aard en richting te zijn, en zijn denkbeelden omtrent versiering, in het bijzonder betreffende het aardewerk, zij leidden hem er toe dat hij zich wendde tot de Purmerender fabriek, — waar men, zoo als gezegd, het moderne bloemdécor à l'instar van Rozenburg huldigde —, en der directie voorstelde, zijne gedachten aldaar te verwezenlijken.

Eilaçy die directie was, evenals zoovele directies, van meening, dat zij het buiten zoo'n nieuwen voorlichter wel stellen kon, bedankte hem voor zijn aanbod en . . . Brouwer was nog even ver. Toch liet hij zijn aardewerk-denkbeelden niet los en was eenigen tijd later dan ook in de gelegenheid in de bekende Goudschepijpen fabriek van Goedewaagen te Gouda, (waar men behalve pijpen ook eenvoudige bloempotten, testen e. a. vervaardigde), zich de beginselen van het vak eigen te maken, zijn eerste vaasjes te draaien en te doen bakken.

WANDBORD MET WEGGEKRAST ORNAMENT.
VAASJES MET INGESTEMPELDE VERSIERING.

Aanvankelijk gewaardeerd door enkele kennissen werden Brouwer's potjes in ruimeren kring bekend toen hij ze op een Architectura-avond in '98 liet zien en er van vertelde. Zoozeer voelde men toen voor dit eenvoudige en frissche werk, dat een ieder er wat van wilde hebben en Brouwer met een notitieboekje vol bestellingen huiswaarts keerde. Een ernstige ziekte belette hem echter langen tijd zelfs deze bestellingen uit te voeren en eerst later kon hij, in Gouda terug gekeerd, aan veler verlangen voldoen.

Leerde hij, door in de fabriek van Goedewaagen hier en daar te informeeren, de grond-

*) Inmiddels is de acte m. o. teekenen gewijzigd, en zijn tal van aanteekeningen voor verschillende technieken er aan toegevoegd, waarvan men goede resultaten hoopt.

VAAS MET GETABEERDE VERSIERING.

melkkannen, bordjes, werk van maanden en maanden was verloren.

Brouwer's aardewerk had echter reeds bij velen zich een dusdanige reputatie weten te verwerven dat het den jeugdigen pottenbakker mocht gelukken, ook anderen voor zijn zaak te interesseeren, waardoor hij in staat was zich een nieuwe werkplaats in te richten.

Zijn oven was gelukkig behouden gebleven, en dat was een voornaam ding, want zijn oven is eigenlijk alles voor den pottenbakker. Een oven waarin het vuur zich gelijkmatig verspreidt, die genoeg hitte kan verdragen, die . . . want het pottenbakkersbedrijf is vóór alles, misschien meer nog dan eenig ander, een vak van technische wetenschap.

Het is niet alléén de zaak, de schijf te laten draaien, de kleiklomp op te voeren tot een vaas, sierlijk van verhouding, gevoelig van lijn, noch een versiering aan te brengen die geheel met den vorm mede gaat, er als het ware uit ontstaat, noch zelfs dien vorm zóó te maken dat zij volkomen beantwoordt aan de bestemming en bruikbaarheid; maar naast en boven dit alles is het de kennis van het materiaal, die een vaas, een kan tot hun doel geschikt maakt.

Ons nieuwe aardewerk heeft er het bewijs van geleverd.

De eerste proeven van Brouwer's werk zoowel als die van Amstelhoek en andere fabrieken, zij hadden beginselen van zijn vak, meerdere studie, meerdere proeven en onderzoekingen zouden echter noodzakelijk blijken, wilde hij verschillende technische moeilijkheden overwinnen. Dat hiertoe een eigen fabriek, zij het dan ook nog zoo'n bescheiden fabriekje, haast onontbeerlijk was, spreekt vanzelf en in 1901 draaide en bakte dan ook te Leiderdorp de fabriek van „Brouwer's aardewerk", waarvan het personeel behalve Brouwer zelf en zijn zwager uit één enkelen draaier bestond. Helaas, deze vreugde van een eigen fabriek was van zeer korten duur.

Een te heet gestookte oven? een slechte schoorsteenconstructie? of wat ook, deden nog geen half jaar daarna op een Zaterdag-nacht of Zondagochtend de geheele fabriek in vlammen opgaan en al zijn materiaal, al zijn voorraad van vaasjes en pullen,

GERINGELD WANDBORD, MELKKAN EN BEKER MET GETABEERD ORNAMENT.

het aantrekkelijke van het nieuwe, in vorm en kleur, maar, menigeen zal het tot zijn schade ondervonden hebben, zij moesten het in bruikbaarheid afleggen bij het leelijkste bazargoed. Een bloemenvaasje op tafel liet een natte plek achter, de melk in kan of beker kreeg een onaangenamen aardsmaak, de theekopjes craqueleerden bij het eerste gebruik, de knopjes van suikerpot of eetservies braken bij de minste aanraking, het glazuur van bakjes en pulletjes barstte er van zelf af... ja legio waren de verdrietelijkheden, die men met het nieuwe aardewerk mede in huis haalde. En geen wonder, want niet ieder die zich een goede vaasvorm kan denken, deze zelfs doen tollen op de schijf, is voldoende chemisch onderlegd om de eischen van zijn fabricaat tot in finesses te kennen. Iedere kleisoort toch vereischt een eigen warmtegraad, waarmede men dus bij het mengen van twee soorten onder elkaar rekening zal dienen te houden, terwijl ook het krimpvermogen van verschillende kwaliteiten weer ongelijk is. Maar nog meer vakkennis, nog meer studie van chemische technologie vereischen feitelijk de glazuren, want hoewel niet iedere vaas of pot geglazuurd behoeft te worden en het zelfs zeer goed mogelijk is een kleimengsel te maken, dat bij bakken schier ijzerhard wordt en zelfs ondoordringbaar voor water, zoo tracht toch haast iedere pottenbakker en vooral hij die den rijkdom en pracht in Japansch aardewerk weet te waardeeren, door zijn glazuur, dat een voortreffelijk materiaal kan zijn, de schoonheid van het modelé zijner vazen te verhoogen. Hiervan weet bijvoorbeeld de Goudsche pottenbakker C. J. Lanooy op voortreffelijke wijze partij te trekken.

VAAS MET INGELEGDE VERSIERING.

Dat de kennis van de eigenschappen en de geaardheid der verschillende glazuren voor den echten aardewerkman noodzakelijk is, zal men begrijpen indien men slechts even nagaat, dat iedere kleisoort feitelijk ook een eigen glazuur behoeft, die weer een zelfden warmtegraad verdragen kan, een zelfde krimpvermogen heeft.

Krimpt de glazuur sterker dan de kleisoort, dan barst ze aan de buitenzijde, terwijl ze in het tegenovergestelde geval als het ware een te ruim omhulsel vormt. Wel leveren Duitsche fabriekanten vooral, u klei met daarbij passende glazuren kant en klaar en voor gebruik gereed, maar eerstens is men hierdoor te veel gebonden aan deze niet altijd even fraaie kleuren en bovendien is een rechtgeaard pottenbakker graag meester van zijn materiaal, heeft hij het graag in zijn hand, niet alleen de vormen zóó te dwingen als hij ze hebben wil, doch ook de kleuren en de geaardheid van zijn glazuren zóó samen te stellen dat zij het effect geven, dat hij zich voorstelt.

ONTWERP VOOR RELIEF-VAASVERSIERING.

Want al kan het wel eens een enkele maal gebeuren, dat een vaas als een verrassing uit den oven komt, dat de klei of het glazuur een kleur heeft aangenomen, een tinteling verkregen, die

RELIEF TEGELS.

men niet verwachtte, toch zullen deze toevalligheden in het pottebakkersbedrijf tot de groote uitzonderingen moeten behooren, daar men er bezwaarlijk op zou kunnen voortbouwen, en indien een tweede soortgelijk exemplaar besteld werd, in de onmogelijkheid verkeeren het te maken.

Waar het technische gedeelte van het vak dus meer een zaak van zuiver positief weten is, daar lijkt het mij van Brouwer dan ook zeer juist gezien dat hij dit onderdeel zijner fabrikage aan een techniker, zijn zwager, den heer Breedt Bruyn toe vertrouwde. Het spreekt vanzelf dat hierbij veel in onderling overleg geschiedt, en er gemeenschappelijk beraadslaagd wordt welke resultaten, welke kleuren men bereiken wil, maar die menging der verschillende grondstoffen, hun juiste verhouding, hun kwaliteit, zijn de geheimen van het laboratorium.

Moge het bovenstaande eenig begrip geven van de, laat ons het noemen, wetenschappelijken kant van het pottenbakkersbedrijf, zonder een voldoende even- ja overwicht van artistieke kwaliteiten zouden wij echter geen waarlijk mooie vazen en pullen kunnen krijgen.

En nauw verwant aan die schoonheid is weer de bruikbaarheid, feitelijk het uitgangspunt in deze. Wat zouden wij hebben aan een sierlijke melkkan, waarvan het oor ongemakkelijk aanpakte en een tuit steeds deed morsen, wat aan een bloemenvaas met een te enge hals waar geen steel door kon, of een te klein grondvlak die ze dra deed tuitelen; vóór alles dus bruikbaarheid, dit heeft dan ook bij Brouwer steeds vooropgestaan.

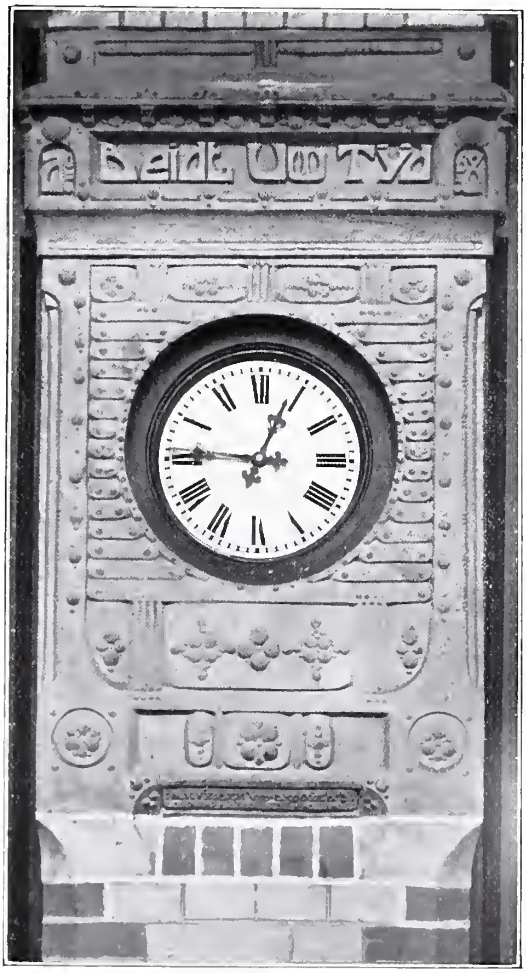
GEVELVERSIERING IN SECTIELEN.

Zijn eerste vaasjes en zijn kannetjes waren, in den ruimsten zin opgevat, wat men zegt „gebruiksvoorwerpen" en bij een afwijking van den meest gangbaren vorm dier voorwerpen uit onze dagelijksche omgeving had hij zich „het doel" steeds goed voor oogen gehouden. Zoo ontstonden zijn bloemvaasjes met wijd uitstaanden rand waarin gaatjes gemaakt waren om de bloemen niet in een te dichten prop op elkaar behoeven te rangschikken. Aan den logischen bouw der voorwerpen paarde hij een even rationeele versieringswijze. De meest eenvoudige ornamentatie, die als onder 't maken vanzelf ontstond, waren de even ingegroefde randen, die langs

de bovenzijde van een kannetje het eentonige ervan even wegnamen, en door het iets dikker glazuur daar ter plaatse, een kleine verlevendiging van tint gaven, een klein ingedrukt motiefje beoogde hetzelfde doel en gaf een soortgelijk effect.

Bij déze wijze van versieren, geheel voortvloeiende uit den aard van het materiaal sloot zich een andere aan, iets meer gecompliceerd, maar daardoor tot rijkere effecten voorbestemd.

De vaas werd namelijk, nagenoeg droog zijnde, geheel of gedeeltelijk in zeer dunne kleipap van een andere kleur gedompeld. In dit dunne laagje tabeer-aarde werden nu lijnen en vakken voorzichtig weggekrast, waardoor de oorspronkelijke fond weer zichtbaar werd. Deze versieringstechniek door Brouwer veelvuldig toegepast, vooral langs den onderkant van kannetjes en bij de aanhechting der ooren gaven hem aanleiding tot zijn bekende lijn ornamentaties, die nu eens donker op lichten fond, dan weer licht op donkeren ondergrond het oor omvat houden en door hun verhouding een zekere stabiliteit suggereeren.

KLOKOMRAMING. SPECIMEN VOOR BOUW-BEELDWERK.

Waar hij meende dat beschilderen van het aardewerk uitgesloten moest zijn, en een extra aangebracht kleurtje het effect toch dikwijls kon verhoogen, daar was behalve dit tabeeren, het inleggen van een andere kleisoort schier als van zelf aangewezen. Kleine figuurtjes werden gestempeld in de nog vochtige vaas en daarna ingevuld met een kleisoort die na het bakken een andere kleur vertoonde.

Om in zijn ornamentatie echter nog vrijer te zijn benutte hij ten slotte een werkwijze, niet ongelijk aan die waarmede de suikerbakkers hunne taarten orneeren.

Met de ringeloor, een soort bakje dat in een fijn tuitje eindigt, weet hij evenals de taartkunstenaar met zijn peperhuisje, of de Javaansche batikster met hare tjanting sierlijke slingertjes, mopjes, krullen, haantjes, letters, ja heele spreuken in doorgaans lichter kleurige klei op zijn borden te schrijven.

Die wandborden met de „morgenstond" er op, of met een verwijzing naar „eigen haard" zijn geen onbekenden meer, en al worden ze thans door verschillende fabrieken in den handel gebracht, en vertoonen de verschillende fabrikaten somwijlen aandoenlijke overeenkomst — wanneer zal dan eindelijk ons artistiek eigendom eens in bescherming genomen worden — toch zijn, voornamelijk aan de letters, Brouwer's borden wel te onderkennen. Niet immer tevreden met al deze min of meer vlakke versieringswijzen en zijne neiging volgende, die eenigermate uitging naar beeldhouwwerk, modeleerde hij tal van ontwerpjes voor oortjes, tuitjes, pootjes, op aapjes, slakken, muizen en andere diertjes gebaseerd, waarvan de toepassing echter achterwege bleef, daar zij voor het gewone aardewerk te kostbaar bleek, en Brouwer's fabriek, inmiddels een vennootschap geworden,

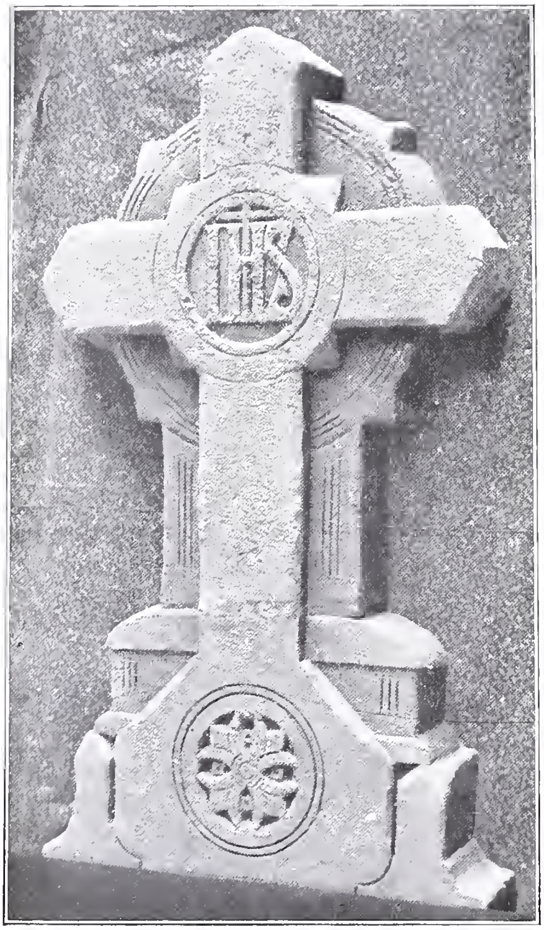
niet van die enkele vazen, waarvan er geen tweede bestaat, zou kunnen rendeeren.

Verstaat het publiek, laat ons zeggen de kunstzinnige leek, onder „Brouwers aardewerk" alleen zijn bekende potterie, de ingewijde weet dat juist in lateren tijd Brouwer voor zijn aardewerk meer praktische toepassing zocht in de architectuur.

In zeer vlakke reliefs boetseerde hij optochten van kameelen die als een fries boven effen tegels voor wanddecoratie aangewezen waren, — in verschillend kleurig aardewerk maakte hij tableaux, sectielen, bestemd als opschriften tusschen metselwerk in, waarmede de kleur en de stof uitstekend harmonieerden.

Zijn geest zocht vooral naar dingen van nut en gebruik. Hij wilde van gebakken klei datgene maken wat essentieel dienst kon doen en daarbij toch zuiver logisch aardewerk blijven.

Als gevolg hiervan ontstonden ook zijn tuinsieraden. 't Kan zijn dat Liberty's fabricaat hem op de gedachte gebracht heeft, 't kan zijn dat hij zich ergerde aan de doorgaans weinig met de omgeving overeenstemmende majolica-bloempotten, of aan de marmeren of hardsteenen bloemvazen en tuinbeelden, die om niet stuk te vriezen 's winters in een houten getimmerte moeten schuilen — hoe ook, Brouwer zocht naar een kleimengsel dat, gebakken, goed tegen weer en wind bestand was, vorstvrij en daarbij in kleur aangenaam met het groen in een tuin samenging.

GRAFMONUMENT.

En uit die terra-cotta kleurige pate maakte hij groote bloembakken als Romaansche doopvonten, tuinsieraden met inscripties, grafsteenen en kerkhof monumenten, modelleerde hij leeuwen en adelaars en kwam zoodoende, blijvend op zijn terrein, tot wat men heden ten dage bouw-beeldkunst pleegt te noemen, en waarin de bouwmeester van het Vredespaleis aanleiding vond hem de binnenplaats-versiering op te dragen.

In afwisselende bogen van bladornament gedragen door krachtige sluitstukken met vogelmotieven zullen daar zijn terra-cotta's wier kleur zoo juist in harmonie met het geheel is, door hun relief een speling van licht en schaduw geven, die een rustige bekoring waarborgt.

Of dit ten slotte meer de kant is die Brouwer uit zal gaan of hij zijn gaven en talenten geheel ten dienste der architectuur zal wijden, wij weten het niet, en ik zou haast zeggen wij hopen het niet, want onze jonge ambachtskunst heeft ook mannen noodig die voor het vaatwerk zorgen en bij deze kunnen wij Brouwer voorloopig nog niet missen.

In tegenstelling met het moderne aardewerk dat tot vervelens toe met vierkantjes en cirkeltjes verfraaid (?) werd, heeft dat van Brouwer een zekere distinctie, en de samenwerking met zijn zwager doet ons de hoop koesteren, dat hij hoe langer zoo meer in het materiaal zijn kracht zal gaan zoeken, dat hij uit de dof-ruwe klei, uit de kleurig glanzende glazuur zal weten te halen wat

er uit te halen valt. Wij zagen vaasjes uit den laatsten tijd die nieuwe beloften voor de toekomst bevatten (want bleef Brouwer's aardewerk wat het tot dusverre is, wij zouden het als een afgesloten periode in de historie onzer moderne potterie kunnen beschouwen) die vaasjes echter waren soberder van ornamentatie, maar ik zou zeggen mooier, fijner, beschaafder van stof.

Een maaksel van buitengewone hardheid, ondoordringbaar voor water, zelfs zonder binnenglazuur, en prachtig donkergrijs en bruingeel van kleur. Als bij het goede oude Japansche aardewerk, — waarom zou men daar niet naar zien —, liep daar van af den hals een glazuur, dat in diep bezonken plekken als gestold was en slechts gedeeltelijk de vaas bedekte.

't Kan zijn dat voor den theoreticus deze wijze van versieren onlogisch is, dat zij niet past in het systeem der snijdende lijnen, der diagrammen, vierhoeken en cirkeltjes, maar och laat ons er eens eventjes uitkomen, laat ons zonder angstvallige bespiegelingen het resultaat bezien en dan is zoo'n vaas bij de deugdelijkheid van zijn maaksel, een genoegen voor het oog. Wat wil men meer!

TUINVERSIERING.

Ja, ik weet het, men wil wel meer; men wil volgens vaste grondplannen onze ambachtskunst opbouwen, men wil dat zij een onvervalscht Hollandsch karakter zal dragen, dat zelfs de ornamentaties, en de wijze van versieren een zelfde type zouden vertoonen, men wil een zekere uniformiteit al voelt men toch ook even iets voor persoonlijke kunstuitingen, men wil ... maar waarlijk onze oplevende ambachts-, nijverheidskunst of hoe ze ook genoemd worde, laat zich niet in een keurslijf dwingen, zij wil zich vrij uit ontwikkelen; slechts op de scholen zijn dergelijke principen door te voeren. Maar zij die werken in de praktijk van eenig vak, zullen allengs er toe komen indien zij hunne zaak serieus opvatten, in de zuivere juiste bewerking van het materiaal hunne kracht te zoeken. Hieruit zullen zij hunne vormen opbouwen, hieraan zullen zij hunne versieringen ontleenen, geleid door hun gevoel en hun smaak. En zoo zij dan bij andere nationaliteiten, bij groote voorgangers datgene aantreffen, wat als een superieure uiting in hun vak te beschouwen is, och waarom zouden zij daar dan geen voorbeeld aan nemen.

Kan een pottenbakker beter doen dan zich tot de Japanners te wenden, een metaalbewerker schoonere exempels zoeken dan bij de Perzen, een boekversierder juistere harmonie vinden tusschen ornamentatie en letters dan bij de eerste Italiaansche drukkers.

Neen, laat onze nijverheids-kunstenaars die het ernstig meenen maar kalm en rustig hun

gang gaan, laat hen maar werken, en uit hun materiaal nieuwe vormen scheppen, wij zijn dan zeker dat die vormen niet zijn uitgedacht, maar logisch gegroeid, ontstaan door den hamerslag van den metaaldrijver, omhoog gerezen op de draaiende schijf van den pottenbakker. Wij krijgen dan logisch en gezond werk, is het daarbij extra-mooi, des te beter, maar laat het voor alles eerlijk en degelijk zijn.

En dit is Brouwer's aardewerk in ieder opzicht, als zoodanig dan ook een verkwikking in dezen tijd.

H i l v e r s u m, Sept. 1909.

FRAGMENT VAN EEN VERSIERING VOOR HET VREDESPALEIS.

ALIDA TARTAUD-KLEIN

◻ DOOR HENRI DEKKING. ◻

Een beschouwing over een kunstenaresse, die men vereert als de eerste tooneelspeelster van Nederland, kan moeielijk omgaan — wil men haar zuiver karakteriseeren — buiten een oordeel over de kunst van haar tijd, waarin zij een zoo voorname plaats inneemt.

Het is op tooneelgebied in ons land nog steeds een verwarde toestand. En misschien nog verwarder dan ooit thans, (Juni), op het einde van een seizoen, waarvan men had mogen verwachten, dat een nieuwe profeet er eenige klaarheid in zou brengen.

Er zijn nog altijd te veel gezelschappen, waarin een kleine kern van goede kunstwaardij haast schuil gaat in de dikke ompapping van allerlei middelmatigs en dilettanterigs. Men mist in de kunstpraestatie der meest gerenommeerde gezelschappen systeem, de bestuurderen ervan zitten op den uitkijk naar toevallige successen in het buitenland en haasten zich de één den ander vóór te wezen met de vertaling ervan; zoo wordt het repertoire een vertooning van uitheemsche vroolijke en niet vroolijke spelen, met àf en toe een op den kop getikt oorspronkelijk stuk tot variatie.

MEVROUW ALIDA TARTAUD—KLEIN. FOTO HELENE GOUDE.

Natuurlijk geldt dat in mindere mate voor de Nederlandsche Tooneelvereeniging en al evenmin zóó beslist voor de heeren Royaards en Verkade, die, ieder op zijn manier, althans trachten naar eene zuivering van de tot vakbedrijf vergrofde Nederlandsche tooneelspeelkunst.

Zie het seizoen, dat zoo juist voorbij is, eens aan. Er zijn enkele lichtpunten, er waren enkele mooie en belangwekkende vertooningen, er staan enkele figuren in, tooneelspelers en een enkele tooneelschrijver, maar zoo'n geheel, hoe onbelangrijk was het! Ons kunstgevoel had zich, ware dit seizoen er niet geweest, geen zier minder onvoldaan of onbevredigd gevoeld.

O, onze nationale tooneelspeelkunst komt wel op haar voeten terecht, als poes die valt. Maar zij valt nóg, zij valt nog steeds, zij valt al jaren....

Het tooneelgeval is nog al te zeer geheel een amusementsgeval. De tooneeldirekteur is de exploitant van een onderneming en wie de meeste menschen trekt — waarmeê is van geen belang — is de beste tooneeldirecteur.

Er zijn verscheidene vermogende landgenooten, die met een zeer klein deel van hun fortuin een of andere tooneelonderneming steunen. Zij steunen met velerlei, ook sympathieke, bedoelingen. Maar in te geringe

mate wordt steun verleend alleen in het belang van de kunst, zooals toch wel aan menig ander kunstinstituut in ons land geschiedt. Er is nog geen kunstmaecenas opgestaan, die een man van talent en bekwaamheid en wijsheid in de tooneelwereld eens in staat stelde uit te voeren, wat die aan artistieken zin en artistieke illusies, misschien lange jaren, heeft durven koesteren. En die het winnen zou op het publiek, o buiten kijf!

Wie aan een tooneeltoekomst van hooge artistieke waardij gelooft, vindt zich nog telkens staan tegenover brave lieden, die de heele schouwburgquaestie tot een boterhammen-quaestie maken.

Samuel Falkland heeft onlangs het „Handelsblad" verfraaid met eene boutade over tooneel, die hij geestig „Een ziekbedpraatje" noemde en daarin heeft hij, geducht welsprekend, gepleit voor de schouwburgkas.

„On ne badine pas avec l'amour — men gekscheert om den dooien dood niet met den dwingeland Kas-recette" schreef hij. „De kas-recette regeert als 'n despoot, 'n beul, 'n duivelsche pijniger, 'n geniepige grijnzende kweller. Letterkundigen met zwemmende ideaaloogen mogen smachtend over wat „zij willen", wat „zij wenschen", wat „zij hopen", prevelen, — het publiek, de gemeenschap van heden, levert de dagelijksche kas-recette. Dat is geen platte, materialistische beschouwing. Dit is de werkelijkheid. Dit is de nuchterheid. Dit is de waarheid."

ALIDA KLEIN MET HAAR EERSTE SARAH-BERNHARDT ASPIRATIES.
(FOTO SCHOTEL).

Zóó schreef hij en het is toch jammer, dat hij zoo schreef.

Ook gij Brutus . . . !

Falkland vergeet, dat, wie zoo spreekt als hij, ook alle idealen prijs geeft en van het tooneel een winkelzaak maakt, waaruit het voortbestaan moet worden bekostigd van tooneelspelers, tooneeldirecteuren, bureaulisten, knechts en requisiteurs.

In literaire of in beeldende kunst zal niemand een verwerpelijk product aanprijzen met de bewering, dat de maker een gezin met kinderen heeft en op de opbrengst zit te wachten. Maar in tooneel-speelkunst wordt door jan-en-alleman, wordt nu zelfs door Falkland, eerbied gevraagd voor de winkellâ.

Men zal, tegenover hun platte nuchterheid, de vaste, diepe overtuiging mogen stellen dat het tooneel niet geleid moet worden door het publiek, maar zelf leiden zal, dat de zwakke onzekere en alleen om 't direct belang geschiede leiding van tooneeldirecties het verloop naar het café-chantant heeft veroorzaakt; — zij deden immers, wat het publiek scheen te vragen, en maakten de klove al geringer — en dat de goede toekomst ons zal worden gegeven door een eerlijke en ruim gesteunde samenwerking van de enkele voortreffelijke tooneelspelers, die ons nationaal bezit zijn en voortreffelijke tooneelschrijvers, als de auteur van „Uitkomst", „Schakels" en het Vader-en-Dochter gedeelte uit „De Opgaande Zon" er een is.

MEVROUW TARTAUD IN „LOTOS” (FOTO SCHOTEL).

Neen, men gekscheert om het levende leven niet met de goede godinne kunst en dit is al te lang en al te veel gedaan,

* * *

Wat er in de laatste seizoenen opmerkelijks en het onthouden waard is geweest, dat waren zoo goed als nooit vertooningen als geheel, doch dat waren steeds de creaties van rollen door acteurs, op zich zelf staande daden. Gelijk in een bundel middelmatige verzen enkele prachtige sonnetten vertrouwen geven in den dichter, zoo gaven deze acteurs jegens de tooneelwereld moed voor de toekomst.

En het allermeest heeft zich onderscheiden de tooneelspeelster, om wie dit opstel begonnen werd: Alida Tartaud—Klein.

Als men haar, op zich zelf reeds bewonderde uitbeeldingen kon vergelijken met die van wel gerenommeerde buitenlandsche actrices, dan vond men altoos, ja zonder voorbehoud altoos, de hare in innigheid, gevoelsdiepte en eerlijkheid superieur.

De buitengewone ingenomenheid, die algemeen bleek, na hare uitbeelding van de paradevrouw in het paradestuk „Margaretha Gauthier" is nog jong in 't geheugen. Iedereen heeft Duse en Sarah Bernhardt en andere gróóte tooneelkunstenaressen in die rollen zien „sterren." Alle actrices van vaderlandsche vermaardheid hebben, veelal in den trant van Sarah, Margaretha's vertoond.

Maar die van Alida Tartaud stond, zij het dan niet in absoluut-rustige maar daardoor ook koude beheersching, boven de welvermaarde. Of juister: er buiten.

Het was iets geheel anders. De demi-mondaine in het Parijsche aristocratische leven wordt, in háár opvatting, geheel de door liefde geadelde vrouw. Er is niets vulgairs meer in haar. De liefde heeft haar vermooid en verjongd tegelijk. Wat er nobels in de camelia-dame verborgen ligt — en Dumas in zijn roman kent haar beschaving-in-innerlijkheid toe — ontbloeit in deze Margaretha. 't Verloop van de droeve desillusie en de opoffering wordt daardoor navranter, dieper-indrukwekkend, een onvergetelijk mooi.

MEVROUW TARTAUD IN MARGARETHA GAUTHIER (1STE BEDRIJF).
(FOTO SCHOTEL).

Alida Tartaud heeft alle trucs versmaad, haar talent vindt trouwens zijn vormen nooit in uiterlijkheid. Zij brengt den grooten indruk harer uitbeeldingen teweeg met haar als een fijn instrument bespeelde stem, met haar rijklevend schoon gelaat, met haar rustig diep overtuigend gebaar.

De sentimentaliteit van 't meer dan een halve eeuw oude drama deed zij vergeten. Haar liefde en haar smart hadden eene klassieke wijding, de liefde en de smart van de vrouw-door-alle-eeuwen deed zij in dit wrakke effectvolle maakstuk gevoelen.

Haar Margaretha Gauthier, die één der merkwaardigste gebeurtenissen was van de laatste tooneelseizoenen, heeft haar in de algemeene waardeering de plaats gegeven waarop zij reeds lang recht had.

* * *

In 't seizoen 1906—1907 heeft zij weer de Koningin in Vorstenschool gespeeld. Na jaren weer. En wie vergelijken kon, voelde hoe deze uitbeelding in kracht en innigheid en rijpheid tot het volmaakte was gestegen.

Deze vrouw van de frazes, van den schoonen verstandsschijn, was door haar een vrouw van diep gevoel en fijn geestvol overleg geworden. Koningin volkomen in zeggen en bewegen, bracht zij de rethoriek van Multatuli's verzenspel tot een nooit vermoede literaire echtheid. De herhaling van het „ga zitten" in het groote tooneel met Van Huisde, was in haar zeggen, geen épateerend trucje meer. Het leefde in volkomen verscheidenheid van klank in het reciet zelf. De klank van „ga zitten" volgde geheel in dien van de voorafgaande versregels en deze wist zij in gevoelige juiste verscheidenheid van toon te doen schakeeren. Deze Koningin-verbeelding was een staal van hooge comédie en de toehoorder had er een zeer bijzonder intellectueel genot aan.

MEVROUW TARTAUD ALS „KONINGSSPROOKJE". (FOTO SCHOTEL.)

In 1890, drie weken nadat zij, oud-leerlinge gediplomeerd van de tooneelschool, aan het gezelschap van Legras en Haspels verbonden was, moest zij de rol van Koningin Louise spelen in de plaats van mevrouw Catharina Beersmans, die ziek was geworden. Het zeventienjarig meisje werd door haar directie binnen enkele dagen voor de enorme taak gesteld en hoe zij die taak heeft vervuld, blijkt uit een beschouwing in „Het Tooneel" van den heer L. Simons, die meê naar 's Hertogenbosch is geweest om het waagstuk aan te zien.

De heer Simons, die men toen al evenmin als nu, van te veel geestdrift kan beschuldigen, critische geest immers vóór al, is voor de moedige daad geheel bewondering.

't Gelukkig debuut bracht haar dadelijk op de eerste plaats in 't Rotterdamsche gezelschap en zij is daar sinds gebleven. Naast mevrouw Beersmans, Derk Haspels, Willem van Zuylen, Tartaud, Henri de Vries, Jan C. de Vos heeft zij als „jeune première" geëxcelleerd.

Een menigte belangrijke rollen zijn haar toevertrouwd — een jaar na Louise, (onder meer!) reeds „Aleid", in dat prachtig Molièriaansch blijspel-fragment van Multatuli en „Leida" in het te weinig gewaardeerd

,,Droomleven" van mevrouw Simons-Mees.

In de Nieuwe Gids van 1 April 1892 vind ik van den zoo voorzichtigen heer C. F. van der Horst, naar aanleiding van deze Leida, een groet, ,,bovenal vol respectueuze dankbaarheid aan de jeugdige actrice, onder de hoede van wier naam ik deze regels stelde en bij den wonderen klank van wier stem ik in de verte den luister heb zien schemeren van mijn droomenland. Met den glans van haar visioenen in haar oogen, als ziende het onzienlijke, gaat zij door het stuk heen. Al de wisselingen van haar stemming, teederheid en weemoed, verontwaardiging en zucht naar avontuur, naiveteit en droefenis, alles echt gevoeld, omhoog gedragen door een zeldzaam welluidende stem, verlicht in dubbelen zin door jeugd en bevalligheid. . . ."

Zij was de glorie van het Rotterdamsch gezelschap. Het Tooneelverbond maakte van ,,ons Kleintje" een reclamepopje voor zijn school. Geen jong kunstenaar is in zijn eersten tijd zóó vergood als Alida Klein.

ALIDA KLEIN IN ,,ALEID". (FOTO SCHOTEL).

Natuurlijk kwam de reactie. Het heugt me nog als gister, hoe ik hoorde, al in de eerste jaren: ,,dat die Alida Klein toch wel over het paard was getild." En het leek wel even, of de walmende wierook van dommen lof het jong talent had verdoft en verstikt. Men ging — bij wijze van reactie! — oog krijgen voor haar laksheid van bewegen en oor voor de eentonigheid van een raffelend reciet. Een wijle leek de sympathie te vervreemden.

Maar hoe heeft dit rijke talent zich uit de tijdelijke apathie hersteld!

Ik lees in de N. R. C. van Februari 1894 nog de klacht, dat we ,,dit jonge actricetje, altoos met iets bekoorlijks in haar zijn en doen en spreken, gezien hebben koud in haar spel, een spel waaraan zij zich niet had gegeven."

En deze klacht: koud spel en gemis aan algeheele toewijding zal nu zeker niemand haar durven toebrengen. De waardeering is minder lawaaiig, maar trouwer, bewuster en eerlijker geworden en de kunstenaresse heeft die waardeering in den loop der jaren steeds meer verdiend.

In 1896 speelde zij Nora. Jan C. de Vos, wiens directeurs-jaren óók aan den Grooten Schouwburg menige daad van moed en goeden kunstwil hebben getoond, vertrouwde haar deze rol toe, waarin ook zoo menig groote voorgangster had gepraald. En het is één van haar beste kunstdaden geweest. Kort daarop ,,Lotos." De heer De Meester in de N. R. C. juicht, spreekt van ,,'t groot genot dat ons is gegeven," noemt dit ,,voortreffelijk." Daarna ,,De Stem van het Hart..." en ,,De bladeren . . . ." die twee wonderstukken van de Italiaansche moderne school, welke Jan C. de Vos heeft ontdekt voor ons land en die, sinds hij geen directeur meer is, niets meer van belang schijnt op te leveren!

Maar het zou onbillijk wezen, als we niet den directeur Van Eysden den lof gaven, dat hij Alida Klein (in 1898 mevrouw Tartaud geworden) toont hooglijk te waardeeren en haar, blijkens de rollen, die hij haar te spelen opdroeg, eert als de eerste vrouw van zijn gezelschap.

In 1902 speelde, onder zijn directie, mevrouw Tartaud nog eens Nora. En De Meester in de N. R. C. schrijft, dat haar spel, na 1896 „nog aanzienlijk heeft gewonnen, dat het rijker is geworden, rijper" en dat „wij Alida Klein hier hebben toe te juichen gehad „op de middaghoogte" van haar talent, in een rol zoo heerlijk vol nuances, die zij nu volkomen beheerscht."

ALIDA KLEIN (LEERLINGE VAN DE TOONEELSCHOOL) ALS ZENETTO IN „LE PASSANT". (FOTO SCHOTEL).

En in 't zelfde jaar nog twee enorme rollen, die groote creaties werden: „Maria Stuart" en „Monna Vanna." Ik citeer nog eens De Meester, den meest artisticken tooneelkenner van ons land en een hoog eerlijk rechter: „men heeft de beeldschoone Monna Vanna blijde bewondering betoond voor haar schoon spel, haar heerlijk temperamentvolle stem, haar voorname plastiek. . . ."

Bovendien in 't moderne repertoire, ik herinner aan „Het Duel," „Haar Terugkeer," „Paddestoelen," „Met den Handschoen getrouwd," „Jeannine," „Simone," „Echtscheiding," droeg zij in hoofdrollen voor haar deel de vertooningen op hoog artistiek peil. steeds een creatie van andere nuance en steeds iets van bijna volkomen schoonheid.

Tot zij in „Margaretha Gauthier" zich hief naast de beste tooneelspeelsters van haar tijd.

* * *

Heinrich Heine heeft in zijn brieven over het Fransche tooneel vergelijkingen gesteld, die nu nog, na driekwart eeuw, actueel zijn.

Zoo over het schouwburgbezoekend publiek:

„In de Duitsche parterre zitten vredelievende staatsburgers en regeeringsbeambten, die daar rustig hun zuurkool verteren laten, en boven in de loges zitten blauwoogige dochters van beschaafden stand, schoone blonde zielen, die haar breikous of een ander handwerk in het theater meegebracht hebben. Iedere toeschouwer heeft de Duitsche deugd, die ons aangeboren is, oftenminste aangesmeerd wordt: geduld. Ook gaat men daar in 't theater, om het spel der komedianten of zooals wij het zeggen: „die Leistungen der Künstler zu beurteilen" en de laatste leveren alle stof tot onderhoud in salons en kranten. Een Franschman daarentegen gaat in 't theater, om het stuk te zien en emoties te krijgen; door het gespeelde

MEVROUW TARTAUD IN HET VIERDE BEDRIJF VAN MARGARETHA GAUTHIER. (DE HEER VAN DER LUGT MELSERT ALS ARMAND DUVAL). (FOTO SCHOTEL).

En toen Alida Tartaud met haar schitterende Margaretha Gauthier-creatie ontroerde, toen stond het Rotterdamsch publiek op en ovationeerde met een geestdrift, die in ons noordelijk land met zijn welbestuurde gemoeds-aandoeningen en zijn vrees „om zich aan te stellen" verbluffend aandeed.

Dit nu moet de charme wezen van het bezit eener eerste plaats aan ons Rotterdamsch tooneel: de warme genegenheid van een voor elke tooneelkunst-occasie opgetogen publiek. Want overigens, welk een hard leven, dit bijna elken avond spelen, den langen winter lang, en reizen en trekken, dagen achtereen van huis en daaraan met allerlei zorgen en bangen gebonden, aldoor nieuwe rollen leeren, uren repeteeren, steeds nieuwe vorderingen voor een nieuwe „Leistung" die àf is, bij een veelal toch maar karige bezoldiging.

En ondanks dit alles toch weer telkens verrassen met een kunstdaad van beteekenis, welk een moed, welk een kunnen, welk een oprechte toewijding spreken daaruit. Hoe onvergelijkelijk veel rustiger leven de tooneelartiesten in de groote landen.

worden de spelers vergeten en in 't algemeen wordt er weinig van hen gezegd."

Bij de Hollanders is 't, meen ik, daar juist tusschenin. Zij waardeeren, bewonderen of misprijzen stuk en spelers gelijkelijk. Maar in de herinnering houden — Germaansche deugd — de spelers het het langst. En in 't bijzonder de Rotterdammers geven een waarlijk zeer ongewoon en zeer krachtig blijk van dankbaarheid voor hun goede acteurs.

Het is bijna een zwak, maar iets heel liefs en iets zéér sympathieks. De Rotterdammers hebben altoos hun eigen acteurs gehad, Willem van Zuylen, Rosier Faassen, Tartaud, de beide heeren Haspels, mevrouw Beersmans, Marie Vink, Alida Klein, dat waren en dat zijn hun lievelingen. En bij elke gelegenheid, die zich voordoet, worden toegenegenheid en dankbaarheid betoond. De corypheeën van „ons gezelschap" hebben jaarlijks hun eereavond en worden in een tuin van prachtige bloemen gezet; als er een tooneelverjaardag is, worden er kostbare geschenken gegeven en een zaal tot in den nok gevuld juicht met geestdrift. Toen mevrouw Van Eijsden haar zilveren tooneeljubileum vierde, leidde een primus in onze financieele wereld de charmante actrice naar den voorgrond van het tooneel en sprak haar toe als een vorstinne.

* * *

Er valt hier het eigenaardig feit te memoreeren, dat „de vrouwenbeweging" in ons land buiten het tooneel is omgegaan. Wij hebben in Holland nog geen actrice gehad, die als Sarah of als Réjane, of als Louise Dumont of als Ellen Terry haar eigen gezelschap vormden en directrice-regisseuse werden, om eigen kunstopvattingen en eigen tooneelvoorkeur te gaan toonen. Tooneelgezelschappen in ons land zijn trouwens met een hoogst enkele uitzondering, steeds méér commercieele

ALIDA KLEIN IN „OPSTANDING". (FOTO SCHOTEL).

dan artistieke ondernemingen geweest.

De beste vrouwen in onze tooneelspeelkunst, we noemen Kleine-Gartman, Beersmans, Mann-Bouwmeester, hebben zich steeds trouw in de ensembles geschikt, waarvan zij deel uitmaakten. Zij speelden alles, wat haar te spelen werd gegeven, zelfs in blij- en kluchtspelen buiten haar genre en natuurlijk ook de draag-rollen in de stukken die, om háár, voor het repertoire gekozen werden.

Maar initiatief, durf tot zelf ondernemen, daarvan bleek onder de Hollandsche tooneelvrouwen nooit. Een Wilhelmina Royaards verscheen nooit onder ons.

Toch zouden de goede smaak en de kunstzin van een actrice als Alida Tartaud zonder twijfel meer belangrijks aan het repertoire brengen, dan het inzicht van vele wel handige lui, die zich tot tooneeldirecteuren wisten aan te melden en zelfs gezag bekwamen.

Ik propageer hiermeê volstrekt niet het vrouwelijke tooneelleiderschap. Beware, deez' emancipatie ware aanleiding tot weer nieuwe moeielijkheden. Het is een opmerking zoo terloops. Had een vrouw als deze zeggenschap, gelegenheid om initiatief te nemen, er zou misschien nog meer belangrijks in haar kunstleven zijn gebeurd.

Nu is dit kunstleven rijk maar rustig.

Alida Klein is als jong meisje bij de Rotterdammers gekomen, zij is er als jonge vrouw nog. Herhaaldelijk is haar elders een plaats aangeboden, met schitterende voorwaarden werd aangedrongen, doch zij verkoos hier te blijven.

Zij heeft er haar kunstgave ontwikkeld binnen een zoo al niet sterk, dan toch eerlijk en welmeenend ensemble.

Zij houdt zich op de hoogte, van wat er in haar eigen kunst voorvalt. Bijna alles, wat in Rotterdam vertoond wordt, óók het minderwaardige, gaat zij zien.

„Leert men er al niet, hoe het wezen moet, men leert, er allicht hoe het **niet** wezen moet."

Zij leest veel en haar repertoire van voordrachten zocht zij bij voorkeur uit modernen saâm, Hollandsche en Fransche.

Ook haar voordracht is bijzonder. Ik heb nooit eenvoudiger en zielvoller de droeve weemoedvolle klacht van **Iris** in de verzen van Perk gehoord dan met háár prachtige stem. Zij voelt de ziel der verzen, niet de klank en het rhythme alleen zijn de bedoeling van haar reciet. Elk woord geeft zij relief.

> Dan zegt op aarde
> Wie mij ontwaarde
> De gouden Iris làcht....

Men moet haar dit hooren zeggen, een bleeke lach op 't gelaat en weemoed in de oogen om te gevoelen inderdaad, de gouden schoonheid van Perk's meestervers.

* * *

En om de innige zuiverheid van deze kunst nog dieper te waardeeren zie men de actrice nog even in haar gezin. Dit is niet onbescheiden, wel?

Het is een goed, gelukkig gezin en zij is er zoo'n blij zorgende hartelijke ma. Haar man (de ernstige talentrijke tooneelspeler Frits Tartaud) en twee kinderen zijn de lust van haar zorgend leven. Er is niet de minste aanstellerij in haar. Zij is de eenvoud zelve. Ik geloof, dat zij zelf niet weet hoe groot haar kunnen is. Men moet haar zien 't gezin verzorgen, alle beslommeringen ervan gul op zich nemend, haar vrienden ontvangen, gastvrouw zijn in een eenvoudig huiselijk avondje om de onbevangenheid van het karakter in deze kunstenaresse te zien.

De wijding overkomt haar op 't plankenland, daarbuiten is zij de gewoonheid zelf.

Maar toch is er niets burgerlijks in haar. Zij voert de conversatie met geest en scherp — wel eens zeer scherp — vernuft. Zij is zeldzaam gevat, in woordspelingen en plotselinge replieken verbluffend sterk.

En het is een vroolijke anecdote nu aan 't Rotterdamsch tooneel, dat op den onverwachten ovatieavond van Margaretha Gauthier, waarvoor zij in nerveuze verlegenheid hopeloos niet wist hoe te danken, Alida Klein voor de eerste maal van haar leven met 'r mond vol tanden stond!

* * *

Een kunstenaresse als Alida Tartaud—Klein had, ware zij Française of Duitsche, een wereldreputatie. Want haar talent is van universeele kracht, het heeft een rijkdom van expressiviteit en een innigheid, een zuivere bewustheid en een literaire veredeling die haar voor de hoogste tooneelkunstuiting in staat stellen.

Heine, alweer, heeft het tooneel den spiegel des levens genoemd. En omdat het leven in Frankrijk dramatischer is dan in Duitschland, toont het theater in Parijs in hoogsten graad handeling en passie, in Duitschland meer diepte dan golfslag. Wij hebben Alida Tartaud zoowel in een onstuimige Fransche passierol, in „De Dief" b.v.b., als in het rustig ingehouden, klassiekmatig betoomde „Maagd van Orleans" beide deze kunstvormen geheel zien beheerschen.

Van der Goes spreekt in zijn beroemd artikel „De opleiding van Tooneelspelers" terecht over het Nederlandsche tooneelspelerstalent, dat er in overvloed is, ofschoon hoofdzakelijk in den vorm van instinct; geen groote zelfbewuste talenten zag hij, waarvan een vormende kracht kan uitgaan.

Hij zou ongetwijfeld, kende hij deze tooneel speelster nu, in haar beste jaren, deze ook uitzonderen. Want dit is een groot en zelfbewust talent.

Een talent ook dat door kracht en zuiverheid beheerschend en veredelend op haar omgeving inwerkt. Zij geeft zich geheel óók in het ensemble. Men ziet haar, aldoor fijn réageerend, deelnemen in de handeling, elke emotie op zich laten inwerken en die verbeelden. Zij is ook in het ensemble belangrijk. En de ernstig-strevende jongeren onder hare collega's komen onder haren invloed, worden, huns ondanks misschien, in haar stijl gedwongen

Zij is nog jong, er zijn nog groote dingen in een veeljarig kunstenaarsleven van haar te verwachten.

Voor de tragedie is zij zeker capabel. Aristocratisch staat haar talent in het burgerlijk acteurskunnen van dezen tijd. Ofschoon haar fysiek niet breed en indrukwekkend is, zij heeft een noblesse van buitengewone schoonheid. Haar stem is niet diep, maar vol nuances van zonnig licht en teer donker. Zij is voor een Antigone als geschapen, maar óók voor Medea en óók (ware dit vertaalbaar) voor Phèdre heeft zij macht en middelen.

In dezen tijd evenwel zijn deze klassieke rollen uitzonderings-opdrachten en wij zouden niet gaarne wenschen, dat dit anders ware. Van hooge waarde lijkt ons het bezit, dat deze actrice is voor de dramatische kunst van haar eigen tijd. Daarin is haar toekomst.

Kunstenaresse van gemoedsrijkdom en intuïtief literair gevoelen zal zij, boven allen, het beeld van de moderne vrouw vermogen te geven in de weelde van ragfijne schakeeringen, waarin de dramatische auteurs van onze generatie haar doen leven in hun werk.

Een artieste als deze behoort aan haar tijd en dit is een kostbaar bezit, iets om op te roemen en blij om te wezen.

BALINEESCH SNIJWERK. RAAMWERK BOVEN EEN DEUR.
(NO. 50. GIDS VOOR TENT. ETHN. VOORWERPEN VAN BALI EN CELEBES, LEIDEN 1907).

KUNST VAN BALI*) DOOR MARTINE TONNET.

Als bonte zijden wimpels, die om den aloon-aloon staan, wanneer daar eene rampogpartij †) wordt gehouden, zoo lichten de mooie doeken ons tegen, die van de Balineesche kunstverzameling in het Leidsch Museum de kern uitmaken. Het is alles kleur, wat we zien: warme, tintelende kleur: rood, groen, oranje, paars, met grooten durf tegen elkaar gezet, met echt Oostersche weelde.

Ja, maar — verbaast u dat niet? Is het niet eene groote verrassing, wanneer wij van alle naburige landen: van Java, Borneo, Timor, Soemba, alleen maar schaduwkleuren kennen, daar opeens die lichtmassa voor ons te zien? De overgang is zoo snel en hevig, dat wij als voor een raadsel staan en willen trachten, het leven te zien, zooals de Baliër dat ziet vanaf zijn donker, zwaarbeschaduwd eiland.

Wij Hollanders kunnen ons dat eigenllijk wel voorstellen, wij, die de zee zoo veel zien, al is het niet onder eene tropische zon. Veel wit en blauw moet daar zijn en des avonds in het Westen de rood-gouden vlammen, die we even mooi zien als hij. Alleen is dan het contrast grooter, de indruk sterker, omdat hij het licht en de kleuren ziet van onder de schaduwen zijner boomen.

Zou dat het zijn, waarom hij zoo gaarne goud door die kleurige zijden doeken weeft en waarom hij de donkere batiks van Java met bladgoud pleegt te verlichten?

Een beetje begrijpelijk wordt het nu en toch is het nog vreemd. De Balineesche kunst staat zoo geheel alleen. Zij schijnt in onzen Archipel niet te behooren. Feitelijk is daar wel iets van aan, want de Baliër is nog Hindoe. Naar geloof en zeden is hij dat en zijn smaak zal bijgevolg Hindoesch getint zijn, „Eene levende antiquiteit" noemt Dr. Juynboll het eiland Bali. Daarmede is wel al veel verklaard, maar toch nog lang niet alles.

Mogelijk, dat zijne teekenkunst ons er meer van doet begrijpen. Bezien wij daarvoor eerst de houten schotten van slaapplaatsen en de pronkvuurwaaiers, aan beide zijden beschilderd met voorstellingen uit het Ramayana-epos en ten leste de Balineesche prenten uit de collectie-Van der Tuuk, die later bij de verzameling gelegd werden.

In die schotten zien wij nu eens eindelijk

*) Zie „Gids voor de Tentoonstelling van ethnographische voorwerpen van Bali en Celebes", in September 1907, door Dr. H. H. Juynboll en H. W. Fischer, conservatoren aan 's Rijks Ethn. Museum te Leiden.

†. Feest, dat met een tijgergevecht wordt besloten.

iets, wat we nog nergens in de kunst van den Archipel aantroffen: in kleuren geschilderde voorstellingen op hout met eene daarbij passende omraming, eene schilderij in lijst aldus. Wij kiezen van die schotten n°. 54, dat, alhoewel de heer Nieuwenkamp, die het van Bali meebracht, de beteekenis er niet van te weten kon komen, door Dr. Juynboll, den kenner der Oud-Javaansche geschriften, onder voorbehoud in den catalogus verklaard is als eene kerkhofscène uit het Oud. Javaansche prozawerk Tjalon Arang. Wij zouden hier dan voor ons zien de verbranding der onderdanen van den vorst van Daha (= Kediri), door toedoen van de toovenares Tjalon Arang. De drie tafreelen, die op het eerste gezicht verward en overdruk schijnen, zijn gescheiden door aaneengeschakelde, naar éénzelfde richting zich versplitsende begroeide rotsblokken, die — sterk verstileerd — veel aan het Javaansche dolkspitsmotief doen denken. Wij zien dezelfde blokken, met fantastische bladvormen overgroeid, aan den voet van vele steenen en houten Balineesche beelden. Op Java sluiten ze zich aan bij de reliefs aan tempel Panataran en bij de Oost-Javaansche beelden der laatste Hindoe-kunstperiode, waar het enkelbladig lotuskussen, dat den Goden tot voetstuk dient, tot een weelderig-bloeiend, drukgekarteld bloemstuk is uitgewerkt. Ook in andere opzichten zullen wij zien, dat de Balineesche kunst zich bij die periode aansluit.

Van de begrenzing der tafreelen komen wij vanzelf tot de omranding van het geheel, die treffend is door een eenvoudig, krachtig en sierlijk ontwerp. Als hoofdmotief zien wij op het midden der zijden de rijpe granaatvrucht en daaruit beweegt zich aan weerskanten, naar de hoeken toe zich sluitend, eene bladerengolving in hetzelfde dolkspitsmotief, dat de tafreelen omsluit, maar in tegengestelde richting loopend. De indruk van éénheid, die door dat verband tusschen tafreelen en belijsting teweeg wordt gebracht, geeft aan dit, ook wat de teekening der figuren betreft, bijzonder mooie stuk eene hoogere waarde. Wij leeren er iets uit, wat de musea en tentoonstellingen van werken onzer meesters ons nog niet gegeven hebben: het recht, dat aan de lijst toekomt als deel van het geheel en de vorming van het verband met de voorstelling langs de grensteekening der tafreelen. Het wanhopig misgevoel van éénheid, dat de waarde onzer kunstwerken als een woekerplant beknaagt, zou door eene toetsing aan deze origineele, door primitief-zijn krachtige en logisch opgezette werken wellicht gelouterd kunnen worden.

Aan den pronkvuurwaaier, waarvan de prachtig gesneden houten steel als eene gedeeltelijke belijsting beschouwd mag worden, merken wij dezelfde éénheid van ornamentatie op.

De vlamvormige versierselen, die langs den rug van het slangenlijf (?) loopen, schijnen op den waaier als vonkenregen uitéén te spatten. Laatstgenoemd ornament is trouwens een veelgeliefd Balineesch vullingsmotief, dat zich weer aansluit bij die op de Panataran-reliefs, (zie photo's tempel Panataran bij Kediri 1904). In dezen vuurwaaier wint de bewerking van den steel het echter ver van de beschildering en dit is het, waar wij op willen komen. De Baliër is in de eerste plaats houtsnijder, in de tweede plaats prentteekenaar. Van al die prenten uit de collectie Van der Tuuk zijn de zwarte o.i de beste en deze zijn het juist, waarin wij de Balineesche houtsnijkunst in hare weelderige vlakvulling herkennen. Die teekeningen met fantastisch gestileerde vullingsmotieven schijnen ons toe ontwerpen voor houtsnijkunst te zijn, en daarom zal men van de rijke goedgevoelde lijstwerken der Baliërs in de eerste plaats notitie dienen te nemen. Een dezer platen N°. 94 geeft eene geheele reeks van snijwerkmotieven met de namen erbij, een zeer interessant gegeven voor hen, die deze kunst bestudeeren willen. Dit neemt niet weg, dat er bij die platen toch verscheidene zeer mooie zijn, zoo N°. 197, met eene voorstelling uit het raamverhaal van het Tantriboek, eene fabelverzameling en N° 208 met eene voorstelling uit de Smaradahana d.i. de verbranding van Asmara (den liefdegod).

Bijzonder mooi zijn de penteekeningen uit het „Arjuna Wiwaha", een ook in het Oud-

BESCHILDERD SCHOT VAN EEN SLAAPPLAATS.
(NO. 54 GIDS VOOR TENT. ETHN. VOORWERPEN VAN BALI EN CELEBES, LEIDEN 1907).

Javaansch bekend epos. Maar ook, wanneer de teekeningen zwak zijn, dan nog is het interessant, den Balinees als illustrator te zien en zijn deze platen de bezichtiging zeer waard. Ze berusten na de sluiting der tentoonstelling weer in de Leidsche Un. bibl.

Van de proeven van houtsnijkunst valt in de eerste plaats te roemen: N° 50 „Raamwerk boven een deur," een geschilderd stuk werk. Het heeft waarschijnlijk eene tempelversiering uitgemaakt, daar een Banaspati (monsterkop) er het midden van vormt. Daaromheen is een weelderig boeah delima (= granaatappel) ornament gebeiteld. Wij zien zoowel de rijpe, opengebarsten vrucht, waarvan de pitten blootliggen, als de bloemen en bladeren, te zamen gegroeid tot een schitterend ornament, dat dit raamwerk tot een meesterstuk van Balineesche houtsnijkunst stempeld. Ook de zonnebloem meenen wij erin te herkennen.

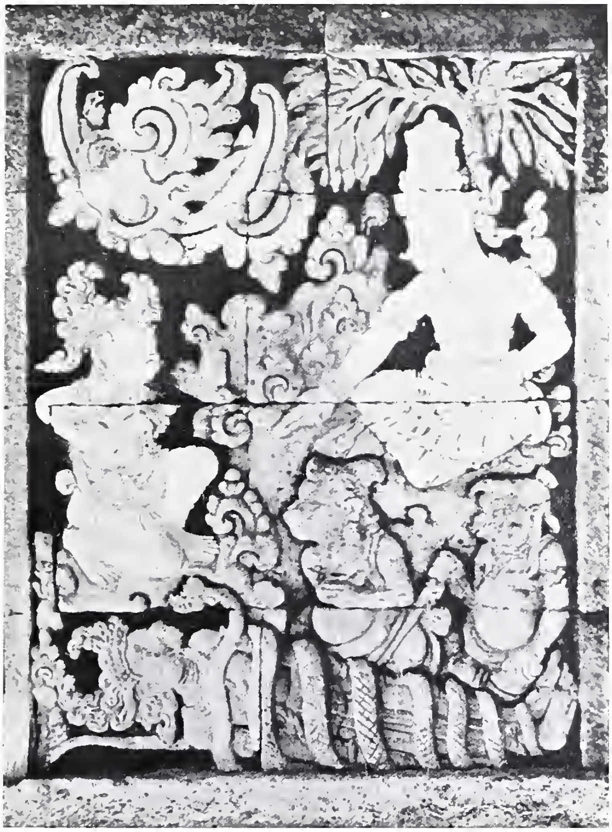

BALINEESCHE PRONKVUURWAAIER. (NO. 46 GIDS VOOR TENT. ETHN. VOORWERPEN VAN BALI EN CELEBES, LEIDEN 1907).

De deuren der onlangs verwoeste poeri van Dèn Pasar munten eveneens uit door geniale behandeling. De voorstellingen daarop zijn ontleend aan het Ramayana-epos. De granaatappel is ook in deze en andere Balineesche snijwerken het hoofdmotief.

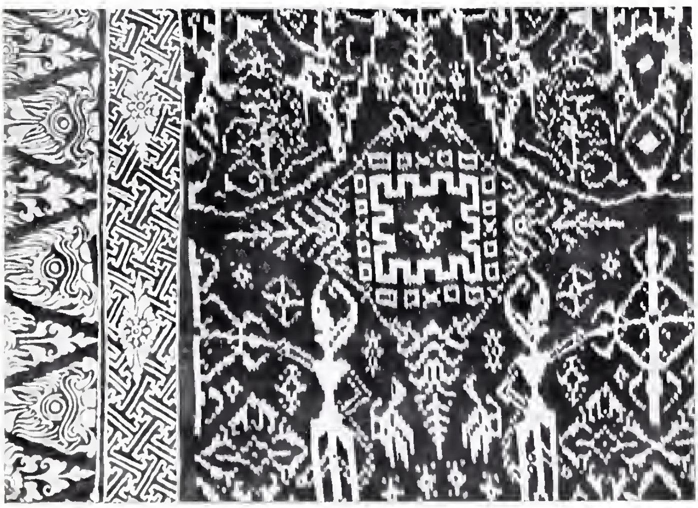
Chineesche invloed is hierin mogelijk na te speuren. Het is bekend, welk eene gewichtige rol dit motief in de gedachtenwereld van den Chinees speelt, zoowel in zijne letterkunde als in zijne plastische kunst. Ook sommige kleurverbindingen in de prenten (blauw-groen) en een sterk gebruik van geel, voornamelijk in de weefsels, doen wel aan dien invloed denken. Maar dit neemt niet weg, dat de Baliër in zijne kunst iets eigens toont, dat hij wat vreemden hem leenden, niet gedachteloos heeft nageaapt, maar heeft gebruikt en ondergeschikt gemaakt aan zijn doel. Een goed voorbeeld hiervan is de verwording van de Doerga-figuur in Balineesche handen. Deze godin, de gemalin van Çiwa, werd in den Hindoetijd voorgesteld als eene krachtige, mooie, jonge vrouw. Wij zien haar aan tempel Prambánan in Midden-Java (9de à 10de eeuw n. C.) staande op den stierdemon, dien ze juist overwonnen heeft als beschermgodin van den godenhemel. Ze pakt den demon, die zich uit den stier ontpopt heeft, bij de haren en staat daar in krijgshaftige houding, in hare acht armen de wapenen heffend, die de Goden haar schonken. Maar toch is de uitdrukking van haar gelaat hier liefelijk en toont zij zich aan ons als eene goedgunstige Godin, die het goede beschermt en het kwaad verjaagt. In de latere kunst heeft deze figuur eene gewijzigde beteekenis gekregen. In de Javaansche wayang is zij reeds lang de booze,

schrikwekkende aanvoerster der demonen en in de Balineesche kunst is dit karakter nog verder doorgevoerd. Zie maar eens de beide steenen Doerga-beelden in het Leidsch Museum (121 en 122). Eene vreeselijke furie is het, een monsterwijf, met afzichtelijke vormen en een duivelinnegezicht. Maar ondanks die afzichtelijkheid is er iets in, dat ons treft. Ons treft het, hier te zien, hoe het driftig temperament, de naïve, wilde oerfantasie van den Baliër met groote kracht door de conventie zijn heengebarsten. Het onware zoete en lieve van deze, toch van haar oorsprong uit, verschrikkelijke Godin, is er totaal uit verdwenen en ze is geworden, wat ze zijn moest: eene Godin vol boosheid, een beeld van het noodlot of het ongeluk in het leven, waarvoor de Baliër evengoed siddert als wij. En dit gevoel is losgebarsten in een fantastisch, heerlijkmooi ornament, dat de figuur overgroeid heeft als het ware, dat het reëele, tastbare eruit wegnam, en haar geheel heeft gemaakt tot decor. Die Doerga-beelden zijn haast geene aanbidbare Godinnen meer, maar hoekpilasters of zijversieringen van tempels of tempelpoorten. Hare decoratieve eigenschappen maken hare waarde uit. Zij kunnen als proefstukken gelden van de kunst van het geheele Maleisch-Polynesische ras.

RELIEF VAN DEN TEMPEL PANATARAN (OOST JAVA) MET BEGROEIDE ROTSBLOKKEN IN HET DECOR.

In waarheid zijn de meeste houten beelden van Bali en Lombok niet anders dan tempel- of woningversieringen. Gewoonlijk doen zij dienst als lansdragers en stellen meestal figuren uit de heldenepos voor. Eene lange rij van zulke lans- of krisdragers zien wij in het Museum aanwezig, allen bontbeschilderd in zuiver-Balineeschen stijl, krachtig en vlug gesneden, de meeste in sterke actie voorgesteld. Zij staan op Bali en Lombok paarsgewijze voor de woningen der grooten, ook voor de tempels en er gaat eene beschermende

GEWEVEN BALINEESCH MANNENKLEED, ORNAMENT MET MENSCHFIGUREN.

kracht van uit. Wij vinden ze vreemd, zij het ook mooi, zooals wij de geheele Balineesche kunst vreemd en bijzonder vinden, maar in dien stijl passen ze; zij sluiten zich aan bij de kleeding van het volk en bij de keurige houtsnijversiering der Balineesche huizen.

Over alle takken van kunst: wapen- en goudsmeedkunst enz. uit te weiden, zou onte ver voeren. Alleen van de weefsels dienen wij nog een en ander te zeggen. Het batikken komt daar — als bekend — niet voor. De batiks, die er gedragen worden, zijn ingevoerd uit Java. De weefkunst staat er daarentegen zeer hoog. Bekend is het ikat (bindings)-procédé, dat de omtrekslijnen der figuren een weinig doet trillen en de kleuren laat inéénsmelten, waardoor zoo'n ikat-weefsel vaak eene warme, mooi versmolten kleurverbinding te genieten geeft. De Balineesche weefsels in het Leidsch Museum zijn meest van zijde, maar enkele zagen wij er van katoen en juist in deze komt de goede werking van het procédé bijzonder uit. Een mannenkleed (sapoet) N°. 24 van vrij grof katoen trof ons door verrukkelijke nuanceering. Het was dubbel geïkat *) in een geometrisch patroon in twee kleuren: een warm koffiebruin, dat zich tot zwart verdonkerde, op een grond van ivoorwit en gaf den indruk van eene schildering op fluweel. De franjeëinden waren met gouddraad doorwerkt.

BALINEESCH SNIJWERK, HOUTEN BEELD, VOORSTELLENDE EEN APENAANVOERDER UIT HET RAMÂJANA.

Zijde is er echter het meest gebruikte materiaal en daar de kleuren zich gewoonlijk ongedempt voordoen, krijgt men in hoofdzaak een indruk van praal, van aan riten en ceremoniën gebonden zijn.

Wat de motieven betreft, wij ontmoeten in die doeken vaak het djelamprang (8 stralig bloemen) motief der Hindoe's, dan de Kota Mesir (= burcht van Egypte), een bastionvormig ornament, dat als ruitvulling dienst doet, en verder vele patronen, waarvan de namen hier niet bekend zijn, en die wij daarom moeilijk kunnen vatten, want ze zijn alle sterk gestileerd. In vele doeken speelt de menschenfiguur eene groote rol. Dit motief kan ons niet behagen. Er is iets wreeds, iets menschonteerends in, dat doet denken aan de offers, die daar vóór het verbod onzer Regeering eeuwenlang in fanatieken godsdienstijver gebracht zijn geworden.

Ondanks veel, wat wij sympathiek vinden

*) d. i. zoowel op de ketting als op den inslag beschilderd.

in dien bijzonderen kunststijl, is er toch ook veel wat ons beklemt en ver staat, veel, wat zich aansluit bij den poepoetan, den zelfmoord en masse, die nog zeer onlangs den koelvoelenden Westerling met van schrik vermengde bewondering vervulde en bij de weduwen- en slavenverbranding bij de lijkplechtigheden voor vorsten.

Een sterk gevoel voor eigen en haat tegen al wat vreemd is, een ons onbegrijpelijk kruipen voor den hooger geborene, eene doodverachtende aanhankelijkheid van slaaf tot heer, van vrouw tot man, van leek tot priester, eene blinde vereering voor de ceremonie, den ritus van het voorvaderlijk geloof en een slaafsch vasthouden aan de traditie, ziedaar de karaktertrekken van het volk, die zijne kunst beïnvloedden en voerden in een weg, die zich van den onzen afwendde, en dien wij daarom moeite hebben, te zien en te begrijpen. De vlammen van het lijkverbrandingsfeest, van offervuren aan sombere Goden, een zucht naar opwindende, wilde vermaken tintelen in die van goud doorschemerde, kleurige weefsels.

Nu moeten wij eens wat verder gaan staan en we zien het donkere eiland als een aloonaloon in feestdos, klaar voor eene rampogpartij, met brandende fakkels boven de hokken, de lansdragers in vastaanééngesloten rijen rondom, overal, veel bonte zijden wimpels.

BALINEESCH SNIJWERK, HOUTEN BEELD, VOORSTELLENDE BHÎMA.

GEERT VAN WOU, DE OUDE

☐ ☐ DOOR A. J. REIJERS. ☐ ☐

„..... vielleicht der grosste Glockenkünstler der „Geschichte, war der als Schopfer der grossen G l o- „r i o s a zu Erfurt weltbekannte Gerhard de Wou „aus Campen." — Dr. J. B. NORDHOFF. Rede gehouden bij de Winckelmannfeesten te Bonn, 9 Dec. 1872.

Het is bekend, dat de gebroeders Petrus en François Hemony, in de zeventiende eeuw, eerst te Zutfen, daarna te Amsterdam als klokgieters werkzaam, in hun vak groote kunstenaars waren; dat kan ieder weten, die de mooie carillons van Amsterdam en menig andere Hollandsche stad heeft hooren bespelen, ieder die van Mechelens hoogen Belfrood de zilverklanken van Petrus Hemony's klokkenspel heeft mogen hooren.

Van minder bekendheid is het, dat in het oude Kampen heeft geleefd en gewerkt een geschut- en klokgieter, die nog door kunstgeleerden wordt genoemd als een van de grootste meesters der klokgieterskunst uit het tijdperk van het laatst der vijftiende- en den aanvang der zestiende eeuw; — we bedoelen Geert van Wou.

In de Bovenkerk te Kampen, de plek waar zijn stoffelijk overschot werd bijgezet, is in de afgeloopen maand een gedenkplaat voor dezen kunstenaar onthuld. — *)

De klokgieterskunst verheugt zich niet in een populariteit, welke andere kunsten ten deel valt en zoo is dan ook de klokgieter, evenals gewoonlijk de bouwmeester, het stiefkind van de historie.

Maar 't kunstzinnige publiek begint allengs toch ook de architectuur naar waarde te schatten, men gevoelt, dat het artistieke, in welken vorm ook, altijd weer uit dezelfde bron opwelt, n.l. uit het scheppend vermogen van den artist, die stof weet te bezielen, die de materie doet kristalliseeren tot kunst. —

Hoewel aangaande de geschiedenis der klokgieterskunst al veel is geschreven en gesproken, worden wij toch aangaande haren oorsprong nog in het onzekere gelaten. Hare historie verliest zich in den nacht der eeuwen en of de Italianen dan wel een der volken van de Germaansche landen de eer toekomt de kerkklokken het eerst te hebben gegoten, is ons onbekend. —

In de zesde eeuw, ten tijde van Gregorius van Tours, †598, vinden we voor de eerste keer van klokken melding gemaakt. De naam „Campana", welk woord ook bij Noordelijke schrijvers wordt aangetroffen, wil men wel eens als bewijsgrond aanvoeren voor de Italiaansche afkomst der torenklokken. Evenwel, we weten, dat in het Frankische rijk reeds in de zevende eeuw de kunst van het klokgieten met succes werd beoefend.

Voor de oorspronkelijk zeer kleine klokken was het niet noodig die grootsche torens te bouwen welke in lateren tijd verrezen, die van zoo'n grooten invloed zijn geweest op de architectuur van het christelijk bedehuis en later ook op artistieke wijze aan menig gebouw van profane strekking zijn toegepast

Aanvankelijk bouwde men kleine klokkentorens, die met het kerkgebouw een geheel uitmaakten. Toen men later monumentale torens schiep, was de strengheid en eenvoud der orde van de Cistercienzen (gesticht te Cluny, in Bourgondië) oorzaak, dat op de gebouwen dier orde, — waar slechts met één klein klokje mocht worden geluid —, torens verrezen, klein van afmeting en eenvoudig van architectuur.

Geert van Wou's grootvader was Johannes van Hintham. Hintham, een dorpje tusschen 's Hertogenbosch en Rosmalen gelegen, is, voor zoover wij weten, de bakermat van het vermaarde geslacht.

In het poortersboek van 's Hertogenbosch lezen wij, dat den 27en October 1472 als poorter werd ingeschreven „Wilhelmus de Woude, klokgieter van Hyntham".

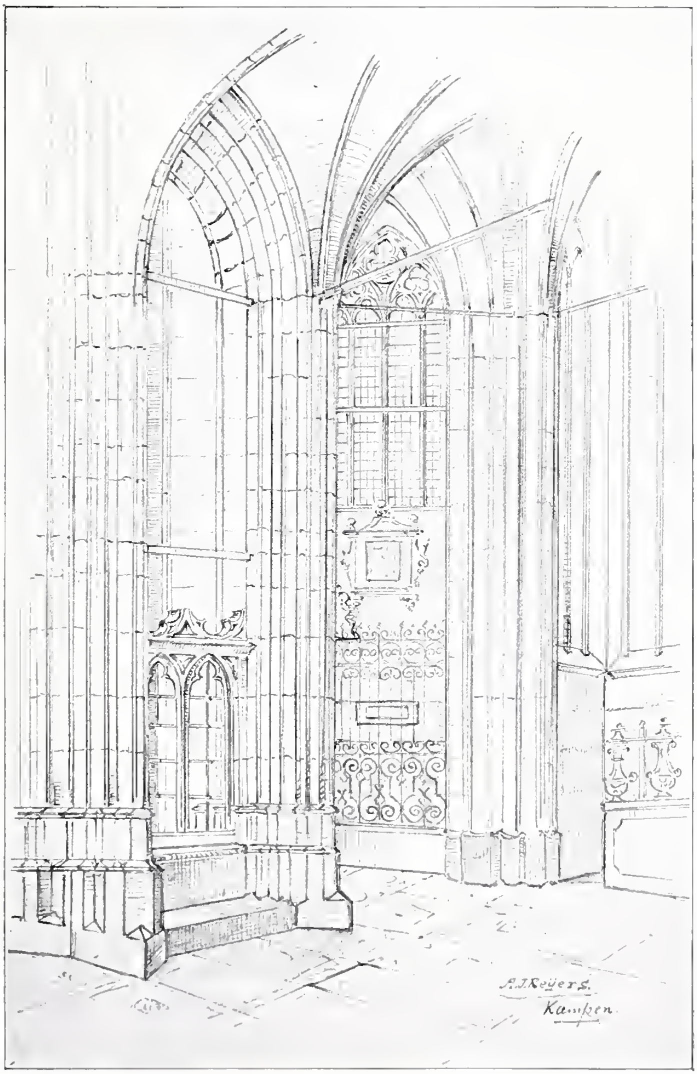
*) Zie o.m. aangaande Geert v. Wou: F. A. Hoefer. De klokken in den Nieuwen Toren en in den toren der Bovenkerk te Kampen. — En „Het Gildeboek", deel II 1877. —

Deze Willem, overl. in 1474, was de vader van Geert en verder vinden wij in genoemd poortersboek vermeld, dat 6 September 1474 Meester Gerhardus de Woude, zoon van Willem den klokgieter, burger van 's Hertogenbosch is geworden. —

Willem was de eerste die den naam Van Wou aannam, welke naam later door alle leden van het geslacht werd gevoerd. —

Een oorkonde, berustende in het oud-archief te Kampen, deelt ons mede, dat Geert van Wou den 31sten Januari 1481 met kerkmeesteren der O. L. Vr. kerk te Kampen eene overeenkomst sloot voor de leverantie van eentweetal klokken; sinds dien tijd vestigde zich meester Geert als inwoner van de IJsselstad; in 1482 komt Van Wou's naam voor in de schepenmemorie.

In het jaar 1480, den 4 Juli, gaf de regeering van Harderwijk, op verzoek van het bestuur der stad Kampen, Geert van Wou, klokgieter van 's Hertogenbosch, vergunning om met vijf zijner gezellen op zijne reis naar en van Amsterdam, voor het koopen van gietmateriaal, benoodigd voor de te Kampen te gieten klokken, Harderwijk op de heen- en terugreis te mogen passeeren.

ACHTER HET KOOR IN DE BOVEN- OF ST. NICOLAASKERK TE KAMPEN. GEERT VAN WOU WERD BEGRAVEN OP DE PLAATS ACHTER HET HOOGALTAAR, TUSSCHEN DE BEIDE MEEST NAAR VOREN KOMENDE PIJLERS.

De Kamper klokgieter werd niet alleen in onze gewesten geroepen om proeven van zijne kunst te leveren, ook buiten onze grenzen was de naam Van Wou bekend.

Geert zal het geheim zijner kunst zeker van zijn vader, Willem, hebben medegekregen, terwijl die vermoedelijk weer zijn vader Johannes van Hintham tot leermeester heeft gehad.

We lezen, dat Geert's grootvader, Johannes, in 1428 een klok goot voor den toren der O. L. Vr. kerk te Kleef en dat Geert's vader, Willem, voor den toren der St. Victorskerk te Xanten in 1461, een klok leverde.

Van den vermaarden Geert van Wou worden o.m. in de torens der volgende plaatsen van ons land klokken gevonden: Haarlem, Weesp, Enkhuizen, Utrecht, Amersfoort, Zwolle, Oldenzaal, Arnhem en in zijne stad Kampen. In het buitenland worden van dezen meester klokken aangetroffen in de torens van Hamburg, Lubeck, Xanten, Calcar, Ahaus, Munster, Recklinghausen, Emmerik, Kranenburg, Erfurt, Gjer-

ning (bij Randers, op Jutland) en meer andere steden. *)

Wanneer wij in aanmerking nemen, dat in Van Wou's tijd in Duitschland vermaarde klokgieters, als de leden der families Dortmund, Baudicke en anderen werkzaam waren, en dat in de beroemde Benedictijner abdij te Tegernsee, in Beieren, in de middeleeuwen, behalve andere technieken en kunsten ook de klokgieterskunst tot eene buitengewone hoogte was opgevoerd, dan moeten we wel eerbied hebben voor het talent en de kunstvaardigheid van Geert van Wou, daar wij zien, dat hij juist bij onze Oostelijke buren herhaaldelijk geroepen werd om eervolle opdrachten uit te voeren.

SALVATOR. KLOK VAN GEERT VAN WOU IN DEN NIEUWEN TOREN TE KAMPEN.

Het was in het jaar 1497, dat onze meester met vier zijner gezellen naar het oude Erfurt toog om daar voor drie kerken de thans nog beroemde klokken te gieten.

Van Wou en zijn gezellen waren den 16en Mei van dat jaar aldaar gearriveerd.

In de „Roode Leeuw," aan de Salsgassemecke, houdt de meester verblijf. Drie maanden blijft hij te Erfurt en giet daar behalve genoemde G l o r i o s a, ook de O s a n n a en de z. g. S c h r e i e r.

Een tijdgenoot, Konrad Stolle, destijds vicaris der Severuskerk te Erfurt, beschrijft ons de plechtigheid van het gieten der G l o r i o s a.

Het was op den avond van St. Kiliaansdag, dat met de voorbereidende werken, onder persoonlijke leiding van den meester, werd aangevangen. Des avonds 10 uur was de klokkespijs tot gieting gereed. Toen kwamen de heeren van het Domkapittel, in vol ornaat, in wier tegenwoordigheid de gewichtige gebeurtenis zou plaats hebben. En toen het 's nachts twee uur sloeg „do was das wergk lobelichen vund follekomen wol vorbracht vund alles fol. Do sungen die hern „Te deum laudamus." *)

Met de gieting der G l o r i o s a vooral, slaagde van Wou zóó volkomen, dat deze klok der O. L. Vr. kerk van Erfurt, — na de keizersklok in den Keulschen Dom de grootste klok van Duitschland, — nog heden geldt als een der beroemdste meesterwerken van klokgieterskunst.

Wordt de G l o r i o s a geluid, dan klinken hare klanken over Gotha en Weimar, dan wordt zij vier mijlen rondom Erfurt gehoord, verkondigende nog den roem van haren maker.

De „klokke R o e l a n d" in de St. Bavo te Gent, in Vlaanderen, is het model geweest voor de groote klok der St. Bavokerk aan de Groote Markt te Haarlem. Ons wordt medegedeeld, dat kerkmeesteren dier stad Geert van Wou in 1503 opdracht hadden gegeven naar Gent te reizen om de „R o e l a n d" aldaar op te nemen en „de maet daer af te nemen", teneinde de klok te Haarlem naar die gegevens te maken. Nog dagelijks kan men daar van Wou's R o e l a n d hooren.

De Kamper meester heeft niet alleen om het zuivere toongehalte zijner klokken zich een beroemden naam verworven, van bizondere

*) De klok te Gjerning werd gegoten Anno 1503. Zie Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, af F. Uldall, architekt, bei Lehmann en Stage, Kopenhagen.

De oudste ons bekende klok van G. v. Wou dagteekent van 1476 en hangt in den toren te Elten, waar de gieter zich Gert van Wou noemt.

*) Konrad Stolle, Thuringisch-Erfurtische Chronick, uitgegeven door K. Fr. Hesse, Stuttgart 1854.

Volgens Stolle is dus 8 Juli de datum dat de klok gegoten werd, evenwel geeft het Journal, te Erfurt gehouden, 16 Augustus als den dag der plechtigheid aan.

waarde zijn ook de gevoelvolle vormen zijner scheppingen. De versiering der klokken was voor Van Wou een werk van zorg en toewijding. Het is belangwekkend na te gaan met hoeveel gevoel en kunstzin de verdeeling en rangschikking der letters zijn verzorgd Behalve deze versieringen zijn het de beeldreliefs, welke Van Wou's klokken haar artistiek karakter geven. Deze figuren zijn het die ook onze belangstelling vragen en ons een meester doen kennen van ongemeene begaafdheid.

Wij kunnen niet met zekerheid zeggen of die fraaie beeldwerken van Van Wou's klokken door den gieter of door een ander kunstenaar zijn geboetseerd; doch wanneer we zien, dat Van Wou steeds bizonder fraaie reliefs op zijn klokken goot, dan blijkt toch daaruit, dat hij zich in de versieringen zijner klokken ook hooge eischen stelde.

Zien we die fraaie proeven van laat 15e eeuwsche gietkunst, dan wordt ons oog gestreeld door het gevoelvolle modellé, het stijlvolle der beelden, het koninklijke van den Salvator. In de St. Maarten, die den melaatsche in doeken gewikkeld, een muntstuk geeft, treft ons de uitdrukking van het gelaat, het waardige in de houding, en de weelderige plooien — in 15e eeuwschen trant, — van het bisschoppelijk kleed. Het toont alles de hand van den kunstenaar.

Omdat deze beeldwerken, hoog in torens hangende, moeilijk te bezichtigen zijn, was het een goede gedachte die af te gieten. Nu zijn deze reliefs van de klokken te Kampen, voor den belangstellende op de binnenplaats van het Rijksmuseum te Amsterdam tentoongesteld, zoodat zij uit donkere klokkenkamers van hooge torens ons nader zijn gebracht.

De figuren en ornamenten der klokken van Van Wou zijn dan ook naar onze meening belangrijk voor de geschiedenis van de geelgieterskunst der 15e eeuw.

ST. MAARTEN. KLOK VAN GEERT VAN WOU IN DE ST. NICOLAAS- OF BOVENKERKTOREN TE KAMPEN.

Want Van Wou was een kind van zijn tijd en Gothiek zijn zijne figuren en randschriften. Gewoonlijk voert hij zijne klokken sprekende op en laat die, behalve een gewijde zin of stichtelijk vers, zeggen: „Gerhardus de Wou me fecit", hierop volgt dan: „Anno Domini" en het jaartal *).

Was Van Wou beroemd klokgieter der laat-Gothische periode, zooals reeds is gezegd waren het de gebroeders F. en P. Hemony te Amsterdam, die als zoodanig de eer der Renaissance ophielden; en het moet erkend worden, dat deze zeventiende eeuwers hun voorgangers overtroffen in de kunst van een z.g. speelwerk in zijn geheel „op malcanderen accorderende" te maken. Het ornament der Hemony's, dat veelal dartele kinderfiguren, tusschen acanthusbladeren, toonen ontlokkende aan klokken, lieren, fluiten, triangels, enz. tot motieven heeft, geeft ons de volbloed Renaissance-kunstenaars te zien. Ook die meesterstukken verdienen èn om de zuiverheid van toon èn om de fraaie reliefs nog onze bewondering.

Kampen mag er zich op beroemen negen en twintig klokken te bezitten van François Hemony, die hangende in den nieuwen toren aldaar, met de vier groote klokken van Geert van Wou, (behalve een klok van Kiliaan Wegewaert en een van L. Haverkamp) het carillon uitmaken.

In de Boven- of St. Nicolaaskerktoren te Kampen hangen van Van Wou de St. Maarten en de St. Petrus.

*) Sommige opschriften zijn ietwat anders; bijv. dat op de Gloriosa te Erfurt luidt o.m.: Gerhardis de Wou de Campis me fecit Anno Domini MCCCCLXXXXVII.

Het was niemand minder dan de vermaarde François Hemony, die de klokken van zijn beroemden voorganger Geert van Wou te beoordeelen had en wien werd opgedragen de ontbrekende klokken voor het te maken klokkenspel bij te leveren.

In het jaar 1657, den 26en November, bevond zich F. Hemony voor dat doel te Kampen. Den 27en November d.a.v., zoo lezen we, bezocht hij met gedeputeerden de Boven- of St. Nicolaaskerk „om te hooren off de groote clocke wel mede int speelwerck solde connen gebracht worden."

Na deze onderhandelingen en dit onderzoek werd den volgenden dag het contract tot levering door de stedelijke regeering en meester Hemony geteekend. Hij verbond zich o.m. om te Kampen te leveren de klokken „op malcanderen accorderende en soo melodieus van resonants, als in dese landen en elderts sal connen gevonden worden."

ST. NICOLAAS. KLOK VAN GEERT VAN WOU IN DEN NIEUWEN TOREN TE KAMPEN.

„Ende voort die anderen geschreven oude clocken mede in sodaenig accorderen, dat alle onpartydige meesters en musicyns sich des verstaende, die de heeren souden willen daer oproepen, sullen moeten bekennen, dat sulcks niet beter en con gedaen worden. voor den prijs als naer gelegentheyt van het werck daer aen te doen redelyck sal worden geoordeelt."

Verder bedong Hemony alle „oude clockenspys alsmede hetgeene uyt de oude clocken gedraeyt off affgenomen sal worden," dit zou hij „in betaeling aennemen voorde hoogste marckgang." *)

We mogen dus onderstellen, dat Hemony eenige klokken van Van Wou op toon heeft uitgedraaid.

Nog een eeuw na het overlijden van Geert van Wou komen te Kampen als klokgieters voor eenige leden der familie Wegewaert. In 1627 goot Kiliaan Wegewaert voor Kampen een klok, welke ook een der „oude clocken" is waarvan Hemony spreekt in zijn overeenkomst met het stadsbestuur.

Toen Hemony in 1657 voor Kampen werkzaam was, werd dus wellicht de klokgieterskunst niet meer aldaar uitgeoefend.

Op den 23en December, twee dagen voor Kerstmis, van het jaar 1527 werd het stoffelijk overschot van Geert van Wou bijgezet in de Boven- of St. Nicolaaskerk te Kampen.

In deze kerk, waarin hij wellicht met zijn vrouw, Clara, in den echt werd verbonden, waarin hij misschien zijn vier zonen: Willem, Jasper, Johan, Geert; en beide dochters: Mitte en Jutte, te doop hield, zou ook zijn stof rusten.

Zijn graf werd met een fraai gedenkteeken versierd, waaruit wel blijkt, dat meester Geert een geacht en vermogend man moet zijn geweest. Trouwens dit laatste wordt ook bevestigd door het feit, dat hij met Geert van Hengelen aan de Bovenkerk een gebrandschilderd raam schonk.

Het moet wel een plechtig en droefstemmend oogenblik zijn geweest toen de lijkkist, waarin het stoffelijk omhulsel van dezen doode, onder de kerkgewelven werd weggedragen naar zijn laatste rustplaats; achter het hoogaltaar in genoemde kerk.

Het is hier als wordt dit tafereel uit de historie ons voor den geest getooverd. Deze plaats betreedt men met een gevoel van piëteit.

„Toen bracht mijn geest mij naar het ver

*) Zie het artikel van Mr. J. Nanninga Uitterdijk in de verslagen en mededeelingen der vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. 8e deel, 1e aflevering. Zwolle 1885.

verleden, waarvan de tijd steeds verder, verder schrijdt, . . ." hooren wij Jacques Perk zeggen.

We verbeelden ons te hooren de in het kerkgebouw wegsmeltende echo's van het voetgeschuifel der gildehoofdmannen, die als dragers langs de lijkbaar de geopende groeve naderen. We hooren de torenklok, die de uitvaart van zijn maker luidt.

Waaraan hebben die klokken al niet uiting gegeven! Zij werden geluid bij droefheid en vreugde, bij het oproepen der geloovigen ter kerk, bij nationale feesten, bij blijde inkomsten. Door menig dichter zijn die oude beiaarden bezongen en ook onze Vondel doet de klank der klokken tot vreugdetoonen aanstemmen, wanneer hij in zijn „verovering van Grol" zingt:

„Doen klonck de blyschap op met zegeklocken helder,
„Uyt vruchtbre Betuwe en het strijdbre land van Gelder,
„Uyt Zutfen, Deventer, uit Doesburgh, Kampen, Zwol,
En alle plecken; wie 't veroveren van Grol
Tot rust streckt: Vries en Zeeu, en Stift en Holland schateren:
Vlietnymphen haer' perruyck, ten vrygevochten wateren
Uytbeuren met haer' stem, en danssen op den vloed,
En Zephyr vaert den Vorst dien zegegalm te moet."

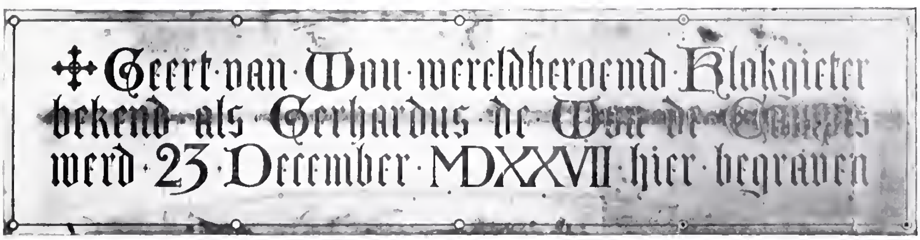

MADONNA EN 2 SCHILDEN MET HUNNE SCHILDHOUDERS. KLOK VAN GEERT VAN WOU IN DEN NIEUWEN TOREN TE KAMPEN.

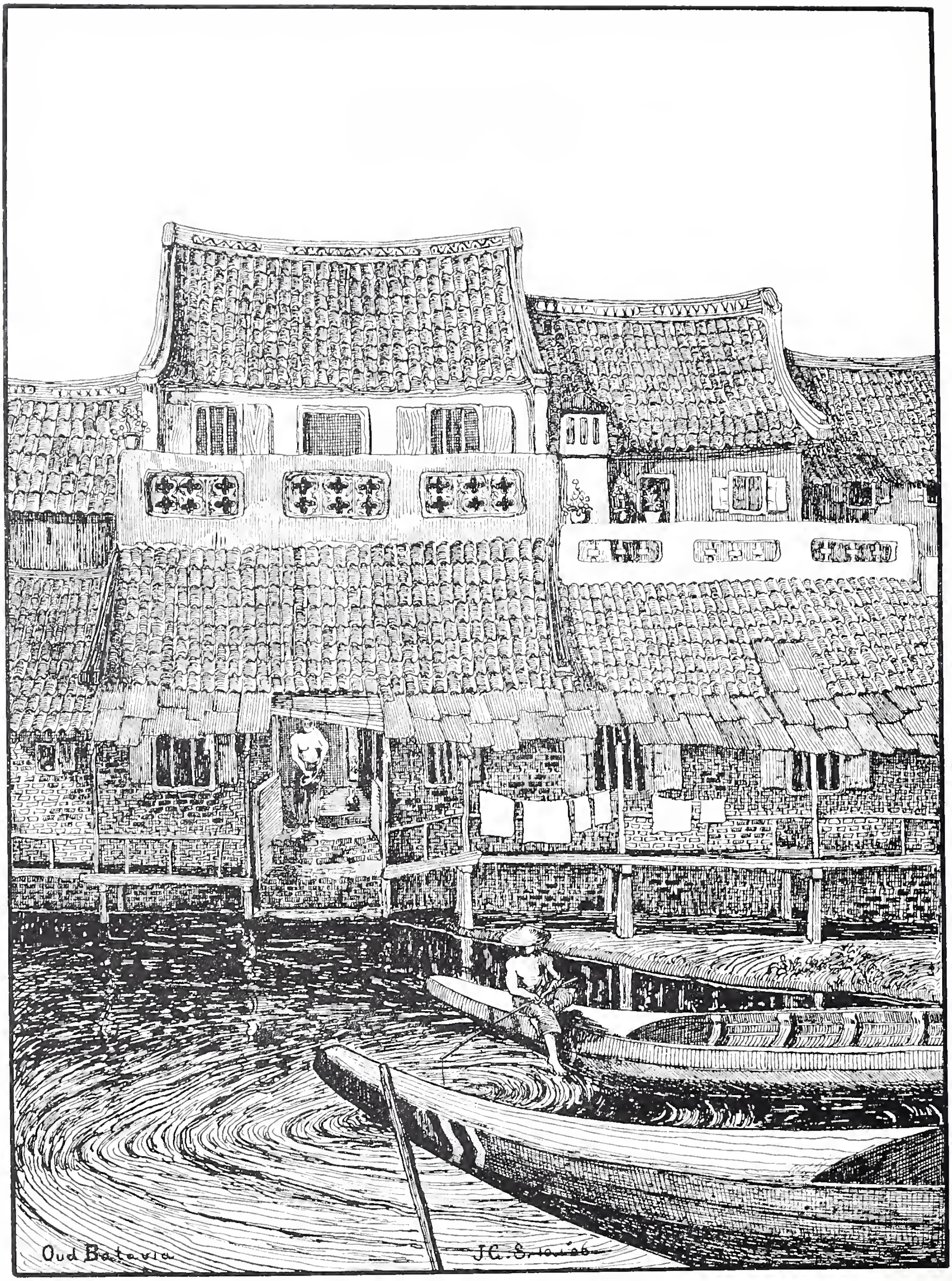
En zeker heeft toen menige klok van onzen beroemden van Wou gebeierd.

Nog elken Zondagmorgen wordt, voor kerktijd, te Kampen een der klokken van Van Wou geluid, dan galmen de zware klanken uit de hoogte van den Bovenkerktoren over de aloude stad. En ieder half uur speelt in deze veste het carillon van den nieuwen toren zijn opwekkende liederen. Dan huwt zich de magistrale klank der klokken van Van Wou aan de welluidende melodie der scheppingen van Hemony.

En het is aangenaam die klanken op te vangen, welke blij-op klinken door de ijle lucht der IJsselstad.

KOPEREN GEDENKPLAAT VOOR GEERT VAN WOU, GEPLAATST DEN 13DEN OCTOBER IN DE BOVENKERK TE KAMPEN. ONTWORPEN DOOR DR. P. J. H. CUYPERS.

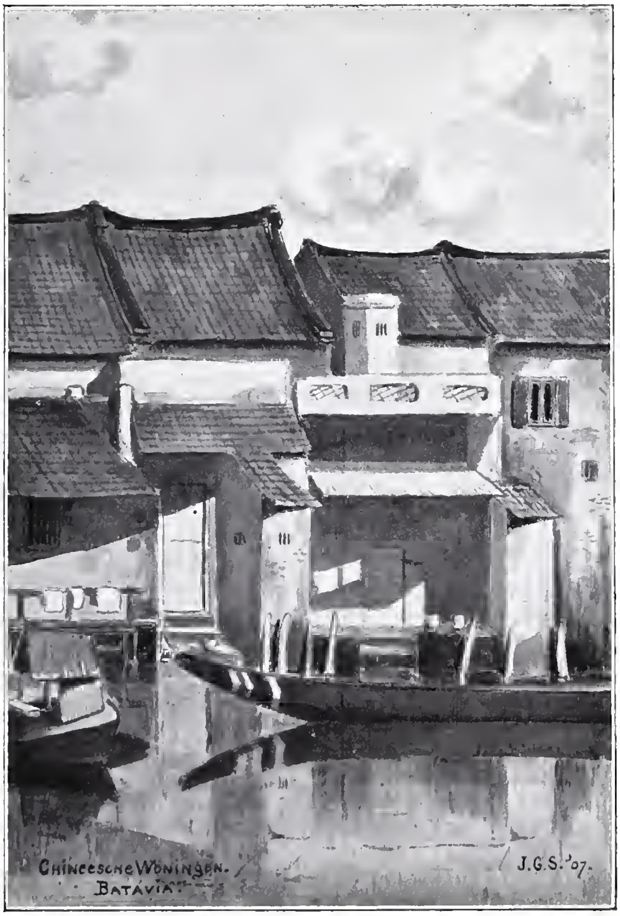

OUD-BATAVIA, NAAR EEN TEEKENING VAN J. G. SINIA.

OM EN OP DE REEDE VAN BATAVIA

DOOR OLIVARBO.

Voor Batavia, de stad door Jan Pieterszoon Coen gesticht op de puinhoopen van het door hem en zijn avonturiers verwoeste Jacatra, en die later den trotschen bijnaam verwierf — of zich toeëigende — van „Koningin van het Oosten", is het tijdperk van glorie reeds lang voorbij. Wegens hare ongezonde ligging in de onmiddellijke nabijheid van eene moerassige kust, werd de „Oude Stad", zooals zij in den volksmond heet, ongeveer een eeuw geleden gaandeweg door de Europeesche bewoners ontruimd. Die bewoners vestigden meer landwaarts in hun woonkwartieren en schonken zoodoende het aanzijn aan de „Bovenstad", ook wel genoemd Weltevreden, hoewel met deze laatste benaming oorspronkelijk slechts werd aangeduid een klein gedeelte van het Europeesch wooncentrum, n.l. dat, waar de gouverneur-generaal Daendels zijn „Paleis" — thans dienend tot onderdak van verschillende gouvernementsbureaux — en zijne militaire kampementen bouwde.

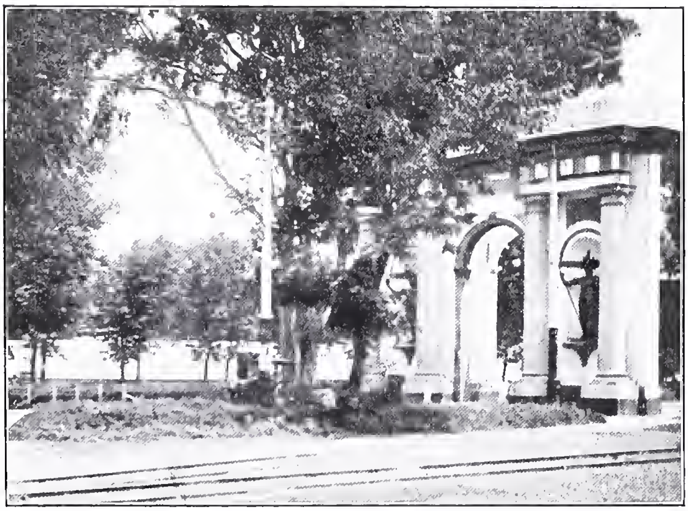

CHINEESCHE WONINGEN TE BATAVIA, NAAR EEN TEEKENING VAN J. G. SINIA.

Oud-Batavia wordt sedert zoo goed als uitsluitend bewoond door Inlanders en Chineezen, terwijl het voor de Europeanen alleen nog maar dient als handelskwartier. Elken morgen vroeg begeven zich de honderden vertegenwoordigers van den Europeeschen handelsstand per electrische- of stoomtram, per rijtuig, automobiel, motor- of gewone fiets van hunne woonoorden in de Nieuwe Stad naar hunne kantoren en pakhuizen, gelegen in hetgeen de bescheidenlijk zich met Londensche handelsmagnaten op één lijn stellende Bataviasche Mercurius-dienaren de „City" gelieven te noemen. Deze dagelijksche exodus, gevolgd door een terugkeer 's avonds naar de Bovenstad, op het eerste gezicht wel wat mal schijnend, heeft echter een historischen grond. Toen n.l. Batavia ophield tot vast woonoord te strekken aan Europeanen, behield het nog lang daarna zijne beteekenis als havenstad. Alle van buiten aanloopende, met handelswaar bevrachte schepen, lieten het anker vallen op de oude reede, die sinds de dagen van de Oostindische Compagnie als centraal navigatie-rendez-vous had gediend. Ter vermijding van noodelooze transportkosten, vooral ook daar wegens de gebrekkige communicatiemiddelen te land, de distributie der handelsgoederen over Nederlandsch-Indië voor het grootste gedeelte geschiedde met behulp van kustvaartuigen,

bleef het dus voor den handel van belang zijn pakhuizen en entrepôts en bijgevolg ook zijn kantoren in de Benedenstad gevestigd te houden. Na de voltooiing, in de tachtiger jaren, van de een achttal kilometers Oostwaarts gelegen, door spoorwegen met het binnenland verbonden haven van Tandjoeng Prioek, verviel het voornaamste motief om het handelskwartier gevestigd te houden in het overdag snikheete en stoffige Oud-Batavia, maar oude gebruiken hebben een taai leven en zoo zien wij dan ook nog heden ten dage Batavia's handel zich in de Benedenstad concentreeren.

Hebben dus Oud-Batavia en zijn reede veel van hunne vroegere beteekenis verloren — de laatste echter met dien verstande, dat de belangrijkheid nog steeds voortleeft in de bovengenoemde haven, die nog binnen het kustgebied der reede gelegen is — pittoresk zijn zij beide nog in hooge mate. Oud-Batavia vertoont in zijn opzet een typisch Oud-Hollandsch cachet, te opmerkelijker, waar de in lateren tijd in Nederlandsch-Indië gestichte steden en plaatsen een specifiek Indisch karakter hebben, niet te vergelijken met iets van dien aard in Europa. Eene Indische plaats, ook Nieuw-Batavia of Weltevreden, bestaat eigenlijk uit een verzameling van door min of meer ruime erven omgeven villa's, die slechts bij uitzondering meer dan één en nooit meer dan twee verdiepingen hoog zijn. In Oud-Batavia niets van dat alles. De huizen, bijna zonder uitzondering van twee — een enkele maal drie — verdiepingen, sluiten rij aan rij tegen elkander aan, op deze wijze den indruk makend van eene achterbuurt in eene Nederlandsche stad.

OUDE STADSPOORT.

Verder naar de kust toe verandert het aspect weer: in de buurt waar vroeger de stadswallen waren, treft men de overblijfselen daarvan aan, n.l. schoone lanen, beschaduwd door eeuwenoude boomen. Precies als de voormalige bolwerken der vele ontmantelde vestingen in Nederland. Op een zeker punt wordt de aandacht getrokken door een der oude stadspoorten, die men als een soort van arc de triomphe heeft laten staan, hoewel de wallen, die eertijds ter weerszijden er tegen aansloten, al sinds lang gesloopt zijn en het verkeer tegenwoordig inplaats van onderdoor de poort er meestentijds langsomheen gaat. Een beetje gek in deze eenigszins antieke omgeving doen de rails van de stoomtram en een paar hooge palen voor electrische booglantaarns.

Den ouden stadswal daarop een eindweegs Westwaarts volgend, staat men plotseling verrast stil. Ware het niet dat het brandend zonnetje ons terdege er aan herinnert, dat wij in de tropen zijn, dan zou men zich verplaatst wanen in een der oude stadjes van Noord-Holland. Want, zoowaar, voor onze oogen verrijst een typische dubbele ophaalbrug, in het ouderwetsch model, dat men b.v. te Alkmaar bij de vleet aantreft. Aan den overkant zien wij reusachtige pakhuizen, vroeger meestal tot aan den nok vol, doch tegenwoordig de voetstappen van den eenzamen wandelaar daarbinnen hol terugechoënd. 't Is de zoogenaamde „Groote Boom", d.w.z. het douanestation, ook thans nog als zoodanig gebezigd wordend, doch grootendeels aan beteekenis ingeboet hebbend, daar de groote booten thans alle te Tandjoeng Prioek hun lading lossen en nog slechts enkele zeilschepen

de oude reede trouw blijven en met intermédiair van laadprauwen hun carga in de reusachtige entrepôts aan den Grooten Boom opleggen.

Indien men van de zooeven genoemde Stadspoort zijn schreden naar het Noorden, dus naar de zee richt, passeert men eerst een draaibrug en komt dan voorbij den met een hek afgesloten ingang van een soort batterij tegen den B. V., dat is de beroemde Buitenlandsche Vijand, die den Indischen militairen autoriteiten den slaap ontrooft, al is hij op het oogenblik nog ver te zoeken. De ligging van het fortje wordt, behalve voor eenige ingewijden, schrikkelijk geheim gehouden, doch kan door iederen Inlander uit de buurt nauwkeurig worden aangegeven. Enfin — pourvu qu'on s'amuse — onze Nederlandsch-Indische landsverdedigers mogen ookwel hun stokpaardjes hebben. Linea recta nadert men nu de Oude Haven van Batavia, naar zee uitmondend door een tamelijk nauw bovenkanaal. Te voren heeft men echter weer een Alkmaarsch ophaalbruggetje moeten passeeren, geslagen over een oude gracht of vaart, die achter langs, d. i. zuidelijk van de haven stroomt en zich iets verder Westelijk vereenigt met een der gekanaliseerde uitmondingen van de Tji Liwoeng of Rivier van Batavia, Kali Baroe (Nieuwe Rivier) genaamd, die met de Oude Haven in verbinding staat door middel van een sluis, een raadsel van waterbouwkunde, vermits beide wateren een paar kilometers verder in open verbinding staan met de Java-zee, beide den invloed der getijden ondervinden en bijgevolg steeds hetzelfde niveau hebben. Zuidelijk van de Kali Baroe verheft zich „de Uitkijk", vanwaar binnenzeilende schepen worden gesignaleerd en die dus vroeger ook al van meer beteekenis was dan tegenwoordig. De Uitkijk vormt een onderdeel van het oude Waterkasteel, dat een paar eeuwen terug diende om de Haven en het havenkanaal met geschutvuur te kunnen bestrijken.

OPHAALBRUG BIJ DE GROOTE BOOM.

Aan den Westkant van de Oude Haven, te midden van allerlei winkeltjes en kraampjes, waar hoofdzakelijk touw, koper- en ijzerdraad en andere scheeps- en visscherijbenoodigdheden te koop worden geboden, treft men een ommuurde ruimte aan, waarbinnen langs drie der vier zijden overdekte gaanderijen zijn aangebracht. Dit is de Vischmarkt, waar tegen de middaguren, wanneer de verschillende visscherspr auwen binnenvallen, om hun vangst van den dag en den daaraan voorafgaanden nacht van de hand te doen, een druk vertier heerscht. Feitelijk ontleent de Oude Haven aan deze Vischmarkt nog slechts hare beteekenis, daar de vischhandel zoowat de eenige welvaartsbron is, die zich niet naar Tandjoeng Priock verplaatst heeft. Elken dag kan de belangstellende beschouwer alhier zich opnieuw verbazen over den vischrijkdom en de verscheidenheid in vischsoorten van de Java-zee. Sedert een paar jaren is de gezette bestudeering van de zeefauna een onderwerp van gouvernementszorg geworden. Een weinig noordwaarts van de Vischmarkt, eveneens aan de Oude Haven, occupeert de voor dat onderzoek aangewezen deskundige met zijn personeel een klein gebouwtje, waar de opbrengst van de met behulp van Inlandsche vaartuigen uitgevoerde proefvangsten zorg-

vuldig gesystematiseerd wordt. Wat uit een wetenschappelijk oogpunt geen waarde heeft, wordt, zeer practisch, op de Vischmarkt te gelde gemaakt.

Verderop zet zich het Havenkanaal tusschen twee steenen kademuren, — waarvan de oostelijke een onderbreking heeft, het zoogenaamd „gat van Tente" — nog een heel eind in zee voort. Iets westelijk staat een niet zeer hooge vuurtoren. Het kanaal en de haven zijn voor de kustvaart niet geheel zonder beteekenis, daar ze voor niet te groote schepen, zooals b.v. op de eilanden der buitenbezittingen varende handelsschoeners, nog toegankelijk zijn. En dit soort schepen schijnt nog voor Oud-Batavia boven Tandjoeng Prioek eene zekere voorliefde te koesteren. Ook Inlandsch getuigde vaartuigen, zoowel die bestemd voor de uitoefening van de koopvaardij, als van de vischvangst, verkiezen bijna zonder uitzondering de haven van Batavia als station, zoodat op zekere uren van het etmaal het vertier van kleine vaartuigen er zeer druk kan loopen.

EEN KOLLEK.

MAROENDA.

Keeren wij thans Batavia den rug toe en begeven wij ons op de ree. Wij zullen daartoe gebruik maken van een der laatstbedoelde kleine, Inlandsche vaartuigen, een zoogenaamde kollek. Behalve om er de vischvangst mee uit te oefenen, worden deze kleine, over het algemeen snelzeilende scheepjes in den laatsten tijd ook meer en meer door Europeanen gebezigd om er mede op de reede te spelevaren. Hun volkomen zeewaardigheid, ook bij ruw weer, maakt dergelijke springtochtjes tot eene volkomen veilige onderneming, zij het, dat wegens de min of meer primitieve inrichting en inventaris der vaartuigen men zich wel wat behelpen moet op eenigszins langere trajecten.

Bij gunstigen wind bereikt men in een paar uren tijds het nog een heel eind oostelijk van Tandjoeng Prioek gelegen visschersdorp Maroenda aan de uitmonding van de rivier van dien naam. Hoewel gelegen op den vasten wal van Java, geschiedt de verbinding van dit gehucht met de buitenwereld schier uitsluitend over zee wegens de (in den laatsten tijd wel 'n beetje verminderde) ontoegankelijkheid van de landzijde, veroorzaakt door de aldaar aanwezige, diepe en ondoordringbare moerasbosschen. Het dorp Maroenda zelf is gelegen op een soort van delta-eiland met een zandigen en tamelijk drogen bodem. De bewoners, die hoofdzakelijk leven van de vischvangst en overigens in den omtrek eene goede reputatie genieten als bouwers van Inlandsche vaartuigen, welke zij ook vervaardigen voor minder in de scheepsconstructie

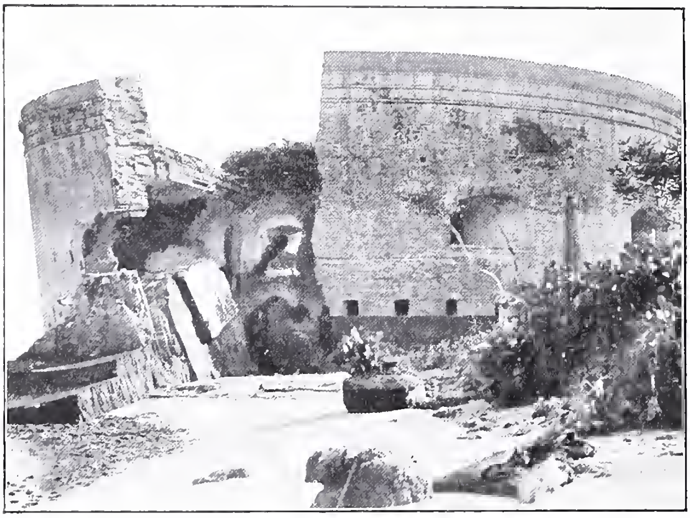
bedreven visschersdorpen rondom, hebben zooveel mogelijk gewoekerd met het kleine stukje drogen grond, waar zij hun woonsteden vestigden. Ten einde toch zooveel mogelijk ruimte over te houden voor hunne overigens niet zeer weelderige aanplantingen van vruchtboomen en gemakkelijk te telen eenjarige cultuurplanten, doch voornamelijk voor het uitspreiden ter herstelling van hunne soms honderden meters lange netten en sero's (een bijzonder soort staketsels in zee, waarin de visschen in groote massa's worden gevangen) zoomede om hunne buiten gebruik zijnde prauwen ter kalefatering op het droge te kunnen trekken, is het geheele midden van het eiland vrijgehouden van opstallen. De bamboezen huizen zijn n.l. langs de oevers op palen gebouwd, voor een klein gedeelte slechts boven land, doch over de grootste uitgestrektheid boven het water. Het in vele grootere plaatsen uiterst moeielijke rioleerings-vraagstuk wordt hierdoor te Maroenda op een zeer eenvoudige wijze tot oplossing gebracht. Onder de paalwoningen wemelt het van sommige soorten van inferieure, van afval levende visschen en merkwaardig is het gezicht van de wriemelende en plassende rivierbewoners die, in het volle bewustzijn van hun op ongewildheid als voedsel berustende veiligheid tegen aanslagen van den mensch, op slechts enkele passen van den toeschouwer verwijderd, elkander met grimmigheid elk van boven naar beneden in het water tuimelend stuk „buit" betwisten. Veel te zien is er overigens te Maroenda niet, zoodat de van buiten komende „ontdekkingsreiziger" er al spoedig toe overgaat het zeil maar weer te hijschen en zich door den wind weg te laten voeren, niet echter alvorens op Inlandsche, doch zeer gastvrije en royale wijze door den burgemeester van het dorp te zijn onthaald. En men behoeft niet te denken, dat het eene armelijke tractatie is. Slechts zelden treft men het in de Inlandsche kampongs zoo goed als te Maroenda, want het visschersbedrijf, hetwelk door het dorpshoofd evenals door ieder ander Maroendasch staatsburger wordt uitgeoefend, gaat weliswaar met risico en eenig gevaar gepaard, eischt verder meer energie en handen uitsteken, dan waartoe de Inlandsche landbouwer verplicht is, maar is bij den grooten vischrijkdom der Java-zee dan ook meestal een flinke kostwinning. Het grootste gevaar aan het beroep verbonden wordt niet, zooals in Europa, veroorzaakt door veelvuldige zeerampen, doch door de omstandigheid, dat dit beroep zijnen beoefenaar dwingt zich te vestigen in de lage, moerassige kuststreken, waar de demon der malaria oppermachtig den schepter zwaait en de gelederen der visschers decimeert, dank zij de weinige zorg, die het gouvernement zich aan de hygiëne der bevolking laat gelegen liggen.

HAVEN VAN 'T EILAND ONRUST.

Den vasten wal van Java nu geheel loslatend, steken wij over naar de eilanden, gelegen in de bocht van Batavia. Aan enkele daarvan zullen wij een bezoek brengen, het eerst aan het in vroeger tijden welbekende (en beruchte) „Onrust". 't Is slechts een minuscuul eilandje, dat echter vroeger van groote beteekenis is geweest. De totale oppervlakte bedraagt slechts 9,4 hectare, zoodat men aan de eene zijde landend, door het geboomte en het struikgewas en tusschen de verspreid staande gebouwen heen, den tegenover gestelden zeeoever zien kan. Op

hen, die het eiland voor het eerst bezoeken, maakt het een spookachtigen indruk, veroorzaakt door de omstandigheid, dat het door geen levende ziel bewoond wordt, ofschoon allerwegen de sporen van vroeger menschelijk leven er duidelijk te vinden zijn. Reeds terwijl men het eiland van uit zee aanschouwt wordt men dat gewaar. De oevers hebben n.l. niet hun natuurlijke glooiing behouden, doch zijn overal beschoeid met steenen kademuren, hier en daar ingestort weliswaar, en over de geheele uitgestrektheid in jammerlijk verval, doch niettemin op het ensemble den stempel drukkend van kunstmatigen aanleg. Een aanlegsteiger, bestaande uit een houten bevloering op ijzeren schroefpalen, die in den zeebodem hun steunpunt vinden, vertoont zich nog steeds hecht en stevig aan het oog, niettegenstaande er tientallen van jaren niet naar omgekeken is, hetgeen bewezen wordt door het verveloos uiterlijk en de overgroeiing met dichte bossen oesterschelpen. Even daar voorbij zeilen wij een klein, kunstmatig, vierhoekig haventje binnen; een oogenblik nog en wij liggen stil, tegen een der kaden gemeerd. Met een klein sprongetje zijn wij nu aan land. Een heerlijk idyllisch plekje in zijn verlatenheid. Overal staan nog de gebouwen van het oudtijds hier gevestigd, groot maritiem station, met zijn talrijke werkplaatsen, woningen voor officieren, een hospitaal, zoowaar zelfs een met marmer bevloerde societeit. En alles even leeg en hol. Daartusschen een zonderlinge chaos van hoog opgeschoten ketapangboomen, waarvan de vruchtpitten eetbaar zijn en een ingredient vormen voor de Indische tafel, mangga's met heerlijke vruchten er aan, nog eenige andere cultuurboomen, o. a. ook dienend om het vroeger ongetwijfeld lieflijk woonoord van koele schaduw te voorzien en allergemeenst, wild door elkander groeiend onkruid in groote verscheidenheid. Een uitgezocht plaatsje voor een pic-nic, althans voor degenen, die er niet tegen opzien een stukje zee over te steken.

FORT-RUÏNE OP POELOE KELLOR.

Onrust! Welk een klank van vervallen grootheid ligt er in dat woord. Het eilandje, reeds in den compagniestijd ingericht als een groot etablissement voor de herstelling en de equipeering van schepen, die reeds een lange reis achter zich en nog heel wat zout water voor den boeg hadden, kreeg zijn naam wegens de rustelooze bedrijvigheid, die er dag en nacht heerschte. Met eene kleine onderbreking bleef die toestand zoo, tot voor enkele tientallen van jaren; toen werd alles opgedoekt, verplaatst naar elders en het eiland werd aan zijn lot overgelaten. Het waarom zal wel in hooge, doch voor den belasting-betaler dure staatsmanswijsheid zijn antwoord hebben. Het eiland heette ongezond: de malaria zou er geweldige bressen hebben geschoten in de dicht opeengepakte bevolking van nijveren. 't Is mogelijk, maar de overlevering toetsende aan de nieuwere theorieën over de malaria-ziekte, komt men tot de conclusie, dat de gedeeltelijk uit hard koraal en overigens uit fijn, droog zand bestaande bodem niet veel gelegenheid geeft aan de kiemen der gevreesde kwaal om er tot ontwikkeling te komen, daar de anophelesmuskiet nergens de sompige, stilstaande wateren aantreft, die zijne eieren en larven zoo zeer behoeven. Maar tegenover de feiten, statistisch bewezen, past ons slechts het stilzwijgen, zal menigeen hier tegenwerpen.

Zeker, maar wordt op al die omstandigheden wel voldoende nadruk gelegd? Wordt er wel rekening mee gehouden, dat zoo heel lang nog niet geleden (over het tegenwoordige zullen wij zwijgen) het volkje, dat de vloot van manschappen voorzag en waaruit ook de tot den scheepsbouw in betrekking staande ambachtslieden voortkwamen, lang niet afkeerig was van een al te stevigen dronk, in het koude Noorden reeds niet bevorderlijk aan het welzijn, doch in de tropen verderfelijk in hooge mate? Waarom wordt steeds stilzwijgend voorbijgegaan, dat het oudtijds op Onrust erg ruw toeging, zoodat koning Alcohol er oppermachtig zijn schepter zwaaide? Maar malaria krijgt men niet van het drinken, zal men zeggen. Best, maar hoe is het gesteld met de beruchte leverkwalen, waaraan ook menigeen te gronde ging? En wat de Onrust-koortsen betreft, wel, de vroolijke broeders van het marine-établissement gingen wel eens aan den vasten wal te Batavia passagieren, en hun van slechten foezel als een spons doortrokken, vooze lichamen boden daar een heerlijk aanvalsobject aan de naar bloed hunkerende malaria-plasmodieën, die op die moerassige, stinkende modderkust een waar luilekkerland hadden. En dan kwam zoo'n klant op het eiland terug, stierf daar en dat gaf voor de statistiek weer een geval van de beruchte Onrustkoortsen met doodelijken afloop. Heeft men de zaak wel eens van dat standpunt beschouwd? Enfin, gedane zaken nemen geen keer en nu is Onrust eenmaal teruggezonken in de onbeduidendheid; daar zal wel niets meer aan te doen zijn. De meeste dooden werden niet op het eiland zelf begraven, doch op het vlak er naast gelegen Purmerend. Slechts een paar grafzerken, natuurlijk haast niet meer zichtbaar door het onkruid, zijn te vinden op Onrust zelf. Voor wij dit eiland verlaten werpen wij nog even een blik op een groot, niet onderhouden en met donkergroen mos bewassen gebouw, dat echter, evenals bijna al het andere, dank zij zijn solieden bouw, onwrikbaar den tand des tijds trotseert. Oudtijds een kazerne voor mariniers en matrozen, zou dit gebouw met betrekkelijk weinig kosten weer geheel op te knappen zijn en voor nuttige doeleinden te bezigen.

Wij steken weer van wal en wenden den steven thans naar het een kwarter zeilens noordelijk gelegen Kerkhof-eiland, door de Inlanders logischer Poeloe Kellor genoemd, logischer omdat deze benaming door een zeker aantal daar aanwezige kellor-boomen (die een eetbaar product leveren) wordt gerechtvaardigd, terwijl men naar een kerkhof of de overblijfselen daarvan op het eiland te vergeefs zoekt. Poeloe Kellor is nog kleiner dan Onrust, slechts 2,3 hectare groot, doch in tegenstelling met het laatstgenoemd eiland geeft het plaats aan eene nederzetting van een anderhalfhonderd zielen onder een eigen kamponghoofd. Ook hier leeft de bevolking van vischvangst en vaartuigbouw. De kolleks van Poeloe Kellor zijn iets anders geconstrueerd, dan die van Maroenda, liggen vaster op het water dan laatstbedoelde, doch ontwikkelen minder snelheid. Den niet zeer vruchtbaren zandgrond in aanmerking genomen, is het eilandje goed gecultiveerd, daar het flink begroeid is met vruchtboomen. Een ongemak voor de bewoners is het, dat er geen goed drinkwater wordt gevonden, zoodat dit van elders (Onrust, waar in den goeden ouden tijd een artesische put is aangeboord, dan wel Poeloe Aer of Hoorn, waar eene zoetwaterwel aanwezig is) met kleine prauwtjes moet worden gehaald. Eene merkwaardigheid van Poeloe Kellor was tot voor kort nog de ruïne van een oud fort of batterij met een door instorting ontstane groote bres in den buitenwand er van. Dit brokje historie was men echter tijdens ons laatste bezoek bezig te sloopen ten einde het materiaal elders te gebruiken: thans zal het dus wel verdwenen zijn.

Nog een vluchtig bezoek aan het Westwaarts gelegen eiland Amsterdam, evenals Poeloe Kellor eene Inlandsche bevolking herbergend (de overige eilandjes in de bocht van Batavia zijn onbewoond en bedekt met een ondoordringbare wildernis), doch veel grooter (39 hectaren). Veel merkwaardigs valt hier niet te aanschouwen, waarom met behulp van de inmiddels opgestoken zeebries maar weer koers gezet wordt naar de Oude Haven van Batavia — en ons uitstapje een einde neemt.

---

mate wordt steun verleend alléen in het belang van de kunst, zooals toch wel aan menig ander kunstinstituut in ons land geschiedt. Er is nog geen kunstmaecenas opgestaan, die een man van talent en bekwaamheid en wijsheid in de tooneelwereld eens in staat stelde uit te voeren, wat die aan artistieken zin en artistieke illusies, misschien lange jaren, heeft durven koesteren. En die het winnen zou op het publiek, o buiten kijf!

Wie aan een tooneeltoekomst van hooge artistieke waardij gelooft, vindt zich nog telkens staan tegenover brave lieden, die de heele schouwburgquaestie tot een boterhammen-quaestie maken.

ALIDA KLEIN MET HAAR EERSTE SARAH-BERNHARDT ASPIRATIES. (FOTO SCHOTEL).

Samuel Falkland heeft onlangs het „Handelsblad" verfraaid met eene boutade over tooneel, die hij geestig „Een ziekbedpraatje" noemde en daarin heeft hij, geducht welsprekend, gepleit voor de schouwburgkas.

„On ne badine pas avec l'amour — men gekscheert om den dooien dood niet met den dwingeland Kas-recette" schreef hij. „De kas-recette regeert als 'n despoot, 'n beul, 'n duivelsche pijniger, 'n geniepige grijnzende kweller. Letterkundigen met zwemmende ideaaloogen mogen smachtend over wat „zij willen", wat „zij wenschen", wat „zij hopen", prevelen, — het publiek, de gemeenschap van heden, levert de dagelijksche kas-recette. Dat is geen platte, materialistische beschouwing. Dit is de werkelijkheid. Dit is de nuchterheid. Dit is de waarheid."

Zóó schreef hij en het is toch jammer, dat hij zoo schreef.

Ook gij Brutus . . . !

Falkland vergeet, dat, wie zoo spreekt als hij, ook alle idealen prijs geeft en van het tooneel een winkelzaak maakt, waaruit het voortbestaan moet worden bekostigd van tooneelspelers, tooneeldirecteuren, bureaulisten, knechts en requisiteurs.

In literaire of in beeldende kunst zal niemand een verwerpelijk product aanprijzen met de bewering, dat de maker een gezin met kinderen heeft en op de opbrengst zit te wachten. Maar in tooneel-speelkunst wordt door jan-en-alleman, wordt nu zelfs door Falkland, eerbied gevraagd voor de winkellâ.

Men zal, tegenover hun platte nuchterheid, de vaste, diepe overtuiging mogen stellen dat het tooneel niet geleid moet worden door het publiek, maar zelf leiden zal, dat de zwakke onzekere en alleen om 't direct belang geschiede leiding van tooneeldirecties het verloop naar het café-chantant heeft veroorzaakt; — zij deden immers, wat het publiek scheen te vragen, en maakten de klove al geringer — en dat de goede toekomst ons zal worden gegeven door een eerlijke en ruim gesteunde samenwerking van de enkele voortreffelijke tooneelspelers, die ons nationaal bezit zijn en voortreffelijke tooneelschrijvers, als de auteur van „Uitkomst", „Schakels" en het Vader-en-Dochter gedeelte uit „De Opgaande Zon" er een is.

MEVROUW TARTAUD IN „LOTOS" (FOTO SCHOTEL).

III.

DE DICHTER:

Geen zomer-schaaûwe is schoon als 't beeld, in volle teilen,
der welv'ge melk die ront, van roerig licht ommaald.
Mijn schamel huis, waar zoel een geur van peren draalt,
weegt teêrder in mijn schroom dan 't heele herfst-verwijlen.

En, waar van 't winter-dak een schoone mane daalt,
en weifelt ijl een heele lente in hare wijle,
o mijn gezoende blik, en moe van eigen-peilen?
— Geen zoen is goed, dan die vergeten zorg verhaalt....

Aldus wie zijn geluk in 't nooden van een teeken
gelijk een geurig brood meewarig-blij durft breken,
en nu de zuurste zemel-korst in heil'gen waan;

om bij het heil dat weende en 't vreemde leed dat lachte,
en in de hoede van uw deemstren, o Gedachte,
éens, als een schoone vraag, glim-lachend heen te gaan.

IV.

DE GEDACHTE:

o Gij, die 'k met de bittre borst der levens-wijzen,
die 'k voor een eeuwigheid met pijnen heb gevoed:
wat bate? geen die goud in uwe diept bevroedt,
noch weet of uw gelaat het uur der vreugd te wijzen....

Geen dageraad zal blind uw gladde ruit berijzen;
geen zonne die, van vrede-wijdende' avond-gloed,
den moeden wingerd om uw drempel blij door-bloedt;
en zelfs geen vriend staakt aan uw open deur zijn reize....

— De heele dag is rein waar gij zijn wentlen doopt.
De perzik viert een vraag, dat gaaf ze, en óngenoten,
door úwe borst gelijk een zomer is gevloten.

Maar, hoe 'k voor u den angst der hoorders hebb' gehoopt:
nooit gaat uw noodend woord, 'lijk, alle deur gesloten,
de kreis des avond-lichts van lamp tot lampe loopt.

V.

DE DICHTER:

Hij die den druivelaar allangs 't gelinte leê,
Hij heeft het klaar verstand de rechte brank te breken,
al moest van levend sap de kranke wonde leken,
al krenkte hij ter ziele toé, aldaar Hij sneê. . . .

— Uit elken heeten haat de vlamme van een beê;
om elke vreugd vergeldens-wrange pijne smeeken:
om eens te leven als de bibbelende beken
wier vrees zal schaetren in de blakend-vreed'ge zee. . . .

Wat zoude ik klagen waar 'k miskennen heb verworven?
Hoe drage ik zelfs een zorge om zuivrend-sterken nijd?
Ik ben een druivelaar door Godes had geleid,

die, aller vorst gekeend en te elken tak doorkorven,
te voller geurde en woog ter herfstelijke korven,
naar pijnelijkren groei ten muur der Eeuwigheid.

BANNELINGEN

DOOR

J. H. FRANÇOIS.

I

Op een van de eerste wat-warmere lente-zondagen werd Jopie wakker door goud-glanzenden zonneschijn, die door een reet tusschen de gordijnen zijn kleine slaapkamertje binnenviel, hem steek-kriebelende in de oogen.

Al dat licht gaf op-eens zoo'n groote blijheid in zijn zoo-naar-zon-verlangend kinderzieltje, dat de slaap plotseling geheel verdwenen was en zijn heldere, zwarte oogen met haast-verbaasden blik rondkeken.

Op zijn rug liggend, heel stil, volgde hij den blij-helderen zonnestraal, die hem zooeven was komen wekken. Het leek wel een lang, dik koord van levend goud, waarin duizenden en duizenden stofjes luchtig rond-dwarrelden. Zoo nu en dan vloog er wel een vlieg door, wier donker lijfje dan door al dat goud-lichte even wat van zijn donkerte scheen te verliezen en waardoor al die spelende stofjes dan uit elkaar joelden als uitgelaten kinderen voor een hond of zoo. Eerst bang zich heen spoedende om dan toch maar weer heel gauw terug te komen en weer aan te vangen hun dartel spel in al die gouden heerlijkheid.

Met oplettende oogen lag Jopie 't daar aan te zien, het speel-gedartel in al dat lichte. Zijn Indisch kopje kwam zoo wonderlijk uit tegen het wit van zijn kussen en van de lakens, die tot vlak onder zijn kin lagen, en hij lag zoo stil en aandachtig, dat hij nù meer nog dan anders leek op een fijn Oostersch poppetje-van-was.

Hoewel hij toch zoo klein niet meer was — jongen van tien, elf jaar al, — leek daar dat bruine hoofdje tusschen al dat wit zoo teer en fijn. Te midden van de wat vooruitstekende jukbeenderen stond heel eigenwijs het Indisch-stompe neusje, waaronder, tusschen de even-opene lippen, de tanden wit-glinsterden. Het dikke zwarte haar vlokte verward tegen het witte kussen.

Zooals hij daar lag, de dekens, verbergende zijn lange spichtigheid van jongen-in-den-groei, leek hij wel een silhouetje van een rustig Boeddha-beeldje.

Vooral de oogen, zooals ze nauwlettend nàspeurden het stofjes-gespeel in gouden zonnestraal, waren heel mooi, van een diep-donker, Oostersch schoon, vooral door de lange wimpers en er boven de fijn-weglijnende wenkbrauwen, wat-sterk naar boven loopend als van een ventje op een Chineesch plaatje.

* * *

Daar trok buiten, aan den daareven zoo vroolijken lente-hemel een donkere wolk voorbij de zon, die wegnam den blijden zonnestraal en, daarmee, het dartele stofjes spel.

Een ontevreden trek gleed er over het peinzende jongensgezichtje, toen daar plots zoo wreed werd weggedonkerd heel dat jolige spel in het kleine kamertje.

Nu gaat 't zeker weer regenen, dacht hij, klein-pessimistje, nu-al, 't doet hier nooit anders in Holland dan regenen en waaien, dan was 't in Indië toch veel heerlijker.... En opeens bracht zijn vlugge kinder-fantasie hem op het groote, door heel-oude tamarinden overschaduwde achtererf van het huis in Indië, dat hij een paar maanden geleden had moeten verlaten om naar Holland te gaan en waar zijn zusje Elly nu alleen woonde met papa en mama.

Jopie, bij dat zalige zich weer-terug-in-Indië-denken, sloot de oogen, een groote blijheid zon-de over zijn gezicht en hij was heelemaal weg, nu, in het zich-geheel-inleven, hoe 't daar alles ook weer was.

Het zou er nu zeker zoowat vier uur in den middag zijn. Waarom dat eigenlijk zoo was, die zeven uur verschil, begreep hij niet recht — in den beginne had hij ook maar nooit goed kunnen onthouden, of 't daar nu vroeger was of later — maar Paatje had 't hem gezegd en — dan was 't natuurlijk zoo, had hij voor zich zelf geconcludeerd in naïf vertrouwen van klein kind op zijn grooten vader.

Vier uur....

Dan ging Elly naar de badkamer.

Hij zag ze gaan. Daar kwam ze haar kamertje uit, de achtergalerij in, de treden af naar buiten, langs den overloop en de keuken naar de badkamer, achter. Onderweg speelde ze even met Jimmie, het aapje, dat

vroeger van hem was geweest, van Jopie, maar dat hij bij zijn weggaan aan haar had vermaakt.

Wat groot was ze eigenlijk al, ze leek wel een Japansch dametje in haar kimono'tje — donkerblauw met groote, witte bloemfiguren — strak om zich heen getrokken; het nog-korte haar opgestoken in een eigenwijs knoetje, de bloote voetjes in houten klompjes, die vroolijk klikklakten op den steenen vloer.

Achter haar: Soekima, de baboe, over den linkerarm de handdoek en schoone kleertjes van „nonnie", in de rechterhand zeepbakje en spons.

Jopie zag 't alles heel duidelijk voor zich, net alsof hij 't zat aan te zien van uit zijn gewone plaatsje in den waringin.

Soekima lach-praatte even tegen Ardjâ, den huisjongen, die bezig was de theeboel klaar te zetten.

Dàn werd Jopie plotseling uit zijn heerlijk gedroom opgeschrikt, ruw-wreed, door Sientje, de meid, die, op de deur bonkende, hem toeriep:

„Ben je nog niet klaar, Joop, je tante is al lang beneê."

In eenen was Jopie het bed uit.

Door zijn zoo-heelemaal-wegzijn, terug, weer in Indië, had hij heel niet aan den tijd gedacht. Het zou nu al wel laat zijn, anders zou Sientje hem niet geroepen hebben. Dat zou wel weer standjes geven, bij tante ging alles op de klok.

Nu hij daar zoo stond, was hij toch wel een groote jongen, al, de magere beenen, lang-uitstekend van onder het hemd, met hier en daar al kleine zwarte haartjes van vroegrijp-zijn-zullenden Indischen jongen, de bruinige voeten wat plat door veel zonder-schoenen-loopen.

Vlug-plonste hij zijn jongensgezicht in het nog-koude water, dat hem dan liep langs de ooren en het koddig-stompe neusje. Adoe, — dat was ook weer een van die nare akeligheden van Holland, dat je-iederen-morgen-moeten-wasschen met dat koude water. En onder het verder-aankleeden — zijn beste pak, want het was Zondag — gingen zijn gedachten weer terug naar huis, naar Indië en zag hij weer, als zooeven, Elly op weg naar de badkamer.

Daàr was 't toch maar wat lekker, dacht-tie, dat baaien, tweemaal per dag, in die heerlijke badkamer met de groote mandiebak; daàr vond je 't wat heerlijk, als je de gajong boven je hoofd leeggoot, zoodat 't water overal om je heen neerplotste. Daàr kreeg je nooit standjes, als er gemorst werd, zooals hier; — daar was immers juist die groote badkamer voor — terwijl hij 't hier moest doen, iederen Zaterdag, met een klein steenen badje, waar je niet eens in kon zitten; dan moèst je wel morsen, natuurlijk.

Nu was-tie klaar.

O ja, mijn haar nog, viel hem in, anders zegt Tante weer, dat 't net een ragebol is.

Met een borstel probeerde hij in het dikke-weerbarstige haar een soort scheiding te krijgen, hetgeen echter, zooals altijd, niet erg lukte.

Heel lang deed-tie er niet over. „Wat deed dat er nou toe? Hij was toch geen meisje, dat alles altijd heel netjes moet hebben.

Dan haalde hij zijn rolgordijn op en schoof hij 't raam open. Even met zijn hoofd er buiten. Gelukkig niet zoo erg koud meer, de zon was ook weer terug, al hingen er nog donkere dreig-wolken.

Toen naar beneê.

In de ouderwetsche huiskamer zat Tante hem al te wachten, een boek op den schoot.

Het viel hem weer op, zooals bijkans iederen morgen, hoe somber toch die kamer er uitzag met de zware meubels, nog van bij-tante-vroeger-thuis. De rolgordijnen neer, zooals altijd, wanneer de zon maar een beetje scheen, waardoor de kamer kwam te liggen in een valsch geel-wit licht, dat tante's haar nog twijfelachtiger van kleur maakte.

Hè, nou even in onze heerlijke achter-galerij, thuis, dacht-tie.

Toen, met zijn frissche jongensstem, een beetje Indisch aanzingend het gèn: „morgèn, tante".

„Zoo, Johan" (tante noemde hem nooit anders dan bij dien officieelen naam, vond hem te groot al worden voor het anders heel wat meer hartelijke Joop) je bent weer erg laat, jonge. 't Schijnt dat je je dàt

toch nog maar niet kunt afwennen. 'k Begrijp 't niet, jullie, Indische kinderen, die dààr altijd zoo vroeg op zijn en dan hier zoo lui en laksch"

Joop wilde wat zeggen over dien heerlijken zonnestraal, die hem wakker had gekriebeld en waarnaar hij toen had liggen kijken zonder aan opstaan te denken, en hoe die, als vanzelf, zijn gedachten op Indië had gebracht, maar tante zou dat toch niet begrijpen, hem er om uitlachen misschien, dus zweeg hij maar liever.

„Hier", ging Tante voort, „hebben we niet een stel bedienden, waarvoor 't er niet toe doet, hoe laat de boel klaar is, Sientje staat voor alles alleen en wil Zondags ook wel eens wat meer tijd voor zich zelf hebben. Maar dat is natuurlijk weer het Indische „wat-kan-'t-mij-schelen".

Jopie's wangen gloeiden even op; dat altijd afgeven op alles, wat Indisch was, hinderde hem. Hij had een boos antwoord op de lippen, maar hij bedacht zich intijds. — Soedàh, wat gaf 't ook eigenlijk? Tante was nu eenmaal altijd zoo.

Doch terwijl hij zwijgend zijn boterhammen at, kwam er voor zijn oogen een donker floers en had hij moeite om zijn tranen in te houden.

Tante ging door met lezen.

Zij was niet kwaad, ook al viel ze wel eens uit.

Het was met heel veel tegenzin geweest, dat zij erin had toegestemd het kind van haar broer bij zich in huis te nemen. Louis had er zoo opgestaan en — hij was haar eenigste broer toch.

Met wat vrees eigenlijk had zij de komst van haar kleinen neef tegemoet gezien.

„Zoo'n zwart kind, had ze gedacht, dat zal me een last geven".

Zij behoorde tot die ouderwetsche Hollandsch-bekrompen menschen, die zich Indië nog steeds denken als een soort wildernis, zonder eenige beschaving, waar slangen en tijgers zoo maar in en bij je huis komen en waar je haast nooit Hollandsch hoort spreken. Toen haar broer haar, jaren geleden nu al, had geschreven van zijn huwelijk met een, zooals hij schreef, eenvoudig, Indisch meisje, had zij, heel dom-naïf, gevraagd of 't niet vervelend was met je eigen vrouw altijd in dat Maleisch te moeten spreken, er in 't geheel geen idee van hebbend dat een Indisch meisje nog lang niet noodzakelijk de mindere behoeft te zijn van menig hollandsch nonsensdametje.

Toen ze den jongen zag komen, een paar maanden geleden, vaal-verschrompeld door gure winterkou, had zij toch wel diep medelijden met hem gevoeld. Hij was dadelijk, zonder veel te zeggen, bij de kachel gekropen en had daar dien heelen eersten dag gezeten, stil-inéèngedoken als een klein, ziek aapje. Spoedig was hij wel al flinker geworden maar veel hem begrijpen deed zij nog niet.

Op haar manier hield zij wel van den jongen, maar zij had in 't geheel geen tact om met kinderen om te gaan, zelf te oud al om zich in hun gedachten in te leven.

En Jopie, gewend aan den prettig-belangstellenden omgang thuis, in Indië, had zich hoe langer hoe meer teruggetrokken. Intuitief raadde hij bij zijn tante iets, dat zìjn natuur vijandig was, haast, vreemd, in ieder geval en hij, die vroeger zoo eenvoudig en open was geweest, werd stil en in-zichzelve-gekeerd, steeds levende in zijn eigen apart gedachten-leventje.

Tante had haar boek uit en keek even naar den jongen, die, zonder veel trek blijkbaar, z'n boterhammen naar binnen propte. Hij staarde op zijn bord, in zijn oogen een wijde, door hem zelf alleen begrepen droefheid.

Tante zag dat niet, vermoedde onwil.

„Hè, jonge, wat zit je weer te kieskauwen". Het kwam er onwillekeurig harder uit dan ze eigenlijk bedoeld had en ze schrok er zelf van toen Joop plotseling zijn bord op zij schoof, het hoofd op de armen legde en wanhopig uitsnikte:

„Ik wil niet meer eten! Ik hou niks van u, ik wil terug, naar Indië, naar Pa en Ma en Elly. Alles is hier naar in Holland, de menschen, het weer, alles...."

En heel zijn tenger lichaam zenuw-schokte van wanhoop en opgewondenheid. Tante voelde plotseling weer datzelfde medelijden als toen hij kwam, verkleumd-koud ventje, inéèngeschrompeld als een klein, ziek aapje.

Zij stond op, legde haar hand liefkoozend op het donkere hoofd en zei toen, onhandig:

„Kom, vent, was is dat nou? Tante mag toch wel zeggen, dat je zit te kieskauwen, dat is toch ook zoo, hè? Kom, wees nu eens een groote jongen en laten we samen eens praten. Tante zou juist zoo graag willen, dat je heel veel van haar ging houden en dat we 't samen goed konden vinden."

Een nerveus hoofd-schudden was het eenige antwoord en in de stille Zondag-ochtend-kamer klonken de laatste woorden ironisch na.

Zij voelde duidelijker dan ooit, toen, hoe dat toch nooit zou kunnen gebeuren, hoe zij nooit zich zou kunnen in-leven in dat vreemde, gevoelige kinder-zieltje, hoe er steeds zou blijven tusschen hen dat geheimzinnige ras-verschil, hoe zij er nooit in zou slagen, zij, oude-vrouw-al, Hollandsche, om voor zich te winnen dit jonge Indische kind.

Zij trok haar hand terug en ging zuchtend weer naar haar plaats.

En ook Jopie, hoewel niet zoo duidelijk omlijnd, voelde dit alles; een vage bedreiging en toch wel weer heel bestemd, dat dit er altijd zou blijven, zoolang hij hier moest zijn, in Holland, bij tante, ver van huis, ver van Elly en er kwam een vreemd-drukkend gevoel van verlatenheid over hem, van wijde, troostelooze verlatenheid, omdat hij moest zijn, hier, zoo ver, zoo heel ver van al dat heerlijke, ginds, en hij voelde op nieuw zijn groot-groot verlangen om toch weer terug te mogen gaan, terug. . . .

II.

In zijn ongezellige huur-kamer lag-zat Theo Land op de kanapé.

Doelloos gingen zijn oogen over al de onschoone dingen om hem heen en hoe meer hij er naar keek, hoe meer 't hem een verschrikking werd, heel die burgerlijk-leelijke zitkamer met, verborgen achter een brutaal-rood gordijn, een alkoof als slaapgelegenheid, alles zoo echt de omgeving van student-met-weinig-geld.

Toen hij op deze kamers kwam, eenige maanden geleden, was hij, in een opgewekten wensch 't zich zoo home-like mogelijk te maken, onmiddellijk begonnen de leelijke huur-kamer-dingen van den wand te nemen en ze te vervangen door foto's, uit Indië meegenomen: hun huis in Samarang, wat stads- en berggezichten en nog enkele platen.

Het had hem toen al getroffen, doór hetgeen er hing, toen hij kwam: een figaro-plaat, vrouw-figuur, op het indecente af, enkele grove, vol-kleurige landschappen, hoe gering toch wel moest zijn het schoonheidsgevoel van den gewonen huurder van dergelijk soort kamers, dat men ze zóo naar zijn smaak gesierd denkt en zelfs nog verbaasd-gepikeerd is als die prullen worden versmaad. Alleen voor op-den-schoorsteen had hij nog niets kunnen vinden en daar stonden nog altijd aan weerszijden van de gedeukte wekker-klok twee monsterachtige beelden, beiden voorstellende Carmen, precies gelijk, het eene alleen in andere kleur geschilderd om minder te laten opvallen hun het-zelfde-zijn. Deze vooral waren hem een voortdurende ergernis. Hij had ze al eens weggenomen, maar dan irriteerde hem haast nog meer de zwart-kale schoorsteen.

En terwijl hij daar zoo lag-zat, het bruine hoofd onverschillig weggezakt tegen den verschoten rug van hooge, ouderwetsche kanapé, waarover, als een lijkwaad, een wit kleed, grof-leelijk haakwerk, gaf hij zich met kort-duidelijke gedachten-streekjes rekenschap van zijn verblijf hier in Holland, dat tot nog toe niet veel meer dan pijnende teleurstelling was geweest.

Hij had er zich zooveel van voorgesteld, vroeger, toen hij nog in Indië was en kennissen, voorgegaan, hem er over schreven. Vol illusies was hij gekomen en wat was er nu nog van over gebleven?

Wat had hij den omgang met mede-studenten, vooral, geheel anders zich voorgesteld: een verbroederend samenwerken vol liefde voor hun studie en gloeiende belangstelling voor nieuwe ideeën en vraagstukken, zonder vooroordeel, met een vrij, zij 't dan ook nog ietwat jeugd-onbezonnen, enthousiasme.

En hoe geheel anders was 't geweest!

Overal clubjes en coterietjes, waar hij als misschien wat àl-te-Indische jongen wèl geduld

doch zelden gerespecteerd en nog minder bemind werd.

Er waren er wel, Indisch-als-hij, die wèl getapt waren. In den beginne had dit hem verwonderd, had hij zich afgevraagd, wat er dan aan hem haperde, maar hij had spoedig gezien, dat 't niet was hun persoonlijkheid, die hen zoo deed gezien zijn, maar hun ruime beurs en hun weinig begrip van geldwaarde. En door een schijn van vriendschap, die in den grond echter niets anders was dan een deloyaal speculeeren, was hun leven gezelliger, minder eenzaam, hadden zij veel meer omgang.

Maar hij, Theo Land, met zijn beperkte middelen, zijn stil, zich niet-gauw-gevend karakter vermocht niet veel sympathie te wekken en leefde zijn zoo-heerlijk-gedroomd studenten-leven héel eenzaam weg.

Corpslid had hij, ook al om finantiëele redenen, niet kunnen worden en hierdoor was zijn vereenzaming nog grooter.

Wel was er soms een collega, die wat meer voor hem scheen te gevoelen en met wien hij dan wel eens uitging, maar Theo was 't in Indië te weinig gewoon geweest, dan dat hij hier ongedwongen kon meedoen met het innerlijk toch eigenlijk zoo heel-leege studenten-leven. Hij hield — ook al weer door on-gewoonte — niet van kroeg-pret, die zoo'n groote rol speelt in het studentenbestaan; hij voelde er zich niet thuis, deed er vreemd en ongezellig. Zijn Indische lakschheid kon niet goed mee-voelen en begrijpen dat onschuldige en toch zoo gezond-jolige nonsens-gedoe-van-jonge-studenten, die zich al volgroeide mannen wanen. Hij was er oud en eenzaam bij, niet op zijn plaats, over.

Nu, van avond vooral, drukte hem neer dat gevoel van groote vereenzaming; hinderde hem, meer nog dan anders, zijn burgerlijke omgeving. Tot werken stond zijn hoofd niet, hij wilde wèg, naar gezelliger milieu met wat menschengepraat in warmer intimiteit.

— Naar Wouters!? dacht hij een oogenblik, een collega met wien hij het meest zich op dreef nog gevoelde. Maar nee, die was naar een clubfeest, van avond.

Families, waar hij aan huis kon komen, kende hij nog niet. Daarvoor was hij nog te kort hier, maakte hij te moeilijk kennis.

Familie-leden waren er ook niet. Zijn vader, eenigst kind van vroeg-gestorven ouders, had zelf oók altijd alleen gestaan, zonder veel bloedverwanten; zijn moeder, een Indische, had wel veel familie in Indië, maar niet hier.

Nooit nog had Theo zoo sterk gevoeld dat ellendige van nergens een tehuis te hebben, waar hij zich welkom wist.

Maar thuis blijven wilde hij ook niet. Dan zou hem te veel overvallen dat verlangen naar Indië, dat hem nog maar al te vaak blind maakte voor het goede, dat Holland toch oók heeft, zelfs voor een verlaten Indische jongen. Dan maar eens zien, wat er in de komedie te doen was.

Verveeld, in loom bewegen, te lui om op te staan, strekte hij de hand uit om de krant van de tafel te nemen en te zien waar hij heen zou kunnen.

Daar vielen zijn oogen eensklaps op een maar heel kort zinnetje, doch dat in zijn kortheid toch zoo vol blijde beteekenis was voor hem.

— De Hollandsche mail arriveerde heden middag.

Het was eigenlijk maar zoo'n simpel zinnetje, voor de meesten zonder heel veel beteekenis en wat lag er voor hem niet een wijde blijheid in.

— Dus dan kwamen straks de brieven van huis!

Sedert zijn komst in Holland was dàt altijd een helder lichtpuntje geweest, in alle donkerte van zijn eenzaam leven: de mail, die hem iedere week berichten van huis bracht.

Dat was 't, wat aan de heele week een blij vreugde-schijntje gaf: het verwachten en eindelijk ontvangen van zijn brieven.

Hij dacht er natuurlijk wel niet voortdurend aan, maar soms, op een heel-onverwacht oogenblikje — op college of onder zijn eten — viel dat mail-verwachten weer in zijn denken en gaf daar een blijden, helderen toon.

Zij waren altijd wel gauw al weer gelezen, de brieven, — na een vijf minuten was 't al weer gedaan en begon weer het nieuwe verlangen en wachten — maar het bleef toch altijd een heerlijk-blij iets.

Al zijn lusteloosheid was opeens van hem afgevallen.

Uit ging hij nu natuurlijk niet, dat deed hij nooit als er mail was.

Verbeeld-je, dat die brieven daar zouden liggen wachten op hèm....

Kwart voor achten was 't.

't Duurde wel nog heel lang voor die kwam, de post — tien uur, half elf, met mail-bestelling eerder nòg later.

Dan toch maar wat werken!

Hij nam zijn dictaten uit de kast, nu niet lui meer of lusteloos, en ging aan tafel zitten.

Maar het ging toch niet. Steeds kwam tusschen de regels te staan, dwars er doorheen, zijn blijheid over de mail die komen ging.

Dan maar weer liggen op de kanapé en wachten; nu niet in vervelend niet-weten-wat-te-doen, maar met het heerlijke vooruitzicht spoedig brieven te ontvangen. Het was alsof de kamer nu heel anders uitzag dan zoo-even, minder weerzin-wekkend. 't Was er toch wel ruim, vond-tie, hij had er ten minste wel minder gezien op zijn vermoeienden zoek-tocht, voor hij dit vond. Als die ellendige twee Carmens hem nu maar niet zoo aangrijnsden.

Nog 's probeeren ze weg te zetten?

Hij stond weer op en zette de twee grove beelden in een alkoof-kast, op den grond. — 't Viel eigenlijk wel mee. Beter toch nog, zoo....

Langzaam, langzaam ging de tijd. De wekker-klok tikte hem weg met tergende eentonigheid, altijd hetzelfde tempo, een.. twee, een..twee....

En hij, Theo, ergerde zich juist aan alles wat regelmatig was en eentonig.

Dàt vond hij nog wel het meest-prettige van Holland, dat er veel afwisseling was in weer. Niet als in Indië: een groot jaargedeelte iederen dag hetzelfde even-mooie en in den natten tijd regens, die stroomden neer, dagen lang, als om nooit meer op te houden; altijd regelmaat, zoo in 't mooie als in het minder-goede.

Als 't hier hard woei, toog hij uit naar open wegen, waar hij dan, de beenen stevig neer-geplant, te trotseeren liep heel die woedende winden, die dan om hem heen gierden en zwiepten en hij was er altijd opgewekter door thuisgekomen; sterker had hem gemaakt dat vechten en worstelen met dien razenden storm.

Terwijl hij daar te wachten lag, zag hij heel het voorbije deel van zijn leven voor zich, lange beelden-reeksen, de oudsten vaag en verwaasd-al, de lateren vaster omlijnd en gescherpt en vooral veel minder vreugdelichtend dan die, nog uit Indië.

Al denkende, zoo, ging de tijd ongemerkt zijn gestadigen gang.

Tegen half elf schoof hij 't raam open om den brievenbrenger te zien aankomen, en zóo eerder al te beleven de groote vreugde van zijn komst.

Heel in de verte, wel dertig huizen van hem af, zag hij hem komen, klein flikkerend lichtje, telkens verdwijnend in een huis-portiek maar tòch naderend. Eerst was 't maar een simpel, klein licht dingetje, heen en weergaand als een dwaal-vlammetje, onbestemd en ongeloofd, maar langzamerhand werd 't wat minder vaag, kreeg zijn donkere drager vaster vorm, verloor hij van zijn onwaarschijnlijkheid.

Nog een twintig huizen.

Hij naderde nu vlug, verlangde zelf zeker ook naar den afloop van zijn werk. Er kwam in Theo een soort van sympathie voor dien man, die, zoo laat nog, liep te slaven om de menschen hun brieven te bezorgen. Voor hem maakte 't weinig uit of die brieven nog van avond werden bezorgd in plaats van morgen ochtend maar wat was 't voor Theo niet een heel groot verschil: straks te kunnen slapen gaan met de-brieven-gelezen of tot den volgenden dag te moeten wachten.

Thans was de brievenman al zoo dicht genaderd, dat Theo zijn luide bel hard kon hooren òpschrillen in de stille nacht-straat; nog een tiental huizen.

Theo constateerde bij zichzelf een lichte nerveusiteit.

Als er eens slechte tijding was, moeder heel ziek of een der broertjes. Gelukkig dat 't al weer een maand verder was, nu, en zoo'n brief dus nooit over het heden handelde.

Hij sloot het raam.

Nu kalm weer gaan zitten, heel gewoon, alsof deze avond was als de anderen, alsof er heel niet was dat heerlijke: straks zou de brievenbus-klep klappen en een blijde bel zou klinken in de avond-geluidloosheid.

Hij wist precies, wat er dan allemaal ge-

gebeuren ging: Beneê zou er een deur worden geopend; een moewe stap zou de trap afsjokken, dán, een gerommel aan de bus, de zelfde moewe sjok-tred weer naar boven, nu hooger, zijn trap op. Dán een klop op zijn deur en op ja-geroep van hem, de hospita binnenkomend, hem de brieven reikend, die hij dan heel onverschillig zou aannemen, onderdrukkend zijn lust om een vreugde-kreet te uiten, als hij daar weer de geliefde hand zag van ouders of broers.

Maar wat duurde 't lang. Tien huizen was 't nog maar geweest.

Hij schoof weer het raam open, keek naar de kant van zoo-even.

Er was niets als een lange rij huizen, allen vlak-gelijk, in het weifelend lantaarnlicht moe en verveeld tegen elkaar.

Toen keek hij naar den anderen kant, voorbij zijn huis, en daar zag hij hem gaan.

Nu geen blij-belovend lichtje, dat nader kwam, maar een onverschillige, donkere vorm, die steeds verder ging.

Even een teleurstelling.

Toen, als zelf-troost, de gedachte, dat de mail dan zeker pas morgen bezorgd zou worden.

Maar dat was anders toch nooit als-tie 's middags al kwam.

Vragen maar even.

Vlug zette hij een hoed op en sprong-liep toen de twee trappen af.

De voordeur open en de straat op, de donkere, al kleiner-wordende figuur achterna, die hij al spoedig had ingehaald.

„Was er geen mail, nu?" in angstig-gespannen vragen.

„Jawel, meneer," het onverschillige antwoord, „en geen kleintje ook, anders was ik wel al bijna thuis geweest"....

III.

Eindelijk dan toch waren zij de grenzen over en — in Holland.

In hunne moewe hersenen, op van het nu al zoowat twintig uur sporen, kwam hen dit als een halve bereiking voor, een heerlijkheid.

Holland — waar zij hun tien verlof-maanden zouden doorbrengen, zooals verlofgangers-uit-Indië dat nu eenmaal doen: in veel uitgaan genieten, om dan, met de herinnering daaraan, terug te gaan, voor weer tien lange, zware jaren....

Even was er naast hun vreugde over het vooruitzicht spoedig den trein te kunnen verlaten een onbestemd angst-gevoel, dat vooral bij haar, klein-bedeesd Indisch vrouwtje, nerveuse rillingen langs den rug deed omhoogkruipen, angst over hun algeheel onbekend-zijn met Holland, er te zullen zijn: vreemd-ongewoon, zonder familie of kennissen.

Zooals ze daar zat, zielig in een hoekje gedrukt, op haar schoot den kleinen Adé, leuk ventje van drie, met jolig-zwart smoeltje, wat zeurende over de kou, onderwijl met haar rechterhand ondersteunende het slaap-moewe hoofdje van Nonnie, leelijk kindje van zes of zeven, zag zij er ook niet naar uit om heelsterk opgewassen te zijn tegen veel soesah.

Zìj was er dan ook eigenlijk altijd tegen geweest om naar Holland te gaan, nu al, met de kinderen nog zoo klein; zij had liever gewacht tot dezen — en ook hun inkomsten — wat grooter zouden zijn, omdat zij er zóó niets dan ellende van voorzag.

Maar hij, haar man, had er zoo opgestaan. Het was altijd zijn illusie geweest om eenmaal Holland te zien, waar hij al zooveel van gehoord had en dat in zijn gemakkelijk-fantaseerende gedachten van Oosterling langzamerhand was geworden tot een sprookje-gelijke tooverwereld, waar je niets deedt dan genieten van allerlei dingen, waar je in Indië zelfs geen ahnung van hebt.

De twaalf jaar, die hij nu bij deze Maatschappij werkzaam was, had dàt hem steeds voorgelicht als een heerlijk toekomstbeeld: eenmaal naar Holland, en toen het eindelijk zoo ver was en hij er volgens de bepalingen voor in de termen viel, wilde hij ook niet langer wachten. Voordat de kinderen grooter waren, kon er nog wel zoo heel veel gebeuren en — zijn tractement? — wel, dat zou immers wel gaan, als ze maar niet àl te hooge bokkesprongen maakten en de tering wat naar de nering zetten.

En zij, slaafs-onderdanig, overblijfsel van Inlandsche verwanten, niet-ver-terug, had er zich verder niet tegen verzet, uit ondervinding wetende dat dit tòch niet veel hielp. Maar

soms, zooals nu ook en aan boord vooral, dikwijls, kon 't opeens zoo op haar vallen, verlammend-zwaar, die angst over hoe-'t-gaan-moest, en ze had er 's nachts, als de anderen sliepen, dikwijls wanhopig over liggen huilen in de akelig-nauwe couchet, als zij zich voorstelde, hoe 't alles zou zijn: die geheel andere leefwijze, koude, gesukkel met personeel en nog zoo heel veel dingen meer. Maar als zij den volgenden morgen dan weer luisterde naar het nooit-ophoudende gevraag van de kinderen over Holland en zij in hun oogen al iets van voorpret las over al het komende nieuwe; als zij zag de wel wat brutale gemakkelijkheid, waarmede haar man alles opnam, dan spande zij zich dubbel in om óók flink te zijn en zoo vroolijk mogelijk. Ze kon er nu toch niets meer aan veranderen.

Hij, daar staande, door het raampje naar buiten kijkende, maakte met zijn wel-kleine maar toch goed-gebouwde gestalte wel den indruk van iets stevigs; op de wat-vierkanten schouders stond het té-groote, zeer bruine hoofd met de ver-uitstekende ooren wel heel gedecideerd; aan het een beetje imbecile gelaat gaven de groote, levendige schitter-oogen bijna iets sympathieks.

Het was zoo echt iets voor hem, man-egoïst, om zijn kleine vrouw daar te laten tobben met de kinderen — daar was ze immers zijn vrouw voor — en zelf heel kalm te staan kijken naar het landschap, buiten.

Bij hem, hoe meer zij de plaats hunner bestemming naderden, domineerde toch vooral een onbestemd gevoel van groote vreugde dat zijn wensch nu eindelijk in vervulling ging. Hij kon 't zich soms niet indenken, dat 't nu nog maar enkele uren duren moest, voordat zij in den Haag waren.

Er was bij hem ook veel ijdelheid bij. Het gebeurde nu niet zoo heel dikwijls, dat Indo's van zijn afkomst, met onder de voorouders meer Inlanders dan volbloed-Europeanen, naar Holland konden gaan. Hij wist zich door velen benijd, daar ginder in Indië, en hoewel hij er nog niet eens was, had hij er nú al pret over, dan later weer terug in Indië te zijn, veel meer opeens dan al die anderen, die niet naar negeri blanda waren geweest; hij stelde zich nu al voor, hoe hij tegenover familie en kennissen zou kunnen opsnijden over alles, wat hij gezien en gehoord had, hoeveel geld 't wel gekost had, alles.

Hij had allerlei illusies van Holland, waar zijn vrouw niets van wist, van café-chantants en tingel-tangels, waarover hij altijd met zoo heel veel belangstelling had gelezen, er door geprikkeld in zijn Oostersche zinnelijkheid. Scala had hij hooren noemen en nog enkele andere gelegenheden van minder allooi. Het kwam niet bij hem op zijn vrouw in eenig opzicht ontrouw te worden, maar hij wou, zonder er zich verder in-te leven, van eens heel-nabij zien, hoe men zich in Holland amuseert.

Hij had, evenals zooveel Indo's, verzwolgen Zola's „de Kroeg", „Nana" enz.; er van genoten, niet als van hoog-kunstwerk, wat 't toch is, maar zooals je een boek leest van Paul de Kock of zoo, om nu eens mee te leven al die heet-zinnelijk prikkelende verhalen, alsof zij daarom waren geschreven. En in zijn naïviteit meende hij dat je die Parijsche toestanden in Holland wel net zoo zoudt hebben en, met in zijn herinnering nog het genot, dat het lezen hem verschaft had, wist hij nu, naast het verlangen naar al dat andere nieuwe, toch ook heel sterk in zich — en voor-zich-zelf-alleen-gekend — die begeerte, om al die dingen, welke hij zoo goed wist uit de boeken, nu zelf ook te zien, en dan na te voelen die gloed-hartstocht-trillingen, die het lezen-alleen hem al gegeven had.

— Kijk, Adé, hoedjan kapòh, wees hij den kleinen jongen op een plotselinge sneeuwbui Adé was onmiddellijk vol belangstelling en ook Non vergat er haar slaperigheid door, beide keken, de donkere glans-oogjes vol bewondering, naar de zwijgend-neerdwarrelende sneeuwvlokken, in het maleisch zoo goed weergegeven met „kapok-regen".

Vader deed het raampje open en maakte met wel-wat-aarzelende vingers van de ook voor hem vreemde sneeuw, die langs het raampje lag, een balletje en legde dit Adé in het kleine bruine handje.

Het ventje keek eerst vol ontzag naar het kleine witte wonder, maar wierp 't toen met een angstkreet op den grond.

— Dinging, dinging *), riep hij met een verschrikt stemmetje, zijn handje belikkende met warm-rood tongetje, waar was het koude pijngevoel.

Non, wat moediger, raapte het beetje sneeuw op, héel voorzichtig tusschen klein, bruin duimpje en wijsvingertje; zij wilde zich groot houden voor Adé maar liet 't toch ook maar weer heel gauw vallen, ging op haar handje toen zitten om de pijn-kou weg te nemen.

Papa lachte luid op, zoodat zijn Indisch-mooie tanden wit-heen-blikkerden tusschen zijn sensueel-dikke lippen en sloot toen het raampje, waardoor koude Februari-wind naar binnen sneed.

De moeder, hoewel zelf dood-moe, trachtte den kleinen jongen te troosten, die wel niet meer huilde, nu, maar toch heel lastig begon te worden, ook over-vermoeid.

Eindelijk stond de trein weer stil; de conducteur riep den Haag af.

Zij stapten uit.

Eerst Vodegel zelf; hij nam Adé aan, toen Nonnie, vervolgens al de barang, die zijn vrouw hem aangaf.

Daarna kwam zij zelf, stijf van het lang-zitten, de hooge treden af.

Zij stonden daar met hun bruine gezichten en vreemd-modische kleeren wel heel raar tusschen al die Hollandsche stations herrie.

Het was er zoo'n lawaai, geschreeuw en geloop om hen heen dat Adé weer te huilen begon, heel hard en klagelijk, zoodat de menschen zelfs in hun stations-haast toch nog even keken naar het vreemde troepje-uit-den-Oost, terwijl Nonnie, ook al angstig door al dat beweeg en gekijk, haar gezichtje verschrikt wegschool tegen de rokken van haar moeder, een mantel-slip krampachtig in haar hand.

Mevrouw Vodegel zelf was ook heelemaal bingoeng †).

Alleen Vodegel bleef kalm, uiterlijk tenminste, want een licht trillen van zijn bovenlip verraadde toch wel innerlijke gejaagdheid.

— „Man, ik zie geen koelies", vraagde zij met angst in haar sterk-Indische stem, hoe moet dat, met al het goed! „Koelies", hoonde hij, bewust van zijn meerdere kennis, al was die dan ook uit boeken, „je bent niet in Indië, waar ze zich, zoodra de trein binnen is, overal om je heen verdringen. Je hebt hier, wat ze noemen „witkielen". Maar dat komt terecht. Blijf jij even hier, dan ga ik de bagage halen."

— „Maar man", angstigde haar stem, doch hij had zich al een weg gebaand door reizigers en spoor-personeel en zij stond daar alleen, zielig-verlaten, met de kinderen; Adé brullende, nu; Nonnie, lastig hangende aan haar rokken, te midden van een stapel doozen en valiezen.

Zij voelde een duizeling haar hoofd eensklaps zóó vreemd-licht maken, dat ze op een der koffers ging zitten, bang anders tegen den grond te slaan.

Al de wanhoop, dien zij aan boord al zoo had voor-gevoeld, iederen dag zwaarder, legde zich nu in een niet meer te weerhouden verlamming over haar heen.

In haar slaap-moewe oogen voelde zij tranen komen, die ze voor de kinderen echter terughield.

Inmiddels kwam haar man terug, triomfantelijk gevolgd door twee witkielen, waarvan één droeg den bagage-koffer.

Hij schrok even, toen hij daar op het nu al wat leege perron dat misère-troepje zag zitten. Adé, nu wel weer stil, maar dreinend om koek, Nonnie, heel beduusd staande naast de op den koffer neer-gedoken moeder, nog altijd de mantelslip in 't handje.

Het brak even zijn zelf-vergenoegde stemming; 't drong even tot hem door, wat ze toch begonnen waren, maar toen, vooral door de nabijheid van de koelie-blanda, zooals Adé, pienter kereltje, de witkielen al dadelijk noemde, herkreeg hij zijn flinkheid, en als vond hij 't zelf alles heel gewoon, voegde hij haar geforceerd-onverschillig, ietwat norsch, toe.

„Ajo, vrouw, maak toch niet zoo'n vertooning. Laat de lui niet zoo merken, dat je hier vreemd bent."

Een van de mannen fluisterde, hoorbaar voor hen allen met een grijnslach tegen zijn kameraad: „Wat een apen-patrouille!"

Vodegel voelde een gloed van drift naar

*) Koud.
†) In de war.

zijn hoofd stijgen, maar hij bedwong zich. Hij, althans, zou den schijn geven zich hier thuis te voelen.

En toen gingen ze het perron af, een treurige optocht.

Hij voorop met Non aan de eene, een groote doos in de andere hand.

Daarachter, zij met Adé in de armen, die, door slaap overmand, nu, met zijn donker hoofdje tegen haar, voor 't seizoen veel te lichte, mantel leunde.

Dan, sluitende dien vreemden misère stoet, ruw-onverschillig, de witkielen, hen onbeschaamd belachend met vast plan zich goed te laten betalen.

„Die lui weten toch van niets af."

VRIJE LIEFDE

DOOR

ALEIDA VAN PELLECOM.

De Zondagsche herfstmiddag doorliep zijn laatste uur; de bleeke zonnebol was, al witter en ijler, in een nevelbank weggedoken. — „'t Kon best vriezen vannacht" — had Jan al tegen z'n meisje gezegd.

Ze waren op weg naar huis; achter hen lag, onduidelijk, de bochtige duinenrij, met de lage, donkere weilanden; vóór hen de stad, in lichtengewemel. Langs den weg stond hier en daar een oude bremstruik, dof-zwart op grauwen grond.

Jan, lang en breed, liep met groote stappen en zwaaiende armen, alsof hij niet goed raad wist met z'n forsche leden; zijn wijde kleeren lieten zijn lenig lichaam volle vrijheid. Over z'n kort geknipte haren had hij een groote pet, en een zwarte, slaphangende beginseldas was losgeknoopt om de kraag van zijn flanellen sporthemd.

Eva, zijn meisje, een stuk kleiner dan hij, in simpele donkerblauwe reformjapon, strak om haar krachtig lichaam, ging met snelle passen en kittig lijfsbewegen naast hem, moedig en vertrouwend.

Klaarblijkelijk waren zij beiden menschen met levenslust, energie, en veel gevoel van eigenwaarde. Maar het was duidelijk, dat Jan de meester was, die zelfbewust en nooit falend zijn weg gaat, een schema van een wereldhervorming in zijn gedachten omdragend; terwijl Eva, als zijne gehoorzame, dankbare leerling, eerst tot zelfontwikkeling groeide door het blijde geloof in zijn moreele kracht en grootheid.

Eva was ook maar een stil, bescheiden meisje geweest, eer ze Jan kende. Ze was van buiten gekomen, woonde nog maar een paar jaar in de stad. Als oudste van een groot gezin, had ze nog jong al moeten gaan verdienen; eerst had ze geboend en geschrobd bij burgermenschen, daarna bij eene mevrouw, en later was ze kindermeisje geweest. Ook nu verzorgde ze kinderen, maar ze werd juffrouw genoemd. In haar eentonig werkleven, met geen andere afwisseling dan een avond met eene vriendin wandelen of een dag naar huis, was Jan haar verschenen als een toovenaar, die, met zijn onuitputtelijke voorraad haar onbekende ideeën, ongemeten horizonten ontdekte, en de gansche wereld met een ander licht bekleurde.

Jan was een self-made man. Als een weetgierig kind was hij begonnen te lezen, lange winteravonden en halve zomernachten, elk boek dat hij krijgen kon. Zóó van school, was hij, niets anders verlangend, in een boekwinkel gekomen; eerst loopjongen, en nu bediende. Steeds had hij gelezen; hij had, zonder eenige hulp, talen geleerd, kende zelfs Italiaansch, en er ging geen boek uit den winkel, waarvan hij niet, ten minste ongeveer, den inhoud wist.

De levensbeschouwing, die hij uit al die wijsheid had gepuurd, was meer negatief dan iets anders. Een enkele maal slechts waagde hij zich aan ideale toekomst-droomen; in zijn haat en verachting voor al het bestaande leefde een altijd-door borrelende bron van gedachten. Hij was revolutionnair in theorie; de aanpassing aan de praktijk had hij nog niet gevonden. Hij raasde en vloekte over het armelijke slaven-leven dat zijne moeder, die kostgangers hield, leidde, maar kwam niet

op het idee, te trachten op de een of andere manier meer te verdienen dan de tien gulden, die de boekhandelaar hem elke week uitbebetaalde, en die niet voldoende waren voor hun beider onderhoud.

Evenzoo schold hij op de rijke bourgeois, wier kinderen Eva moest verzorgen, en van wie hij niets goeds of aardigs wilde gelooven. Terwijl hij ook niets kon bedenken dat Eva een gelukkiger, vrijer leven zou geven; het kwam niet in hem op, te overwegen of hij niet beter deed met haar te trouwen, en ook voor haar te werken.

Hij had trouwens tegen het huwelijk principiëele bezwaren; ten eerste vond hij het een verouderde, misbruikte instelling. Wat ging het de wereld aan, of twee menschen van elkaar hielden? Dit was immers een uiterst teer en intiem feit, te mooi en te hoog om door onverschillige menschen besproken te worden. Ten tweede was het anti-natuurlijk, om lang te voren een datum vast te stellen, waarop de hoogste liefdes-uiting zou gebeuren. Hoe wist je, of je er dan toe gestemd zou zijn? Liefde was natuur-leven, dat zich niet dwingen liet. Je moest er je onvoorwaardelijk aan onderwerpen.

Voor Eva hadden deze theoriën de bekoring van iets nieuws, en dat haar wel leek. Zij geloofde vast in haar Jan, en toen liefdesnatuurdrang hen genoopt had man en vrouw te worden, had ze geen moment het bewustzijn gehad dat ze nu, volgens de zedeleer van haar geboorte-dorp, op den slechten weg was geraakt.

Zij waren nu in de straten van de buitenwijk gekomen; er liepen tamelijk veel menschen in Zondagsch geslenter; ook enkele jonge paren, terug van wandeling, en vief loopend van verlangen naar 't warme dag-einde in harmonieus-gestemd familie-milieu.

Jan en Eva zouden naar Jan's moeder gaan. Toen zij de trap van het bovenhuis opstapten, klonk er boven gepraat en gelach. Bij hun binnenkomen was er dadelijk demping van geluiden. De kostgangers van zijne moeder hadden, als Jan er niet bij was, nogal iets van hem te zeggen; de één noemde hem een a n a r c h i s t, een ander e e n h a l v e g a r e. Toch imponeerde hij hen, omdat hij veel meer wist dan zij.

Toen de eerste glorie van levenswijsheid in zijn hoofd op kwam schijnen, had hij vaak getracht anderen in zijn richting te praten; sinds hij ontdekt had dat deze pogingen nooit eenig succès hadden, hield hij zich op een hautainen afstand. Hij sprak weinig in hun bijzijn; zijn hoog standpunt uitte hij meestal slechts door wenkbrauw-fronsen bij een dubbelzinnige of grove aardigheid, of door minachtend schouderophalen bij een erge stommiteit.

Sinds hij met Eva omging, was hij voor domheid iets toegeeflijker geworden; voor onzedelijkheid echter veel strenger. Daar had hij met haar ook wel eens over gekibbeld. Nogal vroolijk van aard als zij was, had ze aanvankelijk om een vrij onschuldige grap meegelachen, en moest daar dan later een zedepreek over aanhooren. Het bleek een uiterst moeilijk te begrijpen kwestie te zijn voor iemand, die nooit over lachen en zedelijkheid had nagedacht; daarom keek ze voortaan die wijsheid van Jan's gezicht af: lachte hij, dan deed ze mee; zoo niet, dan smoorde zij haar lachlust.

's Zondags-middags zaten er meestal veel menschen in de kamer bij moeder Vergeer; de kostgangers brachten hun meisje of een kennis mee. Moeder Vergeer had door haar zorgelijk en druk leven heen haar goedhartigheid behouden. Men kwam graag bij haar, omdat zij altijd goed-gehumeurd en vriendelijk was, en gastvrij in haar armoede.

Over Jan had zij wel eens een zwaar hoofd; of eigenlijk: er leefde in haar een voortdurende strijd tusschen haar liefde voor hem, die iets groots in hem zag en veel van hem verwachtte, en haar gezond verstand, dat zijne theoriën vaak dwaas moest noemen. In één ding stond zij lijnrecht tegenover hem: waar hij de menschen verachtte, had zij een alles-vergoelijkend meevoelen met anderen.

Zooals gewoonlijk ging Jan dien Zondag zoodra het brood-eten gedaan was, met Eva naar boven. Op zolder had hij zijn kamer, een tamelijk groot vertrek, waarvan de buitenmuur schuin naar beneden liep. Een oude, roestige kachel met een lange pijp die recht

de hoogte in, in de dakbetimmering stak, een ijzeren ledikant, een vierkanten tafeltje, een wankelige Weener stoel en een laag vouwstoeltje dat hij in een tweedehandswinkel voor Eva gekocht had, maakten de meubileering uit. Tegen de rechte wanden was Jans bibliotheek, op zelf getimmerde planken, vergaard. Daar was hij overdreven zuinig en netjes op; nooit leende hij een boek uit.

Toen de simpele hanglamp was aangestoken, haalde Jan turf met petroleum van beneden, en maakte de kachel aan.

Langzamerhand had Eva de kamer wat huiselijker gemaakt; telkens had ze iets meegebracht. Er lag nu een kleed over het tafeltje, en er stond een theeservies op; ook had ze een papieren kap om de lamp gedaan. Het was er ook werkelijk gezellig. En Jan bracht een mooie stemming aan met zijn nieuwe, verheven ideeën. Als hij eenmaal aan 't praten ging, met groote stappen in de kamer heen en weer loopend, kwamen er ook de geesten van Multatuli, van Tolstoï en Kropotkine, en meer groote mannen rondspoken. Vaak ook las hij Eva voor, met gevoelvolle stem; zij vond alles heel mooi. Een enkele maal duizelde 't haar wel eens. Maar och, ze voelde zulk een eindelooze bewondering voor hem, omdat hij zooveel wist. Hij schreef ook zelf, verzen en lyriesch proza, doch zijn werk was niet bestemd voor publiciteit, hij vond het nog niet goed genoeg.

Waar hij ook van uitging, met schrijven of spreken, altijd kwam hij terecht bij hetzelfde thema, namelijk bij de vrijheid. Vrijheid in alles, dat was zijn ideaal; vrijheid om je leven zoo in te richten als je zelf wil; nooit ergens toe gedwongen worden; vrijheid om te werken waar, hoe en wanneer je lust hadt; vrijheid om je milieu zelf te kiezen; vrijheid om te nemen waar je behoefte aan hadt. En hij was vast overtuigd dat eenmaal het vrije leven, voor iedereen, in een vrije wereld, komen zou. Wanneer de menschen maar eerst doordrongen waren van de waarheid dat eerst dan het wezenlijke geluk in de wereld zou komen, dat eerst dan het leven mooi en rijk wezen kon, dan zouden zij wel meehelpen aan het tot stand komen van die ideale wereld.

De eerste stap daarheen was de volkomen gelijkmaking van alle menschen.

Geen standen of rangen meer, geen armen en rijken. Nu, deze hervorming was heel gemakkelijk te volbrengen, men schafte eenvoudig het privaat-bezit af, dan behoorde alles aan iedereen. Dan kon de eene mensch nooit meer afhankelijk van den ander zijn, en niemand zou zich slaaf meer voelen. Voorts moest er met alle tradities en wetten gebroken worden. Wat er verder gebeuren moest, kon hij nog niet zeggen; maar er zou dan zulk een ontzaglijke verandering in de heele wereld zijn veroorzaakt, dat er stellig allerlei nieuwe, nu nog niet te voorziene denkbeelden geboren moesten worden

Als Eva dan eens een enkele maal niet grifweg geloofde dat de wereld eenmaal worden zou zooals hij 't fantaseerde, was hij verstoord, en noemde haar dom en nuchter. Ook had ze hem eens uit zijn mooie droom gerukt door te vragen, wanneer of hij dacht dat er een begin gemaakt kon worden met al die veranderingen. Want zij had lucide oogenblikken, waarin zij plotseling een diepe kloof zag tusschen de bestaande wereld en zijn ideaal. Doch dit gebeurde maar hoogst zelden; ze leefde bijna altijd in bewondering voor hem, en stond vaak verstomd over zijn alwetendheid. Terwijl zij, in het gewone leven van alle dagen, zich veel ervarener voelde dan hij, en zorg over hem had zooals eene moeder over haar kind. Zoo had ze onlangs een dikke, groote wollen deken voor hem gekocht, omdat ze gezien had dat er maar één, oude, dunne deken op zijn bed lag. Hoewel hij doorgaans, bij voorkeur, het materiëele leven zooveel mogelijk negeerde, was hij, au fond, toch heel gevoelig voor dergelijke attenties.

Tien uur bracht Jan Eva naar 't groote huis op de deftige gracht waar ze in betrekking was. Dit ging bijna nooit zonder smalende of minachtende woorden over de rijke schooiers, die in zoo'n groot huis woonden, nooit iets uitvoerden, en er goed van leefden, terwijl ze Eva haar vrijheid stalen, en haar

afbeulden voor een schamel loontje. Sinds ze met Jan ging, had Eva ook veel slechte eigenschappen ontdekt bij haar mevrouw; het ontzag voor rijken, dat ze als dorpsmeisje mee naar de stad bracht, had hij totaal weggeredeneerd. Ze was echter te verstandig om haar dit te laten blijken; ofschoon Jan haar raadde altijd ronduit haar meening te zeggen, behield ze, deels uit jarenlange traditie-geheugenis, deels tot behoud van hare positie, den gepasten toon.

De dagen gingen voor Jan en Eva rustig en genoegelijk voorbij, wel langer dan een jaar. Toen kwam er nog een ander leven zich met het hunne vermengen.

In de openbare leeszaal had Jan op een avond, toevallig, kennis gemaakt met eene onderwijzeres. Hij was toen met haar naar huis gewandeld, en het was gebleken dat hun beider inzichten in leven en literatuur in dezelfde lijnen liepen. Er was dadelijk een gevoel van verwantschap tusschen hen gekomen. Even vrij in hare begrippen als Jan, had zij hem gevraagd haar eens op een avond te komen opzoeken; ze woonde op kamers.

Er was een drukke omgang en een fijngevoelende vriendschap van gekomen. Jan was nog nooit zoo gelukkig geweest; hij had nu eene vrouw gevonden die hem volkomen begreep. Tegen Eva raakte hij nooit uitgepraat over Esthers goede eigenschappen; zij was zoo intelligent, zoo fijngevoelig, zoo goedhartig. En het kwam niet in hem op, dat deze lof eenigszins pijnlijk was om aan te hooren voor Eva. Hij besefte niet dat er voor haar een verwijt in klonk dat zij deze deugden miste. Het was trouwens een principe van hem, ook in liefde volle vrijheid te erkennen; hij en Eva hadden elkaar al in den aanvang van hun samenleven beloofd, niet te verzwijgen wanneer ze één van beiden van een ander zouden gaan houden, en nooit jaloersch te worden. Want dat was zoo ouderwetsch en onzinnig-bekrompen; je kon er toch niets aan doen wanneer je van iemand hield, dat ging van zelf, buiten je wil om. Dus had niemand het recht, het af te keuren of te verwijten.

Eva had daarom alle opkomende wrevel en verdriet moedig onderdrukt, en was vol vertrouwen met Esther kennis gaan maken. Deze had ook dadelijk een vriendschappelijke houding tegen haar aangenomen; de situatie was in 't geheel niet gedwongen of gespannen. Maar soms, wanneer het gesprek gevoerd werd op een plan waar Eva's gemis aan ontwikkeling en beschaving haar belette er aan deel te nemen, voelde deze zich heel eenzaam. Zij vroegen haar wel eens haar meening over een of ander idee, doch zij was te schuchter om zich te uiten; als zij iets bedacht had, verzweeg ze dit tot ze met Jan alleen was, en dan was ze erg gelukkig als hij het goed en juist vond.

Zonder dat dit overeengekomen was, kwam Eva voortaan, wanneer ze vrij was, bij Esther; Jan was er dan natuurlijk ook.

Op een Zondagmiddag toen Eva, omdat zij vroeger was dan gewoonlijk, eerst naar Jans huis ging, vond ze hem ziek bij de kachel zitten.

Hij rilde van koorts, maar was niet te overreden om naar bed te gaan.

Toen Eva hem verzorgde en 't warm en gezellig in de kamer maakte, was hij heel dankbaar. De heerlijke aandoening die Eva hierdoor kreeg, die nog vergroot werd door de blijde overtuiging dat ze nu samen zooals vroeger een mooien middag zouden hebben, werd plotseling gesmoord doordat Jan begon te tobben over Esther, die zou zich ongerust maken over hem, als ze hem den heelen dag niet zag.

Het duurde een oogenblik eer Eva de teleurstelling had omgeleefd tot onbaatzuchtige liefde.

— Zal ik even naar haar toe gaan? vroeg ze toen.

— Ja, als je dat doen wil, graag; misschien komt ze dan wel met je mee terug, zei Jan.

Esther deed eerst wat slachtofferig-veronachtzaamd toen Eva kwam; toen ze hoorde dat Jan ziek was, werd ze overdreven medelijdend. Ze informeerde naar bizonderheden; Eva antwoordde tamelijk koel, alsof die intimiteit haar hinderde. Ze was nog nooit zonder Jan bij Esther geweest, en nu viel het haar op, zoo vreemd als ze zich tegenover haar voelde. Onderweg herinnerde ze zich dat Jan eens, uit gekheid, haar en Esther vriendinnen had

genoemd. Geen van beiden had daar iets op gezegd; zij had er niet meer over nagedacht, maar op dezen middag, nu ze naast elkaar door de straten liepen, voelde ze duidelijk dat er al heel weinig vriendschap tusschen hen bestond.

Jan was erg gevoelig en teer-intiem dien dag, in 't bizonder tegen Esther. Toen zijne moeder aan de trap riep om brood te komen eten, was er even een verlegenheid. Esther sprak het eerst; zij had geen honger, en zou maar boven blijven. Op de trap zei Jan tot Eva: Zeg maar dat Esther een vriendin van jou is, anders moeten we allerlei uitleggingen geven, en die menschen begrijpen toch niks.

Jan at weinig, en ging naar boven eer Eva haar boterham op had. Eva moest vroeg thuis zijn; toen ze afscheid nam, zei Esther dat ze ook zoo naar huis ging.

— Waarom? vroeg Jan, die weer wat beter was geworden — je hebt niets geen haast.

— Welnee, blijf nog wat bij Jan, anders zit hij zoo alleen, zei Eva, in een vlaag van edelmoedige liefde. Ze mocht, en wilde daarom niet jaloersch zijn.

Maar er was een schrijnende droefgeestigheid in haar, terwijl ze naar huis wandelde. Ze voelde instinktmatig steeds verzet in zich op komen tegen de ongewone, onklare verhouding. Altijd weer moest ze eerst zichzelf overwinnen, en zich herinneren dat Jan alles veel beter wist dan zij, en dat 't ouderwetsch en bekrompen van haar was, hem voor zich alleen te willen hebben. Ze was er heelemaal niet boos om op Jan, en hield nog even veel van hem. Hij kon 't niet helpen dat hij ook van Esther was gaan houden. Eens, toen hij haar zei dat hij wel eens graag alleen met Esther was omdat hij dan beter met haar praten kon en verder kwam met haar, had hij Eva gevraagd of haar dit verdriet deed. Ofschoon het haar werkelijk heel pijnlijk had aangedaan, had ze, gemaakt-onverschillig, geantwoord:

— Nee, hoor, heelemaal niet.

Eerst kon ze zich niet verklaren waarom ze niet de waarheid had gezegd; later meende ze dat het voornamelijk uit liefde was voortgekomen; het was de eerste maal dat Jan iets van haar verlangde dat haar eenige opoffering kostte, was het nu niet zelfzuchtig van haar geweest dit niet blijmoedig te geven? Zij had er nog geen oogenblik spijt van gehad, hoewel ze altijd wanneer ze langs de plek liep waar hij het gevraagd had, hetzelfde pijnlijke gevoel kreeg.

In de volte van zijn eigen levensbewegen had Jan, en maar al te graag, zonder eenig nadenken haar leugen voor waarheid aangezien. Want hij ging om in droomen van nieuwe, vreemde gevoelens; hij beschouwde zichzelf soms als een heel bizonder mensch, met wien het leven buitengewone dingen voor had. Was het niet wonderlijk dat hij zooveel hield van twee vrouwen die zoowel uiterlijk als innerlijk een groot contrast vormden? Eva was klein en blond, gedwee en weinig expansief; terwijl Esther groot en zwart, levendig en hartstochtelijk was, en alles zei wat ze dacht.

Wanneer het noodlot een oplossing zou eischen door een openlijken strijd, waarbij één van beiden zich uit Jans leven moest terugtrekken, dan zou ongetwijfeld Esther, als de sterkst-willende, de overwinnende zijn.

Maar dit voorzag Jan geenszins; hij hield van beiden, het was hem niet mogelijk te te zeggen van wie het meest, en hij wilde noch de een noch de ander missen.

Het duurde zoo een paar weken, en, uitgezonderd het nog vage, bijna onmerkbare leed van Eva, dat haar iets droomerigs gaf, werd er blij-vertrouwend geleefd. Onderwijl was er een langzaam opschuiven van Esthers wezen over Jans leven, en een even langzaam wegglijden daaruit van Eva.

Jan nam veel van Esthers theoriën over; het gebeurde wel dat hij dwars tegen zijn eigen vroegere inzichten in sprak; dan keek Eva hem plotseling aan, doch ze zei niets. En Jan scheen er geen geheugenis meer van te hebben.

Soms toch stak zijn oude gloed op, wanneer Esther iets heel doms zei. Maar al gauw had hij er spijt van, en voelde slechts meelij met haar domheid. Tegen Eva prees hij nog steeds Esthers deugden, zonder eenig besef van onkieschheid of onaardigheid; hij voelde zich volkomen vrij en onschuldig.

Op eenmaal kwam er verandering in deze gemoedsstemming. Was hij met Esther in den aanvang van hun samenkomen steeds

omgedwaald in louter spiritueele sympathiën, de zinnen werden hierdoor ook tot leven gewekt. Gegeven nu hun beider ultra-moderne denkbeelden over vrijheid en zich-uit-leven, zoo was een algeheele vereeniging onvermijdelijk genaakt.

Dit nu bezwaarde Jan. Zijn krachtige levensdurf haatte verzwijgen, en toch was het angstige, bijna zekere weten dat het bekennen van de waarheid Eva verdrieten zou, sterker nog. Hij liep er dagen mee rond, weifelend, onrustig, ontevreden. Eva merkte niets.

Alleen als hij bij Esther was, leefde hij blij en tevreden. Zij wikkelde hem al vaster en vaster in den dichten nevel van hare begeerten. Haar leven bewoog 't hevigst in haar zinnelijken aard.

Op een avond sprak ze over trouwen. Waarom zouden ze het niet doen? Zij bleef natuurlijk les geven, en Eva kon bij hen wonen, en het huishouden doen. Ze wist misschien ook wel iemand die hem geld zou willen voorschieten om een eigen zaak op te zetten.

Dat alles klonk heel mooi, doch Jan toonde zich maar matig ingenomen met haar plan. Hij zou er eens over denken, en met Eva er over spreken

Het voorstel kwam wellicht te vroeg. De nevel die ze om hem had geweven, was nog niet dicht genoeg. Er was hier en daar nog een opening, waardoor hij de wereld met zijn eigen oogen bekeek. Hij had er een vreemde schok door gekregen. Zijn schuldgevoel tegenover Eva werd sterker en dreigender. Hij begon in te zien dat het zoo niet langer ging; er moest een eind komen aan dien toestand van spanning en verwarring. Doch hij had niet den moed Eva alles te vertellen; hij hoopte maar op een aanleiding die het toeval mee zou brengen.

Weldra gebeurde dit. Het was op een Zondag toen Esthers broer haar kwam opzoeken; Jan en Eva waren den heelen dag samen.

's Middags onder het wandelen weet Eva Jans stille houding aan het gemis van Esther; het kwam niet bij haar op, dat haar bijzijn hem zwaar bedrukte.

's Avonds, op z'n kamer, vond ze 't echt gezellig, zoo met z'n tweeën, net als vroeger. Ze was heel lief en intiem, en hij wou ook wel zoo.

Toen viel plots, als een donderslag, zijn vraag:

— God zeg, die moedervlek op je schouwer, is die weg?

— Wàt zeg je? antwoordde Eva, sterk verbaasd.

Meteen keek ze hem in z'n oogen, en toen, in een paar sekonden, zag ze, begreep ze zijne vergissing en zijn geheim.

Jan was even erg geschrikt, maar dadelijk daarop voelde hij een verlichting. Hij begon te praten, vertelde haar alles, hoe 't zoo vanzelf was gekomen, zijn angst dat ze er bedroefd om zou zijn, en zijn gewetenswroeging omdat hij iets voor haar verborgen hield.

Eva luisterde met groote, treurige oogen, in opkomend, zwaar groeiend verdriet. Even hield haar dit onbeweeglijk, toen brak het uit in tranen en snikken.

Jan, dadelijk radeloos, liep woest heen en weer; hij wist niet wat hij zeggen moest. Eva bleef huilen.

— Toe, maak je nou niet zoo overstuur, kindje, huil nou niet zoo, zei hij. — Ben je erg boos op me?

Maar Eva was niet boos, heusch niet, sprak ze, en begon weer te snikken.

— Je hebt ook altijd zelf gezegd dat je heelemaal niet jaloersch was, en nooit worden zou, en dat je ook nooit boos zou zijn als ik van een ander hield, omdat ik dat toch niet helpen kan, zei Jan, die vergeten was dat deze woorden niet anders waren geweest als de weerklank van zijn ingeprente theoriën.

— Nee, dat weet ik wel, ik ben ook niet boos op je . . . heelemaal niet . . . ik had ook nooit gedacht dat 't me zoo'n verdriet zou doen . . . ik dacht altijd dat ik 't heel gewoon zou vinden. . . .

Het werd een heel droevige avond. Jan zat er schrikkelijk mee in. Het was hem onmogelijk iets te bedenken dat hem een uitweg in deze moeilijke, pijnlijke situatie aanwees. Hij begon wel langzamerhand duidelijker te voelen dat hij toch meer van Eva hield dan van Esther; misschien omdat hij haar zooveel langer kende, was zijn gevoel voor haar dieper ingeleefd. Maar als hij dan weer aan Esther dacht, zag hij haar als een heel

goedig en hartelijk meisje, dat hij ongelukkig gemaakt had. Hij kon haar nu zoo maar niet in den steek laten, dat zou gewoon ploertig zijn. Waarom had hij 't ook zoo ver laten komen? Hij kon nu niet meer terug.

Hij maakte een moeilijken avond door. 't Eene oogenblik was zijn zelf-verdriet 't grootst, dan weer voelde hij heel veel meelijden met Esther, en even later was 't Eva's zichtbaar leed dat hem deed lijden, en zocht hij woorden om haar te troosten.

Van Esthers trouwplannen had hij heelemaal nog niet gesproken tegen Eva, en hij besloot haar dit pijnlijke idee te verzwijgen. Hij zag nu wel in dat dit iets onmogelijks was, voelde in zichzelf al zooveel verzet er tegen, en werd zich bewust dat het hem altijd dwaas en verkeerd had toegeschenen.

Eindelijk moest Eva toch naar huis. Haar eigen leven moest ze nu weer opsluiten, en, schijnbaar ten minste, met andere menschen meeleven, tevreden en opgewekt. Dat werd van haar geëischt. Toen ze de kamerdeur open deed, om heen te gaan, kwam Esther de tram oploopen. Ze had zich gehaast om nog even te kunnen komen; druk en opgewonden pratend, bemerkte ze de triestige stemming van Jan en Eva niet. Goddank dat eindelijk haar broer weg was, hij had haar zoo verveeld.

— Ga dan mee Eva wegbrengen, zei Jan.

Haar bijzijn werkte antipathiek; ook Jan had haar liever nu niet gezien. Toch voelde hij weer medelijden met haar; zijn innerlijke onrust en verwarring werden steeds grooter.

Esther was spraakzaam en vroolijk als altijd. Ze praatte over haar broer, een e c h t e n bourgeois; den heelen dag had ze zich geergerd; je kon gewoon over niets met hem spreken.... zoo bekrompen en ouderwetsch als hij was... Hij had niet 't flauwste begrip van het moderne leven... Verbeeld je, een vrouw die, ongetrouwd, met een man leeft, noemt ie een slet. En een man mag 't gerust doen, daar vindt niemand iets in... toen zei ik: nou maar, neem me niet kwalijk, maar d'r is toch ook een vrouw bij noodig... en toen zei hij: nou ja, d i e vrouwen zijn d'r nou eenmaal voor; die bestaan d'r van... hoe vin je 't?

— Och ja, antwoordde Jan, zoo redeneeren de meeste menschen.

Eva zei bijna niets; ze had hoofdpijn, had ze tegen Esther gezegd, en daar ze nooit veel tot deze sprak, viel haar zwijgen niet op.

— Ja, ging Esther door, ze was er maar niet verder op ingegaan, hij begreep toch niets; en ze wou geen ruzie, als je maar één broer hebt, en ze zagen elkaar toch maar zelden.... Maar 't was gewoon belachelijk, al wat hij beweerde.... Een echte bourgeois....

Op den terugweg alleen met Esther, vertelde Jan haar alles. Eerst praatte ze heel zacht en deelnemend over Eva, maar toen Jan zich heelemaal tegen haar uitsprak, en de diepte van zijn gevoelens voor Eva voor haar verbaasde oogen zichtbaar werd, kon zij niet beletten dat er nu en dan, even, een vlam van jalousie door haar woorden opsloeg. Hierdoor begon Jan zich allengs meer op te sluiten, en toen Esther, in razernij omdat ze geen uitweg zag in de pijnlijke situatie, de domme woorden sprak: Waarom heb je 't haar ook gezegd —, toen kwam er teleurstelling en lichte wrevel in zijn stem, en begon hij in te zien dat ze toch niet veel van hem begreep. Hun afscheid was tamelijk koel.

Er kwamen moeielijke dagen voor Jan. Hij kon maar geen rustpunt voor zijn denken vinden, alles waggelde, wankelde en verliep. Wanneer hij maar even kon, ging hij naar Eva, en sprak een oogenblik met haar. Altijd zag hij nog een zacht verwijt in haar oogen, die ook vaak rood waren van 't huilen. Maar ze was even hartelijk als vroeger, en wanneer hij zichzelf beschuldigde, wilde zij daar nooit van hooren, hij kon 't immers ook niet helpen, 't was toch vanzelf zoo gekomen. Hij hield echter vol, dat 't altijd verkeerd en slecht is, om iemand die van je houdt, verdriet te doen.

Toen er een week voorbij was, en hij Eva op haar vrijen avond afhaalde, keek ze weer tevreden gestemd, en bekende hem lachende dat ze de laatste twee dagen niet meer gehuild had.

Esther had hij nog niet weer gezien. Zijn verliefdheid op haar was in deze week sterk afgekoeld; hij voelde eigenlijk alleen nog maar medelijden voor haar. Hij vond 't altijd nog

ploertig van zichzelf om haar nu aan haar lot over te laten. Daarom had hij haar een paar maal geschreven. De brieven die zij terug-zond, waren een mengeling van herinneringen aan mooie, zachte woorden die hij tot haar had gesproken, en aan goede eigenschappen die hij haar toegedacht had, en van toornige, beleedigde gedachten. Blijkbaar geloofde zij haar macht en invloed op hem al verloren.

Hij was ook op een avond naar haar toe gegaan; zij was toen echter niet thuis, bij mevrouw Van Doorn op visite, zei de juffrouw.

Toen Jan dit hoorde, werd hij een oogenblik boos omdat ze die bourgeois-kennissen waar ze altijd zooveel kwaad van sprak, nu weer achterna ging loopen. Hij had gedacht dat ze daar voor goed van af had gezien. Maar bij nader inzien was 't een verlichting voor hem te zien dat ze ook nog hield van menschen waar hij, in alles, lijnrecht tegenover stond. Dan gaf ze toch ook niet zoo heel veel om hem.

De twee daarop volgende dagen had hij laat in de zaak moeten blijven. En nu had hij een kort briefje van haar thuis gevonden; zij moest hem noodzakelijk spreken, wanneer of hij bij haar aan kon komen, vroeg ze.

Met een duister voorgevoel van een onaangename scène liep hij naar haar huis. Hij ging met 't voornemen, haar te zeggen dat hun intieme overgang een vergissing was geweest; daardoor hoopte hij een verzoening af te snijden. Maar dan vond hij dit toch weer zoo hard en wreed om te zeggen, en wist niet of hij er wel moed toe zou hebben. Het zou voornamelijk van haar houding afhangen.

Direkt toen hij haar kamer was binnengekomen, begon haar teleurstelling en gekwetste ijdelheid zich in hartstochtelijke woorden uit te spreken. De verwijten die ze hem deed, voelde hij grootendeels als waar, en hij wist er ook niet veel tegen te zeggen. En toen haar boosheid overging in verdriet en tranen, stond hij een oogenblik als een ellendige boosdoener, vol schuldgevoel. Hij zag slechts één middel om goed te maken wat hij had misdaan, dat was, een verzoening, doch de herinnering aan Eva's rood gehuilde oogen, en ook nog een onbegrepen gevoel van tegenzin, weerhielden hem. Toch zou misschien zijn weerstand gebroken zijn, had niet Esther, die zijn weifelend naderkomen niet voelde, plotseling een anderen toon aangeslagen. Ze begon namelijk kwaad te spreken van Eva, en hierdoor kwam er in Jans denken een schok, die hem helderziend maakte.

— Hoor is, viel hij midden tusschen haar woordenvloed, als je zoo begint, ga ik heen, dat wil ik niet aanhooren.

— Nee, je blijft hier, je zult eerst naar me luisteren, antwoordde Esther heftig.

Onderwijl liep ze, nog vóór Jan, naar de deur, en bleef er met haar rug tegen aan staan. Door een laatste, en wanhoopspoging, dacht ze, met geweld, hem te winnen.

Daar Jan 't hem onwaardig vond om met eene vrouw te vechten, ging hij kalm weer zitten: hij zei niets, maar was nu vast besloten met haar te breken.

Esther sprak nog eenigen tijd door; haar toon werd allengs matter en verslagener; af en toe flikkerde er haat en boosheid. Ten slotte was ze blijkbaar uitgepraat, want ze herhaalde telkens dezelfde woorden. Toen stond Jan op, en zei, op bedaarden toon, wat hij zich had voorgenomen.

Zijne kalmte prikkelde Esther tot vlagen van razernij. En weer uitte zij die op Eva: wat zou hij nou aan zoo'n vrouw hebben, ze wist niks, kende niks, je kon nergens over praten met haar, ze begreep niks, was vreeslijk onbeschaafd en onontwikkeld, zei ze.

Achter die woorden drong de bittere vernedering: en voor zoo iemand laat hij mij, die heel beschaafd en ontwikkeld, en veel meer waard ben, in den steek.

Het werd Jan dan ook steeds duidelijker, dat voornamelijk gekrenkte trots haar lijden deed. Dit te zien, maakte zijn houding gemakkelijker.

— Nou is 't genoeg, zei hij; laten we er maar niet verder over spreken; we hebben ons allebei vergist, en 't spijt me dat 't zoo geloopen is. 't Beste is, dat we zien 't zoo gauw mogelijk te vergeten....

Hij wilde haar een hand tot afscheid geven, maar zij verroerde zich niet. Toen ging hij heen.

Hij was blij dat 't afgeloopen was. Heele-

maal zonder schuld voelde hij zich niet; in ieder geval was 't verschrikkelijk stom van hem geweest. Hij zag Esther nu heel anders dan vroeger, toen hij verliefd op haar was. Hij herinnerde zich op eens Eva's eerste oordeel over Esther. Toen hij haar na de eerste ontmoeting, vroeg hoe ze haar vond, had Eva gezegd: Ik geloof dat ze erg graag een man wou hebben.

Hij was het toen heelemaal niet met Eva eens geweest, had er zich zelfs boos over gemaakt. Maar nu moest hij haar gelijk geven; Esther was erg zinnelijk, hysteriesch ook. Ze had zooiets opzichtigs, zinnenprikkelends in haar uiterlijk; op straat keken alle mannen haar brutaal aan. Ook had ze altijd allerlei verhalen van spontane liefdesverklaringen die ze aan moest hooren. Een fotograaf, bij wien ze haar portret liet maken, was haar plotseling om den hals gevlogen. En in een trein had een onbekende man 't haar eens heel lastig gemaakt. Ook werd ze op straat vaak achtervolgd.

Verschillende woorden en bewegingen van haar sloten zich aaneen in zijn gedachten; hij zag haar, omgaand in zinnelijk begeerte, altijd berekenend — of misschien ook wel onbewust, omdat haar aard zoo was — hoe ze hem met haar mooie lichaam, waar ze ook vaak over sprak, kon lokken en bekoren. Het was hem nu, of hij zich langzaam aan had voelen wegdommelen in een zwijmel van sensueele vervoering, meegesleept door haar lokkende lusten. God, hoe had hij toch zoo stom en blind kunnen zijn....

Maar hij kende ook zulke vrouwen niet.... 't Was of je een ouwerwetsche roman las, van zonde en verleiding! Ja, hij had 't gevoel, of hij verleid was geworden.

Dagen lang nog liep hij rond met ergernis en 't land over zijn onnoozelheid, en soms ook had hij weer medelijden met Esther.

Hij voelde zich veel meer dan vroeger verbonden met Eva; zijn zelfvertrouwen had erg geleden door het gebeurde, en hij had haar gezegd dat zij hem voortaan in alles raden moest, hij zou haar altijd gelooven, want zij was veel verstandiger dan hij. Als zij meende dat hij iets verkeerds zei of deed, moest ze het dadelijk zeggen.

Dit had Eva den moed gegeven te spreken over iets dat ze al lang had willen doen. Ze vond namelijk al die theoriën over vrije liefde heel goed, maar ze zou toch veel liever zoo gauw als 't kon met hem trouwen.

— Zeg, wat heerlijk zou dat zijn, een eigen huisje, en altijd samen. Ik zou d'r dan natuurlijk ook wat bij willen verdienen, een winkeltje, in schrijfboeken had ik gedacht, heel klein beginnen, en dan langzamerhand uitbreiden, ook een leesbibliotheek, later misschien wel een groote boekwinkel, als 't goed gaat, en dan kom jij der ook in.... Maar eerst blijf je nog in je betrekking.... En als we dan heel zuinig zijn... ik ben heel zuinig.... Misschien kon je ook wel eens om opslag vragen, niet?

Eva had blozend en schuchter gesproken. Jan vond alles best. Hij zou er direkt den volgenden dag op uit gaan, hier en daar eens informeeren, en rond kijken.

Nog eer hun plannen werkelijkheid waren geworden, kwam Jan op een avond in een donker straatje, juist bij een lantaarn, Esther tegen, gearmd met een piek-fijn, fatterig meneertje. Hij had het geval nu al zoo ver van zich afgezet, dat hij er om moest lachen.

BOEKBESPREKING.

De Modellen van Contract tusschen Schrijver en Uitgever, voorgesteld door de „Vereeniging van Letterkundigen". Verkrijgbaar bij den Secretaris der Vereeniging, Fr. Bastiaanse, Hilversum.

Sommigen gelooven, dat het de pers is die de publieke belangstelling voor bepaalde belangen doet geboren worden en groeien; anderen beweren, dat, juist omgekeerd, de uit veel geheimzinniger, of althans moeilijker te ontdekken, oorzaken bij het menschdom ontstane belangstelling zich uitdrukking geeft door de couranten; terwijl een derde groep volhoudt, dat de waarheid in het midden ligt — m. a. w. dat er een gedurige wisselwerking bestaat tusschen publiek en pers. Ik voor mij zou geneigd zijn mij bij deze laatsten aan te sluiten. Toch wensch ik voorloopig niet zonder voorzichtig voorbehoud te constateeren: indien het werkelijk waar is, dat de geestelijke inhoud onzer dagbladen niet louter door persoonlijke neigingen of voorliefde der redacteuren wordt bepaald, dan mogen de litteraire auteurs van Nederland zich verheugen in een verassende, immers totnogtoe ongekende publieke belangstelling voor hun moreele en materieele belangen. Want het is niet alleen het vraagstuk van Nederlands toetreding tot de „Berner Conventie", den internationalen bond voor de bescherming van auteursrechten — kwestie waarbij velen allicht meer aan de vaderlandsche eer en waardigheid, aan ons figuur in het statencomplex der wereld, dan aan de belangen der schrijvende, schilderende of componeerende landgenooten denken — het is, zeg ik, niet enkel deze, altijd nog maar „brandende", internationale rechts- en cultuurkwestie, welke onze dagbladen tegenwoordig telkens weer stof geeft tot artikelen, berichten, opmerkingen, uitroepen van sarcasme of verontwaardiging, het zijn in den laatsten tijd ook de zuiver nationale rechtsbetrekkingen tusschen den nederlandschen auteur eenerzijds en zijn uitgever anderzijds, die, blijkens talrijke „entrefiletjes" en citaten, blijkens de opname ook van ingezonden schriftelijke discussies, op de redactiebureaux onzer couranten een onderwerp van aandacht en zorg uitmaken.

En inderdaad, hoe verrassend ook door haar nieuwheid, publieke belangstelling voor de belangen van litteraire producenten is in dezen tijd van groeiend sociaal besef en gemeenschapszin allerminst onbegrijpelijk; zij mocht verwacht worden. Het overwegen van kwesties als deze behoort tegenwoordig tot ons aller dagelijksche hersenbezigheid en bekommering. Loon en aantal werkuren van bakkers en timmerlieden, typografen en stadsambtenaars interesseeren ons, bij werkstakingen op fabrieken kiezen wij — vaak niet zonder hartstocht — partij; hoe zouden ons dan de levensvoorwaarden en rechtsverhoudingen van kunstenaars en andere geestelijke scheppers niet eenig belang inboezemen.

Ik weet, mijn vergelijking is wel eenigszins gewaagd. De overeenkomst die de verhouding tusschen schrijver en uitgever regelt is veeleer een handels- dan een arbeidscontract. Vergeleek men de relatie tusschen de hier bedoelde „partijen" met die tusschen patroon en arbeider, men zou er dadelijk mee verlegen zitten wie men met den „baas", wie met den „huurling" op één lijn stellen moest. De schrijver ontvangt zijn . . . betaling — ik zocht naar het ruimste woord, loon deugt hier niet, honorarium is hetzelfde in een deftiger jas — van den uitgever, en wel meestal in vaste, vooruitbepaalde bedragen; in dit opzicht staat zijn positie dus min of meer gelijk met dat van den arbeid-nemer en tegenover dat van den meer speculatief winst zoekenden uitgever; doch neemt men in aanmerking dat het dan toch de schrijver is die het boek gemaakt heeft, en er de eigenaar van is, en dat hij slechts een uitgever behoeft als helper, om dat boek te doen drukken, inbinden, en ter verkoop stellen, dan komt zijn aard weer meer met dien van arbeid-gever overeen. De waarheid is dat hij noch den een noch den ander precies gelijkt, doch de bezitter is van, de uitsluitende-rechthebber op een zeker goed, zeer wel

met kapitaal te vergelijken, doch dat alleen op zulk een eigenaardige en ingewikkelde wijze rendeerénd gemaakt kan worden, dat daarbij een technische specialiteit noodig is, een vakman, tevens iemand die in handelsrelatie staat met boekhandelaars, en buitendien de, in vele gevallen onontbeerlijke, middelen bezit tot voorloopige dekking der kosten van fabricatie en exploitatie. Doch hoe dit zij — ik bedoel hoe men de verhouding der partijen: schrijver en uitgever, ook in theorie zou vermogen te omschrijven — vaststaat dat onder ons huidig economisch stelsel, de schrijver praktisch meer van den uitgever afhankelijk is dan omgekeerd, en dat de laatste in staat is, door de bepalingen van een contract — of, nog zooveel te meer, bij ontbreken van een contract — grooten invloed te oefenen op de moreele zoowel als materieele oftewel „maatschappelijke" positie van den auteur.

Het is niet de wet die dezen toestand veroorzaakt heeft of bestendigt. Daargelaten in hoeverre — gelijk dat b. v. in Pruisen is geschied — de verhouding tusschen schrijver en uitgever in een nieuwe auteurswet meer gedétailleerd zou kunnen worden geregeld, ook onder de vigeerende wet, van 1881, is het den auteur mogelijk zich bij contract te verzekeren al wat hem billijkheidshalve aan rechten en voordeelen toekomt. Art. 1 van onze auteurswet bepaalt in ronde woorden: het auteursrecht behoort aan den auteur. Deze kan er dus mee doen wat hij verkiest, hij kan aan de vergunning tot exploitatie van dat auteursrecht door anderen elke bepaling vastknoopen die hij redelijk en in zijn belang acht. Dat hij dit in den regel toch niet doet, of althans totnogtoe niet deed, is ten deele aan zijn onbekendheid met eigen faculteiten, aan onverschilligheid of gemakzucht toe te schrijven, doch grootendeels aan het feit dat verreweg de meeste uitgevers aangeboden copieën weigeren tenzij hun die in volledig en onbezwaard eigendom worden afgestaan, tenzij voor 't minst hun vermeende alleenheerschersrechten over de uitgave op geenerlei wijze worden beknibbeld. Vooral voor jonge, nog onbekende, auteurs is het uiterst moeielijk zijn uitgever te bewegen tot het opstellen van een contract, dat aan zekere eischen van billijkheid en erkenning van schrijvers-prerogatieven voldoet. Om het pijnlijkste maar hier voornaamste niet onverzwegen te laten: de meeste schrijvers, en niet de jongste alleen, hebben altijd geld noodig en liefst spoedig, zij bewilligen in velerlei onbillijke, ja desnoods volstrekt géén condities, om althans gedrukt te worden en eenige betaling te verkrijgen. Het zijn dus niet in de eerste plaats de wettelijke, het zijn vooral de economische voorwaarden waaronder schrijvers in Nederland produceeren, die verbetering behoeven.

Een toestand nu laat zich zeer goed dénken waarbij de staat — de gemeenschap — op de meest directe wijze in het onderhoud harer kunstenaars, ook der litteraire, voorzien zou, in ruil voor het door niets meer belemmerd genot van hun producten. Evenwel, deze wijze van instandhouding der schrijvende en andere artiesten te enten op den grond onzer bestaande maatschappij, het schijnt praktisch geheel onmogelijk. De economische banden zijn onverbrekelijk, zij houden ons allen gevangen; in een gemeenschap waarbij alle of bijna alle verhoudingen (die van het gezin en van persoonlijke liefde en vriendschap natuurlijk buiten beschouwing gelaten) door huur of koop geregeld worden, waarin ieder zichzelf moet redden, en wel bijna altijd ten koste van anderen, daar moet ook de kunstenaar zich beijveren zijn arbeid of zijn product zoo goed mogelijk te verhuren of te verkoopen, daar moet ook hij zichzelf helpen. Het eenige middel tot verzachting dezer zeden, de eenige kracht buiten zijn eigen talenten en bekwaamheden, vindt de artiest, gelijk iedere andere arbeider, in zijn vakvereeniging. Het is nog minder de lijdelijke eendracht dan de actieve samenwerking, die „macht maakt". En zoo hebben dan ook — om weer wat dichter bij onze zaak te komen — de nederlandsche schrijvers en schrijfsters eenige jaren geleden hun „Vereeniging van Letterkundigen" opgericht, doen zij het hunne om — ook door middel van een „Ondersteuningsfonds" — elkander bij voorkomenden nood bij te staan, en leggen zij er zich op toe in hun maatschappelijken en economischen toestand verbetering te brengen, o. a. door op de toetreding van Nederland tot de Berner Conventie aantedringen, en

vooral door regel en erkenning van recht te brengen in de overeenkomsten die tusschen hen en hun uitgevers worden aangegaan.

De „Vereeniging van Letterkundigen" — nogmaals: de in de dagbladen betoonde belangstelling schijnt mij te veroorloven het ook hier te bespreken — heeft, met rechtsgeleerde zoowel als andersoortige technische hulp, model-contracten-van-uitgaaf opgesteld, zij tracht deze modellen ingang te doen vinden en heeft aan hare leden haar hulp en steun toegezegd voor 't geval zij er gebruik van maken.

Zij heeft ook getracht naar medewerking van den „Uitgeversbond" — de eenige bestaande corporatie van nederlandsche uitgevers — ja zij heeft dit trachten geenszins spoedig opgegeven, er jarenlang bijna koppig moeite voor gedaan — doch in dit opzicht is zij niet geslaagd. De „Uitgeversbond" heeft zich, met algemeene stemmen, ongunstig over de bruikbaarheid der bedoelde modellen uitgesproken. Daarop heeft de V. v. L. zich tot iederen uitgever in Nederland individueel gewend en dit met meer resultaat: een tiental heeft verklaard geen principieele bezwaren tegen de modellen te kunnen vinden. Dit acht de Vereeniging, blijkens haar laatste „Mededeelingen", een hoopvol teeken, een aanmoediging om op den ingeslagen weg voort te gaan; waar een begin is daar is . . . althans een vervolg! . . . Doch er zijn meer dan tweehonderd uitgevers in Nederland, een tiental is dus nog slechts een gering percentage; laat ons eens nagaan wat eigenlijk de groote bezwaren dier vele anderen zijn.

Zie ik wel, dan is de tegenzin bij het meerendeel onzer uitgevers bestaande tegen de modellen-van-contract der V. v. L. hoofdzakelijk te verklaren uit het feit dat deze Vereeniging hare leden met alle kracht ontraadt hun auteursrecht — d. i., om in de terminologie onzer wet te spreken, het recht om hun geschriften „door den druk gemeen te maken" — te verkoopen, het in eigendom af te staan aan een uitgever, en dat zij, de noodlottige mogelijkheid van zulk een verkoop erkennende, alles doet om althans de voor den schrijver nadeelige gevolgen ervan zooveel als doenlijk te verminderen. De V. v. L. raadt de schrijvers van Nederland aan, de rechten hun door de wetten van hun land gewaarborgd te handhaven, zij raadt hun het volle gebruik te maken vooral van art. 1 der nederlandsche auteurswet, die hun het onbetwistbare eigendom van hun werk garandeert, zij raadt hun dat eigendom te behouden, het enkel in huur of pacht af te staan, ter exploitatie, er zich nimmer van te vervreemden. Deze algemeene strekking van de modellen-contract der V. v. L. hier documentair en de consequentie ervan in de contract-bepalingen aan te toonen, het zou mij te veel plaats, u, lezer, te veel tijd kosten. De V. v. L. maakt er haar leden opmerkzaam op dat zij mannen en vrouwen zijn, geen onmondige kinderen maar vrije staatsburgers, en dus volkomen bij machte hun eigendom te beheeren, hun zaken te behartigen. Door dit gemakzuchtig of onverschillig aan anderen over te doen benadeelen zij zichzelf en de van hen afhankelijken en doen schade aan hun persoonlijke waardigheid en aan die van hun kunstenaarschap. Want wie meent dat het hier enkel om materieele belangen gaan zou, heeft volkomen ongelijk. Een uitgever die het auteursrecht op een boek gekocht heeft mag er mee doen wat hij wil. De vraag is zelfs — wanneer bij den verkoop niet nadrukkelijk is vooropgesteld dat het boek verkocht werd om te worden uitgegeven — de vraag is zelfs of hij het niet vernietigen of ongepubliceerd bewaren mag. Doch vaststaat dat hij het mag laten verschijnen in den vorm, het verkrijgbaar stellen tegen den prijs die hem goeddunken en dat het hem veroorloofd is er zich ten allen tijde, tegen welke vergoeding en aan wien ook, ten volle van te ontdoen.

Zoo komen wij vanzelf op het tweede groote punt van verschil tusschen de V. v. L. en de meeste nederlandsche uitgevers. De Vereeniging erkent, dat een uitgeversfirma op een gegeven moment — b.v. wegens overlijden van een der firmanten — verplicht kan zijn hare zaken te liquideeren, dat zich ook andere redenen kunnen voordoen waarom die firma in staat gesteld moet worden de waarde, ook van slechts tijdelijk verkregen rechten op de exploitatie van een boek, tot klinkende munt te maken. Doch zij ontkent dat de schrijver genoegen zou moeten nemen met

iederen nieuwen verkrijger dier van hem afkomstige rechten. Het schijnt onbegrijpelijk, dat de uitgevers, die over het algemeen, en dikwijls terecht, zoo hoog opgeven van de waardigheid eigen aan hun vak, het aanzien dat hun namen toekomt, deze houding niet hartelijk waardeeren. Een auteur kiest een uitgever, hij kiest er een die algemeen te goeder naam en faam bekend staat, hij stelt vertrouwen in een deftige, geachte firma. Plotseling evenwel blijkt deze geachte firma haar deftigheid geen beletsel te achten om al haar zoogenaamde fonds-artikelen in publieke veiling aan den meestbiedende te verkoopen. Een auctie wordt gehouden zooals die nog eenige maanden geleden door M. J. Brusse met juistheid en geest in de „N. R. Ct." (Onder de Menschen) is beschreven. En de „meestbiedenden" zijn dikwijls volstrekt geen „deftige" firma; in plaats van door een uitgever van naam en eerwaardigheid loopt de verkochte auteur groote kans zijn werk voortaan uitgegeven te zien door lieden met wie hij om verschillende, en daarbij soms zeer gegronde redenen, niets te maken wil hebben. Is dit geen ontrouw, ja bijna verraad, is dit geen toestand die aan den slavenhandel herinnert, moeten ernstige schrijfsters en schrijvers, wien het lot hunner scheppingen, hunner geesteskinderen — het woord is banaal geworden, maar het is toch nog steeds volkomen juist — innig ter harte gaat, moeten zij genoegen nemen met zulk een behandeling? Nogmaals, het schijnt onbegrijpelijk dat niet alle „voorname" uitgevers — en er zijn er velen, die zich „voornaam" achten! — deze vraag niet met een krachtig „neen" beantwoorden. Hoe, zij eischen respect voor hun hooge rechtschapenheid, voor de ouderdom en de aanzienlijkheid hunner firma's, en zij wenschen zich uitdrukkelijk het „recht" voor te behouden ontrouw te plegen aan wie op die rechtschapenheid en op het aanzien dier namen hebben gerekend? De V. v. L. heeft in haar modellen-van-contract maatregelen voorgesteld waardoor liquidatie van uitgevers-eigendommen-en-rechten mogelijk is zonder dat de auteurs bevreesd behoeven te zijn hun boeken in ongewenschte handen te zien verdwalen, maar de meeste nederlandsche uitgevers willen van deze maatregelen niets weten.

En het onbegrijpelijkste: aan deze maatregelen ontleenen de uitgevers zelfs hun voornaamste argument tegen de modellen der V.v.L.; om het hierop betrekking hebbende artikel vooral achten zij die modellen „onaannemelijk." Alle verdere bezwaren van den kant der uitgevers gemaakt — er zijn er nog vele! — worden door hen zelven niet onoverkomelijk geacht, zij komen feitelijk meer voort uit hun ergernis over de nieuwerwetsche bemoeizucht der schrijvers dan uit verstandelijk, met argumenten gesteund verzet, tegen voorgestelde bepalingen. Ja, die bemoeizucht der auteurs, dat gaat dan ook werkelijk te ver! Een schrijver mag zich jaren lang inspannen, hij mag alle krachten van zijn ziel en lichaam aanwenden om een werk van waarde tot stand te brengen, zijn hartebloed mag hij offeren voor het gedijen van zijn product — dat hij er zich verder iets van aantrekt, hoe dat product zich uiterlijk in de wereld voordoen zal, en of het onder het bereik van velen dan wel van slechts enkelen zal worden gesteld, dat hij zich eenige mogelijkheid op contrôle over de activiteit en de betrouwbaarheid van zijn zaakgelastigde, den uitgever, aanmatigt — dat alles komt volstrekt niet te pas, het is bemoeialligheid, het is gruwelijke pedanterie; wat weten zij er van! Absoluut geen verstand hebben zij immers van het edel vak der uitgeverij!... Zeer juist, mijne heeren, daar hebben zij ook geen verstand van, zij kunnen gemakkelijk bedrogen of miskend, afgescheept, achteraf gezet, of hoe dan ook, benadeeld worden; daarom juist moeten deugdelijke contracten hen in staat stellen zich hun moreele en materieele rechten te verzekeren.

O, gij, uitgevers van Nederland, zijt meerendeels zeer fatsoenlijke, zeer welwillende vriendelijke menschen, gij zijt de vrienden uwer auteurs, zegt gij, gij zijt hun bijna broederlijk gezind. Welnu, toont dat dan in de eerste plaats door hun rechten te erkennen, en zoo gij uw eigen, nogal talrijke, gevoeligheden ontzien wilt hebben, beleedigt hen dan niet langer in hun eenvoudigst rechtsbewustzijn en hun besef van eigenwaarde. H. R.

DR. J. PRINSEN J.LZ., Multatuli en de Romantiek, Rotterdam, W. L. en J. Brusse, 1909.

Wie met eenige aandacht heeft waargenomen, wat er in de laatste jaren in ons land zooal over litteratuur beweerd is, die zal getroffen zijn door een eigenaardig verschijnsel. Er zijn natuurlijk litteratoren die zich speciaal tot de romantiek voelen aangetrokken, er zijn er die zekere voorkeur geven aan het „realisme". Maar het curieuse is dat de romantiekers tegenwoordig alles wat zij mooi vinden, van Rembrandt tot van Looy, onder de romantiek plegen te rekenen, de realisten in het door hen bewonderde werk enkel oog schijnen te hebben voor het realistisch element — dat er dan ook nooit in ontbreekt.

Dr. Prinsen poogt ons met klem van redenen aan het verstand te brengen dat Multatuli tot de Romantiek behoort. Welnu, laat ik het maar dadelijk ronduit zeggen: wij hebben er volstrekt niets tegen. Er verandert immers geen woord door, in Multatuli's werk, of men het onder de eene of onder de andere rubriek rangschikt. Multatuli heeft den invloed ondergaan der groote Duitsche, Engelsche en Fransche romantici. Maar natuurlijk heeft hij dat! Hoe zou hij niet, hij die zoo'n hartstochtelijk lezer was en geboren werd in 1820.

Op bl. 21 van Dr. Prinsen's zaakrijk, boeiend en pétillant geschreven opstel lezen wij: „Als die extravagante artisten maar mooie dingen maken, als ze maar hebben het nieuwe, het frissche, den élan, den gloed, het vuur. Dan is het er immers! Men late de rest aan catechiseermeesters en ziekentroosters over". Bravo, Dr. Prinsen! Als uwe extravagante beweringen maar mooi gezegd worden, als gij maar hebt het frissche, den élan, den gloed, het vuur! En dat alles hébt gij. De juistheid uwer classificatie kunnen we met gerustheid aan de toekomst overlaten. Maar uw boekje is plezierig! H. R.

TH. VAN MERWEDE, Thuiskomen, Utrecht, H. Honig, 1909.

De heer Th. van Merwede is heelemaal geen extravagant artiest en aan zijn werk ontbreekt juist zeer speciaal het nieuwe, het frissche, de élan, de gloed en het vuur! Vreemd toch, dat er nog een uitgever te vinden is om zulk van-huis-uit onbeduidend, maar daarenboven totaal verouderd werk te publiceeren! Of zou dat volstrekt niet zoo vreemd, zou een uitgave als deze qua uitgeversspeculatie misschien nog geenszins te versmaden zijn, m. a. w. zou er werkelijk in muffe uithoeken onzer achterlijkst-provinciale kringetjes nog een dankbaar publiekje tieren voor zulk laatste aftreksel van Creemer, vermengd met slappe grog van Gerard Keller of Johan Gram?... Wij weten het niet.... Maar wat wij wel weten is, dat voor wie gewend is aan het goede novellistische werk dat meer speciaal in dezen tijd thuis hoort, niets meer te genieten valt in een boek met van die goedig-onnoozele verhalen, waarin b.v. over een boerin, die „in de slacht zit" gesproken wordt in de volgende dierbare bewoordingen: (bl. 71) „En de vrouw, die met onbewogen gemoed het dier had laten dooden, dat ze zelve had verzorgd, die in het harde besef der noodzakelijkheid den ganschen dag haar bloedig werk verrichtte, had tranen in de oogen nu ze met zachte moederhanden het kind opnam dat haar lief was geweest", en waarin een stads-winterimpressie aldus besluit: (bl. 115) „En hoe hooger de zon steeg, des te weeker werd de bruine glibberige brei onder de hoeven der paarden; langs de tramrails stroomden beken door de hellende straten. De zon deed wat ze kon, maar toen ze onderging liet ze haar werk liggen, onafgedaan".

Hm!... dat had de heer Th. van Merwede ook eigenlijk maar moeten doen. H. R.

J. H. PENNING, Stille Levens, Zalt-Bommel, H. J. van der Garde en Co. (Het jaartal ontbreekt).

Dit boekje zit vreemd in elkaar. Eerst een lang verhaal, niet minder dan honderd bladzijden, dat, blijkens den „Inhoud," óók Stille Levens heet, evenals het boek-in-z'n-geheel. Dat is op-zich-zelf al 'n weinig vreemd, niet-waar?, dat men den titel van een novelle in den „Inhoud" op moet zoeken. Maar wat is dat voor een verhaal? Hoe komt iemand er toe zoo iets te verzinnen! Een jonge dorpsdominee, die ergens midden op de hei woont, ongetrouwd, met een eveneens

nog jonge, en huwbare huishoudster.... De heer Verwey kan waarlijk niet volhouden, dat het onzen allerjeugdigsten auteurs aan „verbeelding" schort! En dan... moeten dat werkelijk ménschen voorstellen?... Ik heb niets gezien dan 'n soort vage schaduwen, wier geluidloos voortbestaan mij dan ook geen oogenblik verwonderde. Het lijkt er soms een beetje op of onze beroemde romancier, de heer Henri van Wermeskerken, zélf, aan deze novelle heeft meegeholpen, althans de laatste correctie heeft bezorgd en op iedere pagina minstens één s het lieflijk maar nietszeggend woordje „wonder" heeft ingevoegd....

Maar gek! — daarna volgen, van bl. 101 tot 218, niet minder dan acht andere novelletjes of schetsjes die waarlijk nog zoo kwaad niet zijn. Het was voorbarig van me, maar na lezing van dat eerste chineesche-schim-verhaal had ik den auteur J. H. Penning al vrijwel opgegeven. En daar lees ik op bl. 113: „Effen-suizend hing de rust in de kamer.... De tantes, alle drie knikkebollend in haar stoelen, deden een dutje; tante Leentje, dik-in-elkaar in haar breeden leunstoel, over haar tante Rie, mager-hijgend, met telkens als vinnige schrikjes haar ademgehaal, en tusschen haar in, rechtop, onbeweeglijk als altijd, tante Martha, stijf haar rug tegen de rieten stoelleuning haar handen waardig gekruist over haar spichtige knieën.

„Elken middag, na tafel, gingen ze zoo zitten en belden het meisje, dat 't licht halfuit kwam draaien...."

Dat heele stukje, over „De Tantes", vind ik waarachtig aardig. En „Het Klerkje" ook wel, en „Erfgenamen".... De andere vijf, merk ik nu, ben ik weer zoowat vergeten, ofschoon ik het boek pas een paar dagen geleden gelezen heb; dat pleit er nu niet bepaald voor....

De auteur heeft een talentje, héél klein... maar toch, ja, iéts heeft hij.... Laten wij niets meer zeggen, en wachten wat er verder komt.

H. R.

MAURITS SABBE. Een Mei van Vroomheid, met teekeningen en bandversiering van Albert Geudens, Bussum, C. A. J. van Dishoeck 1909.

Die illustraties van Geudens, hoe knapgedaan, vriendelijk en verdienstelijk op zich zelf, lijken mij volmaakt onnoodig.... Jawel, maar mij niet, zal de uitgever zeggen, want ze dienen me uitstekend om van dit korte novelletje een lief „presentabel" cadeau-boekje te maken; van de litteratuur alleen moeten de boekwinkels het niet hebben tegen Sint-Niklaas! Trouwens, een cadeau-boekje, voor dames, daar moet iets aan te kijken zijn: een bandje, met Maria en het kindje er op, snoezig, roomblank, 'n beetje teertjes en besmettelijk, ja, maar dan ook... exquis! En dan prentjes, lieve prentjes nietwaar? Die dadelijk toonen wat 'n zacht, fijn, innemend boekske we daar voor ons hebben, zoo heelemaal niet van dat moderne, grove realisme, zoo echt, zoo dóór-en-dóór geschikt voor jonge meisjes, en dat dus „slingeren" mag op „de salontafel", toppunt van voortreflijkheid in een belletristisch boek!

Jawel, maar ondertusschen — lees dit boekje nu eens, en heel nauwkeurig, en denk er dan eens over na. O, het verhaaltje wordt weer, op Sabbe's manier, bizonder leukjes, oolijk-vroolijk, lief-dichterlijk gedaan; je zou zeggen: weer net zoo iets als „De Filosoof van 't Sashuis", een idylletje, vol kostelijke — immers zacht-lieflijke, voorzichtig kietelende, teeder streelendehumor.... Lezer, laat u niet voor de mal houden! Of meent ge dat de schrijver 't zelf niet heeft gemerkt, wat 'n kras geval van laf-laagst, krenterigst egoïsme hij vertoonde in de geschiedenis van deze trouwende oudjes. Ba, wat 'n huichelachtig, klein-liegend, alles aan de centjes offerend volk, deze oude Free en zijn buurvrouw Lowyckx! Geen realisme, zegt ge? Maar dan toch wel zeer precies-waargenomenen in al z'n poeteloerige knusheid ten hoogen hemel opstinkende realiteit, neem-me niet-kwalijk!...

Wat ik niet goed begrijp van den — overigens bijna te — smaakvollen heer Sabbe, het is dat hij goedvinden kan achter in zijn welverzorgd boekje een advertentie te laten zetten van zijn ander werk, met prijzende „attesten", uit recensies geknipt, er onder. Is dat nu niet 'n beetje erg met het oog op de markt, op de gunst en de recommandatie?

H. R.

ONDERWIJS IN KUNSTNIJVERHEID.

Wij leven tegenwoordig nu eenmaal onder het teeken der nijverheidskunst, ambachtskunst, kunstnijverheid of hoe deze nieuwe vondst heeten moge; geen wonder dus dat hare beoefenaars en hunne opleiding ons interesseeren.

En als wij ons nu eens terugdenken in den tijd dat er geen „officieele" kunstnijverheid bestond, dat de handwerksman, die iets voelde voor zijn vak, zijn werk met hoe langer hoe meer zorg, liefde, toewijding ging maken, er zelf zooveel pleizier in had, dat hij van ieder ding, waaraan hij bezig was, graag iets moois maakte, dan vinden wij een hemelsbreed verschil tusschen de opleiding van dien ouden en de voorbereidende studie van den hedendaagschen kunstnijveraar.

De ambachts- en nijverheidskunstenaar van voorheen, de man die het mooie snijwerk maakte aan Gothische kasten en kisten, aan Renaissance meubelen, die het deurbeslag smeedde en het aardewerk beschilderde, leerde terdege zijn vak, vooral het technische gedeelte, trok van den eenen baas naar een volgenden, bij wien weer iets nieuws te speuren viel, en ontwikkelde zich zoodoende, al werkende. Dit is aan de voorwerpen te zien, zij verstonden hun vak, zoo zelfs, dat in latere tijden die kennis van het métier hun wel eens de baas was, en de handwerksman evolutiën ging maken, die buiten de juiste bewerking der grondstoffen vielen. Deze proeven van te ver doorgevoerd technische meesterschap, wij keuren ze af, en terecht; ieder materiaal behoort naar zijn geaardheid bewerkt te worden, de steen moet niet behakt, bekapt, bevijld en geslepen worden tot hij kantwerk lijkt, maar de menschen, die dat deden, kenden hun métier in ieder geval door en door, zij waren daarbij doorgaans ontwerper en uitvoerder beiden.

Vergelijken wij daar eens mede den hedendaagschen broeder in het gilde; hij behoeft geen proefstuk af te leggen om bevorderd te worden tot kunstnijveraar, en ik vrees bovendien dat de meesten het er droevig zouden afbrengen, zoo eenig praktisch bewijs van hunne kunst verlangd werd; want de opleiding dezer jonge menschen heeft een gansch ander uitgangspunt gehad.

Onze tegenwoordige kunstnijverheid is dan ook niet voortgekomen uit de kringen der vaklieden die hun ambacht met pleizier uitoefenden, maar uit de rangen der schilders, die, door hun geoefend oog, de mooie vormen van oude meubelen en huisraad wisten te waardeeren, het betreurden dat wat er gemaakt werd zoo leelijk en onbegrepen was, en zoodoende zich zelf er toe zetten... ontwerpen te maken voor betere meubelen, voor gebruikskunst etc. etc. om deze ontwerpen door vaklieden, onder hunne leiding zoo noodig, te doen uitvoeren. Gaat men ten onzent, zoowel als in het buitenland de rij der voormannen op kunstnijverheidsgebied na, dan blijken zij bijna allen van huis uit schilders te zijn geweest.

En de grondige kennis der praktijk, die, door de omstandigheden, deze menschen misten, die soms alleen enkelen zich door ernstige studie hadden eigen gemaakt, men meende ze overbodig voor de nieuwe kunstnijveraars, daar er een categorie was ontstaan van menschen die slechts „ontwierpen".

Dit „ontwerpen" werd langzamerhand eigenlijk alles, hierdoor werd de opleiding, de richting van het onderwijs bepaald. Men leerde en leert nog versieringen maken, zonder zich daarbij bewust te zijn in welke materie ze worden uitgevoerd, ten minste zonder het materiaal als grondslag of uitgangspunt te nemen, eenvoudig omdat men dit materiaal niet kent, het zelf niet kan bewerken. Men heeft dan ook den alomvattenden naam van sierkunstenaar uitgevonden voor hen die geen vak beoefenen, maar in vele vakken kunnen sieren.

Nu pleegt de sierkunstenar, zoodra het er toe komt dat zijn ontwerpen tot werkelijkheid worden, meestal, zoo hij verstandig is, wel eenig overleg met den uitvoerder, maar, zoo deze een goed vakman is, kan hij alles maken, ook dat wat minder logisch is zelfs, en zoo hij maar matig zijn werk verstaat, zal hij

blijven hechten aan datgene wat hij steeds deed en voor onuitvoerbaar verklaren wat hij nooit zag noch maakte; onze ontwerper kan niet bewijzen dat zijn teekeningen wèl voor uitvoering vatbaar zijn.

De noodzakelijkheid dat dus een ontwerper het vak waarvoor hij teekeningen maakt door en door kent blijkt hieruit duidelijk genoeg, dunkt mij, maar waar en wanneer moet hij die vakkennis opdoen. Men bezoekt een kunstnijverheidsschool en vestigt zich na drie jaren als kunstnijveraar, en op onze kunstnijverheidsscholen wordt „geteekend" in hoofdzaak. Men leert er de geschiedenis der kunstnijverheid, de aesthetiek ervan, de principen der versieringskunst, het ontwerpen van ornament en wat niet al, en vormt de jonge lieden tot algemeen ontwikkelde aesthetische ontwerpers, ... die echter geen vak kennen.

Op onze ambachtsscholen wordt, wat men er overigens tegen in moge brengen, het grootste gedeelte van den beschikbaren tijd besteed aan de practische beoefening van het vak, terwijl de overige uren voornamelijk met de aesthetische ontwikkeling verband houden, en aan de kunstnijverheidsscholen waar de verdere uitbreiding van het ambachtsonderwijs tot kunst-ambachtsonderwijs op hare plaats zou zijn, is geen enkel uur (behoudens bescheiden pogingen op een paar scholen) voor de praktijk van het vak uitgetrokken, wordt evenmin praktische kennis van eenig vak bij de toelating van een leerling geëischt. Dat hier een leemte bestaat is dus duidelijk, men ontwikkelt in theoretische richting zonder fond van practische bekwaamheid te eischen, noch practische studie aan theoretische kennis te verbinden. Van deze onderwijs-inrichtingen nu komen weder onze aanstaande kunstnijveraars, wier handen dus verkeerd moeten staan, en die zich, zoo zij waarlijk iets in hun vak willen praesteeren, met zeer veel moeite, langs andere wegen, de kennis van het métier moeten eigen maken, zoo dit nog mogelijk is.

Voor onze jonge kunstnijverheid is er echter nog een ander gevaar verbonden aan deze opleiding der jeugdige gildebroeders en wel dit dat zij slechts leeren zien, denken, ontwerpen . . . op papier. Hunne vormen, hun versieringen zijn uitgedacht, met meer of minder smaak en schoonheidsgevoel; zij zijn niet gegroeid, ontstaan, terwijl het voorwerp gemaakt werd, en dit is een fout die ongetwijfeld de gezonde ontwikkeling van onze kunstnijverheid zal tegenhouden.

Ieder materiaal eischt een eigen bewerking, en nauw met die bewerking verbonden zijn de verschillende vormen, de versieringen die men in dat materiaal kan uitvoeren; zoo bepaalt dus de stof waarin men werkt ten deele reeds den vorm, en zal, om een voorbeeld te noemen, een beeldje in hout, in marmer, in brons, verschillend van opvatting dienen te zijn, hoewel juist in dit geval het doenlijk is precies hetzelfde in ieder dezer verschillende stoffen te doen uitvoeren. Slechts hij echter die juist de geaardheid van hout, zoowel als van brons of marmer kent, zal voelen dat iedere grondstof zijn eigen werkwijze voorschrijft. Zoo wijst iedere techniek hare beoefenaars zelf reeds eenigszins den weg, en juist hoe meer iemand zelf van de techniek op de hoogte is, hoe minder zijn ontwerp het aanzien van „geteekend," „uitgedacht" zal dragen. Iemand die borduurt en meester is van de naald, zal met aangeven van een hoofdverdeeling, een hoofdrichting, kunnen volstaan, en al bordurende haar versiering zich doen ontwikkelen; iemand die zelf den beeldhouwershamer hanteert zal een ontwerp maken in klei en gips, maar al hamerende, al hakkende, zijn ontwerp wijzigen, uitwerken naar mate de techniek dit aangeeft.

Maar voor al deze dingen is noodig dat men bij het onderwijs voor onze kunstnijveraars, een plaats, een zeer voorname zelfs, inruime voor praktische oefening; dat men als vereischte voor toelating stelle, bijv. een einddiploma eener ambachtsschool en eenige jaren praktijk, of een practisch proefstuk; en dat men op onze kunstnijverheidsscholen naast de teekenzalen, naast de theoriezalen, werkplaatsen inrichte voor de beoefening der verschillende kunstambachten. Dit zal niet alleen de jongelieden zelve ten goede komen, maar is onmisbaar voor de ontwikkeling onzer hedendaagsche kunstnijverheid.

R. W. P. Jr.

„ROZEN".

LICHTDRUK NAAR EEN AQUAREL VAN

M. KAMERLINGH ONNES.

M. KAMERLINGH ONNES

DOOR CONRAD KIKKERT

De verwarring der kunst-ideeën is, in deze tijden, verbijsterend groot. Niet, als in vorige eeuwen, volgen schier alle kunstenaars geldende scholen, zijn beginselen heerschend machtig en ontegenstreefbaar over de uitingen van den tijd, worden de persoonlijkheden geofferd aan de samenwerking en de eenheid, is er een algemeen optrekken naar één zelfde doel, hetzij dit was een monument van Godsvereering hetzij een paleis van een vorst, een stadhuis. En het is schier niet, in deze voortgezweepte tijden, dat rustvol een schilder zich af te zonderen weet, maanden en jaren werkend aan een hoogst enkel paneel, met een heiligen ijver het verst bereikbare betrachtend. Maar waar over de laatste eeuw de verkeers-snelheid kwam, het vervallen van afstanden, daar koortste het maatschappelijk leven op, er ontstond een andere, zenuwspannender, vibreerender, onrustiger, onbezonkener kunst. Waar men vroeger leefde en werkte vrij onbekend met de ideeën, die in andere landen de kunsten beheerschten, daar is een intellectueel artiest van heden ten dage bekend met wat over de heele beschaving in de kunstbegrippen zich ontwikkelt. Er is hieruit ontstaan een chaos van schilderwijzen, een mengelmoes van manieren, terzelfder tijd in hetzelfde land. De op de spitsvoering van de individualiteit brengt den wil tot uit elkander gaan, tot afzondering en markante eigenheid, doodt den wil tot samenbereiking, tot Eenheid. Niet meer is het werken voor de Gemeenschap één, en is het voor zich zelf wat maken onbelangrijker spel, maar juist het maken voor zich zelf, voor eigen geluk, wordt als het hoogste aangezien, waar alleen nog maar het uit handen geven van het persoonlijkheidswerk een, — zeer betrekkelijke — gemeenschapsdaad blijft.

M. KAMERLINGH ONNES, ZELFPORTRET.

Komt daar dan nog bij dat de wijze van opvoeding hemelsbreed verschilt, dat niet meer een strenge leerschool doorploeterd wordt, waar de leerling met penseelen-schoonmaken begon, maar waar deze ook tot den grond de manieren leerde van het vak, en hij slechts zijn meester te volgen had, doch dat velen zonder leer en ondergrond beginnen te schilderen, dan is het mogelijk dat zoo'n tijd een vrij mensch als Kamerlingh Onnes is, voortbrengt, vooral als hij dan nog

maatschappelijk onafhankelijk is bovendien.

Het moet zoo één wel vaak gebeurd zijn dat het woord dilettantisme bij zijn werken werd genoemd. Te spoedig zijn vakgenooten geneigd met dit woord dergelijken te vernietigen. Zonder veel leiding, zonder academie, zonder meester te gaan schilderen, zonder veel omgang met schilders bovendien, het is al te verleidelijk een onafhankelijke dan zóó af te maken. En het werk van Kamerlingh Onnes heeft ook, door zijn aard, ongetwijfeld er ten sterkste toe bijgedragen als dilettantisme beschouwd te worden, waar die aard een uitbundige, een vrije, een onaanvaarde was. Het is de gevaarlijkste eigenschap van het impressionisme geweest, dat een impressie voor vol werd aangezien, dat een schets een schilderij werd, de kern, de vormlust, verloren ging. Maar waar hier, in de geleidelijke, vooruitgang een serieusheid te speuren valt, waar hier van een steeds voorwaarts zoeken blijkt, waar immer klaar wordt hoe er zelfontevredenheid is en nooit zelfingenomenheid, daar is het dilettantisme te verwerpen, en komt de artiest, d. i. de zelfkweller, te voren. Want nooit zal zelftevredenheid tot een kunstwerk kunnen komen. Niet uit de vrede, maar uit den strijd komen de schoonheidsopenbaringen. En als ooit een schilder ophoudt te zijn de beul van zijn handen, de geeselaar van zijn hersenen, de pijniger van zijn wezen, als ooit een schildersezel ophoudt een marteltoestel te zijn, dan zullen zijn werken verdorren en de zwieping van zijn genie zal niet meer over zijn doeken trillen, omdat niet meer met het dure hartebloed zal zijn geteekend.

ANEMONEN. (AQUAREL).

Wat de plaats betreft, die Kamerlingh Onnes in de wereld der schilders inneemt, is hij, ondanks de exotische kleurweelde zijner bloemfantasieën, ondanks het bloedsappige zijner luxe-kunst, een Hollander. Een Hollander eigenlijk alleen dáárom, omdat hij 't minst ver verwijderd is van deze kunst. Een vrije dus, een aparte, die vijf-en-twintig jaar geleden — na de Barbizonners — gelijk met Manet, Berthe Morisot, ook in Frankrijk had kunnen leven. Van Diaz had hij de vrije uitbundigheid in bloemenopvatting kunnen leeren, van de Barbizonners de weeldevolheid, de warmte, van Manet de verfijnde, elegante aristocratie, de gereserveerde hautainiteit, de koelheid. Echter, moderne als hij is, vooruitschrijder, nooit achterblijvende navolger, heeft hij ook wel invloeden ondergaan van leeftijdsgenooten en zijn enkele vrijheden in compositie, enkele nieuwe kleuraanwen-

dingen, kleursamenstellingen, ook op rekening van de meest ultra-moderne begrippen te stellen, zonder dat hier bepaalde personen als beïnvloeders aan te wijzen zijn. Maar zoo zelfstandig is deze persoonlijkheid dat, waar tegenwoordig, nu Fantin in de achting daalt en Cézanne meer en meer gewaardeerd wordt, van beiden geen spoor invloed is na te wijzen, hoezeer het toch in de rede zou liggen dat een grootsch ziende verfijner als Cézanne, met zijn opklarende kunstideeën, zóó een Freigeist, op hem zou hebben kunnen werken.

Te eigenaardiger is zijn zelfstandigheid te observeeren in betrekking tot Fl. Verster, waar beider werk zoo groote overeenkomst vertoond heeft en zij nu zoo mijlenwijd uiteen zijn gegaan. De overeenkomst dezer beide vrienden was te groot om niet aan invloeden te denken, maar al was in hun impressionistische bloementijd Verster wellicht de sterkere, de knappere zeker, komt het mij toch voor dat Verster vroeger méér met Onnes meeging dan Onnes met Verster. Want toen Verster omzwenkte en zich afwendde van de weeldebedwelming der pure zinnelijkheid, was zijn afwijking scherper, en méér tegen d'oude wijze in dan bij Onnes' omkeer, toen deze van de bloemen naar het portret zich keerde.

ZOMER. (AQUAREL).

De bloemen-aquarellist van voor jaren en de portret-schilder van den lateren tijd zijn, hoewel een geheel persoonlijkheid uit beide te bespeuren valt, te onderscheiden als twee veel verschillende sferen van een zelfden geest. Er moet een verandering in het innerlijk van dezen artiest hebben plaats gehad dat het mogelijk werd, zijn phantastische droomerijen eindigden, zijn karaktervolle werkelijkheidsweergevingen begonnen. Een zwenking nog sterker zagen we bij Verster, zijn zwager, die van de uitbundigste kleurvervoering, Kamerlingh Onnes-achtige vormverwaarloozende kleurimpressies, kwam tot de hautaine, geserreerde strakheid zijner latere, pure en koele werken. Minder opvallend is dáárom de overgang bij Onnes, omdat, waar Verster's ware aard eerst later wellicht bleek, Onnes steeds bleef zijn eigenheid houden, schilderend met een spontane impressionistische techniek, omdat hij nu eenmaal zóó doen moest en niet anders kon.

Wij zijn al spoedig geneigd het bezonkene, meer overwogene, koelere werk als het meer geestvolle aan te zien, vermeenen al spoedig dat méér intellectueel is het beradene dan het spontane, maar de aard van dit werk is een zóó rijke aan Geest, dat hier de impressie

evenwaardig aan de volvoering wordt. De aard nu, van dit werk is die van een schoone vergankelijkheid!

Dat is het wat de schilder vaak wilde geven. Het glorieuse te sterven staan. Het mooie doodgaan. Het nog éénmaal opbloeien van verwelkende pracht. Bloemen, die verleppen, zetten in de laatste stralen van ondergaande zonnesterving en ze dan in verrukking beelden! Daar gingen zijn neigingen veelal heen en de vooze blâren staan te sterven in kleur-orgieën. Fantasieën van brekend leven droomde hij zich in bloemkleuren en bloemvormen, verheerlijkend kleuren tot geweldigheden, vormen verwaarloozend tot een onstoflijke aanduiding. En geen reëele bloemen gebruikte hij dan, werkte niet naar de natuur, maar maakte, uit zijn hoofd meest, zijn briljante fantasieën.

Onwilkeurig komt de oude twijfel-strijd omtrent kleur- en vorm-noodzakelijkheid weer in onze gedachten, overwegen we, of het nu wel waarlijk aan de „idée" geschaad zou hebben, indien de vormen gesteund waren door werkelijkheids beschouwen, weet ik nog niet, of het wel niet nog hooger en wenschelijker ware, dat in beeldende kunst men steunen bléef op de dingen die nu eenmaal uitge„beeld" moeten worden. En zich willen onttrekken aan, verheffen boven alle, geminachte, werkelijkheid, zeker, het is een niet te veroordeelen opvatting, maar mij lijkt een onstoflijkheid van de stof uit gemaakt mogelijk en meerwaardig dan een zich alléén op de fantasie baseerende idéeënkunst. En zoo is een aquarel die zomerweelde wil weergeven mij daarom zoo mooi, omdat hier het wel schijnt alsof bij de koele, eenvoudige, grijze gemberpotten in het raam naar de werklijkheid is gekeken, zonder dat de idée, zomerweelde, in 't minst verloren ging.

Kleurfantasieën, kleuruitbundigheden, zoo lijken zijn aquarellen in 't eerst. Tot, bij dieper inzien, blijkt dat niet de kleur om der wille van de heerlijke kleur, maar alleen als middel, draagster van idée, gewild is. En als zóó weer, is dit werk hoog te stellen waar, met zulk vol en rijkkleurgeweld, ideeën gewild en ideeën gegeven zijn. En toch heeft hij het immer over zijn vlakten gespreid; de kleur zoo heerlijk als van de felstverliefden op de kleur óm de kleur alléén. Hartstocht, en laaiende passie van klaterende geelen, vlammende oranjen, schetterende geelen, bloedende oranjen, warmten van zwoele rooden, hitten van bloedkleuren, stovingen van uitbloeiend rood, met de koelten van fijne grijzen, de kille weelde van gebroken wit, met de koude blauwen gevoerd tot warm brandende ultramarijnen, gedoft tot zacht glanzende cobalten. Zoo van pure vuurkleuren en teergetoetste tusschentinten, zoo, van de onbeweetbaar diepe donkerten, waar de warme bruinen en

STILLEVEN. (SCHILDERIJ).

MAGNOLIA. (AQUAREL).

blauwen en rooden smelten als een chaos van zwartenden toon tot de tintellichtende hoogten van klaar sereene lichtwitten van even rose en even geelig en even blauwig, zijn zijn kleuren samengestort op het papier tot een wellust, een onstoflijke passie, een verrukking, een glorie.

Maar boven de zinnelijke bekoring en de gevoelsuitingen van kleur stijgt de Gedachte, het alomvattende Gevoel, want wat is toch eigenlijk een kleur alléén, wanneer niet daar achter het stuursel is van de bedenkende Geest? Zoo heeft ook Onnes nooit een realiteit willen geven — of zelfs de verbeeldende fantasie van een werkelijkheid — maar heeft hij altijd een groot Gevoel in zich vast gehouden, en, van daar uit werkend gegeven de verbeelding van een fantasie.

Het Schoone van het welkende leven was hem zoo een vervulling, en met dàt in zijn geest schiep hij, uit zijn fantasie, de niet meer met aardsche bloemen correspondeerende droom-voorstellingen, zoo als ook, maar anders weer, Odilon Redon geen contact met wereldsche dingen kon hebben. Het zou te zeggen zijn dat zijn werk daardoor „literair" is, dat een — zuiver in een versregel uit te spreken — aandoening zijn werk beheerscht en waarlijk zouden zijn stillevens het best met versregels te benoemen zijn.

PORTRET.

Het zoogenaamde literaire in de schilderkunst is wel speciaal on-Hollandsch en de Hollandsche school stelt daar wel tegenover een techniek en schilder-sentiment dat haar een even groote waarde geeft als literaire, romantische, historische of godsdienstige scholen. Maar het zou niet onwenschelijk zijn, indien, naast het Sentiment, de Gedachte weer meer herleefde, en naast het behoud aan technische bekwaamheiden groote schildersеigenschappen een winst aan beduidende groote geestesscheppingen te bewonderen stond. Tot die hoogte zou een groot conceptie-vermogen noodwendig zijn, zou méér het figuur, en vooral de figuren-samenstelling, op moeten komen in onze schildersgroepen.

Niet alleen dat we daar in 't algemeen weinig van zien, ook bij Kamerlingh Onnes hiervan geen spoor. Waar hij, na zijn bloemen, tot figuren kwam, daar ware, bij dezen fantast een symboliek, een romantiek, maar een picturale symboliek te verwachten geweest.

Is niet Kloos' regel:

Ik zal mooi dood gaan als een vlammend vuur
Dat eens nog flikkerde in zijn laatsten gloed
Eer 't gansch gebluscht was....

die zoo vaak het sentiment van zijn gloeiend verwelkende bloemen weergeeft, niet beter,

gemakkelijker, duidelijker, grootscher en zuiverder, maar ook met meer tragiek, in fantastische menschengestalten dan in bloemen weer te geven? Is niet een mensch toch eigenlijk belangvoller om te schilderen dan een bloem, omdat het gebeuren in een mensch ons eigen gebeuren is, omdat het het eenige belangrijke gebeuren is voor ons? We schilderen toch au fond alleen onze menschgevoelens, en waar we juist nu aantreffen een schilder die niet „bloemen" wil schilderen, maar zijn eigen mensch-aandoeningen en -gedachten in die zoowat-op-bloemen—gelijkende kleur uitstortingen, daar mochten we verwachten dat die schilder, neigend tot het figuur, nu ook in, op figuren gelijkende kleur-harmonieën, zijn eigen gevoelens geven zou.

Echter, Kamerlingh Onnes deed het tegendeel. Hij ging tot het portret, en inplaats dat eigen, ongebonden sentimenten de hoofdzaak bleven, gaf hij karakters en gevoelens van anderen.

PORTRET.

Het portret is niet schilderen een oog als een bloem, een mond als een vrucht, een voorhoofd als een stilleven. En niet is het enkel maken een mooi geschilderde gelijkenis. Noch is het alleen geven van eigen sentiment. Het is meer en boven dat alles uit.

Want wel zijn bloemen en vruchten en andere stillevens soms voor ons alsof er waarlijk iets in gebeurt, hoewel zij zijn, waarschijnlijk, onbezield, maar een menschengelaat schilderen, dat is, achter een oog speuren naar den geest die uitziet, achter een mond turen naar de ziel, die uitspreekt of zwijgend de lippen klemt, en een voorhoofd is niet langer een licht en kleurvlak, maar een wijd veld van leed's ijzer doorploegd. Het portretschilderen is het subtiele naderen van een ander mensch, is het geven van andrer verrukking en andrer leed, méér dan het geven van eigen gevoel. Het portret is menschen beweten, menschen doorgronden, het is een overgave aan een mensch. Niet een nemen, als van bloemen. Een zich-zelf geven. De schilder zal zich-zelf moeten blijven, opheffen zal hij zijn medewerker, zijn tegenstander, in de hoog gestemde sfeer van zijn aandoening, maar hij zal altijd een evenwaardige tegenover zich hebben, die met geen vert en geen speuren te doorzien en te geven zal zijn.

Is het wonder, dat, waar Kamerlingh Onnes het portret in zijn hoogste opgave nam, zijn subjectieve kleur-fantasiën veranderden tot bezonkene, bezadigde tonaliteit? Wonder, dat, waar zijn bloemen vaak variaties op één gevoel zijn, hij, voor gansch verschillende

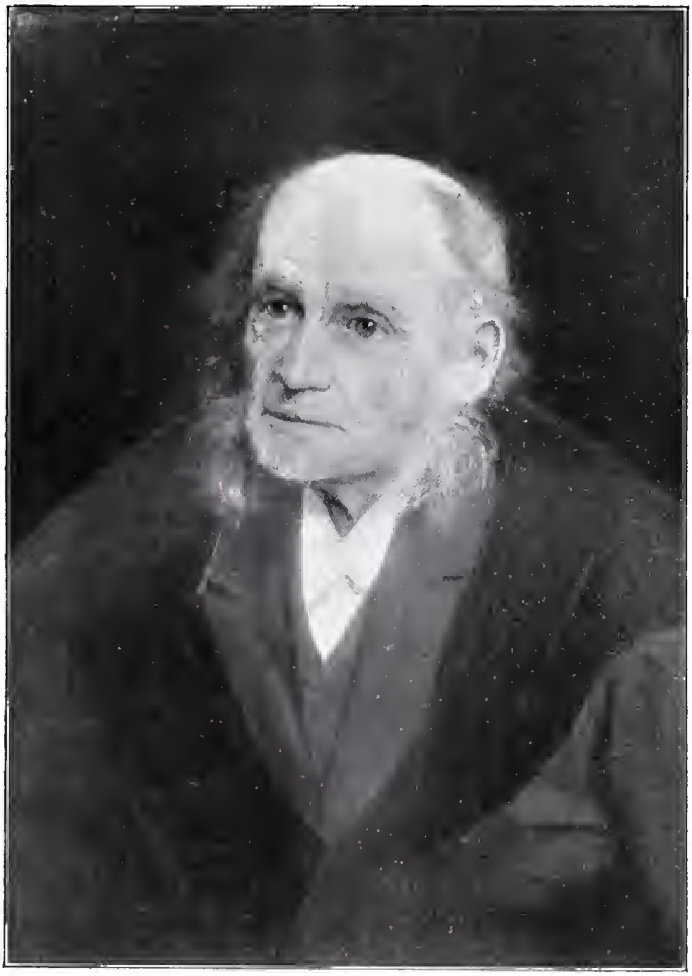

KINDERPORTRET.

menschen komende, portretten maakte die onderling veel meer verschillen als zijn aquarellen doen?

Want zijn groote verdienste is dat hij een picturaal schilder is gebleven, die, volstrekt zichzelf in 't portret niet verbergt, die wel degelijk zijn stempel der eigenheid drukt op ieder stuk van zijn hand, toch steeds weer heel anders werkt, omdat zijn techniek zelf zich wijzigt naar den aard van het model. Een geboren schilder, werkend om der wille van de schilderqualiteiten — toch een psycholoog — toch een steeds veranderend observator. Hij tracht wel waarlijk te begrijpen zijn model, wil zuiver zijn karakter geven, drukt ook het karakter in zijn wisselende techniek uit.

Zijn techniek is eigen verkregen kunde. Geen academie, geen leiding brachten die bij. En zoo is hij gegroeid, tot een schilderstype, alleen in dezen tijd mogelijk. Starre kundigheden kent hij niet, zou hij ook niet kunnen, versuffen is hem niet alleen door zijn aard, maar ook door zijn ongesteunde vorming, onmogelijk. Steeds blijft de strijd met het materiaal levend, steeds weer een nieuw zoeken en een nieuw bereiken, steeds een vooruitgaan dan ook in technische middelen. Verrukkelijk onkundig is hij soms, omtrent algemeen bekende recepten, heerlijk naïef, heerlijk eerlijk dus in zijn middelen. Geen trucjes, geen savante peinture, nooit precies dezelfde wijze van doen bij toch een geheel-techniek die met zijn geheel-aard strookt. Een streek vol en zat van verf, vierkant robust in de pâte geplant, toch fijn-gevoelig kleur-ontledend door het naast elkander laten staan van de toon-samenstellende kleuren, fijn aanvoelend ook de modelé's van een beweeglijken kop. Zijn teekening is niet de strak scherpe van een Jan Veth, noch de weeke van een Van der Maarel, hij teekent met boetseerende toetsen, vierkant naast, tegen en over elkander.

PORTRET VAN PROF. DR. J. M. VAN BEMMELEN.

Dat bij vroeger werk de vaste bouw, de noodzakelijke anatomische kennis wel ontbreekt – al wordt die vergoed door meer kleur heerlijkheid dan tegenwoordig — waar deze een natuurgave is, het komt uit zijn zelfopleiding noodwendig zoo voort.

Maar hoewel hij, gansch onafhankelijke, zich zelf wel niet stoort aan algemeen geldende regels, en hij zich nooit buigt voor wat publiek zou willen dwingen, heeft hij zich toch een in dezen tijd geheel aanneembare technische vaardigheid weten eigen te maken, die de serieusheid van zijn pogen bewijst.

Zóó maakte hij voorname vrouwen, wier leven onuitgesproken bleef achter schier

onbewogen gelaten, zóó bruiden, die van brekende sluiers omwaasd, lichtgloor over de witte gewaden te glanzen kregen, zóó weduwen, wier droefomfloersde oogen waren meren en zeeën van leed, wier handen zijn bevende van smart.

Zoo zag ik mannen van hem, geleerden, kinderen zag ik, wier groote en kleinere geesten hij benaderd had in fijn speuren.

En zoo, onafhankelijk, breed, maar nu lichtend geel en wit, heeft hij zich zelf, werkend, gemaakt, waar hij wederom, als zoo tallooze malen, levende handen maakte en een levend gelaat, geplaatst in van levende toets trillende ruimte.

Maar waar hij het brooze, wankelende, het stervende leven kan geven, waar hij het ontschietende grijpen kan in het glorieus mooie doodgaan, zooals hij dat het liefste maakt in al de brekende nuancen van teer kwijnende witten opflikkerend met een hel, fel geel, daar is Kamerlingh Onnes mij het meest genaderd tot zijn fijn droef aanvoelend Wezen.

Zandvoort, April 1909.

PORTRET VAN PROF. DR. H. KAMERLINGH ONNES.
(GEDEELTELIJK VOLTOOID).

EENE COLLECTIE MIDDELEEUWSCHE PLASTIEK

◻ ◻ ◻ DOOR J. B. VAN STOLK. ◻ ◻ ◻

Toen onlangs een der redacteuren van dit maandblad het denkbeeld opperde eenige voorwerpen mijner verzameling in „Elsevier" te doen reproduceeren, was ik daartoe gaarne bereid, maar deed zich het bezwaar voor, wie daarbij eene toelichting zoude schrijven. Daar mij hier te lande onder degenen, die ik met zoo'n verzoek zoude durven lastig vallen, niemand bekend is, die zich er mede zoude kunnen belasten, besloot ik zelve de pen op te vatten om mijne pleegkinderen bij het publiek te introduceeren en ik hoop dat de introductie van dien aard moge wezen, dat ze met sympathie ontvangen wordt.

Dat ik het woord pleegkinderen gebruik, is niet toevallig. Er moet, dunkt mij, overeenstemming bestaan tusschen het gevoel van verantwoordelijkheid van den pleegvader voor de hem toevertrouwde menschelijke ziel en de zorg van den Gothiekverzamelaar voor zijne ziellooze en toch zoo bezielde beelden. Zoowel pleegvader als verzamelaar hechten zich aan de panden die zij in bewaring hebben, doordien zij daarin telkens weder nieuwe aantrekkelijkheden ontdekken, bij beiden ontwikkelt zich uit zorg een dieper gevoel en beiden zijn bedacht op eene goede introductie voor hunne beschermelingen, wetende, dat spoedig het uur zal komen, dat ze zonder hen de wereld in zullen gaan, want beiden zijn ze slechts tijdelijke bezitters.

Met zulke gevoelens voor mijn Gothiek bezield, is het te verwonderen, dat ik mij telkens stoot aan de preferentie, die hare jongere zuster bij het publiek geniet? Ik bedoel de Renaissance.

Indien er van renaissance in de beeldhouwkunst sprake is, verstaat men daaronder de richting in de plastiek, die bij het eindigen der middeleeuwen in de XV^de^ en begin XVI^de^ eeuw in Europa algemeen sterk op den voorgrond trad, in Italië vroeger, in de meer Noordelijke landen later; eene richting die zich uitte in eene vrijere opvatting van den kunstenaar, in een breken met vele tradities op kunstgebied, of zooals de bewonderaars van dat tijdperk het uitdrukken, in het teruggaan naar de Grieken m. a. w. in eene wedergeboorte.

Het bewonderen van de beeldhouwkunst der renaissance, of laat ik liever zeggen het dwepen met dat tijdvak, heeft lang aangehouden en zelfs tegenwoordig nog is in veler opvatting renaissance synoniem met verheven schoon. Toch is niet te ontkennen, dat met en door de renaissance veel schoons is verloren gegaan, dat het daaraan voorgaande tijdperk kenmerkte.

Ik heb hier het oog op de innigheid der middeleeuwsche plastiek, de diepte van gevoel, die niet alleen terug te brengen is op de intensiteit van het religieuse leven dier dagen, maar verklaard wordt door de concentratie van het geheele kunnen van den kunstenaar op het uitdrukken der zielsbeweging in het beeld.

De renaissance met het zoeken naar juiste verhoudingen, naar schoone vormen en lijnen, met haar tastend copieeren der Grieken en ook met haar angst in het strakke, stoere der Gothiek terug te vervallen, had zooveel, dat haar van de hoofdzaak afleidde, dat ze m. i. nooit, hoe knap hare beoefenaars ook waren, de hoogte der Gothische plastiek bereiken kon, wat het gevoel betreft.

Zeer uitdrukkelijk maak ik een onderscheid tusschen de renaissance der schilderkunst en sculptuur. De techniek der beide kunstuitingen is zoo verschillend, dat ze met een verschillende maatstaf moeten gemeten worden.

Ook wensch ik te releveeren, dat mij steeds opgevallen is, dat in de Italiaansche plastiek, ook van de 13de eeuw, nog herinneringen aan de oude Grieksche tradities uit het bloeiperk te bemerken zijn en geloof ik niet, dat de renaissance in Italië een overgang is geweest van zoo ingrijpenden aard als b v. in Duitschland. Ik geef hierbij eene afbeelding van eene 13de eeuwsche Italiaansche Maria

onder het kruis (onder No. 572). Zij is 120 cM. hoog, van hout, de oorspronkelijke polychromie oververfd. Het eene been is elegant teruggetrokken en de stand doet denken aan het staan van een oude Grieksche Godin. Maar overigens is het een juist type der vroege Gothiek. Vergelijkt men dit beeld, of zoo men een puur Fransch voorbeeld prefereert, No. 74, dat ik later beschrijven zal, met eene beroemde Maria onder het kruis der Renaissance, de zoogenaamde Nürnberger non, dat technisch zoo bijzonder knappe meesterwerk der 16de eeuw, dan moet ieder onbevooroordeeld beschouwer getuigen, dat mijne madonna's mooier gedacht zijn, want een ieder kan begrijpen, dat zooals de Nürnberger non zich aanstelt, eene moeder niet onder het lijk van haren zoon heeft kunnen staan. Verstijfd, gevoelloos door smart, verwrongen of verdwaasd door zielepijn of ook wel als ingewijde der goddelijke bedoeling, smarteloos, veeleer gelukkig, in gedachte voor zich heen starende naar het visioen der verlossing, maar nooit berekenende hoe schoon wel het effect zal zijn van houding en geste. Neen,

13E EEUWSCHE ITALIAANSCHE MARIA (NO. 572).

zoo heeft de Gothiek de Godsmoeder nooit weergegeven, technisch vaak minder maar zoo profaneerend niet. Want wat ziet ge eigenlijk als gij die slanke figuur, die heerlijke plooien, die bekoorlijke actrice gadeslaat? Niets anders als wat ge ziet op een schilderijtje, hetwelk ik van Civetta bezit, en waarop de heilige Anthonius is voorgesteld, toen hij door verschrikkelijke droomgezichten werd bezocht. Daarop komt n.l. de duivel voor, vermomd in het kleed van Maria.

Nu wil ik absoluut niet beweren dat de goede, ijdele maker van de Nürnberger non, iets van den duivel had, maar toch ook hij heeft het kleed van de Madonna gebruikt om zich zelve te kleeden. Hij is het die met den mantel wappert, hij is het, die de zorgvuldig voor den spiegel geoefende handenwringing klaarspeelt, hij is het, die naar het kruis himmelend u vraagt, „wat zeg je? Mooi, hè?"

En zoo is het met de papieren plooien van Riemenschneider en zoo is het met de plastieke renaissance van vele der grootste Italianen en Duitschers.

Natuurlijk is er ook mooi werk gemaakt,

maar met dat zoeken naar de aesthetiek, kon het niet anders of hij, de beeldhouwer, vond zich zelven. Daar stond *zijn* werk, niet Maria de moeder, maar de Madonna van X. Niet de heilige Catharina, maar de Catharina van Riemenschneider met de bekende papieren plooien. Zich zelven vergeten konden zij niet meer.

De renaissance-vrienden zullen mij tegenwerpen: „En uw Gothiek, had die geene tekort-komingen? Hare foutieve lichaams-proporties, hare misse perspectieven, haar stijve houding". Ik zoude kunnen antwoorden: de Gothieke plastiek, was een onderdeel der architectuur, de beelden met te groote hoofden, waren in de hoogte aangebracht, de perspectief was in verband met het standpunt van den beschouwer juist, maar niet berekend om op een andere plaats gezien te worden, de stijfheid was in harmonie met de zuilen der kerken. Toch doe ik dat niet, want ik zoude slechts enkele gevallen verklaard hebben. Neen, het verwaarloozen der anatomie, de vergissingen in het perspectief, het vergeten der juiste verhoudingen, ze zeggen iets heel anders, ze getuigen voor de absorbatie van den kunstenaar, zij zijn zoovele kenteekenen van het verdiept zijn in, van het uitsluitend vervuld zijn van de gedachte, die de middeleeuwsche meester in zijn werk wilde leggen. En daarom zijn dergelijke tekortkomingen, evenmin als het vaak fragmentaire van wat ons van vroeger overbleef, een bezwaar voor de bewonderaars der middeleeuwsche kunst om te genieten bij het aanschouwen van het schoonste wat een voorgeslacht aan zijne nazaten kan achterlaten, zijn in kunst neergelegd edelste gevoelsleven.

BYZANTIJNSCH CRUCIFIX (NO. 369).

In de landen, rijker aan middeleeuwsche kunst dan het onze, is de belangstelling daarvoor steeds grooter geweest dan hier, doch ook hier begint tegenwoordig meer waardeering te komen voor de vroeg Christelijke en Gothieke kunst en zijn het niet meer alleen de 18de eeuwsche meubeltjes, het blauwe porcelein, het zilveren speelgoed en het Delftsche aardewerk, die den goeden Hollander in vervoering brengen.

Neen, van tijd tot tijd ontmoet men tegenwoordig Nederlanders, die het aartsbisschoppelijk museum te Utrecht bezocht hebben en er met een toon van oprechte appreciatie over spreken en heeft men ook wel de onderzalen van het Nederlandsch Museum gezien en van het vele schoone, dat er is samengebracht, genoten. Ik neem daarom ook aan, dat er onder degenen, die dit maandschrift onder de oogen krijgen, enkele zijn, die met genoegen de beelden zullen zien die hierbij afgedrukt zijn, en ook dat de smaak voor de Gothiek bij ons Nederlandsch publiek in het algemeen

ZITTEND MADONNABEELD 9E EEUW (NO. 183).

kan opgewekt worden, door het beschouwen van werkelijk typeerende voorwerpen uit dat tijdvak. Als ik uit mijne verzameling de vroegste beelden zal kiezen, is dat om dat men ze waarschijnlijk minder kent dan de latere Gothiek. Ze zijn namelijk zeldzaam en komen hier te lande haast niet voor en daar ze verder van ons afstaan, springt bij hen het kenmerkende allicht meer in het oog.

No. 369 is een der vroegste stukken mijner collectie. Het is een crucifix van hout en gepolychromeerd 1 Meter 35 c.M. hoog.

Het komt uit Frankrijk maar is geheel in Byzantijnschen stijl.

Op elk der vier uiteinden van het kruis, zijn kleine uitstekend uitgevoerde schilderstukjes aangebracht. Bovenaan: Zon en Maan, aan eene zijde: Johannes, aan de andere: Maria, en onderaan: Adam het deksel van zijn graf oplichtend. Deze laatste voorstelling duidt op eene legende, dat Adam ter plaatse waar het kruis stond, begraven zou zijn. Op vele voorstellingen der kruisiging in de middeleeuwen, vindt men onder het kruis een doodshoofd afgebeeld, wat op dezelfde legende wijst.

Het lange kleed van den Heiland is versierd met een typisch Byzantijnsch décor: arenden in cirkels. Op de achterzijde zijn geometrische figuren aangebracht. Wanneer dat kruisbeeld ontstaan is, is zeer moeielijk te bepalen. Volgens Viollet le Duc, die zich hierin op Didron beroept, bestonden er in de vroegste tijden van 't Christendom slechts kruisen zonder 't beeld van den Gekruisigde en eerst in de VI[de] eeuw wordt er verhaald van een Crucifix te Narbonne. Te rade gaande nu met de détails van ons crucifix, met den ouderdom van hout en kleuren, met het ontbreken van elk kenteeken van de opleving der kunst in de XII[de] eeuw,

MADONNABEELD 12E EEUW (NO. 663).

met het streng Byzantijnsche ten slotte van schildering en snijwerk, moeten wij den datum van het onstaan tusschen de VI^de^ en IX^de^ eeuw zoeken, eene zeer groote tusschenruimte, die zich laat verklaren door het nagenoeg onveranderd blijven der types in die periode van maatschappelijke geslagenheid, die van de VI^de^ tot de XII^de^ eeuw aanhield.

BYZANTIJNSCH CHRISTUSBEELD, 9E OF 10E EEUW (NO. 476).

Als No. 183 geef ik een zittend Madonnabeeld als reliquarium bedoeld, daar het van achteren een kastje vormt. Het is afkomstig van den bekenden Gothiekkenner Molinier en even als het crucifix uit hout gesneden, op vele plaatsen vermolmd en met een polychromie voorzien, die te donker geworden is om de kleuren te herkennen. De blijheid, die uit het gelaat der Maagd straalt, is zeer communicatief en documenteert wel, dunkt mij, den tijdgeest; er is iets uitnoodigends in, iets dat men in latere tijden niet terugvindt, iets wat de godsdienst meer gepopulariseerd doet voorkomen, dan b.v. drie eeuwen later, waar het type der Madonna meer het koninklijke aanneemt. Er is in No. 183 iets coulants, dat zeer archaïsch aandoet, maar hoogst bekoorlijk is. Een onzer bekende beeldhouwers, drukte zijn indruk zeer typisch uit, toen hij van het zwart geworden gelaat getuigde, dat het van eene buitengewone blondheid was.

Ook dit beeld is van zeer vroegen datum en ook hier geeft Viollet le Duc eene aanwijzing in de noot op pag. 365 deel 9, zijner bovengenoemde Dictionnaire, die aanleiding geeft in het beeld een werk der IX^de^ eeuw te zien.

Het beeld is 74 c.M. hoog.

Een op het eerste gezicht niet veel later Madonnabeeld, met eene nabij komende opvatting is No. 663. Dit beeld acht ik echter drie eeuwen later dan No. 183. Bij nauwkeurige beschouwing van het gelaat, de plooien van het kleed en van den zetel zal men zien, dat het archaïsche der voorgaande Madonna plaats gemaakt heeft voor eene andere, ik zoude haast zeggen, tammere opvatting. Het beeld is afkomstig uit Auvergne, wat blijkt uit het draaiende hoofd. In de Louvre bevindt zich eene verwante Madonna en ook in Cluny komt eene dergelijke maagd met draaiend hoofd voor. Mijne Madonna is van gepolychromeerd hout, en 67 c.M. hoog. Het Jezus-kindje mist het hoofd.

No. 476 is een houten beeld met nog zeer goede polychromie en 1 meter 15 c.M. hoog. Het stelt voor Christus als Koning, gekroond, met boek en zegenend. Het is afkomstig uit Apulië en zuiver Byzantijnsch van opvatting. Ik acht het een werk der IX^de^ of X^de^ eeuw.

Een zeker eenig exemplaar is No. 341 van mijn catalogus. Het zijn de beide zijkanten en de deurtjes van een kastje waarvan de achterzijde ontbreekt. Het kastje komt uit Lyon en is 87 c.M. hoog en 40 c.M. breed. Het geheel is van hout en er bevinden zich van binnen op beide zijden twee geappliceerde figuren; op ieder deurtje eveneens een figuur. Alle deze figuren zijn van hout en 65 à 66 c.M. hoog. Van buiten ziet men op beide zijkanten gouden sterren op een donker roodbruinen grond en op ieder deurtje een figuur der annonciatie geschilderd, waarboven de conventioneele daken en tinnen.

BESCHILDERD DEURPANEELTJE, VERMOEDELIJK VAN EEN KERSTMISSCHRIJN, 12E EEUW (NO. 341).

Drie der figuren in het kastje stellen voor de drie Koningen der aanbidding, verder een bisschop en twee vrouwen, alle in Byzantijnsche dracht. Daar algemeen aangenomen wordt, dat in de XII^de^ eeuw voorstellingen van personen in de vroegere dracht der Merovingers en Carolingers gewoonte waren en het kastje aan het werk van die eeuw sterk doet denken, meen ik het als een werk van dat tijdperk te moeten bestempelen.

Zeer karakteristiek voor dien tijd is de voorstelling der Annonciatie, waarbij de Engel Gabriël als vertegenwoordiger der Godheid de Maagd beleerend en waarschuwend aanspreekt, terwijl deze de boodschap angstig en beschroomd in ontvangst neemt.

Dit stuk mijner verzameling kwam in mijn bezit als een fries aaneengespijkerd op twee latten, de binnenbeelden op een rij. De buitenkant was zwart geverfd. De figuren hadden eene oververving in polychroom der XV^de^ eeuw, een der Koningen met zwart gelaat en handen.

Daar ik door de plooien der kleeding vermoedde, dat er oververving had plaats gehad en de mogelijkheid niet uitgesloten was, dat er nog oude polychromie aanwezig was, riep ik den bekwamen heer De Wild te rade, die zich welwillend bereid verklaarde mij te helpen en wien het werkelijk gelukte

den ouden polychroom bloot te leggen, waarbij ons de verrassing weggelegd was te constateeren dat de zwarte Koning blank werd, iets wat trouwens wel was te voorzien, daar men in de 12de eeuw geen zwarten Koning kende.

Het kastje is vermoedelijk een Kerstmisschrijn. Daarop duidt het voorkomen der Koningen en de buitenvoorstelling der Annonciatie. De achterzijde stelde dan ook waarschijnlijk den stal voor met de kribbe en de Moedermaagd, volgens de grootte van het geheel berekend, vermoedelijk in schildering.

Een zittende Christusfiguur die omstreeks denzelfden tijd ontstaan is, staat bij mij gecatalogiseerd als No. 565. In tegenstelling met het kastje, dat onder Byzantijnschen invloed gemaakt is, is dit nummer Romaansch van opvatting, echter even als het vorige nummer zeer schoon van uitvoering, het is nog zeer goed van conservatie met goede polychromie, echter met vernieuwde handen. Baard en hoofdhaar nog gedeeltelijk verguld. Het is een zeer aantrekkelijk beeldje van hout en 68 c.M. hoog.

ZITTENDE CHRISTUSBEELD, ROMAANSCH (NO. 565).

Zeer opmerkelijk zijn de twee kunstopvattingen der vroege middeleeuwen, die wij als romaanschen en Byzantijnschen stijl kennen. Het is als eene voortzetting van het antagonisme tusschen het Oostersche en Westersche rijk, als een in beeld brengen der aristocratische en democratische verschillen. In den Byzantijnschen stijl die lange geraffineerde gestalten, die van de gemeenste typen der beulsknechten nog heeren maakt en daar tegenover de Romaansche, die ontstaan uit de reëele Romeinsche traditiën, massieve figuren geeft aan de meest etherische vrouwelijke heiligen.

Voor laat XIIde eeuw zie ik twee houten beelden aan die de nummers 74 en 75 hebben. Het zijn Maria en Johannes onder het kruis in de rechte, architectonische houding dier dagen, mooi van lijn en uitvoering, maar zeer vermolmd en met slechts enkele kleine restanten van polychromie. De gezichten zijn buitengewoon fijn besneden en vooral het gelaat van Maria is bekoorlijk. Aan den hals is nog een geschilderd kruisje zichtbaar. De hoogte is 118 en 120 cM. Het land van herkomst is Frankrijk.

Uit de dertiende eeuw bezit ik verschillende importante stukken. In de beeldhouwkunst geeft de XIIIde eeuw een zeer geprononceerd type. Viollet le Duc en andere schrijvers komen daarin overeen, dat ze met dit tijdvak een vrijer worden der vormen constateeren en het is interressant dit feit te toetsen aan een ander beeld van Johannes onder het kruis, dat ik in mijne verzameling bezit. No. 76 is eveneens hout, gepolychromeerd en 123

cM. hoog. De houding is overeenkomend met die van No. 75, maar het gevoel is veel beter uitgedrukt zoowel in draperie als in gelaat; naast diepe smart, toont de gezichtsuitdrukking overpeinzing, een verder zien in de toekomst, men herkent reeds den lateren evangelist. Hoe moet de kunstenaar, die dit beeld sneed, doordrongen geweest zijn van zijn onderwerp. Ook dit beeld is fransch en kunst uit het land van Reims.

Naast de beeldhouwkunst bloeide in de 13de eeuw in Frankrijk en wel hoofdzakelijk te Limoges de kunst van het emailleeren. Op allerlei gebruiksvoorwerpen bij den Christelijken ritus, paste men deze versieringskunst toe. Meestal was het versierde metaal, koper. Dit werd uitgehold ter plaatse waar émail aangebracht moest worden (champ levé) en vervolgens deze verdieping met émail ingevuld. De Fransche émailleurs dier dagen bereikten met dit procédé prachtige kleureffecten en thans behooren voorwerpen uit de 13de eeuw uit Limoges afkomstig tot de meeste gezochte antiquiteiten. In mijne collectie is een Madonna-beeldje van gedreven en verguld brons waarvan het gezicht van moeder en kind benevens de handen van zilver zijn en waarvan de zetel met émail versierd is. Het is 13de eeuwsch en er zijn slechts weinige analoge stukken bekend. Ik geef er onder No. 330 een afbeelding van. Het kroontje der maagd is helaas vernieuwd; het beeldje is 38 c.M. hoog.

HOUTEN MARIABEELD,
LAAT 12E EEUW (NO. 74).

No. 662 is een reliekschrijntje eveneens uit de XIII^de eeuw met prachtig blauw émail voorzien en opaalachtige steenen. De figuren zijn en relief. Het is 16 c.M. hoog, 13½ c.M. breed en bijna 6 c.M. diep. Ik geef ook hiervan een afbeelding.

Als men van Gothiek spreekt, komen onwillekeurig de spitse torens, de kruisbogen, de typische vensterbogen der prachtige cathedralen en de gezellige gevels der middeleeuwsche huizen voor den geest.

In de steden waar men nog dergelijke gebouwen vindt, wordt de indruk meestal verminderd door het vele nieuwerwetsche, wat er omheen staat.

De fantaisie moet het beeld volmaken en het nieuwerwetsche wegdenken. Een gothieke fontein of pomp moet ons een geheel marktplein kunnen terugtooveren. Ook mijne beelden vragen om eene inspanning uwer verbeeldingskracht. Onder No. 632 geef ik u eene afbeelding van een 12de eeuwsch en onder No. 682 van een 13de eeuwsch kapiteel. Zij zijn nog geheel van vroege opvatting, zoowel het 12de als het 13de eeuwsche, vermoedelijk afsluitende die eigenaardig gevormde pilaren, elk gevarieerd, die die breede gaanderijen ondersteunden, welke men rond oude kloostertuintjes in Frankrijk en Italië nog wel aantreft; oude kloostertuintjes waarin de kruiden door Karel de Groote voorgeschreven netjes in rijen en bedden gekweekt werden; stel u mijne beelden voor, achter in zoo'n galerij, terwij het daarbuiten van zonlicht tintelt of wel bij grauw, somber winterweer. Of anders in eene oude Romaansche kerk, met die donker gekleurde ruiten van glas in lood, die zulke eigenaardig gekleurde lichtvlekjes werpen op de ernstige figuren en het hier en daar als versiering opgehangen Oostersche tapijt, wellicht van de kruistochten medegebracht, door een

HOUTEN JOHANNISBEELD, LAAT 12E EEUW (NO. 75).

gespaarden ridder of anders op een met frescos versierden wand en denk daarbij dan eene groote stilte door de dikke muren bewaard, dan komen ze tot hun recht, die beelden waarin de beeldhouwer den troost en de sterking van zijn godsdienst gelegd heeft om er van af te staan aan de arme gejaagden, uit die tijden van leed en druk, die hier heen gevlucht waren om ze te zoeken, wel wetende, dat hun stem niet zoude zijn als die eens roepende in de woestijn, maar dat ze rust en vrede zouden vinden bij het aanschouwen van de berusting dier afgebeelde mannen en vrouwen Gods, want was het niet van hen, dat eens getuigd werd „de beelden zullen zijn de verkondigers van het evangelie", van dat evangelie, dat trots een geschiedenis van lijden, toch zoude zijn „de blijde boodschap."

Opmerkelijk is het, dat de vroeg Christelijke en Gothieke kunst tot en met de 13de eeuw, dus tijdens de tijden van groote onrust in het maatschappelijke leven, iets buitengewoon rustigs over zich heeft, iets kalms in de afbeelding der heftigste tooneelen alsof de behoefte aan rust zich opdrong; terwijl later bij het terugkeeren van orde en welvaart, die voorstellingen hartstochtelijker en pakkender worden, als ware het, dat de zucht naar emotie zich liet gelden om met de renaissance plaats te maken voor een zwieriger vertoon ten pleiziere van den meer opgeschroefden tijdgeest dier dagen.

Om onze fantaisie nog meer te hulp te komen, zal ik u onder No. 672 een afbeelding geven van een gedeelte van een 13de eeuwsch kerkraam; het geheel is 170 cM. lang en 64 cM. breed. Het stelt voor onder en boven toebereidselen voor een feest, in het midden den maaltijd. (Zie bl. 385). Ik kan er geene bijbelsche voorstelling in ontdekken, toch is het wel eene episode vermoedelijk uit het Oude Testament. De prachtige kleuren zijn bij de photographie natuurlijk verloren gegaan. Het is Fransch werk en eene groote zeldzaamheid.

Onder No. 454 vindt men eene stukje muur met een brokstuk van eene 13de eeuwsch frescobeeld van de Madonna, van een zeldzaam schoone expressie en bewerking, eveneens Fransch, uit de buurt van Lyon; het is slechts 21 $\times$ 13½ cM. groot. En ten slotte geef ik onder No. 596 een Oostersch kleed terug, eveneens der 13de eeuw, dat ik daarom durf te dateeren, omdat een groote autoriteit op het gebied van Oostersche talen, Prof. Karabacek volgens Dr. Wilhelm Bode in een dergelijk tapijt, met denzelfden rand een inschrift der XIIIde eeuw ontdekt heeft, wat bewijzen zoude, dat het stuk in Noord Syrië ontstaan is. Het kleed

HOUTEN JOHANNISBEELD, 13E EEUW (NO. 76).

is slechts een stuk van een langer tapijt en nu nog 4¼ M. lang en 2¼ M. breed.

Dat er onder hetgeen ik u in dit artikeltje aanbied, zooveel is uit Frankrijk, ligt in het feit, dat ik mij zeer bijzonder door de Fransche kunst der middeleeuwen aangetrokken gevoel. Het komt mij voor, dat het speciaal Frankrijk is geweest, dat de kunst der middeleeuwen, zoo'n hoogst aantrekkelijk karakter heeft gegeven en het zuiverste het hoofdkenteeken der Gothiek te aanschouwen geeft: „schoonheid van voelen in schoonheid van vorm", maar schoonheid gebaseerd op eenvoud.

Ik heb eenige malen Viollet le Duc aangehaald en kan ieder, die zich voor Gothiek interesseert aanraden kennis te maken met zijne Dictionnaires. Zeldzaam treft men schrijvers over wetenschappelijke onderwerpen aan, zoo ingenomen met de stof, die zij bewerken, zoo bekend er mede. Gij zult meegesleept worden, door de uitstekend geschreven vurige artikelen, die van een groote kennis getuigen, en artikel na artikel lezen en u verheugd voelen in de Gothieke sfeer waar de schrijver u in verplaatst zal hebben.

Mocht er aanleiding voor zijn, dan zal ik later gaarne van mijne 14de en 15de eeuwsche Gothiek eveneens laten zien, en zal men zoodoende een aperçu krijgen van eene afdeeling plastieke kunst, die weldra niet gemakkelijk meer voor privaat personen te verkrijgen zal zijn.

In alle landen van Europa openbaart zich tegenwoordig een streven om vast te houden, wat er van kunst uit vroegere tijden aanwezig is Italië gaf het voorbeeld, door den uitvoer te verbieden van zijne schatten en in Frankrijk is met de inventarisatie der Kerkelijke goederen een eerste stap tot instandhouding van het nationaal kunstbezit gedaan.

Duitschland heeft speciale commissies benoemd, wier werk het is, staten op te maken van de zich in het land bevindende kunstschatten en in Engeland gaan er steeds luider stemmen op om het wegvloeien der zich daar bevindende kunstvoorwerpen tegen te gaan Ook bij ons te lande heeft de Clerus de zaak ter harte genomen en zijn bisschoppelijke verordeningen uitgevaardigd, die beoogen de kerkelijke antiquiteiten vast te houden. Aanleiding tot een en ander moet gezocht worden in het meer en meer wegkoopen door Amerikaansche kapitalisten van wat er van eerste soort oude kunst op de Europeesche markt te krijgen is.

De tegenwoordige geldman ziet m i. terecht in kunst evengoed een beleggingsobject als in andere traditioneele waarden, en een meer zeker onderpand, dan veel van hetgeen wat tot nog toe zonder bedenken (als zoodanig beschouwd wordt. Ik wil geene verhandeling over dit interessante onderwerp houden, maar alleen er op wijzen, hoe b.v. zilver zich slecht gehouden heeft als onderpand voor de uitgifte van bankbiljetten. Het zijn trouwens niet slechts de Amerikanen, die kunst met het oog op belegging koopen, maar ook in Duitschland huldigt menig groot bankier de theorie, dat de kunst een goed bezit als onderpand is.

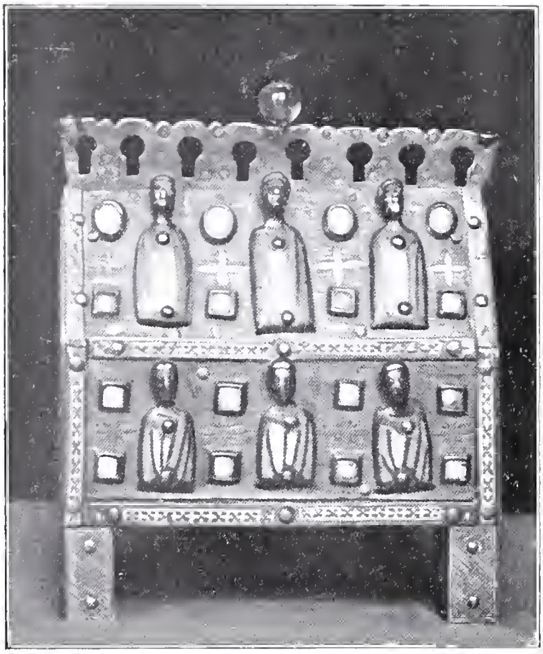
In Duitschland ziet men trouwens in kunst tegenwoordig meer dan een veraangenaming van het leven der meer gegoede en ik zoude haast zeggen ook nog iets anders dan een opvoedingsmiddel. Overal ziet men daar jongelieden, die zich geven aan de studie der kunstgeschiedenis en die zich wijden aan het bestudeeren der kunst zelve; het is alsof de kunst er tegenwoordig meer algemeen belangstelling wekt, of men ze meer gaat beschouwen als eene levensbehoefte voor de nauw opééngedrongen bevolking, voor wie uitspanningen, die meer ruimte vereischen of te verre verplaatsing noodig maken, binnen afzienbaren tijd niet meer bereikbaar zullen zijn en wier algemeene schoolopvoeding ze geschikt maakt de door de hygiëne veroordeelde geneugte van gehemelte en maag, allengs door de fijnere genoegens van den geest te vervangen. Ik zoude geneigd zijn te zeggen, dat kunst uit het ideale naar het reëele gebied aan het verhuizen is. Is dit zoo? En zijn wij in Holland dan niet ten achteren in het aanvaarden van een toestand, die met zich zoude brengen een veel energieker werken van onze kunstautoriteiten, dan dat nu mogelijk is met de merkwaardig kleine sommen, die gereserveerd zijn in ons budget voor het samenbrengen van kunst van vroegere eeuwen; van kunst der middel-

13E EEUWSCH MADONNA-BEELDJE, EMAIL VAN LIMOGES (NO. 330).

eeuwen en der renaissance, waarvan maar zoo bitter weinig hier te lande verzameld is en dan nog slechts in enkele centra? Bij kundig inkoopen, zoude men waar voor zijn geld verkrijgen en zouden de uitgaven slechts verandering van bezit beduiden. Ik leg den nadruk op k u n d i g inkoopen, want hier raken wij het cardinale punt voor den verzamelaar aan, of hij dan museumdirecteur of particuliere verzamelaar zij, vele toch zijn de valstrikken, die hem gelegd worden.

Falsificaten zonder tal overstroomen de kunstmarkt, heele vervalschingen, en gedeeltelijke vervalschingen kan men steeds verwachten en wel nooit zal er een verzamelaar bestaan hebben, die niet wel eens beet genomen is door een der zwarte bende op het gebied van kunst. Laat ons slechts denken aan de kroon van Saïtaphernes in de Louvre. Zeer interessant is hierover het boekje van Eudel „Truques et truqueurs" te lezen.

RELIEKSCHRIJNTJE 13E EEUW (NO. 662).

Hoe staan wij nu hier te lande met de krachten voor de moeilijke taak van Rijksverzamelaar, aangenomen, dat er toe besloten zoude worden ons bezit aan oude plastiek te vermeerderen. In Leiden is er een geheele staf van hoogst bekwame geleerden aanwezig, die de verzamelingen plastiek der oudste tijden onder zich hebben, maar ook voor de beeldhouwkunst der Gothiek en renaissance bezitten wij als ambtenaar een zeer fijnen kenner met een buitengewoon scherp oog voor het echte en het schoone, een man, die bij meer finantieelen steun en gemakkelijker administratieve betalingswijze, zoodat onmiddellijke betaling mogelijk zoude zijn, zeer zeker voor ons land nog veel zoude kunnen verkrijgen wat anders zeker door vreemde musea en verzamelaars opgenomen zal worden. Wij zouden er laat bij zijn, maar nog niet te laat, en al hebben wij de beste tijden laten voorbijgaan, waarvan een Dr. Wilhelm Bode voor zijn land zoo geprofiteerd heeft, toch is er nog veel te verkrijgen, wat na enkele jaren in waarde vertienvoudigd zal zijn. Op het oogenblik is het nog een r u n naar goud, maar spoedig zal het mogelijk door alle regeeringen een r u n naar kunst zijn; dat oogenblik zal daar zijn, zoodra het inzicht zal zijn doorgedrongen, dat kunst een zekerder waardeonderpand is, dan edele metalen.

12E—13E EEUWSCHE KAPITEELEN (NOS. 682 EN 632).

Men bedenke dus, er is „periculum in mora". Het is mij onbekend, hoe in Duitschland het departement aan welks hoofd Dr. Bode staat, werkt. Ik stel mij voor, dat de blijkbaar niet te omgane stroefheid der administratieve machinerie ook daar wel belemmerend zal werken, maar

ik stel mij eveneens voor, dat de energieke persoonlijkheid van den Chef ingrijpt, waar het noodig mocht zijn. Die persoonlijkheid moet, volgens mij gedane mededeelingen, iets zeer bijzonders zijn. Men beschrijft mij Dr. Bode als iemand van een buitengewone werkkracht, zeer groote geleerdheid en eenen uitermate fijnen smaak, practisch en een geroutineerden koopman. Deze laatste kwaliteit is niet hoog genoeg te tellen, waar het er niet alleen om gaat met schoonheid te dwepen, maar waar het schoone tegelijkertijd in waarde uitgedrukt moet worden. Dr. Bode mag zonder tegenspraak genoemd worden onder de op bouwers van het nieuwe, groote Duitschland, want hij is het in de eerste plaats, die met groote zekerheid de schoonheidzin van zijn volk geleid en zijn belangstelling in oude beschavingen opgewekt heeft, niet alleen met woorden maar ook met daden, zelve het voorbeeld gevende, hoe het aangename met het nuttige vereenigd kan worden, tot het verhoogen van 's lands belangrijkheid en het vergrooten van 's lands credietwaardigheid want het is onberekenbaar welke schatten hij voor betrekkelijk kleine bedragen voor Duitschland verzameld heeft in de diverse musea en in de kabinetten der financiers te Berlijn en elders.

13E EEUWSCH FRESCO (NO. 454).

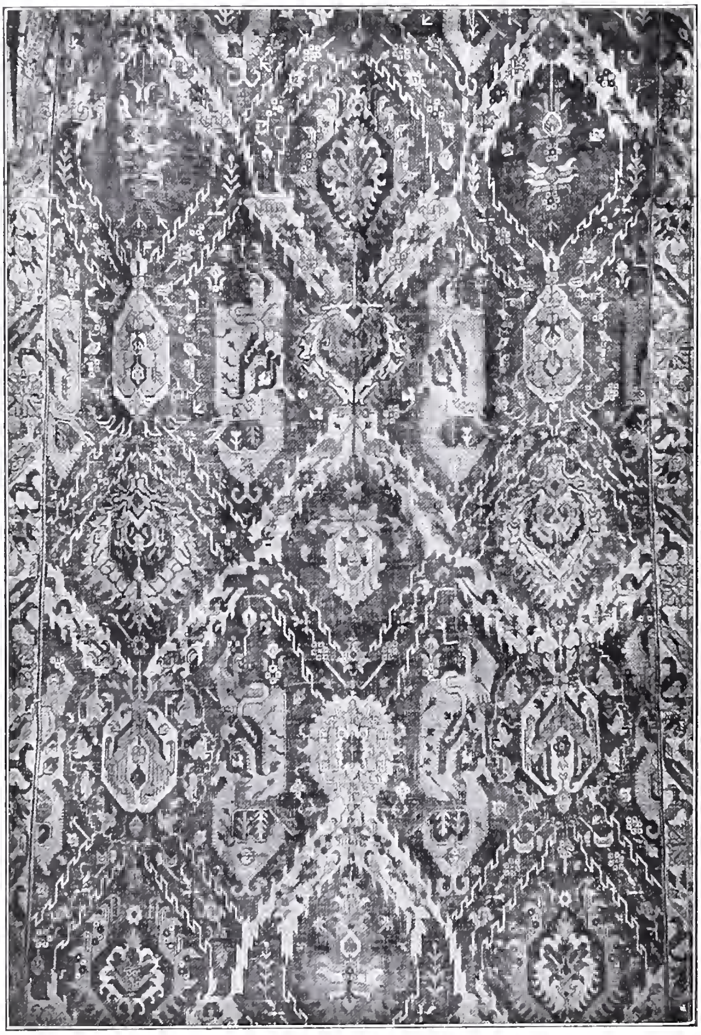
De opmerkzame lezer zal geconstateerd hebben, dat dit artikel even als ik het hierboven van de kunst zelve beweerde, overgegaan is van het Ideale naar het Reëele en ik hoor reeds eene jonge lezeres uitroepen, „moet dat akelige geld dan overal bij te pas komen?" Ja, lieve juffrouw, ook bij de Gothiek en wee den verzamelaar, die niet zoo'n beetje een vermomde koopman is en zijn budget niet goed opmaakt, hij is voor hij het vermoedt in de klauwen des duivels, die zich voor deze gelegenheid in de jas van een antiquair heeft gestoken. Verzamelen zonder geld is een groot gevaar en elke verzamelaar dient zich vast voor te nemen nooit iets te koopen, wat hij niet onmiddellijk betaalt, daar het eene truque is van vele gewetenlooze kunstkoopers, te trachten schuldeischers van welgestelde verzamelaars te worden en het einde is te begrijpen. Echter niet elke kunsthandelaar is een uitzuiger en ik ken velen van het gilde, voor wie ik achting heb, menschen met groote kennis en schoonheidszin en met eene brave levensopvatting.

Eene groote vreugde van het bezit eener collectie als de mijne, ligt in het feit, dat ze aanleiding geeft tot kennismaking met menschen van smaak en studie, wier geest gecultiveerd is door veel lezen en zien, en [illegible] men onder alle standen en onder alle nationaliteiten vindt, en wie te kennen winst is voor hoofd en hart. Een andere vreugde van minder gehalte daarnaast is het, opmerkingen te hooren van geheel oningewijden, die mijne dierbaarste beelden poppen noemen en spreken van de beentjes van een pastoor, als ze een reliek van een heilige bedoelen.

Voor hen is de spontaneïteit der Gothieke schoonheid even onbegrijpelijk als de schoonheid van een zonneondergang in de zee voor een blindgeborene; zij zijn niet de armen

van geest, die het Koningrijk der Hemelen zullen beërven, maar zij zijn de armen aan schoonheidszin, die de zaligheid der ware schoonheid niet kennen en er van verstoken zullen blijven tot in de lengte van dagen.

Ik vraag mij zelven af, na dit anathema neergeschreven te hebben, waar komt het vandaan; was het verborgen in een der stukken van mijne collectie en is losgekomen door mijn geschrijf? Mijne beelden stemmen meest allen tot vrede en vergevingsgezindheid, maar zou er geen bij zijn, die ontstaan in tijden van vervolging van het geloof, de verbittering van den vromen maker in zich opnam, geen beeld waarin de ergernis over de ketterij dier dagen neergelegd werd, evenzoo als de liefde voor de heilige maagd door den beeldhouwer gekoesterd, onbewust op ons neerstraalt uit het gelaat van zoo menig mijner Madonnabeelden? Zou No. 369 zoo'n beeld geweest kunnen zijn en zoude de splinter die aan een der armen van het Kruis ontbreekt, er afgesprongen kunnen zijn, toen de drager de aanvallers der processie er mede neersloeg? Iets fanatieks heeft het beeld wel. Hoe brengt trouwens elk stuk ons aan het mijmeren over lang vervlogen tijden, en hoe komen zij tot ons terug, die brokken geschiedenis, wanneer mijne beelden gaan vertellen 's avonds in de schemering als ik midden tusschen hen zit. Waar zij vandaan komen en wat ze gezien hebben vertellen ze mij en welke menschen voor hen geknield hebben en telkens herhalen ze mij: „Ze zijn niet veranderd, zij zijn nog net als gij zelve, de menschen van het jaar 1000 en die van 11-honderd en 12-honderd en zooveel. Hun kleeding was anders, maar hun gemoed was net eender, ze waren overmoedig en ongeloovig, net zoo als nu, als er vreê en pais was, maar ze verdrongen zich voor onze altaren, als de pest rondsloop en de wilde krijgsscharen om hen heen raasden. Dan waren ze onder 'n hoedje te vangen en dan wisten ze niet hoe klein zij zich maken zouden en van hun overmoed en ongeloof was geen spoor meer te ontdekken. En zoo zullen ook de verlichte mannen en vrouwen onzer dagen zich klein maken en, even als het kind naar de moeder vlucht, als het bang wordt, hun troost zoeken bij het ondoorgrondbare mysterie waaruit ze ontstaan zijn, wanneer de bezoekingen van nog onbekende epidemiën en van gele horden over Europa en Amerika zullen komen".

13E EEUWSCH OOSTERSCH TAPIJT, NOORD-SYRIË (NO. 596).

Wat ze vertellen is gewoonlijk niet vroolijk, maar hoe kan het ook anders, de goede oude tijd was over het algemeen hard, veel harder dan de tijd, die wij nu beleven en het epitheet g o e d heeft hij alleen te danken aan de slijtage door den ouderdom, waardoor de harde kanten niet meer opvallen. Er is echter groot verschil in de verhalen mijner beelden, al naar mate zij in plaatsen gestaan hebben, waar het leven gebruist heeft of kalm voortvloeide. Ik heb eene madonna, die uit een zuidelijk Fransch plaatsje stamt, ver afgelegen in de afloopers der Pyreneëen en als zij vertelt, is het als het neuriën van een wiegelied, zoo zacht en vredig en bij die zachte tonen wensch ik mijn artikel te eindigen, dan blijft mij de illusie, dat de ingeslapen lezer in slaap gezóngen was.

FRAGMENT VAN EEN 13E EEUWSCH KERKRAAM (NO. 672).

AALTJE NOORDEWIER-REDDINGIUS,

DOOR H. W. DE RONDE.

Bach's Matthäus-Passion, Beethoven's Negende Symfonie en diens Missa solemnis — als zij in ons land worden uitgevoerd in de concerten der groote Toonkunst-afdeelingen, of door andere zangvereenigingen, die in haar uitvoeringen het muzikaal-volmaakte zoo dicht mogelijk trachten te naderen, voelt „het publiek" zich bijna tekort gedaan, indien niet onder de solisten zich bevindt de zangeres, van wie ik in dit opstel zal pogen iets meer mee te deelen, dan hetgeen ieder getrouw concertbezoeker weet: dat zij met een sopraanstem van zeldzaam voornamen klank prachtig zingt, en dat haar voordracht vooral in het klassiek oratorium-repertoire en in het repertoire der gewijde muziek voor menigeen „unerreicht dasteht". En zoo sterk is men in muzikale kringen gaandeweg doordrongen geraakt van hoogachting voor de inderdaad buitengewone „Leistungen" van mevrouw Noordewier op het gebied der klassieke en gewijde toonkunst, dat ten slotte de meening is ontstaan, als zou zij tot dat buitengewone *uitsluitend* op genoemd gebied in staat zijn. Een meening, waarvan de onjuistheid in den laatsten tijd meer en meer aan den dag komt. Toen mevrouw Noordewier in het vorig seizoen in enkele steden van ons land liederavonden zou geven met een niet uitsluitend klassiek programma, schudde „men", twijfelend aan den uitslag, bedenkelijk het hoofd: een schoenmaker dient zich immers bij zijn leest te houden! Maar nadat mevrouw Noordewier haar liederen gezongen had, las men van „de openbaring van een zijde van haar talent, welker bestaan wij niet vermoed hadden"....

AALTJE REDDINGIUS.

Nu is het een feit, dat de middelen der zangeres mede tot het ontstaan der reputatie, betreffende de eenzijdigheid harer artistieke vermogens, hebben bijgedragen. De klank der stem heeft, door zijn blanke helderheid, zijn smetteloosheid en zijn bij het rijpen gebleven meisjesachtige frischheid, voor muziek van min of meer kalme gevoelsbewogenheid de ideale kleur; en in de gevoelsdemonstratie, het doorgloeien van den zang met eigen temperament, was langen tijd in de voordrachten van mevrouw Noordewier een spaarzaamheid, een reserve, zoo men wil, waardoor vooral gewijde muziek in wel bij het karakter passende ingetogenheid kon klinken. 't Leek menigmaal, of de durf ontbrak tot vrije, algeheele uitzinging, van wat er „omging" in het gemoed der kunstenares, in wie velen daardoor in de eerste plaats bleven zien een zing-artieste; en sommigen ontzegden haar zelfs bezit van voldoend temperament.

't Is met dat „temperament" bij reproduceerende toonkunstenaars een eigenaardig geval. Bij zeer velen is het niet meer dan een verschijnsel van uiterlijkheid, komediespel; bij anderen ziet men voor temperamentsvertoon aan, wat niets is dan vrij-uitgelatene, maar onbeheerschte gevoelsimpuls, en dat wel kan imponeeren, doch zelden geven een zuiver geëquilibreerde sensatie van diepe innigheid. Bij eerstbedoelden kan temperament volkomen afwezig zijn en blijven; bij laatstbedoelden, gewoonlijk jonge kunstenaars, wien nog verantwoordelijkheidsbesef tegenover het

te reproduceeren kunstwerk, levenswijsheid of het oordeel des artistieken onderscheids ontbreken, zal het zich gewoonlijk „regelen" met het rijpen der artistieke intelligentie.

Maar er is ook een soort kunstenaars, die, temperament bezittend en zich daarvan bewust, door een reeds in den aanvang hunner muzikale loopbaan sterk ontwikkelde artistieke intelligentie worden belemmerd in het voor den hoorder voldoend duidelijk naar buiten brengen van hun gevoelsleven, voor zoover het de felle bewegingsschakeeringen daarvan betreft. Omdat hun verstand en hun intuïtie hen behoeden willen voor misgrepen bij het in klank verbeelden van hartstochten, hun eigen, immers nog jong, innerlijk, leven tot dusver vreemd. Bij hen brengt het betrokken worden in de niemand sparende levenstragiek gewoonlijk op den goeden weg, en hun gevoelsopenbaringen in artistieken vorm worden met het toenemen der jaren beslister, vrijer, en, wat men noemt, warmer, omdat er het algemeen-menschelijke duidelijker in te onderkennen raakt.

MEVR. A. NOORDEWIER—REDDINGIUS.

Een dergelijk verschijnsel meen ik te hebben opgemerkt in de ontwikkeling van het artistiek temperament van de zangeres Noordewier-Reddingius, zooals ik ze bijna van den beginne af, ongeveer achttien jaren lang, heb waargenomen in de concertzalen. Wel het grootste gedeelte van dien tijd heeft ook mij het zingen der kunstenares in hoofdzaak gegeven de, min of meer oppervlakkige, schoonheidssensatie, die ontstaat bij het hooren van klank in opperste welluidendheid. Toen zijn gekomen de vier jaren, van 1902 tot 1906, gedurende welke mevrouw Noordewier aan het openbaar muziekleven niet deelnam. Er is in dien tijd naar haar verlangd met onverzwakte kracht, en met een oprechtheid in het sympathie-vertoon, die haar wel moet hebben overtuigd van haar populariteit in muzikale kringen en van de groote waarde, welke men aan haar „medewerking" hecht. En er is getreurd en, openlijk ook in de kranten, herhaaldelijk leedwezen betuigd over haar lang wegblijven. Maar nu in een periode van twee seizoenen — een jaar van de drie, na haar eerste wederoptreden (op 1 Mei 1909 bij gelegenheid van een uitvoering van Verdi's Requiem door Gemengd Koor te Rotterdam) was zij door ziekte genoodzaakt rust te nemen — te overzien is geweest, hoe sterk mevrouw Noordewier gegroeid is als gevoels-kunstenaresse, nu is er voor ons publiek, waarvoor zij officieert, slechts aanleiding tot verheugenis over de omstandigheden, die haar noopten tot vier jaren „Entsagung". Het klinke dan egoistisch, en wellicht zijn die omstandigheden voor haar van min aangenamen aard geweest — ik wil daarnaar niet vorschen — het verblijdend feit i s er. Al dadelijk bleek het dien eersten avond te Rotterdam, toen haar ontvangst een plechtigheid werd, die door de spontaniteit, waarmee

ze zich als vanzelf vormde, fel ontroerde. Nauwelijks werd de rijzige vorstinnegestalte achter in de Doelezaal zichtbaar, of 't praeludieerend geroezemoes hield op, alle bezoekers stonden op en tusschen de in eerbied gebogenen, vriendelijk nijgend het hoofd, schreed mevrouw Noordewier naar het podium. En dan barstte een gejubel los, als ik nooit geestdriftechter hoorde.

Zoo mag alleen een Koningin ontvangen worden....

En dien avond dan openbaarde zich in den zang der teruggekeerde de groei der gevoels-voordracht. De muziek van Verdi's Requiem is in haar wezen theatraal en dramatisch. Telkens springt zij uit den misvorm, die hier slechts het middel was tot mystiekloozen treur- en rouwzang, over in het pathos der tragische opera. Geheel in overeenstemming met die eigenaardigheid verhief de voordracht der zangeres zich in een passievolle, dramatische beeldingskracht, waartoe zij vroeger niet in staat werd geacht.

En onlangs, toen ik mevrouw Noordewier hoorde zingen in een uitvoering van Mendelssohn's Elias, werd ik opnieuw getroffen door de felheid der dramatische accenten, waarmee zij de scène der Weduwe en de voor Jenny Lind gecomponeerde aria H ö r e I s r a e l te verlevendigen wist.

Een verschijnsel, dat zich trouwens ook krachtig geopenbaard moet hebben bij haar vertolking van de Senta-partij in een uitvoering van Der fliegende Holländer, eenige maanden geleden, door de Toonkunst-afdeeling te Hilversum Een partij, die haar altijd heeft aangetrokken, omdat zij, Friezin van den bloede, de eigenaardige mystieke poëzie in het gecompliceerd Noorsch-meisjeskarakter, door Senta verpersoonlijkt, al bij intuitie zuiver doorvoelt, en in de fijnste schakeeringen in zich heeft kunnen opnemen.

MEVR. A. NOORDEWIER - REDDINGIUS.

De muzikaaldramatische aanleg van mevrouw Noordewier schijnt overigens reeds te zijn onderkend, lang voor hij zich nog door een volkomen gave daad had vertoond, door Heinrich Porges, den in 1900 overleden Münchener dirigent.

Hij drong er bij haar op aan, dat zij zich in de opera-carrière zou begeven, voorspelde haar voor al als Wagner-zangeres een schitterende toekomst, en door zijn bemoeiingen ontving zij van Cosima Wagner de eerste uitnoodiging tot medewerking aan de feestvoorstellingen te Bayreuth. Zelfs noemde Porges, die een diepgaande kennis van Wagners werken bezat, haar de rollen, welke haar dramatisch aanvankelijk het best zouden liggen: Elisabeth, Elsa, Senta, en hij zag in haar, na verdere ontwikkeling, een voortreffelijke Brünnhilde.

Bij deze pogingen, om mevrouw Noorde-

wier voor Bayreuth in het bijzonder en voor het Duitsche operatooneel in het algemeen te winnen, is het niet gebleven. De betrekkingen met Wahnfried waren al vroeger aangeknoopt, nadat de zangeres te Heidelberg kennis had gemaakt met den bekenden muziek-directeur, componist en muziek-literator professor Philipp Wolfrum, en met Wagners aldaar wonende dochter, die gehuwd is met professor Henry Thode. Ook toen ontving zij uitnoodigingen voor optreden te Bayreuth, maar aan deze heeft zij evenmin gevolg gegeven als aan de andere. Mevrouw Noordewier vreest, dat een drukke operaloopbaan, als haar zeker zou wachten, haar vervreemden zou van het leven in haar gezin, waaraan zij de behoefte reeds in het, zij het dan niet veelbewogen, dan toch vermoeiend, zelfs afmattend werken als concertzangeres, — krachtig voelt. En waarin zij thans voor haar werken, bij de literaire voorstudie van partijen, steun en voorlichting vindt bij haar echtgenoot, den heer M. Noordewier, die doctor in de oude talen is en veelzijdig artistiek ontwikkeld. Hij beoefent zelf de schilderkunst.

MEVR. A. NOORDEWIER—REDDINGIUS.

Dat Aaltje Reddingius eenmaal een zangeres van internationale reputatie zou worden, in algemeen-muzikale ontwikkeling wel de meestbeteekenende van haar land in dezen tijd, niemand zou het hebben durven voorspellen, toen zij, met haar moeder te Arnhem wonend, daar de Hoogere Burgerschool bezocht. Wel voelde zij zich al in dien tijd sterk aangetrokken tot de muziek, en in haar moeder vond zij voor haar neiging een ijverige bevorderaarster. Mevrouw Reddingius hield veel van muziek en liet haar dochter pianolessen nemen bij Meyroos, voortzetting van een studie, die, vroeger al, te Helmond begonnnen was onder de leiding van een bekwaam paedagoog, den heer Kühne.

Door ijverige studie bracht de muzikaal begaafde leerlinge het vrij spoedig zoo ver, dat zij met haar onderwijzer, die ook de violoncel bespeelde, ensemble-muziek maken kon. Ook zong zij met een kleine, wat zwakke sopraanstem in den kring van familieleden en vrienden, of voor eigen genoegen, wel eens een liedje, zonder dat ooit echter in dien zang of aan haar stem iets bijzonders de aandacht trok.

Tot juffrouw Reddingius met een nichtje, dat voor zangeres opleiding wenschte, naar Groningen reisde, om die te accompagneeren in een proefzang voor juffrouw Oppenheim, later de echtgenoote van Wilhelm Berger, die Fritz Steinbach opgevolgd is als dirigent van de Meininger Hofkapel. Nadat het nichtje had gezongen, verzocht zij haar begeleidster zich ook eens te laten hooren.

— Waarom?

Omdat je zoo aardig zingt.

Aaltje Reddingius zong een lied, en toen zij gedaan had, meende juffrouw Oppenheim:

— U hebt veel aanleg, en 't zou jammer zijn, als u niet voortging met studeeren.

En de toegesprokene meenende, dat het compliment haar klavierspel betrof:

— Maar u hebt me toch maar enkel hooren begeleiden....

— Neen, verbeterde juffrouw Oppenheim, ik bedoel uw zingen, uw stem....

Dat was een verrassing. En daarmee kwam het meisje thuis. Mevrouw Reddingius, die een sterke voorkeur had voor zang, maar van het verborgen talent in haar gezin niets vermoedde, nam de aanwijzing, door haar dochtertje te Groningen gekregen, ernstig en verstandig op:

— Als de juffrouw, die 't weten kan, in jouw stem iets bijzonders hoort, dan zullen we eens verder onderzoeken.

En toen het meisje met goed gevolg haar studie aan de Hoogere Burgerschool had voltooid en, als direct gevolg daarvan, ter sprake kwam de vraag, in welke richting haar werken voor een zelfstandige maatschappelijke positie zou gaan, wees mevrouw Reddingius op een dagblad-advertentie, die haar aandacht had getrokken. 't Was een advertentie met het leerplan van het Conservatorium van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst te Amsterdam, en als zangleeraar stond er Messchaert in aangekondigd.

— We zullen eens aan dien mijnheer Messchaert schrijven en hem vragen, of je hem mag voorzingen. Dan weten we definitief, wat het is met je stem.

Juffrouw Reddingius kreeg verlof, Messchaert voor te zingen, en deze vond in den klank harer stem inderdaad iets, dat hem voldoende aanleiding was, haar den raad te geven, zich aan te melden als leerlinge van het Conservatorium voor zijn zangklasse.

— 'n Klein stemmetje, luidde zijn oordeel, maar zuiver, onberispelijk zuiver.

Nu had het meisje van haar ontmoeting te Groningen af, heel geen pretenties voor een carriere als zangeres gekoesterd. Zij meende, dat de kleinheid harer stem een succes als zangeres in den weg zou staan, en dat hoogstens onderwijzeres in den zang haar bestemming kon zijn. Deze meening bleef door Messchaert's oordeel onaangetast en gaf, uitgesproken, den doorslag voor haar toelating tot de zangklasse van het Conservatorium. Want toen zij de verplichte proef had afgelegd voor het voltallig college van leeraren, was er slechts één, Messchaert, die voor haar toelating zich uitsprak. De overigen vonden het stemmateriaal van het meisje te onaanzienlijk, en pas toen zij verklaard had, niet meér dan een paedagogische loopbaan in den zang te ambieeren, werd tot haar voorwaardelijke toelating besloten. En juffrouw Reddingius zelf had zoo geringe hoop gehad op haar aanneming, dat zij reeds het plan had opgevat, bij waarschijnlijke afwijzing, zich onmiddellijk te onderwerpen aan het onderzoek voor de piano-klassen van het Conservatorium.

Zoo werd zij Messchaerts leerlinge. Zij heeft, na den tijd, aan het Amsterdamsche Conservatorium doorgebracht, zich onder geen andere leiding meer gesteld. Wat trouwens niet noodig was. Onder Messchaerts leiding nam haar stem zoowel in omvang als in kracht toe, kreeg meer glans en kleur en uitdrukkingsvermogen, zoodat nu het uitzicht op een carrière als zangeres al ruimer en ruimer werd.

En toen gebeurde het, dat Messchaert het verzoek bereikte om voorziening in de plaats van een zangeres, die, te Utrecht geëngageerd, om de sopraan-soli in Mendelssohns oratorium Paulus te zingen, van haar verhindering tot medewerking kennis had gegeven.

— Daar gaat u heen, juffrouw Reddingius, besliste Messchaert.

En de jonge zangeres studeerde de haar nog niet volkomen bekende partij in, toog naar Utrecht, zong in Paulus en smaakte al dadelijk de geneuchten van het succes.

Het begin van een schitterende loopbaan, maar een begin, waarin de zangeres zich nog niet bewust was van haar verplichtingen. In het Utrechtsche concert had zij gezongen zonder een spoor van zenuwachtigheid.

— Als Messchaert mij aanwijst, om die partij te zingen, zal ik het toch wel kunnen....

Deze overweging gaf haar voldoenden

steun voor haar debuut. Later is eerst in haar het besef gekomen van de belangrijkheid der taak, een kunstenares opgelegd, die geroepen wordt, leeken zoo diep mogelijk te helpen dóórdringen in de schoonheidssfeer van een klankengedicht, dit hun te openbaren naar zijn gevoelsinhoud; — het besef van verantwoordelijkheid tegenover den toondichter en zijn werk. En naarmate haar artistieke ontwikkeling rijpte, werd dat besef sterker, ging het zwaarder wegen, al nam de capaciteit van het stem-materiaal toe tot het bijna volkomene, en werd dus het uiterlijk succes bij de massa buiten twijfel gezet. Dat verantwoordelijkheidsbesef leeft in mevrouw Noordewier thans zoo krachtig, dat het voor den aanvang van ieder concert haar beklemt.

MEVROUW A. NOORDEWIER—REDDINGIUS (NOV. 1909).
(FOTO G. MIDDENDORP, HILVERSUM).

Van grooten invloed op haar artistieke ontwikkeling is geweest haar omgang met Alphons Diepenbrock, die veel voor haar gecomponeerd heeft. Door het bestudeeren en het zingen van zijn werken in hoofdzaak is zij meer en meer vertrouwd geraakt met de uitdrukkingswijze der zoogenaamd moderne muziek. Met twee concerten, waarin zij liederen van Diepenbrock voordroeg, alsmede in concerten van het Concertgebouw-Orkest, te Amsterdam, te 's-Gravenhage, te Haarlem en te Arnhem gegeven en waarin zij zijn Hymne en andere liederen met orkest van zijn compositie zong, heeft zij getuigd van haar zeer warme waardeering voor het werk van dezen sterk begaafden Nederlandschen toondichter.

Buitengewone bewondering is ook in haar spreken over Willem Mengelberg. En hoe deze van zijn kant haar kunst waardeert, mag blijken uit het volgende.

Toen mevrouw Noordewier eens geruimen tijd tevoren uit het buitenland aanvraag kreeg voor een engagement op een Palmzondag, den dag, waarop de jaarlijksche uitvoering van de Matthäus-Passion te Amsterdam gegeven wordt onder Mengelberg's leiding, en zij den dirigent vroeg, of zij dat engagement kon aannemen, of dat hij op haar rekende voor zijn Passions-uitvoering, antwoordde hij:

— Ik reken op u .... voor Amsterdam, èn voor Frankfort.... Natuurlijk reken ik op u.... onze verbintenis geldt voor het leven ....

Voor het leven! Het leven der kunstenares dan. Maar mevrouw Noordewier lééft, als zij in haar gezin is, bij man en kind.

Zij verzekert dat met weemoedige trilling in den klank harer, ook als zij spreekt, zoo welluidende stem. Want dat leven is kort, heel kort. Het concertpubliek van vele landen

eischt haar om haar voorname kunst op. Dit is de tragiek van zulk een kunstenaarsbestaan, dat het geen recht heeft op zichzelf, zichzelf pas in de allerlaatste plaats behoort. Zeventig keeren per seizoen soms wordt mevrouw Noordewier uit Hilversum, haar woonplaats, geroepen, om medewerking te verleenen in concerten; naar Weenen, naar Leipzig, naar Brussel en Parijs, straks voor het eerst naar Londen, wellicht ook naar Rome, en dan weer, na luttele dagen, weer niet concertloos, verblijf in het eigen land, naar Berlijn, naar Keulen, naar München... En ieder oratorium-concert eischt een algemeene repetitie, meestal bovendien een solisten-repetitie. Neemt men daarbij in aanmerking, dat de gezondheidstoestand der zangeres reizen bij nacht niet toelaat, en dat dus een verre reis wel vier dagen in beslag neemt, dan kan men nagaan, dat voor rust tijdens het seizoen, zelfs bij het stellen van een maximum-aantal voor de concerten, die worden aangenomen, zoo goed als geen gelegenheid komt.

De drukke concert-practijk is dan ook de oorzaak, dat mevrouw Noordewier in de laatste jaren heeft moeten afzien van het geven van lessen. Een werkkring, die haar zeer lief was, doch die nevens haar veelvuldig optreden te veel van haar krachten vergde. Want als leerares in den zang was zij mede buitengewoon gezocht. Aanvankelijk doceerde zij aan het Amsterdamsche Conservatorium, later gaf zij uitsluitend privaatlessen. En onder haar leerlingen zijn er verscheidene, die, zooals de bariton Hendrik Van Oort, óf al naam hebben gemaakt, óf als zangers met een toekomst reeds zijn opgemerkt.

Mevrouw Noordewier, c'est quelqu'une! Dien indruk krijgt ge, zoodra ge haar op 't concertpodium ziet verschijnen en de expressieve, „sinnende" oogen uit het fraai gevormd, verstandig, lief gelaat u aankijken. Die indruk wordt zekerheid, als ge met haar spreekt...

Zij is een vrouw, die over haar kunst belangwekkende dingen weet te zeggen, die een eigen kunstovertuiging heeft verkregen en een eigen kunstaanschouwing, wijl ze fijne intelligentie bezit en algemeene ontwikkeling als solide steunpunten ter orientatie. Een vrouw, die artieste is van aanleg meer dan door vorming. Hadden haar de middelen ontbroken, om te worden, wat zij nu is, zangeres, waarschijnlijk zou zich die aanleg hebben geopenbaard in eenige andere kunst. Zoo is er in haar spreken, in haar geestig vertellen, een vermogen tot gedachten-verbeelden, dat soms bijna literair genot geeft, en dat te natuurlijk zich uit en te ruim van differencieering is, dan dat het louter resultaat kan zijn van de conversatie-routine eener beschaafde vrouw.

Zij vertelde mij van de eerste maal, dat zij muziek van Bach hoorde. 't Was in de Ronde Luthersche Kerk te Amsterdam en zij was er heengegaan, Conservatorium-leerlinge nog, zonder iets te weten van het programma der uitvoering. En in de kerk was 't haar niet gelukt, een programma of een tekstboekje machtig te worden. Zij hoorde, onwetend, één der Passionen. En van de ontroering, die haar daar beving, teekende zij, met weinige woorden slechts, zoo duidelijk het beeld, dat ik die emotie meevoelde als iets heel machtigs, dat als een heilige geloofsopenbaring in haar had gewerkt.

Zij vertelde me ook van haar voornemen, om na de vriendelijke ontvangst, haar in het vorig seizoen in haar liederavonden bereid, met het geven van dergelijke concerten voort te gaan. Waarvoor zij dan ten slotte toch hoopt op een waardeering, zoo algemeen als die voor haar oratoriumzang wordt getoond, op een overwinning op de twijfelaars aan haar begaafdheid voor liederen-reproductie. Twijfelaars zijn er ook geweest, toen zij zich op het oratoriumpad begaf. En zij herinnert zich dan een critiek over haar eerste medewerking, jaren geleden, in een Matthäus-Passion-uitvoering, in Den Haag, naast Amalie Weiss-Joachim en Messchaert, toen den vreugdebeker van het, zoo bij collega's en andere toonkunstenaars, als bij het publiek verworven succes, de schrijver van bedoelde critiek vergalde met de voorspelling, dat haar stem veel te klein was, om ooit te dienen in een groote concertzaal. Een critiek, waarover zij — toen — tranen met tuiten heeft gehuild.

En waarom zou zij ook met liedervoordrachten op den duur twijfelaars niet kunnen overtuigen! Er zijn natuurlijk beroepstwijfelaars,

die, uit eerbied voor het edele handwerk, zich niet overtuigen laten. Maar is het verschil in wezen tusschen een oratorium-aria en een lied — ik bedoel in algemeenen zin — wel zóó groot, dat een rijp, en technisch bijna-alvermogend talent het niet zou kunnen „ausgleichen"? Komt het heele verschil in hoofdzaak niet neer op een verschil in de snelheid der stemmingswisselingen, die in de aria langzamer dan in het lied plegen te geschieden? Zoodat hier dan een quaestie van souplesse in het volgen dier wisselingen ontstaat, die betrekkelijk weinige zangeressen in staat zijn op te lossen, maar die ik door mevrouw Noordewier bij de voordracht van menig lied reeds opgelost vond. Trouwens, zangeressen van haar artistieke-ontwikkelings-kracht en van haar technische onderlegdheid hebben zich in den liederenzang even groote reputatie weten te stichten als in den oratorium-, zelfs in den operazang. Ik noem er hier slechts één van onzen tijd en ten onzent bekend, die in alle drie de „genres" uitmunt: Adrienne von Kraus-Osborne.

In de samenstelling der programma's harer liederavonden is van mevrouw Noordewier, in aanmerking nemende haar veelzijdig kunnen, groote verscheidenheid te verwachten. Het feit, dat zij in het vorig seizoen in haar concerten Oudnederlandsche liederen zong, wekt de verwachting, dat zij in de toekomst aan belangrijke liederen van hedendaagsche Nederlandsche componisten een plaats zal geven op haar programma's. *) Dat zou voor het Nederlandsche kunstlied wel de krachtigste propaganda zijn, die de in de nationale toonkunst belangstellenden en over haar verwaarloozing klagenden kunnen verlangen. En in dat opzicht mag niet getwijfeld aan den goeden wil van mevrouw Noordewier, de echt-Hollandsche, die bij voorkeur voor een Hollandsch publiek zingt, omdat, naar zij verklaart, dat haar het gemakkelijkst „begrijpt" en zij er zich dadelijk bij thuis voelt.

Te verwachten is, dat met betrekking tot de uitheemsche liederenliteratuur zoowel uit den klassieken als uit den „modernen" voorraad zal gekozen worden. Voornamelijk wat de eerste betreft, neemt de zangeres een moeilijke, maar voor haar niet te zware, taak op zich. Want de voordrachtsmoeilijkheden bij het zoogenaamd „moderne" lied lijken grooter, dan zij zijn. Die moeilijkheden zijn er simpel technisch, vanwege de gewoonlijk onmatige Modulations-„freudigkeit" der hedendaagsche liederen-componisten. Maar met de aanwijzingen voor de voordracht zijn die toondichters gemeenlijk zoo kwistig, door illustratieve details als anderszins geven zij zoo nauwkeurige leiding aan de zangstem, dat het „gevoel" den juisten weg bijna opgedrongen wordt, terwijl bij de „klassieken" daarentegen aan het eigen initiatief van den voordrachtskunstenaar zoo goed als alles wordt overgelaten.

Nog rest mij, ter completeering van de levensbijzonderheden van één der grootste concertzangeressen van den tegenwoordigen tijd, de mededeeling, dat zij met Messchaert, Rogmans en Cato Loman indertijd het Amsterdamsch Vocaal Kwartet vormde, dat in den korten tijd van zijn bestaan zich als een stemmenensemble deed kennen, als volmaakter zich niet denken laat, en dat mevrouw Noordewier, toen nog juffrouw Reddingius, deel heeft uitgemaakt van het A. Cappella-Koor, dat ongeveer achttien jaar geleden onder leiding van Daniël de Lange den goeden naam der Nederlandsche zangkunst in een groot deel van Europa hielp vestigen. Aan dien tijd denkt mevrouw Noordewier steeds met trots en met opgetogenheid.

Uit het jongst verleden heugt ieder de kerkconcerten, met welke zij, in samenwerking met haar kunstzuster en vriendin Pauline de Haan-Manifarges en met den Rotterdamschen muziekdirecteur Anton Verheij als organist, in verschillende steden van ons land nu al tweemaal, in September, een „nieuw" muziekseizoen heeft geopend. Een opening, die, door de aristocratische kunst van het drietal, telkens het karakter kreeg van een inwijding.

Rotterdam, September 1909.

*) Een verwachting, die inmiddels in vervulling is gegaan. Voor liederavonden te Utrecht, Amsterdam en Leiden gegeven of nog te geven, zijn op het programma liederen van Gerard von Brucken Fock, Bernard Zweers en Alphons Diepenbrock gebracht.

FRANSCHE PRENTKUNST IN DE 19DE EEUW,

DOOR CORNELIS VETH.

III.

HONORÉ DAUMIER.

Daumier was de schilder van eenige prachtige en pathetische schilderijen, aan wien misschien nog niet voldoende eerbiedige aandacht is besteed, doch het is hier mijn taak, dat deel van zijn werk te bezien, waardoor hij beroemd werd en bleef, en dat tot mijn onderwerp behoort.

LE FANTÔME.

Dan vinden wij hem in twee opzichten den meerdere van alle kunstenaars die ik vóór en na hem bespreek. Hij was de grootste onder de Fransche teekenaars van politieke spot- en — laat ons volledig zijn — strijdprenten, en de grootste als schilder der zeden en van het karakter zijns tijds. Die eerste plaats, verbeeld ik mij, is hem nooit en zal hem nooit in ernst worden betwist, naar de tweede, — die van den besten zeden-schilder — dingen Steinlen en Forain, doch van geen dezer beiden kan gezegd worden dat zij even scherp als hij het groote eigenlijke karakter van menschen en dingen hebben gezien; de eerste was te zeer propagandist, de tweede te weinig. Ik bedoel, dat zij meer dan hun groote voorganger het bizondere als sujet verkozen boven het algemeene, de uitersten boven het gemiddelde, de één om de contrasten, die hij in het leven zag, sterk te doen uitkomen in zijn altijd tendentieuze kunst, de ander, omdat zijn even precieuze als felle aard behagen schiep in raffinementen en groteske situaties. Steinlen heeft ons wreede zelfgenoegzamen en verbitterde verdrukten geteekend, beklagenswaardige prostituée's, en cynische viveurs, vrijheidlievende bohèmes; Forain zelfgenoegzamen, verdrukten, prostituée's, viveurs, bohèmes gekarakteriseerd, — Daumier heeft de burgers en de boeren, de mannen en de vrouwen van zijn tijd en zijn land geteekend, de kinderen van de Maatschappij zijner dagen, de wettige en de „onechte". Niet de „onechte", de „natuurlijke" bij voorkeur, niet de buitenbeentjes der cultuur, die de typen: zelfgenoegzame, verdrukte, prostituée, viveur, bohème zijn. Het is daarom dat hij, wiens karakteristiek er een à outrance is, die elke trek, elke eigenschap van zijn onvrijwillige modellen als iets hevigs ziet en als iets geweldigs teekent, geen karikatuurteekenaar is, in den zin, waarin de anderen het alle min

of meer zijn; hij chargeert wel de menschen, maar chargeert niet de aspecten van het leven. Zooals hij het teekende, leefden zijn bons bourgeois, zijn bohémiens de Paris. Steinlen ontdekt een aspect van het leven, dat in zijn kelijk, en spreekt daarvan in zijn kunst. Hij ziet de dingen tegelijk met nog meer onbevangenheid en met nog meer humor dan één van beiden; met olympische onbevangenheid en olympischen humor.

„ON N'A PAS ENCORE RENDU COMPTE DE MON ROMAN: CES JOURNALISTES NE PENSENT PAS À MOI... C'EST INCONCEVABLE!"

revolutionnaire kraam te pas komt, Forain een situatie die een buitennissigen, abnormalen, sensationeelen kant van dat leven kenschetst, Daumier bekijkt de menschen om hem, vindt nu eens dit en dan eens dat in hen opmer-

En is het niet curieus, dat juist hij, de politicus, de propagandist, de pleiter, geroepen was om zóó zuiver te zien?

Als lithograaf in dien bloeitijd der steenteekening kent hij slechts Gavarni en Dela-

croix als gelijken; hoe verwonderlijk is het dat elk dezer drie meesters van dit procédé met zijn zeer bizondere eischen een willigen en gedweeën tolk van hun gedachten maakten. Van de drie heeft Delacroix wellicht bij de behandeling van het procédé de meeste stijlvolle zelfbeheersching, is Gavarni het meest verliefd op de speciale verfijnde resultaten die verkregen kunnen worden, Daumier het stoutmoedigst bij het hanteeren van het instrument als drager van de expressie die hij op wil roepen.

BAISSEZ LE RIDEAU, LA FARCE EST JOUÉE.

En Daumier was bovendien de grootste grafische journalist, die nog geleefd heeft. Een journalist echter geheel niet in den zin, waarin zijn tijdgenoot Cham dat was.

Die was meer de reporter van het nieuwsblad, maar dan een grappige. Hij moest overal met den neus bij zijn, hij was de handelaar in actualiteiten, de bijdehande opmerker van alle nieuwigheden, alle modes, alle gebeurtenissen van den dag; als de revolutie van 1848 er is, geeft hij in de „Illustration" een overzicht der wisselingen in het fatsoen van de baarden, daarbij luchtig gekscherende met het vertoon, waarmee zulk een verandering bij de overigens onverschilligen wordt aangekondigd. Cham was een geestig reporter.

Daumier de journalist, verschijnt daartegenover meer als een schrijver van indrukwekkende hoofdartikelen, elk voor zich een *geste*. Ook in zijn prenten vindt men den tijd terug in geheel zijn karakter, maar het zijn niet de kleine gebeurtenissen, die er in worden geschilderd, doch de groote momenten, de lijnen volgens welke de historie bezig was zich te ontwikkelen, leeren wij eruit kennen en nog eens doorleven en nogeens volgen. Voor het eerst zien wij in Frankrijk een groot tijdvak een groot kunstenaar voortbrengen, die nooit een oogenblik vergeet wat dagen hij beleeft. Men heeft beweerd, dat alle kunst van deze soort te zeer haar belang ontleent aan het verband met den tijd waarin ze ontstaat, om

latere geslachten te boeien; het tegendeel is bewezen, want zuiver groote kunst is in zulk werk ten allen tijde schoon en belangwekkend, en voor den hartstochtelijken, kritiekloozen bijval van geestdriftige tijdgenooten, is de hartgrondige bewondering in de plaats gekomen van hem die de geschiedenis met zulke documenten in de hand verkent.

Zooals Champfleury zegt: „Daumier a imprimé le griffe du lion sur son époque. Il a de 1830 à 1852, brossé à grand traits un immense panorama de la bourgeoisie, cette puissance du moment.

Denys, tyran de Syracuse, désirant connaître les lois et les moeurs des Athéniens, Platon lui envoya les comédies d'Aristophane. — Qui veut se rendre compte aujourdhui de l'époque de Louis Philippe doit consulter l'oeuvre de Daumier."

JUGES DES ACCUSÉS D'AVRIL: LASCOURS.

Natuurlijk is dit niet de grootste verdienste van Daumier. De grootste verdienste van een groot kunstenaar is altijd, dat hij een groot kunstenaar is. Maar een genre, dat sinds zijn dagen meer en meer gepopulariseerd, maar ook gevulgariseerd is, niet alleen te hebben in het leven geroepen, doch groot te hebben gemaakt, zoo groot, als het in geen andere handen ooit geworden is — daarvoor moet men een groot kunstenaar zijn.

Het is noodzakelijk bij de beschouwing van Daumier's werk, zijn politieke en zijn niet-politieke satire wel van elkander te onderscheiden.

„AH, TU VEUX TE FROTTER A LA PRESSE!"

Als politikus is hij altijd propagandist, als teekenaar van sociale satiren eigenlijk nooit. Dramaturg is hij altijd, geweldig kras is overal de mimiek der personages; hij is een man voor wien geen kleine aandoeningen, zulke als zich in nauw merkbare expressie-veranderingen en kalme gebaren kenbaar maken, bestaan. En tevens kan men zeggen dat hij altijd humorist is in den hoogeren zin; een zekere fijne ironie ontbreekt nooit aan zijn stoute voordracht. Maar die humor is er een die bij groote aandoeningen past; een wijsgeerige. Het woord komisch geeft nooit den indruk weer, dien hij maakt, hij ziet de verhoudingen der dingen groot en de contrasten grotesk.

Het politieke werk is van een meeslependen pathos, die slechts door de indirecte tijdbeelden van Goya wordt geëvenaard.

Het geheel aparte van Daumier's politieke karikaturen is het imposante van de uitdrukking. Anderen teekenen geestig, bedenken met vernuft, dragen helder en boeiend voor, Daumier heeft al die verdiensten, maar ze worden overheerscht door die machtigste van alle kwaliteiten, het vermogen om alles groot, sterk, kras te zien. Het leven en de wereld zijn juist zoo groot en juist zoo klein als wij bij machte zijn ze te zien, een kunstenaar van Daumier's kaliber ziet groote verhoudingen, ziet de deugden en gebreken der menschen zoo, alsof het de deugden en gebreken van halfgoden waren, ziet de hartstochten als iets geweldigs, gruwelijks. Voor hem was die armzalige Louis Philippe, voor hem waren diens meer of minder bekwame ministers, ware demonen, gruwelijke en hemeltergende monsters. Maar voor hem ook was de kleine man, het volk een verongelijkte Prospero, die slechts zijn latente kracht behoefde te kennen en te gebruiken om als met een tooverslag de geheele wereld van aanzien te doen veranderen.

LES BONS BOURGEOIS: UN VERITABLE AMATEUR.

Beziet men zijn prenten, dan gelooft men overgeplaatst te zijn in een heldentijdvak, en men moet zich geweld aandoen om zich te herinneren, dat deze hier zoo geweldig lijkende strijd, die er een schijnt tusschen giganten en titans, inderdaad een grissen om macht, invloed en gewin was tusschen de groote en de kleine bourgeoisie, tusschen bankier en kruidenier.

Toen de kleine man, die achter den rug van Lamartine en Daumier en andere nobele idealisten tot het Bonapartisme in plaats van tot vrijheidszin was bekeerd, aan de macht kwam, glipte die spoedig in de hand van hen, die slechts een nieuw despotisme zouden doen ontstaan. Daumier bleef tot het laatst aan een hooger beteekenis van den strijd gelooven, dien hij met zooveel geestdrift had meegestreden. Even als hij die prachtige prent: „Ne vous y frottez pas!" had gemaakt als waarschuwing voor Louis Philippe en de zijnen, die de persvrijheid bedreigden, en de overheid bijna onmiddellijk daarop die vrijheid koelbloedig en straffeloos (want het gebeurde reeds in het begin van het burger-koningschap) onderdrukte, zoo ging ook nu zijn uitspraak: „Ni l'un, ni l'autre," toen van de candidatuur voor het presidentschap van den Prins de Joinville en Louis Napoleon sprake was, buiten de stemming des volks om.

Ja, de man, die de gestalten om zich heen zoo scherp zag, die zulk een sterk en overtuigend beeld van zijn tijd naliet, was, waar het den politieken strijd betrof, een naieve.

Om het even. Hij was desondanks, of misschien juist daarom een grooter kunstenaar, die mooier, menschelijker, wijzer kunst gaf dan de uitgeslapen sceptici, die thans epigrammen en aforismen in prent leveren over de situatie van den dag. Hij staat hoog boven deze perfecte illustratoren van geestige gezegden, zoo hoog als Rembrandt staat boven — nu ja, Burne-Jones.

Men denke aan al die prenten, waarin de figuur van den burgerkoning — bij alle anderen een operette-figuur — optreedt. Hij is bij Daumier een kwaadaardig monsterdier, een sinister, afschuwwekkend, hatelijk beest. De man van de krulkuif, de paraplui en de wijde broek heeft niets bizar-komieks meer, als Daumier hem teekent. Hij is een grimmig, loerend, valsch gedrocht, een somber spooksel. Zijn dikte, zijn burgerlijkheid, zijn joviaal air worden in plaats van zot, verfoeilijk in die plompe, opdringerige, zwarte figuur. Geen geniaal, geen waarlijk groot autocraat, geen Caesar, geen Napoleon konden geweldiger gestalte hebben aangenomen in de oogen van hun vijand, dan deze tamelijk alledaagsche intrigant. Maar is Louis Philippe geen groot geweldenaar geweest, de haute-finance, die hem leidde, was dit wel, en Daumier zag in den vorst de incarnatie van den geest der groote burgerij, die toen haar nieuwe macht zoozeer ging misbruiken.

LA MÈRE DES GRACQUES.

Men herinnere zich die grandioze prent bij de begrafenis van Lafayette. Die makke volksvriend had de revolutie helpen inleiden, was van haar consequenties doodelijk geschrokken, had zich uit de voeten gemaakt, had zich onder het keizerrijk op den achtergrond gehouden, en had zich eerst als oud man weer vertoond. Hij was één van hen, die na den val van de Bourbons, den zoon van Philippe Egalité hadden binnengehaald. Bij zijn dood vergat men zijn feilen en huldigde den ouderen standvastigen democraat. Zijn uitvaart was een indrukwekkende plechtigheid, een nationale manifestatie.

Op Daumier's prent ziet men den prachtigen lijkstoet om een grafheuvel trekken. Een garde van stemmige, ernstige lieden uit het volk omringt den makaberen praalwagen. De geheele groep van huldigende scharen is op een kleinen hoek van het papier weergegeven, de figuren zijn klein, doch hoe wonder-mooi, hoe wonder-eenvoudig is de handeling uitgedrukt!

Op den grafheuvel, naast een kruis, tusschen den stoet en de stad in de verte, staat een monsterachtige zwarte figuur. Om zijn plompe zware gestalte hangt een zakkig, wijd pak rouwkleeren, dat hem nog sinisterder maakt. Hij houdt de handen samen, zóó dat het op een afstand kan lijken, alsof hij ze vromelijk vouwt, doch inderdaad wrijft hij ze genoegelijk tegen elkander, en drukt er zijn grijnzend huichelachtig hoofd tegenaan:

Enfoncé Lafayette... attrappe mon vieux!

Zoo is Daumier's Louis Philippe.

Men denke ook aan dat kerkerbeeld, met den stervende, dien men naar des konings meening in vrijheid kan stellen, daar hij niet meer gevaarlijk is, aan die geestige prent met den burger, die adergelaten en met een lavement behandeld wordt door de geneesheeren,

staatslieden, waaronder alweer de monstergestalte van den koning, en aan al die zeer groteske, hartstochtelijk-krasse, karikaturen van den vorst als peer.

Maar Louis Philippe was de eenige niet, in wiens persoon het gehate regime werd gehoond. Men zie die grimmige, die verschrikkelijke karikatuur van den vroegeren Bonapartistischen maarschalk Soult, premier onder het burgerkoningschap, in koorgewaad, met een groote kaars in de hand. Dat verschrompeld, vertrokken, gemeen oude mannengelaat, waarvan de spitse neus bijna verdwijnt in de véruitstekende, geweldige kin, is een ware nachtmerrie verschijning. En Thiers, op hoevele wijzen is zijn glunder en sluw spits gezicht met het zoetsappig lachje en de naar-zelfgenoegzame bolle wangen niet gechargeerd! En M. Arlépaire, M. Royer Collas, Barbé-Marbois, enz.!

Daumier is een van die allergrootste fantasten, die veel meer dan fantasten zijn. Het komt niet in ons op, in de eerste plaats de trouvaille, die zijn prent altijd is, te bewonderen, zooals wij dit doen bij Grandville of bij een van de knappe en vernuftige Duitsche illustratoren van heden. Zijn teekening is nooit de illustratie van een denkbeeld, ze is dat denkbeeld zelf.

Een van de schoonste en indrukwekkendste prenten, die Daumier ooit maakte, is toch „le Fantôme," waar de geest van den eertijds door de Pairs veroordeelden maarschalk Ney, „le brave des braves," op het Paleis, waar deze opnieuw vergaderen om oordeel te vellen over politieke aangeklaagden, de sombere woorden Palais des Ass(assins) gaat schrijven.

Deze sobere, grootsche prent is uniek in de geschiedenis der politieke satire, mij althans is er geen bekend, die met zulk een verbijsterenden eenvoud van voordracht zoo iets vreeselijks, plechtig-toornigs zegt.

PAUVRE FRANCE!...
LE TRONC EST FOUDROYÉ, MAIS LES RACINES TIENNENT BON!

Toen de Juli-monarchie gevallen was, om voor een kortstondige republiek en daarna voor het tweede keizerrijk plaats te maken, kon Daumier weer voor eenigen tijd het gebied der politiek betreden, dat hij bij de ongehoord barre verscherping der censuur had moeten verlaten.

De figuur van Ratapoil, de personificatie van de kuiperijen der agenten van het Bonapartisme — een statuette — is een van de eerste creaties van Daumier uit deze periode. Ze toont overtuigend, hoezeer hij den geest van den tijd vatte Deze insolvente soldaat, en soldateske schooier, gemeen, krijgshaftig, driest, schunnig en romanesk, dat was de incarnatie van het herrezen Bonapartisme, van de exploitatie der legende door de handlangers van den met schulden beladen president, die keizer worden moest en zou.

Met het militarisme kwamen de Jezuieten aan het gezag. Ook tegen hen richt zich des teekenaars felle spot. De Jezuiet met domper, zwart als de prins der duisternis zelf, tracht het licht der zon zelf uit te dooven en richt auto-dafé's aan.

Maar reeds zeer spoedig heeft het tweede

keizerrijk het Burgerkoningschap nagevolgd en wordt het onmogelijk kritiek te oefenen op de binnenlandsche bestuurszaken. De Krim-oorlog levert Daumier nog stof tot eenige prachtige spotprenten.

Maar eerst na 1870, en dan voor het laatst, en voor korten tijd trad de politieke teekenaar Daumier op.

Een bliksemstraal heeft den adelaar getroffen. Verschrompeld, machteloos, tegen den grond gesmakt ligt hij daar op een dorre vlakte, onder de zwarte lucht. Op zijn lijk drukt een boek: „les Chatiments", van Victor Hugo.

„L'Empire, c'est la Paix". Een stadsdeel, in puin. Op den grond, in het volle licht, een enkel lijk. Verder niets dan verwoesting en verlatenheid. De vlammen hebben nog niet uitgewoed. Uit die brokstukken huis stijgt nog rook. Het keizerrijk is de vrede.

Frankrijk, een wanhopige, eenzame vrouw, wijst op de lijken van het slagveld, en met eenzelfde woest gebaar op de stembus, waar uit de „oui's" stijgen, die het onheil hebben gesticht.

En bij het proces Bazaine komen de getuigen, mannen-, vrouwen- en kinderskelletten, den generaal aanklagen; een wild, onheimelijk, grimmig heir....

* * *

Maar in de tusschenperioden vooral had Daumier ook nog geheel ander werk gedaan.

Laat ons hier zwijgen over het schilderwerk, die grootsche en intieme bijbelsche en historische voorstellingen of parafrazen bij Don Quichote, enz. De bespreking daarvan zou een geheel aparte studie, een geheel afzonderlijke plaats vorderen. Voor ons is op het oogenblik Daumier de groote grafische satiricus, of, als men liever wil, de zedenschilder.

Charles Baudelaire heeft in zijn prachtig boek „Curiosités esthétiques" over Daumier eenige zeer schoone dingen gezegd. Maar het blijkt noodig, zijn theorie, als zouden Gavarni en Daumier beiden eigenlijk een completeering van Balzac's werk hebben ge-

PHYSIOLOGIE DU BUVEUR: LES QUATRE AGES.

leverd, een supplement bij de „Comédie Humaine", als een litterair parti-pris te verwerpen. Gavarni en Daumier, doch vooral de laatste hebben een volkomen compleet beeld des tijds nagelaten, dat naast Balzac's Comédie Humaine kan worden gelegd.

Het was geen toeval, dat, terwijl de gebroeders de Goncourt vooral Gavarni zoozeer vereerden, Balzac en Baudelaire Daumier's kunst liever zagen.

Want aan Daumier is nauwelijks sensitivisme, geen preciositeit. Balzac moet deze even fijne als robuste kunst wel hebben begrepen — en Baudelaire, wel, die verwonderlijk scherpziende kritikus toont in zijn beoordeelingen een bijna overdreven weerzin tegen de geringste mate van slapheid en weekheid, en een volstrekte bewondering voor kracht en oprechtheid.

Het zij mij veroorloofd, Baudelaire's schoone karakteristiek van Daumier als schilder van het leven der burgerij te citeeren.

„Toutes les sottises, tous les orgueils, tous les enthousiasmes, tous les désespoirs du bourgeois, rien n'y manque. Nul comme celui-la n'a connu et aimé (à la manière des artistes) le bourgeois, ce dernier vestige du moyen-age, cette ruine gothique qui a la vie si dure, ce type à la fois si banal et si excentrique. Daumier a vécu intimement avec lui, il l'a épié le jour et la nuit, il a appris les mysteres de son alcove, il s'est lié avec sa femme et ses enfants, il sait la forme de son nez et la construction de sa tête, il sait quel esprit fait vivre la maison du haut en bas."

CEUX QUI MANGENT.

De eigenlijke dusgenoemde serie „les bons bourgeois" bevat bij lange niet alle prenten, die dit onderwerp behandelen. Om iets te noemen behooren daartoe de „Moeurs conjugales", de „Types parisiens," les Baigneurs, les Baigneuses, La Journée de M. Cogue et.

Doch niet de schildering van de burgerij zelve was Daumier's eerste stap op het gebied van de maatschappelijke satire, Robert Macaire ging daaraan vooraf.

Het burgerkoningschap was de heerschappij der bankiers, der haute finance. Het spreekt van zelf, dat het tevens een tijdperk van speculatiezucht en van oplichterij op groote schaal was. De groothandel en grootindustrie en daarmede de maatschappij met aandeelen-kapitaal en de handel in die aandeelen hadden tengevolge, dat naast de soliede groote zaken ook de zwendel aan de orde van den dag was. Op alle mogelijke wijzen werd geknoeid en de burger bestolen. De Robert Macaire-serie van Daumier, die eindelooze reeks prenten met bijschriften van Philipon, doelde op deze situatie, maar tevens over de hoofden der kleine dieven heen op hem dien zij den grooten dief der vrijheid en de personificatie van het stelsel achtten, Koning Louis Phillippe. De eigenlijke politieke karikatuur was hun onmogelijk gemaakt, in de sociale satire zetten zij den strijd voort.

Robert Macaire is de oplichter in alle beroepen, in alle standen. Hij is nu eens een schooier, dan een grand seigneur, hij is beurtelings marktventer, arts, advokaat, bankier, apotheker, restaurateur, lijkbidder, journalist. Bijna altijd is hij vergezeld van Bertrand, een hongerig schoelje-type, zijn knecht, helper, vertrouweling. Hem verklaart de groote Macaire al zijn plannen.

Men heeft aandeelen van een goudmijn op de markt gebracht. Bertrand komt onthutst zijn patroon vertellen, dat men slechts zand heeft gevonden. „Parfait! Nous allons former une société pour l'exploitation du sable."

„Il y a des gendarmes dans le pays."

„Tant mieux, ils se prendront des actions "

Macaire heeft een verzekering tegen diefstal opgericht. Een dame meldt zich aan: „Monsieur, on m'a volé un billet de 1000 francs."

„Très bien, madame. Le voleur est de mes amis. Donnez-moi 1500 francs pour mes démarches, et demain le voleur vous rendra le billet et vous remettra sa carte."

Daumier heeft prachtige typen van al die verschillende Robert Macaire's gemaakt en niemand zou de grappen beter hebben geïllustreerd — maar dat is het juist, dit is het eenige werk van hem, dat ten slotte illustratie is, en niet meer. De rol, hem hier toebedeeld, was, zooals Arsène Alexandre terecht opmerkt, zijner niet geheel waardig. De Robert Macaire-periode is een zeer merkwaardige, doch lang niet de schoonste in het leven van Daumier.

Ze is het minst een creatie van hem zelf, het minst persoonlijk.

De „histoire ancienne" is veel meer Daumier's eigen vinding. Ze is, zegt Baudelaire, de beste parafraze van het: „Qui nous délivrera des Grecs et des Romains?"

CEUX QUI MANGENT.

In zekeren zin is deze quasi-illustratie van klassieke verzen en episoden ook al een overgang naar de realistische, maatschappelijke karikatuur, waarin Daumier zoo groot zou blijken. De aanleiding was natuurlijk de levenlooze, plechtstatige kunst van dien tijd, die van David's navolgers, en Daumier's lust om daarmee den spot te drijven, doch de wijze waarop hij dit deed, was een eigenaardige, voor den aard van zijn genie, karakteristieke.

Hij maakte van al die statig-redevoerende helden en heldinnen zeer alledaagsche, men zou kunnen zeggen platte menschen uit zijn eigen omgeving. Hij gaf aan die helden en heldinnen in de klassieke gewaden, die slechts welgeschapen menschen passen, de vergroeide, de houterige, de verweekelijkte lichamen van de burgers der negentiende eeuw. Aeneas, Agamemnon, Apelles, Alexander, Helena, ja de goden en godinnen Minerva en Apollo, zijn bij hem uitgekleede winkeliers en kruiers, groenvrouwen en oude tantes. Zijn „les Baigneurs" en „les Baigneuses" konden vóórstudies zijn geweest voor dit werk. Zij zijn zonder uitzondering leelijk, zij hebben juist die vulgaire leelijkheid, die het meest vloekt met edele phrazen en heldhaftige daden.

Maar die „bons bourgeois" zelf, als hij ze gaat teekenen, zullen niet alleen maar leelijk en belachelijk zijn. Men verwarre ze niet met Monnier's Joseph Prudhomme. Dat is de gewichtige, verbijsterend-ernstige groote burgerheer, een opgeblazen rentenier of bureaucraat; zij zijn kleine luyden. Het „bons" is niet ironisch, of slechts lichtelijk, gemoedelijk ironisch bedoeld. Zijn spot met deze lieden is onscherp, vol toegefelijkheid, vol begrijpen. Maar tevens vol juistheid. Hij is een kenner. Een kenner van zijn tijd en van zijn tijdgenooten. „Il faut être de son temps" schreef hij op de marge van een exemplaar van Champfleury's „Histoire de la Caricature"; de uitspraak had van Flaubert kunnen zijn. En zoo werd hij een der beste samenstellers der natuurlijke historie als het ware van de menschelijke maatschappij.

De „Types Parisiens" en de „Croquis d'Expression" zijn zeer sterk geaccentueerde schetsen van het Parijsche leven; men ziet er de verschillende beroepen der burgers afgebeeld zooals ze zijn, door een onvermoeid

en scherpzinnig opmerker, het leven op straat, in de cafés, de schouwburgen, maar ook in de binnenhuizen. Hier zijn een paar brave lieden aan het domineeren, daar een jonkman, die fier met een grisette wandelt en zijn papa tegen komt, ginds aanschouwt men den geduldigen visscher in den regen, of het dringerig publiek op een tentoonstelling.

Voor de „bons bourgeois" met hun engen gezichtskring, hun stereotype gewoontetjes en hun even vaste pretjes heeft hij een lach vol toegefelijkheid. Een oud paar menschen, een winkelier en zijn vrouw vermoedelijk, zit in de gezellige kamer, die slechts door één lamp wat wordt verlicht, knusjes te griezelen om het gemengd nieuws. Een gezin van nog jonge ouders met kleine kinderen, een dikkig jongetje en een fijn meisje brengen het onvermijdelijk nieuwjaarsbezoek aan een oude tante. De moeder begroet het wat zure oudje met een bedeesden kus op de wang, die genadiglijk wordt opgevangen, de vader glimlacht vol eerbied en hoffelijkheid, de kinderen kijken verveeld, benauwd. Een typisch kleinburgerlijk paar bewondert den knappen zoon, die pas advocaat is geworden en zich voor hem met toga en baret heeft getooid. Zij geven als hun uitdrukkelijken wensch te kennen, dat de jonge man den geheelen dag in dit gewaad gestoken zal blijven. Een papa is jarig. Nog te bed worden de ouders verrast door het zoontje dat een versje opzegt. De slaapmuts van den jubelaris is bekroond.

Met zulke kleinburgerlijke idyllen spot de teekenaar op gemoedelijke, wijsgeerige wijze.

Het laat zich intusschen begrijpen dat een kunstenaar met zoo breeden interessenkring, met even veel zin voor het wonderlijke, romaneske en groteske in het leven als voor het groote, algemeene karakter der meer alledaagsche verschijnselen en verschijningen dat den geest destijds typeert, ook de bastaardkinderen der maatschappij opmerkte, bestudeerde en, zooals Baudelaire alweer zou zeggen, lief had op de wijze, waarop kunstenaars liefhebben. Een superbe bundel is de „bohémiens de Paris," waarin eenige typen van zulke bizarre figuren zijn bijeengebracht. Men vindt er den kattenvanger, die grijnzend een wantrouwende kat lokt, terwijl hij de strik stiekem achter zich houdt, en meer zulke sluipende gestalten van den nacht, men vindt er de uitoefenaars van zonderlinge beroepen, als „le groom public," die op de rijtuigen af springt, die stilhouden, om zijn diensten aan te bieden, men vindt er parasieten als de tafelschuimer van professie, paria's als de zesderangs acteur.

Hoe sterk is hij in het geven van al zulke lugubere situaties. Hij heeft het bizar-sombere van de stille hoeken in de groote stad indrukwekkender, meer vrij van sentimentaliteit uitgedrukt dan een ander. De soberheid van zijn breeden boetseertrant, de soberheid die hij bij al zijn vermogen om kleur te geven in het zwart en wit weet te bewaren, houden zijn stijl zoo groot, zoo machtig, of hij een komische situatie als een orkest van bourgeois-dillettanten of een pathetische als de zelfmoord van een eenzaam mensch weergeeft.

En met dat woord, soberheid, is dunkt mij alles gezegd, wat de teekentrant van dezen toch zoozeer het uitbundig-groteske minnenden kunstenaar onderscheidt van elken verwante. De expressie, de actie, het modelé, alles is teruggebracht tot het essentieele, en dat essentieele is dan ongeloofelijk sterk uitgedrukt. Dit is ook de schoonheid, de grootheid van zijn portretteekenen. Die somtijds zoo enorme clowneske, of wel zoo gruwelijke charges, clownesk of gruwelijk naarmate hij het model mag lijden of haat, het zijn portretten van overtuigend krasse gelijkenis. Alle bijkomstigheid is verworpen al het voorname voor typeering en expressie met felheid gechargeerd.

Daumier, de filosofische spotter, heeft, naar meermalen is opgemerkt even eenvoudige middelen gebruikt om even eenvoudige, groote dingen te bereiken als Molière. Hij gaat recht op zijn doel af. Maar hij aanvaardt grootscher opgaven. Hij is gemoedelijk, naief, sans rancune, stout, wakker. Hij beeldt de straat af en haar gebeuren, de voetgangers, de rijtuigen, de koetsiers, de paarden, het geheel, even gaarne en schoon als hij het romantisch rotslandschap teekent waarin de dolende ridder Don Quichote en zijn praktische schildknaap rijden, of als de vergaderzaal, waar die machthebbers zetelen, op wie hij

zoo verschrikkelijk toornt. En beschouwt men hen beiden wel, dan wordt Molière zwak en aardig naast zijn geweldigheid en grootsche waarheid en moet men om de gelijkenis te voltooien, Rabelais toevoegen en zich Balzac herinneren.

De groote meester Daumier heeft wel werk gedaan, dat hem niet geheel waardig was, (er waren tijden, dat hij alle dagen een prent moest leveren) maar het oeuvre zooals het daar ligt, is het imposantste en innigschoonste, dat de Fransche prentkunst der negentiende eeuw heeft geschonken

Men gedenkt deze stoute en toch verfijnde wijze van teekenen, deze hartstochtelijke liefde voor de waarheid, dit vermogen om de dingen groot en eenvoudig en zuiver te zien, des te liever, sinds de chic verder en verder ingreep in de satirieke kunst. De chic, dat is de neiging om liever onwaar te zijn dan eenvoudig, om te boeien door pose.

Daumier's kunst is die van een hartstochtelijk en oprecht minnaar van de natuur en het natuurlijke, van een grootmeester zooals de moderne tijden er weinig voortbrachten.

ANGST

DOOR

ELLEN DE CLERQ.

Mijn hart is zwaar, ik voel zoo bang,
Mijn denken gaat een droeven gang.

De lucht is zwoel en regen zacht
Ruischt neer in zwijgend zwarte nacht.

Ik voel zoo vreemd, 'k ben zoo gejaagd,
't Is, of een verre stemme klaagt.

't Is, of een dierbre ziel in nood
Mij smeekt om hulp, mijn angst is groot.

Mysterie! Leven! 'k roep U aan,
Deez' kostbre ziel màg niet vergaan.

O leven! 'k kniel in wanhoop neer,
Ik smeek, ik smeek U, sterk haar weer.

Niets kan ik arme! voor haar doen
Dan bidden, dat gij haar wilt hoên.

O leven! hoor mijn diep gebed,
Ik sterf, als gij deez' ziel niet redt.

OUDERDOM

DOOR

A. ROLAND HOLST.

't Zijn stille dagen waarin 't leven schijnt
  Langzaam voorbijgaan van vermoeide menschen,
  In doffe oogen doodgeleefde wenschen
Naar 't groote dat sinds 't ging hen niet meer pijnt.

Zij gaan langs mij en weten niet mijn vrees
  Dat wat de wereld in hun oogen bracht
  Ook mijn zal worden — en zij denken zacht:
„Wel waar is hij die de berusting prees."

Dan is 't mij of bij iedere gestalt
  De jeugd door 't leven hem ontnomen gaat,
  Een altijd jong maar diep bedroefd gelaat —
Ziend hoe waar hij eens heerschte 't nu vervalt.

Want jeugd voelt verder dan ervaring ziet,
  En als, gebannen door de late jaren,
  Hij gaat als schim bij 't wereldsche ervaren,
Gaat naast den mensch een machteloos verdriet.

KERSTMIS.

DOOR

JEANNE REYNEKE VAN STUWE.

Hoor! . . . »Vrede op aarde . . . in menschen welbehagen . . .”
  Het schoon gebod, om, voor één enklen dag,
  Te leve' in liefde en zachtheid-van-gedrag,
Om, voor één dag, stil-duldend te verdragen,

  Wat men als niets dan haat en hardheid zag . . .
Ach, is het niet, alsof de klokken klágen,
Alsof zij wéten: 't is vergéefsch, ons vragen,
  Daar zóo een bede op aarde niets vermag? . . .

Maar blijft de nijd ook lastren en belagen,
  En beukt de al-woede neer in slag op slag, —
Als wij elkaar in de oogen zien, vervagen

  Alle angst-gedachten in een zachten lach,
Omdat de liefde, die wij diep-in dragen,
  Maakt ons bestaan één langen vrede-dag.

HET BEZOEK.

DOOR

ANNA VAN GOGH-KAULBACH.

In de groen-schemerige serre was Tine van Voorst bezig met de planten; langzaam voortgaand, verrichtte ze als mechanisch het alledag-werk van dorre blaadjes wegknippen, water geven en bladeren afsponzen. Nu en dan schokte nerveuse beweeglijkheid door hare vingers, of stond ze even stil, hare donkere oogen in strakken staar; plotseling liep ze op vlugge voeten de kamer in, keek op de pendule.

Bij tweeën . . . diep ademend bleef ze staan, onbewust bijna voelend de verademing van koelte in de kamer na de drukkende serre-hitte. Zonder gerucht was het huis om haar heen, als slapend in den warmen middag; door het open zijraam kwam fijntjes wat vogelgetjilp over uit den tuin, maar ook dit was mat, zonder uitbundigen jubel.

Nog een uur moest ze zien om te krijgen; ze kon zich nu gaan kleeden, langzaam aan.

Om drie uur zouden de kinderen komen, h a a r kinderen. Zes jaar was 't geleden, dat zij van hen was weggegaan, toen ze geen kracht had, langer haar huwelijksleven vol teleurstellingen te dragen, geen kracht ook weerstand te bieden aan hare liefde voor van Voorst, die haar riep tot een geluk, zòò groot als ze nooit gekend had. Er was toen wilde opstandigheid in haar geweest, jonge hunkering naar geluk, overtuiging ook, dat ze recht had, dat geluk te nemen, en het den man, dien ze had lief gekregen, te geven.

En als eene zegening was het geluk op haar neergeregend al die jaren, had haar verjongd en vermooid door zijne koestering. Haar innerlijk leven was ontbloeid en voller geworden; ze was in haar tweede huwelijk gerijpt tot eene vrouw met rijke persoonlijkheid, die het leven begreep.

Toch, het verleden liet niet los; de gedachte aan hare achtergelaten kinderen stond telkens weer in haar op: onverwachts in stille nachten als ze een poos wakker lag, of als eene schrijning midden in haar hoogste liefdesgeluk.

Ze voelde geen wroeging; nu in het nieuwe leven hare persoonlijkheid zich had kunnen ontwikkelen, zag ze helder, wat vroeger als een vaag bewustzijn in haar had geleefd: de kinderen hadden geen moeder in haar gehad, omdat ze nooit zichzelf was geweest onder den druk van haar ongelukkig huwelijk. Ze wist ook, dat hun tehuis na haar heengaan vroolijker was geworden door de komst van hun vaders zuster.

Maar er was smart in dit weten: toen ze kinderen had, kon ze geen moeder zijn, en nu de vrouw in haar tot volle ontwikkeling was gekomen, had ze geen kinderen.

Als ze dàt had mogen hebben: een kind van den man dien ze zòò vol liefhad, zou het verleden misschen gezwegen hebben; nu pijnde 't haar met herinneringen en verlangens.

Eerst had ze dat heimwee willen verbergen voor haar man, maar hij vermoedde 't en had haar uitgelokt er over te spreken omdat tusschen hen niets duister mocht zijn. Toch maar hoogst zelden werd het onderwerp aangeroerd, maar Tine wist als een troost Henri's groot-menschelijk begrijpen en meevoelen met haar.

Ze had de kinderen niet mogen terugzien al die jaren; nu, onverwacht, was de vader gestorven, en haar advocaat had weten te bewerken, dat zij tot voogdes benoemd werd.

In angstig verlangen had zij de beslissing tegemoet gezien, en als een jubel was 't weten dat de kinderen weer van haar zouden zijn; maar na de eerste vreugde was bangheid haar overkropen, angst voor teleurstelling, onwillekeurig terugschrikken voor de wachtende taak, dubbel zwaar nu de kinderen haar ontgroeid waren.

Haar man, met zijne groote liefde, had haar opgebeurd, maakte plannen voor de toekomst, waarin zij samen zich zouden geven aan h a a r kinderen. Dat had ze begrepen als 't hoogste wat zijne liefde haar geven kon; hij toch hield zoo van rust, verlangde zelf niet naar kinderen. Ze voelde sterker dan ooit, dat ze een schat bezat in zijne liefde, en in het bewustzijn van haar rijkdom zag ze de toekomst vol zonnig geluk, waarin zij zòò overvloedig liefde zou geven, dat allen er zich in koesteren konden.

Vandaag voor 't eerst, zouden de kinderen bij haar komen. Haar man was uitgegaan: ze voelde dat dat zoo moest, maar toch verlangde ze naar hem nu ze alleen wachtte.

In hare verbeelding leefden de kinderen nog zooals ze waren vóór zes jaar; met moeite kon ze zich er indenken, dat ze d i e kinderen niet terug zou zien.

Eddy, haar oudste jongen — misschien werd hij nu Eduard genoemd, maar voor haar bleef hij Eddy — zag zij nog altijd als den wilden, drukken jongen van twaalf jaar, opvliegend, maar toch met een fond van teederheid. Zoo begreep ze hem nu in het terugdenken; vroeger was dat zachtere in hem voor haar verloren gegaan, zag ze alleen zijn druk, wat ruw jongensgedoe dat haar moe maakte en kregelig. Hoe zou hij geworden zijn? Zou hij 't gebeurde begrijpen? Hoe zou hij denken over zijne moeder?

Arthur, de jongste, toen een ventje van vier jaar, was nu al bijna zooals zij zich Eddy herinnerde. Wat zou er gegroeid zijn uit het stille, wat peins-grage kind? Was hij misschien alleen zoo stil geweest onder den invloed van de drukkende omgeving?

In Nellie, die uiterlijk 't meest op haarzelve geleek, vermoedde zij haar vaders stugge, koude natuur. Maar ze kon zich vergist hebben. 't Kind was nu zestien jaar.... in vreugdige ontroering stelde ze zich voor, een vriendin voor haar te zijn.

Tine begon zich te kleeden, eerst langzaam, toen met nerveuse haast, bang niet klaar te komen.

Toen ze klaar was, zag ze 't kwart voor drieën, en langzaam ging zij de trap af, de zitkamer binnen.

Zacht liep ze naar de rustbank in den hoek, als bang de stilte te storen. Als de kinderen bij haar kwamen voor goed, zou 't leven zoo anders worden, 't stille huis vol drukte en gerucht. Plots sprong ze op, verzette de bloemen op tafel, luisterde of geen rijtuig aanrolde op het stille plein.

Ze keek om zich heen. Hoe zouden de kinderen 't hier vinden? Minder luxueus zeker dan ze gewend waren; maar zóó prettig en zonnig zou ze 't voor hen maken, als zij 't nooit gekend hadden.

Als 't eerste moeilijke oogenblik van weerzien maar voorbij was; dan zou ze lang en vertrouwelijk met hen praten; innig zouden ze begrijpen hare groote liefde voor hen, die pas ontbloeid was in de jaren van scheiding.

Nu knerpten wielen over het grint.

Met zachte, vlugge stappen liep Tine naar het raam, tuurde even door de vitrage, maar vóór het portier van 't rijtuig nog openging, vluchtte zij terug naar de canapé. Toen, met inspanning, liep ze naar de deur, wachtend tot Mina open had gedaan. Mina zou de kinderen binnen laten; zij bleef wachten in de kamer; ze kon hen niet tegemoet loopen, begroeten waar de meid bij was.

Bleek, de oogen groot open in spanning, staarde ze naar de deur; nu wijdde deze open: op bevende voeten deed Tine een stap naar voren, stak de hand uit.

Ze zag hare drie kinderen binnen komen, als vreemden, ver van haar af, en in de spanning van hare verwachting nam zij in één oogopslag hun uiterlijk in zich op. Ze zag Nellie, donker en fijn-bleek als zijzelve in hare meisjesjaren, maar met iets stugs in den saamgetrokken mond, en het tè rechtop gedragen hoofd; aan hare hand Arthur, klein voor zijn leeftijd, blond en blank met meisjesachtig weeke trekken om mond en neus; verlegen hield hij de oogen naar den grond, kneep zijne vrije hand tot een vuist. Achter hen aan Eddy, lang en slank, geheel een andere dan de jongen uit Tines herinnering; zelfbewust kwam hij dadelijk naar voren, sprak 't eerst met joviale hartelijkheid in zijn toon. „Dag moeder."

Beleefd stak hij Tine de hand toe; zij voelde zich klein bij hem, zei alleen zacht: „dag Eddy," hield zijne hand even tusschen de hare. Ze durfde hem geen kus geven, nu hij haar daarin niet tegemoet kwam.

Toen nam ze Nellie's hand, zich tegelijk overbuigend om haar te kussen. „Dag kind," zei ze warm. Het meisje antwoordde niet, en toen Tine haar kussen wilde, stak ze haar wang toe. Tine voelde hare oogen branden, maar dadelijk toch, opgewekt, welkomde ze: „en daar is Arthur."

Ze trok hem naar zich toe.

„Zeg je niets?" knorde Eddy vaderlijk.

Maar Tine klemde het kind in hare armen, en toen ze geen weerstand ontmoette, kuste ze innig zijn mond. Hij zoende haar terug, boog toen weer verlegen 't hoofd, en Tine begroef een oogenblik haar gezicht in 't stugge jongenshaar. De spanning week, ze voelde zich geheven in vreugd, omdat ze hem bij zich had, mocht trachten hem te winnen. Maar in dit eerste moment moest ze zoo gewoon mogelijk doen, voorzichtig, om de kinderen niet te kwetsen in de nagedachtenis van hun' vader.

„Kom, gaan jullie nu gezellig zitten," zei ze hartelijk, „hier in de kamer maar, 't is hier koeler dan in de serre. Nellie, kom je naast mij op de canapé?"

't Kind volgde, ging wat schuins vooraan op de canapé zitten, als een dametje op visite. Eddy liet zich langzaam neer in een crapaud; Tine gaf Arthur een laag stoeltje vlak naast haar.

„Hebben jullie een goeie reis gehad?" vroeg ze.

„Uitstekend, dank u, alleen veel te warm."

Eddy antwoordde correct, keek onderwijl ter sluiks om zich heen.

Arthur, ineens boven zijne verlegenheid uit, begon vroolijk te vertellen: „er was 'n mijnheer, die wou 't raampje niet open hebben. Toen werd Eduard toch zóó boos! 't Was dan ook gemeen!"

Tine lachte. „En hoe liep 't af?"

„O, die mijnheer ging er nogal gauw uit; toen waren we allemaal toch zoo blij!"

Arthurs oogen tintelden van ongedwongen pret.

„Ja, 't was om te stikken geweest," zei Nellie nuffig.

„Jullie wilt zeker wel een glas limonade?"

Tine nam het blad van 't buffet, presenteerde. Eddy nam een glas eraf; Nellie bedankte.

„Hou je niet van limonade?" vroeg Tine vriendelijk.

„Jawel ... e ... maar ik heb er geen trek in."

Tine begreep de aarzeling achter het eerste woord. 't Kind was gewend met twee woorden te spreken, kon er toch niet toe komen, „moeder" te zeggen. Ze boog 't hoofd, met iets als schaamte, en blij zag ze Arthur een glas limonade grijpen, waarvoor hij argeloos: „dank u moeder," zei.

„'n Koekje wil je toch wel?"

Nellie nam 't aan, zat te knabbelen met gemaakt kleine hapjes, schoof hoe langer hoe meer naar 't puntje van de canapé.

Nu warmde in Tine groot medelijden met het kind; ze was hier tegen haar zin, had misschien van vriendinnen veel moeten hooren over hare moeder, had mogelijk veel gehouden van haar vader. Innig verlangde Tine, haar in de armen te nemen, maar sterk hield ze zich in: langzaam, voorzichtig eerst, mocht ze haar kind naderen. En een oogenblik benauwde haar bange twijfel: of 't niet te laat was. Onderwijl luisterde zij naar Eddy, die, ongedwongen, opmerkingen maakte over de streek, zeker en zelfbewust het gesprek leidde.

„Rook je ook?" vroeg Tine, meegaand in zijn toon.

„Natuurlijk moeder," gaf hij lachend terug.

„Ik heb hier goede sigaretten."

Ze zweeg abrupt. Ze had willen zeggen, dat Henri die altijd rookte, maar ze wist niet met welk woord hem te noemen; toch na een oogenblik ging ze door, moedig: „deze rookt mijnheer van Voorst altijd."

Eddy zweeg, voor 't eerst wat gedwongen. Nellie's mondje trok samen.

Tine zag Arthur naar de koekjes kijken; snel presenteerde ze hem nog eens.

„Heb je ook al vacantie?" vroeg ze.

„Nou!" de jongen lachte blij. „Maar zoo flauw, Nel heeft zes weken en ik maar vijf."

„En ik wel tien," grapte Eddy, weer vrij van 't gedwongene.

„Je zult wel blij zijn, dat 't eindexamen achter den rug is?"

„Ja . . . dat geeft een heele rust."

Achterovergeleund rookte hij stil. Tine voelde haar gezicht gloeien; zóó kon toch de middag niet voorbijgaan. Wat bleef er dan over van het innig vertrouwelijke praten, dat ze zich had voorgesteld? Maar dat ging ook niet met Arthur er bij. En tegenover Arthurs argeloosheid kon ze niet gewoon-lief zijn, door het bijzijn van de anderen.

„Zeg Arthur," stelde ze voor, „wil jij niet eens in den tuin gaan kijken? daar zijn kippen en en konijnen. Wàt leuk!" Ze zocht naar kinderwoordjes, met verwondering bedenkend, dat ze vroeger nooit moeite had

gedaan, met de kinderen te spreken in hùn taal.

Arthur knikte. Nellie stond op. „Mag ik ook mee?" vroeg ze.

Tine aarzelde. Zou ze eerst met Eddy alleen spreken? 't Leek haar gemakkelijker, maar daarom juist scheen 't haar laf toe, ontwijken van wat mòèst. Vriendelijk antwoordde ze: „nee kind, ik wou liever dat jij hier bleef." Even nam ze Nellie's hand; het kind liet haar lijdelijk begaan. „Ik zal Arthur bij Mina brengen, dan gaat ze met hem mee den tuin in."

Ze nam den jongen bij de hand, en in de gang vertelde ze druk van de jonge eendjes, die hij brood moest geven, en van de konijnen, die wel uit het hok mochten.

Met een lachje keek ze het kind na, dat naast Mina den tuin inhuppelde.

Bij het weer binnenkomen voelde ze dat met Arthur het lieve verdwenen was. En ze merkte 't plotse zwijgen van Eddy en Nellie. Nellie's gezichtje was rood en opgewonden, Eddy stak met overdreven zorg een nieuwe sigaret op.

Langzaam ging Tine weer zitten, en op vertrouwelijk innigen toon begon ze: „we moeten eens samen praten. wij drieën; Arthur is nog zoo klein."

Ze zweeg even en weer schrijnde in haar pijnlijk medelijden voor Nellie, die de handen stijf in elkaar klemde, toch zich geweld aandeed om welgemanierd te blijven zitten.

Tine sprak door. „Ik had jullie willen schrijven, maar 't leek me toch beter, dat we eerst elkaar weer eens zagen. Je begrijpt natuurlijk niet alles, wat vroeger gebeurd is; daar zijn jullie ook nog te jong voor."

Eddy glimlachte, en Tine zag 't hautaine van het lachje. Nellie zat onbewegelijk, haar gezicht strak als een masker en Tine zag in dat strakke in eens een trek van den vader.

Moeielijk sprak ze voort: „En nu we eenmaal weer samen zijn geweest, nu hoop ik . . ." weer hield ze op, een oogenblik, en dadelijk, gevat, viel Eddy in: „Met mij zult u geen moeite hebben moeder. Ik kan 't met iedereen nogal vinden."

Tine voelde 't in eens als eene redding, mee te gaan op zijn luchtig praten, tegen haar eigen gevoeligheid in.

„Zoo, heb je veel vrienden?"

„Och ja, vanzelf, van de H. B. S."

„En gaan daar ook van naar Leiden?"

„Met ons vieren gaan we in de medicijnen. Toevallig, vindt u niet? En juist lui, waar ik nogal mee op heb."

„Ze zijn altijd de vier beste uit de klasse geweest." Nellie sprak nu op anderen toon, warm bewonderend voor haar broer; 't gaf Tine eene vreugdesensatie, en rustig sprak ze door over kleine dingen van de kinderen.

Toch, na een poosje, zakte het gesprek weer, hokkend tegen wat niet gezegd wilde zijn, en opnieuw begon Tine te verlangen dat ze a n d e r s bij elkaar zouden zijn, niet zoo als vreemden.

„Ik wou graag, dat jullie de volgende week hier kwamen . . " Ze weifelde om Nellie's betrokken gezichtje, voegde er toen bij: „voor 'n poos."

„Ik zou juist naar 'n vriendinnetje gaan logeeren," zei Nellie verdrietig.

„Zoo? wie is dat vriendinnetje?"

„O, Wies Martens, ze woont in Arnhem; we zijn samen op kostschool."

Nellie gaf kortaf antwoord, gedwongen, als op lastig uitvragen. En snel voegde ze er achter: „Tante vindt 't goed."

Tine voelde zich kleuren, maar vriendelijk gaf ze toe: „Dan vind ik 't ook goed. Ga dan eerst daar logeeren en daarna kom je hier."

„Voor goed?"

Bij de knorrige vraag zag Tine opnieuw in Nellie's gezicht een trek van den vader, 't wat minachtend ophalen van den neus, dat ze zoo gehaat had in hèm, en met lichten wrevel, wat uit de hoogte, antwoordde ze: „Dat zullen we d a n wel zien."

„Ga ik niet terug naar kostschool?"

„Misschien; dat moet je maar afwachten."

Ze zag Nellie's gezichtje zich nog verscherpen, en plotseling, tegen haar wil, kwam de wensch in haar op, dat alles maar mocht gebleven zijn, zooals 't was de laatste jaren. Maar tegelijk, in een flits, doorpijnde haar de herinnering aan het schrijnende verlangen, waarmee ze naar de kinderen had uitgezien, en terugdringend haar wrevel, vriendelijkte ze tegen Eddy: „Jij en Arthur komen dan de volgende week."

„Zeker moeder, met pleizier," stemde hij

gul toe, en vroolijk, als om haar iets prettigs te zeggen: „Arthur zal hier genieten met zoo'n grooten tuin. Net iets voor hem."

Tine glimlachte, met een zacht gevoel van dankbaarheid tegenover Eddy. „En dan maken we plannen," zei ze opgewekt, „en als jij komt, Nel, vertel je me alles van Arnhem. Ben je er al meer geweest?"

„Al twee keer, 't is er eenig leuk; zoo'n lieve familie!"

Nellie lachte nu, zonnig en kinderlijk.

„Weet je wat," opperde Tine vroolijk, „dan vraag jij Wies Martens hier ook eens, bijvoorbeeld de laatste week van de vacantie. Wat denk je daarvan?"

„Nou zus, dat's niet kwaad," grapte Eddy.

Maar Nellie's gezicht verstrakte plotseling.

„Ze mag tòch niet," zei ze kort, en gloeiend rood overgudste hare wangen en voorhoofd.

Tine ontstelde; ze durfde niet vragen: „Waarom niet?" en tegelijk begreep ze ten volle, hoe Nellie had geleden om wat zij gedaan had. Ze mocht het nu niet moeielijker maken voor het kind; en opgewekt, als bleef Nellie's bedoeling haar vreemd, sprak ze er over heen.

„Nu, dat zien we dan nog wel. Willen we eens gaan kijken, wat Arthur uitvoert? 't Is lekker in den tuin, nog al veel schaduw."

„Met genoegen."

Eddy stond dadelijk op, zei heerscherig: „Kom Nel."

Nellie volgde stil.

De tuin lag gloeiend in de middaghitte, die alles enger scheen te maken, ineengeschrompeld en als vermoeid van het hijgen onder den langen zonnebrand; boven het geblakerde grasveld fladderden wat witte vlindertjes in stoeienden tuimel, en lang uitgehaald klonk soms uit het kippenhok een hoog kakelgeluid, dat echter dadelijk weer verstilde, als de kip naast de anderen neerschuifelde in het zand.

Tine keek rond, snel het hoofd afwendend van het geraniumperk, waarvan het felle rood haar brandde in de oogen.

„Arthur is hier niet; willen we dit paadje inloopen? Misschien is hij in 't tentje?"

Ze wees op een donker beukenlaantje, dat diep-koel wegdook in schaduw; en voortloopend nam ze Eddy's arm in behoefte hem aan te raken.

Hij hield zijn arm gebogen, regelde correct zijn pas naar den hare. Nellie, puffend van de warmte, had haar hoed afgezet, gebruikte hem als waaier.

„Hier onder de boomen gaat 't wel, vindt je niet?" vroeg Tine.

„'t Is toch benauwd. Aan zee zal 't nu heerlijk zijn."

„'t Is hier ook best uit te houden. 'n Mooie tuin," roemde Eddy complimenteus.

„Hou je veel van bloemen en planten?"

„Ik zie ze graag moeder, maar ik weet er weinig van, niet meer dan we op school leerden."

„Nu misschien kan je hier..." Ze zweeg weer abrupt, bang om wat ze zeggen wou, dat haar man zooveel verstand had van planten. Blij riep ze: „Kijk, daar is Arthur."

De jongen keek op van zijn spelletje: knikkers gooien in een kuiltje, en Tine dacht voldaan, dat hij al gansch op zijn gemak scheen, als thuis in h a a r tuin. Maar plots schrikte ze. Naast hem lagen rozenknoppen, enkele nauw open, andere nog in de schutblaadjes, knoppen van de zeldzame gele roos, waar Henri zoo op gesteld was. Dienzelfden morgen nog hadden zij ze samen bewonderd.

„Heb je die afgeplukt?" Er was onwillekeurige hardheid in haar toon.

Arthur kleurde, keek verlegen naar den grond. „Ik dacht, dat 't wel mocht," zei hij kleintjes.

„Nu ja, voor deze keer wel," vriendelijkte Tine. „Neem ze dan ook mee naar huis." En aan de anderen legde ze uit: „'t zijn heel bijzondere rozen, we hebben ze uit het buitenland laten komen, en ze hebben nog niet gebloeid. Kijk Nel, wat teer geel die knoppen zijn."

„Ja, heel mooi," gaf Nellie terug, onverschillig.

Tine sprak door over den tuin, grapte met Arthur, liet hem vertellen van de konijnen. Ze voelde zich moe, betrapte zich op het verlangen naar alleen-zijn; in haar hoofd drukte eene kramperige neiging tot huilen, zooals ze vroeger lang had gehouden na een zware ziekte. Maar krachtig dwong ze

zich tot opgewekt blijven, vroolijk praten over kleine dingetjes, alsof de kinderen vreemden waren, toevallig bij haar op bezoek.

Toen het tijd werd voor den trein, bracht ze hen tot het rijtuig, weifelend of ze wel toe mocht geven aan haar verlangen, niet mee te gaan naar het station. Als verlichting voelde ze, dat ze hen alleen kon laten gaan; ze zouden dat zelf prettiger vinden, en tegenover de menschen van het dorp was 't ook beter.

Toen Eddy haar de hand tot afscheid toestak, trok ze hem naar zich toe.

„Dag jongen," zei ze warm, „tot vandaag over een week, nietwaar?"

„Goed moeder; ik schrijf dan nog den trein."

Vluchtig kuste hij haar voorhoofd; ze trok hare lippen terug, teleurgesteld.

Toen reikte ze Nellie de hand, en kuste Arthur vluchtig, schuw bijna, alsof ze iets verkeerds deed.

Stil keek ze het rijtuig na, wuifde, toen het den hoek omsloeg.

Arthur wuifde terug, Eddy nam zijn hoed af, Nellie knikte met een gewild lachje.

Verlangend keek Tine den anderen kant op, of Henri nog niet aankwam.

Maar ze zag niets en langzaam ging ze terug in de kamer, zette werktuigelijk de glazen bij elkaar, trok de stoelen op hun plaats.

Toen ze niets meer te doen had, zat ze stil, en dacht haar twijfel uit, twijfel of ze vroeger niet verkeerd had gedaan, en of dat verkeerde nu nog goed te maken was.

EENZAAMHEID

DOOR

EMMA VAN BURG.

Anna trok haar fiets over 't dik-gestrooide, onder de banden met hard geluid zich verwijderende grint, in den tuin van het hotel Texel aan Den Burg; ze klapte 't hekje dicht, schikte zich op haar rijwiel dat zij kalm trappend in zacht gesuis voortbewoog door de nauwe straat; hoog uitstekend boven een paar kleine kinderen die van hun spel, neergehurkt op den grond, even opwaarts aangaapten de snel voorbijrijdende vreemdelinge. Ze ging door de stille Molenstraat, met hier en daar een afwezige stil in haar werk verdiepte huisvrouw schrobbend of kleedkloppend buiten de deur, 't wit-kronkelende menschenleege Hoornderend op. De lucht was wit-grijs gedekt; nergens beweging van wind.

Afgebakend door slooten en tuinwallen lagen de weilanden, tot aan de dichtbijë diknevelige horizon; de lammetjes, onder nerveus geblaat toehollend naar de klaaglijk roepende schapen, leken met hun vlugge bewegingen apart te blijven van 't onbewogen zwijgendliggende landschap. Nu, bij een draai van den weg, zag Anna voor zich de duinen, een rij donkerder dan 't landschap wijd om haar heen; vormen weg in den omhullenden nevel. Ze onderscheidde de glooiingen met hulp van haar vermoeden dat ze daar waren. Sneller, rechter op, met beweging van blijdschap in haar trekken, reed zij er nu recht op aan. Ze wou daar in de duinen wezen, die verlaten kale duinen, heelemaal alleen, haar fiets stallen in Den Hoorn, en dan wandelend naar de Mok gaan en zich verbergen in die groote lang-uitgestrekte triestige vallei.

Even had zij daar een indruk van gekregen, eergisteren, toen zij zich had verreden en doodmoe met haar fiets was beland bij een klein boerenhuisje aan 't uiterste eind van den Prins Hendrik-polder. De dikke boerenvrouw had haar een kopje thee ingeschonken, en de oudste jongen was even met haar meegewandeld naar de punt van de duinenrij waar mannen bezig waren zand te kruiën. Daar had zij de Mok gezien, den inham een stuk de duinen in, droog op dat oogenblik, somber-bruin, ver-uitgestrekt. En zij had den lust gekregen om daar eens alleen naar toe te gaan en er een heelen tijd te blijven, te genieten van, op te gaan in die verlatenheid, ver van de menschen, al haar verdriet stilneergelegd.

Nu had zij rechts voor zich het aardige Hoornderkerkje, met de spitse toren over 't heele eiland te zien: het dorp verhief zich

al vlak bij haar. Ze reed erin: 't peuterig-schoon plaveisel, de uitgestorven straat en de lage banale huizen leken haar koel en ontevreden over haar daar in hun rust. Zij die geen liefde van menschen had ondervonden voelde alle dingen als vijandig, als kwalijk nemend dat zij er was.

Zij stapte af voor 't logement, liep bang-haastig naar binnen, recht voor zich uitziend dat zij niet den blik van aangapende menschen ontmoeten kon. In de gelagkamer was niemand. De herbergier, verbaasd over bezoek in de week, en zoo vroeg, lummelde naar binnen. Ze bestelde een kop koffie en vroeg of zij de fiets hier stallen mocht, tot vanmiddag. Jajet, dat mocht ze wel. Tegen 't biljart geleund hield hij met de gemoedelijke tijdverspilling van plattelandbewoners een langwijlig praatje, merkbaar oplevend nu hij iemand zag. Hij vertelde dat er zoo weinig drukte was in den lammerentijd. 's Zondags ook niet: de boeren kregen amper hun beste kleeren an. Anna vroolijkte er van op dat die man het blijkbaar gezellig vond om met haar te praten, en dat hij het gesprek scheen te willen rekken. Behalve Wim had nooit iemand blij opgezien van haar komst. Waar wou de juffrouw heen? Naar de Mok — hoever was dat loopen? Een drie kwartier zoowat — maar ze mocht wel oppassen: daar achter de Mok had je drijfzand, een jongen van 't Schild was daar ook es ingezakt, tot zoo vort", en hij wees met een streepbeweging van zijn vlakke hand boven zijn knie. Met een touw hadden ze hem er uit moeten trekken. Anna hoorde een vriendelijk-bemoeizuchtige bezorgdheid in zijn gemoedelijk-familiaren toon, de angst voor een ongeluk dat haar wel eens kon overkomen. Het deed haar goed.

Ze ging terug het dorp door, snel, omdat ze voelde in haar rug de verbaasde blikken van een paar kinderen die hun spel staakten, mond open, en elkander in spotwoorden iets zeiden over haar. Ze sloeg een landweggetje in aan 't begin van het dorp, bleef nog even staan om op haar kaartje te kijken — ja dit was het. Frisch en veerkrachtig stapte ze door. Dan stond ze stil om 't landschap in zich op te nemen, wendde nu 't hoofd om te zien hoe Den Hoorn lag. 't Lag daar nog dicht bij haar, uitgestrekt in één lange rij, 't kerkje daarachter hoog zijn spits torentje verheffend, naast die huisjes als een wakende schoolmeester, op zij van een rij kinderen, twee aan twee. En in plotselingen tegenzin wendde Anna zich weer om, voelend de koude onverschilligheid van die leelijke huizen, het terugstooten door de menschen daarin van 't bleeke bange onderdrukte meisje dat zij bespotten onder elkaar, terwijl zij uitgeworpen stond op een afstand.

Ze spoedde voort naar de duinen. Ze werd warm van 't loopen, en ging zich plezierig en opgewekt voelen. Nu nog om zich heen de landen met schapen, de treurige donkere boetjes hier en daar verstrooid. Maar aanstonds de duinen, de rustige duinen die haar veilig zouden bergen in hun schoot — met de goedigheid van een grooten man die makkelijk een klein kind onder zijn jas kan dragen en geen dank noodig vindt van de zenuwachtig-blijde moeder. Ze liep nog harder, dat ze er gauw zijn zou: 't was haar of dan eerst niemand haar zou achterhalen, of zij allen zouden stuiten tegen die duinenrij, en omkeeren. Daarvoor was ze naar Texel gegaan, dat zij aan den eenen kant van de zee zou wezen, en haar ouders aan den anderen. Heerlijk vrij had zij adem gehaald toen de kust van 't vasteland terugdeinsde en zij triomfankelijk al verder wegvoer met de boot, weg, weg! Den morgen na haar broers begrafenis was zij regelrecht naar beneden gegaan en had dadelijk resoluut gezegd, dat zij nu, van haar eigen opgespaard geld, een tijdje de stad uitging. Ja, zij deed het nu, zij was vast besloten om het te doen en liet zich nu eens niet van haar plan afbrengen. Zoo had zij de monden gesloten, al gereed om tegenwerpingen te maken, uit gewoonte om zich te verzetten tegen alles wat een ander voor zijn genoegen wilde. Toen waren vader en moeder een beetje overbluft van Anna's strak gezicht, haar vastberaden gesloten mond, de uitdrukking van hooge minachting nu, in haar groot verdriet, voor hun anders martelende kleinzieligheid. Misschien waren ze zelf nog een beetje verschrikt, buiten hun gewone doen,

door den dood van hun zoon, zoo lang in 't vooruitzicht, dat men dien op 't laatst haast niet meer verwachtte. Of zou een vaag besef in hen zijn opgekomen van wat Anna aan hem verloor — zouden zij, in verweekend medelijden, vinden, dat zij nu wel eens weg mocht? Och wel nee — Anna glimlachte weemoedig om de naïveteit — ze waren verdord, verstijfd — ze hadden geen vermoeden van een andere wereld dan de dagelijksche sleur van hun zielloos uitrafelend gekibbel over gordijnen en karpetten waarover ze 't altijd oneens waren, alleen om elkander tegen te spreken, over persoonlijke tekortkomingen die ze opzochten met wakende snel rondgaande oogen om ze gretig te bevitten. Zij zagen niet, in hun eigen huis, de onuitgesproken innigheid tusschen hun kinderen, háar toewijding, dag aan dag, aan den verlamden broer, haar ijverig naspeuren, haar blij alles doen van wat hem een klein genoegen gaf, haar met onbezweken geduld moed inspreken als hij knorrig en lusteloos was, dagen achtereen. Haar ouders wisten alleen van haar kleine uiterlijke bewegingen. Ze zagen op als zij in de kamer kwam, en vitten op haar manier van loopen, op de bleekheid van haar gezicht, de triestheid van haar oogblik — een jonge meid moest gezond en vroolijk zijn. Zij volgden haar gang na, en dan als zij maar iets laakbaars hadden ontdekt, kwamen de misprijzende verwijtende woorden. Anna wist altijd vooruit, dat, wat zij ook vertelde gedaan te hebben, haar ouders steeds wel iets wisten te vinden, dat zij anders had moeten doen.

Koud-zwijgend was zij op reis gegaan, dienzelfdun dag nog — onverschillig voor 't oog, maar innerlijk onder haar gejaagden geforceerd-krachtigen gang naar 't station aldoor in angstige gedachten aan haar ouders. Ze wist hoe zij daar elkaar verwijten zouden zitten doen, met zure misnoegde monden. De een zou den ander de schuld geven dat Anna zoo maar weggegaan was — 't kind deed ook maar net wat ze wou. Nou had jij 't haar dan verboden — jij had het haar toch ook wel kunnen zeggen. Natuurlijk 't is mijn schuld weer. Dan weer tijden lang stug verongelijkt gezwijg.

In den trein had zij zenuwachtig zitten tobben, steeds zich in gedachten verdedigend — zij dacht altijd in trant van verdediging, omdat zij altijd werd aangevallen. Ja, haar hoofd stond nu wel naar hun gezeur, hun eeuwig kinderachtig vallen over kleinigheden — nu moesten zij haar maar eens met rust laten nu ze zoo neergegooid was van verdriet, dat moesten ze dan maar begrijpen. God, dat die menschen je altijd vervolgden, je nog achterna teutten met hun gewauwel als je stikte in je ellende. Wim was dood, haar broer — de eenige die van haar hield en haar begreep, die een stuk van haarzelf geworden, heelemaal langzamerhand met haar saamgegroeid was — die was haar ontnomen. Menschen en lot, ze voelde ze allemaal even vijandig, juichend als ze haar konden dwarsboomen en treiteren. O, ze had het wel aan zien komen. Voor hemzelf was 't gelukkig, dat hij eindelijk uit zijn lang kwijnend lijden verlost was.

Ze was, walgend van alles, naar 't stille eiland gegaan om rustig te herademen van den slag, zonder dat haar ouders zich met al haar bewegingen bemoeiden en haar rekenschap vroegen van al haar gedachten om daar dadelijk de eigen gedachten als veel voortreffelijker tegenover te stellen. Nu was zij vlak bij de duinen, dor-blond van droge helm — 't zandpad in, zoo, dan zou ze wel gauw bij de Mok wezen. Ze haalde dieper adem toen ze, met moeite, door 't mulle zand omhoogklom. Zoo voelde je je krachtig, frisch, gezond, dan viel al dat kleingeestige leven van je af. Ze stond stil boven op den rug, zag links van zich, ver af, de onopgesmukte, haastig neergezette keeten van de werklui aan den Prins Hendrikdijk, smakeloos en leelijk — en hier en daar onder de duinen slordige armoedige huisjes. Die banale menschenwoningen stoorden in 't landschap. Met een huivering van afkeer wendde zij zich om: nee, nu geen menschen zien — alleen de verlaten uitgestrekte natuur.

Daar lag de Mok. Droog weer, modderigbruin, je besefte onder 't kort-stoppelig groeisel 't drassig-stilstaand water, neerzuigend met borrelend geluid den voet van wie erin stapte. Anna daalde 't lage duintje af, stond nu op den rand van de Mok, op zandgrond nog.

Ze bevond zich zoowat halfweg den inham. Haar blik zwierf er overheen om de heele omgeving tot één sensatie van ruimte te omvatten: daar zag ze, hinderlijk, links van zich, in een rij op geregelde afstanden, platte stellages van planken, lage breede tafeltjes waar je met een trapje opklom. Zelfs daar nog, in de Mok, het hout, het platte, leelijke, storende, door overal doorgedrongen menschen smakeloos-vierkant neergezet. Anna liep den anderen kant uit, tot waar de duinen den inham omsloten. Hier was de grond ruig van dorre helm en korte biezen, kleurloos nog van droogte en winterkou, alles dooreengegroeid tot een ordelooze woestheid. Door 't heele drassige grondstuk liepen riggels vaster lichtkleuriger duinzand waar Anna voorzichtig aan voelde met haar voet. Ja 't ging, je zakte wel een beetje in maar je kon best oversteken.

Nu stond ze middenin de vochtige duinpan, tusschen de twee lage ruggen. Heel breed, heel woest, lag om haar de somber-vochtig-bruine vlakte, met plekken en strepen lichter duinzand, ordeloos met de dorre helm begroeid Om de groote breedte heengewelfd de gelige dorre duinen, laag, met helm, enkel winter-kleurlooze helm. De lucht erboven dik-grijs, onbewogen, zonder verwachting te geven van regen of doorbreken van zon. Geen groen weiland, geen huizen, geen pratende menschen, alleen die vóór haar streng afgesloten vlakte — onverbiddelijk hielden de duinen de wereld weg. Anna stak nog verder over, ging nu zitten op den zandrand tegen den duinvoet, om diep-ademend te genieten van die ongestoord-stille rust, die ernstige verlatenheid. Hè! hier merkte je niets van 't kleinzielig menschgedoe, hier waren hun haat, hun stekelige vinnigheden, hun genot in 't uitvinden van nieuw getreiter ver weg. Het werd heel ernstig en rustig in haar — hier was zij alleen met God. Ja God was toch wel tevreden over haar — God kende het mooie, het groote in haar, en keurde het goed. Dat rustig-troostende gevoel had zij dikwijls gehad — hoe had zij 't anders kunnen uithouden bij 't eeuwig gevit van haar ouders, hun zucht om de huisgenooten tegen wie men alles kon zeggen af te breken, in den waan dat dan eerst hun eigen voortreffelijkheid uit zou komen als een ander werd vernederd, gefnuikt, alles in hem afgekeurd.

Verzonken in zichzelf, niet voelend haar lichaam, niet achtend de dingen om haar heen, trachtte zij God te denken heel dicht bij haar, persoonlijk — vertroostend, bemoedigend. En toen ineens overstelpte haar een wilde smart, een hartstochtelijk verlangen naar éens, éen keer in haar leven, éen mensch die sterker was dan zij, ouder, hoogstaand en evenwichtig, die rustig haar levensklacht zou aanhooren als ze die uitstortte in geheele overgave, uren achtereen, die het ernstig en ontroerd zou mededragen en dan dagen lang in volkomen belangstelling zou peinzen hoe hij haar zou helpen — iemand die haar geheel kende en zich alleen zou afvragen: wat is dienstig voor haar?

Toen zij nog een kind was had zij gelezen, en men had het haar voorgepreekt als een verplichting: stort bij je ouders je hart uit, verberg hun niets, geen beter troost dan van moeders lippen. Het is slecht van een kind om zijn ouders niet in alles te vertrouwen.

Haar ouders! — die als zij zagen dat zij spreken wou al gereed stonden om de gedachte die zij uiten ging belachelijk te maken!

Zij hadden, toen zij een jong schuchter kind was, sidderend voor hun boosheid, met de taaie volharding en geestkracht om een ander ongelukkig te maken telkens allen omgang met vriendinnen voor haar afgesneden. Op ieder meisje hadden zij wat aan te merken, of op haar familie, uit zucht tot tegenwerking van alles waarin hun kinderen plezier hadden. Anna sprak niet anders dan een paar zeurkennissen van hen, menschen verstard en verstijfd in verouderde conventies en altijd leuterend over die conventies, zonder iets persoonlijks of eenig gevoel. Ook zij speurden evenals de ouders het onderdrukte meisje na met waakzame blikken, uitten soms op goedig-genadigen toon kleine berispingen met woordjes als: ja kind, van zoo'n oud mensch als ik kan je nog veel leeren, en zoo meer.

Anna was jong, en met intens plezier kenden zij zich daarom het recht toe om haar terecht te wijzen — dit was voor hen de

eenige verplichting van ouderen tegenover jongeren.

Anna stond op. Een broeïige benauwende angst kneep haar keel dicht, haar adem ging sneller, bang keek ze om zich heen. Ze zag voor zich haar ouders en al die andere menschen, naar elkaar toegebogen met vinnigen oogblik en gesticuleerende handen, zitten afgeven op alles wat er aan haar mankeerde — altijd gretig nieuwe tekortkomingen opdelvend. Voor hen allen bestond zij slechts als een voorwerp om te kwellen met hun giftig venijn dat naar de oppervlakte schoot zoodra zij haar zagen. En opeens holde zij den duinrug op, en weer af in een klein kommetje, enkel wit zand tusschen hellingen van wit zand — bovenop een magere helmring. Daar, in elkaar gekrompen, neergeworpen, bleef zij zitten. Want het was haar geweest of al de hatende menschen van alle kanten waren verschenen op de duinruggen, en elkander met een juichkreet op haar gewezen hadden en naar haar waren toegehold. Het was haar of haar sombere jeugd als één groote grauwe lichtonderscheppende wolk in razende vaart over 't landschap heen naar haar was komen toedrijven, haar bedreigend als een snel-aangroeiend dier met al breeder vleugels.

Nu zat zij stil in 't zandkuiltje, en kreunde. Nergens, geen oogenblik, kon zij ook die voorstelling van zich afzetten, van de menschen die al haar bewegingen nagingen, gereed den mond te openen tot scherp verwijt, alleen om haar te verwijten.

Zij wierp zich achterover, en keek naar de grijze lucht. Nu zag zij de ernstige grauwe wolkenlaag, alleen de grauwe wolkenlaag, anders niet, vijf, tien minuten, een kwartier. Om haar heen geritsel van de helm — alle bewegingen dadelijk ingehouden, als ademloos-bang om haar te storen. Ze bedaarde, de woelende verwarrende angststorm in haar ging liggen — de wereld werd wijder, veiliger om haar heen — en een rustgevende gedachte kwam in haar op, waarin ze zich gaarne verder verdiepte.

Waarom zou ze terugkeeren? Ze lag hier nu zoo rustig — in arren moede had ze afscheid genomen van de altijd weer zeurende menschen en was heengegaan. Ze had, trouw en onbezweken, haar broer opgepast tot hij in haar armen stierf. Nu had ze niets meer te doen. Als ze nu hier, in die onverbroken eenzaamheid, haar leven teruggaf aan God, tot God zeide: hier ben ik, ik heb de taak afgewerkt die Gij mij gegeven hadt, nu zijn mijn handen leeg, ik kan voldaan gaan rusten.

Ja, nu was haar leven zoo mooi afgesloten. Verder gaan? waarom? Ze had er den moed niet toe. Al haar geestkracht had zij altijd moeten putten uit zichzelf, voor zich en haar broer. Hem had zij moeten aansporen om zich boven zijn omgeving te verheffen als hij in prikkelbaarheid van zieke eindeloos klaagde over een norschen snauw, een hatelijk woord. Met altijd nieuw geschepten moed had zij hem opgemonterd met een vroolijk gezicht en een blijmoedig woord. Trouwens, zij zelf was gelukkig als zij maar weer rustig bij hem zat en 't altijddurend gekibbel van haar ouders niet aanhoorde. Ze had hem gezegd, dat hij alleen maar moest denken aan wat er prettig was in zijn leven, haar bijzijn, hun rustig zitten bij elkaar, de vertrouwelijke gesprekken die zij hielden, de mooie boeken die zij hem voorlas. Niet altijd denken aan het onaangename — dan ging daaraan al je geestkracht verloren. En zijzelf had dan ook een leven geleid hoog boven 't kleingeestig geknies van haar ouders, zoo hoog dat die er niets van vermoedden. Ze had zoodra ze eenigszins kon, het andere van zich afgeschud en slechts gedacht aan de warme liefde voor haar broer die haar noodig had en voor wien op de heele wereld slechts zij bestond. Geen liefde vindend bij de ouders, met geweld afgesloten van vrienden en vriendinnen, hadden de kinderen elkaar gezocht — heel vroeg al, met de armen om elkanders middel bang in een hoekje, waar de kijfstemmen van de ouders hen niet konden bereiken.

Maar nu had het geen zin meer dat zij zich hardde, met stalen gezicht, tegen de nijdige telkens te verwachten aanvallen van haar vader en moeder en hun kennissen. Nu zou haar heele leven zijn één onvruchtbare strijd tegen iets negatiefs. Als zij met heel veel moeite kalmte en gelatenheid gewonnen had, dan zou er niets moois zijn om van te

genieten — niemand om wel te doen met die moeilijk verkregen rust. En ook was nu haar kracht verminderd — dadelijk had ze zich voelen inzinken toen Wim dood was. Nu tobde ze aldoor, geërgerd, over haar ouders, nu ze hem niet had om troostvol haar gedachten op te vestigen, onderwijl niet luisterend naar hen.

't Ouderlijk juk van zich afschudden en de wereld ingaan, andere menschen zoeken? Ze sidderde. Ze zag zich onder vreemden, bang draaiend op haar stoel, bewust van haar stotterende verlegenheid. Want overal hoorde ze in gedachten den afkeurenden toon van haar ouders, ze voelde den koelen nijdig-vorschenden blik van hun oogen achter de brilleglazen. In winkels, aan het station, in het hotel, voelde zij in de menschen spot en minachting, dadelijk zich uitend als de deur achter haar was dichtgevallen. Hier, in de plechtig-eenzame duinen, was immers zelfs de vrees voor menschen haar gevolgd. Hoe zou zij dan ooit onder hen kunnen verkeeren, vrij, onbevangen, als ze zich altijd zenuwachtig zou verbeelden dat zij haar minachtten en klaar stonden om haar uit de hoogte af te snauwen. Haar jeugd had te zwaar op haar gedrukt. Misschien, als zij een paar jaar geleden, dadelijk bij haar meerderjarigheid, er uit was geloopen, uit dat gehate, doodende huis.... Maar toen kon zij niet, om Wim. Ze kon hem immers niet alleen laten, bij hen — dien armen jongen, van wien zij zooveel hield — ze mocht er niet aan denken dat hij daar zoo eenzaam liggen zou. Lichamelijk kon zij hem immers niet eens aan hen toe vertrouwen. Alleen om alles maar tegen te spreken wat hun kinderen zeiden hadden zij 't onzin, inbeelding genoemd als hij klaagde over pijn en lusteloosheid, maanden te voren al. Ja, van al die kuurtjes konden ze geen notitie nemen. Tot het eindelijk te laat was om nog iets aan zijn kwaal te verhelpen en hij verlamd moest liggen, jaren lang, stervend eindelijk door hun schuld, door hun misdadige onverschilligheid en sarrende tegenwerking waarover ze geen minuut berouw gevoelden — zij kibbelden maar door, over de gordijnen en de stoelen en het eten....

Anna sprong op, klom nu boven op 't witte duintje, met snelle driftige passen. God, overal die ergernis, dat wrokkend tobben over die schreeuwende ongerechtigheid. Als een tijdlang haar gedachten ledig waren ging 't weer woelen en werken in haar van opstand tegen zooveel platte, onbeschaamde harteloosheid.

Ze stond daar. Bovenop den rug van een smalle rij kleine lage witte duinen — in de verte een streep zee, den Helder als een donkerder nevel aan den horizon, boven haar de grijze lucht. Nu hoorde ze ook een leeuwerik opschetteren: een rij kleine klankstootjes, hoog en juichend Ze zag rond en trachtte 't heele landschap in zich op te nemen, in een plechtige hooge stemming te raken — al dat kleine was nu immers ver weg Maar als een vuile drassige grond onder in een vijver voelde ze in haar gemoed bezonken de bittere wrok, de taai-levende herinnering aan haar zwarte jeugd. Hier, in de verlatenheid, zoo buiten 't bereik van menschen, was ze haar gevolgd, als een triest-zware keten die zij altijd moest meeslepen. Waar zij zat zou zij eraan denken, alleen, of afgetrokken onder 't gepraat van menschen. Altijd zou zij vervallen in somber gepeins: zulke menschen waren er. Zooveel vinnigheid, zooveel haat, zooveel lust om te kwellen bestonden.

O God zij was zoo moe, zij was zoo doodmoe van 't eeuwig gesar, van 't altijd vervolgd, opgejaagd worden. Waarom zou zij nu onder de menschen terugkeeren? Zij had, hijgend en soms bijna bezwijkend onderweg, haar armen broer vergezeld tot 't einde toe. Maar nu hij op de veilige rustplaats was aangekomen, waarom zou zij nu, ademloos, uitgeput, weer opstaan en alleen verder strompelen?

Hè ja, het was zoo'n rustige gedachte, die van hier te blijven en niet meer door de duinen terug te gaan, naar menschen die haar toch maar even onverschillig aanzagen en dan weer aan hun werk gingen. Niet meer, zonder dat het toch iemand kon schelen, de sleur opnemen van 't laag-bij-de-grondsche leven van alle dag, voortsleepend haar bestaan.

Hier was ze nu rustig, alleen. Waar zou

ergens dat drijfzand zijn? Het was als een even-verheffend heroïsch idee om daar weg te zinken, heel langzamerhand — tot het middel, dan tot de schouders — de wereld geleidelijk heel anders bezien, de duinen hoe langer hoe meer zich verheffend boven haar — vreemd zou dat zijn.

Eerst zou de logementhouder zich erover verbazen dat zij haar fiets niet kwam halen. Den volgenden dag zou hij iemand met de fiets naar den Burg sturen, denkend dat zij misschien langs een anderen weg daarheen was gewandeld. — Nee, zoo zou 't niet gaan. Ze zouden in 't hôtel Texel 's avonds ongerust worden, en gaan informeeren welken kant zij uitgereden was. Een paar kinderen zouden zeggen: 't Hoornderend op, en een paar vrouwen zouden er bij komen en 't bevestigen. Den heelen nacht zou de hotelhouder op blijven, opschrikkend bij ieder geluid: daar is ze! — telkens weer teleurstelling. 's Morgens heel vroeg zou hij zelf naar den Hoorn fietsen, en informeeren aan 't logement. Ja er was een juffrouw geweest, en ze had haar fiets hier gestald: ze wou naar de Mok. De logementhouder had zich gisteren ook al ongerust gemaakt en eens uitgekeken. Dus ze was ook niet aan den Burg gekomen? Dan zouden de twee mannen elkaar aanzien met angst op het gezicht: als ze daar maar niet verdronken was, of in het drijfzand geraakt! Ze zouden er dadelijk op uitgaan, met een paar opgeschoten jongens: een ladder bij zich voor 't geval dat ze er haar nog uit konden halen. En onderweg zouden ze elkaar allerlei griezelige verhalen loopen doen over menschen die er ook ingezakt waren en er met moeite uitgetrokken.

Dan zouden ze aan het strand komen. Ze zouden alle verdachte plekken afloopen — ja maar zij, Anna, wist niet eens waar de verdachte plekken waren. Ze stak met energie dwars de rij witte duinen door. Nu stond ze aan den buitenkant, aan den voet.

Voor haar strand, een eindeloosheid van strand, vochtige plekken tusschen stuivende zandriggels en miniatuurduintjes: geel en wit, geel en wit, een eindelooze deining van geel en wit, tot aan den horizon waarachter men hier in de laagte de glinsterende zeestreep niet meer zag.

Nu liet ze zich neerzinken in 't duinzand, vlak op de grens van 't breede strand. Haar oogen gingen rond in de wijdte: gretig nam ze de wijdte in zich op. Daar op een heelen afstand recht voor haar, een vast punt, zwart — wat was dat? O ja daar had je 't, dat zou dat kaapje op de Onrust zijn dat ook op 't kaartje stond. Ze ontvouwde het, zocht er naar — ja; dan was ze nu hier. Zou je daar heen kunnen wandelen? Zou ze 't eens probeeren? Straks misschien, nu zat ze even rustig. Maar als de vloed opkwam terwijl ze er was dan kon ze er misschien niet vandaan — ze lachte even, herinnerend: o ja, maar daar was 't haar immers juist om te doen.

Ze begon weer voort te denken. Ja ze moest den moed dan maar hebben: zoeken naar dat drijfzand, of verder gaan, al verder 't strand over — en dan, als de vloed opkwam, zich er in werpen, onder de golven. Iedereen zou 't voor een ongeluk houden — of toch, misschien, omdat haar broer pas gestorven was.... Hier op Texel zouden de menschen nieuwsgierig even in groepjes erover staan praten, en dan weer aan hun werk gaan, en 't vroolijk uitschateren om een mop. Niemand wist van al den verborgen ellendig-makenden jammer in haar leven, elken dag maar weer opnieuw — en al wisten ze 't, dan zou 't hun nog niets kunnen schelen — ze zouden even opzien: „och, zoo, wat akelig hé?" en hun sleurbestaan voortleven, dag op dag.

Haar ouders! Zouden die 't vermoeden, zich angstig kwellen, zou misschien hun geweten opschrikken en zouden ze zich één minuut gaan afvragen of 't allemaal niet hun schuld was, of zij ook hun kind ongelukkig hadden gemaakt, of 't niet had kunnen voorkomen worden als zij maar een beetje vriendelijker waren geweest? Zouden zij met een schok terugdeinzen voor al het lijden dat hun daar ineens als met een bliksemstraal was geopenbaard?

Ze was geneigd om het even te gelooven. 't Leek zoo waarschijnlijk, dat zóó'n catastrophe de menschen eindelijk zou wakker maken. Maar 't besef van de onmogelijkheid móest zich aan haar opdringen, 't idee alleen dat haar ouders zich zouden verplaatsen in een

ander, nadenken, zich zelf wroegende verwijten doen! Ze zouden elkánder verwijten, dat was mogelijk — met heesche schimpstemmen, ademloos zwijgend dan weer na 't snauwend geschreeuw. Of op haar zouden ze zitten hakken, over 't graf heen nog, godbetert! Welnee, zelfs dat niet, ze zouden wel dadelijk hun geweten 't zwijgen opleggen met aan te nemen dat het een ongeluk was!

Anna sprong weer op, boos op zich zelf. Kon zij 't dan nooit van zich afzetten, moest zij altijd maar tobben over dat huiselijk leed! Nu wóu zij eens genieten van de stilte hier, van de wijde bedarende rust, en dan, als alles in haar kalm was gaan liggen, als zij al die nietigheden ver weg zag als iets waar zij nu mee had afgedaan, als zij heel rustig glimlachte om de kleinzielig-nijdige menschen die haar nu niet meer konden bereiken, dan zou zij vertrouwend, heelemaal kalm en vastbesloten, haar leven teruggeven aan God.

Ze ging, met gelijkmatige stappen, het breede strand op. Ze trad langzaam, moeilijk; zwaar zakten haar voeten in 't zand, soms ging 't even lichter, vlugger, als er wit duinzand lag op iets steviger grond. Haar lichaam kwam in rythmische beweging, haar adem ging diep: in haar tintelden op kleine vonkjes van voldanen triomf. Ze lachte stil: trotscher hief ze het hoofd, staarde voor zich in de verlatenheid. Niets dan zand, tot aan den horizon zand: het trok haar al verder, al verder. Ze liep door, statig door, in regelmatig-vluggen, krachtig-zwaren tred. Ze ging iets gebogen, ze zou er wel komen — al maar door, al maar door — tot aan 't eind van de verlatenheid, tot aan de grens van 't strand.

Ze dacht niet meer aan zelfmoord. Ze dacht niet aan terugkeeren, de wereld lag daar achter de duinen, was nu heelemaal weg, klein en nietig. Ze voelde zich zoo krachtig, zoo hoog opgetild, ze had wel kunnen jubelen — de prikkelende zeelucht ging als een scheut nieuw bloed door haar lichaam, alle dufheid en bedomptheid vielen weg. Daar lagen al haar misères, weggepakt: niets had zij er meer mee te maken — een rustpoos was haar gegund, een neutraal stuk grond tusschen het verleden en de toekomst waar zij even kon stilstaan en diep ademhalen en onaangedaan rondzien als een hoog boven de wereld. Anna voelde dat haar gezicht zich ontspande, en wist een blijde glimlach om haar mond. Haar tred werd lichter, vlugger, even jagend bijna van snelheid.

Toen liet ze zich, plomp, neervallen op het strand. Ze kon immers net doen wat ze wou, ze hoefde nergens heen en ze hoefde niet meer terug, ze had een oceaan van tijd voor zich — heerlijk van haar afgevallen waren alle banden. Maar, toen ze daar zat, was de verlatenheid niet zoo grootsch, zoo wijd — drukkender was al dat gele zand om haar heen, nauwer leek de zwijgende grijze koepel van wolken-lucht. Ze stond weer op en ging verder.

De lucht betrok meer. Anna stond even stil, 't hoofd luister-schuin, of zij een regendroppel voelde. En trok een heel ernstige donkerte over het strand dat kleurloozer leek nu, meer één van tint met de somber-grauwe lucht. Anna ging verder. De grond was heel zwaar hier, en 't was of iets vóor haar haar tegenwerkte, iets dat drukte tegen haar borst.

Ze stond even stil, want haar adem ging hijgend, onregelmatiger nu. Ziezoo. Nu, het lichaam schuiner gebogen, werkte zij weer verder. Ze schoot niet op. Tenminste, terwijl zij maar door liep, zag zij altijd dezelfde eindeloosheid strand voor zich — geen zee aan 't eind, niet vlug even over te steken. Het was of nieuwe breedten zand zich ontrolden, of er geen eind aan kwam. Ze zag om naar de duinrij. Ze schrok van de kleine afstand — o maar ze was ook niet recht van de duinen af geloopen, ze was te veel schuin gegaan.

Ze veranderde nu van richting. Opschieten wou ze: flink recht oversteken tot daar aan 't eind. Korzelig werd ze: de afstand kromp maar niet in, ze werkte tegen 't lange end op, met schuin-gebogen lichaam en haastig weer optrekken van voeten uit 't zware zand. Schrompelig-klein leek haar lijf in de eindeloosheid wijd om haar heen, jachtig-wriemelend haar voetstappen als van een onnoozel vliegje dat met lachwekkend-warrelend pootbeweeg gauw tracht te klimmen tegen een hoogen berg.

Weer stond ze stil. Nu waren de duinen toch veel verder achter haar, nu zag ze in de verte voor zich toch duidelijk iets als zee. Een paar keer diep ademhalen: zoo, en nu

geregeld, met frisschen moed, verder, regelmatig doorstappen maar. Ze schoot flink op, achter haar lag nu, ver-weg verdwijnend, een slingerende ijle voetstap-lijn. Anna zag er even naar om, kon de streep niet volgen tot in 't begin. Met een ruk wendde ze 't hoofd, even beangstigd, niet wetend waarom.

Verder ging ze weer. Nu begon ze er heelemaal aan te wennen: ze voelde geen moeheid, werd licht en frisch in het hoofd. Zoo kon ze altijd wel doorloopen — ze zou eigenlijk niet weten wanneer ze zou willen ophouden. Nog maar een heelen tijd zoo over het strand — heerlijk was het. De grond was hier ook harder. Hè, wat kon je dat lang volhouden, zoo vrij — zalig alleen, al maar die oneindigheid rondom je, dat ernstig-stemmende gele zand — geen onderbrekende zwarte plekjes van kleinzielige menschen; overal rondom de wijde geluidlooze eentonigheid, zich verder strekkend, al maar verder. Wat had ze een licht gevoel in haar hoofd: het leek wel of ze dronken was, zoo prikkelend. Er kwam gewiebel voor haar oogen, springig-dwarrelend gedans van lichte puntjes: de lucht leek ijler, de wolkenvacht minder dik, een wit-doorschijnende sluier voor 't nog zorvuldig verborgen blauw. Alles om haar heen was zoo raar, zoo ragfijn, zoo dun, 't leek of het draaide rondom, in een heel wijden cirkel, dan weer nauwer om haar heen, dan weer terug.

Ze stond pal stil. Even de hand voor de oogen — nu, in 't besloten zijn in zich, voelde ze een suizend-duizelig gevoel door haar lichaam — maar 't ging al weer over: hè, dat zwarte, dat een oogenblik niks zien, dat deed je goed. Ziezoo, nu was ze wat bekomen, nu maar weer verder, ze moest het eind halen.

Ze liep voort. Gedachten in haar bleven klein, stumperig — ze doemden even op en zonken dan weer weg, tot zij niets meer dacht, voort ging maar. Haar hoofd liep leeg, 't stond heel licht en draaierig op haar schouders. Hè nu moest ze er toch eindelijk zijn, eindelijk eens een rustpunt hebben — daar voor haar lag zand, aldoor maar zand — schoot ze nou niks op — 't werd toch wel vervelend als je zoo lang over 't strand liep en niks zag, geen huis, geen boom, geen mensch.... Nu moest hier één ding middenin zijn dat de eentonigheid verbrak. Ze stelde zich een mensch voor, een zwart bewegend puntje: de gedachte gaf haar verademing, een blij-oplevend gevoel van verlangen. Ze stond dadelijk stil om er naar te zoeken, wendde zich om naar alle kanten, turend al de verten in met lang-vorschenden blik. Nee, nergens iemand — alles onafgebroken doodsch strand, triestig, eindeloos.

Ze ging verder, maar zonder lust, zonder moed, omdat zij het zich had opgelegd als een plicht, die haar nu dwong loom voort te gaan van stap tot stap. Leeg en misselijk werd ze, als zeeziek, aldoor lichter en duizeliger in 't hoofd.

Nee, ze ging niet verder, ze liep maar niet door tot de zee. O wat werd je daar moe van, altijd door dat zware zand — en die prikkelende zeelucht, die maakte je zoo licht in hoofd. Nu maar oversteken: gauw over 't strand heen naar de duinen — zoo, regelrecht er op af. Haar beenen repten zich om gauw dat kleine eindje af te leggen, schuin voorover ging haar lichaam: snel trok 't de gejaagde voeten mee, die haar haast en verlangen niet bij konden houden. Naar de duinen! — was ze daar nu maar — wat schoot ze weinig op, ze leek wel niets dichterbij gekomen.

Liep ze wel goed — ging ze er wel recht op af? Pal stond ze: angstig zag ze om zich, naar haar voetstappen. Daar, zoo ging de streep — ja, maar dat was ook bijna evenwijdig met de duinen: nee, zoo kwam ze niet verder. O God, maar hoe moest ze dan — ze kon hier geen richting onderscheiden. Daar had-je de duinen; vast en strak trachtte ze al haar kijken er op te concentreeren, er zich kalm rekenschap van te geven — zoo, als ze nu een beetje meer rechts hield, dan moest ze er immers komen. Vooruit maar weer.

Ze sjokte voort. Altijd die leege draaierigheid in haar hoofd, dat misselijk gevoel in haar keel. Haar hart klopte benauwend. Eventjes rusten, kalmeeren. Ze viel neer, heel laag, plat op 't zachte vochtige zand. Geen stevige boomstam, geen heuveltje van

mos, geen kleine steen zelfs — geen enkele vaste verhevenheid die haar een hardere zitplaats gaf — één rustpuntje in dat eindeloos-saai ineenvloeiend geel en wit van zand, geel en wit, geel en wit, alles gelijk en vlak, gelijk en vlak, duizelingwekkend, tot aan den horizon. Zoo rustte ze niet uit, 't was zoo leeg, ze kon nergens tegen steunen. Op sprong ze weer. Gejaagd zwierven haar oogen, om palen: daar stond er een — twee, nog een — daar in de verte nog een. Ze waren klein, laag, dun, zoo ver weg dat je hun zwarte kleur niet onderscheidde — nietig werden ze opgenomen in de groote wijdte, éentintig ermee, nauwelijks opgemerkt. Anna vond er geen rust bij — en ze stelde zich voor een groot, zwart, stevig gebouw, hoog-opgaand, weldadig-rustgevend in zijn breed-kalm staan op het leege strand. Eén huis, nog meer huizen... Gauw maar terug, recht naar de duinen voor haar — o god, wat was dat strand breed.

Ze staarde naar de duinrij: maar ook die duinen waren laag, geel, dor — en verweg, nog zoo'n leege breedte strand ertusschen. Haar hart bonsde, haar adem ging kort en zwoegend in benauwdheid, ze wist dat haar oogen schuw en angstig moesten kijken, schichtig zag ze telkens om zich heen. Er was een zwijgende dreiging in de eenzaamheid die haar voortjoeg — gauw, gauw, ze wou dat ze nou maar gauw in de duinen was — niet rusten meer, nou maar aldoor recht doorloopen, in één strakke lijn naar de duinrij, eerst moest ze daar wezen waar ze kon zitten in een kalmeerende beperkte ruimte, met de duinhellingen om haar heen, daar even rustig tot bedaren komen — hè ja. De duinen... nee, daar zag je ook geen mensch, geen huis: niets donker, rustig, afgepast. Weer stelde ze zich een huis voor, nog een ernaast, nooit huizen genoeg: in een heele straat wou ze zijn, met huizenrijen aan allebei de kanten, en dan ombuigend zoodat je op de hoeken weer huizen zag, en zij er binnenin, veilig wegschuilend tusschen de huismuren die de uitgestrekte dorre verlatenheid ver van haar afhielden. Kleine kinderen moesten spelen op straat, in knusse groepjes, moeders stonden in de deuren, en menschen wist je in de huizen, om 't theelicht. Nee, ze moesten allemaal buiten komen, zij moest daar niet onhandig alleen dolen, hoog uitstekend boven de kleine kinderen dat haar lange gestalte hun aandacht trok. Allemaal, in troepen, stormden de menschen de huisdeuren uit, Anna zag ze, in al grooter wordende drommen: ze waren in Zondagsgewaad, en lachten allen, en de zon scheen boven hen. De stroom hield niet op, er kwamen al meer uit de huizen, en allen lachten en schaterden ze door elkaar, al luider.

Met een schok van schrik stond Anna stil. Ze wou dien menschenstroom in haar gedachten stuiten, kalm om zich heen zien: zoo, daar had je het wijde strand, overal rond — hè, wat leeg toch, duizelig werd ze weer — en daar voor haar de duinen; nu maar strak naar de duinen kijken, zoo; zij dwong zich om den menschenstroom niet meer te zien, stelde zich met geweld voor hoe de deuren, krachtig en energiek, gesloten werden tegen den vloed van binnenshuis. Nu verspreidden zich de menschen; ze zag de straat leeg, dat bedaarde haar. Nu wou ze ook de straat niet meer zien, trachtte de huizen weg te vegen uit haar voorstelling, keek naar de duinen en de lucht. De huizen vervaagden, waren weg nu, ze zag de duinen, de lucht, het strand, was zich weer, heelemaal reëel, bewust waar zij was.

Ze kon nu toch merken dat zij was opgeschoten. Moedig op weg: maar weer flink doorstappen wel, maar geregeld, kalm, zich een beetje inhouden. Maar langzamerhand werd ze weer gejaagder, haar adem hijgde, haar voeten repten zich rusteloos. Opeens sloeg ze in draf, de lange meisjesgestalte holde over 't strand, krom, onbevallig; onbewust roeide zij met de armen, de voeten sloegen tegen de rokken die zwierden om de spichtige beenen. Zwaar zoog het zand, ze kon het maar een heel klein eindje volhouden. Toen ze weer kalm liep bonsden haar beide slapen na, haar hartklop kwam maar heel langzaam tot bedaren. Ze kon haast niet meer. Kwam ze er nog maar, kwam ze er in godsnaam nog maar — ze sleepte haar beenen voort naar de duinen: dan die doorsteken, maar ze waren ook geel en dor — gauw er doorheen naar de

weilanden erachter, frisch nieuw-oplevend groen — daar liepen de schapen en de lammetjes, en kwamen er blij-blatend op elkander af. Bewegende dieren: ze zochten elkander met energie, de lammetjes woest hollend, de schapen de koppen omhoog. Ze zag die witte beesten op het groene veld — hel-wit op felgroen: ze zag ze aldoor naar elkaar loopen, getrokken als met magnetische kracht, al maar naar elkaar, van twee lijnrecht tegenovergestelde richtingen, uit de eene richting al maar schapen, uit de andere troepen van hollende lammetjes.

Weer opende ze de oogen wijd, nam alles om zich heen in haar op, zand, zand... ze kon niet stilstaan, ze moest voort, ze kwam haast niet verder meer, zoo moe, zoo raar, zoo duizelig was ze — maar ze werd naar de duinen toegetrokken. Even hollen weer — zoo nu was ze er heel dicht bij — nu dat laatste eindje kalm loopen. Onder haar geregelden tred, met de duinen zoo dicht bij haar, klaarde 't in haar op, begon ze bedaarder te bedenken: zoû ze nu naar Den Hoorn gaan, gewoon naar Den Burg fietsen, dan in 't hotel komen — en al die menschen zagen haar aan met nuchtere gezichten, niemand zou ze iets kunnen vertellen van haar gloeiende opwinding, haar vreemde gewaarwordingen. Een kennis van haar nu, een mensch die haar ontving en starende in verbazing naar haar luisterde... Weer dook een visioen voor haar op, gauwer nog — ineens zag ze het heel duidelijk, en doodsbang voelde ze dat haar weerstand heel nietig was geworden, want dadelijk sleepte het haar mee. Ze zag het inwendige van het boerenhuisje aan 't eind van den Prins Hendrik polder waar zij twee dagen geleden was geweest; nu zag zij de kamer schemerdonker, mannengestalten op stoelen langs den wand en in de hoeken, met lange, over elkaar geslagen beenen, traag-bewegend soms even de armen tot aansteken of verplaatsen van de pijp. Loom-vermoeid verhief zich, zoo weinig mogelijk, van een voor een het lichaam van den stoel, rekte zich de arm om de boterhammen te grijpen die moeder aanreikte. De dikke vrouw sprak tegen elk een vriendelijk woord als zij bedrijvig aangaf en meteen weer door-sneed: een kort, onbeteekenend woord, maar met toon van innigheid: rustig-zeker wist ieder in haar de zorg voor haar gezin, haar gedachten altijd bij hen, van den morgen tot den avond, in opgewekt hard werken. Nu zaten ze allemaal brood te eten en koffie te drinken — Anna hoorde, met lange tusschenpoozen, hun trage loome opmerkingen over 't werk van dien dag; de lammetjes die van daag geboren waren, die men de volgende dagen verwachtte — in de verte de vermoedelijke prijs op de markt. En bij alles wat ieder van hen zei wist hij den heelen zelfden gang van gedachten in de anderen, hij wist dat allen met belangstelling luisterden. Al duidelijker zag Anna dat donkere vierkante kamertje, de zwarte gestalten, de bewegende handen; ze hoorde de lijzige zangerige stemgeluiden, al maar gelijkmatig doorkabbelend — 't werd tot gesuis in haar ooren. 't Visioen trok haar voort terwijl haar voeten waadden door 't vochtige zand: de dorre droge duinen, de heele barre omgeving merkte zij niet meer. Ze dacht zichzelf nu tusschen die menschen: aller blikken waren recht gevestigd op haar, allemaal vroegen ze met belangstelling waar ze geweest was, en luisterden zwijgend, de gedachten nu slechts van haar vervuld. Ze vonden 't allen heel belangrijk wat zij vertelde, zeiden vriendelijke raadgevingen — wat de een zei bracht den ander weer tot een opmerking, een verhaal van een ander feit — en dan spraken ze er verder over onder elkander.

Ineens schrok ze op. Ze stond vlak voor de duinen, en de wilde verlatenheid overstelpte haar: 't was of een beest haar naar de keel sprong, een schrik, een walg kneep haar adem af. Ze rende het duin op, met beklemde borst — daar, boven op den rug, zag zij tegen haar wil nog even het breede strand; de zee rechts voor haar — dan merkte zij Den Helder, nevelig, ver weg, masten van schepen ervoor. Ze bedaarde al wat. Nu draaide ze zich langzaam om, zoekend-speurend naar zwarte huis-blokjes; daar lagen de keeten, links een paar armoedige duinwoningen, verstrooid. Wat waren 't er weinig, en wat lagen ze eenzaam, ver van elkander. Ze waren slordig, verwaarloosd, kleurloos als het vale duin.

Anna stelde zich den Prins Hendrik polder

voor zooals zij dien eergisteren gezien had toen de zon erboven scheen: veel boerenhuisjes met roode daken, vroolijk in frischgroene weilanden met springende rein-witte lammetjes tusschen kalmere grauwe schapen. En ze ging weer in snelle beweging; ze jachtte de Mok door, die bruin-dreigend haar vluchtend bang maakte als voor spoken. Dan boven over den duinrug naar den Prins Hendrikpolder, naar dat huisje van die menschen die haar nu kenden en haar in blijde verbazing zouden zien binnenkomen, allemaal 't gezicht naar haar toewendend. Naar díen hoogen top nu, dan zou ze 't huisje kunnen zien, en den heelen polder — op adem komen pas daar boven op. Ze stond op den top: neerbuigende helm en dorre doornstruikjes om haar heen — niets zag ze dan de kale duinen, en 't strand rechts. Daar links, op dien heel hoogen top, daar zou zij alles kunnen overzien — ze joeg er heen, hijgend-klimmend: geen rust voor ze boven was. Nu zag ze naast zich weer in de dor-bruine moerasvlakte — met weerzin wendde ze 't oog, speurde naar den groenen polder. Ja ja, ze zag hem nu, over de duinen heen, ernstiger dan eergisteren, door de donkere lucht, maar met fleurige jolige roode huisjes: nu was ze er gauw, nu was ze er gauw. Ze zwoegde voort door 't zand, gunde zich de tijd niet om even diep adem te halen — kort, hijgend maar, net genoeg — voort, voort. Daar, tusschen de menschen, zou zij op een stoel neervallen, en uitblazen, en opgewonden alles vertellen — en ze zouden om haar heen staan en luisteren, en de dikke boerin met haar breede gulle lach zou zorgzaam de mantel van haar afnemen, haar toesprekend met kleine vriendelijke zinnetjes, en ze zou dadelijk bedrijvig een kopje koffie voor haar willen inschenken.

Aan beide kanten klopte haar hoofd — die duinen, er kwam geen eind aan — nu nog die eene, dan zou ze er wel zijn — nu nog een paar lage voor haar. Ze sleepte haar voeten voort — alles gloeide, alles klopte — even stilstaan, uitblazen — nu voelde ze pas hoe moe ze was, haar adem kon niet meer geregeld worden — ze liet zich vallen: zoo, nu op haar gemak languit liggen, en heelemaal bedaren.

Maar ze sprong weer op: 't trok haar voort — eerst er zijn: uitrusten, dat zou ze straks wel doen, tusschen de menschen. Af, op, af, op — goddank nou was het toch het laatste duin. Anna stond even stil, korten tijd, om 't in illusie verwachte ongelooflijke als werkelijk te beseffen.

Ze daalde de laatste steile helling af. Nu liep ze, kalmer, op een groen eind weg — ze zag het strand, de zee niet meer; groene weilanden, slooten, lammetjes. Maar 't was alles te veel verspreid, elk huis apart, en weinig schapen over een groote uitgestrektheid. Een kleine ruimte wilde ze zien: een donker kamertje, veel menschen daarin.

Daar lag het boerenhuisje. Er stond wat groen omheen; aan een lijn bewoog kleurig waschgoed, bol van een beetje wind. Nieuw was het huisje nog; iets vredig-vroolijks gaf het roode dak. Je moest een bruggetje over om er te komen. Anna nam even voorzichtige pasjes, hield zich aan de leuning vast. Toen, snel, liep zij op het huisje toe, wierp de deur open.

De boerin kwam uit een achterkamer. In 't werkpak, pieken uit het haar, een groot grof boezelaar voor. Maar haar gelaat was blozend, vol, in vriendelijke verrassing. Ze herkende Anna dadelijk.

„Wat ben ik blied dat 'k uwe nog es sien, juffrouw — kom uwe d'r maar gerust in, maar uwe mot maar niet op de rommel lette — met de Zaterdag.

Anna, zonder naar haar te hooren, liep haar voorbij de kamer in. Ze viel neer op een stoel, 't suisde in haar ooren, de muren bewogen, haar hart klopte... haar mond hapte naar lucht — ze had nog éen besef: zich vast te houden, dat ze niet viel.

Er kwamen menschen om haar heen: de dochter stond er met een glas water, en ze zag de dikke boerin naar haar toegebogen; ze hoorde de zangerige vriendelijke stem die vroeg of ze 't goed van de juffrouw wat los wou maken. Ze zag de oogen vol belangstelling gericht in de hare — toen viel ze neer, en had één oogenblik rust.

BOEKBESPREKING.

FREDERIK VAN EEDEN, De Nachtbruid, de Gedenkschriften van Vico Muralto, Amsterdam, W. Versluys, 1909.

In de vijfde bundel „Studies" van Frederik van Eeden, voorwoord blz. III—V, leest men:

„Ik kan zonder overdrijving volhouden dat er géén enkele is, geen enkele mijner letterkundige vrienden, dien ik niet billijker heb beoordeeld en edelmoediger behandeld heb dan zij het mij deden. Zij hebben mij wel den waan verleerd dat het goed zou zijn tegenover een vlegel ridderlijkheid te betrachten, of deemoed tegenover den heerschzuchtige. Zij hebben mij wel het noodzakelijke van trots, van eerzucht, van zelfhandhaving bijgebracht, wilde het schoonste niet ten ondergaan, wat ik droeg.

„En dit is het nu, wat de groote verachting voedt, dat men zien moet hoe de menigte als 't ware hunkert naar 't juk der geestelijke heerschappij. Hoe men alles verdraagt, de kleinzieligste ijdelheid, de brutaalste heerschzucht als deze maar voorkomt bij lieden die men eenmaal geleerd heeft te eerbiedigen. Waar ze eenmaal de zweep van felle arrogantie hebben verdragen daar bukken ze voor persoonlijk prestige, en fluisteren elkander eerbiedig lofwoorden na. Ik heb het persoonlijk prestige niet gezocht en nu acht het onbeduidendste dagblad-ploertje zich gerechtigd te bespotten en te bevuilen, waar hij onder 't eenmaal gevestigd gezag eener reputatie, met scheel-oogen naar hooger autoriteit, zou pogen zijn botheid voorzichtiglijk te maskeeren.

„Mijn geheele literaire leven geeft mij één lange reeks van documenten tot staving dezer slaafsheid en oordeels-onzuiverheid. Geen enkele mijner letterkundige landgenooten kan ik noemen, wiens onmacht om zuiver over mijn werk te oordeelen niet voor mij volstrekt duidelijk is aan 't licht gekomen. Zoo ik mij tegenover hen vergist heb, dan is 't door te goed van hen te denken en te spreken. Zij staan allen in 't krijt bij mij, niet ik bij hen. Geen enkele is door mij zoo grof en onwaardig bejegend, als zij 't mij deden. Waarlijk, als ze 't er op toegelegd hadden mij trots en hoogmoedig te maken, zij hadden 't niet beter kunnen aanleggen. Het valt moeielijk gering van zichzelf te denken, waar zoovelen als gezaghebbend beschouwd, zich tegenover ons zoo bot vergissen, en zich zoodanig door hartstochtelijke verblindheid blameeren.

„Dit is de meest aangrijpende waarheid die men bij 't ouder worden dagelijks klaarder ziet, dat suggestie al het oordeel en vooral het oordeel over schoonheid beheerscht. En moeilijk is het zonder bitterheid het inzicht te verdragen dat al de zelfstandigheid en onafhankelijkheid dezer parmante oordeelaars een treurige illusie is."

De schrijver in deze kolommen achtte het gewenscht bovenstaand citaat te doen vooraf gaan aan een korte bespreking van Fred. van Eeden's laatst verschenen werk: De Nachtbruid. Niet wijl het er hem om te doen zou zijn zich vervolgens op eenigerlei wijze te onttrekken aan den hoon, daarmede geworpen op alle nederlandsche letterkundigen (behalve den heer van Eeden). Gesmaad te worden met allen van zijn soort kan hem geen leed doen, en velen zijn er onder de hedendaagsche litteratoren, in kameraadschap met wie hij erger vervloekingen zou kunnen verduren. Doch het publiek is er ook nog. En, zooals ook de heer Van Eeden blijkt opgemerkt te hebben, van den toon van een geschrift, van nadruk en zeggingskracht gaat niet zelden zekere suggestie uit. De meening, dat de geheele nederlandsche critiek door haat en wangunst, lage wraakzucht en kleinzieligen kliekgeest zou worden beheerscht is toch al verbreid genoeg. En het ware volstrekt niet verwonderlijk als deze meening, zelfs door zulke volkomen ongeargumenteerde, in onverholen nijdigheid en teleurstelling neergeworpen beweringen als die van den heer v. E. nog bleek versterkt te zijn. Het is daarom dat het zijn nut hebben kan hier eenvoudigweg te constateeren: ik, H. R., behoor noch tot de letterkundige noch tot de overige vrienden van den heer v. E., ik heb

den heer v. E. nooit gesproken; nimmer en nergens is door mij vóór dezen een woord over den heer v. E. gepubliceerd. Ik heb hem absoluut niet bejegend en hij heeft ook mij nooit bejegend. Noch grof en onwaardig, noch fijn en hoffelijk. Ik weet niet of de heer v. E. mijn nederig bestaan vermoed. Zeker is dat hij mij nimmer eenige aanleiding heeft gegeven hem persoonlijk ongezind te zijn.

Ik wil nu iets gaan zeggen over „De Nachtbruid". En ofschoon het zonder twijfel in 't algemeen aanbevelenswaardig is, het nieuwe werk van een auteur te beschouwen, telkens weer, in verband met al het oudere, zal ik, om den schijn van persoonlijkheid, van wrok en vooroordeel, zooveel als mogelijk is te vermijden, doen alsof dit het éérste boek was van een mij geheel onbekend schijver. Althans ik zal trachten te vergeten dat de heer v. E. nog meer heeft geschreven, werken die ik bijna alle gelezen heb. Ook zal ik pogen niet te denken aan hetgeen ik las óver den heer v. E. Verder kan ik niet gaan, ik zal mijn best doen — en, in ieder geval, wanneer het mij niet mocht gelukken mijn oordeelsbevoegdheid aan te toonen of mij bij den heer v. E. en zijn vrienden buiten verdenking van mindersoortige overwegingen te houden — welnu, dan behoeft men den aanvang van dit artikeltje maar weer op te slaan of zich te herinneren wat de heer v. E. noodig heeft gevonden over mij en mijn soortgenooten den volke te verkondigen. Ze zijn nu eenmaal zoo, moet men dan maar denken, dief en diefjesmaat!

„De Nachtbruid" dan, door zekeren Frederik van Eeden. Wat is dat voor een boek. Een stuk episch proza, een verhaal gedaan in den vorm van gedenkschriften, een roman in den „ik"-vorm. Een italiaansch edelman uit onzen eigen tijd, zekere Vico Muralto, vertelt zijn levensgeschiedenis. Hij begint met zijn prille jeugd en eindigt op het laatst mogelijke moment, n.l. even voor dat — „vermoedelijk door het omvallen van een spiritustoestel" — de brand ontstaat, waardoor, blijkens een toegevoegd krantenbericht, zijn dood veroorzaakt wordt. Een geheel volledige levensgeschiedenis dus, al het lijden en strijden, de hartstochten en de zwakheden, de smart en de zaligheid van een mensch, die de zeldzame gave bezat zijn leven over te leven in zijn woord, zoodoende anderen te doen meegevoelen, te doen ná-leven:... Zoo zou men meenen, ja, en hopen, maar zoo is het niet. Dit verhaal is een beredeneerd verhaal. De schrijver vond het niet voldoende, hij vond het zelfs geheel verkeerd, ons eenvoudig al zijn lotgevallen, zijn uiterlijke en innerlijke geschiedenis te vertellen, hij deelt er maar het een en ander uit mee wat hij meent dat voor ons nuttig en geschikt kan zijn, en dat bijna zonder beelding of dramatiek, op een passieloos-beleerende wijze; zijn verhaal is blijkbaar alleen geschreven met een paedagogische en didactische bedoeling. Hij stelt zich aan tot onzen voogd en zieleherder, hij zegt met zooveel woorden, dat hij sommige dingen niet vertellen zal, daar dat niet dienstig voor ons zou zijn. Te prikkelend voor onze zinnen b.v. Zijn wil is niet ons de menschen en het leven te doen kennen, zoodat wij uit die kennis zelf onze conclusies kunnen trekken, zijn wil is ons zijn eigen conclusies, zijn gedachten over het leven en de menschen op directe wijs mee te deelen. Dit nu behoort — volgens de algemeen gebruikelijke, en redelijk schijnende, toewijzing van menschelijke rechten en bevoegdheden — eigenlijk meer tot het werk van een wijsgeer of wetenschappelijk onderzoeker, dan tot dat van een kunstenaar. Men laat geen schoenen maken bij een oogarts en neemt geen pianoles bij een lid van de Rekenkamer. Toch zou ik geneigd zijn tot de grootst mogelijke ruimte en welwillendheid in deze, en zelfs van een artiest filosofische of profetische gedachten willen slikken, mits die gedachten nieuw en belangrijk zijn en op schoone, d. i. ontroerde en ontroerende wijze voorgedragen. Ja, ik zou den eisch van nieuwheid willen laten vallen en desnoods zelfs grootendeels van de belangrijkheid willen afzien, zoo slechts de schoonheid overbleef. In dit gansche, dikke boek evenwel, dit boek van Frederik van Eeden, is het mij niet mogen gelukken één nieuwe of zeer belangrijke gedachte te ontdekken en ik vind de wijze van voordragen — eenige geestigheden niet te na gesproken! — door de bank droog, zeurig, sekurig, schoolmees-

terig en pedant, zonder geur of fleur, zonder macht, kracht of heerlijkheid. Wat de ideeën betreft zou ik nog een klein voorbehoud willen maken. Over ons nachtelijk droomen staan in „De Nachtbruid" opmerkingen, die m. i. de overweging waard zijn, en waaruit de heer van Eeden zonder twijfel een zijner belangwekkendste studies zou kunnen opbouwen, misschien zelfs wel een geheelen (zesden) bundel. Doch ook als ingrediënten bij het schrijven van een roman zouden deze opmerkingen eenige waarde kunnen bezitten. Mits zij dan op een gansch andere, veel minder didactische maar meer doorvoelde, meer hartstochtelijke wijze werden te pas gebracht dan in „De Nachtbruid" is geschied.

Dit is mijn grootste grief tegen dezen roman àls roman — en hoe kan men hem anders beschouwen? een roman is nu eenmaal geen leerboek! — dat er nergens of bijna nergens echt, warm, menschelijk gevoel in leeft, laat staan diep of hoog gevoel, hartstocht of verlangen, diepe smart of felle vreugd. Er wordt wel veel in gesproken en geleeraard over deze dingen, maar zij openbaren zich niet zelf, zij doen zich niet beléven. Nergens trilt aandoening in het woord, de taal is suf en dood en geeft nimmer blijk 't product te zijn van bezonken ontroeringen en een in liefdevolle aandacht gespannen geest. Ook hokt telkens het reciet om plaats te maken voor eigenwijze beschouwingen en redeneeringen. En dan vooral is de toon zoo onuitstaanbaar van minachtende minzaamheid. Meer en meer dringt zich bij de lezing het besef aan u op, dat gij lichtelijk in de maling wordt genomen met dit zoogenaamde verhaal, dat het geen menschen zijn die u daar worden getoond, geen zieleleven, neen, zelfs niet bij den hoofdpersoon, den autobiograaf, dat dit ook niet bedoeld werd, dat alles alleen maar dient om zekere theoriën, zekere wijzigheden tot uw notie te brengen in een zoogenaamd aantrekkelijken vorm. Maar al lezende vindt ge dien vorm al minder en minder aantrekkelijk, terwijl het telkens herhaalde — soms driemaal op een bladzij — „lieve lezer" van den schrijver uw gevoel versterkt van voor de mal gehouden te worden en met dédain behandeld. Ja, dat dreinerige „lieve lezer", doorgaans nog gepaard gaande met ongepast-ironische complimentjes aan uw adres, als: dat ge toch zoo ruim en zoo onafhankelijk zijt, waarmee dan precies het tegenovergestelde wordt geïnsinueerd....

Doch laat ik het boek eens met u doorgaan en trachten de juistheid mijner beweringen nader „aan te toonen".

In het eerste hoofdstuk, dat als inleiding dient, vertelt de fictieve auteur der gedenkschriften, graaf Vico Muralto, nog niet veel anders, dan dat hij een bejaard man is en verblijvend in de stille sfeer van een oudhollandsch stadje, dat „geen eigen leven meer heeft," maar wij worden tevens voorbereid op de grootste, geweldigste dingen. Zijn boek mag eerst na zijn dood gepubliceerd worden: (bl. 4) „Dit is zooals ik 't wensch. Als dit door u gelezen wordt mag mijn levende persoonlijkheid u niet meer in den weg zijn. Mijn individueel bestaan mag de aandacht niet meer trekken. Ik weet hoe dit bij u de waarheid zou versluieren. Nooit heeft de mensch nieuwe, zuivere gedachten aangenomen van een tijdgenoot, tenzij hij een erkend en gehuldigd profeet ware, dat wil zeggen een bedorven en verloren man. Ik wil mij niet laten bederven en verloren geven, en toch weet ik dat mijn gedachten te groot zijn om door mijn levende medemenschen zonder onderworpenheid, uit vrije erkenning, te worden aangenomen.

„Daarom heb ik vrede in deze kleine wereld, onder de zware dracht van mijn geweldig leven. Ik heb het mijzelven niet gegeven en ik heb geen keuze. Als ik sprak naar mijn gedachten, vrij en oprecht, zou ik óf opgesloten óf aangebeden worden. Ik verdien het één noch 't ander, maar zóó zijn de menschen van dezen tijd. Zij kunnen niet verwerpen zonder haat en niet aannemen zonder slaafsheid. Het is mijn schuld niet, en ik zie geen heil in aangebeden, noch in opgesloten worden. Zoo leef ik in zelfbedwang en vrede tusschen de kleinen.

„Maar deze bladzijden zijn de deuren van de kooi mijns bedwongen levens. Alleen door dit geschrift houd ik vrede in mijn binnenste, en beheersch ik den opstand.

„Het is een zware worsteling, het vermoeit

mij, — niet van 't aanzetten, maar van 't tegenhouden der gedachten ..." enz.

Met hoofdstuk II begint het eigenlijk verhaal. „Mijn ouders waren Italiaansche aristocraten en mijn kinderleven in het ouderlijk huis te Milaan en op het landgoed bij Como doemt vaak in mij op, in beelden half herinnering, half droom" (bl. 10). „Mijn vader herinner ik mij toen als een trotsche, lange, donkere man, die zich uiterst zorgvuldig kleedde en kapte. Hij had zwarte, glimmende bakkebaarden en dik, lang golvend glanzig haar, dat met een kunstigen lok over zijn voorhoofd hing" (bl. 11). „Mijn moeder was een zeer blanke, blonde Noorsche vrouw, die ik als een groote schoonheid hoorde roemen, wat een kind van zijn moeder niet uit zichzelve constateeren kan" (bl. 11). Dit hoofdstuk is een van de beste in het boek. Hierin wordt ons tenminste iets wezenlijks tamelijk plastisch en levendig verteld. Wij zien ze hier wel, den trotschen, „vrijdenkenden", soi-disant kunst-gevoeligen vader en de, in haar leven van duldende martelares, niet minder hoogmoedige, dwepende, vrome moeder. Om Vico aan den invloed dier strengkatholieke vrouw en van haar vrienden, de „zwarten", te onttrekken, gaat de vader met hem reizen, lange jaren ... doch wij lezen: (bl. 19). „In mijn herinnering werd haar beeld ontdaan van al het dagelijksche, gewone en onschoone, en zij begon langzamerhand voor mij, met haar lijden, haar tranen, haar schoonheid en haar teederheid, in pure engelenheiligheid te stralen, voorwerp van mijn getrouwe en innige vereering?" Dit vind ik een van de mooiste zinnetjes uit het heele boek, de zorgvuldige notitie van een blijkbaar echte zielsondervinding.

Vervolgens wordt ons, in III tot VII, een en ander vertelt omtrent Muralto's jeugdige vriendschapsbetrekkingen en van zijn „eerste liefde" voor Emmy Tenders. Hij is dan 16 of 17 jaar. Zijn vader licht hem in omtrent het sexueele leven en Vico, rijp genoeg voor lijfsbegeerten, maar nog te jong om te trouwen, doorleeft de gewone ellende der idealistische jonge mannen, bij hem gecompliceerd door vaag-godsdienstige, onbevredigd blijvende zielsneigingen. Stugheid, voortkomend uit afschuw van het zoogenaamd leelijke in de paringsdaad, uit zelfverachting en een dweperig zich verloren wanen, doet hem de wederliefde der schoone jonge Engelsche ontgaan. Dit alles is door-en-door menschelijk en zou zeer mooi verhaald kunnen zijn, als het alleen maar juist en eenvoudig verhaald was. Doch de oude heer Muralto — ik bedoel nu de schrijver der mémoires — heeft den toon blijkbaar niet kunnen pakken, hij zeurt en leeraart zwaarwichtig, neemt zichzelf, d. w. z. den lieven jongen die hij eens geweest moet zijn, onophoudelijk en ál te zwaar au sérieux en wordt daardoor natuurlijk eenigszins belachelijk nu en dan. Toch voelen wij soms ook wel iets als schrijning, b.v. bij het lezen van een zin als dezen (bl. 90). „Als lijfs-neigingen en zielsgevoelens eenmaal van elkander zijn afgescheurd groeien ze nooit meer geheel samen en er blijven levenslang mogelijkheden van droeve verwarring." Eenig medelijden is uit deze hoofdstukken in ons achtergebleven, mede-gevoel voor den ziekelijk-peinzigen en dweperigen jongen vreemdeling, hoe weinig „vleesch en bloed" wij ook vermogen te speuren aan zijn steeds ietwat boekige verschijning. En dat medelijden, het groeide waarlijk aan bijna tot sympathie, na het begin van hoofdstuk VIII (bl. 100), luidende als hier volgt *). (bl. 100) „Men heeft mij in mijn jeugd wel eens een dichter genoemd, en hoewel vaag en op goed geluk, toch niet geheel onjuist. Want ik ben een suggestie-vernieler, een groep-breker, een wegzwerver van de kudde, een afgodenhater, — maar ook een vreugde-, schoonheid- en zaligheidzoeker, een werkelijkheid-minnaar· En dat alles zijn dichter-kenmerken.

„Maar verzen-maken was mijn werk niet. Laat mij het onwil noemen, dan moogt gij spreken van onmacht, en misschien zeggen wij dan nog beiden hetzelfde. Ik vereer en bewonder de groote zangers, maar heb zelf altijd een belemmering gevoeld als ik mijn persoonlijke en intieme aandoeningen wilde metamorfozeeren tot zelfstandige dingen en tot publiek eigendom. Het was mij of ik ze

*) Ik kies, om den schrijver vooral geen onrecht te doen, het meerendeel mijner citaten uit het eerste gedeelte, dat het beste, het dichtst bij de menschelijkheid is.

voor die kuur moest keelen, zooals Medea het haren schoonvader Aeson deed, — en dat vermocht ik niet.

„Evenmin kon ik gestalten scheppen, die mijn leed, mijn zwakte, mijn malligheden en mijn deugden op eigen wijze vertoonden, — en nieuwe persoonlijkheden met zelfstandig leven vormden. Zooals mijn lieve vriend Goethe Werther, Faust, Egmond en Tasso schiep.

„Ik erken dat het een groote lust en vertroosting moet geweest zijn en ook een sterk bewijs van deemoed en liefde, een beminnelijk navolgen van de scheppende Godheid en verrijken der menschenwereld. Maar ik kon het zelfs niet beproeven."

Die onuitstaanbare, en zoo goedkoope, zelfverheffing, de bijna tragisch-belachelijke pedanterie van dat „lieve vriend Goethe" er nu buiten gelaten (Muralto, oude dwaas, spreekt o.a. ook van zijn beminnelijken kameraad Spinoza, zijn broeder Hebbel, zijn jongen vriend Nietzsche en zijn hooghartigen vriend Shelley) — er is ook iets aantrekkelijk Hamletachtigs in dat: „Ik kon niet...."

Het zou hem zoo'n troost zijn geweest, hij had de neiging er toe. Maar... hij kón niet. Arme Muralto, denkt men. Maar tevens: hoe, in 's hemelsnaam, is de heer Van Eeden er toe gekomen te publiceeren, als een kunstwerk, een roman, de „gedenkschriften" van iemand die zelf zoo openlijk erkende niet tot het scheppen van nieuwe persoonlijkheden met een zelfstandig leven in staat te zijn. Juist zulke scheppingen, — in de eerste plaats: het zich-zelf in zijn boek herscheppen — hadden een boek als dit interessant, hadden het móói kunnen maken. Nu is het meerendeels dor en doodsch gebleven, het eentonig geteem van een ouden mislukkeling, die zich met cahiers vol zelfverheerlijkende z. g. gedenkschriften over zijn gebleken impotentie tracht te troosten — het papier is geduldig en neemt alles aan!

Ook is dit wel ongeveer de laatste keer geweest, dat wij iets konden gevoelen voor den schrijver dezer mémoires. En nu moet men mij wel verstaan. Natuurlijk geef ik volkomen toe, dat het romanschrijversrecht is, een ouden dweeper, met ongevaarlijken hoogheidswaanzin bevangen, in een boek te brengen en dit uit te geven in den vorm van 's mans eigen gedenkschriften; het komt er dan ook absoluut niet op aan of deze man mij, of welken anderen lezer ook, sympathiek dan wel antipathiek is, of ik zijn ideeën en theorieën beaam of niet — het doet er alles volstrekt niets toe, mits de figuur léve, mits hij mij als een echte, gave persoonlijkheid, een mensch-karakter voor den geest sta. Doch het eigenaardige van het zuiver menschelijke is nu eenmaal dat het mij, en ieder ander, altijd wel eenigermate sympathiek móet zijn, daar ik en die ander immers ook menschen zijn, wien n i e t s m e n s c h e l i j k s g e h e e l v r e e m d i s. Wanneer ons — in het gewone leven bedoel ik nu — iemand antipathiek is (iemand die ons niet beleedigd en niets tegen ons misdaan heeft) dan komt dat doordat wij dien iemand niet geheel kennen. En het is de taak der kunst ons hare menschen (die ons natuurlijk nooit beleedigd hebben) zoo volledig te doen kennen, dat wij iets voor hen gevoelen, zelfs al zijn het misdadigers — of, nog érger: ploerten — lieden die wij in het gewone leven zelfs niet aan zouden zien. Had dus de heer Van Eeden zijn held Vico Muralto, in diens z.g. gedenkschriften, zich zóó voor ons doen uitbeelden, dat wij in hem een echt, levend mensch gespeurd hadden, dan zouden wij sympathie voor hem gekregen en behouden hebben, ook al zou dezelfde Muralto, plotseling werkelijk mensch geworden, onze spot en onze ergernis, onze antipathie misschien, hebben gewekt. (Men denke o. a. aan Emant's zeer menschelijken en ons bij de lezing huivering-wekkend nastaanden sluipmoordenaar in „Een Nagelaten Bekentenis"). M. a. w. het is volkomen juist te zeggen, dat boekenmenschen geen z. g. sympathieke (d. i. lieve, vriendelijke, goedhartige, nobele) menschen behoeven te zijn, maar het is onjuist te meenen, dat boekenmenschen voor wie wij niet het minste medegevoel in onszelf bespeuren kunnen, toch wel goede, geslaagde boekenmenschen zouden kunnen zijn. De sympathie, in wijdsten zin, het begrijpen en mede-gevoelen, is dus wel degelijk een criterium bij het beoordeelen van epische of dramatische kunst.

Dit alles trouwens zou die arme oude heer Muralto zelf met mij eens geweest zijn, immers hij schreef (bl. 105) „Want het mag veel zijn om als Giotto, en Fra Angelico, en Rafaël, en Tizian te toonen hoe schoon het menschelijk wezen is en gedacht kan worden, maar er is toch meer troost en verlossing in te toonen hoe in 't onschoone, geringe en leelijke het goddelijk leven leeft, en schoon is en zelfs door ons arme menschen als schoon gezien kan worden". Dat is het, dat wij zelfs in den meest verworpenen, zelfs in den ploertigsten mensch, zoo ons zijn innigste roerselen maar worden getoond, „iets schoons" kunnen zien — dit „schoons" kan natuurlijk nooit iets anders zijn dan iets ontroerends door het mysterie der menschelijkheid — dat is het wat ons dan ook altijd iets doet gevóelen voor dien mensch.

En nu hebben wij hier het geval dat het, mij althans, bij het lezen der laatste 300 bladzijden van dit boek, haast nergens mogelijk is geweest, iets voor den schrijver dezer gedenkschriften te gevoelen. Nu en dan vond ik wel iets dat mij trof als helder gezegd, als juist en snedig opgemerkt, als zeer geestig somtijds zelfs — en ik las met belangstelling de, als 't ware ingevoegde, studiën over het nachtelijk droomen — doch bijna nergens kreeg ik, ondanks mijn zeer aandachtig lezen, het gevoel, het onwillekeurig besef, met een werkelijk mensch te doen te hebben. De fictie, „die Absicht", het zich verschuilen van Van Eeden, den hollandschen schrijver, achter de poppefiguur van dien modernen, italiaanschen geluk-zoeker, ontging mij geen oogenblik. En zoo werd ik volstrekt niet geroerd — zoo min trouwens als ik iets van ontroering proefde in de woorden van den schrijver — noch bij het verdrinken van Muralto's vader (daar kwam tenminste eindelijk een moment van spanning, iets dramatisch, de eentonigheid van het geredeneer verbreken!) noch bij het dan volgend verhaal van Muralto's huwelijk met de vrome en schoone Lucia (die hij niet liefheeft), noch bij het vernemen van Emmy's dood, zijn droomen van haar, zijn latere ontmoeting met Elsje, zijn scheiding en zijn leven met deze, zijn „echte vrouw", in Amerika — noch zelfs bij Elsje's droeven dood in armoede en ellende, ver van huis.... Gebeurtenissen die, eenvoudig en waar verteld, stellig een diep meegevoel in mij zouden wakker geroepen hebben, lieten mij in dit boek volkomen koud, gezegd als zij werden blijkbaar enkel om de would-be verheven wijsheid des auteurs te doen uitstralen.

Het sterven zijner boven alles beminde Elsje beschrijft „Muralto" als volgt: „Het laatste wat ik van haar hoorde, in haar zorg om mij, was een fluisterend: „Zul je me roepen!" en nog eenmaal, toen de stem geen geluid meer gaf, vormden de lippen het woord „roepen!"

„Toen dorde de bloem en viel af. Maar de machtige stam was rijker geworden door den schoonen bloei van haar liefde-ademend leven."

Ik wou hier verder eigenlijk alleen nog maar doen opmerken, dat de heer Vico Muralto, ook toen hij in Amerika „vrij en oprecht naar zijn gedachten had gesproken," geenszins aangebeden noch opgesloten werd. Men achtte hem er blijkbaar een onschuldigen gek, men haalde zijn schouders voor hem op. Wat mij betreft, ik vond hem gek noch verstandig, onschuldig noch schuldig, ik vond hem niet anders dan een houten harlekijn. Maar toen ik, op blz. 253, gelezen had: „Vergeef, lieve lezer, als ik de conclusies bij de feiten voeg. Ik weet wel, dat er veel bevestigingen bij zijn van oude lang geweten waarheden. Maar ge zult zien dat men den menschen juist het eenvoudigste en meest bekende telkens weer moet herhalen, omdat hun moed en oorspronkelijkheid ontbreekt er aan te blijven vasthouden" — nu, toen prevelde ik wel een, eenigszins langdurige, verwensching, die ik hier maar liever niet herhalen zal. Aan 't adres van Muralto? Natuurlijk! Wat dacht gij anders? De heer van Eeden kon het immers niet helpen dat zijn held van een lieven, dichterlijken, veelbelovenden jongen zoo'n bijna gevaarlijke dweper en onuitstaanbaar-superieur-doende fijne-beschuit geworden is! De fijne-beschuit in zijn modernsten vorm, de zoogenaamd communistische!

H. R.

NIEUWE UITGAVEN.

Het is nu eenmaal zoo, al verschijnen er het geheele jaar door boeken, pas tegen het najaar komt de groote vlucht, zoo om en nabij Sint Niklaas, dan worden de tafels bij de boekhandelaren volgestapeld, met het nieuwste op het gebied van kunst en litteratuur, en steken de kleurige omslagjes elkaar de oogen uit. Of het publiek dan eerder tot koopen geneigd is, wij weten het niet, maar het vóór- en najaar zijn in de boekhandel de tijdstippen, waarop de reiziger van den uitgever met zijn tasch komt, en hij den ingewijde laat zien wat het publiek binnen eenigen tijd te wachten staat.

Onder deze verrassingen neemt de kalender en in het bijzonder de maandkalender, tegenwoordig een voorname plaats in. Zij is tot „kunst aan den wand" geworden. Moesten wij voorheen, in de dagen toen de s c h e u rkalender nog de alleenheerschappij voerde, onze keuze bepalen tusschen „Koster's Humoristische", die van Ten Kate, Laurillard of een anderen vriend van den huize, en kwamen in lateren tijd de pluksels uit binnen- en buitenlandsche auteurs, — de kalender van Dijsselhoff, Nieuwenhuis en Cachet, zaliger nagedachtenis, bracht eenigen ommekeer in de kalenderwereld.

Was oorspronkelijk de dagtekst het voornaamste geweest, nu werden de cijfers hoofdzaak en deze zóó gemaakt, dat ze met een aardig randje erom, een hoofdje er boven, tot een genoegelijk ding waren geworden, een ding waar men met pleizier naar keek als het aan den wand hing.

Onze kalender was om met de modernen te spreken, „sier- en gebruikskunst" geworden en dit karakter, dat de maandkalender vooral nog behouden heeft, wordt door verschillende kunstenaars min of meer gelukkig verwerkt.

Hoytema wist ons jarenlang twaalf bladen te maken, waarbij hij het nuttige aan het aangename paarde en ons naast een vak met cijfers iederen maand met een dikwijls zeer gevoelige litho verheugde.

Ditmaal is zijn kalender in handen der reclame gevallen, wat haar zeker geen goed zal doen. Iets wat men steeds als een exquis genot beschouwde, als een extra kunsttractatie, en thans cadeau kan krijgen bij eenige flesschen wijn degradeert wel eenigszins. Stel u eens voor dat wij bij twintig potjes schoensmeer een ets van Bauer cadeau kregen, of bij duizend sigaren een gravure van Dupont . . . er kan verband bestaan tusschen kunst en reclame, wij betoogden dit reeds eerder, d. w. z de reclame kan kunstvol zijn, maar kunst moet geen reclame-artikel worden.

Gaven Dysselhoff c. s. en Hoytema ons iedere maand een ander blad, eenvoudiger en minder kostbaar vatte Rueter zijn taak op, die één schild ontwierp en daar twaalf cijferbladen op hechtte.

Eenige jaren achtereen heeft hij hiermede een praktische wandversiering gegeven, die paste in het kader der hedendaagsche woninginrichting, zij was goed en degelijk, bruikbaar en nuttig, maar miste, wat ook het moderne meubel nog ontbreekt, het achevé waardoor het ons een telkens wederkeerend genot is, er naar te zien.

In het zelfde type als Rueters-kalender *) liggen er thans nog twee andere voor ons, respectievelijk ontworpen door Chris Lebeau †) en den heer Jac. Jongert §).

Ziet Rueters-kalender er meer solide uit, o. a. door het drukken van de kleur direct op het grijze bord, die van Lebeau heeft ongetwijfeld de beste ornamentale eigenschappen, al zijn de cijfertjes weer minder duidelijk dan op de eerste.

Die van den heer Jongert is verreweg de minste; als kleurvak niet onaangenaam, getuigt de compositie van het geheel echter nog van weinig persoonlijke vinding. Het is een ding zooals er meer worden gemaakt nu er eenige leiding komt in ons kunstnijverheids-onderwijs, en wij wilden juist zoo graag dat zelfs deze gebruiks-artikelen als kalenders, iets méér werden, dat men er steeds met stijgender genoegen naar kon zien, zooals men kijkt naar een Japansch borduurseltje aan den wand.

---

*) Uitgave J. F. v. d. Ven, Baarn.
†) Uitgave D. Coene, Amsterdam.
§ Uitgave E. M. Querido, Amsterdam.

Vooral wanneer wij nu één schild krijgen, waar wij een geheel jaar op moeten zien is het niet alleen een zaak te zorgen dat het niet hinderlijk is, rustig van kleur aan den wand, maar ook dat wij er telkens nieuwe en goede kwaliteiten aan kunnen ontdekken. Moge in dit opzicht de najaarszending van 1910 ons eens verrassen.

Dat Bremmer school gemaakt heeft met zijn „opvoeding in kunst", wij wisten het reeds, en behalve hijzelf zijn hier en daar dan ook anderen in den lande, die het publiek willen leeren „zien" d.i. opmerken. Zien kan natuurlijk iedereen wiens oogen normaal zijn, maar begrijpen wat men ziet, ontleden wat het voornaamste is in een schilderij, de schoonheid ervan te leeren beseffen, dat is iets, wat oefening, wat studie vereischt. „Voir" zegt Nicolas Poussin, „c'est savoir".

Kunst waardeeren en genieten is dus niet een gave, maar een eigenschap die men kan ontwikkelen.

De heer B. van Hasselt wendt zich daarom tot de jongens en meisjes en leert hun, op de wijze als de heer Bremmer dit doet, in „Een deeltje kunst voor Jong-Holland," *) dat niet juist het onderwerp het belangrijkste van een schilderij is.

Reeds zijn voorrede opent hij met: „Gesteld dat ik jelui eens zette voor twee schilderijen, de een: aardige katjes, spelend op een bont kleed, door Henriette Ronner, en de andere: de koe die open gesneden in een slachterij hangt, van Rembrandt, als ik jullie laat kiezen en je bent eerlijk, dan kies je de katjes" — om daarna in het kort uit een te zetten dat een schilderij behalve het onderwerp, kwaliteiten kan bezitten die het ten slotte boven een ander, waarop de voorstelling zeer aantrekkelijk is, doen verkiezen.

Of het echter verkiezelijk is in een dergelijke uitgave voor jonge kinderen, groote kunstenaars door slechte specimina van hun werk te vertegenwoordigen, meen ik te moeten betwijfelen, en ik geloof dat de heer Van Hasselt in deze beter gedaan zou hebben Albrecht Dürer niet te behandelen, dan zooals thans, met slechts het minder mooie aan te toonen in een gravure „de drie boeren" en in een „madonna"-houtsnede, al eindigt hij ook met: „Het spijt me alleen dat ik door het kiezen van twee zijner slechte werken een verkeerden indruk van Dürer heb moeten geven. Tegenover deze staan meesterstukken als zijn „König Tod," zijn „Melancholia," of zijn „St. Eustachius," waarmede hij de zielen van allen die ze aanschouwen, in verrukking brengt."

Waarom niet een van deze laatste als tegenwicht mede afgebeeld, want met zoo'n excuuszinnetje neemt hij niet den indruk weg van een gedocumenteerde en aanschouwelijk aangetoonde critiek van eenige pagina's. Juist met de kunstontwikkeling van zeer jeugdigen moet men uiterst omzichtig te werk gaan. Ook de platen die volgens het systeem van Bremmer buiten het boek uitgeslagen kunnen worden, zijn hoewel in tint gedrukte autotypieën, en nog wel afzonderlijk opgezet, niet wat zij hadden kunnen en moeten zijn. Waar wij op de schoonheid van een of ander schilderij willen wijzen, moet de reproductie zoo goed mogelijk zijn, en zelfs de keuze der illustraties, in dit geval ook der te bespreken schilderijen, zou ik afhankelijk willen stellen van de vraag of zij al dan niet een goede weergave in boekdruk zouden geven.

Ten slotte zou ik op nog iets willen wijzen dat mij bij zoo'n boekje voor de jeugd noodzakelijk schijnt n.l. de keuze der schilderijen te bepalen uit die welke zich in 't Rijksmuseum, Mauritshuis, Haarlemsch museum, kortom in verzamelingen bevinden, die gemakkelijk door de lezers en lezeressen bezocht kunnen worden. Waar wij met autotypieën als illustratie-materiaal moeten volstaan, daar komt het ons gewenscht voor dat de jeugdige kunststudenten de orgineelen dier reproducties eens kunnen zien, wat bezwaarlijk met private collecties en buitenlandsche verzamelingen het geval zal zijn.

De bruikbaarheid van dergelijke boekjes zal men er ongetwijfeld door verhoogen.

R. W. P. Jr.

*) Uitgave De erven J. J. Tijl. — Zwolle.